

VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

Andrius
JURKEVIČIUS

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės
regioniniai valdžios elitai: Smolensko,
Polocko ir Vitebsko žemių atvejai
(1392–1579 m.)

DAKTARO DISERTACIJA

Humanitariniai mokslai
Istorija ir archeologija H 005

VILNIUS 2019

Disertacija rengta 2014–2018 metais Vilniaus universitete.

Mokslinius tyrimus rėmė Lietuvos mokslo taryba.

Mokslinis vadovas:

doc. dr. Eugenijus Savišcevas (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija – H 005).

TURINYS

IVADAS.....	5
I. SMOLENSKO ŽEMĖ.....	41
A. Teritorinė struktūra.....	41
B. Pareigūnai.....	53
1. <i>Pilies / žemės</i> teisei atstovavę pareigūnai.....	54
2. Kanonų teisei atstovavę pareigūnai (Stačiatikių bažnyčios pareigūnai).....	103
II. POLOCKO ŽEMĖ.....	111
A. Teritorinė struktūra.....	111
B. Pareigūnai.....	118
1. <i>Pilies / žemės</i> teisei atstovavę pareigūnai.....	120
1.1. 1392–1563 m. vasario 15 d. laikotarpis.....	120
1.2. 1563 m. vasario 15 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpis.....	154
2. <i>Miesto / Magdeburgo</i> teisei atstovavę pareigūnai.....	181
2.1. Polocko miesto pareigūnai 1498–1563 m.....	181
2.2. Dysnos miesto pareigūnai 1569–1579 m.....	199
3. Kanonų teisei atstovavę pareigūnai (Stačiatikių bažnyčios pareigūnai).....	202
III. VITEBSKO ŽEMĖ.....	216
A. Teritorinė struktūra.....	216
B. Pareigūnai.....	224
1. <i>Pilies / žemės</i> teisei atstovavę pareigūnai.....	226
a) Vitebsko pavieto pareigūnai.....	226
1.1. 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpis.....	226
1.2. 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpis.....	270
b) Oršos pavieto pareigūnai.....	290
1.1. 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpis.....	290
1.2. 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpis.....	302
c) Obolcų dvaro pareigūnai 1500–1543 m.....	325
d) Ozeriščės ir Usviato valsčių, Ozeriščės pilies pareigūnai 1526–1564 m.....	330
2. <i>Miesto / Magdeburgo</i> teisei atstovavę pareigūnai.....	337
Mogiljavo miesto pareigūnai 1577–1579 m.....	337
3. Kanonų teisei atstovavę pareigūnai (bažnytiniai pareigūnai).....	347
a) Stačiatikių bažnyčios pareigūnai.....	347

b) Katalikų bažnyčios pareigūnai.....	353
IV. APIBENDRINIMAS.....	359
A. Teritorinė struktūra.....	359
B. Pareigūnai.....	362
IŠVADOS.....	396
ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	408
Šaltiniai.....	408
Literatūra.....	432
PRIEDAI.....	478
1 priedas. Kartoschemos.....	478
2 priedas. Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnų sąrašai.....	483
PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS.....	605
UŽRAŠAMS.....	606

ĮVADAS

Tyrimo problema

Rusėniškos Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemės buvo seną valdymo tradiciją turėję Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) šiaurės rytinės dalies regionai. Šių, kaip ir daugelio kitų LDK regionų, svarbiausiose pilyse XIV a. paskutiniajame dešimtmetyje buvo paskirti pirmieji Lietuvos didžiojo kunigaikščio vietininkai, pakeitę šias pilis valdžiusius vietos kunigaikščius. Tuo pačiu kito ir ankstesnės regionų valdymo tradicijos, ėmė formotis naujo pobūdžio pareigybių sistemos, kurių viršuje buvo Lietuvos valdovo pilių vietininkai. Šis procesas buvo nuolatinis, trukęs iki pat LDK ir Lenkijos bendros valstybės – Abiejų Tautų Respublikos (toliau – ATR) žlugimo 1795 m. Vienos pareigybės atsirasdavo, kitos išnykdavo. Vienu pareigūnų prerogatyvos išaugdavo, o kitų funkcijos laikui bėgant tapdavo nominalios.

Galima išskirti tris esminius faktorius, formavusius mūsų pasirinktų LDK regionų pareigūnų sluoksnius ir pareigybių sistemas: 1) pačių regionų geografinė, socialinė, politinė padėtis, vietinės tradicijos; 2) bendros LDK raidos tendencijos; 3) išorės veiksniai (kitų šalių karinė grėsmė). Visi šie trys faktoriai iš dalies buvo susiję, veikė vienas kitą. Jų tarpusavio santykį vertiname kaip vieną iš svarbiausių problemų, susijusių su Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnų sluoksnių raida. Kiekvieną išskirtą faktorių verta aptarti plačiau.

1) Tyrimui pasirinktos Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemės geografiniu požiūriu buvo kaimynės. Per jų teritoriją tekėjo itin reikšmingos prekybiniai ryšiams Dniepro ir Dauguvos upės. Todėl pagrindiniai šių regionų miestai – Smolenskas, Polockas ir Vitebskas – buvo svarbūs LDK šiaurės rytų prekybiniai centrai. Palanki prekybai geografinė padėtis buvo viena iš svarbiausių prielaidų, lėmusių politiškai stiprių regionų visuomenių susiformavimą. Ši stiprybė itin išryškėdavo asmens laisvę turinčių gyventojų bendruose susirinkimuose – viečėse, kurių sprendimai neretai lemdavo reikšmingas permainas. Smolenskas, Polockas ir Vitebskas buvo tie LDK regionai, kur viečės buvo pačios įtakingiausios. Šie susirinkimai arba jų apraiškos (dalies gyventojų sluoksnių, pavyzdžiui, bajorų susirinkimai) veikė minėtų regionų visuomenes (kai kuriais atvejais net ir pareigūnų veiklą ar jų rinkimo procedūrą) dar ir XV–XVI a.

Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemės pasižymėjo ne tik panašumais, bet ir skirtumais, kurie neabejotinai aktualūs mūsų tyrimui. Nagrinėjant šių

regionų skirtumus vėlgi tenka atkreipti dėmesį į jų geografinę padėtį. Polocko žemė buvo labiausiai nutolusi į vakarus, jos nuotolis nuo Baltijos jūros ir prie jos įsikūrusio reikšmingo Rygos uosto buvo pats mažiausias. Tai lėmė stipresnę Polocko žemės centro – Polocko – įtaką LDK užsienio prekyboje. Tuo tarpu Smolensko ir Vitebsko pirklių galimybės pasinaudoti kontaktais su Ryga buvo gerokai menkesnės. Polocko prekybinė padėtis lėmė, kad jam gerokai anksčiau nei Smolenskui ir Vitebskui (1498 m.) buvo suteiktos miesto savivaldos teisės. Tai tiesiogiai paveikė Polocko pareigybių sistemą.

Politiniu požiūriu Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemės taip pat pasižymėjo reikšmingais panašumais ir skirtumais. Dar tais laikais, kai šios žemės buvo valdomos kunigaikščių ir nepriklausė LDK, jose be pagrindinių pilių (regionų centrų) egzistavo ir kitos pilys. Tačiau prijungus Smolensko ir Polocko žemes prie LDK, vieninteliais neabejotiniais politiniais centrais jose buvo tik Smolensko ir Polocko pilys, o visos kitos pilys buvo antraeilės. Polocko žemės atveju padėtį keitė tik Polocko pilies prijungimas prie Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – MDK) 1563 m. ir šio įvykio nulemtas naujų pilių iškilimas LDK sudėtyje likusioje Polocko žemės dalyje. Vitebsko žemės centru per visą tiriamąjį laikotarpį išliko Vitebsko pilis. Tačiau šiame regione buvo aiškiai juntama ir kitos, seną istoriją turinčios pilies – Oršos – reikšmė. Be to, specifinę padėtį Vitebsko žemėje nuo Kazimiero Jogailaičio valdymo laikų užėmė šio regiono šiaurėje buvę Ozeriščės ir Usviato valsčiai bei ne vėliau kaip XVI a. septintame dešimtmetyje pastatyta nauja Ozeriščės pilis, o nuo XV–XVI a. sandūros – ir Obolcų dvaras, buvęs Vitebsko žemės pietuose.

Ieškodami Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių panašumų ir skirtumų dėmesį turėtume telkti ir į konfesinę situaciją. LDK rusėniškose žemėse (taip pat ir mūsų tiriamose žemėse) dominavo stačiatikybė, funkcionavo Stačiatikių bažnyčia, Kijevo metropolitui pavaldžios stačiatikiškos arkivyskupijos ir vyskupijos. Tačiau aukštesnę arkivyskupijos statusą tiriamuoju laikotarpiu turėjo tik Polockas. Smolenskas turėjo žemesnį vyskupijos statusą. Tuo tarpu Vitebskas bažnytiniu požiūriu priklausė Polocko arkivyskupijai. Tiesa, Vitebsko žemė išsiskyrė kitkuo. Dvi šio regiono vietovės – Vitebskas ir Obolcai – buvo Vilniaus vyskupijai priklausiusių katalikiškų parapijų centrai, turėję veikiančias katalikų bažnyčias. Obolcuose bažnyčią 1387 m. fundavo Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila, o kada ir kokiomis aplinkybėmis katalikų bažnyčia atsirado Vitebske – tiksliai nežinoma. Abi parapijos buvo administruojamos atskirų bažnytinių pareigūnų. Polocke Lietuvos didysis kunigaikštis

Aleksandras 1498 m. fundavo katalikišką bernardinų vienuolyną ir bažnyčią. Tačiau apie juos administravusius bažnytinius pareigūnus tiriamojo laikotarpio šaltiniai informacijos nesuteikia¹.

Lyginant Stačiatikių ir Katalikų bažnyčių pareigūnų realią padėtį galime įžvelgti esminį skirtumą. Stačiatikių bažnyčios pareigūnų autoritetas rusėniškuose, stačiatikių dominuojamuose LDK regionuose buvo tarsi savaime suprantamas dalykas. Tuo tarpu katalikišką Vitebsko parapiją administravę Katalikų bažnyčios pareigūnai dažnai konfliktuodavo su vietos gyventojais ir turėdavo ginti parapijos interesus Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Vitebsko vietininkų bei vaivadų teismuose. Obolcų parapija berods nesusidūrė su tokiais dideliais sunkumais, tačiau jos egzistavimas irgi formavo specifinę padėtį Vitebsko žemėje.

2) Polocko ir Vitebsko žemės prie LDK galutinai buvo prijungtos XIV a. pirmaisiais dešimtmečiais (Polocko žemė – apie 1305 m., Vitebsko žemė – apie 1320 m.²). Nesiimsime tirti istoriografijoje iki šiol nagrinėjamo klausimo, ar LDK teritorija tuo metu didėjo dėl karinių antpuolių (prievartiniu būdu), ar tai vyko taikiu būdu, susitariant su Rusios žemių visuomenėmis³. Mūsų tyrimui svarbiausias pats Polocko ir Vitebsko žemių patekimo į LDK sudėtį faktas ir tai, kad XIV a. paskutiniajame dešimtmetyje jos jau buvo ganėtinai glaudžiai susijusios su LDK politiniu branduoliu, dažnai vadinamu *Lituania propria*. Tuo metu prasidėjęs jau minėtas regioninių kunigaikščių šalinimo nuo valdžios ir pilių vietininkų skyrimo vėjus neaplenkė ir Polocko bei Vitebsko. Polocke pirmieji vietininkai savo pareigas berods ėjo sklandžiai. Tuo tarpu Vitebske vietininkų valdžios įvedimas nebuvo sklandus. Pirmasis vietininkas Fiodoras Vesna maždaug 1393 m. pradžioje buvo nužudytas. Tačiau Vitebske kilę neramumai buvo greitai nuslopinti panaudojus karinę jėgą (plačiau žr. disertacijos dalį apie Vitebsko pavieto pareigūnus).

Smolensko žemės padėtis buvo kitokia. Ji ilgą laiką buvo LDK įtakos sferoje, tačiau prie jos buvo prijungta tik 1395 m., t. y. gerokai vėliau nei Polocko ir Vitebsko žemės. Priešingai nei pastarųjų dviejų regionų atveju, Smolensko užėmimas panaudojant karinę jėgą nekelia jokių abejonių. Gausūs metraščių duomenys patvirtina, jog tai padarė Lietuvos didžiojo

¹ Apie šiuos pareigūnus neužsimena ir katalikybės sklaidą Polocke XV–XVII a. tiriantys šiuolaikiniai baltarusių istorikai (žr. Галубовіч В. У., 2011, с. 13–17; Ярашэвіч А., 2007, с. 453).

² Baronas D., Dubonis A., Petrauskas R., 2011, p. 447, 458.

³ Plg. ten pat, p. 447–448; Norkus Z., 2009, p. 268–269.

kunigaikščio Vytauto kariuomenė⁴. Tik užėmus Smolenską valdančioji kunigaikščių Riurikaičių atšaka buvo nušalinta nuo sosto. Juos pakeitė Vytauto paskirti vietininkai Jomantas (Vosylius) Tuluntovičius ir Vosylius Boreikaitis. Nieko keisto, kad su tokiomis staigiomis ir radikaliomis permainomis susidūrę Smolensko gyventojai nebuvo jomis patenkinti, tad 1401 m. sukilo ir nužudė tuometinį Smolensko vietininką Romaną Michailovičių Brianskietį⁵. Taip Smolenskas kuriam laikui atgavo nepriklausomybę. Visgi Vytautui šiaip taip pavyko 1404 m. pakartotinai užimti šią pilį. Smolenską vėl ėmė administruoti Lietuvos valdovo skiriami vietininkai⁶.

Laikui bėgant LDK integraciniai procesai pažengė tiek, kad didžioji rusėniškų valstybės žemių gyventojų dalis tapo lojali LDK centrinei valdžiai. Paskutinis didesnis lojalumo išbandymas tiriamuoju laikotarpiu buvo įvairiuose LDK regionuose (taip pat ir mūsų tiriamuose) 1440 m. kilę neramumai, kuriuos centrinė valdžia ganėtinai greitai nuslopino. Tai pavyko padaryti ne tik karinėmis priemonėmis, bet ir atradus kompromisą su regionų visuomenėmis. Šio kompromiso išdava buvo regioninės privilegijos, kurias po 1440 m. Lietuvos didysis kunigaikštis suteikė daugumai LDK regionų⁷. Smolenskas, Polockas ir Vitebskas nebuvo išimtis. Pastariesiems dviem regionams suteiktose privilegijose buvo aptartos ir dalies vietos pareigūnų (pirmiausia vietininkų) prerogatyvos, skyrimo tvarka.

XV–XVI a. sandūroje LDK centrinė valdžia ėmėsi naujų reikšmingų permainų. Svarbiausių LDK pilių valdytojai (vietininkai, seniūnai) įgijo aukštesnį vaivadų statusą, o jų administruojamos teritorijos imtos vadinti vaivadijomis. Šiam procesui pradžią davė Vilniaus ir Trakų vaivadijų įsteigimas 1413 m. Vaivadijos LDK rusėniškose žemėse imtos masiškai steigti XVI a. pradžioje. Būtent tuo metu Smolensko, Polocko ir Vitebsko vietininkai įgijo vaivadų statusą. LDK centrinės valdžios iniciuotą

⁴ *ПСРЛ*, т. 4, с. 101; *ПСРЛ*, т. 5, с. 246–247; *ПСРЛ*, т. 8, с. 68; *ПСРЛ*, т. 11, с. 162; *ПСРЛ*, т. 25, с. 225; *ПСРЛ*, т. 26, с. 165; *ПСРЛ*, т. 34, с. 147; *ПСРЛ*, т. 35, с. 30, 51, 72–73.

⁵ *ПСРЛ*, т. 4, с. 105; *ПСРЛ*, т. 5, с. 252; *ПСРЛ*, т. 8, с. 75; *ПСРЛ*, т. 11, с. 186; *ПСРЛ*, т. 17, с. 97–98; *ПСРЛ*, т. 18, с. 149; *ПСРЛ*, т. 23, с. 138; *ПСРЛ*, т. 25, с. 231; *ПСРЛ*, т. 26, с. 165; *ПСРЛ*, т. 34, с. 152; *ПСРЛ*, т. 35, с. 52, 73.

⁶ *ПСРЛ*, т. 11, с. 190.

⁷ Plačiau apie įvairiuose LDK regionuose 1440 m. kilusius neramumus ir po jų numalšinimo suteiktas regionines privilegijas žr. Polechovas S., Smolensko sukilimas 1440 m.; Rowell S. C., 1997, p. 45–74; Saviščevas E., 2010, p. 116–142; Saviščevas E., LDK regioninės privilegijos; Vaščukas D., 2004, p. 71–79; Ващук Д., 2009, с. 45–60, 139–146; Полехов С. В., 2014b, с. 160–197; Полехов С. В., 2015c, с. 115–140.

teritorinių struktūrų vienodinimo procesą vainikavo 1564–1566 m. įvykdytos administracinės ir teismų reformos, kardinaliai pakeitusios regioninių pareigybių sistemas. Smolensko žemė tuo metu nepatyrė šių reformų įtakos, nes dar 1514 m. buvo prijungta prie MDK. Tačiau Polocko ir Vitebsko žemėms šios reformos buvo neabejotinai aktualios.

Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemėse egzistavusios pareigūnų sistemos buvo nevienalytės. Bendros LDK raidos tendencijos lėmė, jog skirtingi pareigūnų sluoksniai šiuose regionuose formavosi veikiant skirtingoms teisinėms sistemoms. Tiriamojo laikotarpio šaltiniai leidžia identifikuoti tris teisines sistemas, kurios buvo paremtos *pilies* arba *žemės* teise (*право городское, право земское / земельное право*), kanonų teise (*ius canonicum, духовное право*) ir *miesto* arba Magdeburgo teise (*право местское, право (немецкое) магдебургское*). Pirmųjų dviejų teisinių sistemų LDK rusėniškuose regionuose raiškai prielaidas sudarė dar iki jų prijungimo prie LDK egzistavusios pilys kaip stiprūs valdžios centrai ir Stačiatikių bažnyčios pareigūnų didelė įtaka. Tiesa, kanonų teisės raišką rusėnų žemėse smarkiai koreguodavo katalikiškų struktūrų sklaida, nulemta LDK centrinės valdžios politikos. Kaip minėjome, Vitebsko žemėje buvo įsteigtos Vitebsko ir Obolcų parapijos, o Polocke – bernardinų vienuolynas ir bažnyčia. *Miesto* teisės sklaida LDK buvo susijusi su vokiškos Magdeburgo teisės įvedimu, kurį inicijuodavo LDK centrinė valdžia. Šią teisę gaudavo tik dalis miestų. Tačiau jos įvedimas esmingai keisdavo rusėnų visuomenių struktūrą, nes anksčiau Rusios žemėse miestai neturėjo teisinio imuniteto ir nebuvo juridškai atskirti nuo pilies. Tai ypač pajuto Polocko, gavusio Magdeburgo teisę 1498 m., gyventojai. Vėliau šią teisę gavusių kitų mūsų tiriamų regionų miestų – Dysnos ir Mogiliavo – gyventojai taip pat turėjo prisitaikyti prie reikšmingų pokyčių. Kiti didesni ekonominiai centrai – Smolenskas, Vitebskas, Orša, Ozeriščė, Suražas, Drisa, Ula – tiriamuoju laikotarpiu turėjo miestiečių interesams atstovavusius pareigūnus (Smolenskas – miesto seniūnus, visos kitos minėtos vietovės – vaitus), pasižymėjo tam tikrais miesto savivaldos bruožais⁸, tačiau nebuvo gavę Magdeburgo teisės ir neįgijo savivaldiems miestams būdingo teisinio imuniteto. Todėl šiose vietovėse gyvenę miestiečiai ir jų interesams atstovaujantys pareigūnai liko pavaldūs *pilies* arba *žemės* teisei.

⁸ Vitebsko, Suražo ir Ulos atveju žr. Макараў М., 2008, с. 82–108. Oršos atveju žr. Стрэнкоўскі С. П., 2010, с. 47–55. Apie Magdeburgo teisės neturėjusių LDK miestų savivaldos apraiškas taip pat žr. Стренковский С. П., 2011, с. 43–49.

3) Didelę reikšmę Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigybių sistemoms turėjo išorės įtaka, pasireiškusį per užsienio šalių karinį, politinį spaudimą. Tokios įtakos išraiška galima laikyti šių regionų prijungimą prie LDK. Anksčiau aptartus LDK vidaus pokyčius iki pat to meto, kai buvo numalšinti 1440 m. kilę neramumai, taip pat iš dalies galima traktuoti kaip LDK centrinės valdžios išorinį kišimąsi į periferijos regionų vidaus reikalus, kadangi šios valdžios ir regionų visuomenių santykiai dažnai būdavo paremti tarpusavio priešprieša. Tačiau laikui bėgant šių visuomenių nariai (ypač bajorų luomo atstovai) vis labiau tapatino save ne vien tik su gimtąja vieta, bet ir visa valstybe – LDK. Todėl ir LDK valdovų inicijuojamos pertvarkos regionuose imtos suvokti ne kaip kišimasis į regionų vidaus reikalus, bet kaip visos valstybės funkcionavimui būtini pokyčiai.

Pačia pavojingiausia išorės grėsmė XV a. pabaigoje tapo MDK, ėmusi nuolatos puldinėti LDK rytinius ir šiaurinius pakraščius. Šie antpuoliai itin skaudžiai paveikė Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių visuomenes. 1514 m. MDK užėmė Smolenską ir beveik visą Smolensko žemę, o 1558 m. prasidėjusio Livonijos karo metu – Polocką (1563 m.) ir didelę dalį Polocko žemės teritorijos, taip pat Vitebsko žemės šiaurinius pakraščius. Tačiau 1579 m. LDK sugebėjo atgauti Polocką, o netrukus ir didelę dalį kitų anksčiau prarastų Polocko ir Vitebsko žemių teritorijų.

Nuolatiniais tapę LDK ir MDK karai mūsų tiriamų žemių pareigybių sistemoms turėjo nevienareikšmišką poveikį. MDK užkariaujant naujas pilis jose nelikdavo anksčiau Lietuvos didžiajam kunigaikščiui pavaldžių vietos valdžios pareigūnų. Jie arba būdavo paimami į nelaisvę (taip nutiko MDK kariuomenei 1563 m. užėmus Polocką), arba likdavo LDK ir nominaliai išsaugodavo savo turėtas pareigybes, bet pareigų realiai neatlikinėdavo (po 1514 m. taip nutiko su kai kuriais Smolensko okolničiais). Kita vertus, siekdama sustiprinti valstybės pakraščio žemių apsaugą, LDK centrinė valdžia statydavo naujas arba atnaujindavo anksčiau pastatytas pilis. Jose atsirasdavo ir nauji pareigūnai.

Dvejopą poveikį karų metu pajuto ne tik pilių pareigūnų, atstovavusių *pilies* arba *žemės* teisei, bet ir *miesto* arba Magdeburgo teisei atstovavusių pareigūnų sluoksniai. 1563 m. MDK kariuomenei užėmus Polocką, neliko ir magdeburginių Polocko miesto pareigūnų. Tačiau tai paskatino Lietuvos didįjį kunigaikštį 1569 m. suteikti Magdeburgo teisę Dysnai, pretendavusiai tapti Polocko žemės politiniu ir ekonominiu centru. Čia atsirado ir magdeburginiai pareigūnai.

Karai tiesiogiai veikė ir Stačiatikių bažnyčios padėtį bei bažnytinių pareigybių sistemas mūsų tiriamuose LDK regionuose. 1514 m. MDK

kariuomenei užėmus Smolenską, Smolensko vyskupas ir kiti vyskupijos pareigūnai tapo Maskvos didžiojo kunigaikščio valdiniais. Livonijos karo metu MDK kariuomenei užėmus didelę dalį Polocko ir Vitebsko žemių teritorijų, sumažėjo ir LDK sudėtyje buvusios Polocko arkivyskupijos teritorija bei bažnytinių pareigūnų skaičius.

Kompleksiška visų trijų išskirtų faktorių analizė gali padėti geriau suvokti ne tik Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių administracinio valdymo ypatybes, bet ir bendras visos LDK politinių – administracinių struktūrų raidos tendencijas.

Tyrimo objektas ir sąvokos

Disertacijos objektas yra Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnų sluoksnių ir pareigybių sistemų formavimosi procesas, šio proceso skirtumai ir panašumai minėtose žemėse.

Rusėniški LDK regionai vienalaikiuose šaltiniuose dažnai būdavo vadinami *žemėmis*. Taip Rusios politiniai vienetai būdavo vadinami dar prieš jiems patenkant į LDK sudėtį⁹. XIV a. pabaigoje – XVI a. LDK administracinė struktūra darėsi vis sudėtingesnė, atsirado nauji administraciniai vienetai, vadinti *vaivadijomis* (atitiko vaivadų administruojamas teritorijas) ir *pavietais*. Šie įvardijimai būdavo taikomi ir mūsų tiriamiems regionams ar jų dalims, tačiau tik nuo XV a. pabaigos – XVI a. pradžios. Be to, *pavieto* įvardijimas iki 1564–1566 m. LDK įvykdytų administracinės ir teismų reformų būdavo taikomas nepreciziškai, įvardijant įvairių pareigūnų (vaivadų, vietininkų, seniūnų, laikytojų, tijūnų) administruojamas teritorijas. Vaivados statuso neturėjusių pareigūnų – vietininkų, seniūnų, laikytojų, tijūnų administruojamas teritorijas galima vadinti atitinkamai *vietininkijomis*, *seniūnijomis*, *laikymais*, *tijūnijomis*, o tiesiogiai pilims pavaldžias teritorijas, remiantis Vytauto Volungevičiaus pasiūlyta koncepcija, galima vadinti *pilių regionais*¹⁰. Tačiau šios teritorijos apimdavo tik dalį mūsų tiriamų regionų. Tad juos šiame tyrime vadinsime *žemėmis*.

Vitebsko žemės atveju susiduriame su papildomais terminologiniais iššūkiais. Po 1564–1566 m. reformų šis regionas buvo oficialiai padalintas į Vitebsko ir Oršos pavietus. Todėl *pavieto* įvardijimas poreforminiu

⁹ Žr. Горский А. А., 1996; Горский А. А., 2010. Plg. Жих М., О понятиях волость и земля.

¹⁰ Žr. Volungevičius V., 2015, p. 76–164.

laikotarpiu nekelia jokių problemų. Ikireforminio laikotarpio šaltiniuose Vitebskas ir Orša taip pat dažnai vadinti *pavietais*¹¹. Šiuo laikotarpiu *pavieto* įvardijimas, kaip minėjome, LDK būdavo taikomas nepreciziškai, tačiau Vitebsko ir Oršos atvejais jį vartosime siekdami pabrėžti tiesioginį ryšį su poreforminiais pavietais.

Šiam tyrimui taip pat svarbios glaudžiai tarpusavyje susijusios *pareigūno*, *pareigybės* ir *pareigų* sąvokos. Pačia bendriausia prasme, *pareigybę* galima suvokti kaip konkrečią sąvoką, kuri nusako tam tikrą specifinę („pareigybinę“) veiklą (pavyzdžiui, tiltininko, vėliavininko, medžioklio pareigybė). Pačią veiklą turėtume vadinti *pareigomis* (tiltininko, vėliavininko, medžioklio pareigos), o jas atliekantį asmenį – *pareigūnu* (tiltininkas, vėliavininkas, medžioklis ir t. t.). Visgi šių sąvokų reikšmė tiriamuoju laikotarpiu buvo gerokai sudėtingesnė, todėl reikalauja atskiro aptarimo.

Pareigybės sampratą Europoje XIII–XVI a. aptarė šiuolaikinis ukrainiečių istorikas Volodimiras Poliščiuokas. Anot jo, *pareigybė* – valdžios pozicija, pasižymėjusi trejopa struktūra, sudaryta iš *officium* (pareigūno valdžia valdovo pavaldinių atžvilgiu ir tarnyba valdovui), *beneficium* (pareigūno materialinis aprūpinimas, iš atliekamų pareigų gaunamos pajamos) ir *sacrum* (valdžios legitimacija pavaldinių atžvilgiu, monarcho valdžios sakralumas, simboliškai perduodamas pareigūnui kartu su pačia pareigybe). Tokią struktūrą istorikas sieja su feodaliniams santykiams būdingais senjoro ir vasalo ryšiais¹². Tačiau jis neatsižvelgė į kai kuriuos svarbius LDK vietinių valdžios institucijų funkcionavimo aspektus. V. Poliščiuokas akcentuoja tik valdovo (monarcho) ir pareigūno santykį, bet neužsimena apie skirtingų pareigūnų pavaldumo ryšių egzistavimo galimybę. Susiklosčius įvairioms aplinkybėms pareigybę ar pareigas galėjo suteikti ne tik valdovas, bet ir kitas pareigūnas. LDK tokią galimybę dažniausiai turėdavo pilių valdytojai, bent nuo XV a. skirdavę savo pavaduotojus ir įvairius kitus pareigūnus. Tokius atvejus turėtume tirti veikiau ne per V. Poliščiuoko pasiūlytą feodalinių santykių (senjoro ir vasalo

¹¹ Vitebsko *pavietas* minimas Lietuvos Metrikos 9-osios Teismų bylų knygos dokumentuose (*Судебная книга. 1533–1540*). Oršos *pavietas* minimas *LM 12*, dok. nr. 128, p. 192; *LVI A, MKF-2*, knygoje nr. 38, l. 87v, 88v; ten pat, knygoje nr. 41, l. 169–169v.

¹² *Поліщук В.*, 2017, c. 187–188. Anksčiau V. Poliščiuokas laikėsi požiūrio, jog *pareigybė* pasižymėjo dvejopa struktūra, sudaryta iš *officium* (valdžia – tarnyba) ir *beneficium* (nuosavybė – pajamos) (*Поліщук В.*, 2013, c. 19–20). Šis dualizmas būdingas ir lenkų istoriko Antonio Gąsiorowskio suformuluotai *pareigybės* sampratai (Gąsiorowski A., 1977, s. 274).

ryšių) prizmę, bet per klientiniams santykiams būdingą pono ir tarno ryšių prizmę.

Tiriamuoju laikotarpiu (lygiai kaip ir šiuolaikinėse visuomenėse) pareigybės arba pareigų suteikimas turėjo būti atliekamas oficialiai tam, kad naujai paskirto pareigūno valdžią turėsiantiems pripažinti būsimiems pavaldiniams (mokesčių mokėtojams, duoklių davėjams, prievolių atlikėjams) nekiltų abejonių dėl subordinacijos. „Oficialumą“ šiame kontekste suvokiame kaip viešą paskelbimą apie tai, kad pareigūnu paskirtas asmuo turi teisę atlikinėti jam pavestas pareigas. Pats tinkamiausias informavimo būdas, be jokios abejonės, buvo ir yra raštiškas dokumentas. Aptardamas *pareigybės* sampratą V. Poliščiuokas mini, jog pareigybę įprasminantis suverenios monarcho valdžios sakralumas (*sacrum*) būdavo perduodamas pareigūnui būtent per dokumentą (privilegiją)¹³. Tačiau su šiuo teiginiu negalime visiškai sutikti. Valdovas ar kitas pareigūnas oficialiai suteikti pareigybę ar pareigas galėjo nebūtinai raštu, bet ir žodžiu, tačiau su sąlyga, kad pavaldiniai bus tinkamai informuoti. Tai veikiausiai būdavo daroma įvairiai, atsižvelgiant į aplinkybes ir pareigų pobūdį. Pavyzdžiui, pilių valdytojai veikiausiai žodžiu skirdavo savo pavaduotojus, atlikinėdavusius tas pačias funkcijas kaip ir patys valdytojai. Prieš galutinai susiformuojant Lietuvos didžiojo kunigaikščio kanceliarijai valdovas, tikėtina, taip pat skirdavo pareigūnus žodžiu. Iš XVI a. LDK regioninių pareigybių suteikčių dokumentų sužinome, kad valdovas informaciją apie tokias suteiktis neretai paskleisdavo per aukščiausius vietos valdžios pareigūnus – vietininkus ir vaivadas. Po to naujasis pareigūnas būdavo įvesdinamas į jam suteiktas pareigas. Šis reiškinys itin įdomus, nes įvesdinimo procedūra LDK dažniausiai būdavo atliekama perduodant arba pasisavinant nekilnojamąjį ir kilnojamąjį turtą – valdas, pastatus, priklausomus (nelaisvus) žmones, gyvulius¹⁴.

Aptarus *pareigūno*, *pareigybės* ir *pareigų* sąvokų esmę būtina apsibrėžti, kokius asmenis šiame tyrime vadinsime pareigūnais. Lenkų istorikas Zbigniewas Góralskis Lenkijos pareigūnams XIV–XVIII a. skirtame savo darbe teigia, kad „vis dėlto istorikai iš esmės vieningai traktuoja pareigūną kaip valstybinės valdžios, visuomeninės institucijos arba bendruomenės atstovą“¹⁵. Z. Góralskis nuorodų į istorikų darbus nepateikė, todėl neaišku,

¹³ Полищук В., 2017, с. 187.

¹⁴ Apie įvesdinimo procedūrą žr. Czaykowski M., 2013, s. 305–308.

¹⁵ Góralski Z., 1983, s. 10.

kas būtent palaiko tokią sampratą. Tiesa, apibendrinamas savo darbo rezultatus jis pats dar priduria, kad svarbiausi pareigūnai „sudarydavo valdžią ir administraciją, kariuomenę ir teismų žinybą, formuodavo ir apjungdavo tuometinę visuomenės sistemą“¹⁶.

Lietuvių istorikai pareigūnus taip pat linkę sieti su administracine, politine valdžia. Eugenijus Saviščevas regioninius pareigūnus suvokia kaip asmenis, nuo kurių priklausė „paskirų regioninių administracinių ir politinių sprendimų priėmimas“. Šių pareigūnų rangas ir kompetencija buvo nevienodi¹⁷. Atsižvelgdamas į tai, istorikas LDK regionų pareigūnus vadina *regioniniu valdžios elitu*. Ši sąvoka leidžia integruoti nevienoda padėtimi ir plačiu funkcijų spektru pasižymėjusius regionų pareigūnus. Todėl šiame tyrime ją taikysime įvardydami Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnų sluoksnius.

Pasirinkus *valdžios elito* sąvoką verta atkreipti dėmesį į kitą, iš dalies susijusią *politinio elito* sąvoką, kurią kai kurie istorikai taiko tirdami įvairių viduramžių visuomenių įtakingiausius asmenis. *Politinio elito* sąvoką savo tyrimui apie įtakingiausius Haličo – Voluinės kunigaikštystės asmenis XIII a. pasirinkęs Mariuszas Bartnickis pažymi, kad šios sąvokos semantinė reikšmė yra platesnė nei *valdžios elito* sąvoka. *Politiniu elitu* istorikas vadina ne tik artimiausiai valdovo (kunigaikščio) aplinkai priklausiusius asmenis – tarėjus, bet ir asmenis, kurie formaliai nepriklausė tarėjų ratui, tačiau disponavo didele politine įtaka. Anot M. Bartnickio, panašiai elitą suvokia ir istorikai Ewa Lenard bei Wojciechas Fałkowski, savo tyrimuose elitui (nors ir nevadindami jo būtent *politiniu elitu*) priskybę visus valdovo kanceliarijoje sudarytų dokumentų liudininkus¹⁸.

Gali kilti klausimas, ar tokios pačios prieigos negalėtume taikyti ir Smolensko, Polocko bei Vitebsko žemių atvejais. Antai XV–XVI a. šaltiniuose minimi „vyriausieji Smolensko miestiečiai“¹⁹, „vyriausieji“ Vitebsko bajorai²⁰, „vyriausieji Polocko bajorai“, Polocko „vyriausieji miestiečiai“²¹ gali būti suvokiami kaip įtakingi asmenys, kurių įtaką nebūtinai lėmė kokios nors formalios pareigos ar turimos pareigybės. Tačiau kaip tiksliai apibrėžti politinę įtaką disponavusių asmenų ratą? Anksčiau

¹⁶ Ten pat, p. 258.

¹⁷ Saviščevas E., 2010, p. 20.

¹⁸ Bartnicki M., 2006, c. 107.

¹⁹ LVVA, f. 673, apr. 4, K. 19, l. nr. 63.

²⁰ ПНБЕ, т. 6, док. № 7, с. 56.

²¹ LM 6, dok. nr. 323, p. 210–211.

minėjome, kad Smolenske, Polocke ir Vitebske itin gajūs buvo asmens laisvę turinčių gyventojų bendri susirinkimai – viečės, kuriose dar ir XV a. būdavo priimami svarbūs sprendimai. Tokiu atveju *politiniu elitu* šiuose regionuose pagal M. Bartnickio pasiūlytą sampratą būtų galima laikyti visus asmens laisvę turėjusius gyventojus. Pagrindinėse aptariamų regionų pilyse XIV a. pabaigoje atsiradus vietininkams, atsirado ir šių pareigūnų vadovaujamų teismų tarėjai, kurie teoriškai irgi galėtų būti priskiriami *politiniam elitui*. Tačiau iš Lietuvos Metrikos 16-osios Užrašymų ir 9-osios Teismų bylų knygų dokumentų sužinome, kad Polocko ir Vitebsko vaivadų teismų tarėjai XVI a. ketvirtame dešimtmetyje nesudarė uždarų grupių ir nuolat keisdavosi. Galų gale, svarbūs sprendimai neretai būdavo priimami slapta, viešai neįvardijant juos priimančių asmenų. Antai viename 1528 m. liepos 8 d. datuojamame dokumente minima, kad Vitebsko pavai vadis Vasilka su neįvardintais bajorais svarbius reikalus aptarinėjo užsidarę cerkvėje²². Todėl *politinio elito* sąvoka ir su ja sietina tyrimo prieiga Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių atveju atrodo pernelyg efemeriška ir sunkiai pritaikoma. Šių regionų pareigūnų sluoksnių (valdžios elitų) tyrimas atrodo gerokai perspektyvesnis.

Atsižvelgdami į aptartus istorikų vertinimus ir atlikto empirinio tyrimo duomenis, Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių valdžios elitų atstovais laikome asmenis: 1) kuriems priklausė tam tikros (daugiau ar mažiau apibrėžtos) administracinės, teisminės, ūkinės funkcijos, susijusios su valstybinių ir bažnytinių administracinių vienetų (valsčių, pavietų, vaivadijų, stačiatikių vyskupijų, arkivyskupijų), centrų (pilių, dvarų, miestų), kulto namų (stačiatikių cerkvių, vienuolynų, katalikų parapinių bažnyčių) valdymu; 2) kurie šaltiniuose įvardijami kaip turintys su nagrinėjamų regionų administravimu susijusias pareigas ar pareigybes, arba kurių pareigas šaltinių duomenys bent jau leidžia numanyti; 3) kurių veikla būdavo sankcionuojama valdovo ar aukščiausių vietos valdžios pareigūnų (vaivadų, vietininkų, seniūnų, laikytojų, arkivyskupų, vyskupų) paskyrimu (oficialiu raštišku arba žodiniu). Visus šiuos kriterijus aptarsime atskirai.

1) Aptariamuoju laikotarpiu atskirų pareigūnų funkcijos nebuvo griežtai atskirtos ir neretai dubliodavosi. Vis dėlto pareigūnai išsiskirdavo tam tikra tik jiems būdinga veikla, kuri dažniausiai lemdavo ir pareigybės įvardijimą. Pavyzdžiui, pilies prižiūrėtojas rusėniškuose šaltiniuose įgijo *pilininko*

²² ПИВЕ, т. 6, док. № 7, с. 56: „[...] пана Сопежин намесник Василко з бояры почали раду радить, на месте у церкви замкнувши, [...]“.

(*городничий*) įvardijimą, tiltų prižiūrėtojas – *tiltininko* (*мостовничий*) įvardijimą ir t. t. Pareigūnų veikla būdavo tiesiogiai susieta su konkrečiu administraciniu centru arba teritoriniu vienetu. Su administraciniais centrais susiję pareigūnai būdavo įvardijami nurodant ir centrų pavadinimus: Smolensko okolničius, Polocko raktininkas, Vitebsko medžioklis, Oršos pilininkas ir t. t. Kai kurie pareigūnai būdavo siejami su administraciniais vienetais, pavyzdžiui, valsčių valdytojai, paviėtų žemės teismų pareigūnai, vaivadijų svarbiausi pareigūnai – vaivados.

Tiriant pasaulietinius pareigūnus, dėmesys bus telkiamas į valstybinių (valdovo), bet ne į privačių administracinių centrų ir valsčių pareigūnus. Išimtis taikoma tik Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Aleksandro ir Žygimanto Senojo žmonų Elenos ir Bonos Sforcos valdas²³ administravusiems pareigūnams. Valdovių žemėvaldą turėtume vertinti ne kaip valstybinę, o kaip privačią nuosavybę. Tačiau Elenos ir ypač Bonos Sforcos įtaka LDK politiniame gyvenime buvo didelė, o jų valdų pareigūnais neretai būdavo valstybines pareigas užimantys asmenys, LDK Ponų tarybos nariai²⁴. Su valdovių žemėvaldos administravimu susijusias pareigas šie asmenys įtraukdavo į savo pareigybių titulaturą.

Bažnytinių pareigūnų sluoksnių atveju nuspręsta nepriskirti Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių valdžios elitams bažnytinių dvarų ir valsčių valdytojų, taip pat Polocko vyskupų, arkivyskupų ir Smolensko vyskupų dvaruose tarnavusių pareigūnų. Taip nuspręsta todėl, kad minėtų asmenų jurisdikcija neapėmė dvasininkų, jie nebuvo tiesiogiai susiję su kulto namų administravimu.

Bažnytinių pareigūnų atveju taip pat būtina atsižvelgti į tai, kad ne visi jie tiriamuoju laikotarpiu būdavo dvasininkais, t. y. ne visi aukodavo liturgiją²⁵. Pavyzdžiui, tiriamuoju laikotarpiu pasitaikydavo atvejų, kuomet Lietuvos didysis kunigaikštis suteikdavo teisę pasauliečiui administruoti vienuolyną ir patikėdavo tokio asmens valdžiai vienuolius bei šventikus²⁶. Šiuo atveju mums svarbi tiesioginė asmens atsakomybė už bažnytinės institucijos (vienuolyno) administravimą ir viršenybę jame gyvenančių bei liturgiją

²³ Mūsų tiriamuose regionuose šioms valdovėms kurį laiką priklausė Vitebsko žemėje buvę Obolcų ir Smolnianų dvarai, Ozeriščės ir Usviato valsčiai.

²⁴ Žr. Ragauskienė R., 2007, p. 99–112; Бондаренко А. А., 2013, p. 213–227; Бондаренко А. А., 2018, с. 179–205.

²⁵ Apie *dvasininko* sampratą žr. Zdanys R., 2004, p. 244–245.

²⁶ *МВКЛ 44*, дак. № 68, с. 77–78.

švenčiančių asmenų (dvasininkų) atžvilgiu. Todėl pasaulietį vienuolyno valdytoją priskiriame bažnytiniais pareigūnams.

2) Vienas iš pagrindinių požymių, leidžiančių atpažinti pareigūną, yra konkretus jo turimos pareigybės įvardijimas šaltiniuose. Tarkime, jei koks nors asmuo minimas kaip *pilininkas*, tampa aišku, kad toks asmuo yra už pilies priežiūrą atsakingas pareigūnas. Konkrečių funkcijų (pareigų) įvardijimas taip pat padeda atpažinti pareigūną. Uždomina apie, tarkime, už tiltų priežiūrą atsakingą asmenį suponuoja atitinkamo pareigūno – tiltininko – egzistavimą. Šaltiniuose taip pat pasitaiko atvejų, kuomet koks nors asmuo nėra įvardijamas kaip pareigūnas, bet jam priskiriama konkreti pareigybė ir pareigos. Pavyzdžiui, valdovo kanceliarijoje išleistuose pareigybių suteikčių dokumentuose kalbama apie pareigybių (medžioklininkystės, pilininkystės, vėliavininkystės ir kt.) suteikimą ir įpareigojimą atlikinėti joms būdingas pareigas, bet pareigybę gaunantis asmuo tokiuose dokumentuose ne visuomet įvardijamas kaip medžioklis, pilininkas ar vėliavininkas. Tokius asmenis vis tiek turime laikyti pareigūnais.

Atlikto empirinio tyrimo duomenys mus verčia atsižvelgti ir į atvejus, kuomet koks nors asmuo neįvardijamas kaip pareigūnas ir jo pareigos tiesiogiai nenurodomos, tačiau jas galima numanyti atsižvelgus į asmens paminėjimo kontekstą. Šią sąlygą pirmiausia taikome bajorams, kuriems Lietuvos didysis kunigaikštis leisdavo tam tikrą laiką (dažnai tik metus ar kelis) valdyti („laikyti“) vieną ar kitą valsčių. Tokia valsčių dalijimo praktika aptariamuoju laikotarpiu buvo itin paplitusi LDK rusėniškuose regionuose²⁷, ypač Smolenske. Lietuvos Metrikos 3-ojoje ir 4-ojoje Užrašymų knygose esančiuose įrašuose apie smolenskiečiams laikinai suteiktus valsčius suteikčių gavėjai paprastai neminimi kaip šių valsčių pareigūnai (tijūnai, vietininkai), pats valsčių suteikimo faktas netraktuojamas kaip konkrečios pareigybės suteikimas. Tačiau carinės Rusijos istorikas Mitrofanas Dovnar-Zapolskis valsčių dalijimo tam tikram laikui praktiką vertino kaip „pareigybinių lenų“ suteiktis, o patį valsčių „laikymą“ – kaip susietą su valdymu²⁸. O anot vėlesnių istorikų, gautuose valsčiuose bajorai atlikdavo administracines ir teismines funkcijas²⁹.

Su tokiu istorikų požiūriu galime sutikti. Tačiau tiksliai apibrėžti valsčių valdytojų administracines ir teismines funkcijas XV a. sudėtinga. To meto

²⁷ Пашуто В. Т., Флоря Б. Н., Хорошкевич А. Л., 1982, с. 121, 125.

²⁸ Доўнар-Запольскі М. В., 2009, с. 170, 182.

²⁹ Machovenko J., 1999, p. 28; Пашуто В. Т., Флоря Б. Н., Хорошкевич А. Л., 1982, с. 125.

LDK šaltiniuose valsčius administruojantys pareigūnai būdavo vadinami tijūnais ir vietininkais. E. Saviščevas pastebi, kad instituciškai abiejų pareigūnų funkcijos skyrėsi. Tijūnai administruodavo valdovui duoklę mokėjusius valstiečius, bet nebuvo atsakingi už valdovo žemėvaldos administravimą. Tai buvo vietininkų prerogatyva³⁰. Tačiau XV a. valsčius gaudavę valdyti LDK rusėniškų regionų (taip pat ir mūsų tiriamų žemių) bajorai šaltiniuose dažniausiai neminimi nei kaip tijūnai, nei kaip vietininkai, tik fiksuojamas pats valsčiaus suteikimo faktas. Todėl tokių valdytojų funkcijos lieka ne iki galo aiškios. Problemų kelia dar ir tai, kad tijūno samprata laikui bėgant kito, šis įvardijimas iš šaltinių pamažu nyko³¹. XV a. pabaigoje – XVI a. valsčių valdytojai daugelyje LDK regionų (išskyrus Žemaitiją, Vilnių ir Trakus) dažniausiai vadinti vietininkais arba laikytojais. Tuo tarpu tijūnais tuo metu vadinti valdovo ir privačių dvarų prižiūrėtojai.

XV–XVI a. sandūroje valsčių dalijimo bajorams trumpam laikui praktika pamažu nyko. Valsčiaus vietininko ar laikytojo pareigos neretai būdavo suteikiamos neapibrėžtam laikui arba iki gyvenimo pabaigos, tačiau tokiu atveju valsčių administruojantis pareigūnas vis tiek turėdavo pristatyti į valdovo išdą iš valstiečių surenkamas duokles³². Tuo tarpu valdovui priklausiusios žemėvaldos valsčiuje atidavimą į privačias rankas kartu su visomis turtinėmis teisėmis (t. y. atsisakant iš valstiečių gaunamų pajamų) turėtume vertinti nebe kaip administratoriaus pareigų, o tiesiog kaip nuosavybės suteikimą. Taip nutikdavo suteikiant kokiam nors asmeniui valsčių tėvonijos teisėmis³³. Kai kada valdovas perleisdavo valsčių su visomis jam priklausiusiomis žemėmis, valstiečiais ir jų mokamomis duoklėmis ne tėvonijos teisėmis, bet tik iki kitokio savo sprendimo (t. y. laikinai)³⁴. Tokiomis sąlygomis valsčius gaunančių asmenų taip pat negalime laikyti pareigūnais.

Su tam tikromis problemomis susiduriame vertindami specifinio pobūdžio suteiktis, rusėniškuose šaltiniuose įvardijamas žodžiu *хлебокормление*. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteikčių knygoje taip būdavo įvardijamos kai kurios Smolensko valsčių suteiktys, tačiau jų specifika iš trumpų knygos įrašų neatsiskleidžia³⁵. Sprendžiant

³⁰ Saviščevas E., 2010, p. 111.

³¹ Butėnas D., 1997, p. 40; Kiaupienė J., Petrauskas R., 2009, p. 270.

³² LM 6, dok. nr. 137, p. 121.

³³ LM 8, dok. nr. 427, p. 318–319.

³⁴ LM 5, dok. nr. 151, p. 98–99.

³⁵ LM 3, p. 34.

pagal kitų šaltinių duomenis, *хлебокормление* įvardijamos suteiktys būdavo duodamos tuomet, kai karo prievolinkas dėl skurdo neturėdavo iš ko pragyventi ir atlikti karinės tarnybos³⁶, taip pat į LDK iš kitų šalių pabėgusiems asmenims³⁷. XV a. pirmoje pusėje tokios suteiktys paprastai būdavo laikino pobūdžio³⁸. Tačiau XVI a. jos jau būdavo duodamos ir neapibrėžtam laikui arba amžiams. Šio laikotarpio šaltinių duomenys rodo, kad *хлебокормление* įvardijamos valdos būdavo suteikiamos kaip nuosavybė³⁹. Todėl taip įvardijamas valsčių suteiktis vertiname kaip nuosavybės suteikimą.

Atskiros dėmesio vertas teismų tarnautojų – diečkų, žvelgūnų (vižų) ir vaznių – statuso klausimas. Šiuolaikinėje historiografijoje visi trys minėti tarnautojai neretai vadinami pareigūnais⁴⁰. Visų jų funkcijos iš dalies sutapo, tačiau diečkaus ir žvelgūno statusas buvo gerokai žemesnis nei vaznio. Pirmieji du tarnautojai būdavo skiriami tik sprendžiant konkrečią bylą, pasibaigus bylos nagrinėjimui pasibaigdavo ir jų tarnyba. Tuo tarpu vaznio tarnyba buvo nuolatinė ir žymiai detaliau reglamentuota. Vazniais galėdavo būti tik bajorai, turintys pavietę, kuriame dirbo, valdų ir davę oficialią priesaiką sąžiningai eiti savo pareigas⁴¹. Be to, apie vaznių aukštesnę padėtį diečkų ir žvelgūnų atžvilgiu kalbėti leidžia Lietuvos Statutų leksika. Pirmajame Lietuvos Statute diečkus ir vižas traktuojami tik kaip pareigūnų tarnautojai⁴², bet patys nė karto nevadinami pareigūnais. Tuo tarpu vaznys Antrajame Lietuvos Statute įvardijamas kaip pareigybė⁴³. Todėl vaznį esame linkę laikyti valdžios elito atstovu arba pareigūnu (tuo pačiu ir teismo tarnautoju), o diečkų ir žvelgūnų – tik teismo tarnautojais.

Valdžios elito atstovais šiame tyrime nelaikysime ir kai kurių asmenų, mūsų tiriamuose regionuose užsiiminėjusių ekonomine veikla nuomos pagrindais. Tarp tokių asmenų buvo muitininkai ir vaškininkai, kurie nuomodavosi LDK muitines iš Lietuvos didžiojo kunigaikščio. Jie buvo

³⁶ LM 9 dok. nr. 622, p. 342.

³⁷ Ten pat, dok. nr. 217, p. 179.

³⁸ Saviščevas E., 2010, p. 60.

³⁹ LM 6, dok. nr. 511, p. 300; LM 9, dok. nr. 176, p. 155–156.

⁴⁰ Machovenko J., 2003, p. 87, 90, 93, 96; Machovenko J., 2004, p. 95, 101; Machovenko J., 2007, p. 71, 77, 96, 97; Ochmanskis J., 1996, p. 92; Valikonytė I., Lazutka S., Gudavičius E., 2001, p. 314; Valikonytė I., Vaznys ir kiti teismo pareigūnai.

⁴¹ Machovenko J., 2007, p. 78–79, 92–93.

⁴² Žr. Pirmojo Lietuvos Statuto III skyriaus 4 straipsnį, VI skyriaus 6 straipsnį, VIII skyriaus 13 straipsnį (PLS, p. 149, 183, 214).

⁴³ Žr. Antrojo Lietuvos Statuto IV skyriaus 4 ir 5 straipsnius (*Стамьм 1566 года*, c. 99–101).

valdovo agentai, muitinių nuomos laikotarpiu turėdavę visišką imunitetą, t. y. būdavo pavaldūs tik valdovo teismui. Tuo tarpu vietos valdžios pareigūnai neturėjo teisės kištis į muitinių administravimą⁴⁴.

3) Lietuvos Metrikoje išlikę nemažai dokumentų, kuriais Lietuvos didysis kunigaikštis suteikdavo arba patvirtindavo regionines pareigybes. Aukščiausi vietos valdžios pareigūnai kai kuriais atvejais taip pat turėjo teisę skirti žemesnius pareigūnus (tai darydavo raštu arba žodiniais nurodymais). Visgi pasitaikydavo atvejų, kuomet tokie paskyrimai būdavo atliekami pažeidžiant nusistovėjusius papročius konkrečiame regione ar net valdovų nustatytą pareigybių skyrimo tvarką. XVI a. pirmoje pusėje taip elgėsi kai kurie Vitebsko vaivados, teikdavę žemesnes Vitebsko pavieto pareigybes savo tarnybininkams. Tokius asmenis vis tiek laikome vietos valdžios pareigūnais ir elito nariais, nes jie atlikinėdavo su regiono valdymu susijusias pareigas, nors ir darydavo tai neteisėtai.

Atskirai verta aptarti kai kurių pareigybių įvardijimus, kurie bus naudojami šioje disertacijoje. Mūsų tiriamų regionų svarbiausių pilių – Smolensko, Polocko ir Vitebsko – valdytojai vienalaikiuose šaltiniuose dažniausiai būdavo vadinami *vietininkais* ir *vaivadomis*. Šių pilių atveju galime nustatyti tikslius metus, kuomet jų vietininkams Lietuvos didysis kunigaikštis oficialiai suteikė vaivadų statusą⁴⁵. Smolensko, Polocko ir Vitebsko vietininkų ir vaivadų pavaduotojus vadinsime atitinkamai *pavietininkiais* ir *pavaivadžiais*, nors vienalaikiuose šaltiniuose jie taip nevardinami, dažniausiai vadinami *vietininkais*. Pasirinkti *pavietininkio* ir *pavaivadžio* įvardijimai tiesiog leidžia išvengti maišaties. Kitų mūsų tiriamuose regionuose buvusių pilių (pavyzdžiui, Dysnos, Lepelio, Oršos) valdytojai šaltiniuose būdavo vadinami labai įvairiai, LDK kanceliarijos dokumentuose jų įvardijimas nebuvo nusistovėjęs. Dažniausiai jie būdavo vadinami *vietininkais*, *laikytojais* arba *seniūnais*. Todėl siekdami išvengti maišaties, visas pilis, išskyrus Smolenską, Polocką ir Vitebską, valdžiusius

⁴⁴ Karalius L., 2005, p. 202–203, 207.

⁴⁵ Polocko *vaivados* įvardijimas šaltiniuose įsivyrąja nuo 1503 m. spalio 23 d. (*C6. PHO*, t. 35: *ПДС*, т. 1, док. № 78, с. 455). Smolensko *vaivados* įvardijimas ankstesnį *vietininko* įvardijimą šaltiniuose pakeitė 1508 m., kuomet Smolensko pilį ėmė administruoti Jurgis Hlebavičius. Ankstyviausias jo kaip Smolensko vaivados paminėjimas datuojamas 1508 m. rugpjūčio 26 d. (*LM 20*, dok. nr. 151, p. 221). Vitebsko pilį administravęs Ivanas Semionovičius Sapiega 1511 m. liepos 3–16 d. laikotarpiu vadinamas tai Vitebsko *vietininku*, tai *vaivada*. Pastarasis įvardijimas šaltiniuose įsigalėjo tik po 1511 m. liepos 16 d. (plg. *LM 9*, dok. nr. 7, 200, 564, p. 79, 168, 314; *LMAVB RS*, f. 78, b. 1, l. 2).

pareigūnus vadinsime *valdytojais*, o juos pavaduodavusius asmenis, kurie šaltiniuose irgi galėjo būti įvardijami įvairiai – *pavaduotojais*.

Stačiatikių vienuolynų vyresnieji ir prižiūrėtojai vadinami *archimandritais* (kartais *arkimandritais*) ir *igumenais*. Tiriamojo laikotarpio šaltiniuose šie įvardijimai taip pat sutinkami, tačiau turimi duomenys neatskleidžia, kuo jie skyrėsi. Šiais laikais archimandrito ir igumeno funkcijos ir pareigos yra tokios pačios, skirtumas tik tas, kad per apeigas igumenas negali dėvėti archimandrito liturginių drabužių⁴⁶. Taigi igumeno statusas žemesnis nei archimandrito.

Tiriamojo laikotarpio šaltiniuose vienuolynui vadovaujantis asmuo kartais neįvardijamas nei kaip archimandritas, nei kaip igumenas. Ne visais atvejais tai galima laikyti šaltinių informatyvumo problema. Pasitaikydavo atvejų, kuomet vienuolynas būdavo pavedamas asmeniui, kuris teoriškai negalėjo atlikinėti archimandrito ar igumeno pareigų, nes nebuvo vienuoliu⁴⁷. Todėl vienuolynus prižiūrėjusius ar valdžiusius asmenis, kurie šaltiniuose neįvardijami kaip archimandritai ar igumenai, vadinsime *valdytojais*.

Terminologinių problemų kyla ir įvardijant mūsų tiriamų regionų pilių bei miestų administracijose dirbdavusius asmenis, atsakingus už raštvedybą. Tiriamojo laikotarpio šaltiniuose tokie asmenys dažniausiai vadinami *raštininkais* (*нучарь*) ir *rašovais* (*дьяк*). Šiuolaikinėje istoriografijoje skirtumas tarp *raštininkų* ir *rašovų* apibūdinamas terminijos ir atliekamų funkcijų skirtumais, taip pat subordinacijos santykiais (raštininkas ir jam pavaldus rašovas)⁴⁸. Tačiau ką daryti, kuomet vienoje ar kitoje raštinėje dirbančio asmens pareigos nenurodomos arba tas pačias funkcijas atlikdavę asmenys šaltiniuose įvardijami ir *raštininkais*, ir *rašovais*? LDK XIV a. pabaigoje – XVI a. viduryje didelės dalies vietos valdžios pareigūnų funkcijos nebuvo aiškiai apibrėžtos ir nusistovėjusios. Už raštvedybą atsakingi asmenys nebuvo išimtis. Tik 1566 m. priimtame Antrajame Lietuvos Statute detalčiau reglamentuotos LDK pavietų pilies ir žemės teismų raštininkų funkcijos. Todėl gilinantis į vieno ar kito administracinio centro istoriją atspindinčius šaltinius dažnai būna sunku pasakyti, kuomet aptinkami *raštininko* ir *rašovo* įvardijimai ženklino skirtingas funkcijas atliekančius

⁴⁶ Januškevičius R., 2001, p. 721; [Nepasirašęs autorius], 2005, p. 750.

⁴⁷ Pavyzdžiui, LVIA, MKF-2, knyga nr. 266, l. 330–330v; MBK/L 44, дак. № 68, с. 77–78.

⁴⁸ Plg. Čapaitė R., 2007, p. 310–311; Dubonis A., 2001, p. 584; Pacevičius A., 2002, p. 27–29; Ragauskienė R., 2015, p. 88, 265-a nuoroda; Груша А. И., 2006, с. 44–45; Груша А. И., 2015, с. 288–294.

asmenis, o kuomet tai tebuvo tik skirtingi tas pačias funkcijas atlikdavusių asmenų įvardijimai.

Minėtos problemos itin aktualios tiriant šios disertacijos objektą apimančias Mogiliavo, Oršos, Polocko, Vitebsko pilių ir Polocko miesto administracijas, kadangi jose už raštvedybą atsakingų asmenų pareigų įvardijimai šaltiniuose skiriasi, o dalies asmenų pareigos visai nenurodomos. Todėl tirdami minėtų pilių ir miesto administracijas išskirsime bendras jose tarnavusių raštininkų ir rašovų grupes. Mogiliavo, Oršos ir Vitebsko pilių administracijose minimi ir raštininkų pavaduotojai, kurių šaltinių duomenys neleidžia tapatinti su rašovais. Todėl raštininko pavaduotoją vadinsime *paraštininkiu*.

Šiam tyrimui taip pat svarbios sąvokos, susijusios su anksčiau minėtomis teisinėmis sistemomis, egzistavusiomis mūsų tiriamuose regionuose. Vieną iš jų vadiname *pilies* arba *žemės* teise atsižvelgdami į šaltinių įvardijimus – *право городское, право земское / земельное право*⁴⁹. Šiuo atveju *pilis* turėtų būti suvokiama ne kaip geografinis objektas, bet kaip sąvoka, įprasminanti tam tikrą Lietuvos didžiojo kunigaikščio valdžią, kurios sklandos centras buvo pilis. *Žemės* sąvoka LDK buvo daugiaprasmė. Kaip minėjome, ja būdavo įvardijami valstybės regionai. Tačiau ši sąvoka galėjo reikšti ir *valstybę*⁵⁰. Pastaroji reikšmė, mūsų nuomone, kaip tik ir turėtų būti taikoma aptariamai teisinei sistemai. Jolantos Karpavičienės teigimu, Vidurio Rytų Europos valstybių šaltiniuose dar XII a. pasirodęs *žemės teisės* (lot. *ius terrae*, ček. *pravo zemské*, lenk. *prawo ziemskie*) įvardijimas visų pirma reiškė „šalyje bendrą teisę“⁵¹. Todėl *pilies* arba *žemės* teisę LDK suvokiame kaip *valstybės* (valdovo) teisę. Šiai teisei atstovavę regioniniai pareigūnai dažnai būdavo vadinami *žemės* (*земский*) pareigūnais⁵². Taip įvardijami pareigūnai turėtų būti suvokiami kaip *valstybiniai* (valdovo skiriami) pareigūnai.

⁴⁹ LM 6, dok. nr. 323, p. 210. Tiriamojo laikotarpio šaltiniuose žymiai labiau paplitusi *žemės teisės* įvardijimo forma buvo ne *земляное право*, kurią aptinkame LM 6, dok. nr. 323, p. 210, o kita forma – *право земское* (pavyzdžiui, žr. LM 17, dok. nr. 137, 154, 333, 342, 364, 367, 409, 412, 428, p. 169, 182, 328, 336, 351, 354, 397, 399, 411).

⁵⁰ Воронин В., 2015, p. 236–240; ГСБМ, вып. 12, с. 216–217; Срезневский И. И., 1893, с. 972–973.

⁵¹ Karpavičienė J., 2001, p. 185–186.

⁵² Pavyzdžiui, *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 134, с. 102: „ключынікь земський Витебський“.

Miesto arba Magdeburgo teisė rusėniškuose šaltiniuose vadinama *право местское, право (немецкое) маунбарское*⁵³. Šiuo atveju *miestas* turėtų būti suvokiamas kaip specifinė, Magdeburgo savivaldos teisė turinti erdvė, kuri buvo atskirta nuo *pilies / žemės* teisės jurisdikcijos.

Kanonų teisė tiriamojo laikotarpio šaltiniuose vadinama *ius canonicum, духовное право*⁵⁴. Ji reglamentavo krikščioniškų konfesijų bažnytinių teismų kompetenciją. Mūsų tiriamų regionų atveju galima išskirti atskiras Stačiatikių ir Katalikų bažnyčių organizacijas, kurioms atstovavo skirtingi bažnytinių pareigūnų sluoksniai.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti, kaip formavosi Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių valdžios elitai ir pareigybių sistemos, kokie buvo šio proceso skirtumai ir panašumai minėtose žemėse. Siekiant įgyvendinti šį tikslą keliami tokie uždaviniai:

- 1) nustatyti Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių erdvines ribas, išryškinti svarbiausių administracinių centrų ir teritorinių vienetų, kuriuos administravo vietos valdžios pareigūnai, raidos ypatybes;
- 2) aptarti pareigybių genezę;
- 3) išsiaiškinti, kokios buvo pareigūnų prerogatyvos;
- 4) išsiaiškinti, kokia buvo pareigybių skyrimo tvarka;
- 5) aptarti valdžios elitų atstovų (pareigūnų) personalijas ir jų karjeros ypatybes.

Tyrimo metodai

Pagal pasirinktą strategiją tyrimą galima vadinti lyginamuoju (komparatyvistiniu). Remiantis Daniele Caramanio siūlomą apibrėžimu, tokio pobūdžio tyrimus galime vadinti ir lyginamosios perspektyvos tyrimais. „Tyrimė lyginamoji perspektyva taikoma tada, kai stebėjimo vienetai (atvejai) reprezentuoja skirtingas kultūras, visuomenes ar jų šeimas (civilizacijas)“⁵⁵. Šiame tyrime ketinama lyginti tris LDK regionus – Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemes – ir jų valdžios elitus.

⁵³ *LM 5*, dok. nr. 176, 240, p. 109–111, 150–151; *LM 6*, dok. nr. 323, p. 210–212; *LM 14*, dok. nr. 49, p. 97–99; *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 391, с. 277.

⁵⁴ *ACECV*, p. 119, 137, 219, 250, 251, 257, 275, 277; *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 309, 380, с. 224, 269.

⁵⁵ Norkus Z., Morkevičius V., 2011, p. 37.

Lyginamosios perspektyvos tyrimuose gali būti taikomi lyginamasis, statistinis ir eksperimentinis metodai. Humanitarinių ir socialinių mokslų lyginamosios perspektyvos tyrimuose paprastai taikomi pirmieji du metodai. Jie pasirenkami priklausomai nuo tiriamų atvejų skaičiaus. Kai atvejų skaičius yra didelis, renkamasi statistinį metodą. Tuo tarpu esant mažam atvejų skaičiui (nuo 2 iki 8) renkamasi lyginamąjį metodą. Dėl mažo atvejų skaičiaus šis metodas priimtinas ir mūsų tyrimui.

Pačia bendriausia prasme lyginamąjį metodą galime suvokti kaip socialinių reiškinių skirtumų ir panašumų tyrinėjimą, priežastinių hipotezių tikrinimo procedūrą, kai atvejų yra mažai, o tiriamų požymių (kintamųjų) – daug⁵⁶. Būtent taip lyginamąjį metodą ir ketinama taikyti šiame tyrime.

Taip pat ketinama naudoti ir atvejo tyrimams įprastus metodus. Vienas iš jų – analitinis metodas. Jį galima suvokti dvejopai – kaip objekto tyrimą nagrinėjant jo sudedamąsias dalis⁵⁷ arba kaip šaltinių tyrimą. Mums svarbios abi reikšmės. Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių valdžios elitus ketiname tirti skaidydami juos į atskiras pareigūnų grupes pagal tai, kokiai teisinei sistemai vienas ar kitas pareigūnas atstovavo. Anksčiau aptarėme tris šiuose regionuose egzistavusias teisines sistemas, paremtas *pilies / žemės* teise, kanonų teise ir *miesto / Magdeburgo* teise. Kita vertus, atskleisti pareigūnų valdžios pobūdį galime tik atlikę detalų empirinį tyrimą.

Analitinio ir lyginamojo tyrimo metodų taikymas yra neįmanomas be deskriptyvinio ir indukcinio metodų pagalbos. Lygindami Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių valdžios elitus turime aptarti kiek įmanoma daugiau ir kuo informatyvesnių pavyzdžių (deskriptyvinis metodas) ir jais remdamiesi daryti apibendrinimus (indukcinis metodas).

Tirdami Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių valdžios elitų sudėtį neapsieisime ir be prozopografinio tyrimo metodo. Jį taikydami tirsime giminytės ryšių svarbą pareigūnų rotacijai, LDK ir MDK karų įtaką jų materialinei padėčiai, santykius su Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaru, aukščiausių vietos valdžios pareigūnų (vaivadų, vietininkų) protekciją.

Tyrimo chronologinės ribos

Tyrimo pradžią *pilies / žemės* teisei atstovavusių pareigūnų atveju siejame su pirmųjų Lietuvos didžiojo kunigaikščio vietininkų Smolenske, Polocke ir Vitebske paskyrimu. Vitebske šis pareigūnas atsirado anksčiausiai, 1392 m.,

⁵⁶ Ten pat, p. 30.

⁵⁷ Vaitkevičiūtė V., 2001, p. 72.

o Polocke ir Smolenske šiek tiek vėliau (ne vėliau kaip 1395 m.). Tuo tarpu galutinę tyrimo ribą nubrėžti gerokai sudėtingiau. XVI a. Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių istorija susiklostė skirtingai, tačiau jas vienijo fundamentali LDK ir MDK karų įtaka. Smolenskas 1514 m. liepos 30 ar 31 d. buvo užimtas MDK kariuomenės⁵⁸ ir sugrįžo LDK tik beveik po šimto metų (1611 m.). Polockas MDK kariuomenės buvo užimtas 1563 m. vasario 15 d.⁵⁹, tačiau po keliolikos metų, 1579 m. rugpjūčio 30 d., LDK pavyko jį atgauti⁶⁰. Vitebskas išvengė Smolensko ir Polocko likimo ir per visą XVI a. išliko LDK sudėtyje, tačiau dalį šiaurinių Vitebsko žemės teritorijų XV–XVI a. sandūroje ir XVI a. septintame dešimtmetyje MDK visgi pavyko užimti.

Minėti teritoriniai praradimai ne tik sutrikdė natūralią Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių raidą, bet ir lėmė kardinalius vietos pareigybių sistemų pokyčius. Smolensko žemėje po jos prijungimo prie MDK 1514 m. ilgam laikui (iki 1611 m.) nebeliko Lietuvos didžiojo kunigaikščio skiriamų pareigūnų. 1611 m. Smolenske ėmusi klostytis pareigybių sistema kardinaliai skyrėsi nuo tos, kuri egzistavo šimtmečiu anksčiau. Todėl Smolensko žemės pareigybių sistemos nagrinėjimą baigsime ties 1514 m. Tuo tarpu Polocko ir Vitebsko žemės skaudžiausias karų pasekmes ir su jomis susijusius pareigybių sistemos bei pareigūnų padėties pokyčius patyrė 1563–1579 m. laikotarpiu, prieš Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stepono Batoro kariuomenei atsiimant iš pradžių Polocką, o vėliau ir kitas MDK užimtas abiejų žemių teritorijas. Todėl Polocko ir Vitebsko žemių pareigybių sistemas nagrinėsime iki Polocko sugrįžimo į LDK sudėtį 1579 m. rugpjūčio 30 d.

Įvairių LDK regionų vietos valdžios pareigybių sistemos kardinaliai pasikeitė 1564–1566 m. įvykdžius administracinę ir teismų reformas, kurių pradžia siejama su 1564 m. liepos 1 d. Bielsko seime paskelbta privilegija, panaikinusia LDK didikų teismines privilegijas⁶¹. Smolensko žemei šios reformos buvo neaktualios, kadangi ji reformų metu priklausė MDK. Tuo tarpu Polocko ir Vitebsko žemių pareigybių sistemoms reformos buvo labai svarbios, taip pat kaip ir tuo pačiu metu vykęs LDK karas su MDK. Specifinė šių dviejų regionų padėtis leidžia analizuoti reformų ir karų reikšmės skirtumus regionų pareigybių sistemoms.

⁵⁸ Žг. Кром М. М., 2010, с. 217; Лобин А. Н., 2015, с. 21.

⁵⁹ Plačiau apie MDK kariuomenės žygį į Polocką ir pilies užėmimą žг. Баранов К. В., 2004, с. 119–154; *Рукописные памятники*, вып. 9.

⁶⁰ *Kronika Macieja Strykowskiego*, t. II, s. 428–429.

⁶¹ Kiaupienė J., Lukšaitė I., 2013, p. 201.

Polocko prijungimas prie MDK 1563 m. vasario 15 d. buvo didelių pokyčių Polocko žemėje pradžia, kuriuos pratęsė šiek tiek vėliau prasidėjusios LDK vidaus reformos. Tai kardinaliai keitė *pilies / žemės* teisei atstovavusių Polocko žemės pareigūnų sluoksnio sandarą. Todėl šį pareigūnų sluoksnį tirsime skaidydami 1392–1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpį į dvi dalis: 1392–1563 m. vasario 15 d. ir 1563 m. vasario 15 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. *Miesto / Magdeburgo* ir kanonų teisei atstovavusius Polocko žemės pareigūnų sluoksnius tirsime neskaidydami tiriamojo laikotarpio į minėtas dalis. *Miesto / Magdeburgo* teisei atstovavę Polocko miesto pareigūnai išnyko MDK kariuomenei 1563 m. vasario 15 d. užėmus Polocką ir 1563 m. vasario 15 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. neegzistavo. Tai pačiai teisei atstovavę Dysnos miesto pareigūnai atsirado tik po 1563 m. vasario 15 d. Kanonų teisei atstovavusių Polocko žemės pareigūnų sluoksnis LDK netekus Polocko beveik išnyko. Tačiau apie naujas Polocko žemės bažnytines pareigybes 1563 m. vasario 15 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. informacijos neturime. Todėl nagrinėti kanonų teisei atstovavusių šio regiono pareigūnų sluoksnio raidą skaidant tiriamąjį laikotarpį į minėtas dalis neatrodo prasminga.

A priori galima teigti, kad Vitebsko žemės pareigybių sistemai didesnės įtakos turėjo ne LDK ir MDK karai (svarbiausios regiono pilys Vitebskas ir Orša tiriamuoju laikotarpiu nė karto nebuvo užimtos MDK kariuomenės), o LDK administracinė ir teismų reformos. Jų metu *pilies / žemės* teisei atstovavusių Vitebsko ir Oršos pavietų pareigūnų sluoksnių sandara kardinaliai pakito dėl naujų pareigybių sukūrimo ir Vitebsko žemės ribų išplėtimo. Todėl *pilies / žemės* teisei atstovavusius Vitebsko ir Oršos pavietų pareigūnų sluoksnius tirsime skaidydami 1392–1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpį į dvi dalis, skiriamąja riba laikydami LDK reformų pradžią 1564 m. liepos 1 d. Kitų Vitebsko žemės pareigūnų sluoksnių raidą tirsime neskaidydami tiriamojo laikotarpio į atskiras dalis. Vienas iš tokių pareigūnų sluoksnių – Obolcų dvaro pareigūnai. Jie nustojo būti Vitebsko žemės valdžios elito dalimi dar prieš 1564–1566 m. reformas, nes Obolcų dvaras tapo eiline privačia valda. Ozeriščės ir Usviato valsčių bei Ozeriščės pilies pareigūnų išnykimą nulėmė ne LDK vidaus reformos, bet tai, jog Ozeriščės pilį 1564 m. lapkričio 6 d. užėmė MDK kariuomenė. Maždaug tuo pačiu metu turėjo būti užimti ir Ozeriščės bei Usviato valsčiai. Katalikų bažnyčios pareigūnų sluoksnio Vitebsko žemėje raidai 1564–1566 m. LDK administracinė ir teismų reformos neturėjo jokios įtakos. Stačiatikių bažnyčios pareigūnų sluoksnis šiame regione po reformų pasipildė

Mogiliavo bažnytiniais pareigūnais. Tačiau reformos neturėjo jokios įtakos Vitebske pareigas ėjusiems Stačiatikių bažnyčios pareigūnams.

1392–1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpis kaip tyrimo chronologinės ribos išskirtos atsižvelgiant į įtakingiausių Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių valdžios elitų atstovų – *pilies / žemės* teisei atstovavusių pareigūnų sluoksnių raidos ypatybes. Tačiau kanonų ir *miesto / Magdeburgo* teisei atstovavusių pareigūnų raidą taip pat nagrinėsime tuo pačiu laikotarpiu. Vietininkų valdžios įvedimas Smolenske, Polocke ir Vitebske XIV a. pabaigoje buvo viena iš pirmųjų pertvarų rusėniškose LDK žemėse, chronologiškai sutapusi su kitais svarbiais įvykiais ir procesais (Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos katalikišku krikštu ir Katalikų bažnyčios įsitvirtinimu LDK). Nuo to laiko LDK Stačiatikių bažnyčios ir dvasininkijos padėtis ėmė smarkiai keistis, buvo įsteigtos katalikiškos Vitebsko ir Obolcų parapijos, plito vokiška Magdeburgo teisė. Pasirinktos galutinės chronologinės tyrimo ribos (1514 m. liepos 30/31 d. Smolensko žemės atveju ir 1579 m. rugpjūčio 30 d. Polocko bei Vitebsko žemių atvejais) gali būti laikomos aktualiomis tik Stačiatikių bažnyčios pareigūnų, bet ne Katalikų bažnyčios pareigūnų ir madeburginių miestų pareigūnų istorijai. Visgi jų raidos nagrinėjimą taip pat baigsime 1579 m. rugpjūčio 30 d.

Darbo struktūra

Disertaciją sudaro įvadas, 4 dėstymo skyriai, išvados, šaltinių ir literatūros sąrašas, 2 priedai ir santrauka. Dėstymo skyriai pagal struktūrą iš dalies skiriasi. Pirmuose trijuose skyriuose atskirai aptariami Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių valdžios elitų atstovai. Kiekvieno skyriaus atskiruose poskyriuose aptariama regionų teritorinė – administracinė struktūra, *pilies / žemės* teisei atstovavusių pareigūnų sluoksniai. Smulkesnėse dalyse aptariama šių sluoksnių pareigybių genezė, pareigūnų prerogatyvos, pareigybių skyrimo tvarka ir pareigūnų karjeros ypatybės. Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnų sluoksniai nagrinėjami skaidant tiriamąjį laikotarpį į anksčiau aptartus smulkesnius periodus ir taikant minėtas išimtis. Atsižvelgiant į *pilies / žemės* teisei atstovavusių Vitebsko žemės pareigūnų sluoksnio nevienalytiškumą, šis sluoksnis skirstomas pagal geografinį principą į 4 dalis: a) Vitebsko pavieta; b) Oršos pavieta; c) Obolcų dvaro; d) Ozeriščės ir Usviato valsčių bei Ozeriščės pilies pareigūnus. Atskiruose poskyriuose aptariami *miesto / Magdeburgo* teisei atstovavę Polocko ir Dysnos miestų pareigūnų sluoksniai (Polocko žemės valdžios elitui skirtame antrajame skyriuje), taip pat Mogiliavo miesto pareigūnų sluoksnis (Vitebsko žemės valdžios elitui skirto trečiojo syriaus

antrame poskyryje, kuriame aptariami Oršos pavieto pareigūnai). Kaip ir *pilies / žemės* teisei atstovavusių pareigūnų atveju, aptariama šių miestų pareigybių genezė, pareigūnų prerogatyvos, pareigybių skyrimo tvarka ir pareigūnų karjeros ypatybės. Smolensko žemės valdžios elitui skirtame pirmajame skyriuje aptariami ir kanonų teisei atstovavę Smolensko stačiatikių vyskupijos pareigūnai. Kanonų teisei atstovavę Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnai taip pat aptariami atitinkamuose šių žemių valdžios elitams skirtuose skyriuose (antrajame ir trečiajame), nors abu šie regionai įėjo į Polocko stačiatikių arkivyskupijos teritoriją, kuri savo ruožtu apėmė ir kai kurias kitas LDK teritorijas. Vitebsko žemėje pareigas ėję Stačiatikių ir Katalikų bažnyčių pareigūnai aptariami atskirose dalyse. Aptariant Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių bažnytinių pareigūnų sluoksnius atskirai nagrinėjama pareigybių genezė, pareigūnų prerogatyvos, pareigybių skyrimo tvarka ir pareigūnų karjeros ypatybės. Ketvirtajame skyriuje apibendrinami atlikto tyrimo rezultatai, pateikiama Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių teritorinės – administracinės struktūros ir valdžios elitų lyginamoji analizė. Prieduose pateikiame savo sudarytas kartoschemas ir Smolensko, Polocko bei Vitebsko žemių valdžios elitų atstovų sąrašus, kurie šiame tyrime atlieka pagalbinį vaidmenį.

Ginamieji teiginiai

1. Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnų sluoksnius ir pareigybių sistemas formavo trys esminiai faktoriai: 1) pačių regionų geografinė, socialinė, politinė padėtis, vietinės tradicijos; 2) bendros LDK raidos tendencijos; 3) išorės veiksniai (kitų šalių karinė grėsmė).

2. Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemės turėjo atskirus pareigūnų sluoksnius (valdžios elitus), kuriuos galima tirti skirstant pareigūnus pagal tai, kokioms teisinėms sistemoms jie atstovavo. Tiriamojo laikotarpio šaltiniai leidžia išskirti *pilies / žemės, miesto / Magdeburgo* ir kanonų teisei atstovavusius pareigūnus.

3. Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnų sluoksnių raida buvo tiesiogiai susijusi su šių regionų teritorine raida. Keičiantis pilių, dvarų ir valsčių statusui bei tinklui keitėsi ir juos administravusių pareigūnų sluoksniai. Tiriamasis laikotarpis sutampa su Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių teritorinės struktūros intensyvios raidos laikotarpiu. Polocko ir Vitebsko žemės galutinai išbaigtą teritorinę struktūrą įgavo po 1564–1566 m. LDK įvykdytų administracinės ir teismų reformų ir MDK kariuomenės okupuotos Polocko pilies susigrąžinimo 1579 m.

4. XIV a. paskutiniajame dešimtmetyje Lietuvos didžiajam kunigaikščiui paskyrus pirmuosius Smolensko, Polocko ir Vitebsko vietininkus ėmė formuotis naujo tipo Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigybių sistemos, kurių priešakyje stovėjo minėti vietininkai (nuo XVI a. pradžios vaivados).

5. Dalis pareigybių, egzistavusių Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemėse tiriamuoju laikotarpiu, atsirado dar prieš paskiriant pirmuosius Smolensko, Polocko ir Vitebsko vietininkus. Tačiau laikui bėgant atsirado ir daugiau pareigybių, o dalis anksčiau atsiradusių pareigybių išnyko. Todėl tiriamų regionų pareigybių sistemų formavimosi procesas buvo nuolatinis reiškinys, trukęs tol, kol šie regionai priklausė LDK.

6. Pagrindiniai veiksniai, lėmę naujų pareigybių Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemėse atsiradimą ir dalies senųjų pareigybių išnykimą, buvo LDK ir MDK karai, LDK centrinės valdžios politika ir natūrali pačių regionų raida. Šių veiksnių reikšmė kiekvieno regiono atveju buvo skirtinga.

7. Daugumą Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnų skirdavo Lietuvos didysis kunigaikštis, kai kurie pareigūnai būdavo skiriami kitų to paties regiono pareigūnų arba renkami vietos gyventojų. Skirdami pareigūnus Lietuvos valdovai paprastai atsižvelgdavo į įtakingų LDK didikų užtarimą, vietos gyventojų poziciją. Todėl kiekvienas pareigybės suteikties atvejis būdavo unikalus. Unifikuota LDK vietinių (pavietų) pareigybių skyrimo tvarka (dalies pareigybių atveju) susiformavo 1564–1566 m. įgyvendinus LDK administracinę bei teismų reformas ir 1566 m. priėmus Antrąjį Lietuvos Statutą.

8. Tiriamuoju laikotarpiu Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių gyventojams buvo svarbu tiesiogiai dalyvauti vietos politiniame gyvenime. Dėl to ilgą laiką išliko archajinė asmens laisvę turinčių gyventojų susirinkimų (viečių) tradicija ir įvairios jos apraiškos (atskiri bajorų susirinkimai).

9. Smolensko, Polocko ir Vitebsko vietininkais bei vaivadomis beveik visuomet būdavo skiriami svetimkilmiai asmenys. Tuo tarpu dauguma kitų vietos valdžios pareigybių buvo prieinama vietos gyventojams. Į dalį pareigybių iki XVI a. vidurio galėjo pretenduoti tik vietinės kilmės asmenys. Tačiau XVI a. viduryje kilmės veiksnį nustelbus žemėvaldos turėjimo konkrečiame regione veiksniumi ir su juo susijusiam žemionio statusui minėtas apribojimas neteko prasmės.

10. Svarbiausiomis karjeros prielaidomis tiriamuoju laikotarpiu buvo tarnyba Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvare, Smolensko, Polocko ir

Vitebsko vietininkų, vaivadų bei kitų įtakingų LDK didikų protekcija, o nuo XVI a. vidurio dar ir karinė rotmistro tarnyba.

11. Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigybių sistemos pasižymėjo tam tikrais panašumais ir skirtumais, kurių pažinimas gali padėti geriau suvokti bendras LDK raidos tendencijas ir vietinės valdžios formavimosi procesus. Kita vertus, Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių ribojimasis su MDK formavo specifinę jų padėtį LDK. Todėl šių regionų pareigybių sistemų tyrimas taip pat gali padėti suvokti, kaip LDK ir MDK karai veikė LDK vidaus raidą ir jos centrinės valdžios politiką pasienio regionų atžvilgiu.

Istoriografija

Sociologai Zenonas Norkus ir Vaidas Morkevičius yra atkreipę dėmesį į tai, kad Lietuvos istoriografijoje vyrauja konkretaus atvejo tyrimai, o lyginamieji (komparatyvistiniai) tyrimai yra retenybė⁶². Atrodo, kad kaimyninių šalių istorikai taip pat nedažnai atlieka lyginamuosius tyrimus. Paskirų LDK regionų pareigūnams skirti darbai iš bendro konteksto neišsiskiria. Dažniausiai istorikai savo darbuose analizuoja kurio nors vieno regiono, smulkesnio administracinio – teritorinio vieneto (pavieto, valsčiaus) ar konkrečios vietovės (miesto, pilies) pareigūnus. Visgi regioninių skirtumų tyrimai⁶³ gali padėti spręsti įvairias mokslines problemas, taip pat ir mums aktualią LDK regionų pareigūnų sluoksnių formavimosi problemą. Iki šiol dar niekas nėra mėginęs atlikti šiame tyrime pasirinktų LDK regionų – Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių – pareigūnų sluoksnių (valdžios elitų) lyginamosios analizės. Tačiau esama daugybės darbų, kurie šiam tyrimui yra vienaip ar kitaip aktualūs.

Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnų istorija aktyviau imta domėtis XIX a. devintame dešimtmetyje. Tuo metu carinės Rusijos istorikas ir kraštotyrininkas Aleksejus Sapunovas parengė penkių tomų dokumentų rinkinį „Vitebsko senovė“, skirtą Vitebsko ir Polocko istorijai. 1883 m. išleistame pirmajame rinkinio tome A. Sapunovas be įvairaus pobūdžio dokumentų pateikė ir savo sudarytus sąrašus, kuriuose išvardijami XVI–XVIII a. Polocko ir Vitebsko vaivados, kaštelionai, XII–XIX a. Polocko ir Vitebsko regionų stačiatikių ir unitų dvasininkai⁶⁴. Dvasininkų sąrašuose

⁶² Norkus Z., Morkevičius V., 2011, p. 16.

⁶³ Tokių tyrimų perspektyvos jau yra išvelgtos tiriant įvairius Vokietijos ir Prancūzijos regionų raidos aspektus (Trimonienė R. R., 2018, p. 38).

⁶⁴ *Витебская старина*, т. 1, XI. Списки, с. 518–553, 645–646.

pateikiamos ir ganėtinai tikslios jų biogramos. Todėl šie sąrašai ir šiandien išlieka vertingi. Tuo tarpu vaivadų ir kaštelionų sąrašams A. Sapunovas skyrė gerokai mažiau dėmesio. Jie fragmentiški ir labai netikslūs.

XIX a. devintame dešimtmetyje pasirodė ir lenkų istorikų Józefo Wolffo⁶⁵ bei Adamo Bonieckio⁶⁶ darbai, kuriuose pateikiami LDK regionų (taip pat ir Smolensko, Polocko bei Vitebsko žemių) pareigūnų sąrašai. J. Wolffo darbas paremtas gausiu empirinės medžiagos kiekiu ir pasižymi preciziškumu, todėl iki šiol išlieka labai vertingas LDK pareigūnų tyrinėtojams. Tiesa, istorikas nusprendė apsiriboti tik svarbiausiais vietos valdžios pareigūnais – vietininkais, vaivadamis ir kaštelionais. A. Bonieckio sudarytuose LDK pareigūnų sąrašuose aptinkame daugiau pareigūnų, tačiau šie sąrašai pateikia fragmentiškus ir ne visuomet tikslus duomenis. Tarpukariu Lenkijos istorikas Ottonas Hedemannas savo monografijoje apie magdeburginius Dysnos ir Drujos miestus pateikė XVI–XVIII a. Dysnos pareigūnų sąrašus⁶⁷. Tačiau juose, panašiai kaip ir A. Sapunovo bei A. Bonieckio sudarytuose pareigūnų sąrašuose, galima įžvelgti klaidų ir netikslumų. O. Hedemanno pateiktą informaciją apie XVI a. Dysnos pareigūnus galima pakoreguoti ir papildyti remiantis naujais šaltinių duomenimis.

Pastaraisiais dešimtmečiais LDK regioninių pareigūnų sąrašų sudarinėjimas perėjo į aukštesnį kokybinį ir kiekybinį lygmenį. Lenkų istorikai Henrykas Lulewiczius, Andrzejus Rachuba, Przemysławas Romaniukas publikuoja paskirų LDK regionų pareigūnų (tik pasaulietinių pareigūnų) sąrašus daugiatomiam leidinyje. 2003 m. jie išleido Smolensko žemės pareigūnų sąrašus, apimančius XIV–XVIII a. laikotarpį⁶⁸. Šis leidinys paremtas gausia publikuotų ir nepublikuotų šaltinių, istoriografijos medžiaga. Atskiruose skyreliuose trumpai aprašomos svarbiausių Smolensko žemės pareigūnų prerogatyvos. Kita vertus, esama faktografinių klaidų, neįtraukti Smolensko maršalkos, miesto seniūnai ir dalies regiono valsčių valdytojai. Tačiau tikslesnių Smolensko žemės pareigūnų sąrašų kol kas nėra išleista. Todėl H. Lulewicziaus, A. Rachubos ir P. Romaniuko sudaryti sąrašai šiam tyrimui išlieka labai svarbūs.

⁶⁵ Wolff J., 1885.

⁶⁶ Boniecki A., 1887, *Spis dygnitarzy i urzędników duchownych i świeckich, objętych tą księgą*, s. I–XLIX.

⁶⁷ Hedemann O., 1934, s. 370–373.

⁶⁸ *Urządnicy*, t. 4.

Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnų sąrašų šiuolaikiniai lenkų istorikai kol kas dar nėra publikavę. Tačiau šią spragą iš dalies užpildo kitų šalių istorikų darbai. Lietuvių istorikas Darius Vilimas kartu su baltarusių istorikais Andrejumi Radamanu ir Vitaliu Galubovičiumi parengė Polocko⁶⁹ ir Vitebsko⁷⁰ vaivadijų pareigūnų sąrašus. Visgi jie apima laikotarpį tik nuo XVI a. antros pusės, t. y. mūsų tiriamojo laikotarpio pabaigą ir apima tik pasaulietinius pareigūnus, bet ne dvasininkus.

Be minėtų pareigūnų sąrašų esama daugybės tyrimų, aptariančių įvairius Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių istorijos aspektus ir vienaip ar kitaip paliečiančių šių regionų pareigūnus. Itin gausūs Polocko žemės istorijos tyrimai. Tarpukario Lenkijos istorikė Wanda Maciejewska savo straipsnyje aptarė šio regiono istoriją 1385–1430 m. laikotarpiu⁷¹. Kitas tarpukario Lenkijos istorikas Ryszardas Mienickis savo straipsniuose aptarė Polocko žemės gyventojų (taip pat ir valdžios elito atstovų bei jų giminaičių) padėtį MDK kariuomenei 1563 m. užėmus Polocką⁷², Polocko vaivados Stanislovo Stanislovaičio Davainos biografiją⁷³. Iš šiuolaikinių istorikų darbų galima išskirti Polocko žemės istorijai skirtus baltarusių istoriko Vasilio Varonino darbus. 1998 m. pasirodžiusiame straipsnyje istorikas aptarė XVI a. pirmos pusės Polocko politinę padėtį, taip pat ir pagrindines vietas valdžios pareigybes bei jas turėjusius asmenis⁷⁴. Vėlesniuose straipsniuose istorikas tyrė įvairius Polocko socialinės ir politinės istorijos aspektus. Šiam tyrimui itin aktualūs V. Varonino straipsniai, kuriuose jis pateikė XV a. pabaigos – 1563 m. Polocko arkivyskupų biogramas⁷⁵, XII a. – 1582 m. Polocko cerkvių šventikų ir vienuolynų archimandritų, igumenų bei valdytojų sąrašus⁷⁶, 1498–1563 m. Polocko miesto pareigūnų sąrašus⁷⁷. Kitas baltarusių istorikas Maksimas Makaravas savo straipsnyje apie Vitebsko miesto valdžios struktūras ir monografijoje apie rusėniškus padauguvio miestus pateikė Vitebsko miesto vaito pareigas ėjusių asmenų biogramas⁷⁸. Šioje monografijoje aptinkame vertingos medžiagos ir apie kitus mūsų

⁶⁹ Радаман А., Вілімас Д., Галубовіч В., 2004, с. 73–80.

⁷⁰ Радаман А., Вілімас Д., Галубовіч В., 2005, с. 51–61.

⁷¹ Maciejewska W., 1933, s. 1–56.

⁷² Mienicki R., 1934, s. 33–128.

⁷³ Mienicki R., 1937, s. 404–481.

⁷⁴ Варонін В., 1998b, с. 27–66.

⁷⁵ Варонін В., 2009b, с. 62–67.

⁷⁶ Варонін В. А., 2009с, с. 163–174.

⁷⁷ Воронин В. А., 2012, с. 240–243.

⁷⁸ Макараў М., 2004, с. 157–163; Макараў М., 2008, с. 118–121.

tiriamų regionų miestus – Polocką, Dysną, Suražą, Ulą. Aptardamas Magdeburgo teisės sklaidos rusėniškuose padauguvio miestuose prielaidas M. Makaravas išryškino mūsų tyrimui aktualią skirtį tarp *pilies* ir *miesto*⁷⁹. Dar vienas šiuolaikinis baltarusių istorikas Sergejus Strenkovskis savo straipsnyje dėmesį skyrė Oršos miesto istorijai ir vaito pareigybei⁸⁰. Šveicarų istorikas Stefanas Rohdewaldas 2005 m. pasirodžiusioje savo monografijoje analizavo Polocko miesto socialinę struktūrą. Panašiai kaip ir M. Makaravas, jis įžvelgė teisinę skirtį tarp *miesto* ir *pilies*, tačiau kiek labiau išplėtojo savo koncepciją, aktualizavo *pilies* ir *žemės* sąvokų ryšį teisinėje plotmėje⁸¹. Lietuvių istorikas Rimvydas Petrauskas savo monografijoje apie LDK diduomenę XIV a. pabaigoje – XV a. pateikė to meto valstybės pareigūnų sąrašą ir biogramas, kurių dalis skirta Smolensko, Polocko ir Vitebsko pilių vietininkams⁸². Kitas lietuvių istorikas Darius Vilimas savo monografijoje aptarė LDK žemės teismo sistemos formavimosi procesą 1564–1588 m., kuris vyko ir Polocko bei Vitebsko žemėse, pateikė atskirų valstybės pavietų (taip pat ir mūsų tiriamų Polocko, Vitebsko bei Oršos) žemės teismų pareigūnų sąrašus⁸³. Polocko žemės istorijos pastarųjų kelių dešimtmečių tyrimai apibendrinti Rusijos ir Baltarusijos istorikų kolektyvo (Annos Choroškevič, Sergejaus Polechovo, V. Varonino, Aliksandro Hrušos, Aliksandro Žlutkos, Jekaterinos Skvairs ir A. Tiulpino) parengto XIII–XVI a. pradžios šaltinių dvitomio rinkinio „Polocko raštai“ antrajame tome⁸⁴. Jame pateikiami publikuojamų dokumentų komentarai, du tiriamieji straipsniai – V. Varonino ir S. Polechovo straipsnis, apžvelgiantis Polocko žemės istoriografijos raidą 1985–2014 m.⁸⁵ ir A. Choroškevič straipsnis „Polocko raštai kaip istorijos šaltinis“⁸⁶. Be to, šiame leidinyje pateikiami mūsų tyrimui aktualūs Polocko kunigaikščių, vietininkų ir stačiatikių vyskupų bei arkivyskupų sąrašai, apimantys XIV–XVI a. pradžios laikotarpį⁸⁷. Lenkų istorikas Antonis Mironowiczius savo monografijoje apie Stačiatikių bažnyčios Lenkijoje ir LDK istoriją palietė įvairias problemas,

⁷⁹ Макараў М., 2008, с. 59–67.

⁸⁰ Стрэнкоўскі С. П., 2010, с. 47–55.

⁸¹ Rohdewald S., 2005, s. 179–183.

⁸² Petrauskas R., 2003, p. 214–329.

⁸³ Vilimas D., 2006.

⁸⁴ *Полоцкие грамоты*, т. 2.

⁸⁵ Воронин В. А., Полехов С. В., 2015, с. 327–330.

⁸⁶ Хорошкевич А. Л., 2015, с. 331–408.

⁸⁷ *Полоцкие князья, наместники, воеводы и епископы XIV – начала XVI в. // Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 412–416.

susijusias su mūsų tiriamų regionų dvasininkijos sluoksniais. Be to, šioje monografijoje pateiktas A. Mironowiczaus sudarytas Stačiatikių bažnyčios hierarchų sąrašas, kuriame atskirai išvardijami ir XII–XVI a. Polocko vyskupai su arkivyskupais bei Smolensko vyskupai⁸⁸.

Mums taip pat aktualūs darbai, kuriuose nagrinėjamos šiam tyrimui artimos problemos ir kuriais galima remtis kaip metodologiniu pavyzdžiu. Šiuo požiūriu žvilgsnis pirmiausia krypsta į gausią kaimyninės Lenkijos historiografiją. XX a. lenkų istorikams itin aktualūs tapo klausimai, susiję su politine valdžia viduramžių Lenkijoje⁸⁹. Nagrinėdami šiuos klausimus lenkų istorikai dažnai naudoja *elito* sąvoką, tačiau ją traktuoja įvairiai ir naudoja ne vien tik pareigūnų tyrimams⁹⁰. Kita vertus, Lenkijoje per pastarąjį šimtmetį pasirodė nemažai monografių ir straipsnių, kurių tyrimo objektas yra viduramžių ir naujųjų laikų Lenkijos centrinės ir vietos valdžios pareigūnai⁹¹. Nemaža dalis Lenkijoje egzistavusių pareigybių XIV a. pabaigoje – XVI a. atsirado ir LDK, taip pat ir Smolensko, Polocko bei Vitebsko žemėse. Todėl šiam tyrimui lenkų istorikų sukaupta ilgametė patirtis tiriant Lenkijos pareigūnus išties reikšminga.

Metodologine prasme Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių valdžios elitų tyrimams didelės reikšmės turi ir lietuvių istorikų darbai. Iš jų svarbiausiais galime laikyti minėtą R. Petrausko monografiją, skirtą LDK diduomenei XIV a. pabaigoje – XV a.⁹², E. Saviščevo monografiją, skirtą Žemaitijos valdžios elitui bei regioninės savivaldos raidai 1409–1566 m.⁹³ ir V. Volungevičiaus monografiją, skirtą LDK pilių istorijai⁹⁴. Pirmuose dviejuose darbuose atlikta detali Lietuvos diduomenės ir Žemaitijos valdžios elito prozopografinė analizė byloja apie šio tyrimo metodo pritaikymo galimybes ir svarbą įvairių LDK pareigūnų sluoksnių tyrimuose. Todėl R.

⁸⁸ Mironowicz A., 2003, s. 292, 294.

⁸⁹ Wroniszewski J., 1993, s. 175.

⁹⁰ *Elito* sąvokos teorinis aptarimas: Gašiorowski A., 1981, s. 264–290; Marzec A., 2002, s. 139–140; Pakulski J., 1993, s. 61–91. Įvairios *elito* sąvokos variacijos konkrečiuose viduramžių Lenkijos istorijos tyrimuose: Grabowski J., 2003, s. 211–231; Jurek T., 1999, s. 7–8; Ożóg K., 2003, s. 181–210. Kai kurie istorikai taiko *valdžios elito* sąvokai artimą *pareigybinio elito (elita urzędnicza)* sąvoką (Gawlas S., 2009, s. 185–193; Marzec A., 2004, c. 18; Szybkowski S., 2000, s. 157–169; Tęgowski J., 2014, s. 9–23).

⁹¹ Svarbesnės monografijos, skirtos Lenkijos centrinės ir vietos valdžios pareigūnų istorijai: Gašiorowski A., 1970; Góralski Z., 1983; Opaliński E., 1981; Pałucki W., 1962. Lenkijai iki 1526 m. pavaldžios Mazovijos kunigaikštystės, tais metais tapusios Lenkijos karalystės dalimi, pareigūnai taip pat sulaukė atskirų tyrimų: Wolff A., 1962.

⁹² Petrauskas R., 2003.

⁹³ Saviščevas E., 2010.

⁹⁴ Volungevičius V., 2015.

Petrausko ir E. Saviščevo atlikti tyrimai gali būti laikomi pavyzdžiu ir Smolensko, Polocko bei Vitebsko žemių pareigūnų tyrimams. Tuo tarpu V. Volungevičiaus monografija šiam tyrimui aktuali dėl joje išdėstytos *pilių regionų* sampratos ir detaliai ištirtų LDK pilių pareigybių struktūrų bei pareigūnų funkcijų.

Patirties LDK regioninių pareigūnų istorijos tyrimuose galime pasisemti ir iš ukrainiečių istorikų Natalijos Bilous⁹⁵, V. Poliščiuکو⁹⁶, Natalijos Starčenko⁹⁷, Oksanos Štanko⁹⁸, Andrejaus Zajaco⁹⁹ straipsnių, skirtų XVI a. Voluinės regiono ir atskirų jos vietovių (ypač Lucko) pareigūnams.

Šaltiniai

Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių valdžios elitų raidos XIV a. pabaigoje – XVI a. pažinimui aktualios įvairios šaltinių grupės. Darbas parengtas remiantis įvairių valstybių archyvuose ir bibliotekose saugomais dokumentais bei dokumentų publikacijomis. Tyrimo metu dokumentų paieška buvo atliekama Vilniaus¹⁰⁰, Varšuvos¹⁰¹ ir Rygos¹⁰² archyvuose bei bibliotekose.

Temos nagrinėjimui svarbiausią šaltinių korpusą sudaro Lietuvos Metrika, kurią pagrįstai galima laikyti „seniausiu ir svarbiausiu Lietuvos valstybės archyvu“¹⁰³. Atliekant tyrimą peržiūrėtos visos publikuotos ir nepublikuotos Lietuvos Metrikos knygos nuo pačių seniausių (3-osios Užrašymų knygos) iki 1579 m. (imtinai iki 64-osios Užrašymų knygos ir 59-osios Teismų bylų knygos). Jose randame įvairaus pobūdžio dokumentų, aktualių nagrinėjimui temai: valdovo suteikčių dokumentus (privilegijas), mandatus Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnams, kuriuos galima priskirti bendresnei raštų kategorijai, teismų bylų sprendimus, valdovo dvarionių, išmokų gavėjų sąrašus.

⁹⁵ Білоус Н., 2015а, с. 4–22; Білоус Н., 2015b, с. 94–113.

⁹⁶ Be anksčiau minėtų šio istoriko darbų taip pat žr.: Поліщук В., 2002, с. 185–215; Поліщук В., 2004, с. 266–298; Поліщук В., 2012, с. 189–195.

⁹⁷ Старченко Н., 2012, с. 165–186.

⁹⁸ Штанько О., 2011, с. 297–305.

⁹⁹ Заяць А. Є., 1998, с. 106–112; Заяць А., 2015, с. 140–182.

¹⁰⁰ Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius, Lietuvos valstybės istorijos archyvas, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius.

¹⁰¹ Varšuvos nacionalinė biblioteka (Biblioteka Narodowa w Warszawie); Varšuvos Senųjų aktų archyvas (Archiwum Głównie Akt Dawnych w Warszawie).

¹⁰² Latvijos valstybės istorijos archyvas (Latvijas Valsts vēstures arhīvs).

¹⁰³ Dubonis A., 1997, p. 5. Taip pat žr. Dubonis A. ir kt., 2016, p. 8.

Vienais svarbiausių šaltinių galima laikyti tiesiogiai su pareigų ir pareigybių suteikimu susijusius šaltinius – pareigų suteiktis fiksuojančius įrašus ir suteikčių raštus, taip pat valdovų raštus Polocko bei Vitebsko vaivados, kuriais informuojama apie žemesniųjų vietos valdžios pareigybių suteiktis. Pareigų suteiktis fiksuojantys įrašai sietini su Kazimiero Jogailaičio valdymo laikais (1440–1492 m.) ir yra aptinkami Lietuvos Metrikos 3-ojoje ir 4-ojoje Užrašymų knygose. Tuo tarpu mums žinomi pareigų suteikčių raštai ir apie tokias suteiktis informuojantys valdovų raštai Polocko bei Vitebsko vaivados datuojami nuo XVI a. pirmos pusės. Jie aptinkami įvairiose Lietuvos Metrikos Užrašymų ir Teismų bylų knygose (žr. nuorodas 2 priede).

Taip pat verta išskirti Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemėms XV–XVI a. suteiktas Lietuvos didikų kunigaikščių privilegijas, kurių tekstai išliko Lietuvos Metrikos knygose¹⁰⁴. Šių privilegijų dėka galima susidaryti detalų vaizdą apie tiriamų regionų savivaldos turinį ir raidą LDK valdymo laikais. Be to, jose randame vertingos informacijos apie kai kurių vietos pareigūnų skyrimo ir nušalinimo nuo pareigų tvarką, prerogatyvas, veiklą.

Tyrimui svarbūs ne tik LDK centrinės valdžios išleisti dokumentai, bet ir mūsų tiriamų regionų pilių administracijų dokumentai. Daug tokių dokumentų išlikę dviejose Lietuvos Metrikos knygose. Lietuvos Metrikos 16-oji Užrašymų knyga, apimanti daugiausia 1530–1539 m. sudarytus dokumentus (pasitaiko ir XV a. pabaigos dokumentų), buvo Jono Jurgaičio Hlebavičiaus teismo knyga, sudaryta jam einant iš pradžių Vitebsko, o paskui Polocko vaivados pareigas¹⁰⁵. Tuo tarpu Lietuvos Metrikos 9-oji Teismų bylų knyga, apimanti 1533–1540 m. sudarytus dokumentus, yra Vitebsko vaivados Motiejaus Vaitiekaičio Jonaičio Kločkos teismo knyga¹⁰⁶.

Nemažai išrašų iš pilių arba jų pareigūnų administracinių knygų aptinkame archyvų ir bibliotekų fonduose: Latvijos valstybės istorijos archyve, f. 673 (Rīgas maģistrāta Ārējais arhīvs (Vidzemes gubernā)); Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje, f. 16 (Rankraščių kolekcija B2), f. 43 (Vilniaus kapitulos fondas), f. 264

¹⁰⁴ Tam tikra išimtimi galima laikyti 1513 m. balandžio 16 d. Smolensko žemės gyventojams suteiktą Žygimanto Senojo privilegiją, kurioje buvo aptarti ne viso regiono, o tik paties Smolensko reikalai. Ši privilegija nepateko į Lietuvos Metriką, jos originalas saugomas Rusijos valstybiniame senųjų aktų archyve. Privilegiją keletą kartų publikavo rusų istorikas Michailas Kromas (Кром М. М., 2003, Приложение, с. 138–139; Кром М. М., 2010, Приложение I, с. 260–263).

¹⁰⁵ *Беларускі архіў*, т. 2.

¹⁰⁶ *Судебная книга. 1533–1540*.

(Karazija Povilas); Lietuvos valstybės istorijos archyve, f. 599 (Menickiai), f. 1177 (Oginskiai); Varšuvos Senųjų aktų archyve, z. 334 (Archiwum Potockich z Radzyna), z. 354 (Archiwum Warszawskie Radziwiłłów).

Tyrimui svarbūs ir kitokie administracinio pobūdžio dokumentai – pavietų žemės teismų bylos, atsiradusios kartu su pačiais žemės teismais po 1564–1566 m. LDK įvykdytų reformų. Iš mūsų nagrinėjamo laikotarpio neišliko nė viena Polocko, Vitebsko ir Oršos pavietų žemės teismų knyga, tačiau išlikę nemažai išrašų iš šių knygų. Be to, Vitebsko atveju naudingos informacijos randame išlikusiose vėlesnio laikotarpio Vitebsko pavieto žemės teismo knygose, iš kurių ankstyviausios siekia 1594–1598 m.¹⁰⁷ Šio teismo knygų dokumentai buvo publikuoti carinėje Rusijoje XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje¹⁰⁸.

Atskirai verta paminėti išlikusias Mogiliavo miesto knygas, kurių ankstyviausi dokumentai apima pirmuosius metus po Magdeburgo teisės suteikimo šiam miestui 1577 m. Šios knygos buvo dalimis publikuotos carinės Rusijos laikais¹⁰⁹. Joks kitas mūsų tiriamų regionų miestas negali pasigirti tokiu gausiu išlikusios medžiagos kiekiu. Minėtose knygose aptinkame daug informacijos apie tiriamojo laikotarpio pabaigos (XVI a. septinto ir aštunto dešimtmečio) Mogiliavo pareigūnus, cerkvių tinklą.

Prie svarbiausių šaltinių galima priskirti Lietuvos Statutus. Tiriamuoju laikotarpiu pasirodę Pirmasis (1529 m.) ir Antrasis (1566 m.) Lietuvos Statutai¹¹⁰ reglamentavo dalies vietos valdžios pareigūnų skyrimo tvarką ir prerogatyvas. Lygindami Statutuose užfiksuotas teises normas su Lietuvos Metrikos ir kitų šaltinių duomenimis galime tirti, kaip pareigūnų nominacijos mūsų tiriamuose regionuose atitikdavo visos LDK mastu

¹⁰⁷ Apie XVI a. pabaigos Vitebsko pavieto žemės teismo knygas žr. Vilimas D., 2014, p. 17, 18.

¹⁰⁸ *ИЮМ*, вып. 1: Акты, извлеченные из книг Витебского земского суда; *ИЮМ*, вып. 2: Акты, извлеченные из книг Витебского земского суда (Продолжение); *ИЮМ*, вып. 20: Книги земские. Акты, извлеченные из книг Витебского земского суда; *ИЮМ*, вып. 21: Акты, извлеченные из книг Витебского земского суда; *ИЮМ*, вып. 22: Акты, извлеченные из книг Витебского земского суда; *ИЮМ*, вып. 23: Акты, извлеченные из книг Витебского земского суда; *ИЮМ*, вып. 24: Акты, извлеченные из книг Витебского земского суда; *ИЮМ*, вып. 25: Акты, извлеченные из актов книг Витебского земского суда; *ИЮМ*, вып. 26: Акты, извлеченные из книг Витебского земского суда; *ИЮМ*, вып. 28, отдел 2. Документы из актов Витебского земского суда; *ИЮМ*, вып. 31: Акты Витебского земского суда 1592 г.; Акты Витебского земского суда 1601 г.

¹⁰⁹ *АВК*, т. 39; *ИЮМ*, вып. 7: Акты, извлеченные из книг Могилевского магистрата; *ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год; *ИЮМ*, вып. 32.

¹¹⁰ Remiamės šiomis Lietuvos Statutų publikacijomis: *PLS; Статум 1566 года.*

nustatytą bendrą pareigūnų skyrimo tvarką, ar teisiškai apibrėžtos pareigūnų prerogatyvos atitikdavo realią praktiką.

Didelės reikšmės šiam tyrimui taip pat turi Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių miestų (Polocko, Vitebsko, Smolensko, Dysnos) susirašinėjimo su Rygos miesto pareigūnais laišakai, kurie priklauso *Moscovitica-Ruthenica* vadinamam archyviniam kompleksui ir šiuo metu yra saugomi keliuose Latvijos valstybės istorijos archyvo fonduose (f. 8 – Rīgas maģistrāta Iekšējais arhīvs (Vidzemes guberņa), f. 673 – Rīgas maģistrāta Ārējais arhīvs (Vidzemes guberņa)). Nemaža dalis *Moscovitica-Ruthenica* archyvinio komplekso dokumentų (ypač iš XVI a.) iki šiol nepublikuota. Su nepublikuotais dokumentais susipažinome Latvijos valstybės istorijos archyve (žr. šaltinių sąrašą). Tačiau didelė dalis *Moscovitica-Ruthenica* archyvinio komplekso jau yra publikuota¹¹¹. Pirmosios publikacijos, kuriose bent dalį dokumentų sudaro šio komplekso dokumentai, pasirodė dar XIX a. Prie naujausių galima priskirti 2005–2018 m. pasirodžiusias tris baltarusių istoriko Aleho Dziarnovičiaus publikacijas, kuriose publikuojami iš viso 8 Vitebsko valdžios atstovų į Rygą siųsti laišakai¹¹². Visi jie priklauso *Moscovitica-Ruthenica* archyviniam kompleksui. Gerokai daugiau šio komplekso dokumentų buvo publikuota 2015 m. pasirodžiusios mūsų jau minėtos „Polocko raštų“ publikacijos pirmajame tome¹¹³. Jame taip pat publikuojami ir įvairūs kiti dokumentai, susiję su Polocko istorija XIII–XVI a. pradžioje. Didelę dalį jų sudaro Lietuvos Metrikos dokumentai.

Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnų ekonominei padėčiai ir karinei tarnybai tirti didelės reikšmės turi 1528, 1565 ir 1567 m. LDK kariuomenės surašymai. 1528 m. LDK kariuomenės surašymas priskirtas Lietuvos Metrikos 1-ajai Viešųjų reikalų knygai. Naujausia jos publikacija paskelbta 2006 m.¹¹⁴ Tuo tarpu 1565 ir 1567 m. LDK kariuomenės surašymai nepriklauso Lietuvos Metrikai. Jie buvo publikuoti carinėje Rusijoje 1915 m.¹¹⁵ ir naujų leidimų nesulaukė.

¹¹¹ Apie *Moscovitica-Ruthenica* archyviniam kompleksui priklausančius dokumentus, jų tyrimų ir publikavimo istoriją plačiau žr. Хорошкевич А. Л. ir kt., 2015, c. 8–16.

¹¹² *Athenaeum*, vol. XI, вып. 1, дак. № 1–7, c. 25–43; Дзярновіч А., 2018, c. 250–254; Дзярновіч А. І., 2007, c. 201–206. Naujausioje, 2018 m. pasirodžiusioje publikacijoje skelbiamą dokumentą A. Dziarnovičius publikavo ir 2005 m. išleistame dokumentų rinkinyje.

¹¹³ *Полоцкие грамоты*, т. 1.

¹¹⁴ *LM 523*.

¹¹⁵ *РИБ*, т. 33, отд. 1, ч. 3, Приложения. Vienas naujausių 1565 ir 1567 m. LDK kariuomenės surašymų tyrimų: Lesmaitis G., 2017, s. 57–70.

Tarp svarbiausių šaltinių turėtume paminėti ir 1552 m. datuojamą Polocko reviziją, kurią dar 1905 m. publikavo carinės Rusijos istorikas Ivanas Lapo¹¹⁶, o 2011 m. pakartotinai publikavo V. Varoninas¹¹⁷. Šiame šaltinyje pateikiama vertingų duomenų apie Polocko vaivadijos pareigūnų ir įvairių kitų žemvaldžių valdas. Šio šaltinio duomenis galima lyginti su LDK kariuomenės surašymų duomenimis.

Kaip atskirą šaltinių grupę galima išskirti testamentus, kuriuose aptinkame vertingos informacijos apie mūsų tiriamų regionų pareigūnų ar jų giminaičių materialinę padėtį, giminystės ir įvairius kitus ryšius. V. Varoninas 2003 m. publikavo Polocko miesto burmistro Dovydo Pankovo 1559 m. testamentą¹¹⁸. 2005 m. lenkų istorikas Michałas Straszewiczus publikavo Polocko bajorės Anos Vasiljevnos Korsakovnos testamentą, rašytą 1563 m. jai būnant nelaisvėje Maskvoje¹¹⁹. 2012 m. Baltarusijoje parengtame LDK bajorų ir miestiečių testamentų rinkinyje, apimančiame XVI a. antros pusės dokumentus, publikuota 15 dokumentų iš Vitebsko pavieto žemės teismo knygų ir 9 dokumentai iš Mogiliavo miesto knygų¹²⁰. Dalį šiame rinkinyje publikuojamų testamentų sudarė mūsų tiriamų regionų pareigūnai. Tyrimui taip pat vertingas iki šiol nepublikuotas Vitebsko pilies teismo teisėjo Albrechto Aleksandrovičiaus Vilčeko 1575 m. testamentas. Šio testamento originalas ir jį patvirtinantys dokumentai saugomi Lietuvos valstybės istorijos archyve, Oginskių fonde (f. 1177)¹²¹.

Nemažos reikšmės šiam tyrimui turi MDK XV a. pabaigoje imtos vesti pasiuntinybių knygos, kurios buvo publikuotos daugiau nei prieš šimtmetį¹²². Jose aptinkame nemažai Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnų paminėjimų (žr. 2 priedą). Be to, šiose knygose labai dažnai fiksuojami Lietuvos didžiojo kunigaikščio skundai dėl Maskvos didžiajam kunigaikščiui pavaldžių žmonių vykdomų antpuolių į Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių kunigaikščių ir bajorų valdas. Tai leidžia tirti LDK ir MDK karų įtaką šių regionų gyventojų materialinei padėčiai.

Šiam tyrimui taip pat aktualus anksčiau minėto carinės Rusijos istoriko ir kraštotyrininko A. Sapunovo parengto dokumentų rinkinio „Vitebsko senovė“ pirmasis tomas, išleistas 1883 m. Jame pateikiami su Vitebsko ir

¹¹⁶ *Полоцкая ревизия 1552 года.*

¹¹⁷ *Ревізія Полацкага ваяводства.*

¹¹⁸ Варонін В. А., 2003, Дадагак, с. 37–40.

¹¹⁹ Straszewicz M., 2005, s. 456–458.

¹²⁰ *Тастаменты*, дак. № 34–57, с. 182–279.

¹²¹ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 3191, l. 34–43.

¹²² *Сб. РИО*, т. 35: ПДС, т. 1; *Сб. РИО*, т. 59: ПДС, т. 2; *Сб. РИО*, т. 71: ПДС, т. 3.

Polocko istorija susiję įvairaus pobūdžio dokumentai, suskirstyti į atskiras temines grupes. Ypač reikšminga antroji dokumentų grupė, kurioje pateikiami įvairūs juridinio pobūdžio dokumentai (daugiausia raštai ir privilegijos)¹²³. Tarp jų esama XV–XVI a. Polocko gyventojų laiškų Rygos miesto pareigūnams, Lietuvos valdovų privilegijų ir raštų, Polocko arkivyskupų raštų, LDK seimų nutarimų, išrašų iš Vitebsko pilies knygu.

Smolensko žemės dvasininkijos padėčiai tirti išskirtinės reikšmės turi 1136 m. Smolensko kunigaikščio Rostislavo Mstislavičiaus išduotas raštas, kuriuo įkurta Smolensko vyskupija¹²⁴. Remdamiesi šiame rašte pateiktu Smolensko vyskupui bei Dievo Motinos soborui suteiktų valdų sąrašu ir Lietuvos Metrikos duomenimis galime išsiaiškinti, kaip kito Stačiatikių bažnyčios žemėvalda Smolensko žemę prijungus prie LDK.

Šiam tyrimui svarbūs ir naratyviniai šaltiniai. Metraščiuose randame nemažai informacijos apie Smolensko žemės prijungimo prie LDK aplinkybes, taip pat apie pirmųjų Vitebsko ir Smolensko vietininkų veiklą XIV a. pabaigoje – XV a. pradžioje.

Renkant informaciją apie pareigūnų ir jų giminių kilmę didelės reikšmės be jau minėtų šaltinių rūšių turi herbynai, priskirtini genealoginio pobūdžio šaltiniams. Itin svarbūs šiam tyrimui XVII a. Lietuvos istoriko Alberto Kojalavičiaus-Vijūko sudaryti herbynai¹²⁵.

¹²³ *Витебская старина*, т. 1, II. Грамоты, привилегии и пр.

¹²⁴ ДКУ, с. 141–145.

¹²⁵ Kojalavičius-Vijūkas A., 2015; Ks. *Wojciecha Wijuka Kojalowicza*.

I. SMOLENSKO ŽEMĖ

A. Teritorinė struktūra

1395–1514 m. Smolensko žemės teritorinė struktūra buvo ganėtinai sudėtinga¹²⁶. Jos tyrimui didelės reikšmės turi Smolensko žemei 1505 m. suteikta Aleksandro privilegija ir 1513 m. suteikta Žygimanto Senojo privilegija. Šių privilegijų atsiradimui nemažos įtakos turėjo svarbiausių Smolensko žemės pareigūnų (ypač Smolensko vietininkų, o nuo 1508 m. – vaivadų) veiksmai bei nepasitenkinimas jais vietos bendruomenėje. Nė vienoje iš šių privilegijų neužsimenama apie kokių nors autonomiškų administracinių vienetų egzistavimą Smolensko žemės ribose ar Smolensko vietininkui (vėliau vaivada) pavaldžius kitus vietininkus ar vaivadas.

Panašu, jog Aleksandro ir Žygimanto Senojo privilegijose Smolensko žemės administracinė struktūra beveik neaptariama, nes to nebuvo būtina daryti: svarbiausias šių privilegijų tikslas buvo apibrėžti vietos gyventojų teises ir pareigas. 1505 m. privilegijoje aptariama tik tų Smolensko žemės valsčių priklausomybė, kurių pavaldumas keitėsi XV a. pirmoje pusėje ir kurių pavaldumas Smolensko žemei galėjo būti kvestionuojamas.

Laima Bucevičiūtė, kalbėdama apie valstybės erdvės sampratą XV–XVI a. LDK teisės dokumentuose, teigia, „jog XV–XVI a. Lietuvos valstybės teisiniuose dokumentuose, visų pirma bendravalstybinėse ir sričių privilegijose, formuluojama nuostata išlaikyti senąją tvarką ir jokių naujovių neįvesti turėjo aiškią potekstę: nekeisti teritorijos ribų, neperleisti ir nedovanoti jos svetimam valdovui. [...] To meto ar vėlesnio laikotarpio įvairiose LDK ir kaimyninių valstybių užsienio santykius reguliuojančiose sutartyse, laiškuose, pasiuntinių kalbose ir instrukcijose itin dažnai buvo remiamasi būtent šiais privilegijų turinio aspektais, deklaruojant, jog vienintelis teisingas sprendimas – valstybės sieną įteisinti pagal senąsias ribas (*no cmapomy*).“¹²⁷ Verta atkreipti dėmesį į 1449 m. taikos sutarties tarp Maskvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus bei Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero raštą, ypač į Smolensko žemės ribų klausimui skirtą punktą, kuriame teigiama: „*O dėl Smolensko žemės ir vandenu, ir dėl visų Smolensko skriaudų – teismas, kaip tuo metu, kai tavo dėdė didysis*

¹²⁶ *Urządniczy*, t. 4, s. 7; Pietkiewicz K., 1995, s. 58.

¹²⁷ Bucevičiūtė L., 2015, p. 119–120.

*kunigaikštis Vytautas kunigaikštį Hlebą Smolenske pasodino.*¹²⁸ Neabejotinai turimas omenyje kunigaikštis Hlebas Sviatoslavičius, Vytauto dėka Smolensko didžiuoju kunigaikščiu tapęs 1393 m. ir juo buvęs iki pat to laiko, kai Smolenską 1395 m. užėmė LDK kariuomenė¹²⁹.

1505 m. Smolensko žemei suteiktoje Aleksandro privilegijoje minima Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero „majestotinė privilegija“, suteikta Smolensko žemei dar tada, kai jis buvo tik Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu (1440–1447 m.), t. y. dar prieš 1449 m. pasirašant taikos sutartį su Maskvos didžiuoju kunigaikščiu. Taip pat minima, kad Kazimiero laikais Smolensko žemei suteiktos privilegijos straipsniai (члонки) įrašomi į 1505 m. privilegiją. Viename iš tokių straipsnių aptariamos ir Smolensko žemės ribos: „*O kuriuos Švitrigaila atskyręs buvo valsčius nuo Smolensko, tuos valsčius atgal jo malonybė prijungė prie Smolensko, ir kuriuos didysis kunigaikštis Vytautas prijungęs buvo prie Mstislavlio Smolensko valsčiaus Molochovos žmones, ir tuos žmones jo malonybė vėl prijungė prie Molochovos po senovei. O tų Smolensko valsčių niekam nelaikyti, nebent tik Smolensko bajorams*“¹³⁰.

Iš pateiktos ištraukos neišku, kada dalis Molochovos valsčiaus buvo atskirta nuo Smolensko žemės ir prijungta prie Mstislavlio. Remdamiesi Andrejumi Miacelskiu galime teigti, kad veikiausiai tai įvyko 1404 m., kai Vytautas antrą kartą prijungė Smolenską prie LDK. Anot jo, dalies Molochovos valsčiaus atskyrimą nuo Smolensko žemės galėjo lemti Vytauto pastangos sumažinti Smolensko ekonominę galią, kad jis nebepajėgtų atsiskirti nuo LDK¹³¹.

Taip pat tiksliai nežinome, kada Švitrigailos iniciatyva nuo Smolensko žemės buvo atskirti kai kurie jos valsčiai. Manytina, kad tai įvyko Švitrigailos ir Žygimanto Kęstutaičio kovų dėl Lietuvos didžiojo kunigaikščio sosto metu. Galimas daiktas, jog Švitrigaila, atskirdamas dalį valsčių nuo jo valdžiai iš pradžių paklusiosios Smolensko žemės, keršijo už

¹²⁸ *LDKMVS*, dok. nr. 1, p. 58.

¹²⁹ Dėl datavimo žr. Jurkevičius A., *Dukes and Boyars*.

¹³⁰ *LM 5*, dok. nr. 561, p. 377: „*А што Швитригаило отвернулъ был волости от Смоленска, тые волости зася его милость привернулъ к Смоленску, и што великии княз Витовтъ обернулъ был ко Мстиславлю Смоленское волости молоховскии люди, и тые люди его милость опять привернулъ к Молохве по старому. А тых волостей смоленских никому не держати, нижли бояром смоленьским же.*“ Plg. to paties punkto tekstą 1505 m. Smolensko žemei suteiktos Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro privilegijos originale: Полевых С. В., 2019, с. 97.

¹³¹ Мяцельскі А. А., 2010, с. 143.

Smolensko vyskupo Gerasimo išdavystę 1435 m. Smolensko žemės teritorijos sumažinimas, kaip ir vyskupo Gerasimo nužudymas Švitrigailos liepimu, galėjo lemti smolenskiečių perėjimą į Žygimanto Kęstutaičio pusę iškart po Švitrigailos pralaimėjimo Pabaisko mūšyje¹³².

Smolensko žemės teritorijos sumažėjimui įtakos turėti galėjo ne tik politiniai įvykiai, bet ir pačios Smolensko žemės organizacija. Istoriografijoje atkreiptas dėmesys į „pasienio teritorijų“ fenomeną, kuomet nuo rusėniškų žemių centrų nutolę priklausiniai sugebėdavo palyginus lengvai atsikilti¹³³. Kisti galėjo ne tik žemių, bet ir smulkesnių teritorinių darinių – valsčių – ribos. A. Miacelskio pastebėjimu, Molochovos ir kaimyninio Dubrovnos valsčiaus siena buvo nepastovi ir nuolatos kito¹³⁴.

Sunku pasakyti, ar visi Kazimiero valdymo pradžioje Smolensko žemei suteiktos privilegijos straipsniai turėjo realią galią. Tačiau aukščiau cituota šios privilegijos nuostata, deklaruojanti nuo Smolensko žemės atskirtų jos valsčių sugrąžinimą, neabejotinai buvo vykdoma. Apie tai byloja faktas, jog nuo Smolensko žemės atskirta Molochovos valsčiaus dalis prie Smolensko žemės buvo prijungta maždaug tuo pačiu metu, kai Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras Smolensko žemei suteikė privilegiją: 1447 arba 1448 m. minima, kad didysis kunigaikštis Kazimieras liepė Molochovos žmonėms „būti pavaldiems Smolenskui po senovei“¹³⁵.

Tiksliai nežinome, kada Smolensko žemei buvo grąžinti Švitrigailos iniciatyva nuo jos atskirti valsčiai. Atsižvelgdami į tai, kad Švitrigailos atskirtų valsčių grąžinimas Smolensko žemei buvo deklaruotas jai suteiktoje Kazimiero privilegijoje ir remdamiesi Molochovos valsčiaus analogija galime daryti prielaidą, kad šie valsčiai prie Smolensko žemės vėl buvo prijungti maždaug tuo pačiu metu, kaip ir nuo jos atskirta Molochovos valsčiaus dalis.

Galime teigti, kad 1449 m. LDK ir MDK taikos sutartyje minimas Smolensko žemės sienų nustatymas taip, kaip buvo Smolensko didžiojo kunigaikščio sostą užėmus Hlebui Sviatoslavičiui, buvo paremtas aukščiau aptartu Smolensko žemei suteiktos privilegijos punktu apie Smolensko žemės teritorinio vientisumo išsaugojimą. Teigtina ir tai, kad Smolensko žemei suteiktoje Kazimiero privilegijoje nustatytos jos ribos buvo lygiai tokios pačios kaip ir Hlebo Sviatoslavičiaus valdymo laikais.

¹³² *Lietuvos metraštis*, p. 123.

¹³³ Čelkis T., 2014, p. 223–231.

¹³⁴ Мяцельскі А. А., 2010, с. 145.

¹³⁵ *LM* 3, p. 37; Saviščevas E., 2008, Priedas nr. 2, p. 151.

Taigi siekdami nustatyti Smolensko žemės ribas atramos tašku galime laikyti 1393–1395 m., kuomet Smolensko didžiuoju kunigaikščiu buvo Hlebas Sviatoslavičius. Tačiau tokiu atveju kyla problema: kaip nustatyti, kokios buvo Smolensko žemės ribos jam tapus Smolensko didžiuoju kunigaikščiu. Sprendžiant šią problemą būtina aptarti visų teritorinių vienetų, vienaip ar kitaip susijusių su Smolensko žeme, priklausomybę Smolensko prijungimo prie LDK metu ir vėlesniais laikais.

Aptariamuoju laikotarpiu LDK rytiniame pasienyje egzistavo tam tikra periferinių kunigaikštysčių ir kitokio pobūdžio valdų, kurios karine prasme buvo pavaldžios Smolensko vietininkui ir skyrė Smolensko žemės centrinės teritorijas nuo MDK, sistema¹³⁶. Be to, Smolenskas buvo svarbiausias karinis punktas LDK rytuose, o Smolensko vietininkas – vyriausias karo vadas šiame valstybės regione¹³⁷. Todėl nenuostabu, kad Smolensko vietininko karinei valdžiai priklausiusi teritorija buvo didesnė nei jo administracinei valdžiai priklausiusi teritorija.

Jungtinių Amerikos Valstijų istorikas Osvaldas Backus, kalbėdamas apie *Smolensko regioną (the province of Smolensk)*, išskiria tris jį sudariusias skirtingo pobūdžio teritorinių darinių grupes: 1) Smolensko vietininkui teismine – administracine prasme pavaldi teritorija; 2) Toropeco, Briansko, Mcensko ir Liubutsko teisminės – administracinės apygardos, iš kurių kiekviena daugeliu atžvilgių pasižymėjo savo individualumu¹³⁸; 3) Bielsko, Viazmos ir Černigovo kunigaikščių valdomos teritorijos¹³⁹ (žr. 1 priedą, 1 kartoschemą). Vis dėlto ši schema turi trūkumų: O. Backus į ją neįtraukė Kozelsko ir Dorogobužo vietininkijų. Šie teritoriniai vienetai neabejotinai buvo glaudžiai susiję su Smolensku. Tad Smolensko žemės teritorinės struktūros klausimas gali būti išaiškintas tik atsižvelgus į minėtų teritorinių jungtinių santykį su Smolensku.

1. XIII a. pabaigoje **Brianske** įsitvirtino iš Smolensko kilę kunigaikščiai¹⁴⁰. Tačiau Briansko kunigaikštystė neįėjo į Smolensko žemės sudėtį¹⁴¹. 1356 m. ši kunigaikštystė buvo prijungta prie LDK. XV a. Briansko pilis Smolenskui buvo pavaldi tik kariniu atžvilgiu ir kartu su pavaldžiais valsčiais teismine – administracine prasme sudarė atskirą

¹³⁶ Любавский М. К., 1892, с. 286–287.

¹³⁷ Banionis E., 1998, p. 265.

¹³⁸ Visas šias apygardas M. Liubavskis įvardija *pavieto* terminu (žr. Любавский М. К., 2004, с. 125, 160).

¹³⁹ Backus O. P., 1957, p. 11.

¹⁴⁰ Горский А. А., 1996, с. 38.

¹⁴¹ Дворниченко А. Ю., 1993, с. 81.

teritorinį vienetą¹⁴². Tuo metu Brianske formavosi atskiras Lietuvos didžiojo kunigaikščio pareigūnų sluoksniš (egzistavo pilies valdytojas¹⁴³, išdininkas¹⁴⁴), egzistavo atskira muitinė¹⁴⁵.

Apie Briansko kaip atskiro ir administracine prasme visiškai nepavaldaus Smolenskui ir su juo nesusijusio teritorinio vieneto statusą galima spręsti ir iš 1465 m. balandžio 12 d. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteikties rašto, leidžiančio kunigaikščiui Ivanui Andrejevičiui Možaiskiui valdyti Brianską tėvonio teisėmis. Šioje suteiktyje Briansko bajorams ir miestiečiams valdovo garantuojamas teisės ir laisvės¹⁴⁶ galima sąlyginai lyginti su to meto regioninėmis privilegijomis ta prasme, kad saugomos nuo seno nusistovėjusios vietos gyventojų teisės ir laisvės. Be to, išlikęs 1496 m. vasario 7 d. brianskiečių, kurie turi vienas po kito valdyti Briansko valsčius, sąrašas¹⁴⁷ leidžia kalbėti apie brianskiečių vietinio indigenato teisės funkcionavimą (analogišką teisę turėjo ir Smolensko žemės kilmingieji, ji buvo garantuota 1505 m. privilegijoje¹⁴⁸). Tad neverta kalbėti apie Brianską kaip apie Smolensko žemės dalį.

2. Panašūs buvo **Okos aukštupio** kunigaikštysčių ir pilių valdytojų administruojamų teritorijų ryšiai su Smolensku. Šie teritoriniai ir administraciniai vienetai karine prasme buvo subordinuoti Smolenskui, kaip atskiros karinės apygardos centrui ir sudarė su Smolensku bendrą karinę apygardą, vadovaujamą Smolensko vietininko¹⁴⁹. Okos aukštupyje pirmieji Lietuvos valdovo paskirti pilių valdytojai atsirado dar XV a. pirmojoje pusėje. Kai kurie valdytojai administruodavo kelias pilis tuo pačiu metu¹⁵⁰.

Ypač vertas dėmesio Mikalojaus Jonaičio Nemiraičio atvejis. 1467–1469 m. laikotarpiu jis minimas atskirai kaip Smolensko vietininkas ir kaip Okos aukštupyje buvusių Liubutsko bei Mcensko pilių valdytojas¹⁵¹. Tai rodo, kad

¹⁴² Любавский М. К., 1892, с. 281.

¹⁴³ Lietuvos didžiojo kunigaikščio skiriamo Briansko pilies valdytojo pareigybė minima XV a. ketvirtame dešimtmetyje ir apie 1486–1500 m. Šios pareigybės neliko 1500 m. Brianską užėmus MDK kariuomenei (žr. *Urządniczy*, t. 4, s. 45–46).

¹⁴⁴ Backus O. P., 1957, p. 14; *Urządniczy*, t. 4, s. 8; Pietkiewicz K., 1995, s. 61, 63; Любавский М. К., 1892, с. 281–282.

¹⁴⁵ Žr. *LM* 4, dok. nr. 16.11, p. 70.

¹⁴⁶ *LM* 3, dok. nr. 4, p. 69: „А ему вас приказали есмо с вашихъ имени не гнати, ани отнимати, а суды судити по старине, какъ у вас издавна пошло, а своихъ новыхъ судов а некоторыхъ пошлин новыхъ не уводити.“

¹⁴⁷ Žr. *LM* 6, dok. nr. 608, p. 348.

¹⁴⁸ Žr. *LM* 5, dok. nr. 561, p. 376–379.

¹⁴⁹ Цемушаў В., 2007с, с. 476.

¹⁵⁰ *Urządniczy*, t. 4, s. 50, 54, 55.

¹⁵¹ Ten pat, p. 55, 380.

Smolensko vietininkui administracine prasme pavaldžiai teritorijai (t. y. tai teritorijai, kurią sąlyginai būtų galima pavadinti „Smolensko žemės branduoliu“) Liubutsko bei Mcensko pilys nepriklausė. Jos Smolensko vietininkui buvo pavaldžios tik karine prasme. Tai neprieštarauja ir O. Backaus pateiktai schemai.

Vertinant Okos aukštupio pilių galimą priklausomybę Smolensko žemei verta atskirai aptarti vienos pilies – Kozelsko – atvejį. XIV a. pabaigoje sudarytame pilių sąrašė, pavadintame „*А се имена всемь градомъ Рускымъ, и далнимъ и ближнимъ*“¹⁵², Kozelskas, skirtingai nei kitos Okos aukštupio pilys, priskiriamas ne Lietuvos, o Smolensko pilims¹⁵³. Tačiau Michailas Tichomirovas abejoja, kad Kozelskas priklausė Smolensko žemei tuo metu, kai buvo sudarytas šis pilių sąrašas. Jis daro prielaidą, kad sąrašas vaizduoja ankstesnį Smolensko žemės istorijos tarpsnį, kuomet Kozelsko kunigaikščiai dar buvo susiję su Smolensku¹⁵⁴.

Matyt galime sutikti su M. Tichomirovu, nes Kozelsko, kaip ir kitų Okos aukštupio pilių, tiesioginės priklausomybės Smolensko žemei vėlesni šaltiniai nepatvirtina. 1448 m. vasario 5 d. kunigaikščio Fiodoro Lvovičiaus Vorotinskio priesaikos Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Kazimierui rašte minima apie Kozelsko pilies valdytojo pareigų suteikimą Vorotinskiui, tačiau apie šios pilies administracinį pavaldumą Smolensko žemei net neužsimenama¹⁵⁵. 1483 m. balandžio 10 d. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero sudarytoje sutartyje su Okos aukštupio kunigaikščiais apie jų valdų priklausomybę Smolensko žemei taip pat neužsimenama¹⁵⁶. Be to, Okos aukštupio kunigaikščiai vykdė palyginus nepriklausomą nuo LDK centrinės valdžios, ir juo labiau nuo Smolensko vietininko, politiką. Jie XV a. aštuntajame dešimtmetyje ėmė masiškai pereidinėti Maskvos didžiojo kunigaikščio pusėn¹⁵⁷.

¹⁵² Dėl šio pilių sąrašo sudarymo datos istorikai pateikia įvairias versijas. Anot Michailo Tichomirovo, sąrašas buvo sudarytas ne anksčiau kaip 1387 ir ne vėliau kaip 1406 m., o labiausiai tikėtina – tarp 1387 ir 1392 m. (Тихомиров М. Н., 1952, с. 218). Anot Valentino Janino, šis sąrašas buvo sudarytas tarp 1375 ir 1381 m. (Янин В. Л., 1998, с. 67), o anot E. Naumovo – tarp 1394 ir 1396 m. (Наумов Е. П., 1973, с. 155).

¹⁵³ ПСРЛ, т. 23, с. 164.

¹⁵⁴ Тихомиров М. Н., 1952, с. 242–243.

¹⁵⁵ Žg. LM 5, dok. nr. 536, p. 353–354; АЗР, т. 1, док. № 48, с. 61.

¹⁵⁶ Žg. АЗР, т. 1, док. № 80, с. 100–101.

¹⁵⁷ Кром М. М., 2010, с. 83.

Taigi Okos aukštupio pilys, kaip ir Brianskas, nepriklausė Smolensko žemei. Tačiau vietos kunigaikščiai ir pilių valdytojai karine prasme buvo pavaldūs Smolensko vietininkui.

3. Dorogobužas nuo seno buvo glaudžiai susijęs su Smolensko žeme. Dar 1136 m. jis minimas tarp Smolensko valsčių. Gali būti, kad vėliau Dorogobužas atsидūrė nuo Smolensko Didžiosios Kunigaikštystės 1219 arba 1239 m. atskilusios Viazmos kunigaikštystės sudėtyje¹⁵⁸. Tačiau neabejotina, kad XIV a. pabaigoje Dorogobužas jai nepriklausė ir įėjo į Smolensko Didžiosios Kunigaikštystės sudėtį¹⁵⁹. Galiausiai jis kartu su Viazma ir Smolensku 1403–1404 m. buvo prijungtas prie LDK¹⁶⁰.

Anksčiau minėtame XIV a. pabaigoje sudarytame pilių sąrašė Dorogobužas minimas tarp Smolensku priklausiusių pilių¹⁶¹. Priešingai nei Kozelsko atveju, M. Tichomirovas neišreiškė kokių nors abejonių dėl jo administracinio pavaldumo Smolensku¹⁶². Remiantis šiuo faktu ir pateikta trumpa Dorogobužo istorija galime daryti išvadą, kad 1393–1395 m., t. y. tuo metu, kai Smolensko didžiuoju kunigaikščiu buvo Hlebas Sviatoslavičius, Dorogobužas priklausė Smolensko Didžiajai Kunigaikštystei.

Dorogobužo priklausomybės Smolensko žemei nepaneigia ir XV a. šaltiniai. Todėl tik trumpai aptarsime Dorogobužo raidą po jo prijungimo prie LDK.

Žinome, kad kunigaikščio Andrejaus Dorogobužskio valdos – Dorogobužas, Mutišinas, Velikoje Pole, Vysoki Dvor – tarp 1440 ir 1443 m. buvo atiduotos valdyti tėvonio teisėmis lietuvių didikui Jonui Goštautui¹⁶³. Apie šias valdas kaip daugiau ar mažiau vieningą kompleksą byloja valdų geografinis artumas: jos buvo išsidėsčiusios į pietus nuo Viazmos kunigaikštystės ir į šiaurės vakarus nuo kunigaikščių Vorotinskių valdų.

XV a. devintojo dešimtmečio pabaigoje Dorogobužo pilies pavaldumas dažnai keitėsi: 1488 m. minima, jog čia gyvena Martyno Goštauto, Jono Goštauto sūnaus, žmona Ona Martynienė Goštautienė¹⁶⁴, o 1489 m. kaip Dorogobužo valdytojas („vietininkas“) minimas kunigaikštis Timofejus Vladimirovičius Masalskis (žr. 2 priedą). Visai netrukus po to, kai 1494 m.

¹⁵⁸ Никитин П., 1848, с. 76; Цемушаў В., 2007d, с. 577.

¹⁵⁹ Виноградов И. П., 1890, с. 11; *ВГАБ*, т. 1, с. 64–65; *ГАБ*, т. 1, с. 61, 62.

¹⁶⁰ Цемушаў В., 2007d, с. 577.

¹⁶¹ *ПСРЛ*, т. 23, с. 164.

¹⁶² Жг. Тихомиров М. Н., 1952, с. 242–243.

¹⁶³ *ЛМ* 3, p. 46.

¹⁶⁴ *Сб. РИО*, т. 35: *ПДС*, т. 1, док. № 2, с. 9–10.

tarp LDK ir MDK buvo pasirašyta taikos sutartis, Dorogobužą ėmė valdyti kunigaikštis Fiodoras Ivanovičius Odojevskis. Tačiau tais pačiais metais jis pabėgo į Maskvą¹⁶⁵. Tad 1494 m. birželio 2 d. Dorogobužas buvo gražintas Onai Martynienei Goštautienei¹⁶⁶. 1500–1503 m. LDK ir MDK karo metu Dorogobužą užėmė MDK kariuomenė. Jis 1503 m. paliaubų sutartimi buvo priskirtas MDK¹⁶⁷ (žr. 1 priedą, 2 kartoschemą).

Dorogobužo pilies valdytojas karine prasme buvo pavaldus Smolensko vietininkui¹⁶⁸. Dorogobužo pilies valdytojo paskyrimą XV a. devinto dešimtmečio pabaigoje galima sieti su LDK centrinės valdžios siekiu kaip galima geriau organizuoti rytinių LDK žemių apsaugą nuo MDK karinės agresijos. Šio pareigūno atsiradimą veikiausiai lėmė tai, kad Dorogobužas dar Smolensko Didžiosios Kunigaikštystės gyvavimo laikais pasižymėjo kaip gerai įtvirtinta pilis, sauganti Smolenską iš rytų pusės¹⁶⁹.

Taigi iki XV a. devinto dešimtmečio pabaigos Dorogobužas kaip tėvonija buvo valdomas Goštautų, tuo metu trumpam buvo perduotas administruoti Timofėjui Vladimirovičiui Masalskiui, o 1494 m. viduryje vėl pateko į Goštautų giminės rankas ir buvo valdomas jos iki XVI a. pradžios. Per visą aptariamąjį laikotarpį jis išliko Smolensko žemės dalimi.

3. Viazmos kunigaikštystė, panašiai kaip ir Dorogobužas, buvo glaudžiai susijusi su Smolensko žeme. Pagrindinė Viazmos kunigaikštystės pilis – Viazma – buvo viena seniausių Smolensko žemės pilių. Ji gyvavo jau XI a. ir tuomet turėjo keletą cerkvių ir vienuolynų¹⁷⁰.

Kalbėdamas apie Dorogobužą minėjau, kad Viazmos kunigaikštystė atsiskyrė nuo Smolensko Didžiosios Kunigaikštystės XIII a. pirmojoje pusėje. Kažkuriuo metu Viazmos kunigaikščiai tapo Lietuvos didžiojo kunigaikščio vasalais ir jais buvo iki maždaug 1371 m.¹⁷¹ XIV a. pabaigoje Viazmos kunigaikštystė vėl tapo priklausoma nuo Smolensko Didžiosios Kunigaikštystės¹⁷². Todėl nenuostabu, kad Viazma pilių sąrašė „*А се имена всеъ градомъ Рускымъ, и далнимъ и ближнимъ*“ minima tarp

¹⁶⁵ Urzędnicy, t. 4, s. 55, 381. Neaišku, ar jis Dorogobužą valdė kaip tėvoniją, ar buvo jo vietininku.

¹⁶⁶ Petrauskas R., 2003, p. 207; Pietkiewicz K., 1995, s. 61; *Urzędnicy*, t. 4, s. 55.

¹⁶⁷ *LDKMVS*, dok. nr. 4, 5, p. 83, 87, 93, 98.

¹⁶⁸ Pietkiewicz K., 1995, s. 61.

¹⁶⁹ Голубовский П. В., 1895, с. 64–65.

¹⁷⁰ Ten pat, p. 66.

¹⁷¹ Baronas D., Dubonis A., Petrauskas R., 2011, p. 56.

¹⁷² Ivinskis Z., 1991, p. 313; Janulaitis A., 1920, p. 28; Prochaska A., 1914, s. 107; Голубовский П. В., 1895, с. 329; *ГМЗ*, с. 109; Цемушаў В., 2007b, с. 472.

Smolenskui priklausiusių pilių¹⁷³. O svarbiausia tai, kad kai kuriuose metraščiuose, aprašančiuose Viazmos prijungimą prie LDK 1403 m., minima, kad Viazma yra „*Smolensko pilis*“¹⁷⁴. Tai leidžia daryti išvadą, kad Viazma XIV–XV a. sandūroje priklausė Smolensko žemei.

LDK sąrangai būdinga tai, jog vietininkai buvo skiriami tik į svarbiausius buvusių kunigaikštysčių centrus paliekant smulkius dalinius kunigaikščius¹⁷⁵. Taip nutiko ir Smolensko žemėje. Ją prijungus prie LDK, Viazmos dalinėje kunigaikštystėje liko kunigaikščiai Viazemskiai ir iš jų kilę Bivalickiai, Kozlovskiai, Žilinskiai¹⁷⁶. Lietuvos Metrikos 3-ojoje Užrašymų knygoje užfiksuotą leidimą kunigaikščiui Konstantinui Viazemskiui pačiam iš savo žmonių rinkti žagrės mokestį (*носоуина*)¹⁷⁷ galima laikyti vyresniojo (ar vyriausiojo) Viazmos kunigaikščio tarnybinių santykių su Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu Kazimieru įforminimu XV a. penktajame dešimtmetyje¹⁷⁸. Verta atkreipti dėmesį į tai, jog Konstantinui Viazemskiui surinktą duoklę reikėjo pristatyti „*į Smolenską, į mūsų* [valdovo – A.J.] *iždą*“¹⁷⁹. Tad fiskaline prasme Viazma ir jos aplinkinės teritorijos, skirtingai nuo Briansko, buvo pavaldžios Smolenskui.

Įvertinus Viazmos kunigaikštystės padėtį prieš jai patenkant į LDK sudėtį ir po to galime visiškai sutikti su tais istorikais, kurie Viazmą įvardija kaip Smolensko žemės dalį¹⁸⁰. Šią kunigaikštystę galima laikyti atskiru teritoriniu dariniu Smolensko žemės ribose. Tačiau vargu ar galime sutikti su Genadijumi Lastovskiu, jog Viazma įėjo į Smolensko vietininkijos sudėtį¹⁸¹. Šaltiniai nepateikia jokių duomenų apie Viazmos kunigaikštystės administracinę pavaldumą Smolensko vietininkui ar kitiems pareigūnams.

¹⁷³ ПСРЛ, т. 23, с. 164.

¹⁷⁴ ПСРЛ, т. 3, с. 102; ПСРЛ, т. 4, с. 106; ПСРЛ, т. 16, с. 147; ПСРЛ, т. 42, с. 93.

¹⁷⁵ Любавский М. К., 2004, с. 149.

¹⁷⁶ Netoli Viazmos buvusiam Okos aukštupio regione taip pat išliko vietiniai kunigaikščiai. Tačiau negalima Viazmos kunigaikštystės priskirti Okos aukštupio kunigaikštystėms, kaip tai daro Natalija Jakovenko (Яковенко Н., 2005, с. 156).

¹⁷⁷ LM 3, p. 47.

¹⁷⁸ Кром М. М., 2010, с. 65.

¹⁷⁹ LM 3, p. 47.

¹⁸⁰ Avižonis K., 1994, p. 509; Backus O. P., 1957, p. 7; 11; Dėdinas V. ir kt., 1988, p. 62; Dundulis B., 1971, p. 57; Gudavičius E., 1999, p. 386; Janulaitis A., 1920, p. 28; Natanson-Leski J., 1922, s. 117; Ochmański J., 1990, *żemėłapis Wielkie Księstwo Litewskie w XV w.*, s. 86; Войтович Л., 1996, с. 240; Кобрин В. Б., 1985, с. 75, 115–116; Ластовский Г., 2001, с. 92; Любавский М. К., 1892, с. 35, 282; Темушев В. Н., 2007а, с. 299; Темушев В. Н., 2007б, с. 247; Цемушаў В. М., 2008, с. 60.

¹⁸¹ Ластовский Г., 2001, с. 92.

Viazma LDK ir Smolensko žemei priklausė iki 1486–1494 m. LDK ir MDK karo, kuomet buvo užimta MDK kariuomenės. Pagal 1494 m. sudarytą abiejų valstybių taikos sutartį Viazma buvo pripažinta MDK dalimi¹⁸² (žr. 1 priedą, 2 kartoschemą).

4. Dar keli rytinės LDK dalies teritoriniai vienetai, kurių priklausomybę Smolenskui būtina aptarti – **Mstislavlis** ir **Toropecas**. Šių teritorinių vienetų istorija XIV a. labai panaši. Jie abu priklausė Smolensko Didžiajai Kunigaikštystei, tačiau buvo prijungti prie LDK valdant Algirdui (Mstislavlis prie LDK buvo prijungtas 1359 m.¹⁸³, o Toropecas – apie 1362 m.¹⁸⁴), t. y. anksčiau nei Smolenskas.

Mstislavlio dalinė kunigaikštystė gyvavo nuo XII a. antros pusės iki XVI a. pradžios¹⁸⁵. Šios kunigaikštystės ryšių su Smolensko žeme po 1359 m. vertinimui reikia atkreipti dėmesį į vieną svarbų epizodą. Naratyviniuose šaltiniuose minima, kad 1386 m. Smolensko didysis kunigaikštis Sviatoslavas Ivanovičius, jo sūnūs Hlebas ir Jurijus Sviatoslavičiai bei Sviatoslavo Ivanovičiaus brolelis Ivanas Vasiljevičius surinko kariuomenę ir išžygiavo į Mstislavljį, kadangi jį užėmė LDK. Tačiau Smolensko kunigaikščiams Mstislavlio nepavyko atgauti¹⁸⁶.

Tiesa, jau ne kartą minėtame XIV a. pabaigoje sudarytame pilių sąrašė Mstislavlis minimas tarp Smolensko pilių¹⁸⁷. Vis dėlto panašu, kad Mstislavlio priskyrimas Smolenskui priklausančioms pilims byloja apie ankstesnį jo pavaldumą Smolensko Didžiajai Kunigaikštystei, dar prieš Mstislavljį užimant Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Algirdui. Tokią išvadą verčia daryti tai, kad vėlesnio laikotarpio šaltiniai nemini, jog Mstislavlis kada nors vėliau būtų įėjęs į Smolensko žemės sudėtį. Dar daugiau, iš 1505 m. Smolensko žemei suteiktos privilegijos žinome, kad „*didysis kunigaikštis Vytautas Smolensko valsčiaus Molochovos žmones buvo prijungęs prie*

¹⁸² LDKMVS, dok. nr. 2, 3, p. 63, 67, 72–73, 77.

¹⁸³ Мяцельскі А. А., 2010, c. 124.

¹⁸⁴ Natanson-Leski J., 1922, s. 10; Любавский М. К., 1892, с. 34; Любавский М. К., 2004, с. 62.

¹⁸⁵ Мяцельскі А. А., 2010, с. 116.

¹⁸⁶ Bielski M., cz. 3, s. 178; Cellarius A., 1659, p. 416, 418; *Kronika Macieja Strykowskiego*, t. II, s. 77; Strykowski M., 1978, s. 309; Vijūkas-Kojelavičius A., 1988, p. 284–285; ПСРЛ, т. 5, с. 239–240; ПСРЛ, т. 8, с. 51–52; ПСРЛ, т. 25, с. 213–214; ПСРЛ, т. 26, с. 152–153; ПСРЛ, т. 27, с. 80–81, 334; ПСРЛ, т. 33, с. 90; ПСРЛ, т. 34, с. 135; ПСРЛ, т. 35, с. 100, 113–114, 121, 157–158; ПСРЛ, т. 39, с. 127; ПСРЛ, т. 42, с. 92, 149; ПСРЛ, т. 43, с. 143–144; ПЛНЧ, ч. 4, с. 152–154.

¹⁸⁷ ПСРЛ, т. 23, с. 164.

*Mstislavlio*¹⁸⁸. Todėl galime teigti, kad Algirdui užėmus Mstislavljį jis daugiau niekada nebepriklausė Smolensko žemei.

Toropeco situacija buvo panaši į Mstislavlio. Kaip minėjome, Toropecas ir Mstislavlis į LDK sudėtį pateko anksčiau nei Smolenskas. Nenuostabu, kad pilių sąrašė „*А се имена всеъ градомъ Рускымъ, и далнимъ и ближнимъ*“ Toropecas minimas tarp Lietuvos, o ne tarp Smolensko pilių¹⁸⁹. Neturime žinių, kad jis būtų buvęs perleistas Smolensko žemei Hlebo Sviatoslavičiaus valdymo laikais ar vėliau, kuomet Smolensko žemė priklausė LDK. Tokiu atveju galime teigti, kad Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero valdymo pradžioje Smolensko žemei suteikta privilegija Toropeco nelietė, jis jai nepriklausė. Tačiau norint labiau pagrįsti šį teiginį reikia aptarti Toropeco raidą jam patekus į LDK sudėtį.

XV a. penktajame dešimtmetyje Toropecas buvo administruojamas specialaus pareigūno – *tijūno*¹⁹⁰, o XV a. pabaigoje čia atsirado pilies valdytojas, vadintas „*vietininku*“¹⁹¹. Tad nenuostabu, jog Toropecas, kalbant apie XV a. antrąją pusę, historiografijoje dažnai vadinamas „*pavietu*“¹⁹².

XV a. Toropeco ryšiai su Smolensku susilpnėjo¹⁹³. Kita vertus, kai kuriuos Toropeco valsčius gaudavo valdyti kaimyninio Vitebsko bajorai¹⁹⁴. Be to, XV a. pabaigoje jie turėjo gausias valdas Toropecui priklausiusiame Kazarinovos valsčiuje¹⁹⁵. Tai leidžia teigti, jog tuo metu Toropecas karine prasme galėjo būti susijęs su Vitebsku¹⁹⁶.

Dar daugiau, Krzysztofą Pietkiewiczį argumentuotai įrodė, kad Matvejus Liubavskis klydo teigdamas, jog iš Toropeco surenkama duoklė keliaudavo į Smolensko išdą¹⁹⁷: „Aleksandro Jogailaičio paskelbti „Toropeco valsčiaus nuostatai“ aiškiai liudija, kad jis fiskaline prasme buvo pavaldus atsiųstiems iš Vilniaus pareigūnams“¹⁹⁸.

¹⁸⁸ *LM* 5, dok. nr. 561, p. 377: „[...] великии княз Витовтъ обернулъ был ко Мстиславлю Смоленское волости молоховскии люди, [...]“.

¹⁸⁹ *ПСРЛ*, т. 23, с. 164.

¹⁹⁰ *АЗР*, т. 1, док. № 39, с. 53.

¹⁹¹ Natanson-Leski J., 1922, s. 10–11.

¹⁹² Pavyzdžiui, Pietkiewicz K., 1995, s. 58; Любавский М. К., 2004, с. 160.

¹⁹³ Pietkiewicz K., 1995, s. 58.

¹⁹⁴ Plačiau žr. disertacijos dalį apie 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpio Vitebsko pavieto pareigūnus.

¹⁹⁵ *Сб. РИО*, т. 35: *ПДС*, т. 1, док. № 8, с. 35.

¹⁹⁶ Pietkiewicz K., 1995, s. 58.

¹⁹⁷ Ta pati klaida kartojama: Цемушаў В., 2007e, с. 660.

¹⁹⁸ Pietkiewicz K., 1995, s. 58.

Galų gale, galima daryti išvadą, jog XV a. antrojoje pusėje Smolensko vietininkai visiškai nedalyvavo Toropeco vidaus reikaluose. Ypač tai akivaizdu kalbant apie XV a. paskutiniajame dešimtmetyje įvykusį konfliktą tarp Toropeco miestiečių ir Starcovos valsčiaus gyventojų, kurie siekė iškovoti savo valsčiui savarankiškumą nuo Toropeco¹⁹⁹. 1497 m. kovo 20 d. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro raštas adresuojamas „*Toropeco miestiečiams ir visiems toropeciečiams vyrams*“²⁰⁰. Šiame rašte nurodoma, jog „*žemai lenkėsi mums [valdovui – A.J.] mūsų duoklininkai – Starcovos valsčiaus seniūnas ir visi Starcovos valsčiaus vyrai*“²⁰¹. 1498 m. gegužės mėnesio Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro raštas adresuojamas „*Toropeco vietininkui ponui Zenkai Jevlaškovičiui ir kitiems mūsų vietininkams, kurie ir po to mūsų valia Toropecą valdys*“²⁰². Iš šių raštų adresatų, bylos dėl Starcovos valsčiaus pavaldumo dalyvių ir raštų turinio aiškiai matyti, kad Smolensko vietininkas ar kokie nors kiti Smolensko žemės pareigūnai visiškai nedalyvavo byloje dėl Starcovos valsčiaus pavaldumo.

Toropecas istoriografijoje dažnai įvardijamas kaip Smolensko žemės dalis ar jai pavaldus administracinis vienetas²⁰³. Galima sutikti, jog jis iki XIV a. vidurio iš tiesų buvo Smolensko žemės dalimi²⁰⁴. Tačiau aptarti šaltiniai rodo, kad XV a. Toropecas ir Smolenskas nebuvo glaudžiai susiję. Tai leidžia daryti išvadą, kad tuo laikotarpiu Toropecas Smolensko žemei nepriklausė.

5. Į šiaurės rytus nuo Smolensko buvo įsikūrusi **Belajos** pilis. Istoriografijoje yra įsitvirtinęs teiginys, kad XV a. ši pilis ir iš jos bei aplinkinių teritorijų suformuota Bielsko kunigaikštystė priklausė Smolensko žemei²⁰⁵. Tačiau šiuo teiginiu verčia abejoti XIV a. antrosios pusės įvykiai.

¹⁹⁹ Кром М. М., 2010, с. 164.

²⁰⁰ *LM* 6, dok. nr. 591, p. 342: „*Мещаномъ торопецкимъ и всимъ мужомъ торопчаномъ*“.

²⁰¹ Ten pat: „*Били нам чоломъ даньники наши – старец Старцовое волости и вси мужи Старцовое волости, [...]*“.

²⁰² Ten pat, dok. nr. 264, p. 178: „*Наместнику торопецкому пану Зеньку Евлашковичу и иным наместником нашим, хто и напотом от насъ будет Торопец держати*“.

²⁰³ Backus O. P., 1957, p. 7; Błaszczuk G., 2002, s. 30, 32; Janulaitis A., 1920, p. 28; Natanson-Leski J., 1922, s. 35, 94, 117; Ochmański J., 1990, *zemėlapis Wielkie Księstwo Litewskie w XV w.*, s. 86; Кашпровский Е. И., 1899, с. 176; Кобрин В. Б., 1985, с. 75, 115–116, 127; Любавский М. К., 1892, с. 35, 285.

²⁰⁴ Pietkiewicz K., 1995, s. 58; Голубовский П. В., 1895, с. 60–61; Писарев С. П., 1894, с. 58; Побойнин И., 1902, с. 34–35, 75, 78.

²⁰⁵ Backus O. P., 1957, p. 7–8; Błaszczuk G., 2002, s. 32; Dundulis B., 1971, p. 54; Gudavičius E., 1999, p. 386; Janulaitis A., 1920, p. 28; Kirkienė G., 1999, p. 188; *Urządniczy*,

Žinome, kad Belaja Smolensko Didžiajai Kunigaikštystei priklausė iki maždaug 1355 m., kuomet ją užėmė LDK²⁰⁶. Tikėtina, kad ji XIV a. pabaigoje buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio valda²⁰⁷ ir neįėjo į Smolensko Didžiosios Kunigaikštystės sudėtį jos didžiuoju kunigaikščiu esant Hlebui Sviatoslavičiui. Todėl nieko keisto, kad pilių sąrašė „*А се имена всеъ градомъ Рускымъ, и далнимъ и ближнимъ*“ Belaja priskirta prie Lietuvos, o ne prie Smolensko pilių²⁰⁸.

Belajos priklausomybės Smolensko žemei nepatvirtina ir XV a. šaltiniai. Tad galime teigti, kad ji XIV a. viduryje visam laikui nustojo buvusi Smolensko žemės dalimi.

Išanalizavus Smolensko žemės teritorinę struktūrą aptariančius šaltinius paaiškėjo, kad prie LDK prijungtos Smolensko žemės ribos, nustatytos Lietuvos valdovo Kazimiero valdymo pradžioje jai suteiktoje privilegijoje, sutapo su Smolensko Didžiosios Kunigaikštystės sienomis jos gyvavimo pabaigoje. Briansko, Okos aukštupio ir Toropeco pilių valdytojų administruojamos teritorijos, Okos aukštupio, Mstislavlio kunigaikštystės, Belajos pilis ir iš jos bei aplinkinių teritorijų suformuota Bielsko kunigaikštystė XIV a. pabaigoje – XV a. neįėjo į Smolensko žemės sudėtį. Tuo tarpu Dorogobužo pilis ir Viazmos kunigaikštystė priklausė šiam regionui (žr. 1 priedą, 1 ir 2 kartoschemas), tačiau neįėjo į Smolensko vietininkui administraciškai pavaldžią teritoriją. Per 1486–1494 m. LDK ir MDK karą LDK praradus Viazmos kunigaikštystę, o per 1500–1503 m. karą – Dorogobužą, Smolensko žemės ribos tapo identiškos Smolensko vietininkijos (nuo 1508 m. vaivadijos) riboms.

B. Pareigūnai

Smolensko žemėje *pilies / žemės* teisei atstovavo Smolensko vietininkai (nuo 1508 m. vaivados), jų pavaduotojai (pavietininkiai ir pavaivadžiai), arklidininkai, išdininkai, maršalkos, medžiokliai, miesto seniūnai, okolničiai, pilininkai, raktininkai, taurininkai, tijūnai ir vėliavininkai, Dorogobužo pilies valdytojai, Smolensko žemės valsčių valdytojai, valdovo dvarų Smolensko

t. 4, s. 8; Natanson-Leski J., 1922, s. 94, 117; Norkus Z., 2009, p. 266; Ochmański J., 1990, žemėlapis Wielkie Księstwo Litewskie w XV w., s. 86; Pietkiewicz K., 1995, s. 60; Semkowicz W., 1923, s. 264, 266; Кобрин В. Б., 1985, с. 115–116; Любавский М. К., 1892, с. 33; Цемушаў В., 2007а, с. 309.

²⁰⁶ Natanson-Leski J., 1922, s. 10.

²⁰⁷ ВГАБ, т. 1, с. 64–65.

²⁰⁸ ПСРЛ, т. 23, с. 164.

žemėje tijūnai ir vietininkai. Netiesioginiai šaltinių duomenys leidžia teigti, kad Smolenske egzistavo ir pilies raštininkai bei tiltininkai, nors pačios pareigybės ir neminimos²⁰⁹. Smolensko miesto seniūnus *pilies / žemės* teisei atstovavusių pareigūnų grupei priskiriame todėl, kad Smolenskas tiriamuoju laikotarpiu nebuvo gavęs Magdeburgo teisės, čia atskira *miesto* teisė neegzistavo. Kanonų teisei Smolensko žemėje atstovavo Smolensko vyskupai, vienuolynų archimandritai ir igumenai, cerkvių šventikai.

1. *Pilies / žemės* teisei atstovavę pareigūnai

Pareigybių genezė

Ganėtinai tiksliai nustatyti galime tik dalies Smolensko žemės pareigybių atsiradimo laiką. Pirmieji Smolensko vietininkai neabejotinai atsirado 1395 m., o 1508 m. juos pakeitė vaivados. Kartu su šiais pareigūnais turėjo atsirasti ir jų skiriami pavaduotojai (pavietininkiai ir pavaivadžiai), Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvarų Smolensko žemėje vietininkai ir galbūt pilies raštininkai. Tuo tarpu Smolensko vėliavininkai ir Dorogobužo pilies valdytojai atsirado paskutiniaisiais XV a. dešimtmečiais. Šių dviejų pareigybių atsiradimas tiesiogiai sietinas su MDK karinės grėsmės išaugimu. Likusių pareigybių tikslesnį atsiradimo laiką nustatyti sudėtinga. Tačiau turimi šaltinių duomenys leidžia daryti tam tikras įžvalgas.

Istoriografijoje įsitvirtinęs požiūris, kad prie LDK prijungtose rusėniškose žemėse Lietuvos didieji kunigaikščiai nesiėmė iš pagrindų keisti vietos valdžios sistemos, bet pritaikė ją savo kuriamai administracijai, todėl nepriklausomų kunigaikštysčių laikais egzistavusios vietos valdžios pareigybės išliko ir prijungus jas prie LDK bei pakeitus kunigaikščius vietininkais²¹⁰. Sunku pasakyti, kaip pasikeitė valdžią praradusių Smolensko kunigaikščių dvaruose tarnavusių pareigūnų padėtis Vytautui paskyrus vietininkus, kadangi apie kitas vietos valdžios pareigybes ir jas turėjusius asmenis jo valdymo laikais beveik nieko nežinome. Šaltiniai mini tuo metu egzistavus Smolensko arklidininko ir tijūno pareigybes²¹¹. Tuo tarpu kitas Smolensko žemėje Vytauto laikais egzistavusias pareigybes galime mėginti identifikuoti pasitelkdami Rusų tiesą, XIII a. Smolensko kunigaikščių raštus,

²⁰⁹ Plačiau žr. tolimesnius šio skyriaus poskyrius.

²¹⁰ Kiaupienė J., Petrauskas R., 2009, p. 270; Любавский М. К., 1892, с. 92, 248; Макараў М., 2008, с. 23, 50; Первольф И., 1893, с. 169.

²¹¹ *LM* 5, dok. nr. 561, p. 378; Хорошкевич А. Л., 1998, Приложение № 2, с. 224.

žinias apie XV a. viduryje – XVI a. Smolensko žemėje egzistavusias pareigybes ir kitų Rusios žemių analogijas.

Išplėstinėje Rusų tiesos redakcijoje minimos arklidininko, pilininko, tijūno, tiltininko pareigybės²¹². Smolenske kunigaikščio skiriamas tijūnas (*тиун княжий городской*), atsakingas už mokesčių rinkimą, žinomas jau XIII a.²¹³ Kaip minėjome, šis pareigūnas, o taip pat ir arklidininkas, Smolenske Vytautui valdant neabejotinai egzistavo. Tijūnai XIII a. galbūt egzistavo ne tik pačiame Smolenske, bet ir už jo ribų buvusiuose Smolensko kunigaikščių dvaruose, po Smolensko žemės prijungimo prie LDK tapusiuose Lietuvos valdovo dvarais. Tiriamuoju laikotarpiu (1508 m. rugsėjo 2 d.) minimas Glušičų dvaro tijūnas²¹⁴. XV a. pabaigos – XVI a. pradžios šaltiniai mini ir Smolensko pilininkus. Jie, kaip ir arklidininkai bei tijūnai, galėjo egzistuoti dar Vytauto ir ankstesniais laikais. Tuo tarpu Smolensko tiltininko pareigybė tiriamojo laikotarpio šaltiniuose neminima. Tačiau 1505 m. Smolensko žemės gyventojams suteiktoje privilegijoje aptariama tiltų tiesimo prievolė. Privilegijos formuluotė leidžia numanyti, jog egzistavo ir specialus pareigūnas, atsakingas už šios prievolės įgyvendinimą²¹⁵.

Papildomų žinių apie Smolensko pareigybes suteikia 1284 m. datuojamas Smolensko kunigaikščio Fiodoro Rostislavičiaus raštas, kuriame minimas okolničius Luka²¹⁶. Tai pats ankstyviausias okolničiaus pareigybės Smolensko žemėje paminėjimas. Ši pareigybė neabejotinai išliko ir prijungus Smolenską prie LDK. Okolničiai ne kartą minimi XV a. vidurio – XVI a. pradžios šaltiniuose kaip pareigūnai, vykdančys įvairias teismines ir administracines funkcijas²¹⁷.

To paties laikotarpio šaltiniuose minimi ir Smolensko išdininkai, medžiokliai bei raktininkai. Tiesa, kaimyniniuose Šiaurės Rytų Rusios kraštuose išdininko ir medžioklio pareigybės minimos nuo XIV a. vidurio²¹⁸, o raktininko pareigybė egzistavo dar Kijevo Rusios laikais²¹⁹. Todėl tikėtina, kad šios trys pareigybės Smolenske egzistavo jau Vytautui valdant, o gal ir anksčiau.

²¹² Тихомиров М. Н., 1953, с. 87–112.

²¹³ Алексеев Л. В., 1980, с. 113; Хорошкевич А. Л., 1998, с. 218.

²¹⁴ *LM* 8, dok. nr. 412, p. 310.

²¹⁵ *LM* 5, dok. nr. 561, p. 378: „А хто, коли помостное заведеать на городе, [...]“.

²¹⁶ *Смоленские грамоты*, с. 63.

²¹⁷ Любавский М. К., 1892, с. 838–839.

²¹⁸ Ивина Л. И., 2003, с. 96.

²¹⁹ Пашуто В. Т., Флоря Б. Н., Хорошкевич А. Л., 1982, с. 118.

Sunku pasakyti, ar Vytauto laikais Smolenske egzistavo maršalkos, miesto seniūno ir taurininko pareigybės. Jų pavadinimai leistų kalbėti apie tam tikrą Lenkijos politinės sistemos įtaką²²⁰, kuri LDK ėmė itin sparčiai plisti po Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos katalikiško krikšto ir tapimo Lenkijos karaliumi. Tai reiškia, kad minėtos pareigybės Smolenske turėjo atsirasti po jo prijungimo prie LDK, tačiau galbūt ne Vytauto, o vėlesnių valdovų valdymo laikais.

Smolensko miesto seniūno pareigybės atsiradimą veikiausiai galima sieti su vietos miestiečių sluoksniu raida. Tiriamuoju laikotarpiu Smolenske egzistavo turtingų pirklių grupė²²¹. Jų kelionių maršrutai XV–XVI a. siekė netgi Lvovą, priklausiusį Lenkijai²²². Dar daugiau, 1509 m. sausio 11 d. datuojamą laišką Rygos miesto pareigūnams siuntė Smolensko miesto seniūnas ir „vyriausieji Smolensko miestiečiai“²²³. Tai buvo įtakingiausia miestiečių grupė. Jai susiformavus turėjo atsirasti ir pareigūnas (Smolensko atveju miesto seniūnas), atstovaujantis miestiečių interesams.

Smolensko žemės valsčių valdymo tvarka, kaip ir dalis vietos valdžios pareigybių, ėmė formotis dar prieš prijungiant šį regioną prie LDK. Jau Kijevo Rusios laikais kunigaikščiai leisdavo savo bajorams valdyti (*держать*) vieną ar kitą valsčių²²⁴. Šią praktiką prijungtose prie LDK Rusios žemėse taikė ir Lietuvos didieji kunigaikščiai²²⁵. Smolenskas nebuvo išimtis. Šiam regionui suteiktos Lietuvos didžiųjų kunigaikščių privilegijos garantavo vietos bajorams teisę į dalies valsčių valdymą²²⁶. Bajorai jiems suteikiamus valsčius dažniausiai valdydavo ne tėvonijos teisėmis, o tik tam tikrą laiką tarpą (nustatytą metų skaičių, iki kitokio valdovo sprendimo, iki karų metu prarastų valdų atgavimo arba iki gyvos galvos). Mūsų atlikto empirinio tyrimo duomenys (žr. 2 priedą) rodo, kad tokiomis sąlygomis bajorams XV–XVI a. pradžioje Lietuvos valdovai duodavo valdyti šiuos Smolensko žemės valsčius: Buigorodą, Demeną, Dmitrovą, Jelnį, Kolugovičius, Molochovą, Roslavlį, Snopotą, Šiuję, Užeperetą, Veržavą.

Galime konstatuoti, kad prijungus Smolensko žemę prie LDK bent dalis senųjų vietos valdžios pareigybių išliko, tačiau atsirado ir naujų pareigybių.

²²⁰ Lenkijoje maršalkos ir taurininko pareigybės neabejotinai egzistavo dar XIV a. (žr. Kurtyka J., 1996, s. 33, 40–41, 44).

²²¹ Wawrzyńczyk A., 1950, s. 28.

²²² Капраль М., 2010, с. 545–550.

²²³ LVVA, f. 673, apr. 4, K. 19, l. nr. 63, l. 1: „*мещане смоленские старшие*“.

²²⁴ Saviščevas E., 2010, p. 58.

²²⁵ Пашуто В. Т., Флоря Б. Н., Хорошкевич А. Л., 1982, с. 121, 125.

²²⁶ LM 5, dok. nr. 561, p. 377.

Anksčiau pareigūnai dalyvaudavo kunigaikščių teisminėje veikloje ir buvo pavaldūs jiems, o nuo Vytauto laikų ėmė dalyvauti kunigaikščius pakeitusių vietininkų teismuose. Tokia praktika išliko per visą aptariamąjį laikotarpį²²⁷.

Pareigūnų prerogatyvos

Smolensko žemės atveju pareigūnų prerogatyvų klausimas sudėtingesnis nei Polocko ir Vitebsko žemių atvejais dėl mažesnio informacijos kiekio. Daugiausia informacijos turime apie svarbiausius Smolensko žemės pareigūnus – vietininkus ir vaivadas.

Smolenską 1395 m. užėmus LDK kariuomenei, į Smolensko vietininko pareigas buvo paskirti ne vienas, o du asmenys – Jomantas (Vosylius) Tuluntovičius ir Vosylius Boreikaitis. 1399 m. Vorsklos mūšyje žuvusį Jomantą pakeitė kunigaikštis Romanas Michailovičius Brianskietis, kuris, tikėtina, kurį laiką Smolensko vietininko pareigas ėjo kartu su Vosyliumi Boreikaičiu. Istorikai Jurijus Borejša ir Eugenijus Ivanauskas daro prielaidą, kad 1399–1401 m. Romanas Michailovičius Brianskietis buvo visos Smolensko žemės vietininkas, o Vosylius Boreikaitis vadovavo didžiojo kunigaikščio domeno Smolensko žemėje administracijai²²⁸. Tačiau vargu, ar Romano Michailovičiaus administracinė jurisdikcija galėjo apimti visą Smolensko žemę, nes vietininkai paprastai būdavo skiriami tik į svarbiausius buvusių kunigaikštysčių centrus²²⁹. Galime spėti, kad vienu metu keli asmenys į Smolensko vietininko pareigas būdavo skiriami tik XIV–XV a. sandūroje, siekiant kuo greičiau įtvirtinti Lietuvos didžiojo kunigaikščio valdžią.

ANKSTESNIAME SKYRIUJE IŠSIAIŠKINOME, kad Smolensko vietininko administracinė jurisdikcija kai kuriose Smolensko žemės dalyse (Viazmos kunigaikštystėje) niekaip nepasireiškė ir apėmė tik dalį regiono teritorijos. Aiškiausia ši valdžia buvo regiono centre – Smolensko pilyje ir aplinkinėse teritorijose, tiesiogiai susijusiose su pilies ūkiniais poreikiais, t. y. pilies regione. Apie Smolensko pilies regioną informacijos suteikia 1499 m. datuojamas sąrašas, kuriame išvardijami valdovo dvarai Smolensko žemėje ir jų turtas. Jame minimi Jasenajos, Krasno, Glušicų, Ivanovo, Maksimovo ir Vopeco dvarai²³⁰. Šis sąrašas sudarytas kaip atmintinė naujai paskirtam Smolensko vietininkui Mikalojui Jonaičiui Iljiničiui. Tai reiškia, kad visi

²²⁷ Žr. ten pat, dok. nr. 589, p. 399–400.

²²⁸ Борејша Ю., Ивананскас Э., 2008, с. 19.

²²⁹ Любавский М. К., 2004, с. 149.

²³⁰ LM 6, dok. nr. 606, p. 346–347.

jame minimi dvarai buvo tiesiogiai pavaldūs vietininkui. Tiesa, valdovo dvarų tinklas Smolensko žemėje nebuvo pastovus. Šiame regione egzistavę valdovo Bolvaničių ir Nemčinovo dvarai XV a. buvo suteikti įvairiems asmenims tėvonijos teisėmis²³¹. Iki tol šie dvarai veikiausiai buvo pavaldūs Smolensko piliai.

1489 m. minima Dorogobužo pilies valdytojo pareigybė²³², kuri, atrodo, egzistavo neilgai. Dėl duomenų stokos sunku pasakyti, ar Smolensko vietininko administracinė valdžia apėmė šios pilies regioną. Aišku tik tiek, kad Dorogobužo pilies valdytojas turėjo būti pavaldus Smolensko vietininkui kariniu požiūriu. Taip pat turėtume kelti klausimą, ar Smolensko vietininkų bei vaivadų administracinė valdžia apėmė Smolensko žemės valsčius, kuriuos Lietuvos didysis kunigaikštis leisdavo administruoti įvairiems asmenims (daugiausia vietinės kilmės bajorams). Šaltinių duomenys leistų teigti, kad kiekvieno valsčiaus santykis su Smolensko vietininkais ir vaivadomis buvo savitas. Plačiau verta aptarti kelis atvejus.

1495 m. liepos 5 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras savo raštu kreipėsi į tuometinį Smolensko vietininką Jurgį Hlebavičių, kad šis perduotų kunigaikščiui Ivanui Konstantinovičiui Viazemskiui Priseljės kaimelį, kuris buvo pavaldus Lučino Gorodoko valsčiui²³³. Tačiau tuo metu šis valsčius turėjo savo atskirą valdytoją (vietininką), į kurį valdovas ir galėjo kreiptis dėl minėto kaimelio perdavimo. Tai reiškia, kad Lučine Gorodoke galiojo ir šio valsčiaus valdytojo, ir Smolensko vietininko valdžia. Dėl informacijos stokos sunku tiksliai pasakyti, kokios buvo abiejų pareigūnų prerogatyvos Lučino Gorodoko valsčiuje. Tačiau neabejotina, kad čia Smolensko vietininko įtaka buvo mažesnė nei pačiame Smolenske.

Tuo tarpu Dmitrovo valsčiuje Smolensko vietininko administracinė valdžia XV a. pabaigoje niekaip nepasireiškė. Kai 1495 m. Lietuvos valdovas Aleksandras perdavė Dmitrovo valdymą Ivanui Semionovičiui Sapiegai, apie tai informuoti buvo vietinis prievaizdas ir kiti ten tarnaujantys žmonės, bet ne Smolensko vietininkas. Be to, Dmitrove surinktus mokesčius Sapiega turėjo siųsti ne Smolensko vietininkui ar įždininkui, o tiesiai į valdovo išdą²³⁴.

Taigi tiksliai apibrėžti Smolensko vietininko administracinės jurisdikcijos erdvinius rėmus sudėtinga. Galima išskirti Smolensko pilies regioną,

²³¹ *LM* 3, p. 37, 39; *LM* 6, dok. nr. 277, 278, p. 183–185.

²³² *C6. PИO*, т. 35: *ИИС*, т. 1, док. № 8, с. 34.

²³³ *LM* 5, dok. nr. 93, p. 76.

²³⁴ *LM* 6, dok. nr. 137, p. 121.

kuriame vietininko prerogatyvos buvo plačiausios. Tuo tarpu kitose Smolensko žemės vietovėse vietininko administracinė valdžia buvo mažesnė arba visai nepasireiškė. Šioje vietoje turėtume kelti klausimą, kas pasikeitė, kuomet 1508 m. Smolensko vietininko pareigybę pakeitė vaivados pareigybė. Vaivados rangas, be abejonės, buvo aukštesnis nei vietininko. Tačiau Lietuvos Metrikos dokumentai ir kiti šaltiniai neleidžia teigti, kad Smolensko vaivadų prerogatyvos ir administraciniu požiūriu pavaldi teritorija būtų išaugę. Turime atsižvelgti į tai, kad ši pareigybė atsirado tuo metu, kai Smolensko žemės teritorija dėl LDK ir MDK karų buvo gerokai sumažėjusi. Prie MDK jau buvo prijungta Viazmos kunigaikštystė, t. y. ta Smolensko žemės dalis, kur anksčiau Smolensko vietininkų administracinė valdžia visai nepasireikšdavo. Be to, 1508–1514 m. laikotarpiu, kuomet Smolenską valdė Lietuvos didžiojo kunigaikščio skiriami vaivados, Smolensko žemėje nebuvo kitų vaivadų ar vietininkų, kurie būtų nepavaldūs Smolensko vaivadais. Todėl galime teigti, kad tuo metu Smolensko žemės ir vaivadijos teritorijos sutapo.

Smolensko vietininkų ir vaivadų funkcijos buvo labai įvairios. Jie teisėjaudavo vietos gyventojų bylose²³⁵, administruodavo Lietuvos didžiojo kunigaikščio žemėvaldą Smolensko žemėje (surasdavo laisvas valdas valdovo suteikties prašantiems asmenims²³⁶ arba patys savo nuožiūra dalindavo suteiktis²³⁷, įvesdindavo į valdovo suteiktas valdas²³⁸, administruodavo valdovo dvarus²³⁹), suteikdavo arba atimdavo tarnybinius žmones²⁴⁰, atlikdavo karines funkcijas (vadovaudavo Smolensko žemės karinėms pajėgoms, Smolensko pilies gynybai²⁴¹), kontaktudavo su kitų pilių ir miestų pareigūnais dėl Smolenską liečiančių reikalų (išlikę vietininkų laišakai, siųsti į Rygą²⁴²). Daugumą šių funkcijų vietininkai ir vaivados atlikdavo kartu su kitais Smolensko pareigūnais ir savo tarnais. Tiesa, vietininkai ir vaivados neretai būdavo linkę peržengti savo kompetencijos ribas. Tai aiškėja iš 1505 m. Smolensko žemei suteiktos privilegijos, kurioje

²³⁵ *LM 3*, dok. nr. 37, p. 85; *LM 5*, dok. nr. 98, 101, 561, 589, p. 78, 80–81, 378, 399–400.

²³⁶ *LM 5*, dok. nr. 17, p. 46.

²³⁷ *LM 4*, dok. nr. 106, p. 129; *LM 6*, dok. nr. 134, 243, p. 120, 167; *LM 8*, dok. nr. 168, 425, p. 170, 317; *LM 9*, dok. nr. 182, p. 159.

²³⁸ *AGAD*, z. 354, dz. II/3, ks. 69/10, s. 24; *LM 3*, dok. nr. 33, p. 83; *LM 4*, dok. nr. 106, p. 129; *LM 5*, dok. nr. 54, 56, 93, p. 59, 60, 76; *LM 6*, dok. nr. 509, p. 299.

²³⁹ *LM 6*, dok. nr. 606, p. 346–347.

²⁴⁰ *LMAVB RS*, f. 31, b. 1234, l. 2.

²⁴¹ *LM 7*, dok. nr. 152, p. 294; Кром М. М., 2010, Приложение I, с. 261–262.

²⁴² *LVVA*, f. 673, apr. 4, K. 19, l. nr. 58; 86.

išvardijamos buvusio Smolensko vietininko Mikalojaus Radvilaičio ir jo tarnų neteisėtai įvestos naujovės: pastočių ėmimas, pernelyg didelių diečkapinigių rinkimas, kalinimas už smulkius nusikaltimus, mokesčių rinkimas iš atvykstančių į Smolenską kitų LDK miestų pirklių, vertimas miestiečius kasti tvenkinius ir kt.²⁴³ Smolensko žemės, kaip ir daugelio kitų LDK regionų, gyventojai siekė, jog vietininkai ir vaivados neperžengtų savo kompetencijos ribų, o Lietuvos valdovai formaliai atkurdavo senąją tvarką.

Smolensko vietininkai ir vaivados skirdavo savo pavaduotojus (pavietininkius ir pavaivadžius), valdovo dvarų Smolensko žemėje vietininkus ir galbūt pilies raštininkus. Tiesa, aptariamojo laikotarpio šaltiniuose neminimas nė vieno iš šių pareigūnų vardas. Taip pat neminama ir Smolensko pilies raštininko pareigybė. Apie jos galimą egzistavimą kalbėti leidžia tik netiesioginiai šaltinių duomenys. Iš kelių Lietuvos Metrikos dokumentų sužinome, kad Smolensko vietininko Jono Vėževičiaus administracijoje būdavo vedamos administracinei ir teismų veiklai fiksuoti skirtos knygos²⁴⁴. Tai reiškia, kad egzistavo ir už jas atsakingi raštininkai. Be to, vieną privatų dokumentą, rašytą Smolenske 1487 m. rugsėjo 15 d., surašė „*rašovas Miška, žemės raštininkas*“²⁴⁵. Galbūt jis ėjo Smolensko pilies raštininko pareigas. Vis dėlto sunku pasakyti, ar Smolenske egzistavo nuolatinė pilies raštininko pareigybė. Administracine raštvedyba galėjo sporadiškai užsiiminėti kas nors iš Smolensko bajorų (pavyzdžiui, Lietuvos didžiojo kunigaikščio raštininkai Sapiegos) arba vietininkų bei vaivadų tarnybininkai, dažniausiai išvykdavę iš Smolensko jų ponui gavus pareigas kokiam nors kitame regione. Antai XV a. paskutiniajame dešimtmetyje minimas tuometinio Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilaičio raštininkas Senka Terehovičius buvo įsigijęs įvairių valdų iš Smolensko miestiečių²⁴⁶. Tai perša mintį, kad jis gyveno Smolenske ir buvo Mikalojaus Radvilaičio raštininku dar tuo metu, kai pastarasis ėjo Smolensko vietininko pareigas.

Priešingai nei pilies raštininko pareigybės atveju, pavietininkio (pavaivadžio) pareigybės egzistavimas Smolenske abejonių nekelia. Sprendžiant iš Lietuvos Metrikos dokumentuose aptinkamos informacijos,

²⁴³ LM 5, dok. nr. 561, p. 377–378.

²⁴⁴ Ten pat, dok. nr. 67, 68, p. 64–65. Apie šias knygas plačiau žr. Груша А. И., 2015, с. 278–279. Apie jas yra užsiminęs ir Laimontas Karalius (Karalius L., 2008, p. 197).

²⁴⁵ Аляхновіч Р. А., Рыбчонак С. А., Шаланда А. І., 2015, Дакументы Іллінічаў, дак. № 4, с. 296: „*а писал дьякъ Мишко писарь земскии*“.

²⁴⁶ LM 3, dok. nr. 32, 34, p. 82, 83.

šie pareigūnai teisdavo vietos gyventojus²⁴⁷. Tačiau pavietininkų ir pavaivadžių funkcijos veikiausiai neapsiribodavo vien tik teismine veikla. Jie turėdavo perimti vietos administracijos kontrolę į savo rankas, kai Smolensko vietininkas ar vaivada dėl kokių nors priežasčių išvykdavo iš Smolensko.

Smolensko vietininkai ir vaivados, kaip ir kitų svarbesnių LDK pilių valdytojai, skirdavo savo vietininkus valdovo dvarams valdyti. Nežinome, ar šie pareigūnai egzistavo visuose valdovui priklausiusiuose Smolensko žemės dvaruose. Mums žinomas tik Vopeco dvarą valdžiusio Smolensko vaivados Jurgio Hlebavičiaus vietininkas, minimas 1511 m. birželio 9 d.²⁴⁸

Už Lietuvos didžiojo kunigaikščio ūkio Smolensko žemėje priežiūrą atsakingi buvo ne tik vietininkai bei vaivados, bet ir tijūnai. Lenkų istorikas Jerzys Ochmańskis išskiria dviejų tipų tijūnus – pilies ir dvaro²⁴⁹. Smolenske pilies tijūnas (*тиун княжий городской*) egzistavo XIII a.²⁵⁰ Tačiau neaišku, ar po Smolensko žemės prijungimo prie LDK šaltiniuose minimi Smolensko tijūnai gali būti vertinami kaip pilies pareigūnai, kadangi šaltiniai jų su pilimi tiesiogiai nesieja. Jie gali būti vertinami ir kaip valdovo dvaro Smolenske²⁵¹ administratoriai.

Šiek tiek informacijos apie Smolensko tijūnų prerogatyvas mums suteikia 1413 m. birželio 20 d. smolenskiečiams suteiktas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto raštas. Juo buvo patvirtinta nuo seno nusistovėjusi norma, pagal kurią prekių svėrimas turėjo vykti „tijūno ir vyrų akivaizdoje“. Tačiau Smolensko tijūnui ir jo tarnams uždrausta kištis į svėrimo procesą, nurodyta nekeisti už prekių svėrimą imamos rinkliavos dydžio²⁵².

Smolensko tijūnai minimi ir XV a. vidurio – XVI a. pradžios šaltiniuose²⁵³. Tačiau neaišku, kokios tuo metu buvo jų prerogatyvos ir santykis su Smolensko vietininkais, vaivadomis bei kitais pareigūnais. Žinome tik tiek, kad XV a. pabaigoje tijūnas teisėjaudavo kartu su kitais Smolensko pareigūnais ir vietos kilmingaisiais²⁵⁴.

²⁴⁷ LM 5, dok. nr. 17, p. 45; LM 6, dok. nr. 382, 403, 404, 558, 559, p. 240, 248, 249, 331, 332.

²⁴⁸ LM 9, dok. nr. 183, p. 159.

²⁴⁹ Ochmańskis J., 1996, p. 91.

²⁵⁰ Алексеев Л. В., 1980, с. 113; Хорошкевич А. Л., 1998, с. 218.

²⁵¹ Šis dvaras buvo svarbus Smolensko administravimui (LM 5, dok. nr. 561, p. 378).

²⁵² Хорошкевич А. Л., 1998, Приложение № 2, с. 224: „А весити [...] по старине передъ тивуномъ и передъ мужми“.

²⁵³ LM 4, dok. nr. 23.16, p. 88; LM 5, dok. nr. 589, p. 400; Кром М. М., 2010, Приложение I, с. 262; Ліцкевіч А. У., 2009, дак. № 6, с. 20.

²⁵⁴ LM 5, dok. nr. 589, p. 400.

Tijūnai egzistavo ne tik pačiame Smolenske, bet ir už jo ribų buvusiuose valdovo dvaruose. Tačiau turime tik vieną tokio tijūno paminėjimą. 1508 m. rugsėjo 2 d. minimas Glušicų dvaro tijūnas²⁵⁵. Neaišku, ar valdovo dvarų tijūnai būdavo skiriami Smolensko vietininkų ir vaivadų, ar paties valdovo²⁵⁶. Neaišku ir tai, koks buvo tijūnų santykis su valdovo dvarus taip pat administravusiais vietininkais (Smolensko vietininkų ir vaivadų skiriamais pareigūnais). Pamėginti atsakyti į šiuos klausimus galime tik remdamiesi Polocko ir Vitebsko žemių analogijomis (žr. tolimesnes šios disertacijos darbo dalis). Šiuose dviejuose regionuose valdovo dvarus valdė tijūnai (labiausiai tikėtina, skiriami valdovo) ir vietininkai (neabejotinai skiriami Polocko ir Vitebsko vietininkų bei vaivadų). Bent dalyje dvarų šie pareigūnai savo funkcijas atlikinėdavo paraleliai, t. y. veikė tuo pačiu metu. Tikėtina, kad taip pat administruojami buvo ir Smolensko žemės dvarai.

Apie šio regiono valsčių valdytojų prerogatyvas informacijos taip pat neturime daug. Tačiau mums padėti gali žinios apie visai LDK būdingas tendencijas. XV a. valsčius įvairiuose valstybės regionuose administruodavo tijūnai ir vietininkai. E. Saviščevas pastebi, kad instituciškai abiejų pareigūnų funkcijos skyrėsi. Tijūnai administruodavo valdovui duoklę mokėjusius valstiečius, bet nebuvo atsakingi už valdovo žemėvaldos valsčiuose administravimą. Tai buvo vietininkų prerogatyva²⁵⁷. Tačiau XV a. valsčius gaudavę valdyti LDK rusėniškų regionų (taip pat ir Smolensko žemės) bajorai šaltiniuose dažniausiai neminimi nei kaip tijūnai, nei kaip vietininkai, tik fiksuojamas pats valsčiaus suteikimo faktas. Todėl tokių valdytojų funkcijos lieka ne iki galo aiškios. Problemų kelia dar ir tai, kad tijūno samprata laikui bėgant kito, šis įvardijimas iš šaltinių pamažu nyko. XV a. pabaigoje – XVI a. valsčių valdytojai daugelyje LDK regionų (išskyrus Žemaitiją, Vilnių ir Trakus) dažniausiai vadinti vietininkais arba laikytojais. Tuo tarpu tijūnais tuo metu vadinti valdovo ir privačių dvarų prižiūrėtojai²⁵⁸.

Grįžtant prie Smolensko žemės atvejo, XV a. penktu – devintu dešimtmečiu datuojamuose Lietuvos Metrikos įrašuose apie bajorams suteiktus šio regiono valsčius nė vienas bajoras nevadinamas tijūnu ar

²⁵⁵ LM 8, dok. nr. 412, p. 310.

²⁵⁶ Tiesa, viename dokumente minimas Smolensko vietininko Jono Vėževičiaus tijūnas Jakovas (LM 6, dok. nr. 277, p. 184). Galbūt jis buvo tame pačiame dokumente aprašomo Smolensko žemės Bolvaničių dvaro, priklausiusio Lietuvos didžiajam kunigaikščiui, tijūnas.

²⁵⁷ Saviščevas E., 2010, p. 111.

²⁵⁸ Butėnas D., 1997, p. 40; Kiaupienė J., Petrauskas R., 2009, p. 270.

vietininku, o ir patys įrašai labai lakoniški ir mažai informatyvūs²⁵⁹. Valsčių vietininkai Smolensko žemėje minimi tik XV a. paskutiniajame dešimtmetyje. Taip buvo vadinami Demenos, Dmitrovo ir Lučino Gorodoko valsčių valdytojai (žr. nuorodas 2 priede). Tačiau ir jų paminėjimai nesuteikia itin daug informacijos. Žinome tik tiek, kad Dmitrovo valsčiaus vietininkas turėdavo pristatyti į valdovo išdą iš valstiečių surenkamas duokles²⁶⁰. Kitų valsčių vietininkai veikiausiai turėdavo daryti tą patį. Tuo tarpu Smolensko žemės valsčių tijūnai aptariamojo laikotarpio šaltiniuose visai neminimi. Tačiau tai dar nereiškia, kad valsčiai šiame regione nebūdavo valdomi kaip tijūnijos. XV a. Smolensko bajorai Pliuskovai valdė jiems priklausiusį Ščiučės valsčių periodiškai įvažiuodami į jį ir siųsdami ten savo tarnus bei diečkus²⁶¹. Toks administravimo būdas labai primena tijūnų veiklos metodus²⁶².

Dalies Smolensko žemės pareigūnų pagrindinės funkcijos nebuvo tiesiogiai susijusios su valdovo pilių, dvarų ar valsčių administravimu. Tarp tokių pareigūnų buvo okolničiai, Smolensko žemėje egzistavę dar gerokai iki jos prijungimo prie LDK. *Okolničiaus* termino kilmė nėra aiški. Kai kurių istorikų nuomone, Kijevo Rusijoje okolničiai administruodavo tolimas valstybės teritorijas, vadintas „*apylinkėmis*“²⁶³. Laikui bėgant šie pareigūnai išliko tik kai kuriose Šiaurės Rytų Rusijos žemėse. Žinome, kad jie egzistavo ne tik Smolenske, bet ir MDK bei Riazanėje²⁶⁴. Tiesa, tiriamuoju laikotarpiu okolničių pareigos MDK ir Smolensko žemėje labai skyrėsi.

Smolensko žemės okolničiai XV a. vidurio – XVI a. pradžios šaltiniuose minimi gana dažnai. Jiems, kaip ir kitiems vietos valdžios pareigūnams, būdavo siunčiami valdovo įsakymai²⁶⁵, jie teisėjaudavo kartu su vietininkais ir vaivadamis²⁶⁶, prižiūrėdavo Lietuvos didžiojo kunigaikščio pajamų šaltinių (pavyzdžiui, karčemų) administravimą, skirdavo baudas už pažeidimus²⁶⁷, esant reikalui atlikdavo jėgos struktūrų vaidmenį (sulaikydavo asmenis²⁶⁸). Tuo pačiu metu okolničiaus pareigas paprastai

²⁵⁹ Žr. *LM* 3, p. 34, 35, 37, 45–47; *LM* 4, dok. nr. 16.8, 23.2, 23.16, p. 68, 81, 88.

²⁶⁰ *LM* 6, dok. nr. 137, p. 121.

²⁶¹ Ten pat, dok. nr. 180, p. 138–139.

²⁶² Plg. Saviščevas E., 2010, p. 111.

²⁶³ Бычкова М. Е., 1996, с. 35; Зимин А. А., 1988, с. 19–20.

²⁶⁴ Ивина Л. И., 2003, с. 94.

²⁶⁵ *LM* 8, dok. nr. 94, p. 136.

²⁶⁶ *LM* 5, dok. nr. 561, 589, p. 378, 399–400.

²⁶⁷ *LM* 6, dok. nr. 394, p. 244.

²⁶⁸ *LM* 5, dok. nr. 287, p. 185.

eidavo daugiau nei vienas asmuo. 1505 m. Smolensko žemei suteiktoje privilegijoje okolničiai minimi tarp vietos socialinių sluoksnių, jie turėjo savo tarnus, valdė miškus prie Dniepro upės²⁶⁹. Todėl nenuostabu, kad šias pareigas dažnai eidavo įtakingiausi ir turtingiausi Smolensko žemės kunigaikščiai ir bajorai. Neretai okolničiais būdavo keli tos pačios giminės nariai (žr. 2 priedą).

Tiriamąjį laikotarpį šaltinių duomenys leidžia teigti, kad Smolensko okolničiai buvo itin glaudžiai susiję su Smolensko vietininkais ir vaivadomis. Ypač glaudžiai jie bendradarbiaudavo siekdami pasipelnėti iš Smolensko žemės gyventojų ir įvesti jų teises varžiusias naujoves²⁷⁰.

Prie svarbesnių Smolensko žemės pareigūnų, kuriems būdavo adresuojami Lietuvos didžiojo kunigaikščio raštai, priskirti galime Smolensko išdininkus. Šie pareigūnai prižiūrėdavo Smolensko išdą, rinkdavo duoklę iš didžiojo kunigaikščio domeno valdų, kartu su okolničiais rinkdavo karčempinigus (*корчомные пенязи*) tuomet, kai karčemos nebūdavo nuomojamos²⁷¹. Anot K. Pietkiewicziaus, atskiras išdas Smolenske egzistavo dėl didelio atstumo tarp Smolensko ir valstybės sostinės Vilniaus²⁷². Su tokia nuomone galime sutikti. Tačiau reikia atsižvelgti ir į tai, kad Smolenske egzistavo savita mokesčių sistema. Vytauto valdymo laikais už valdovo suteiktas valdas Smolensko žemėje buvo įvestas specialus žagrės mokestis (*носощина*)²⁷³. Jį surinkdavo iš suteiktose valdose gyvenusių priklausomų žmonių ir į didžiojo kunigaikščio išdą įnešdavo suteikčių gavėjai²⁷⁴.

Smolensko išdininkai nebuvo taip glaudžiai susiję su Smolensko vietininkais ir vaivadomis kaip okolničiai. Tiesa, 1451 m. Smolensko išdininkas Jonas minimas tarp tuometinio Smolensko vietininko Petro Senkos Gedgaudaičio rašto liudytojų²⁷⁵. Jono vardas leidžia daryti prielaidą, kad šis išdininkas buvo ne stačiatikis, o katalikas. Tikėtina ir tai, kad jis buvo minėto vietininko tarnybininkas.

Į atskirą pogrupį galima išskirti pareigūnus, kurių veikla daugiausia buvo susijusi su Smolensko pilimi. Anot V. Volungevičiaus, išplėtotą pilies pareigybinė organizacija egzistavo tose LDK pilyse, kuriose buvo

²⁶⁹ Ten pat, dok. nr. 561, p. 376–379.

²⁷⁰ Ten pat, p. 377, 378; Кром М. М., 2010, Приложение I, с. 262.

²⁷¹ *Urządnicy*, t. 4, s. 47; Любавский М. К., 1892, с. 840–841.

²⁷² Pietkiewicz K., 1995, s. 63.

²⁷³ *АЗР*, т. 1, док. № 55, с. 69.

²⁷⁴ Любавский М. К., 1892, с. 482.

²⁷⁵ Ліцкевіч А. У., 2009, дак. № 6, с. 20.

arkludininkai, pilininkai ir raktininkai²⁷⁶. Visi šie pareigūnai aptariamuoju laikotarpiu egzistavo ir Smolenske.

Smolensko arkludininko pareigoms šiek tiek dėmesio skiriama 1505 m. Smolensko žemės gyventojams suteiktoje valdovo Aleksandro privilegijoje. Joje užsimenama apie arkludininkų renkamus specialius mokesčius, kurie egzistavo dar Vytauto valdymo laikais²⁷⁷. Be to, arkludininkai, sprendžiant pagal pastebimas bendras LDK tendencijas, turėdavo rūpintis valdovo dvarų žirgynais, prižiūrėti specialių tarnybinių valstiečių – arklininkų (*конюхи*) – veiklą²⁷⁸. Šaltinių duomenys rodo, kad Smolenske arkludininko pareigas vienu metu eidavo keli asmenys²⁷⁹.

Mums žinomi Smolensko pilininkų paminėjimai nesuteikia jokios informacijos apie jų veiklą. Remdamiesi kitų LDK pilių analogijomis galime pasakyti tik tiek, kad Smolensko pilininkai turėjo būti atsakingi už pilies priežiūrą, aprūpinimą maistu, vadovauti jos remonto darbams²⁸⁰.

Apie Smolensko raktininko prerogatyvas duomenų taip pat neturime. Žinome tik tiek, kad apie 1440–1450 m. šios pareigos buvo suteiktos Pavelui Levontejevui (žr. 2 priedą). Raktininkas turėjo būti atsakingas už medaus surinkimą, duoklę medumi mokėjusių gyvenviečių administravimą²⁸¹. Beje, kai kurių istorikų teigimu, Smolenske egzistavusių taurininkų pareigos buvo identiškos raktininko pareigoms²⁸². Tačiau dėl duomenų stokos šį teiginį sunku patvirtinti. Lenkijoje taurininkai ir pataurininkiai buvo atsakingi už gėrimų priežiūrą ir sandėliavimą²⁸³. Vilniaus pavieta bent jau nuo XVII a. egzistavo dvi atskiros raktininko ir taurininko pareigybės²⁸⁴. Tad gali būti, kad ir Smolenske tiriamuoju laikotarpiu šių dviejų pareigūnų prerogatyvos buvo skirtingos (raktininkas galėjo būti atsakingas už medaus surinkimą, o taurininkas – už gėrimų saugojimą).

Aptardamas pareigybinę LDK pilių charakteristiką V. Volungevičius neužsiminė apie tiltininkus – atsakingus už tiltų priežiūrą pareigūnus. Visgi aptariamuoju laikotarpiu LDK tiltų tiesimo ir remonto darbai buvo glaudžiai

²⁷⁶ Volungevičius V., 2015, p. 246.

²⁷⁷ LM 5, dok. nr. 561, p. 378.

²⁷⁸ Volungevičius V., 2015, p. 226–227.

²⁷⁹ LM 5, dok. nr. 589, p. 399–400.

²⁸⁰ Žr. Volungevičius V., 2015, p. 222.

²⁸¹ Žr. ten pat, p. 223.

²⁸² Žr. Ластовский Г. А., 2001, с. 105.

²⁸³ Góralski Z., 1983, s. 135.

²⁸⁴ Žr. *Urządnicy*, t. 1, s. 94–99, 114–117.

susiję su pilių statybos ir remonto darbais²⁸⁵. Todėl tiltininkai buvo svarbūs pilių funkcionavimui. Smolenskas nebuvo išimtis. Jau minėjome, kad Smolensko tiltininko pareigybė aptariamojo laikotarpio šaltiniuose neminima. Tačiau 1505 m. Smolensko žemės gyventojams suteiktos privilegijos tekstas leidžia teigti, kad už tiltų priežiūrą atsakingas pareigūnas visgi egzistavo²⁸⁶.

Atrodo, kad su Smolensko pilimi susijusios buvo ir maršalkos pareigos. Anot Semiono Pisarevo, „*maršalu*“ arba „*etmonu*“ vadintas pareigūnas vadovaudavo Smolenske dislokuotai kariuomenei²⁸⁷. Dėl informacijos stokos sunku pasakyti, ar šio pareigūno funkcijos išties buvo būtent tokios. Iš negausių Smolensko maršalkų paminėjimų (žr. 2 priedą) aišku tik tiek, kad jie buvo glaudžiai susiję su Smolensko pilimi ir vietininkais. Vis dėlto šaltinių duomenys nerodo, kad būtent pastarieji pareigūnai skirdavo maršalkas. Jie įvardijami tik kaip Smolensko, o ne Smolensko vietininkų pareigūnai. Labiau tikėtina, kad Smolensko maršalkas skirdavo Lietuvos didieji kunigaikščiai²⁸⁸. Maršalkos XV a. taip pat egzistavo Lietuvos valdovo²⁸⁹ ir kitų kunigaikščių²⁹⁰ dvaruose, o XVI a. buvo paplitę LDK didikų dvaruose²⁹¹. Tačiau jie, priešingai nei Smolensko maršalkos, būdavo siejami ne su konkrečia vietoje, o su pareigas suteikusių asmeniu.

Smolensko medžioklio pareigos, atrodo, nebuvo tiesiogiai susijusios su pilimi. Šie pareigūnai rūpindavosi valdovo medžioklės plotais Smolensko žemėje, vadovaudavo medžioklės reikmėms tarnaudavusiems žmonėms²⁹². Lygiai kaip ir Smolensko arklidininko pareigybės atveju, medžioklio pareigas tuo pačiu metu eidavo keli asmenys²⁹³.

Jau minėjome, kad su LDK ir MDK karais galime sieti Smolensko vėliavininko pareigybės atsiradimą. Šios pareigybės genezė LDK siekia Vytauto valdymo laikus, o atskiruose pavietuose ji ėmė plisti XV a.

²⁸⁵ Žr. Старостина И. П., 2003, с. 131.

²⁸⁶ *LM* 5, dok. nr. 561, p. 378.

²⁸⁷ Писарев С. П., 1894, с. 69.

²⁸⁸ Ластовский Г. А., 2001, с. 104.

²⁸⁹ Žr. Petrauskas R., 2003, p. 327–329.

²⁹⁰ 1401 m. minimas Švitrigailos dvaro maršalka Vaska (Petrauskas R., 2006, p. 10), 1446 m. – velionio Kijevo kunigaikščio Vladimiro Algirdaičio sūnaus Andrejaus maršalkos (*Московский телеграф*, ч. 45, с. 563).

²⁹¹ Antai XVI a. šeštame dešimtmetyje Vitebsko vaivados Stepono Andrejevičiaus Zbaraskio pavaivadis Pavelas Jurjevičius Sokolinskis minimas ir kaip jo maršalka (*LM AVB RS*, f. 43, b. 16826, l. 1; ten pat, b. 16828, l. 1; ten pat, b. 16829, l. 2v). Žemaitijoje žinomi seniūnų dvarų maršalkos (Saviščevas E., 2010, p. 297–298).

²⁹² *LM* 8, dok. nr. 415, p. 312.

²⁹³ *LM* 4, dok. nr. 23.16, p. 88; *LM* 8, dok. nr. 415, p. 312.

pabaigoje²⁹⁴. Būtent tuo metu vėliavininkas atsirado ir Smolenske. Paprastai LDK pavietų vėliavininkai atsakydavo už vietos bajorų būrių atvedimą į kariuomenės telkimo vietą, rūpindavosi bajorų karių registrais, kontroliuodavo bajorų šeimų skaidymąsi, dalyvaudavo LDK seimuose²⁹⁵. Tačiau apie mums žinomų Smolensko vėliavininkų veiklą šaltiniai nieko neužsimena.

Specifiniu pareigūnu pagal atliekamas pareigas ir santykį su miestiečių sluoksniu galime laikyti Smolensko miesto seniūną. Turimi šaltinių duomenys leidžia ganėtinai tiksliai apibrėžti šio pareigūno kompetenciją. Viena iš svarbiausių jo funkcijų buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio ekonominių interesų atstovavimas. Kaip aiškėja iš Lietuvos Metrikos aktų, Smolensko miesto seniūno pareigas 1505–1509 m. ėjęs Abraomas Jezofovičius prižiūrėjo privatiems asmenims išnuomotų Smolensko karčemų ir muitinės administravimą, skirdavo iš jų gaunamas pajamas kaip išmokas valdovo nurodytiems asmenims²⁹⁶. Dar prieš tapdamas Smolensko miesto seniūnu Jezofovičius yra buvęs Smolensko muitinės atpirkėju²⁹⁷. Tuo tarpu kitas Smolensko miesto seniūnas Vaska Kostiuškovičius prieš užimdamas šią pareigybę buvo Smolensko vaškininku (žr. 2 priedą). Tai leidžia teigti, kad skiriant šiuos asmenis į Smolensko miesto seniūno pareigas anksčiau įgyta ekonominės veiklos patirtis turėjo didelės reikšmės.

Smolensko miesto seniūnas atstovavo ne tik Lietuvos didžiojo kunigaikščio, bet ir Smolensko miestiečių interesams. Iš XVI a. pradžios šaltinių žinome, kad seniūnas kartu su miestiečiais kreipdavosi į valdovą dėl jiems rūpimų klausimų²⁹⁸. Jis buvo ir savotiškas miestiečių įgaliotinis: 1514 m. derybų su Maskvos didžiuoju kunigaikščiu Vasilijumi III metu Smolensko miesto seniūnas Loginas atgabeno jam du laiškus, siųstus Smolensko miestiečių²⁹⁹.

Dar viena Smolensko miesto seniūno funkcija buvo komunikavimas su vienu iš svarbiausių Smolensko prekybinių partnerių – Ryga. Apie 1466 m. rašytame Smolensko miesto seniūno Fiodoro Bonogurovo ir Smolensko miestiečių laiške Rygos miesto tarybai aptariami abiejų miestų pirklių

²⁹⁴ Kamieniecki W., 1965, s. 173–176.

²⁹⁵ Kiaupienė J., Petrauskas R., 2009, p. 331.

²⁹⁶ LM 8, dok. nr. 94, 110, 138, p. 136, 143, 155.

²⁹⁷ LM 6, dok. nr. 559, p. 332.

²⁹⁸ Ten pat, dok. nr. 481, p. 283.

²⁹⁹ ОЦААИИИ, с. 26.

teisiniai reikalai³⁰⁰. Tokius laiškus Rygos miesto pareigūnams siųsdavo ir vėlesni Smolensko miesto seniūnai³⁰¹. Tiesa, jie nebuvo vieninteliai Smolensko pareigūnai, komunikavę su Rygos pareigūnais. Tačiau, kaip minėjome anksčiau, darydavo ir vietininkai bei vaivados. Dėl duomenų stokos sunku pasakyti, ar egzistavo griežta atskirtis tarp klausimų, kuriuos su Rygos miesto pareigūnais spręsdavo skirtingi Smolensko pareigūnai. Miesto seniūnas buvo atsakingas už ekonominių reikalų Smolenske priežiūrą. Todėl tikėtina, kad dėl prekybinių klausimų su Rygos miesto pareigūnais dažniau kontaktuodavo ne vietininkai ir vaivados, bet miesto seniūnai.

Pareigybių skyrimo tvarka

Svarbiausi *pilies / žemės* teisei atstovavę pareigūnai (Smolensko žemės valdžios elito atstovai) be jokios abejonės buvo Smolensko vietininkai ir vaivados. Apie jų (kaip ir daugelio kitų Smolensko žemės pareigūnų, išskyrus valsčių valdytojus) skyrimo tvarką Smolensko žemei ir miestui suteiktuose Lietuvos valdovų dokumentuose ir kituose juridiniuose aktuose neužsimenama. Tačiau šiek tiek informacijos suteikia naratyviniai šaltiniai. Lietuvos metraščiuose ir M. Strykovskio kronikoje užsimenama, kad 1395 m. užėmęs Smolenską Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas jame kaip savo vietininkus paliko kunigaikštį Jomantą (Vosylių) Tuluntovičių ir Vosylių Boreikaitį³⁰². Atsižvelgdami į aptariamąjį laikotarpį LDK egzistavusias vietinių teritorinių valdymo struktūrų formavimo tendencijas³⁰³ galime teigti, kad ir vėlesni Lietuvos valdovai Smolensko vietininkus bei vaivadas skirdavo patys. Šie pareigūnai buvo betarpiškai pavaldūs Lietuvos didiesiems kunigaikščiams³⁰⁴.

Apie kitų Smolensko pareigybių skyrimo tvarką informacijos turime daugiau. Kazimiero valdymo laikais kai kurių pareigybių skyrimas būdavo

³⁰⁰ Хорошкевич А. Л., 1966, док. № 3, с. 332.

³⁰¹ LVVA, f. 673, apr. 4, K. 19, l. nr. 63.

³⁰² *Kronika Macieja Strykowskiego*, t. II, s. 110; *Lietuvos metraštinis*, p. 101, 103; *LMAVB RS*, f. 17, b. 29, l. 9, 9v; *ПСРЛ*, т. 17, с. 48, 96–97, 169, 174, 278, 327, 330, 389, 391, 453, 456–457, 516, 517; *ПСРЛ*, т. 32, с. 148; *ПСРЛ*, т. 35, с. 52, 72, 102, 159, 186, 187, 207, 208, 228.

³⁰³ Žr. Kiaupienė J., Petrauskas R., 2009, p. 269–272.

³⁰⁴ Pavyzdžiui, 1440 m. Smolensko sukilimą aprašančiuose Lietuvos metraščių nuorašuose minima, kad mirus Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Kęstutaičiui tuometinis Smolensko vietininkas Andrius Sakaitis pradėjo imti iš smolenskiečių priesaiką, jog jie paklus tam, kuris bus išrinktas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, o patį Sakaitį „*laikys pas save kaip vaivadą, kol atsīsės [į sostą] Vilniuje didysis kunigaikštis*“ (*ПСРЛ*, т. 17, с. 68, 107, 140, 539; *ПСРЛ*, т. 32, с. 158; *ПСРЛ*, т. 35, с. 60, 77, 109).

fiksuojamas Lietuvos Metrikoje trumpuose įrašuose nurodant pareigybę ir jos gavėją. Iš tokių įrašų sužinome apie valdovo paskyrimus į Smolensko medžioklio, raktininko, taurininko ir tijūno pareigas³⁰⁵. Be to, Lietuvos Metrikos įrašuose būdavo fiksuojamos ir Smolensko žemės valsčių suteiktys³⁰⁶. Pastarąsias verta aptarti plačiau.

Aptardami pareigybių genezę minėjome, kad dar Kijevo Rusios laikais kunigaikščiai leisdavo savo bajorams valdyti valsčius. Tokia praktika buvo žinoma ir Smolensko žemėje. Galimybė valdyti valsčius vietos bajorams buvo labai svarbi, todėl Lietuvos didieji kunigaikščiai turėjo ją raštiškai patvirtinti. Sprendžiant iš 1505 m. Smolensko žemei suteiktos valdovo Aleksandro privilegijos, Kazimiero valdymo pradžioje jai suteiktoje privilegijoje egzistavo šis punktas: „O kuriuos valsčius valdydavo Smolensko bajorai, tuos jiems valdyti po senovei, kaip paskirsime kuriam Smolensko bajorui kurį valsčių“³⁰⁷. Lietuvos Metrikos 3-ojoje ir 4-ojoje Užrašymų knygos išlikę įrašai apie įvairias Kazimiero Jogailaičio suteiktis leidžia teigti, kad šis privilegijos punktas XV a. išties būdavo taikomas praktikoje. Smolensko bajorams valsčiai dažniausiai būdavo suteikiami laikinai (vienerių ar kelių metų laikotarpiui arba iki kitokio valdovo sprendimo)³⁰⁸. Įrašuose valsčius gaunantys asmenys neminimi kaip suteiktų valsčių pareigūnai (tijūnai, vietininkai), pats valsčiaus suteikimo faktas netraktuojamas kaip konkrečios pareigybės suteikimas. Tačiau carinės Rusijos istorikas Mitrofanas Dovnar-Zapolskis valsčių dalijimo tam tikram laikui praktiką vertino kaip „pareigybinių lenų“ suteiktis, o patį valsčių „laikymą“ – kaip susietą su valdymu³⁰⁹. O anot vėlesnių istorikų, gautuose valsčiuose bajorai atlikdavo administracines ir teismines funkcijas³¹⁰. Tai kontrastuoja su „nepareigybinėmis“ valsčių valdymo formomis, kurias sankcionuodavo valsčių suteiktys tėvonijos teisėmis arba pragyvenimui (*у хлебокормление*) (plačiau apie tai žr. Įvade).

Minėto 1505 m. privilegijos punkto formuluotė rodo, kad bajorams būdavo leidžiama valdyti ne visus, o tik kai kuriuos Smolensko žemės

³⁰⁵ LM 3, p. 34, 45; LM 4, dok. nr. 23.16, p. 88.

³⁰⁶ LM 3, p. 34, 35, 37, 45–47; LM 4, dok. nr. 16.8, 23.2, 23.16, p. 68, 81, 88.

³⁰⁷ LM 5, dok. nr. 561, p. 377: „*А што волости держивали бояре смоленские, то таки имь держати по старому, как пожалуем которого боярина смоленского которою волостью*“.

³⁰⁸ LM 3, p. 34, 35, 37, 45–47; LM 4, dok. nr. 16.8, 23.2, 23.16, p. 68, 81, 88.

³⁰⁹ Доўнар-Запольскі М. В., 2009, с. 170, 182.

³¹⁰ Machovenko J., 1999, p. 28; Пашуто В. Т., Флоря Б. Н., Хорошкевич А. Л., 1982, с. 125.

valsčius. Tai suprantama, kadangi dalis jų priklausė įvairiems asmenims tėvonijos teisėmis. Jau minėjome, kad pagal mūsų surinktus duomenis (žr. 2 priedą) XV–XVI a. pradžioje bajorams ne tėvonijos teisėmis (nustatytam metų skaičiui, iki kitokio valdovo sprendimo, iki karų metu prarastų valdų atgavimo arba iki gyvos galvos) būdavo duodama valdyti Buigorodo, Demenos, Dmitrovo, Jelnios, Kolugovičių, Molochovos, Roslavlio, Snopoto, Šiujės, Užepereto ir Veržavo valsčius. Tiesa, bajorams suteikiamų Smolensko žemės valsčių skaičius nebuvo pastovus ir nuolatos kito. Tai lėmė kelios priežastys.

Pirmoji priežastis – valsčių suteiktys tėvonijos teisėmis arba „prasimaitinimui“ (*у хлебокормление*) kunigaikščiams. Pavyzdžiui, kunigaikščiui Fiodorui Lvovičiui Vorotinskiui Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras 1448 m. vasario 10 d. kaip tėvoniją suteikė Kolugovičių, Snopoto ir Užepereto valsčius, kuriuos anksčiau valdė Smolensko bajorai³¹¹. Kitas kunigaikštis – Dmitrijus Vsevolodovičius Mezeckis – Kazimiero valdymo pradžioje buvo gavęs „prasimaitinimui“ Šiujės ir Demenos valsčius³¹².

Antroji priežastis – pačių valsčių nestabili struktūra. Istoriografijoje atkreiptas dėmesys į tai, kad valsčiai LDK didėdavo arba mažėdavo, juose formuodavosi atskiri teritoriniai dariniai³¹³. Šie procesai pastebimi ir Smolensko žemėje. Pavyzdžiui, čia egzistavęs Užicos valsčius XVI a. pradžioje minimas kaip „Jelnios valsčiaus valsčius“³¹⁴. Tai rodo, kad Užica laikui bėgant atskilo nuo Jelnios valsčiaus. Be to, sprendžiant pagal Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteiktųjų knygos įrašus, Kolugovičiai ir Snopotas XV a. penktame dešimtmetyje taip pat nebuvo visiškai savarankiški valsčiai, bet funkcionavo kaip didesnių valsčių sudėtinės dalys. Kolugovičiai tuo metu buvo sudėtinė Gorodečnos valsčiaus dalis, o Snopotas – Demenos valsčiaus dalis³¹⁵.

Trečioji priežastis – XV a. pabaigoje prasidėję LDK ir MDK karai, kurie Smolensko žemės valsčių administravimui turėjo dvejopą poveikį. Iki 1486–1494 m. karo Demenos ir Lučino Gorodoko valsčiai Smolensko žemėje priklausė kunigaikščiams Vorotinskiams³¹⁶. Tačiau jie šio karo metu perėjo

³¹¹ *LM* 3, p. 37. Plg. informaciją 2 priede.

³¹² Ten pat, p. 34.

³¹³ Žr. Čelkis T., 2014, p. 67.

³¹⁴ *LM* 7, dok. nr. 75, p. 175: „*волость Ужица Еленьское волости*“.

³¹⁵ *LM* 3, p. 37.

³¹⁶ Apie Vorotinskių valdas XV a. žr. Цемушаў В., 2014, c. 214.

tarnauti Maskvos didžiajam kunigaikščiui. Todėl kai Demena ir Lučinas Gorodokas po karo buvo gražinti LDK, juos ėmė valdyti Lietuvos didžiojo kunigaikščio skiriami valdytojai (žr. 2 priedą). Lučino Gorodoko valsčiaus valdytoju tapo kunigaikštis Alekna Vasiljevičius Glazyna. Tuo tarpu Demenos valsčius pačioje XV a. pabaigoje būdavo suteikiamas Smolensko žemės bajorams nustatytam laikotarpiui³¹⁷. Taigi vietos bajorams suteikiamų valsčių skaičius kuriam laikui išaugo. Tačiau 1500–1503 m. karo metu prie MDK buvo prijungta didelė dalis Smolensko žemės teritorijos su Demenos, Lučino Gorodoko ir įvairiais kitais valsčiais³¹⁸. Todėl vietos bajorams suteikiamų valsčių skaičius turėjo gerokai sumažėti³¹⁹. Ši aplinkybė skatino bajorus konfliktuoti dėl Smolensko žemės sudėtyje likusių valsčių valdymo³²⁰.

XV–XVI a. sandūroje praktika, kuomet valdovas duodavo valdyti Smolensko žemės valsčius vietos bajorams trumpam laikui, pamažu nyko. Valdovas vis dažniau leisdavo valdyti valsčius iki gavėjo gyvos galvos arba iki karų metu prarastų valdų atgavimo. Šią tendenciją lėmė valdovo pastangos padidinti savo išdo pajamas³²¹ bei prasidėję LDK ir MDK karai³²². Vis dėlto senoji valsčių valdymo tvarka Smolensko žemės bajorų atmintyje užėmė svarbią vietą. Tai rodo ne vien 1505 m. Smolensko žemei suteiktos privilegijos tekstas. 1508 m. Smolensko bajorai Dosugovai, norėdami įrodyti savo priklausymą šiam socialiniam sluoksniui, kaip argumentą nurodė, jog jų protėviams būdavo duodama valdyti valsčius. Jie netgi turėjo šį teiginį patvirtinančius Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Kęstutaičio ir Smolensko vietininko Jono Goštauto raštus³²³.

Aptariamojo laikotarpio šaltinių duomenys rodo, kad kai kurių Smolensko žemės pareigūnų paskyrimai priklausydavo ne nuo valdovo, bet nuo Smolensko vietininkų ir vaivadų valios. Jie skirdavo savo pavaduotojus (pavietininkius ir pavaivadžius)³²⁴, Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvarų

³¹⁷ *LM 6*, dok. nr. 295, p. 193.

³¹⁸ Šie praradimai buvo įtvirtinti 1503 m. sudarytomis LDK ir MDK paliaubomis (žr. *LDKMVS*, dok. nr. 4, 5, p. 81–101).

³¹⁹ Plg. Kijevo žemės valsčių, suteikiamų vietos gyventojams trumpam laikui, skaičius dėl LDK teritorinių praradimų taip pat labai sumažėjo (Русина О., 1996, с. 368–369).

³²⁰ *LM 6*, dok. nr. 15, p. 61.

³²¹ Dmitrovo valsčiaus suteikties Ivanui Semionovičiui Sapiegai atvejis (*LM 6*, dok. nr. 137, p. 121).

³²² Roslavlio valsčiuo suteikties Ivanui Skiporovui atvejis (*LM 6*, dok. nr. 15, p. 61).

³²³ *LM 8*, dok. nr. 413, p. 311.

³²⁴ Žr. *LM 5*, dok. nr. 17, p. 45; *LM 6*, dok. nr. 382, 403, 404, 558, 559, p. 240, 248, 249, 331, 332.

Smolensko žemėje vietininkus³²⁵ ir galbūt pilies raštininkus. Tačiau vietininkai bei vaivados buvo suinteresuoti kontroliuoti ir kitų vietos valdžios pareigūnų veiklą, o tai keldavo vietos visuomenės nepasitenkinimą. Apie tai sužinome iš Smolensko žemės gyventojams 1505 m. suteiktos Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro privilegijos. Joje minima, kad Kazimiero Jogailaičio valdymo laikais Smolensko vietininkas Mikalojus Radvilaitis buvo įvedęs nemažai naujovių, kėlusią vietos gyventojų nepasitenkinimą. Atrodo, kad vietininkas mėgino siaurinti kitų vietos valdžios pareigūnų prerogatyvas ir dalį jų perleisti savo tarnams. Radvilaičio medžioklis teisdavo vietos gyventojus, nors tai daryti turėjo teisę tik vietininkas, okolniciiai ir kiti vietos pareigūnai³²⁶.

Tokia praktika laikui bėgant galėjo lemti dalies Smolensko pareigybių perdavimą vietininko tarnų žiniai, kaip nutiko Vitebske vaivados pareigas XVI a. antrame dešimtmetyje gavus Jonušui Stanislovaičiui Kostevičiui³²⁷. Smolensko gyventojų padėtį sunkino tai, kad jie, priešingai nei Polocko ir Vitebsko gyventojai, neturėjo teisės prašyti valdovo pakeisti neįtikusį vietininką ar vaivadą kitu. Tačiau jau minėjome, kad Smolensko vietininkai ir vaivados patys neabejotinai skirdavo tik savo pavaduotojus, valdovo dvarų Smolensko žemėje vietininkus ir galbūt pilies raštininkus. Tuo tarpu kitų šio regiono pareigūnų paskyrimams vietininkai ir vaivados įtakos, atrodo, neturėjo. Be to, Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras atšaukė vietininko Mikalojaus Radvilaičio įvestas neteisėtas naujoves, o po jo valdęs Aleksandras patvirtino Smolensko žemėje nusistovėjusią senąją tvarką³²⁸.

Pareigūnai ir jų karjeros ypatybės

1395–1514 m. šaltiniuose minimi 22 Smolensko vietininkai ir vaivados, tarp kurių buvo 4 kunigaikščiai (Romanas Michailovičius Brianskietis, Ivanas Putiata Semionovičius Druckis, Simonas Jomantaitis ir Jomantas Tuluntovičius) ir 18 bajorų (Vosylis Boreikaitis, Jonas ir Jurgis Butrimai, Petras Senka Gedgaudaitis, Jurgis Gedgaudas, Jonas Goštautas, Jurgis Hlebavičius, Jonas ir Mikalojus Jonaitis Iljiničiai, Mykolas Kęsgailaitis, Stanislovas Petraitis Kiška, Mikalojus Nemiraitis, Mikalojus Radvilaitis, Andrius Sakaitis, Jurgis Andriejaitis Solohubavičius, Sudivojus Valmantaitis, Jonas Vėževičius ir Jurgis Jonaitis Zenavičius). Nuo 1508 m.,

³²⁵ Žr. *LM* 9, dok. nr. 183, p. 159.

³²⁶ *LM* 5, dok. nr. 561, p. 378.

³²⁷ *РИБ*, т. 20, Книга вторая судебных дел (1506–1523), док. № 243, с. 922–925.

³²⁸ *LM* 5, dok. nr. 561, p. 376–379.

kuomet atsirado Smolensko vaivados pareigybė, iki 1514 m. vaivadomis buvo 2 asmenys – Jurgis Hlebavičius ir Jurgis Andriejaitis Solohubavičius. Anksčiau jie yra buvę ir Smolensko vietininkais.

Ištyręs XIV a. pabaigos – XV a. LDK didikų karjeros ypatybes R. Petrauskas pastebėjo, kad tą pačią vietos valdžios pareigybę neretai gaudavo keli ar daugiau vienos giminės atstovų. Smolensko vietininko pareigos nebuvo išimtis. Jas buvo gavę Jonas ir jo sūnus Jurgis Butrimai, Jurgis Gedgaudas ir jo sūnus Petras Senka Gedgaudaitis, Jonas ir jo sūnus Mikalojus Jonaitis Iljiničiai, Jomantas Tuluntovičius ir jo sūnus Simonas Jomantaitis, Sudivojus Valmantaitis ir jo sūnėnas Mykolas Kęsgailaitis. Atsižvelgdamas į minėtą tendenciją R. Petrauskas daro išvadą apie „giminiškų ryšių įtaką pareigūnų rotacijai“³²⁹. Su šiuo teiginiu galima sutikti. Vis dėlto Smolensko vietininko (vėliau vaivados) pareigose vienos giminės atstovai neįsigalėdavo ilgam laikui, kaip buvo nutikę Žemaitijoje Kęsgailų seniūnavimo laikais.

Tiriant Smolensko vietininkų ir vaivadų veiklą svarbus jų galimos kilmės iš Smolensko klausimas. Dėl 17 pareigūnų (Vosylius Boreikaičio, Romano Michailovičiaus Brianskiečio, Jono ir Jurgio Butrimų, Ivano Putiatos Semionovičiaus Druckio, Petro Senkos Gedgaudaičio, Jurgio Gedgaudo, Jono Goštauto, Simono Jomantaičio, Mykolo Kęsgailaičio, Stanislovo Petraičio Kiškos, Mikalojaus Nemiraičio, Mikalojaus Radvilaičio, Andriaus Sakaičio, Jomanto Tuluntovičiaus, Sudivojaus Valmantaičio ir Jurgio Jonaičio Zenavičiaus) nevietinės kilmės istoriografijoje abejonių nekyla³³⁰. Tuo tarpu likusių 5 vietininkų ir vaivadų (Jurgio Hlebavičiaus, Jono ir Mikalojaus Jonaičio Iljiničių, Jurgio Andriejaičio Solohubavičiaus ir Jono Vėževičiaus) atstovaujamos giminės istoriografijoje neretai įvardijamos kaip kilusios iš Smolensko. Vis dėlto Hlebavičių, Iljiničių ir Vėževičių atvejais tokią kilmės versiją paneigia naujaisi istorikų tyrimai³³¹. Kiek sudėtingiau

³²⁹ Petrauskas R., 2003, p. 163.

³³⁰ Didesnės dalies minėtų vietininkų ir vaivadų kilmę yra aptaręs R. Petrauskas (žr. Petrauskas R., 2003, p. 214–309). Dėl kunigaikščių Romano Michailovičiaus Brianskiečio, Ivano Putiatos Semionovičiaus Druckio, Simono Jomantaičio ir Jomanto Tuluntovičiaus kilmės žr. Antoniewicz M., 2011, s. 156; Tęgowski J., 2015, s. 39–50; Wolff J., 1895, s. 11–12, 55–57, 151; Насевіч В., 2007d, с. 600–601; Пазднякоў В., 2007с, с. 779; Рыбчонок С. А., 2014, с. 219–228.

³³¹ Kirkienė G., 2007, p. 128; Kirkienė G., 2008, p. 38; Petrauskas R., 2016, p. 263; Ragauskienė R., 2012a, 2012, p. 111; Аляхновіч Р. А., Рыбчонок С. А., Шаланда А. І., 2015, с. 31, 34.

vertinti Solohubų giminės kilmę, kadangi jai istoriografijoje skirta gerokai mažiau dėmesio nei minėtoms giminėms.

Baltarusių istorikas Fiodoras Čarniavskis Solohubų giminei priklausiusį Jurgį Andriejaitį Solohubavičių kildina iš Smolensko bajorų, nes Solohubavičiaus tėvoninės valdos esą buvo Smolensko vaivadijoje, o jo sūnūs Žygimanto Senojo valdymo laikų dokumentuose vadinami Smolensko žemionimis³³². Pristatydamas šiuos argumentus istorikas nuorodų į šaltinius nepateikė, o ir mums atitinkami šaltiniai nežinomi. Tiesa, kitoje savo straipsnio vietoje³³³ F. Čarniavskis nurodo vieną Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo išmokų sąrašą, kuriame Jurgio Andriejaitio Solohubavičiaus sūnūs minimi tarp anksčiau Maskvoje kalintų smolenskiečių³³⁴. Vis dėlto atidžiau peržiūrėjus šį sąrašą galime teigti, kad ne visi jame minimi asmenys buvo kilę iš Smolensko³³⁵. Todėl juo remiantis negalime patvirtinti, kad Solohubai buvo vietinės kilmės bajorai. Tuo tarpu lenkų istoriko Maciejaus Wilamowskio versija apie šios giminės lietuvišką kilmę yra paremta gerokai detalesne šaltinių ir literatūros analize³³⁶, todėl atrodo labiau įtikinanti.

Taigi galime daryti išvadą, kad visi mums žinomi Smolensko vietininkai ir vaivados buvo nevietinės kilmės asmenys. Absoliučią daugumą (15 iš 22) pareigūnų galime laikyti lietuvių kilmės asmenimis. Tai Jonas ir Jurgis Butrimai, Petras Senka Gedgaudaitis, Jurgis Gedgaudas, Jonas Goštautas, Jurgis Hlebaavičius, Jonas ir Mikalojus Jonaitis Iljiničiai, Mykolas Kęsgailaitis, Mikalojus Nemiraitis, Mikalojus Radvilaitis, Andrius Sakaitis, Jurgis Andriejaitis Solohubavičius, Sudivojus Valmantaitis ir Jonas Vėževičius³³⁷. Kunigaikščiai Simonas Jomantaitis ir Jomantas Tuluntovičius taip pat galėjo būti lietuvių kilmės asmenys³³⁸. Kunigaikštis Ivanas Putiata

³³² Чарняўскі Ф., 2014, с. 80.

³³³ Ten pat, p. 91.

³³⁴ LM 8, dok. nr. 572, p. 419–420.

³³⁵ Pavyzdžiui, iš Smolensko kildinti negalime sąraše minimo Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaro virtuvinininko Petro Aleknaičio (žr. Winiarska A., 1978, s. 733).

³³⁶ Wilamowski M., 2000, s. 318–319.

³³⁷ Apie šių asmenų lietuvišką kilmę spręsti leidžia informacija apie jų šeimų narius (ypač tėvus), tolimesnius giminaičius ir tėvonines valdas (žr. Petrauskas R., 2003, p. 214–309; Wilamowski M., 2000, s. 318–319). Tiesa, dėl Nemirų giminės, kuriai priklausė Mikalojus Nemiraitis, ankstyvosios istorijos ir kilmės istoriografijoje būta įvairių abejonių (žr. Jaszczolt T., 2015, s. 175–250; Petrauskas R., 2003, p. 84, 276). Tačiau pirmasis žinomas šios giminės narys Jonas Nemira šiuolaikinėje istoriografijoje vadinamas lietuviu (Полехов С., 2015b, с. 106; *Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 76).

³³⁸ Płg. Korczak L., 2013, с. 46; Tęgowski J., 2015, s. 39–50; Wolff J., 1895, s. 151; Пазднякоў В., 2007с, с. 779.

Semionovičius Druckis buvo kilęs iš Drucko, o Stanislovas Petraitis Kiška buvo lenkų kilmės bajoras³³⁹. Tuo tarpu likusių 3 pareigūnų – Vosylius Boreikaičio, Romano Michailovičiaus Brianskiečio ir Jurgio Jonaičio Zenavičiaus – kilmė yra neaiški arba sunkiai apibrėžiama, tačiau bet kuriuo atveju nesietina su Smolensku.

Šiuolaikiniai istorikai yra nustatę nemažos dalies 1395–1514 m. laikotarpio Smolensko vietininkų ir vaivadų konfesiją. Funduotos ir dotuotos katalikų bažnyčios, koplyčios, altoriai, horodlinės kilmės herbai ir įvairūs kiti duomenys rodo, jog Jonas ir Jurgis Butrimai, Petras Senka Gedgudaitis, Jurgis Gedgudas, Jonas Goštautas, Jurgis Hlebavičius, Jonas ir Mikalojus Jonaitis Iljiničiai, Mykolas Kęsgailaitis, Stanislovas Petraitis Kiška, Mikalojus Nemiraitis, Mikalojus Radvilaitis, Andrius Sakaitis, Jurgis Andriejaitis Solohubavičius, Sudivojus Valmantaitis, Jonas Vėževičius buvo katalikai³⁴⁰. Yra žinoma, jog Jurgis Jonaitis Zenavičius pakeitė tikėjimą – perėjo iš stačiatikių į katalikų tikėjimą³⁴¹. Apie kunigaikščio Ivano Putiatos Semionovičiaus Druckio konfesiją tiesioginių duomenų neturime, tačiau jo kilmė iš Drucko leidžia neabejoti, kad jis buvo stačiatikis. Tuo tarpu Vosylius Boreikaičio, Romano Michailovičiaus Brianskiečio, Simono Jomantaičio ir Jomanto Tuluntovičiaus konfesiją identifikuoti sudėtinga. Jie galėjo būti tiek katalikai, tiek ir stačiatikiai³⁴².

Turimos žinios apie Smolensko vietininkus ir vaivadas leidžia teigti, kad LDK centrinė valdžia nebuvo suinteresuota skirti į šias pareigas vietos gyventojus. Tuo tarpu visos kitos Smolensko žemės pareigybės jiems buvo prieinamos. Vis dėlto teisiniu požiūriu tik Smolensko žemės valsčių (ir tai ne visų) valdytojų pareigos buvo rezervuotos vietinės kilmės asmenims. Todėl siekdami išsiaiškinti, kokios kilmės, taip pat socialinio statuso ir ekonominio pajėgumo asmenys gaudavo Smolensko žemėje žemesniąsias (t. y. visas, išskyrus vietininko bei vaivados) pareigybes ir valsčių valdytojų pareigas, remiamės atlikto propografinio tyrimo duomenimis.

Turimi duomenys rodo, kad 1395–1514 m. žemesniąsias pareigybes ir valsčių valdytojų pareigas Smolensko žemėje iš viso buvo gavę 58

³³⁹ Asadauskienė N., 2003, p. 75–84; Petrauskas R., 2016, p. 159–166.

³⁴⁰ Asadauskienė N., 2003, p. 112–113; Korczak L., 1998, s. 82–84, 87, 93, 95, 96, 99; Petrauskas R., 2003, p. 220–221, 231–233, 241–242, 245–246, 251, 277–278, 282–283, 288, 299, 306–307; Petrauskas R., 2016, p. 263; Petrauskas R., 2017, p. 418–420, 422; Wilamowski M., 2000, s. 318.

³⁴¹ Petrauskas R., 2016, p. 234.

³⁴² Dėl Simono Jomantaičio konfesijos žr. Tęgowski J., 2015, s. 41.

asmenys³⁴³. Smolensko žemės socialiniams sluoksniams neabejotinai galime priskirti 43 pareigūnus: 5 kunigaikščius (Alekną Vasiljevičių Glazyną, Ivaną Ivanovičių Glušką, Konstantiną Fiodorovičių ir Timofejų Filipovičių Krošinskius, Timofejų Vladimirovičių Masalskį), 34 bajorus (Borisą Semionovičių ir Semioną Aleksandrovus, Fiodorą Aleksejevą, Michailą Basą, Chodyką Basičių, Vasilijų Čortovą, Bogdaną Grigorjevičių, Artiuchą ir Vaską Jermolničius, Ivaną Antonovičių ir Ivaną Ivanovičių Koškas, Ivaną Krivecą, Pavelą Levontejevą, Gridią Mikuliną, Ivaną Michailovičių Mirosłavičių, Grigorijų Miškovičių, Ivaną Okortevą, Vasilijų Grigorjevičių Pivovą, Senką Pleškiną, Ivaną Fiodorovičių Pliuskovą, Pavelą ir Fiodorą, Vasilijų bei Zanką Pavlovičius Poltevas, Michailą Pustoselą, Vasilijų Radobyłskį, Bogdaną ir Ivaną Semionovičius Sapiegas, Andrejų Semionovičių, Tinką Sincovą, Ivaną Skiporovą, Ivaną Sviridonovą, Žabą ir Ivaną Žibriką), 1 miestietį (Vaską Kostiuškovičių)³⁴⁴. 3 pareigūnai (Mišuta, Vasilijus Pavlovičius ir Gridia Timofjevas) šaltiniuose minimi kaip smolenskiečiai, tačiau jų socialinis statusas nenurodomas³⁴⁵. Labiausiai tikėtina, kad jie buvo bajorai.

Daugumos šių 43-ių asmenų ir jų giminių kilmė iš Smolensko žemės nekelia abejonių arba yra labai tikėtina. Atrodo, kad tik Krošinskiiai ir Masalskiai buvo kilę iš kitur³⁴⁶. Tačiau atsikėlę į Smolensko žemę jie sugebėjo labai greitai įsilieti į vietos visuomenę. Todėl vietos valdžios pareigūnais tapusius Krošinskių ir Masalskių giminių narius, kaip ir visus kitus aukščiau minėtus asmenis, galime laikyti Smolensko žemės indigenais.

³⁴³ Įskaitome ir tuos asmenis, kurie kaip Smolensko žemės pareigūnai minimi po to, kai MDK kariuomenė 1514 m. liepos 30/31 d. užėmė Smolenską. Tarp tokių buvo Smolensko miesto seniūnai Vaska Kostiuškovičius ir Loginas, okolničiai Michailas Basa ir Andrejus Semionovičius (žr. 2 priedą). Šie asmenys Smolensko žemės pareigūnais turėjo tapti prieš tai arba maždaug tuo metu, kai MDK kariuomenė užėmė Smolenską.

³⁴⁴ Žr. Lietuvos Metrikos 3-osios, 4-osios, 5-osios, 6-osios, 7-osios, 8-osios, 9-osios Užrašymų knygų dokumentus ir asmenvardžių rodykles. Dėl Vaskos Kostiuškovičiaus socialinio statuso žr. *LM 12*, dok. nr. 190, p. 225. Ypač aktualūs Lietuvos Metrikos 4-ojoje Užrašymų knygoje esantys Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero išmokų įrašai, kuriuose atskirai išvardijami smolenskiečiai (*LM 4*, dok. nr. 1.3, 1.8, 1.9, 16.4, 23.16, 23.18, p. 30–31, 39–40, 59–60, 88–89), apie 1492 m. įvykdytas Smolensko žemės kunigaikščių ir bajorų karinis surašymas (*LM 4*, dok. nr. 141.1–141.24, p. 152–165), taip pat Lietuvos Metrikos 7-ojoje užrašymų knygoje esantys du 1514 m. gruodžio 25 d. datuojami sąrašai, kuriuose išvardijami valdas ir žmones pragyvenimui LDK gavę smolenskiečiai (*LM 7*, dok. nr. 354.1, 354.2, p. 572–574).

³⁴⁵ *LM 4*, dok. nr. 23.16, p. 88.

³⁴⁶ Žr. Wolff J., 1895, s. 186–193, 231–258.

2 pareigūnai – Ivanas Bulatovas ir Abraomas Jezofovičius – neabejotinai buvo kilę ne iš Smolensko žemės ir nepriklausė vietos visuomenei. Tuo tarpu likusių 13-os pareigūnų (Aleksandro, Ivaškos Ambrosovičiaus, Vasilijaus Andrejevičiaus, Fiodoro Bonogurovo, Ivano Chliupos, Dovydo, Ivašio, Jono, Logino, Petriko, Grigorijaus Piščij, Michailo Plusko, Vasilijaus Semionovičiaus) kilmė ir regioninė priklausomybė nėra aiškūs. Bent dalis jų galėjo priklausyti Smolensko žemėje gyvenusioms giminėms. Snopoto valsčių valdžiusį Ivaną Chliupą veikiausiai galima sieti su Smolensko žemės bajorų Steckovičių-Chliupiničių (Chliubovičių) gimine, o Smolensko maršalką Michailą Pluską – su Smolensko žemės bajorų Pluskovų gimine. Kitas maršalka Aleksandras galbūt buvo Semiono Aleksandrovo tėvas. Labai tikėtina, kad pastarojo sūnus buvo Vasilijus Semionovičius. Smolensko okolničių kunigaikštį Vasilijų Andrejevičių veikiausiai galima sieti su Alekno Vasiljevičiaus Glazynos tėvu Vasilijumi Glazyna.

Apie Smolensko žemės pareigūnų, 1395–1514 m. ėjusių žemesnes nei Smolensko vietininko ar vaivados pareigas, konfesiją tiesioginių duomenų beveik neturime. Visgi daugumos šių asmenų priklausomybė vietos visuomenei leistų teigti, jog dominavo stačiatikiai. Pagal asmenvardį katalikams galbūt galima priskirti Smolensko išdininką Joną.

Dviejų pareigūnų – Abraomo Jezofovičiaus ir Ivano Semionovičiaus Sapiegos – konfesinė padėtis buvo išskirtinė. Ivanas Semionovičius Sapiega gimė stačiatikiškoje šeimoje, tačiau suaugęs pripažino Florencijos bažnytinę uniją ir tapo unitu³⁴⁷. Apie Sapiegos unitiškas pažiūras byloja ir tai, kad jo funduota bažnyčia Ikažneje buvo skirta ir katalikų, ir stačiatikių apeigoms³⁴⁸. Apie Abraomą Jezofovičių žinoma, jog jis perėjo iš judaizmo į krikščionybę. Visgi istorikai apie Jezofovičiaus konversiją pateikia skirtingus duomenis. Władysławas Pociecha teigia, kad jis tapo stačiatikiu³⁴⁹. Tuo tarpu Jurgitos Šiaučiūnaitės-Verbickienės teigimu, nėra aišku, ar Jezofovičius tapo kataliku, ar stačiatikiu³⁵⁰. Dėl jo konversijos laiko minėti istorikai taip pat

³⁴⁷ Istoriografijoje šis įvykis datuojamas įvairiai. Anot Remigijaus Černiaus, Ivanas Semionovičius Sapiega unitu tapo 1491 m., o anot Marios Michalewiczowos – 1501 m. (plg. Černius R., 1999, p. 249; Michalewiczowa M., 1993b, s. 614). Sprendžiant pagal Genutės Kirkienės pateiktus duomenis (Kirkienė G., 2008, p. 56), teisinga būtų R. Černiaus nurodyta data.

³⁴⁸ Černius R., 1999, p. 252.

³⁴⁹ Pociecha W., 1947, s. 328.

³⁵⁰ Šiaučiūnaitė-Verbickienė J., Bajorų Abraomavičių ir žydų Michelevičių pradininkai.

pateikia skirtingas nuomones. W. Pociecha šį įvykį datuoja apie 1488 m.³⁵¹, o J. Šiaučiūnaitė-Verbickienė tai sieja su 1495–1503 m. laikotarpiu, kuomet žydai buvo išvaryti iš LDK³⁵².

Vertinti aptariamai 58-ių Smolensko žemės pareigūnų grupei priskirtų asmenų karjeros ypatybes nelengva dėl duomenų stokos. Daugiau informacijos turime tik apie 17-os pareigūnų – Boriso Semionovičiaus Aleksandrovo, Michailo Basos, Chodykos Basičiaus, Abraomo Jezofovičiaus, Ivano Ivanovičiaus Koškos, Ivano Kriveco, Ivano Fiodorovičiaus Pluskovo, Fiodoro, Vasilijaus ir Zankos Pavlovičių Poltevu, Bogdano ir Ivano Semionovičių Sapiegu, kunigaikščių Alekno Vasiljevičiaus Glazynos, Ivano Ivanovičiaus Glušonko, Konstantino Fiodorovičiaus ir Timofejaus Filipovičiaus Krošinskių, Timofejaus Vladimirovičiaus Masalskio – karjeros ypatybes. Dalies šių asmenų karjerai reikšmės neabejotinai turėjo tėvų įtaka Smolensko žemėje, pasireiškusiai per užimamas pareigybes arba ryšius su Smolensko vietininkais. Smolensko okolničių Boriso Semionovičiaus Aleksandrovo, Ivano Ivanovičiaus Koškos ir veikiausiai Alekno Vasiljevičiaus Glazynos tėvai patys buvo okolničiai (žr. 2 priedą). Fiodoro, Vasilijaus ir Zankos Pavlovičių Poltevu tėvas Pavelas Poltevas ir Ivano Fiodorovičiaus Pluskovo tėvas Fiodoras Pluskovas 1451 m. liudijo Smolensko vietininko Petro Senkos Gedgaudaičio rašte³⁵³.

Turimi duomenys rodo, kad XV–XVI a. sandūroje Smolensko žemės valdžios elite brendo reikšmingi pokyčiai. Taip jau sutapo, kad net 4 tuometu gyvenę įtakingi vietos pareigūnai – Borisas Semionovičius Aleksandrovas, Alekna Vasiljevičius Glazyna, Ivanas Ivanovičius Koška ir Konstantinas Fiodorovičius Krošinskis – neturėjo vyriškos lyties palikuonių. Tai sudarė prielaidas šalutinių linijų giminaičių iškilimui. Smolensko okolničiaus Alekno Vasiljevičiaus Glazynos sūnėnas Ivanas Ivanovičius Glušonkas irgi tapo okolničiumi. Kunigaikštis Timofejus Filipovičius Krošinskis Smolensko išdininko pareigybę galėjo gauti padedamas savo giminaičio Konstantino Fiodorovičiaus Krošinskio, irgi buvusio išdininku.

Karjerai prielaidas sudarė ne tik vyresnių tos pačios giminės narių (visų pirmą tėvų) įtaka, bet ir susigiminiavimas su kitų giminių nariais. Surinkta informacija apie Smolensko žemės pareigūnus rodo, kad XV a. pabaigoje – XVI a. pirmoje pusėje glaudžiais giminystės ryšiais buvo susijusios Sapiegu,

³⁵¹ Pociecha W., 1947, s. 328.

³⁵² Šiaučiūnaitė-Verbickienė J., 2009, p. 124, 304-a nuoroda.

³⁵³ Ліцкевіч А. У., 2009, дак. № 6, с. 20.

Koškų, Glazynų, Masalskių ir Krošinskių giminės. Jų giminystės ryšių schemeje (žr. 1 schemą) centrinės figūros buvo Semionas Sapiega ir Ivanas Ivanovičius Koška, savo dukras ištekinę už Smolensko žemės kunigaikščių. Semiono Sapiegos dukros ištekėjo už kunigaikščių Alekno Vasiljevičiaus Glazynos ir Timofejaus Vladimirovičiaus Masalskio, o Ivano Ivanovičiaus Koškos dukros – už kunigaikščių Konstantino Fiodorovičiaus Krošinskio ir Ivano Lvovičiaus Viazemskio.

Semionas Sapiega ir Ivanas Ivanovičius Koška buvo labai įtakingi bajorai. Semionas Sapiega buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero raštininku³⁵⁴. Šios pareigos ne tik galėjo užtikrinti valdovo protekciją, bet ir leido užmegzti ryšius su galingiausiais LDK didikais ar net susibičiulianti su jais³⁵⁵. Veikiausiai tai (o taip pat ir sėkmingos santuokos) turėjo įtakos Semiono Sapiegos sūnų karjerai. Tuo tarpu Ivanas Ivanovičius Koška buvo vienas iš stambiausių Smolensko žemės žemvaldžių, užėmė Smolensko okoliničiaus pareigas. Neatsitiktinai šaltiniuose jis ne kartą įvardijamas kaip „ponas“³⁵⁶. Todėl galime teigti, kad kunigaikščiams Timofėjui Vladimirovičiui Masalskiui ir Konstantinui Fiodorovičiui Krošinskiui iškilti padėjo būtent santuokos su Semiono Sapiegos ir Ivano Ivanovičiaus Koškos dukromis.

Sapiegų ir Koškų giminės susigiminiavo XVI a. antrajame dešimtmetyje, kai Semiono Sapiegos anūkas Jonas Bogdanovičius Sapiega vedė Ivano Ivanovičiaus Koškos anūkę Aną³⁵⁷. Tačiau šios dvi giminės dar iki tol galėjo palaikyti ryšius per Smolensko vietininką (1492–1499 m.) ir vaivadą (1508–1514 m.) Jurgį Hlebavičių. Jo dukterėčia Elžbieta Hlebavičiūtė buvo Ivano Semionovičiaus Sapiegos antroji žmona. Tuo tarpu Ivano Ivanovičiaus Koškos žmona kartu su Jurgio Hlebavičiaus žmona 1495 m. dalyvavo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro sužadėtinės Elenos priėmime Smolenske³⁵⁸.

³⁵⁴ Груша А. И., 2006, Дадатак 1, с. 142.

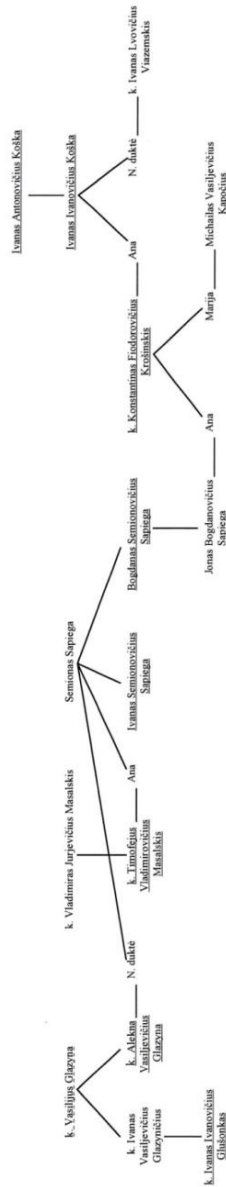
³⁵⁵ 1490 m. raštininką Vaską Liubičių savo bičiuliu vadino pats Vilniaus vaivada Alekna Sudimantaitis (*LMAVB RS*, f. 43, b. 17230).

³⁵⁶ *LM* 8, dok. nr. 171, 219, 447, p. 172, 200, 329–330; *LMAVB RS*, f. 6, b. 95; 102; ten pat, f. 21, b. 799, l. 12; ten pat, f. 43, b. 3891.

³⁵⁷ Plg. Boniecki A., 1887, s. 303 ir šios disertacijos 1 schemą.

³⁵⁸ *Сб. РИО*, т. 35: *ПДС*, т. 1, док. № 35, с. 183.

1 schema. Smolensko žemės pareigūnų giminystės ryšiai³⁵⁹

³⁵⁹ Ši schema parengta remiantis disertacijos autoriaus magistrantūros studijų metais atlikto tyrimo duomenimis (žr. Jurkevičius A., 2014, p. 173–188). Joje ištisine linija pabraukti asmenys, kurie neabejotinai yra buvę Smolensko žemės pareigūnais, punktyrine linija – asmenys, kurie galbūt buvo Smolensko žemės pareigūnais. Santrumpos: k. – kunigaikštis; N. dukterė – dukros vardas nežinomas.

Aptariamai giminystės ryšių sistemai priklausė 10 Smolensko žemės pareigūnų³⁶⁰, tarp kurių buvo 2 Sapiegos, 2 Koškos, 3 Glazynos, 1 Masalskis ir 2 Krošinskiai. Neturime informacijos, kad su šia asmenų grupe kokius nors giminystės ryšius būtų užmezgusios kitos Smolensko žemės pareigūnų giminės – Aleksandrovai, Aleksejevičiai, Basos, Chodykinai, Čortovai, Jermolničiai, Krivecai, Levontejevai, Mikulinai, Mirosłavičiai, Miškovičiai, Pivovai, Pleškinai, Pluskovai, Poltevai, Pustoselai, Radobylskiai, Sincovai, Skiporovai, Sviridonovai, Žabos, Žibrikai. XV–XVI a. sandūros šaltiniai rodo, kad iš šių giminių tik Aleksandrovai pagal ekonominę pajėgumą galėjo lygiuotis su Sapiegų, Koškų, Glazynų, Masalskių ir Krošinskių giminėmis.

Negalime teigti, kad susigiminiavę pastarųjų 5 giminių nariai sudarė uždarą Smolensko žemės pareigūnų grupuotę. Tačiau giminystės faktorius jiems be jokios abejonės buvo labai svarbus. Ypač tai akivaizdu nagrinėjant šių giminių narių santykius su tais Smolensko žemės pareigūnais, kurie nebuvo su jais susigiminiavę. 1495 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras nagrinėjo kunigaikščio Konstantino Fiodorovičiaus Krošinskio skundą prieš Borisą Semionovičių Aleksandrova. Krošinskis jautėsi įžeistas Aleksandrovo kaltinimų dėl 7 Smolensko žemės valsčių ir kelių vietos bajorų valdų užgrobimo, tačiau, sprendžiant iš bylos teksto, neliko skolingas ir išvadino Aleksandrova „*bloga tėtušio sūnumi, išdaviku*“³⁶¹. Glaudžius giminystės ryšius palaikantys kilmingieji vargu ar būtų drįsę viešai abejoti vienas kito garbe.

Smolensko žemės pareigūnų padėtį apsprendė ne vien giminystės ryšiai ar pats pareigybių turėjimo faktas, bet ir pareigybių pobūdis. Minėjome, kad dalis Smolensko žemės pareigybių (pavyzdžiui, okolničius) atsirado dar jos nepriklausomybės laikais. Tai rodo, kad Lietuvos didysis kunigaikštis Smolensko žemėje kurdamas savo valdymo organizaciją iš dalies rėmėsi nuo seno susiklosčiusiais socialiniais ir politiniais santykiais. Jis negalėjo neatsižvelgti į vietos visuomenės hierarchinius ryšius³⁶². Todėl nenuostabu, kad okolničiai Smolensko žemės gyventojams suteiktose Lietuvos valdovų privilegijose minimi tarp šio regiono gyventojų sluoksnių³⁶³, okolničiaus pareigas dažnai gaudavo keli tos pačios giminės nariai (žr. 2 priedą).

³⁶⁰ Priskaičiuojame ir Smolensko iždininką kunigaikštį Timofejų Filipovičių Krošinskį, neiškiais giminystės ryšiais susijusį su kunigaikščiu Konstantinu Fiodorovičiumi Krošinskiu bei kunigaikštį Vasilijų Glazyną, kuris galbūt nebuvo Smolensko žemės pareigūnu.

³⁶¹ *LM* 6, dok. nr. 127, p. 116: „*лихого батка сын, зрадчикъ*“.

³⁶² Kiaupienė J., Petrauskas R., 2009, p. 270.

³⁶³ *LM* 5, dok. nr. 561, p. 376; Кром М. М., 2010, Приложение I, с. 261.

Žinoma, prijungus Smolensko žemę prie LDK čia egzistavusios vietos valdžios pareigybės tapo pavaldžios Lietuvos didžiajam kunigaikščiui, jas užėmę asmenys privalėjo paisyti naujojo valdovo interesų. Be to, prijungtame regione atsirado naujų pareigybių (žr. informaciją apie pareigybių genezę). Atrodo, kad paskyrimai į jas, kitaip nei okolničiaus pareigybės atveju, nebuvo taip glaudžiai susiję su vietos tradicija. Tai akivaizdžiausia Smolensko vietininko (vėliau vaivados) pareigybės atveju. Ją, kaip minėjome anksčiau, užimdavo ne Smolensko žemės kilmieji, o svetimkilmiai didikai.

Kitos naujai atsiradusios pareigybės buvo prieinamos Smolensko žemės gyventojams, tačiau ne tik jiems. XVI a. pirmame dešimtmetyje Smolensko miesto seniūnu buvo žydų kilmės pirklys Abraomas Jezofovičius. Jam ši pareigybė buvo tik viena iš daugelio ir toli gražu ne pati reikšmingiausia, kurią yra tekę gauti. Nors jis ir spėjo pasižymėti kaip Smolensko miesto seniūnas, šiuo pareigūnu buvo neilgai – 1505–1509 m. (žr. 2 priedą). 1509–1510 m. sandūroje jis gavo nepalyginamai aukštesnę Lietuvos didžiojo iždininko pareigybę³⁶⁴.

Dalies pareigybių (Smolensko vėliavininko, Dorogobužo pilies valdytojo) atsiradimą, kaip minėjome anksčiau, galima tiesiogiai sieti su XV a. pabaigoje prasidėjusiais LDK ir MDK karais. Su jais galime sieti ne tik naujų pareigybių atsiradimą, bet ir Smolensko žemės gyventojų valdų mažėjimą. Šis veiksnys, be jokios abejonės, buvo svarbus ir vietos pareigūnams. Iš mūsų aptariamų 58-ių Smolensko žemės pareigūnų grupės LDK ir MDK karų metu gyveno 43 asmenys: Borisas Semionovičius Aleksandrovas, Fiodoras Aleksejevas, Ivaška Ambrosovičius, Michailas Basa, Ivanas Bulatovas, Vasilijus Čortovas, Alekna Vasiljevičius Glazyna, Ivanas Ivanovičius Glušonkas, Bogdanas Grigorjevičius, Artiuchas Jermolničius, Vaska Jermolničius, Abraomas Jezofovičius, Vaska Kostiuškovičius, Ivanas Ivanovičius Koška, Ivanas Krivecas, Konstantinas Fiodorovičius Krošinskis, Timofejus Filipovičius Krošinskis, Loginas, Timofejus Vladimirovičius Masalskis, Gridia Mikulinas, Ivanas Michailovičius Miroslavičius, Mišuta, Ivanas Okortevas, Vasilijus Pavlovičius, Grigorijus Piščij, Vasilijus Grigorjevičius Pivovas, Senka Pleškinas, Ivanas Fiodorovičius Pluskovas, Fiodoras Pavlovičius Poltevas, Vasilijus Pavlovičius Poltevas, Zanka Pavlovičius Poltevas, Michailas Pustoselas, Vasilijus Radobylskis, Bogdanas Semionovičius Sapiega, Ivanas

³⁶⁴ *Urządniczy Rzeczypospolitej*, t. 11, s. 156, 207.

Semionovičius Sapiega, Andrejus Semionovičius, Vasilijus Semionovičius, Tinka Sincovas, Ivanas Skiporovas, Ivanas Sviridonovas, Gridia Timofjevas, Žaba, Ivanas Žibrikas. Iš jų 21 pareigūnas gavo iš Lietuvos didžiojo kunigaikščio įvairių žemėvaldos suteikčių (neskaitant laikinam valdymui suteiktų Smolensko žemės valsčių) (žr. 1 lentelę). Šiai grupei priskirtini Borisas Semionovičius Aleksandrovas, Michailas Basa, Ivanas Bulatovas, Alekna Vasiljevičius Glazyna, Ivanas Ivanovičius Glušonkas, Abraomas Jezofovičius, Vaska Kostiuškovičius, Ivanas Ivanovičius Koška, Ivanas Krivecas, Konstantinas Fiodorovičius Krošinskis, Timofejus Filipovičius Krošinskis, Timofejus Vladimirovičius Masalskis, Senka Pleškinas, Ivanas Fiodorovičius Pliuskovas, Fiodoras Pavlovičius Poltevas, Zanka Pavlovičius Poltevas, Vasilijus Radobylskis, Bogdanas Semionovičius Sapiega, Ivanas Semionovičius Sapiega, Andrejus Semionovičius, Ivanas Sviridonovas. Šiai grupei galbūt galima priskirti ir Ivaną Skiporovą. 8 pareigūnų – Michailo Basos, Aleknos Vasiljevičiaus Glazynos, Ivano Ivanovičiaus Glušonko, Vaskos Kostiuškovičiaus, Ivano Ivanovičiaus Koškos, Konstantino Fiodorovičiaus Krošinskio, Timofejaus Filipovičiaus Krošinskio, Ivano Fiodorovičiaus Pliuskovo – atveju šaltiniuose minima, kad naujos valdos suteikiamos vietoj anksčiau turėtų ir per karus su MDK prarastų valdų. Su LDK ir MDK karais naujų valdų suteikimą galima sieti ir dar 3 pareigūnų – Boriso Semionovičiaus Aleksandrovo, Vasilijaus Radobylskio, Andrejaus Semionovičiaus – atveju, kadangi naujos suteiktys datuojamos po anksčiau turėtų valdų praradimo arba Smolensko prijungimo prie MDK.

Pastarajai suteiktis gavusių asmenų kategorijai negalime priskirti Bogdano ir Ivano Semionovičių Sapiegu, taip pat Abraomo Jezofovičiaus. Atrodo, kad pastarasis asmuo Smolensko žemėje valdų beveik neturėjo. Todėl jam skirtų Lietuvos didžiojo kunigaikščio suteikčių neturėtume sieti su LDK ir MDK karais. Tuo tarpu Bogdanas ir Ivanas Semionovičiai Sapiegos Smolensko žemėje turėjo nemažai valdų, todėl šio regiono prijungimas prie MDK negalėjo neatsiliepti jų materialinei padėčiai. Tačiau dar prieš 1514 m. jie gavo kaip didžiojo kunigaikščio suteiktis, įsigijo savo lėšomis ir paveldėjo nemažai valdų kituose LDK regionuose. Todėl po Smolensko žemės prijungimo prie MDK Lietuvos didysis kunigaikštis, atrodo, nematė reikalo atlyginti jiems už prarastas valdas.

Taigi už praradimus karų su MDK metu naujomis valdomis atlygį gavo 11 Smolensko žemės pareigūnų: Borisas Semionovičius Aleksandrovas, Michailas Basa, Alekna Vasiljevičius Glazyna, Ivanas Ivanovičius Glušonkas, Vaska Kostiuškovičius, Ivanas Ivanovičius Koška, Konstantinas Fiodorovičius Krošinskis, Timofejus Filipovičius Krošinskis, Ivanas

Fiodorovičius Pliuskovas, Vasilijus Radobylskis, Andrejus Semionovičius. Tiesa, karuose patirti nuostoliai būdavo atlyginami ir įvairiomis kitomis formomis. Viena tokių formų – valdovo leidimas administruoti valsčius, vertintinas kaip valsčiaus valdytojo pareigų suteikimas. Taip karuose patirti praradimai buvo kompensuojami vienam pareigūnui – Ivanui Skiporovui. Prieš 1505 m. liepos 28 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras leido jam valdyti Roslavlio valsčiuką Smolensko žemėje iki tol, kai bus išlaisvinta MDK kariuomenės užimta jo tėvonija³⁶⁵. Karuose patirti nuostoliai būdavo atlyginami ir įvairiomis kitomis formomis, pavyzdžiui, valdovo išmokomis arba privilegijomis valdyti įvairius pajamų šaltinius (pavyzdžiui, karčemas). Pagal mūsų surinktus duomenis, tokias išmokas ir privilegijas tiriamuoju laikotarpiu gavo 25 pareigūnai (žr. 1 lentelę): Borisas Semionovičius Aleksandrovas, Fiodoras Aleksejevas, Ivaška Anbrosovičius, Michailas Basa, Alekna Vasiljevičius Glazyna, Bogdanas Grigorjevičius, Artiuchas Jermolničius, Vaska Jermolničius, Vaska Kostiuškovičius, Ivanas Ivanovičius Koška, Ivanas Krivecas, Konstantinas Fiodorovičius Krošinskis, Timofejus Filipovičius Krošinskis, Ivanas Michailovičius Mirosłavičius, Ivanas Okortevas, Vasilijus Pavlovičius, Senka Pleškinas, Ivanas Fiodorovičius Pliuskovas, Fiodoras Pavlovičius Poltevas, Vasilijus Pavlovičius Poltevas, Zanka Pavlovičius Poltevas, Vasilijus Radobylskis, Bogdanas Semionovičius Sapiega, Ivanas Semionovičius Sapiega, Ivanas Sviridonovas. Šiai grupei galbūt galima priskirti ir Ivaną Ivanovičių Glušonką bei Ivaną Skiporovą. Iš minėtų pareigūnų 6 asmenys – Borisas Semionovičius Aleksandrovas, Bogdanas Grigorjevičius, Ivanas Ivanovičius Koška, Konstantinas Fiodorovičius Krošinskis, Timofejus Filipovičius Krošinskis, Ivanas Fiodorovičius Pliuskovas – jas gavo po to, kai patyrė nuostolius per LDK ir MDK karus. Taigi šių pareigūnų atveju valdovo išmokų ir privilegijų suteikimą bent iš dalies galima vertinti kaip atlyginimą už karų metu patirtus nuostolius.

1 lentelė. LDK ir MDK karų metu gyvenusių Smolensko žemės pareigūnų gautos valdos, išmokos ir privilegijos valdyti pajamų šaltinius

Pareigūnas	Suteiktos valdovų ir kitos valdos	Valdovų išmokos, privilegijos valdyti pajamų šaltinius
------------	-----------------------------------	--

³⁶⁵ LM 6, dok. nr. 15, p. 61.

Aleksandrovas, Borisas Semionovičius	+ ³⁶⁶	išmokos 1486, 1488, 1507, 1509 m. ³⁶⁷
Aleksejevas, Fiodoras		išmokos 1486 m. ³⁶⁸
Anbrosovičius, Ivaška		išmokos 1488 m. ³⁶⁹
Basa, Michailas	+ ³⁷⁰	išmokos 1486, 1488 m. ³⁷¹
Bulatovas, Ivanas	+ ³⁷²	
Glazyna, Alekna Vasiljevičius	+ ³⁷³	išmokos 1488 m. ³⁷⁴
Glušonkas, Ivanas Ivanovičius	+ ³⁷⁵	išmoka 1502 m. ³⁷⁶

³⁶⁶ Borisas Semionovičius Aleksandrovas iš tėvo paveldėjo Kiselevo, Perepečino, Demiankovo, Bešenkino, Kostiukovo, Ksarnino ir Gridkovo Litvinovo kaimus Smolensko žemės Roslavljo valsčiuje. Kazimiero ir Aleksandro valdymo laikais Smolensko žemėje gavo Žarino ir Slobodkos dvarus, Pachomovo, Zausjevo, Bernovo (pastarieji du buvo Svetslavo valsčiuje) kaimus. Taip pat turėjo kaimų Buigorodo valsčiuje, valdė Užicos (kartu su broliais) ir Slobodkos valsčius Smolensko žemėje, tačiau šias valdas XV–XVI a. sandūroje užėmė MDK kariuomenė (*LM 5*, dok. nr. 98, 151, 190, p. 78, 98–99, 117; *LM 6*, dok. nr. 138, p. 122; *LM 7*, dok. nr. 75, p. 175; *Cб. ПИО*, т. 35: *ИДС*, т. 1, ч. 1, док. № 75, 77, с. 400, 446). Po Jono Zaberezinskio mirties gavo jo valdytą Grinkaus dvarą Trakų paviete. Žygimanto Senojo valdymo pradžioje šis dvaras suteiktas Abraomui Jezofovičiui (*LM 8*, dok. nr. 435, p. 323; *LM 231*, dok. nr. 68, p. 78). 1501 m. liepos 22 d. Borisui Semionovičiui Aleksandrovui suteikta teisė amžinai valdyti Raguvos valsčiuoką Vilkmėrgės valsčiuje (*LM 6*, dok. nr. 459, p. 272). Jam mirus Žygimantas Senasis 1516 m. sausio 26 d. patvirtino Raguvą jo žmonai (*LM 9*, dok. nr. 219, p. 181).

³⁶⁷ *LM 4*, dok. nr. 1.3, 18.2, p. 31, 73; *LM 8*, dok. nr. 551, 558, p. 399, 407.

³⁶⁸ *LM 4*, dok. nr. 1.3, p. 31.

³⁶⁹ Ten pat, dok. nr. 23.2, p. 81.

³⁷⁰ 1496 m. kovo 15 d. Michailui Basai, jo broliams Jonui bei Pavelui, Ivanui Krivecui ir Andrejui Sviridonovui Smolensko žemėje priteistas Pogonovičių dvaras, kurį iš valdovo buvo neteisėtai išprašęs Bogdanas Semionovičius Sapiega (*LM 5*, dok. nr. 135, p. 92–93). Vietoj MDK kariuomenės užimtos tėvonijos Žygimanto Senojo valdymo laikais buvo gavęs valdyti Stakliškių dvarą. Vėliau valdovas atsiėmė šį dvarą ir suteikė jam Perlojos dvarą Trakų paviete. Michailui Basai mirus, valdovas atsiėmė Perlojos dvarą, o jo žmonai ir sūnui davė Terešos dvarą Breslaujos paviete (*LM 7*, dok. nr. 292, p. 507–508; *LM 14*, dok. nr. 564, p. 436).

³⁷¹ *LM 4*, dok. nr. 1.3, 16.4, 18.3, p. 31, 59, 75.

³⁷² Ivanas Bulatovas iš Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo buvo gavęs Novoselkų kaimą Mozyriaus paviete (*LM 9*, dok. nr. 478, p. 276).

³⁷³ Alekno Vasiljevičiaus Glazynos broliui pabėgus į MDK, Aleknai atiteko visos jų tėvo išsitarnautos valdos Smolensko žemėje, tarp jų ir Mstislaveco valsčius (*LM 6*, dok. nr. 147, p. 125). Kazimiero ir Aleksandro valdymo laikais Smolensko žemėje nusipirko ir gavo kaip suteiktą nemažai kaimų (*LM 3*, dok. nr. 9, p. 71; *LM 4*, dok. nr. 92, p. 121; *LM 5*, dok. nr. 220, p. 136–137; *LM 6*, dok. nr. 160, 259, p. 130–131, 175). 1500 m. rugpjūčio 7 d. minima, kad beveik visą Alekno Vasiljevičiaus Glazynos tėvoniją užėmė MDK kariuomenė. Todėl jam suteikta teisė valdyti Apso dvarą ir Apso valsčiuoką Breslaujos paviete iki tol, kai jo tėvonija bus išvaduota (*LM 6*, dok. nr. 432, p. 259).

³⁷⁴ *LM 4*, dok. nr. 16.4, p. 60.

³⁷⁵ Aleksandro valdymo laikais Ivanui Ivanovičiui Glušonkui suteiktas tarnybininkų Fiodoro, Mikitos ir Andreikos Koščavų kaimas Maksimovo paviete (Smolensko žemėje), patvirtintos iš jų nusipirktos pievos ir dirvos (*LM 6*, dok. nr. 146, p. 124–125). Vietoj

Grigorjevičius, Bogdanas		išmoka 1509 m. ³⁷⁷ ; 1509 m. suteikta teisė vienerius metus laikyti karčėmą Borisove ³⁷⁸
Jermolničius, Artiuchas		išmokos 1488, 1490 m. ³⁷⁹
Jermolničius, Vaska		išmoka 1488 m. ³⁸⁰
Jezofovičius, Abraomas	+ ³⁸¹	
Kostiuškovičius, Vaska	+ ³⁸²	išmoka 1508 m. ³⁸³
Koška, Ivanas Ivanovičius	+ ³⁸⁴	išmokos 1509 m. ³⁸⁵

tėvonijos, kurią užėmė MDK kariuomenė, Žygimanto Senojo valdymo laikais gavo Nosovo dvarą Melniko paviete. Ivanui Ivanovičiui Glušonkui mirus, šis dvaras buvo patvirtintas jo sūnui Vasilijui (*LM 9*, dok. nr. 625, p. 343; *LM 10*, dok. nr. 69, p. 78–79; *PHB*, t. 20, Книга вторая судных дел (1506–1523), док. № 236, с. 914–916).

³⁷⁶ Anot K. Pietkiewicziaus (Pietkiewicz K., 1995, s. 215), būtent Ivanas Ivanovičius Glušonkas vienoje Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro dvaro sąskaitų knygoje minimas kaip 1502 m. išmoką gavęs kunigaikštis Ivanas (*DSK (1494–1504)*, p. 292, 293).

³⁷⁷ *LM 8*, dok. nr. 565, p. 413.

³⁷⁸ Ten pat, dok. nr. 438, p. 324–325.

³⁷⁹ *LM 4*, dok. nr. 23.16, 23.18, p. 88.

³⁸⁰ Ten pat, dok. nr. 23.16, p. 88.

³⁸¹ 1507 m. liepos 23 d. Abraomui Jezofovičiui patvirtintos didžiojo kunigaikščio Aleksandro suteiktys: Vaidūnų dvaras Vilniaus pavieto Rokantiškių valsčiuje, 6 tarnybos Smolensko paviete, 3 tarnybos Minsko paviete prie Svisločės upės ir Minsko vaitystė (*LM 1*, dok. nr. 100, p. 41; *LM 8*, dok. nr. 233, p. 208–209). 1509 m. liepos 3 d. gavo laikinai valdyti žmogų ir Petrašovščinos dykrą Semeliškių valsčiuje (*LM 8*, dok. nr. 437, p. 324). Tų pačių metų liepos 25 d. Abraomui Jezofovičiui Trakų paviete patvirtintos dvi dykros ir Grinkaus dvaras, kurį anksčiau valdė Borisas Semionovičius Aleksandrovas (*LM 8*, dok. nr. 435, p. 323). 1512 m. kovo 18 d. gavo namą Vilniuje, kuris anksčiau priklausė Šv. Trejybės vienuolyno archimandritui Izosimai (*LM 9*, dok. nr. 31, p. 93). Iš Ivano Semionovičiaus Sapiegos įsigijo Naujadvarį Gardino paviete ir Brastos vaitiją, o iš Ivano Ivanovičiaus Kobiakovo – Žeroslavkos dvarą Gardino paviete (*LM 1*, dok. nr. 270–272, 304, p. 64, 72; *LM 9*, dok. nr. 262, 469, p. 196–197, 271). 1516 m. įsigijo valdų Lenkijoje (Ragauskienė R., 2012, p. 6).

³⁸² 1508 m. rugsėjo 30 d. Vaskai Kostiuškovičiui Smolensko žemėje suteiktas šunininkų kaimelis Jermolino Šapočnika. Už šį kaimelį jis įpareigotas karo metu tarnauti šarvuotas (*LM 8*, dok. nr. 381, p. 287). 1514 m. pabaigoje jam pragyvenimui Merkinėje suteikti 5 žmonės ir tuščia žemė (*LM 7*, dok. nr. 354.2, p. 574). Šie žmonės ir žemė suteikti atsilyginant už Smolenske turėtą tėvoniją (*LM 12*, dok. nr. 648, p. 497). Atrodo, kad Merkinės paviete buvo gavęs ir daugiau valdų (*LM 12*, dok. nr. 190, p. 225).

³⁸³ *LM 8*, dok. nr. 552, p. 404.

³⁸⁴ 1482 m. valdovas Kazimieras suteikė Ivanui Ivanovičiui Koškai jo tėvo išsitarautas valdas bei žmones (*LM 5*, dok. nr. 156, p. 102). 1497 m. gegužės 20 d. valdovas Aleksandras patvirtino šias suteiktis ir paties Ivano Ivanovičiaus Koškos pirktas valdas Smolensko žemėje (*LM 5*, dok. nr. 155, p. 100–101). Smolensko žemėje, Roslavlyje jam priklausė dvaras, cerkvė ir Žilino kaimas, tačiau juos XV–XVI a. sandūroje užėmė MDK kariuomenė (*C6. PHO*, t. 35: *ЦДС*, т. 1, ч. 1, док. № 77, с. 446). 1500 m. rugsėjo 14 d. jam Vilniaus pavieto Nemėžio valsčiuje suteiktas Adučiškio dvaras iki tol, kai bus atgauta MDK atitekusi jo tėvonija (*LM 6*,

Krivecias, Ivanas	+ ³⁸⁶	išmokos 1486, 1488 m. ³⁸⁷
Krošinskis, Konstantinas Fiodorovičius	+ ³⁸⁸	išmokos 1488, 1509, 1512 m. ³⁸⁹
Krošinskis, Timofejus Filipo-	+ ³⁹⁰	išmokos 1508, 1509 m. ³⁹¹

dok. nr. 351, p. 227–228). Šis dvaras Koškai patvirtintas ne vieną kartą (*LM* 8, dok. nr. 171, 219, 447, p. 172–173, 200–201, 329–330; *LMAVB RS*, f. 6, b. 95; 106; ten pat, f. 43, b. 3891). Vėliau jis įkeitė Adutiškį Vilniaus vaivadai Mikalojui Mikalojaičiui Radvilai (*LMAVB RS*, f. 6, b. 98; 102). 1507 m. liepos 19 d. Koškai leista valdyti Belyje kaimą Smolensko žemėje, kurį valdė jo pusbrolis Jakovas Olizarovas (*LM* 8, dok. nr. 230, p. 207).

³⁸⁵ *LM* 8, dok. nr. 558, p. 407.

³⁸⁶ Ivanas Krivecias Kazimiero valdymo laikais gavo dalį Lisovo dvaro Smolensko žemėje (*LM* 8, dok. nr. 502, p. 363–364). 1496 m. Ivanas Krivecias bylinėjosi su savo velionio brolio Fedkos žmona Marija dėl tėvoninių valdų (*LM* 5, dok. nr. 138, p. 94). 1496 m. kovo 15 d. jam, Jonui, Pavelui bei Michailui Basoms ir Andrejui Sviridonovui Smolensko žemėje priteistas Pogonovičių dvaras, kurį iš valdovo buvo neteisėtai išprašęs Bogdanas Semionovičius Sapiega (*LM* 5, dok. nr. 135, p. 92–93).

³⁸⁷ *LM* 4, dok. nr. 1.1, 1.3, 1.4, 1.9, 13.3, 16.4, 18.3, 23.2, p. 27, 31, 33, 40, 51, 52, 60, 76, 81.

³⁸⁸ Konstantinui Fiodorovičiui Krošinskiui turėjo priklausyti bent dalis valsčių, kuriuos Krošinskiai buvo gavę Viazmos dalinėje kunigaikštystėje (*Сб. ПИО*, т. 35: *ИДЦ*, т. 1, ч. 1, док. № 1, 24, с. 1, 3, 118–119). XV a. paskutiniaisiais dešimtmečiais Smolensko žemėje gavo kaimą prie Gatės upės (1482 m.), Kremianos valsčių (prieš 1497 m. kovo 5 d.), Bolvaničių dvarą ir Beliko valsčiuką (1498 m. birželio 21 ir 22 d.), įsigijo nemažai valdų iš įvairių Smolensko žemės bajorų (*LM* 4, dok. nr. 73, p. 114; *LM* 5, dok. nr. 210, p. 130–131; *LM* 6, dok. nr. 221, 277, 278, p. 156–157, 183–185). 1503 m. balandį minima, kad visą Konstantino Fiodorovičiaus Krošinskio tėvoniją užėmė MDK kariuomenė, todėl jam pragyvenimui buvo suteiktas Pobojevo dvaras Valkavisko paviete. Kadangi Krošinskis iš šio dvaro negalėjo pragyventi, vietoj jo gavo Dubno dvarą Gardino paviete iki tol, kai bus išvaduota jo tėvonija (*LM* 6, dok. nr. 510, p. 299–300). Jam, jo žmonai ir vaikams Dubno dvaras buvo ne kartą patvirtintas (*LM* 1, dok. nr. 351, p. 79–80; *LM* 8, dok. nr. 164, 446, c. 168, 329; *LM* 9, dok. nr. 399, p. 247; *LM* 17, dok. nr. 103, p. 140–142). Savo testamentu, datuojamu 1507 m. spalio 5 d., Konstantinas Fiodorovičius Krošinskis paliko turėtas valdas žmonai ir vaikams (Мікульскі Ю. М., 2015a, дак. № 2, с. 268–270).

³⁸⁹ *LM* 4, dok. nr. 16.6, p. 67; *LM* 8, dok. nr. 559, 618, p. 409, 411, 459.

³⁹⁰ 1496 m. kovo 12 d. minima, kad kunigaikščio Filipo Krošinskio ir jo sūnų Ivano bei Timofejaus Filipovičių tėvoniją užgrobė MDK kariuomenė (*LM* 6, dok. nr. 143, p. 123). 1502 m. liepos 19 d. Ivanui ir Timofėjui Filipovičiams buvo patvirtinti jų tėvo ir jų pačių išsitarnauti dvarai Smolensko žemėje: Tešinovas, Sukromna, Zaolėlė, Moškova, Gnezdilovas, Volsta, Černiatičiai, Babiničiai Dubrovnos kelyje, taip pat jų nusipirkti Čertinos, Ozarovo ir Plovučijos dvarai (*LM* 6, dok. nr. 477, p. 281). 1507 m. lapkričio 9 d. Timofėjui Filipovičiui patvirtinta iš Smolensko bajorės Orinos Drozdovos pirktą jos tėvoninio kaimo dalis (*LM* 8, dok. nr. 275, p. 229). Žygimanto Senojo valdymo laikais jam suteikta teisė valdyti Rokiškio dvarą iki tol, kai bus išvaduota MDK kariuomenės užimta jo tėvonija (*LM* 10, dok. nr. 19, p. 45; *LM* 11, dok. nr. 30, p. 61–62; *LVI*A, MKF-2, knyga nr. 31, l. 182–183; ten pat, knyga nr. 235, l. 45; *VUB RS*, f. 5, b. B28–2334). Prieš 1528 m. LDK kariuomenės surašymą Vaitiekus Stankovičius Timofėjui Filipovičiui Krošinskiui įkeitė Kamajų dvarą. Šį dvarą Krošinskis valdė dar 1541 m. (*LM* 27, dok. nr. 84, p. 93; *LM* 523, p. 27, 172). Pagal 1528 m. LDK kariuomenės surašymą turėjo išrengti 14 raitelių nuo savo valdų ir 3 raitelius nuo įsigyto Kamajų dvaro (*LM* 523, p. 27, 172).

³⁹¹ *LM* 8, dok. nr. 552, 558, p. 404, 408.

vičius		
Masalskis, Timofejus Vladimirovičius	+ ³⁹²	
Mirolavičius, Ivanas Michailovičius		išmokos 1488, 1510 m. ³⁹³
Okortevas, Ivanas		išmoka 1508 m. ³⁹⁴
Pavlovičius, Vasilijus		išmoka 1488 m. ³⁹⁵
Pleškinas, Senka	+ ³⁹⁶	išmokos 1486, 1488 m. ³⁹⁷
Pliuskovas, Ivanas Fiodorovičius	+ ³⁹⁸	išmokos 1488, 1510 m. ³⁹⁹
Poltevas, Fiodoras Pavlovičius	+ ⁴⁰⁰	išmokos 1488 m. ⁴⁰¹
Poltevas, Vasilijus Pavlovičius		išmokos 1488 m. ⁴⁰²
Poltevas, Zanka Pavlovičius	+ ⁴⁰³	išmokos 1486, 1488,

³⁹² Timofejus Vladimirovičius Masalskis iš savo tėvo paveldėjo Nechohodovo valsčių Okos aukštupyje. Jis pagal 1503 m. LDK ir MDK paliaubų sutartį atiteko MDK (*LDKMVS*, dok. nr. 4, 5, p. 83, 87, 93, 98). Kazimiero valdymo laikais Smolensko žemėje gavo velionio raštininko Mikitos valdytą Radščinos dvarą ir Novoselkų žmones. Ši suteiktis Timofėjui Vladimirovičiui Masalskiui patvirtinta 1493 m. rugpjūčio 24 d. (*LM 3*, dok. nr. 21, p. 77). 1495 m. bylinėjosi su kunigaikščiu Semionu Ivanovičiumi Bielskiu dėl Bolšovo dvaro (*LM 5*, dok. nr. 66, p. 64). 1496 m. Breslaujos paviete gavo Drujos valsčių. Timofėjui Vladimirovičiui Masalskiui mirus, Drują paveldėjo jo sūnūs (*LMAVB RS*, f. 16, b. 4, l. 5; ten pat, b. 34, l. 3; Wolff J., 1895, s. 249).

³⁹³ *LM 4*, dok. nr. 16.8, p. 68; *LM 8*, dok. nr. 571, p. 419.

³⁹⁴ *LM 8*, dok. nr. 552, p. 404.

³⁹⁵ *LM 4*, dok. nr. 23.16, p. 88.

³⁹⁶ 1494 m. liepos 9 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras patvirtino Senkai Pleškinui 3 kaimus Smolensko žemės Dubrovnos kelyje (*LM 6*, dok. nr. 85, p. 102).

³⁹⁷ *LM 4*, dok. nr. 1.3, 1.9, 16.4, 23.4, p. 30, 40, 59, 84.

³⁹⁸ Ivanas Fiodorovičius Pliuskovas kartu su broliu Grigorijumi valdė Ščiučės valsčių Smolensko žemėje (*LM 6*, dok. nr. 180, p. 138–139). 1495 m. jam Smolensko žemėje suteikti 2 kaimai su tarnybotomis (*LM 5*, dok. nr. 54, p. 59). XV–XVI a. sandūroje MDK kariuomenė užėmė Ivano Fiodorovičiaus Pliuskovo tėvoninius ir ištarnautus dvarus Smolensko žemėje. Todėl didysis kunigaikštis Aleksandras jam 1503 m. balandžio 7 d. suteikė Lieponių dvarą Pervalko paviete iki tol, kai bus atgauti jo dvarai (*LM 6*, dok. nr. 511, p. 300). Lieponių dvaras Pliuskovui buvo patvirtintas 1506 m. gruodžio 8 d. (*LM 8*, dok. nr. 163, p. 167). Tačiau jau 1508 m. birželio 28 d. šį dvarą tėvonijos teisėmis leista valdyti Ivanui Bogdanovičiui Sapiegai po to, kai mirs Pliuskovas (*LM 8*, dok. nr. 370, p. 284; taip pat žr. Kołodziejczyk A., Łożyński K., Śliwiński J., 2001, dok. nr. 18, s. 74–78). 1514 m. pabaigoje jam pragyvenimui Vosyliškių paviete suteikta 15 žmonių ir 4 tuščios žemės (*LM 7*, dok. nr. 354.1, p. 572).

³⁹⁹ *LM 4*, dok. nr. 23.2, p. 79; *LM 8*, dok. nr. 577, p. 428.

⁴⁰⁰ Fiodoras Pavlovičius Poltevas 1495 m. rugpjūtį Smolensko žemėje gavo kelias valdas – Kolupajevščinos žemę Ozariničiuose ir kaimelį Maksimovo valsčiuje (*LM 6*, dok. nr. 123, 125, p. 115–116).

⁴⁰¹ *LM 4*, dok. nr. 16.4, 18.4, p. 60, 76.

⁴⁰² Ten pat.

		1510 m. ⁴⁰⁴
Radobylskis, Vasilijus	+ ⁴⁰⁵	išmoka 1510 m. ⁴⁰⁶
Sapiega, Bogdanas Semionovičius	+ ⁴⁰⁷	išmokos 1486, 1488, 1506, 1509 m. ⁴⁰⁸
Sapiega, Ivanas Semionovičius	+ ⁴⁰⁹	išmokos 1486, 1488, 1509, 1510 m. ⁴¹⁰ ; 1499 m. suteikta privilegija lai-

⁴⁰³ 1510 m. vasario 12 d. valdovas Žygimantas Senasis patvirtino Zankai Pavlovičiui Poltevui Kazimiero valdymo laikais suteiktą dvarą Smolenske, taip pat Mikitos Syčevskio dvarą, Aleksandro valdymo laikais suteiktas 3 tarnybas (Kleščurovo, Ilchimovo ir Larkovo) Smolensko žemės Dubrovnos kelyje, Maksimove (Smolensko žemėje) nusipirktą Borisovskojės kaimą. Ta pačia privilegija Žygimantas Senasis jam suteikė Litvinovo Bojarino, Chrolkovo, Konkovo ir Pochirevo Puškarsko kaimus Smolensko žemės Dubrovnos kelyje (*LM 8*, dok. nr. 471, p. 344).

⁴⁰⁴ *LM 4*, dok. nr. 1.3, 16.4, 16.8, p. 30, 59, 68; *LM 8*, dok. nr. 571, p. 419.

⁴⁰⁵ 1514 m. pabaigoje Vasilijus Radobylskis gavo Breslaujoje pragyvenimui 30 žmonių ir 7 tuščias žemes (*LM 7*, dok. nr. 354.1, p. 572).

⁴⁰⁶ *LM 8*, dok. nr. 571, p. 419.

⁴⁰⁷ Bogdano Semionovičiaus Sapiegos ir jo brolių tėvonija buvo Opakovo pilis LDK rytiniame pasienyje (Smolensko žemės kaimynystėje) (*LM 6*, dok. nr. 243, p. 168; *C6. PHO*, t. 35: *ИДС*, т. 1, ч. 1, док. № 12, с. 49). Ši pilis veikiausiai buvo suteikta Semionui Sapiegai Kazimiero valdymo laikais. Ankstesnių valdovų valdymo laikais šios suteiktos datuoti negalima, kadangi valdant Kazimierui Opakovą dar iki jo suteikimo Sapiegoms valdė kiti asmenys (žr. *LM 3*, p. 31). Vedęs Fiodorą Druckytę-Sokolinskytę Bogdanas Semionovičius Sapiega gavo Čerėjos dvarą iš jos motinos dėdės, Smolensko vyskupo Misailo. Pastarasis Sapiegai perdavė ir savo pastatytą Šv. Trejybės cerkvę bei vienuolyną prie Golovlios ežero (Lazutka S., 1998, p. 23–24). Kazimiero, Aleksandro ir Žygimanto Senojo valdymo laikais Bogdanas Semionovičius Sapiega gavo daug suteikčių. 1493 m. gegužės 4 d. Smolensko žemės Jelnios valsčiuje laikinai gavo 4 žmones (*LM 3*, dok. nr. 14, p. 72–73). 1506 m., iškart po didžiojo kunigaikščio Aleksandro mirties, Ponų taryba Bogdanui Semionovičiui Sapiegai suteikė Jelnios valsčių Smolensko žemėje (*LM 8*, dok. nr. 427, p. 318–319). 1508 m. jis gavo žemės valdas, kurias anksčiau paliko kunigaikštienė Petrovaja Mezeckaja (*LM 8*, dok. nr. 377, p. 286). Turėjo valdų Vitebsko žemėje (*LM 5*, dok. nr. 28, 29, p. 49–50).

⁴⁰⁸ *LM 4*, dok. nr. 1.2, 1.7, 13.3, 16.4, p. 27, 38, 48, 51, 61; *LM 8*, dok. nr. 551, 558, p. 396, 408.

⁴⁰⁹ Iš motinos Ivanas Semionovičius Sapiega paveldėjo kaimų Jelnios valsčiuje (Smolensko žemėje) (*LM 6*, dok. nr. 134, p. 120), o iš savo antrosios žmonos motinos gavo valdą Drohičino žemėje (*AGAD*, z. 1, sygn. 7460). Aleksandro ir Žygimanto Senojo valdymo laikais gavo kaip suteiktą ir nusipirko valdų Smolensko, Polocko, Breslaujos, Brastos, Bielsko, Žiezmarų, Vilkijos, Kauno, Trakų pavietuose, Žemaitijoje, Vilniaus mieste (*AGAD*, z. 1, sygn. 6787; 7416; ten pat, z. 354, dz. X, Papiery Kiszków, sygn. 570, s. 1; *LM 5*, dok. nr. 133, p. 91–92; *LM 6*, dok. nr. 213, 227, 243, 250, 311, p. 152, 159, 166–168, 171, 203–204; *LM 8*, dok. nr. 182, 310, 425, 528, 544, p. 180–182, 253–254, 316–317, 380–381, 390–392; *LM 9*, dok. nr. 139, 158, 192, p. 138–139, 148, 163–164; *LMAVB RS*, f. 1, b. 33; 42; 51; ten pat, f. 18, b. 144, l. 182v; ten pat, f. 256, b. 2701; 3188; 3792; Trimonienė R. R., 2008, p. 4).

⁴¹⁰ *LM 4*, dok. nr. 1.6, 16.4, p. 34, 61; *LM 8*, dok. nr. 558, 559, 577, p. 408, 411, 428.

		kyti savo namuose Breslaujoje karčema ⁴¹¹
Semionovičius, Andrejus	+ ⁴¹²	
Skiporovas, Ivanas	+ (?) ⁴¹³	išmokos 1488 m. ⁴¹⁴
Sviridonovas, Ivanas	+ ⁴¹⁵	išmokos 1486, 1488, 1507 m. ⁴¹⁶

Lietuvos valdovų skiriamos išmokos leidžia teigti, kad jas gavę Smolensko žemės pareigūnai buvo susiję su valdovo dvaro aplinka. Be to, surinkę duomenis apie šio regiono pareigūnus galime teigti, kad Lietuvos didysis kunigaikštis nuo karų su MDK nukentėjusius asmenis rėmė ir priimdamas juos tarnauti į savo dvarą. Valdant Aleksandru ir Žygimantui Senajam valdovo dvarionimis pabuvoti yra tekę Borisui Semionovičiui Aleksandrovui, Michailui Basai, Ivanui Bulatovui, Ivanui Krivecui, Timofėjui Filipovičiui Krošinskiui, Senkai Pleškinui ir, tikėtina, Ivanui Ivanovičiui Glušonkui bei Ivanui Skiporovui (žr. 2 lentelę). Tiriamuoju laikotarpiu valdovo dvare tarnybą atlikdavusios kilmingųjų atžalos vėliau dažnai užimdavo regioninio lygio pareigybes⁴¹⁷. Tačiau tik Michailo Basos ir Senkos Pleškino karjera susiklostė būtent tokia seka. Tuo tarpu likusių dvarionių karjera nebuvo tokia nuosekli. Ypač vingiuota buvo Boriso

⁴¹¹ LM 6, dok. nr. 312, p. 204.

⁴¹² Andrejus Semionovičius 1514 m. pabaigoje pragyvenimui gavo valdyti Krasnoje Selo (LM 7, dok. nr. 354.1, p. 572). Žygimanto Senojo laikais jam pragyvenimui Breslaujos paviete suteiktas dvaras, kurį anksčiau valdė Smolensko bajoras Mikula Borodinas. 1524 m. kovo 17 d. šalia šio dvaro gavo 6 tarnybas (LM 12, dok. nr. 313, p. 289).

⁴¹³ Ivanui Skiporovui Smolensko žemės Roslavlio paviete priklausė Klimovskojės ir Paškovo dvarai, tačiau juos XV–XVI a. sandūroje užėmė MDK kariuomenė (Cō. PHO, t. 35: ПИЦ, т. 1, ч. 1, док. № 77, с. 446). Tikėtina, kad tai tas pats Ivaška Skiporovas (Skiporjevas), kuris valdė Velikojės kaimo dalį Oršos paviete (LM 8, dok. nr. 179, p. 175–176), buvo gavęs iš Lietuvos valdovo Aleksandro Gelgaudiškio dvarą Veliuonos paviete (LM 8, dok. nr. 182, p. 181).

⁴¹⁴ LM 4, dok. nr. 16.4, p. 59 minimas išmokas gavęs Ivaška Skiporovas galbūt sietinas su Smolensko žemės pareigūnu Ivanu Skiporovu. Tačiau XV a. pabaigoje Ivaškos vardą turėjusių Skiporovų buvo ne vienas (žr. LM 4, dok. nr. 141.1, p. 154, 155).

⁴¹⁵ Atrodo, kad Ivanas Sviridonovas turėjo keletą tėvoninių dvarų netoli Oršos (LM 17, dok. nr. 52, p. 109). Bylinėjosi su Mitka Chodykiničiumi dėl Chomino kaimo (1488 m.), o su Fedka Rogovu – dėl Vidblianų kaimo (1496 m.), tačiau abi bylas pralaimėjo (LM 4, dok. nr. 114, p. 132; LM 5, dok. nr. 589, p. 399–400). Smolensko žemėje, Roslavlyje valdė dvarą, cerkvę ir Kniazevo bei Bojarkino kaimus, tačiau šias valdas XV–XVI a. sandūroje užėmė MDK kariuomenė (Cō. PHO, t. 35: ПИЦ, т. 1, ч. 1, док. № 77, с. 446).

⁴¹⁶ LM 4, dok. nr. 1.9, 16.6, p. 39, 40, 67; LM 8, dok. nr. 551, p. 403.

⁴¹⁷ Saviščevas E., 2010, p. 64.

Semionovičiaus Aleksandrovo, Ivano Kriveco ir Timofejaus Filipovičiaus Krošinskio karjera.

Borisas Semionovičius Aleksandrovas pirmiausia minimas kaip Smolensko vėliavininkas (1487 m.), vėliau – kaip Liubutsko ir Mcensko vietininkas (1492 m.). 1492 m. jis pateko į MDK kariuomenės nelaisvę ir grįžęs iš jos tapo valdovo Aleksandro dvarionimi bei gavo pareigas Smolensko žemėje (tapo Demenos valsčiaus vietininku ir Smolensko okolničiumi). Savo gyvenimo pabaigoje Borisas Semionovičius Aleksandrovas dar spėjo pabuvoti ir didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo dvarionimi (kaip dvarionis minimas 1507 m.). Ivanas Krivecas savo karjerą pradėjo kaip Smolensko okolničius ir tik prieš pat Smolenską prijungiant prie MDK (atrodo, tai įvyko jo gyvenimo pabaigoje) tapo valdovo dvarionimi. O Timofejus Filipovičius Krošinskis, jaunystėje pabuvojęs valdovo dvarionimi ir užėmęs Smolensko išdininko pareigybę⁴¹⁸, savo gyvenimo pabaigoje (po Smolensko prijungimo prie MDK) vėl buvo priverstas ieškoti tarnybos valdovo dvare. Visų šių 3 asmenų tarnybą valdovo dvare galime tiesiogiai sieti su LDK ir MDK karais. Ši tarnyba jiems leido nenuskursti po patirtų karo negandų.

Tiesa, ne visų minėtų valdovo dvarionių, ėjusių įvairias pareigas Smolensko žemėje, tarnyba valdovo dvare sietina su LDK ir MDK karais. Turime omenyje Ivaną Bulatovą, kuris, atrodo, nebuvo susijęs su Smolensko žemės visuomene ir neturėjo čia jokių valdų. 1505 m. jam Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras davė valdyti Roslavlio valsčiuką Smolensko žemėje tik iki tol, kai valdovas baigs nagrinėti ankstesnių šio valsčiuko valdytojų Žabos ir Ivano Skiporovo bylą dėl teisės jį valdyti⁴¹⁹. Roslavlio valsčiuko valdymą valdovas galėjo patikėti bet kuriam savo dvarioniui, nebūtinai Bulatovui.

Taigi valdovo paramos atsilyginant už karuose patirtus nuostolius žemėvaldos suteiktimis, valsčiaus valdytojo pareigomis, išmokomis, privilegijomis valdyti įvairius pajamų šaltinius ir priimant tarnauti į dvarą iš viso sulaukė 15 Smolensko žemės pareigūnų: Borisas Semionovičius Aleksandrovas, Michailas Basa, Alekna Vasiljevičius Glazyna, Ivanas Ivanovičius Glušonkas, Bogdanas Grigorjevičius, Vaska Kostiuškovičius, Ivanas Ivanovičius Koška, Ivanas Krivecas, Konstantinas Fiodorovičius

⁴¹⁸ Galbūt tuo pačiu metu jis užėmė ir Smolensko okolničiaus pareigybę, tačiau negalime būti tuo tikri. Kaip okolničius jis minimas tik po savo mirties.

⁴¹⁹ *LM* 6, dok. nr. 15, p. 61.

Krošinskis, Timofejus Filipovičius Krošinskis, Senka Pleškinas, Ivanas Fiodorovičius Pluskovas, Vasilijus Radobylskis, Andrejus Semionovičius, Ivanas Skiporovas. Toks didelis skaičius rodo, kad Lietuvos valdovai buvo suinteresuoti remti pareigūnus (lygiai kaip ir kitus Smolensko gyventojus). Savo ruožtu Smolensko žemės pareigūnai atsilygindavo lojalumu LDK centrinei valdžiai. 4 pareigūnai – Borisas Semionovičius Aleksandrovas, Bogdanas Grigorjevičius, Ivanas Krivecas, Ivanas Fiodorovičius Pluskovas – XV–XVI a. sandūroje buvo patekę į MDK kariuomenės nelaisvę, tačiau vėliau grįžo į LDK⁴²⁰. Be to, šaltinių duomenys rodo, kad LDK ir MDK karų metu nė vienas Smolensko žemės pareigūnas nepasirinko tarnybos Maskvos didiesiems kunigaikščiams. Tą patį galime pasakyti ir apie pareigūnų atžalas. Tiesa, kai kurių pareigūnų šeimos nariai ir tolimesni giminaičiai vis dėlto nusprendė pasirinkti tarnybą Maskvos valdovams. Tarp tokių buvo Michailo Basos sūnėnas Andrejus Pavlovičius Basinas, Vasilijaus Čortovo sūnėnai Kuzma ir Fiodoras Ivanovičiai Čortovai, Aleknos Vasiljevičiaus Glazynos brolis ir Ivano Ivanovičiaus Glušonko tėvas Ivanas Vasiljevičius⁴²¹.

XV–XVI a. sandūroje nemaža dalis Smolensko žemės pareigūnų užėmė įvairias pareigas ir kituose LDK regionuose. Tarp tokių buvo Borisas Semionovičius Aleksandrovas, Michailas Basa, Bogdanas Grigorjevičius, Abraomas Jezofovičius, Ivanas Ivanovičius Koška, Timofejus Vladimirovičius Masalskis, Bogdanas ir Ivanas Semionovičiai Sapiegos, galbūt ir Ivanas Skiporovas. Be to, Abraomas Jezofovičius ir abu Sapiegos dar ėjo įvairias pareigas centriniame valstybės valdymo aparate (žr. 2 lentelę). Tai reiškia, kad vyko sparti Smolensko žemės valdžios elito integracija visos valstybės politinių struktūrų mastu. Karjeros galimybės už Smolensko žemės ribų, lygiai kaip ir galimybės tarnauti Lietuvos valdovo dvare ir jo suteiktys bei išmokos, vietos valdžios pareigūnams leido išlaikyti savo ekonominę galią net ir prijungus Smolenską prie MDK 1514 m.

⁴²⁰ Dėl Boriso Semionovičiaus Aleksandrovo ir Ivano Kriveco žr. 2 lentelę. Ivanas Fiodorovičius Pluskovas MDK kariuomenės buvo paimtas į nelaisvę 1492–1493 m. sandūroje (*Иоасафовская летопись*, Приложение № 1, c. 185; *ПСРЛ*, т. 4, c. 162; *ПСРЛ*, т. 12, c. 234; *ПСРЛ*, т. 24, c. 210; *ПСРЛ*, т. 28, c. 158, 323; *ПСРЛ*, т. 39, c. 167). Bogdanui Grigorjevičiui ir Vaskai Žabai kaip kompensaciją už patekimą į maskvėnų nelaisvę karinės tarnybos metu Lietuvos valdovas Žygimantas Senasis 1509 m. liepos 7 d. suteikė teisę vienerius metus laikyti karčėmą Borisove (*LM 8*, dok. nr. 438, p. 324–325).

⁴²¹ *LM 6*, dok. nr. 147, p. 125; *LM 7*, dok. nr. 374, 384, 387, p. 612, 630, 635, 636; Кром М. М., 2010, c. 241.

2 lentelė. Smolensko žemės pareigūnų tarnyba valdovo dvare ir turėtos pareigos už Smolensko žemės ribų

Pareigūnas	Tarnyba valdovo dvare, pareigos
Aleksandrovas, Borisas Semionovičius	1487 m. minimas kaip Smolensko vėliavininkas, 1492 m. – kaip Liubutsko ir Mcensko pilių valdytojas. 1492 m. lapkritį minima, kad jis MDK kariuomenės buvo paimtas į nelaisvę. Grįžęs iš nelaisvės tapo valdovo Aleksandro dvarionimi (1495–1496 m.). 1495–1499 m. minimas kaip Demenos valsčiaus Smolensko žemėje valdytojas, 1496–1510 m. – kaip Smolensko okolničius, 1501 m. – kaip Vilkmergės valdytojas. 1507 m. buvo valdovo Žygimanto Senojo dvarionimi ⁴²² .
Basa, Michailas	1495 m. minimas kaip valdovo Aleksandro dvarionis, 1513 m. – kaip Smolensko vėliavininkas, 1514 m. – kaip Stakliškių valdytojas, 1519 m. – kaip Smolensko okolničius ⁴²³ .
Bulatovas, Ivanas	1505 m. jam Lietuvos valdovas Aleksandras davė valdyti Roslavlio valsčiuką Smolensko žemėje iki tol, kai valdovas baigs nagrinėti ankstesnių šio valsčiuko valdytojų Žabos ir Ivano Skiporovo bylą dėl teisės jį valdyti ⁴²⁴ . 1505 m. jis minimas kaip Lietuvos valdovo Aleksandro dvarionis ⁴²⁵ , o 1512 m. – kaip Žygimanto Senojo dvarionis ⁴²⁶ .
Glušonkas, Ivanas Ivanovičius	Anot K. Pietkiewicziaus ⁴²⁷ , būtent jis vienoje didžiojo kunigaikščio Aleksandro dvaro sąskaitų knygoje

⁴²² LM 8, dok. nr. 551, p. 399; Pietkiewicz K., 1997, Aneks II, p. 112; *Urządnicy*, t. 1, s. 492, 625; *Urządnicy*, t. 4, s. 52, 54, 56, 338; Аляхновіч Р. А., Рыбчонак С. А., Шаланда А. І., 2015, Документы Іллінічаў, дак. № 4, с. 296; *Сб. РИО*, т. 35: *ПДС*, т. 1, ч. 1, док. № 18, с. 73.

⁴²³ LM 9, dok. nr. 153, p. 146; Pietkiewicz K., 1997, Aneks II, p. 109; *Urządnicy*, t. 4, s. 47, 53, 339.

⁴²⁴ LM 6, dok. nr. 15, p. 61.

⁴²⁵ Ten pat.

⁴²⁶ LM 8, dok. nr. 158, p. 164.

⁴²⁷ Pietkiewicz K., 1995, s. 215.

	minimas kaip 1502 m. išmoką gavęs kunigaikštis Ivanas ⁴²⁸ . Jei tai tiesa, tuo metu jis turėjo tarnauti Aleksandro dvare. 1506 m. minimas kaip Smolensko okolničius ⁴²⁹ .
Grigorjevičius, Bogdanas	1510–1514 m. minimas kaip Gorvolio valdytojas ⁴³⁰ , 1514 m. – kaip Smolensko išdininkas ⁴³¹ .
Jezofovičius, Abraomas	1495 m. minimas kaip Kauno pilininkas ⁴³² , 1503–1509 m. – kaip Minsko vaitas, 1505–1509 m. – kaip Smolensko miesto seniūnas ⁴³³ . 1509–1510 m. sandūroje gavo Lietuvos didžiojo išdininko pareigybę ⁴³⁴ . 1514 m. minimas kaip Rumšiškių valdytojas ⁴³⁵ , 1514–1518 m. – kaip Kauno valdytojas ⁴³⁶ .
Koška, Ivanas Ivanovičius	1482 – apie 1516 m. minimas kaip Smolensko okolničius, 1495 m. – kaip Smolensko maršalka ⁴³⁷ , 1500 m. – kaip Molodečno valdytojas ⁴³⁸ . Kaip Smolensko okolničius ir Molodečno valdytojas dar minimas 1529 m. dokumente ⁴³⁹ , tačiau tuo metu veikiausiai jau buvo miręs ⁴⁴⁰ .
Krivecas, Ivanas	1492–1493 m. sandūroje MDK kariuomenės buvo paimtas į nelaisvę ⁴⁴¹ . 1492/3–1496 m. minimas kaip Smolensko okolničius ⁴⁴² , 1514 m. – kaip valdovo Žygimanto Senojo dvarionis ⁴⁴³ .

⁴²⁸ *DSK (1494–1504)*, p. 292, 293.

⁴²⁹ Žr. 2 priedą.

⁴³⁰ *LM 8*, dok. nr. 536, p. 387; *LM 9*, dok. nr. 164, p. 150.

⁴³¹ Žr. 2 priedą.

⁴³² *LM 6*, dok. nr. 377, 378, p. 238.

⁴³³ Ten pat, dok. nr. 532, 559, p. 314, 332; *LM 8*, dok. nr. 91, 435, p. 133–134, 323; *LMAVB RS*, f. 256, b. 3188.

⁴³⁴ *Urządnicy Rzeczypospolitej*, t. 11, s. 156, 207.

⁴³⁵ *LM 9*, dok. nr. 486, p. 277.

⁴³⁶ *LM 1*, dok. nr. 668, p. 133; *LM 7*, dok. nr. 173, 360, p. 332, 579; *LM 9*, dok. nr. 486, p. 277.

⁴³⁷ Žr. 2 priedą.

⁴³⁸ *LM 6*, dok. nr. 351, p. 227.

⁴³⁹ *LM 14*, dok. nr. 926, p. 406.

⁴⁴⁰ Žr. *LM 12*, dok. nr. 658, p. 504.

⁴⁴¹ *Иоасафовская летопись*, Приложение № 1, с. 185; *ПСРЛ*, т. 4, с. 162; *ПСРЛ*, т. 12, с. 234; *ПСРЛ*, т. 24, с. 210; *ПСРЛ*, т. 28, с. 158, 323; *ПСРЛ*, т. 39, с. 167.

⁴⁴² Žr. 2 priedą.

⁴⁴³ *ПИБЕ*, т. 6, док. № 3, с. 27.

Krošinskis, Timofejus Filipovičius	1498–1502 m. minimas kaip valdovo Aleksandro dvarionis ⁴⁴⁴ , 1507–1514 m. – kaip Smolensko išdininkas ⁴⁴⁵ , 1541 m. – kaip valdovo Žygimanto Senojo dvarionis ⁴⁴⁶ , 1547 m. (jau po mirties) – kaip Smolensko okolničius ⁴⁴⁷ .
Masalskis, Timofejus Vladimirovičius	1485–1493 m. minimas kaip Smolensko okolničius, 1487 m. – kaip Dubrovnos Oršos paviete valdytojas, o 1489 m. – kaip Dorogobužo pilies Smolensko žemėje valdytojas ⁴⁴⁸ . Prieš 1486 m. birželį, 1487 ir 1488 m. kaip pasiuntinys vyko į Maskvą ⁴⁴⁹ .
Pleškinas, Senka	1494–1499 m. minimas kaip Lietuvos valdovo Aleksandro dvarionis ⁴⁵⁰ . 1499 m. valdovas Aleksandras leido Senkai Pleškinui valdyti Demenos valsčių Smolensko žemėje trejus metus po to, kai baigsis Boriso Semionovičiaus Aleksandrovo valdymo laikas ⁴⁵¹ .
Sapiega, Bogdanas Semionovičius	1471 m. minimas kaip Lietuvos valdovo Kazimiero raštininkas, 1494–1498 m. – kaip Mcensko ir Liubutsko pilių valdytojas, 1503 – apie 1512 m. – kaip Smolensko okolničius, nuo 1503 m. – kaip Aukštadvario valdytojas ⁴⁵² . 1503, 1507 ir 1508 m. dalyvavo pasiuntinybėse į MDK ⁴⁵³ .
Sapiega, Ivanas Semionovičius	1495 m. paskirtas iki gyvenimo pabaigos Dmitrovo valsčiaus Smolensko žemėje valdytoju ⁴⁵⁴ . 1486–1504 m. minimas kaip Lietuvos valdovo raštininkas, 1500–1507 m. – kaip Žiežmarių valdytojas, 1501 m. – kaip Lietuvos valdovės Elenos dvaro kancleris, 1502–1517 m. – kaip Breslaujos valdytojas, 1504–1517 m. – kaip

⁴⁴⁴ Pietkiewicz K., 1997, Aneks II, p. 111.

⁴⁴⁵ Žr. 2 priedą.

⁴⁴⁶ LM 225, dok. nr. 284, 285, p. 203, 204.

⁴⁴⁷ LVIA, MKF-2, knyga nr. 31, l. 182; ten pat, knyga nr. 235, l. 45.

⁴⁴⁸ Žr. 2 priedą.

⁴⁴⁹ Banionis E., 1998, Priedas, p. 205–206.

⁴⁵⁰ Pietkiewicz K., 1997, Aneks II, p. 113.

⁴⁵¹ LM 6, dok. nr. 295, p. 193.

⁴⁵² *Urządnicy Rzeczypospolitej*, t. 11, s. 237; *Urządnicy*, t. 4, s. 53, 56, 392.

⁴⁵³ Banionis E., 1998, Priedas, p. 210, 212.

⁴⁵⁴ LM 6, dok. nr. 137, p. 121.

	Lietuvos valdovo maršalka ir vyriausias LDK sekretorius, 1508–1511 m. – kaip Vitebsko vietininkas, 1511–1513 m. – kaip Vitebsko vaivada, 1513/14–1517 m. – kaip Palenkės vaivada ⁴⁵⁵ . 1498, 1499, 1503, 1506, 1508 m. dalyvavo pasiuntinybėse į MDK ⁴⁵⁶ . 1502 m. kaip pasiuntinys vyko į Livoniją ⁴⁵⁷ .
Skiporovas, Ivanas	Prieš 1505 m. liepos 28 d. Lietuvos valdovas Aleksandras leido Ivanui Skiporovui valdyti Roslavlio valsčiuką Smolensko žemėje iki tol, kai bus išlaisvinta MDK kariuomenės užimta jo tėvonija ⁴⁵⁸ . Galbūt jis sietinas su Ivaška Skiporjevu, kuris 1496 m. gavo vieneriems metams valdyti Pjanovo valsčių Brianske ⁴⁵⁹ , 1498 m. minimas kaip Lietuvos valdovo Aleksandro dvarionis ⁴⁶⁰ , o 1511 m. – kaip valdovo Žygimanto Senojo dvarionis ⁴⁶¹ .

Šaltinių duomenys rodo, kad LDK praradus Smolenską vietos pareigūnų valdos koncentravosi daugiausia vakarinėje LDK dalyje – Vilniaus, Trakų, Naugarduko, Brastos, Palenkės vaivadijose, Žemaitijos seniūnijoje. Čia pareigūnai ir kiti įtakingesni Smolensko žemės kilmingieji valdas gaudavo kaip valdovo suteiktis arba įsigydavo savo lėšomis dar iki 1514 m. XV a. pabaigoje – XVI a. pirmoje pusėje valdų minėtose vaivadijose turėjo net 14 Smolensko žemės pareigūnų (žr. 1 lentelę): Borisas Semionovičius Aleksandrovas, Michailas Basa, Alekna Vasiljevičius Glazyna, Ivanas Ivanovičius Glušonkas, Abraomas Jezofovičius, Vaska Kostiuškovičius, Ivanas Ivanovičius Koška, Konstantinas Fiodorovičius Krošinskis, Timofejus Filipovičius Krošinskis, Timofejus Vladimirovičius Masalskis, Ivanas Fiodorovičius Pliuskovas, Vasilijus Radobylskis, Ivanas Semionovičius Sapiega, Andrejus Semionovičius. Šiai grupei galbūt galima priskirti ir Ivaną Skiporovą. Daugelio minėtų pareigūnų atžalų ir kitų

⁴⁵⁵ Žr. 2 priedą; Jarmolik W., 1989, s. 8; Maroszek J., Tęgowski J., 2010, s. 32–33; *Urządnicy Rzeczypospolitej*, t. 8, s. 189; *Urządnicy Rzeczypospolitej*, t. 11, s. 237; *Urządnicy*, t. 4, s. 392.

⁴⁵⁶ Banionis E., 1998, Priedas, p. 209–211.

⁴⁵⁷ *Monumenta medii aevi*, t. 19, dok. nr. 95, s. 124.

⁴⁵⁸ *LM* 6, dok. nr. 15, p. 61.

⁴⁵⁹ Ten pat, dok. nr. 608, p. 348.

⁴⁶⁰ Ten pat, dok. nr. 258, p. 175.

⁴⁶¹ *РИБ*, т. 20, Книга вторая судебных дел (1506–1523), док. № 137, с. 738.

giminaičių valdos taip pat koncentravosi vakarinėje LDK dalyje. Čia po Smolensko prijungimo prie MDK daug valdų buvo sukaupusios Basų⁴⁶², Glušonkų (Puzynų)⁴⁶³, Krošinskių⁴⁶⁴, Masalskių⁴⁶⁵, Pliuskovų⁴⁶⁶, Sapiegų⁴⁶⁷ giminės.

Smolensko žemės pareigūnų atžalos, kaip minėjome anksčiau, LDK ir MDK karų metu nesirinko tarnybos Maskvos didiesiems kunigaikščiams, bet kaip ir jų tėvai liko ištikimi Lietuvos valdovams. Surinkti duomenys apie pareigūnų vaikus leidžia teigti, kad nemaža jų dalis XVI a. pirmoje pusėje tarnavo Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvare. Čia tarnauti yra tekę Michailo Basos sūnui Ivanui, Ivano Ivanovičiaus Glušonko sūnams Vasilijui ir Timofejui, Ivano Kriveco sūnui Levui, Timofejaus Filipovičiaus Krošinskio sūnui Ivanui, Timofejaus Vladimirovičiaus Masalskio sūnams Petru, Jurijui ir Ivanui, Bogdano Semionovičiaus Sapiegos sūnams Jonui ir Fiodorui, Ivano Semionovičiaus Sapiegos sūnams Michailui ir Frederikui, Ivano Sviridonovo sūnui Valadkai. Valdovo dvarionimis buvo ir tolimesni Ivano Bulatovo, Ivano Chliupos, Ivano Kriveco, Vasilijaus Grigorjevičiaus Pivovo, Senkos Pleškino, Ivano Fiodorovičiaus Pliuskovo, Michailo Pustoselo, Vasilijaus Radobylskio, Ivano Skiporovo ir Žabos giminaičiai. Taigi valdovo dvarionimis iš viso buvo 17-os Smolensko žemės pareigūnų sūnūs ar tolimesni giminaičiai (žr. 3 lentelę).

⁴⁶² Žr. 1 lentelę.

⁴⁶³ Ivano Ivanovičiaus Glušonko brolis Dmitrijus Lietuvos valdovo Aleksandro laikais gavo Uogintus Žiezmarių pavietae (Wolff J., 1895, s. 93–94). Apie Glušonkų palikuonių Oginskių žemėvaldą XVI a. plačiau žr. Vilimas D., 2010a, p. 17–18; Vilimas D., 2010b, p. 29–52; Wolff J., 1895, s. 288–327.

⁴⁶⁴ Ivanui Timofejevičiui Krošinskiui pagal 1567 m. LDK kariuomenės surašymą priklausė Rokiškio, Gudiškių, Sužionių, Girėnų, Žeimelių, Zakrių, Zaceno dvarai (*PIB*, т. 33, отд. 1, ч. 3, Приложение 2, с. 467–468).

⁴⁶⁵ Breslaujos pavietae Timofejaus Vladimirovičiaus Masalskio sūnus Ivanas įsigijo valdų, kelias tuščias žemes gavo kitas sūnus Jurijus (*LMAVB RS*, f. 16, b. 29, l. 4; ten pat, f. 256, b. 2036; 2037; 2039; 2041; 2042). Plačiau apie Masalskių valdas žr. Блануца А. В., Ващук Д. П., 2007, с. 37–51.

⁴⁶⁶ Jonas Grigorjevičius Pliuskovas turėjo valdų Breslaujos pavietae, o Bogdanas Lukjanovičius Pliuskovas turėjo valdų Žemaitijoje (*L VIA*, MKF-2, knyga nr. 24, l. 248v–249v; Saviščevas E., 2010, p. 340).

⁴⁶⁷ Pavyzdžiui, Ivanas Bogdanovičius Sapiega Merkinės pavietae buvo gavęs 9 tarnybas, 5 tuščias žemes ir ežerą, turėjo valdų Vosyliškyje, Trakų ežero saloje (*LMAVB RS*, f. 256, b. 1706; 2352; 2353; 2701). Be to, 1508 m. birželio 28 d. Ivanui Bogdanovičiui Sapiegai suteikta teisė valdyti Lieponių dvarą tėvonijos teisėmis po tuometinio valdytojo Ivano Fiodorovičiaus Pliuskovo mirties (*LM 8*, dok. nr. 370, p. 284; taip pat žr. Kołodziejczyk A., Łożyński K., Śliwiński J., 2001, dok. nr. 18, s. 74–78).

3 lentelė. Smolensko žemės pareigūnų šeimos narių ir tolimesnių giminaičių tarnyba Lietuvos valdovo dvare, kituose LDK regionuose

Smolensko žemės pareigūnas	Šeimos narių ir giminaičių tarnyba valdovo dvare, einamos pareigos
Basa, Michailas	Sūnus Ivanas (Ivaška) Michailovičius Basa 1526–1546 m. buvo Lietuvos valdovo dvarionimi, 1566 – prieš 1570 m. – Breslaujos pavieto žemės teismo teisėju ⁴⁶⁸ .
Bulatovas, Ivanas	Dėdė iš motinos pusės – Lietuvos valdovo Žygimanto Senojo raštininkas, Pervalko valdytojas Fedka Michailovičius Svetoša ⁴⁶⁹ . Kitas Ivano Bulatovo giminaitis veikiausiai buvo Lietuvos valdovo Žygimanto Senojo dvarionis Gavriła Bulatovas ⁴⁷⁰ .
Chliupa, Ivanas	Jo giminaičiai Ivanas (Ivaška) ir Petras Steckovičiai-Chliupiničiai buvo Lietuvos valdovo Žygimanto Senojo dvarionys ⁴⁷¹ .
Glušonkas, Ivanas Ivanovičius	Sūnūs – Vasilijus ir Timofejus Ivanovičiai Puzynos (Puzyničiai) ⁴⁷² . Vasilijus kaip Lietuvos valdovo dvarionis minimas 1512–1541 m. o Timofejus – 1512–1548 m. Pastarasis 1524–1528 m. minimas ir kaip Lietuvos valdovės Bonos Sforcos dvarionis ⁴⁷³ .
Krivecas, Ivanas	Turėjo du sūnus – vienas iš jų buvo valdovo Žygimanto Senojo dvarionis Levas Ivanovičius Krivecas, kito sūnaus vardo nežinome ⁴⁷⁴ . Galbūt

⁴⁶⁸ LM 7, dok. nr. 292, p. 507–508; LM 14, dok. nr. 587, 603, p. 236, 246; LM 20, dok. nr. 67, p. 113; LM 227, dok. nr. 397, p. 185; LM 231, dok. nr. 205, p. 175; LVIA, MKF-2, knyga nr. 24, l. 191–191v; Vilimas D., 2002, p. 15; Vilimas D., 2006, p. 138; MBK/I 30, дак. № 12, 22, 184, c. 78, 90, 247.

⁴⁶⁹ LM 9, dok. nr. 478, p. 276.

⁴⁷⁰ LM 8, dok. nr. 158, 551, 563, 579, p. 164, 400, 412, 430.

⁴⁷¹ Ten pat, dok. nr. 420, p. 314; LM 9, dok. nr. 276, p. 201; LM 12, dok. nr. 359, 362, p. 310–312.

⁴⁷² Wolff J., 1895, s. 93, 94.

⁴⁷³ LM 8, dok. nr. 158, p. 163; LM 10, dok. nr. 69, p. 78–79; LM 14, dok. nr. 302, 389, 650, p. 151, 173, 269; LM 32, dok. nr. 8, p. 24; LM 225, dok. nr. 295, p. 213; LMAVB RS, f. 1, b. 57; MBK/I 28, дак. № 72, c. 122; ПИБЕ, т. 6, док. № 3, c. 27.

⁴⁷⁴ LM 8, dok. nr. 502, p. 363–364.

	antrasis Ivano Kriveco sūnus buvo Fiodoras Krivecas, 1524 m. minimas kaip valdovo dvarionis ⁴⁷⁵ . Ivano Kriveco giminaitis (galbūt sūnėnas) buvo Alekna Fiodorovičius Krivecas, 1519–1533 m. minimas kaip valdovo Žygimanto Senojo dvarionis ⁴⁷⁶ ir ėjęs įvairias pareigas ⁴⁷⁷ .
Krošinskis, Timofejus Filipovičius	Brolis Ivanas (Ivaška) Filipovičius Krošinskis buvo Lietuvos valdovų Aleksandro (1498–1502 m.) ir Žygimanto Senojo (1512 m.) dvarionimi. Sūnus Ivanas Timofejevičius Krošinskis Žygimanto Senojo laikais buvo valdovo dvarionimi ir ėjo įvairias pareigas ⁴⁷⁸ .
Masalskis, Timofejus Vladimirovičius	Turėjo 3 sūnus. Petras 1512–1546 m. buvo valdovo dvarionimi, 1518 m. – Stakliškių valdytoju, 1533 m. – Semeliškių valdytoju, Jurijus 1524 m. buvo valdovo dvarionimi, Ivanas 1521 m. buvo valdovo dvarionimi ⁴⁷⁹ .
Pivovas, Vasilijus Grigorjevičius	Veikiausiai jo giminaičiai buvo valdovo Žygimanto Senojo dvarionys Tiška Ivanovičius ir Juchna Pivovai ⁴⁸⁰ .
Pleškinas, Senka	Jo giminaitis buvo Lietuvos valdovo Aleksandro dvarionis Juška Pleškinas ⁴⁸¹ .
Pliuskovas, Ivanas Fiodorovičius	Jo giminaičiai buvo Aleksandro ir Žygimanto Senojo valdymo laikais valdovo dvare tarnavę ir įvairias pareigas ėję Pliuskovai (Aleksandro dvarionis Michailas Oltufjevičius, Žygimanto

⁴⁷⁵ *LM 14*, dok. nr. 480, p. 201.

⁴⁷⁶ *LM 12*, dok. nr. 462, p. 369; *LM 15*, dok. nr. 124, p. 154–155; *РИБ*, т. 20, Книга третья судебных дел (1518–1522), док. № 52, с. 1290.

⁴⁷⁷ *Urządnicy*, t. I, s. 148, 198, 678.

⁴⁷⁸ Žr. Pietkiewicz K., 1997, Aneks II, p. 111; Wolff J., 1895, s. 189, 190, 193.

⁴⁷⁹ Apie Timofejaus Vladimirovičiaus Masalskio sūnus žr. *LM 8*, dok. nr. 158, p. 165; *LM 11*, dok. nr. 46, p. 71; *LM 12*, dok. nr. 350–352, p. 307–308; *LM 14*, dok. nr. 49, 215, p. 98, 136; *LMAVB RS*, f. 256, b. 2037; 2041; Wolff J., 1895, s. 234, 249, 253; *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 153, с. 116; *МБКЛ 30*, дак. № 141, с. 214.

⁴⁸⁰ *LM 17*, dok. nr. 83, 217, p. 126–127, 230; *LM 20*, dok. nr. 89, p. 150; *LM 227*, dok. nr. 17, 21, 53, p. 33–34, 38, 53–54; *LVA*, MKF-2, knyga nr. 21, l. 37; ten pat, knyga nr. 226, l. 21v.

⁴⁸¹ *LM 6*, dok. nr. 622, p. 352.

	Senajo dvarionys Bogdanas Lukjanovičius, Fiodoras, Michna, Pavelas ir kt. Pliuskovai) ⁴⁸² .
Pustoselas, Michailas	Jo giminaičiai buvo valdovo Žygimanto Senajo dvarionis Jokūbas Pustoselas (Prostoselas) ir valdovo Žygimanto Augusto dvarionis Ivanas Pustoselas ⁴⁸³ .
Radobylskis, Vasilijus	Jo giminaičiai buvo valdovo Žygimanto Senajo dvarionys Andrejus ir Ivaška Radobylskiai ⁴⁸⁴ .
Sapiega, Bogdanas Semionovičius	Sūnus Ivanas Žygimanto Senajo valdymo laikais priklausė LDK Ponų tarybai (ėjo Vitebsko, Palenkės vaivadų pareigas), o kiti du sūnūs Jonas ir Fiodoras buvo valdovo dvarionimis ⁴⁸⁵ .
Sapiega, Ivanas Semionovičius	Sūnus Pavelas priklausė LDK Ponų tarybai (ėjo valdovo maršalkos, Palenkės, Naugarduko vaivadų pareigas), o kiti du sūnūs Michailas ir Frederikas jaunystėje buvo valdovo Žygimanto Senajo dvarionimis ⁴⁸⁶ .
Skiporovas, Ivanas	Jo giminaičiai veikiausiai buvo valdovo Žygimanto Senajo dvarionys Andrejus, Bogdanas ir Michailas Skiporovai ⁴⁸⁷ .
Sviridonovas, Ivanas	Sūnus Valadka Ivanovičius Sviridonovas buvo valdovo Žygimanto Senajo dvarionimi ⁴⁸⁸ .
Žaba	Jo giminaitis Vasilijus Konstantinovičius Žaba tapęs Mikalojaus Radvilos Rudojo klientu gavo Trakų paraktininkio pareigas. Kito giminaičio Semiono Konstantinovičiaus Žabos sūnus Jurijus taip pat buvo šio didiko klientu ⁴⁸⁹ . Kiti du

⁴⁸² Žr. *LM* 9, dok. nr. 394, p. 244; *LM* 14, dok. nr. 326, 328, 534, 768, 770, 874, p. 155, 219, 314, 316, 377; *LMAVB RS*, f. 256, b. 4234; Pietkiewicz K., 1997, Aneks II, p. 112; *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 377, с. 268.

⁴⁸³ *LM* 225, dok. nr. 68, 70, 72, 150, 151, p. 66, 67, 111; *LM* 254, dok. nr. 31, p. 60.

⁴⁸⁴ *LM* 8, dok. nr. 567, p. 416.

⁴⁸⁵ Boniecki A., 1887, s. 301–303; Lazutka S., 1998, p. 27; Michalewiczowa M., 1993c, s. 618–621.

⁴⁸⁶ *AGAD*, z. 1, sygn. 7460; Boniecki A., 1887, s. 305–306; Lulewicz H., 1994b, s. 128–131; *LVA*, MKF-2, knyga nr. 226, l. 38.

⁴⁸⁷ *LM* 225, dok. nr. 124, p. 97; *LM* 227, dok. nr. 25, 98, p. 39–40, 68.

⁴⁸⁸ *LM* 8, dok. nr. 457, p. 336; *LM* 17, dok. nr. 52, p. 109.

⁴⁸⁹ Ragauskienė R., 2002, p. 182, 366.

	Semiono sūnūs – Borisas ir Bogdanas – buvo valdovo dvarionimis ⁴⁹⁰ . Pats Semionas taip pat yra tarnavęs valdovo dvare. Būdamas valdovo dvarionimi jis 1526 m. gavo Kernavės vėliavininko pareigas ⁴⁹¹ .
--	--

Neretai tarnyba valdovo dvare leisdavo dvarionims tapti regioninio lygio pareigūnais. Įvairias pareigas ėjo Ivanas Michailovičius Basa, Alekna Fiodorovičius Krivecas (tikėtina, Ivano Kriveco sūnėnas), Ivanas Timofejevičius Krošinskis, Petras Timofejevičius Masalskis. Iš jų labiausiai iškilo Alekna Fiodorovičius Krivecas ir Ivanas Timofejevičius Krošinskis.

Ivanas Timofejevičius Krošinskis kaip valdovo dvarionis neabejotinai minimas 1541 m., tačiau tikėtina, kad tarnybą valdovo dvare pradėjo gerokai anksčiau. Galbūt jis 1530 ir 1536 m. minimas kaip valdovo dvarionis, o 1532 m. – kaip valdovo kambarinis Ivanas Krošinskis⁴⁹². Po keliolikos metų Ivanas Timofejevičius tapo regioninio lygio pareigūnu. 1554–1558 m. jis minimas kaip Breslaujos valdytojas, 1559–1569 m. – kaip Upytės valdytojas, 1566–1570 m. – kaip Breslaujos pakamaris, 1568–1570 m. – kaip Vilniaus vaisksis⁴⁹³.

Alekno Fiodorovičiaus Kriveco karjeros pradžia taip pat susijusi su tarnyba valdovo dvare. 1510 m. jis minimas kaip valdovo dvaro sakalininkas, o po poros metų (1512 m.), atrodo, tapo rašovu. Kaip rašovas jis minimas iki 1528 m., o kaip dvarionis – iki 1533 m. Pradėjęs tarnybą valdovo dvare Alekna Fiodorovičius, kaip ir Ivanas Timofejevičius Krošinskis, ėmė pretenduoti į regioninio lygio pareigybes. 1532–1536 m. jis minimas kaip Vilniaus paraktininkis, 1536–1547 m. – kaip Trakų pilininkas ir tijūnas, 1541 m. – kaip Vilniaus vaisksis, 1543–1547 m. – kaip Semeliškių valdytojas. 1542 m. jis dalyvavo nustatant LDK ir Livonijos sienas⁴⁹⁴.

⁴⁹⁰ Boniecki A., 1887, s. 422.

⁴⁹¹ *LM 12*, dok. nr. 615, p. 473.

⁴⁹² *LM 15*, dok. nr. 138, p. 176; *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 21, l. 37v; *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 43, 52, с. 32, 38. Tai galėjo būti ir jo dėdė Ivanas Filipovičius Krošinskis.

⁴⁹³ *LM 37*, dok. nr. 286, 413, 414, 559, p. 296, 377, 450; *LM 225*, dok. nr. 284, 285, p. 203, 204; *LM 261*, dok. nr. 115, 138, p. 151, 189; *LM 532*, dok. nr. 5, 63, 64, 79, 82, p. 26, 80, 92, 95; *LM 564*, dok. nr. dok. nr. 68, p. 79; *LMAVB RS*, f. 256, b. 3098; 3099; *Urządnicy*, t. 1, s. 198, 558, 589, 678; *VUB RS*, f. 8, b. 761; 3767.

⁴⁹⁴ *DS (1543–1548)*, kn. 1, p. 314, 315, 414, 415; *DS (1543–1548)*, kn. 2, p. 222, 223; *LM 8*, dok. nr. 158, 576, p. 163, 427; *LM 12*, dok. nr. 462, p. 369; *LM 15*, dok. nr. 124, p. 154–155; *LM 29*, dok. nr. 52, 85, p. 85, 109; *Urządnicy*, t. 1, s. 148, 198, 678; *MBKЛ 30*, дак. №

Žinoma, asmens karjerą galėjo lemti ne vien tėvų ar kitų giminaičių įtaka, bet ir asmeninės savybės. Tai aiškėja lyginant Alekno Fiodorovičiaus Kriveco ir, pavyzdžiui, kunigaikščio Petro Timofejevičius Masalskio karjerą. Atrodo, kad Alekno Fiodorovičiaus Kriveco pozicijos karjeros pradžioje buvo gerokai prastesnės nei Petro Timofejevičius Masalskio. Jis priklausė bajorų Krivecų giminei, kuri savo įtaka ir turtais negalėjo lygintis su galingiausiomis Smolensko žemės giminėmis (tarp jų ir Masalskiais). Tuo tarpu Petro Timofejevičiaus Masalskio tėvas Timofejus Vladimirovičius Masalskis XV a. pabaigoje buvo vienas iš įtakingiausių asmenų Smolensko žemėje. Timofejaus Vladimirovičiaus pasiuntinybės į Maskvą byloja, kad valdovas juo pasitikėjo. Nepaisant to, jo sūnus Petras nesugebėjo labai aukštai iškilti. 1512–1546 m. jis minimas kaip valdovo dvarionis, 1518 m. – kaip Stakliškių valdytojas, o 1533 m. – kaip Semeliškių valdytojas (žr. 3 lentelę). Tuo tarpu Alekno Fiodorovičiaus Kriveco karjera buvo žymiai įspūdingesnė.

Pilies / žemės teisei Smolensko žemėje atstovavusių pareigūnų sluoksniu apžvalga leidžia daryti išvadą, kad absoliučią daugumą šių pareigūnų (neskaitant vietininkų ir vaivadų) sudarė vietos gyventojai. Tai rodo, kad LDK centrinė valdžia paisė regiono visuomenės interesų ir buvo pasirengusi perleisti jos atstovams dalį administracinės valdžios. Savo ruožtu Smolensko žemės pareigūnai XV–XVI a. pirmoje pusėje tapo svarbia LDK centrinės valdžios atrama regione. Prasidėjus LDK ir MDK karams Smolensko pareigūnų ryšys su LDK centrine valdžia tik dar labiau sustiprėjo, Lietuvos valdovai kaip įmanydami stengėsi jiems padėti materialiai. 1514 m. MDK kariuomenei užėmus Smolenską ir beveik visą Smolensko žemę šio regiono valdžios elito atstovai neteko savo politinės įtakos, tačiau vis tiek liko ištikimi Lietuvos didžiajam kunigaikščiui ir įsikūrė kituose LDK regionuose (daugiausia vakarinėse vaivadijose). Pareigūnų vaikai laikui bėgant pritapo kitų valstybės regionų visuomenėse ir nebesiejo savęs su prarasta Smolensko žeme.

165, c. 234; *МВКЛ 560*, c. 60; *РНБ*, т. 20, Книга третья судебных дел (1518–1522), док. № 52, с. 1290, док. № 52, с. 1290.

2. Kanonų teisei atstovavę pareigūnai (Stačiatikių bažnyčios pareigūnai)

Pareigybių genezė

Smolensko vyskupai šaltiniuose pradedami minėti nuo XII a. pirmos pusės⁴⁹⁵. Smolensko vyskupiją 1136 m. įkūrė Smolensko kunigaikštis Rostislavas Mstislavičius⁴⁹⁶. Pirmųjų Smolensko vienuolynų archimandritų ir igumenų bei cerkvių šventikų tikslus atsiradimo laikas nežinomas. Jie turėjo atsirasti maždaug tuo pačiu metu kaip ir Smolensko vyskupai. Leonido Aleksejevo teigimu, XII–XIII a. Smolenske jau buvo keli vienuolynai⁴⁹⁷.

Pareigūnų prerogatyvos

Dėl tiriamojo laikotarpio Smolensko vyskupijos, tuo pačiu ir vyskupų administracinės jurisdikcijos, ribų istorikai pateikia įvairias nuomones. Anot A. Mironowicziaus, LDK 1359 m. užėmus Smolensko žemę priklausiusį Mstislavlį sumažėjo ne tik šio politinio regiono, bet ir Smolensko vyskupijos teritorija. Mstislavlis esą tapo pavaldus Polocko vyskupijai (nuo Vytauto valdymo laikų Polocko arkivyskupijai)⁴⁹⁸. Panašią nuomonę viename iš savo straipsnių išsakė ir V. Varoninas. Anot jo, Mstislavlis Polocko vyskupijai buvo priskirtas maždaug tarp 1359 ir 1404 m.⁴⁹⁹ Vis dėlto naujesni tyrimai rodo, kad Mstislavlis Smolensko vyskupijai liko pavaldus ir po to, kai buvo prijungtas prie LDK. Polocko arkivyskupų jurisdikcijai jis perėjo ne anksčiau kaip XV a. viduryje⁵⁰⁰. Pastarąją nuomonę patvirtina šaltinių duomenys⁵⁰¹. Todėl galima teigti, kad bent iki XV a. vidurio Smolensko vyskupijos teritorija buvo didesnė nei Smolensko žemės teritorija.

Smolensko vyskupai atlikinėjo įvairias funkcijas. Viena svarbiausių buvo teisminė funkcija. Smolensko vyskupo teismo jurisdikcija buvo apibrėžta 1136 m. Smolensko kunigaikščio Rostislavo Mstislavičiaus išduotame rašte.

⁴⁹⁵ Mironowicz A., 2003, s. 294; Shchapov Y. N., 1993, Appendix, p. 238; Шапов Я. Н., 1989, Приложение II, с. 212.

⁴⁹⁶ Anksčiau Smolensko žemė bažnytinio požiūriu buvo pavaldi Perejeslavlio vyskupui (Girkontas R., 2001, p. 55). Tikėtina, kad Rostislavo Mstislavičiaus tėvas Mstislavas Vladimirovičius, vienu metu valdęs Perejeslavlį ir Smolenską, siekė suformuoti atskirą Smolensko vyskupiją tam, kad galėtų Perejeslavlį ir Smolenską padalyti savo sūnams (Янин В. Л., 1998, с. 29).

⁴⁹⁷ Алексеев Л. В., 1980, с. 243.

⁴⁹⁸ Mironowicz A., 2003, s. 158.

⁴⁹⁹ Варонін В., 2009b, с. 61.

⁵⁰⁰ Полоцкие грамоты, т. 2, с. 287.

⁵⁰¹ Полоцкие грамоты, т. 1, док. № 465, с. 637.

Vyskupas įgijo teisę pats teisti jam tiesiogiai pavaldžius žmones, nagrinėti su santuokiniu gyvenimu susijusias bylas⁵⁰². Neabejotina, kad ir tiriamuoju laikotarpiu Smolensko vyskupai turėjo teisę savo teismuose nagrinėti bažnytinius reikalus ir Stačiatikių bažnyčiai pavaldžių žmonių bylas arba patikėti tokių bylų nagrinėjimą savo dvarų pareigūnams (dešimtininkams, vietininkams)⁵⁰³. Tačiau šią teisę Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero valdymo laikais nuolat pažeidinėdavo Smolensko vietininkai ir pavietininkiai. Valdovas ne vieną kartą rašė Smolensko vietininkams drausdamas taip elgtis, tačiau tai nepadėjo⁵⁰⁴. XV a. pasauliečiai kišdavosi ne tik į Smolensko, bet ir įvairių kitų Kijevo metropolijai priklaususių stačiatikiškų vyskupijų reikalus. Viena iš tokių buvo Peremyšlio vyskupija Lenkijoje. 1469 m. LDK ir Lenkijos valdovas Kazimieras išleido raštą, draudžiantį pasauliečiams kištis į šios vyskupijos reikalus⁵⁰⁵.

Smolensko kunigaikščio Rostislavo Mstislavičiaus 1136 m. raštu buvo apibrėžta ne tik Smolensko vyskupo teismo kompetencija, bet ir vyskupijos pajamos, jų šaltiniai, nurodytos valdos, kurias kunigaikštis suteikė Smolensko Dievo Motinos soborui ir vyskupui⁵⁰⁶. Anot Valentino Sedovo, Smolensko Dievo Motinos soborui ir vyskupui 1136 m. raštu suteiktos valdos – Drosenskojės ir Jasenskojės kaimai, Moišinskajės žemė Pogonovičiuose, Nimikorskajos ežerai su pievomis, Sverkovų Lukų pievos ir Kolodarskojės ežeras – priklausė Smolensko kunigaikščio domeniui⁵⁰⁷. Šios valdos neabejotinai buvo netoli Smolensko⁵⁰⁸.

Lyginant su XII a., tiriamuoju laikotarpiu Smolensko vyskupo žemėvalda buvo gerokai pakitusi. Toje vietoje, kur buvo Jasenskojės kaimas, XV a. pabaigoje egzistavo Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaras, pavadinimu Jasenaja⁵⁰⁹. O Pogonovičiai XV a. antroje pusėje priklausė Anastazijai Bogdanovajai Sviruničiai. Jai mirus, Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras Pogonovičius suteikė Vaskai Basai⁵¹⁰.

Apie kitas vietas, 1136 m. raštu suteiktas Smolensko Dievo Motinos soborui ir vyskupui, informacijos neturime. Tikėtina, kad šios valdos buvo

⁵⁰² ДКУ, с. 141–145.

⁵⁰³ АВАК, т. 13, док. № 5, с. 17.

⁵⁰⁴ LM 5, dok. nr. 17, p. 45–46.

⁵⁰⁵ Беднов В. А., 2002, с. 43–44.

⁵⁰⁶ ДКУ, с. 141–145.

⁵⁰⁷ Седов В. В., 1960, с. 31.

⁵⁰⁸ Алексеев Л. В., 1976, с. 53.

⁵⁰⁹ LM 6, dok. nr. 606, p. 346.

⁵¹⁰ LM 4, dok. nr. 127, p. 138.

atimtos prijungus Smolensko žemę prie LDK. Tokią prielaidą daryti leidžia Proščių valdos atvejais. 1465 m. sausio 31 d. Proščiai buvo suteikti Smolensko vyskupui Misailui. Suteiktą fiksuojančiame įrašė minima, kad „[...] nuo seno tie prostiečiai yra bažnytiniai, senuose įrašuose įrašyti, o atėmęs [prostiečius – A.J.] gi buvo didysis kunigaikštis Vytautas, užsirūstinęs ant pirmojo vyskupo, ir buvo suteikęs [prostiečius – A.J.] Nesterui Terpigorjevui, o po to [prostiečius – A.J.] valdė kiti bajorai ir miestiečiai, iki pat šio meto [...]“⁵¹¹. Labai tikėtina, kad Proščius Vytautas atėmė supykęs ant Smolensko vyskupo Michailo, kuris Vytautui 1395 m. užėmus Smolenską pabėgo į Maskvą⁵¹².

XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje dėl MDK karinės ekspansijos Smolensko vyskupai prarado dalį administruotų valdų Smolensko žemėje (Pogostiščės, Liubunės, Bliževičių, Pečkų valsčius)⁵¹³. Tačiau LDK centrinė valdžia stengėsi bent iš dalies kompensuoti nuostolius. 1497 m. Smolensko vyskupui Josifui I Bulgarinovičiui buvo suteikta žemės įkurdinti 120 žmonių, atvykusių iš Maskvos ir Tverės⁵¹⁴. Už parodytą lojalumą 1500–1503 m. karo su MDK metu kitas Smolensko vyskupas Josifas II Soltanas gavo 3 dvarus Palenkėje, Bielsko paviete: Tapilecą, Baciutus ir Piščiaivą⁵¹⁵. Be to, Smolensko vietininkas Jurgis Andriejaitis Solohubavičius davė Josifui II Soltanui valdyti tuščią Kapustynės kaimelį Smolensko žemėje. 1507 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis jam patvirtino šį kaimelį⁵¹⁶.

Galima konstatuoti, kad iki pat 1514 m., kuomet Smolenską užėmė MDK kariuomenė, Smolensko vyskupai disponavo stambia žemėvalda. Bažnytinės ir asmeninės valdas jie administravo padedami savo dvarų pareigūnų ir tarnų. 1499 m. kaip Smolensko vyskupo Josifo I Bulgarinovičiaus vietininkas jo valdomame Gorų dvare minimas kažkoks Grinka⁵¹⁷.

⁵¹¹ LM 3, p. 43–44: „[...] издавна тые Прощане церковные, в старых записех записаны, а отнял был деи княз великии Витовтъ, розгневав ся на первого владыку, и дал был Нестеру Терпигореву, а потомъ державали иные бояре и местичи, ажь и до тыхъ местъ, [...]“⁵¹¹. Ši situacija byloja apie valdovo rūstybės naudojimą valstybės valdymo praktikoje (žr. Ryčkov A., 2016, p. 116; Ryčkov A., 2018, p. 129).

⁵¹² Писарев С. П., 1894, с. 96.

⁵¹³ LDKMVS, dok. nr. 4, 5, p. 83, 87, 93–94, 98–99.

⁵¹⁴ LM 6, dok. nr. 219, p. 155; A3P, т. 1, док. № 144, с. 166–168.

⁵¹⁵ LM 25, dok. nr. 220, p. 273–274. Josifas II Soltanas 1506 m. kovo 11 d. šiuos dvarus užrašė Supraslio vienuolynui (ACД, т. 9, док. № 2, с. 6–7).

⁵¹⁶ LM 8, dok. nr. 228, p. 206–207.

⁵¹⁷ LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 639.

Kita Smolensko vyskupų funkcija buvo rūpinimasis tikinčiųjų sielovada, visuomenei brangiais tikėjimo simboliais. Įvairiuose metraščiuose minima, jog 1456 m. Smolensko vyskupas Misailas kartu su Smolensko miestiečiais nuvyko į Maskvą ir prašė Maskvos didžiojo kunigaikščio grąžinti kadaise iš Smolensko pavogtą Dievo Motinos ikoną. Prašymas buvo patenkintas ir ikona iškilmingai perduota atvykusiesiems⁵¹⁸. Šio įvykio įtraukimas į metraščių pasakojimus rodo, kad Dievo Motinos ikonos kultas buvo svarbi Smolensko gyventojų religinės tradicijos dalis⁵¹⁹. Taip pat aišku, kad už jos puoselėjimą didžiausia atsakomybė teko Smolensko vyskupui.

Smolensko vyskupai aktyviai dalyvaudavo ir politiniame Smolensko žemės gyvenime. Tarp šio regiono gyventojų, prašančių Lietuvos valdovų suteikti jiems aktualias privilegijas, būdavo ir Smolensko vyskupai⁵²⁰. 1514 m. MDK kariuomenei apsiautus Smolenską ir jį užėmus aiškiai buvo matoma Smolensko vyskupo Varsonofijaus politinė reikšmė⁵²¹.

Kaip ir kiti Kijevo stačiatikių metropolijai pavaldūs vyskupai, Smolensko vyskupai dalyvaudavo Kijevo metropolito rinkimuose. Antai vyskupas Savastijanas 1415 m. lapkričio 15 d. dalyvavo išrenkant Kijevo metropolitu Grigalių Camblaką⁵²².

Tiriamąjį laikotarpį šaltiniuose neminima, jog Smolensko vyskupai būtų skyrę, tvirtinę arba atšaukę iš pareigų kitus Stačiatikių bažnyčios pareigūnus Smolensko žemėje – vienuolynų archimandritus bei igumenus ir cerkvių šventikus. Tačiau tikėtina, kad tokią teisę bent dalies šių pareigūnų atžvilgiu Smolensko vyskupai turėjo. Kita vertus, yra žinoma, jog jie suteikdavo teisę pasauliečiams patiems statyti arba atnaujinti cerkves ir skirti jų šventikus, o šiuos atleisdavo nuo vyskupui priklausančių mokesčių mokėjimo. Be to, vyskupai įsipareigodavo nagrinėti tokių šventikų bylas patys asmeniškai, o ne per savo pareigūnus – dešimtininkus ir vietininkus⁵²³.

1395–1514 m. Smolenske minimi Avraamijaus, Koložos, Pečioros, Pokrovo Skaisčiausios Dievo Motinos, Švč. Trejybės, Šv. Arkangelo Mykolo, Šv. Dvasios, Šv. Išganytojo ir Šv. Petro vienuolynai, Skaisčiausios

⁵¹⁸ *Иоасафовская летопись*, с. 47–48; *ПСРЛ*, т. 8, с. 144–145; *ПСРЛ*, т. 12, с. 109–110; *ПСРЛ*, т. 18, с. 209–210; *ПСРЛ*, т. 25, с. 273–274; *ПСРЛ*, т. 26, с. 213–214; *ПСРЛ*, т. 27, с. 118–119; *ПСРЛ*, т. 28, с. 112–113, 280–281; *РЛНС*, ч. 5, с. 279–280.

⁵¹⁹ Plg. ikonų garbinimo svarbą kitose stačiatikiškose vietovėse: Waugh D. C., 2004, s. 259–278; *Мікульскі Ю. М.*, 2014, с. 59–96.

⁵²⁰ *LM 5*, dok. nr. 561, p. 376; Кром М. М., 2010, Приложение I, с. 261.

⁵²¹ Кром М. М., 2010, с. 245; *ПСРЛ*, т. 37, с. 101–102.

⁵²² *АЗР*, т. 1, док. № 24, с. 33.

⁵²³ *АВАК*, т. 13, док. № 5, с. 16–17.

Dievo Motinos, Šv. Arkangelo Mykolo, Šv. Barboros, Šv. Boriso ir Hlebo, Šv. Dvasios ir Šv. Jono cerkvės⁵²⁴. Vienuolynų archimandritai ir igumenai vadovaudavo vienuolynams, atstovaudavo vienuolių interesams, administruodavo vienuolynų žemėvaldą ir pajamas⁵²⁵. Tuo tarpu apie cerkvių šventikų funkcijas duomenų neturime. Jie turėjo vadovauti pamaldoms, galbūt administruodavo cerkvių žemėvaldą.

Pareigybių skyrimo tvarka

Apie Smolensko vyskupų skyrimo tvarką tiriamuoju laikotarpiu informacijos turime nedaug. Sprendžiant pagal Voskresenijos metraščio duomenis, 1396 m. Smolensko vyskupu Nasoną veikiausiai paskyrė tuometinis Kijevo metropolitas Kiprijonas su Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto pritarimu⁵²⁶. Apie vėlesnių Smolensko vyskupų,ėjusių pareigas iki 1514 m., paskyrimo aplinkybes informacijos neturime. Tiesa, 1434 m. sausio 12 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Kęstutaitis pripažino Kijevo metropolitu tapusio Smolensko vyskupo Gerasimo bažnytinę valdžią ir įpareigojo jį toliau eiti Smolensko vyskupo pareigas⁵²⁷. Šis faktas ir XIV a. pabaigoje – XVI a. pastebimi Polocko vyskupų bei arkivyskupų skyrimo tvarkos pokyčiai⁵²⁸ leidžia daryti prielaidą, jog XV–XVI a. pradžioje Smolensko vyskopus skirdavo nebe Kijevo metropolitai, o Lietuvos didieji kunigaikščiai.

Apie Smolensko vienuolynų archimandritų bei igumenų ir cerkvių šventikų skyrimo tvarką tiriamuoju laikotarpiu informacijos neturime. Juos

⁵²⁴ Lietuvos metraštis, p. 132; LM 4, dok. nr. 77, p. 115–116; LM 5, dok. nr. 186, 206, 264, p. 114, 128, 170; LM 6, dok. nr. 19, 219, 298, 477, 509, p. 63, 155, 195, 281, 299; LM 8, dok. nr. 80, 220, 238, 357–359, 425, 470, p. 126, 201–202, 212, 277–279, 316–317, 343–344; LDKMVS, dok. nr. 4, 5, p. 83, 87, 93–94, 98–99; Капраль М., 2010, с. 548; Мікульскі Ю. М., 2015а, дак. № 2, с. 269; Рукописные книги, вып. 1, док № 312, с. 224; Сб. РИО, т. 35: ПДС, т. 1, док. № 75, с. 400; Трофимовский Н. В., 1864, с. 218–220, 257–258, 266; Ульяновский В. И., 1994, с. 83.

⁵²⁵ LM 8, dok. nr. 220, 357–359, 470, p. 201–202, 277–279, 343–344.

⁵²⁶ ПСРЛ, т. 8, с. 69: „Тое же весны, за 2 недели до Велика дни, князь великий Василей Дмитреевич еде съ Москвы въ Смоленскъ видетися съ тестемъ своимъ Витофтомъ, и бывъ у него възвратися на Москву; съ нимъ же вкупе и Киприанъ митрополитъ былъ у Витофта, и постави на Великъ день Насона епископа въ Смоленске, [...]“. Kiprijonas pasižymėjo kaip geras strategas, siekęs sustiprinti savo kaip Kijevo metropolito įtaką. Todėl jam turėjo būti aktualu palaikyti gerus santykius su Vytautu (žr. Бочек П., 2014, с. 67–68).

⁵²⁷ Полевых С., 2015b, Приложение I, док. № 10, с. 533–534.

⁵²⁸ Žr. šios disertacijos poskytį apie kanonų teisei atstovavusius Polocko žemės pareigūnus.

galbūt skirdavo Lietuvos didieji kunigaikščiai, Smolensko vyskupai arba kiti asmenys, fundavę vienuolynus ir cerkves, buvę jų patronais.

Pareigūnai ir jų karjeros ypatybės

1395–1514 m. šaltiniuose minima 14 Stačiatikių bažnyčios pareigūnų,ėjusių pareigas Smolensko žemėje. Iš jų 9 buvo Smolensko vyskupai: Josifas I Bulgarinovičius, Gerasimas, Joakimas, Misailas, Nasonas, Savastijanas, Simeonas, Josifas II Soltanas ir Varsonofijus. Likę 5 asmenys buvo Smolensko Švč. Trejybės, Šv. Arkangelo Mykolo, Šv. Dvasios ir Šv. Išganytojo vienuolynų archimandritai bei igumenai: Afanasijus, Genadijus, Jona, Onofrijus ir Varlamėjus.

Apie minėtų vienuolynų archimandritų bei igumenų kilmę, giminystės ryšius ir karjeros ypatybes duomenų neturime. Smolensko vyskupų atveju duomenų turime nemažai. Josifas I Bulgarinovičius, Gerasimas, Josifas II Soltanas ir Misailas buvo neabejotinai kilę ne iš Smolensko žemės⁵²⁹. Tiesa, Josifas I Bulgarinovičius ir Misailas giminiavosi su šio regiono bajorais Sapiegomis. Josifo I Bulgarinovičiaus giminaitis buvo Ivanas Semionovičius Sapiega⁵³⁰, o Misailo giminaitė buvo Bogdano Semionovičiaus Sapiegos žmona kunigaikštė Fiodora Druckytė-Sokolinskytė⁵³¹. Iš Smolensko žemės galbūt buvo kilęs kitas Smolensko vyskupas Varsonofijus. Jo giminaičiai buvo Smolensko žemės bajorai Chodykinai⁵³². Apie visų kitų Smolensko vyskupų kilmę ir giminystės ryšius su Smolensko žemės gyventojais duomenų neturime.

Smolensko vyskupams svarbi buvo ne tik kraujo giminystė su Smolensko žemės gyventojais ir valdžios elito atstovais, bet ir kitokie ryšiai. Smolensko vietininkas Mikalojus Radvilaitis 1485 m. užmezgė dvasinės giminystės ryšius su Smolensko vyskupu Joakimu. Pastarasis tapo Mikalojaus Radvilaičio sūnaus Jurgio krikštatėviu ir užrašė savo krikštasūniui valdą⁵³³.

⁵²⁹ Manoma, kad Josifo I Bulgarinovičiaus giminė buvo kilusi iš Bulgarijos (Kapiszewski H., 1965, s. 301). Gerasimas buvo maskvėnas (Полехов С., 2015b, Приложение III, с. 566). Dėl Misailo kilmės žr. Wolff J., 1895, s. 669–670. Josifas II Soltanas priklausė LDK bajorų Soltanų giminei, kuri berods nepalaikė jokių ryšių su Smolensko žeme (Lulewicz H., 2001, s. 359; Чистякова М., 2010, с. 35).

⁵³⁰ Černius R., 1999, p. 248; Gil A., Skoczylas I., 2014, s. 129; Макарий, 1996, с. 65.

⁵³¹ Lazutka S., 1998, p. 23–24; Wolff J., 1895, s. 669–670; Чистович И., 1882, с. 145.

⁵³² *Иоасафовская летопись*, с. 165; *ПСРЛ*, т. 6, с. 256; *ПСРЛ*, т. 8, с. 258; *ПСРЛ*, т. 13, с. 22; *ПСРЛ*, т. 28, с. 350.

⁵³³ Ліцкевіч А. У., 2009, дак. № 17, с. 30. Anot Deimanto Karvelio ir Raimondos Ragauskienės, vyskupas Joakimas Jurgio Radvilos krikštatėviu pasirinktas daugiausiai dėl ekonominių paskatų (Karvelis D., Ragauskienė R., 2009, p. 204).

To paties vyskupo Joakimo 1485 m. rašte liudijo Smolensko okolničiai Alekna Vasiljevičius Glazyna ir Timofejus Vladimirovičius Masalskis. Glazyną vyskupas netgi pavadino „mūsų sūnumi“ (aišku, perkeltine prasme)⁵³⁴. Josifui I Bulgarinovičiui rūpimą privilegiją valdovas suteikė prašant ne tik jam, bet ir Smolensko okolničiams, kunigaikščiams, bajorams, Smolensko miesto seniūnui, miestiečiams⁵³⁵. Smolensko žemės pareigūnai kaip teisėjai dalyvavo šio vyskupo bylose su kunigaikščiais Gorskiais ir Šišovskiais⁵³⁶.

Su Smolensko vyskupais ryšius palaikė ir vidutiniai bei smulkūs Smolensko žemės bajorai. Atrodo, kad jų būta vyskupų tarnų gretose⁵³⁷. Kai kuriems asmenims vyskupai netgi patikėdavo konkrečias pareigas. 1490 m. kaip Joakimo maršalka minimas Bogdanas Oltufjevičius⁵³⁸. 1499 m. kaip Josifo I Bulgarinovičiaus vietininkas jo valdomame Gorų dvare minimas kažkoks Grinka⁵³⁹.

Sprendžiant pagal turimus šaltinių duomenis, 2 Smolensko vyskupai prieš gaudami šias pareigas ėjo žemesnes bažnytines pareigas kituose LDK regionuose. Joakimas iš pradžių ėjo Polocko Šv. Boriso ir Hlebo vienuolyno Belčicoje igumeno pareigas (žr. 2 priedą), o Josifas I Bulgarinovičius ėjo Slucko Švč. Trejybės vienuolyno igumeno ir archimandrito pareigas⁵⁴⁰.

4 tiriamuoju laikotarpiu Smolensko vyskupo pareigas ėję asmenys sugebėjo tapti aukščiausiais LDK Stačiatikių bažnyčios hierarchais – Kijevo metropolitais. Šias pareigas gavo Smolensko vyskupai Gerasimas (metropolitas Gerasimas 1432–1435 m.), Misailas (metropolitas Misailas I 1475–1480 m.), Josifas I Bulgarinovičius (metropolitas Josifas I Bulgarinovičius 1498–1501 m.) ir Josifas II Soltanas (metropolitas Josifas II Soltanas 1507–1521/22 m.)⁵⁴¹. Visi jie kurį laiką išlaikė abi – Kijevo metropolito ir Smolensko vyskupo – pareigybes. Gavęs Kijevo metropolito pareigybę Josifas II Soltanas Smolensko vyskupo pareigybę išlaikė

⁵³⁴ Ліцкевіч А. У., 2009, дак. № 17, с. 30.

⁵³⁵ *LM 6*, dok. nr. 219, p. 155.

⁵³⁶ Ten pat, dok. nr. 298, 299, p. 194, 196; *LMAVB RS*, f. 18, b. 206/1/6, l. 639.

⁵³⁷ *LM 4*, dok. nr. 106, p. 129; *LM 5*, dok. nr. 152, p. 99; *LM 6*, dok. nr. 148, p. 125–126.

⁵³⁸ *LM 4*, dok. nr. 127, p. 138.

⁵³⁹ *LMAVB RS*, f. 18, b. 206/1/6, l. 639.

⁵⁴⁰ Kapiszewski H., 1965, s. 301.

⁵⁴¹ Пазднякоў В., 2007b, с. 92. Plg. Mironowicz A., 2003, s. 290–291; Мончак I., 1987, Chronological tables. Chronology of the Hierarchy, p. 354–355; Гудзак Б., 2000, Додаток 4, с. 353–354.

neilgai⁵⁴². Galbūt tik trumpai abi šias pareigybes išlaikė ir Misailas⁵⁴³. Tuo tarpu Gerasimas ir Josifas I Bulgarinovičius Kijevo metropolito ir Smolensko vyskupo pareigas derino kelerius metus (plg. informaciją 2 priede). 1434 m. sausio 12 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Kęstutaitis pats įpareigojo Kijevo metropolitu tapusį Gerasimą ir toliau eiti Smolensko vyskupo pareigas⁵⁴⁴.

Gerasimas, Misailas ir Josifas I Bulgarinovičius Kijevo metropolitais tapo tuo metu, kai tarptautinėje arenoje itin aktualus buvo katalikų ir stačiatikių bažnytinės unijos klausimas. Visi jie buvo įtraukti arba patys įsitraukė į šios unijos sudarymo reikalus. Gerasimas pasižymėjo kaip nuoseklus bažnytinės unijos šalininkas⁵⁴⁵. Misailas formaliai taip pat rėmė bažnytinę uniją, tačiau buvo spaudžiamas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero ir apaštališkojo nuncijaus⁵⁴⁶. Tuo tarpu Josifo I Bulgarinovičiaus pozicija unijos atžvilgiu, baltarusių istoriko Valerijaus Pazdniakovo teigimu, kito. Tapęs Kijevo metropolitu jis kurį laiką priešinosi bažnytinės unijos planams, tačiau kiek vėliau pakeitė savo nuomonę ir ėmė ją remti⁵⁴⁷.

⁵⁴² Vienintelis mums žinomas Josifo II Soltano kaip Kijevo metropolito ir Smolensko vyskupo paminėjimas datuojamas 1508 m. vasario 26 d. (*LM* 8, dok. nr. 110, p. 143). Po kurio laiko Smolensko vyskupo pareigas gavo Varsonofijus.

⁵⁴³ Vienintelis mums žinomas Misailo kaip Kijevo metropolito ir Smolensko vyskupo paminėjimas datuojamas 1476 m. kovo 14 d. (*Przegląd Poznański*, t. 27, s. 186).

⁵⁴⁴ Полехов С., 2015b, Приложение I, док. № 10, с. 533–534.

⁵⁴⁵ Mikulski J., 2010, s. 35; Полехов С., 2015b, Приложение III, с. 566–567.

⁵⁴⁶ Mironowicz A., 2003, s. 192; Mironowicz A., 2011, s. 38. Apie Misailo indėlį į bažnytinės unijos planų įgyvendinimą taip pat žr. Hryniewicz W., 1994, s. 54–65; Гудзяк Б., 2000, с. 68–71; Лурье В. М., 2009, с. 89–90; Флоря Б. Н., 2007, с. 241–246.

⁵⁴⁷ Пазднякоў В., 2007a, с. 676. Apie Josifo I Bulgarinovičiaus indėlį į bažnytinės unijos planų įgyvendinimą plačiau žr. Černius R., 1999, p. 235–262.

II. POLOCKO ŽEMĖ

A. Teritorinė struktūra

Polocko žemės teritorinė struktūra iki XVI a. vidurio buvo ganėtinai vientisa ir tuo skyrėsi nuo gerokai sudėtingesnės Smolensko ir Vitebsko žemių teritorinės struktūros. O. Backus, pristatydamas savo LDK teritorinės – administracinės sąrangos schemą, *Polocko regioną* įvardijo kaip vientisą struktūrą, tačiau pažymėjo, kad čia savo valdas išlaikė kunigaikščiai Lukomskiai⁵⁴⁸. Jų kilmė sietina su Polocko žemės pietinėje dalyje buvusia sena (atsiradusia prieš tiriamojo laikotarpio pradžią) Lukomlio pilimi⁵⁴⁹. XV a. kunigaikščių Lukomskių valdos šios pilies vietovėje (Lukomlio valsčiuje) sumažėjo dėl Lietuvos didžiųjų kunigaikščių suteikčių įvairiems asmenims⁵⁵⁰. 1563 m. Lukomskių valdas Lukomlyje smarkiai nuniokojo MDK kariuomenė⁵⁵¹. To paties žygio metu veikiausiai buvo sugriauta ir Lukomlio pilis. 1567 m. minima, jog Lukomskiai, atsižvelgdami į Lietuvos valdovo valią, siekia pastatyti šioje vietovėje pilį⁵⁵². Neilgai trukus ji išties buvo pastatyta. 1574 m. Lukomlio pilis minima kaip privati nuosavybė, bendrai valdoma kunigaikščių Lukomskių ir įvairių kitų asmenų⁵⁵³. Tiesa, po 1564–1566 m. LDK įvykdytų reformų Lukomlis buvo atskirtas nuo Polocko žemės ir perduotas Oršos pavietui (plačiau apie tai kiek vėliau).

Tiriamuoju laikotarpiu labiausiai kintanti buvo Polocko žemės šiaurinės dalies teritorinė struktūra. 1414 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas užėmė Pskovo priemiestį Sebežą, buvusį į šiaurę nuo Polocko⁵⁵⁴. Sebežas tapo Polocko žemės dalimi⁵⁵⁵ (žr. 1 priedą, 1 kartoschemą). Tačiau XV a. pabaigoje prasidėjus LDK ir MDK karams, Polocko žemė prarado dalį teritorijų šiaurėje. 1500–1503 m. karo metu MDK kariuomenė užėmė šio regiono Berezajos, Nevelio, Usvajos, Lovco, Vesnebologo valsčius. Pagal 1503 m. LDK ir MDK paliaubų sutartį, šie valsčiai buvo pripažinti MDK⁵⁵⁶. 1534–1537 m. karo metu MDK kariuomenė užėmė dar du Polocko žemės

⁵⁴⁸ Backus O. P., 1957, p. 11.

⁵⁴⁹ Wolff J., 1895, s. 213.

⁵⁵⁰ Насевич В. Л., 1994, с. 161–186.

⁵⁵¹ *Книга посольская*, т. 1, док. № 157, с. 235–236; *ПСРЛ*, т. 29, с. 325.

⁵⁵² *Archivum Sanguszków*, t. 7, dok. nr. 121, s. 128.

⁵⁵³ *LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 425, l. 40–40v.

⁵⁵⁴ *Kronika Macieja Strykowskiego*, t. II, s. 150–151.

⁵⁵⁵ Хорошкевич А. Л., 2015, с. 331–332.

⁵⁵⁶ *LDKMVS*, dok. nr. 4, 5, p. 83, 87, 94, 99. Taip pat žr. Цемушаў В., 2014, с. 29.

šiaurinius valsčius – Sebežą ir Zavoločę. Pagal 1537 m. LDK ir MDK paliaubų sutartį, šie valsčiai buvo pripažinti MDK⁵⁵⁷ (žr. 1 priedą, 2 kartoschemą). Strateginiu požiūriu ypač skausmingas LDK buvo Sebežo praradimas⁵⁵⁸.

1534–1537 m. karo metu MDK centrinė valdžia užimtuose Polocko žemės šiauriniuose pakraščiuose pastatė Sebežo (1535 m.) ir Zavoločės (1536 m.) pilis⁵⁵⁹. Be to, Polocko žemei anksčiau priklausiusio Nevelio valsčiaus apylinkėse MDK centrinė valdžia pastatė Nevelio pilį (žr. 1 priedą, 2 kartoschemą). Tikslus šios pilies pastatymo laikas nežinomas. Ji turėjo būti pastatyta ne vėliau kaip 1562 m.⁵⁶⁰

Iki 1563 m. dėl karų su MDK Polocko žemė prarado tik šiaurinius pakraščius. Tuo metu karai didelės įtakos šio regiono teritorinei struktūrai dar neturėjo. Tačiau 1558 m. prasidėjus Livonijos karui, MDK kariuomenės antpuoliai tapo itin intensyvūs, o dėl to išaugo pavojus LDK pasienio pilims. Antai Šv. Romos imperatoriaus Ferdinando I Habsburgo pasiuntinys Valentinus Saurmanas, rezidavęs Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto dvare Vilniuje, 1562 m. balandžio 3 d. savo laiške rašė: „*Maskvėnas [Ivanas IV], vos suėjus paliaubų dienai, iš karto įsiveržęs į karaliaus žemes ties Polocku ir Vitebsku, kalbama, skersai išilgai kardu ir ugnimi taip nuniokojo tą sritį, jog, sakoma, buvo sudeginta iki keturių ar penkių šimtų kaimų ir keletas neįtvirtintų bei menkesnių miestelių. O čia visa sukaustė mieguistumas, kad nei karalius, nei kiti, išgirdę šią žinią, nė kiek nesijaudina ir tarsi patys leidžia priešui toliau pulti*“⁵⁶¹.

Mažiau nei po metų šis „mieguistumas“ Lietuvos valdovui kainavo Polocko pilį. 1563 m. MDK kariuomenė užėmė ne tik šią pilį, bet ir beveik visą Polocko žemės teritoriją. 1564 m. LDK kariuomenei pavyko atgauti dalį prarastos teritorijos, tačiau šiaurinė ir centrinė Polocko žemės dalis su Polocko pilimi liko okupuota MDK kariuomenės iki pat 1579 m.⁵⁶² Ši Polocko žemės dalis MDK centrinės valdžios buvo oficialiai vadinama *Polocko pavietu*⁵⁶³. Į jo sudėtį 1563–1579 m. laikotarpiu įėjo Drisos, Lepelio ir Gorodeco apskritys, taip pat didelė dalis Sebežo, Nevelio ir Veližo

⁵⁵⁷ LDKMVS, dok. nr. 14, 15, p. 180, 181, 184, 185, 189, 191, 194, 196.

⁵⁵⁸ Bucevičiūtė L., 2015, p. 266–267.

⁵⁵⁹ Варонін В., 2007b, с. 561; Кром М. М., 2008, с. 66, 69, 86, 87; Шеламанова Н. Б., 1969, с. 74.

⁵⁶⁰ Žr. Сб. РИО, т. 71: ПДС, т. 3, док. № 5, с. 80.

⁵⁶¹ Valentino Saurmano laišakai, 32 laiškas, p. 207.

⁵⁶² Насевич В., 2007h, с. 448.

⁵⁶³ Žr. Иван Грозный – завоеватель Полоцка, с. 47.

apskričių. *Polocko pavieta* teritorija buvo skirstoma ir į smulkesnius teritorinius vienetus – valsčius⁵⁶⁴. Siekdama išsaugoti užimtas Polocko žemės teritorijas, MDK centrinė valdžia šiame regione iki 1570 m. pastatė Kozianų, Krasnos, Krečiotos, Nieščerdos, Sitnos, Sokolo, Sušos, Turovlios, Ulos (pastaroji egzistavo trumpai) pilis⁵⁶⁵ (žr. 1 priedą, 4 kartoschemą). Be to, *Polocko pavietui* buvo priskirtos Ozeriščės ir Usviatio pilys⁵⁶⁶, stovėjusios MDK kariuomenės užimtoje Vitebsko žemės šiaurinėje dalyje.

Praradus Polocko pilį Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Augustui teliko apgaillestauti, jog priešas „*užėmė mūsų valstybės vartus*“⁵⁶⁷ ir kuo skubiau pasirūpinti LDK šiaurinio pasienio gynybos sustiprinimu. Kaip ir MDK okupuotoje Polocko žemės dalyje, tai buvo daroma statant naujas pilis. 1570 m. birželio 20 d. sudarytoje ATR ir MDK paliaubų sutartyje aptariant *Polocko pavieta* pilių priklausomybę minimos šios Lietuvos didžiajam kunigaikščiui pavaldžios naujos pilys: Belmakovas, Čiašnikai, Drisa, Kopecas, Lepelis, Lukomlis, Tečė (Lebedis), Ula, Ušačiai, Voronečas⁵⁶⁸. Visgi šis sąrašas ne visai tikslus. Jame nepaminėtos Dysnos ir Večeljės pilys, pastatytos maždaug tuo pačiu metu, kaip ir dauguma kitų minėtų pilių⁵⁶⁹ (žr. 1 priedą, 4 kartoschemą). Be to, Drisą tik sąlyginai galima laikyti nauja pilimi. Ji buvo pastatyta dar prieš tai, kai 1558 m. prasidėjo Livonijos karas ir MDK kariuomenė užėmė Polocką. 1546 m. spalio 5 d. datuojamame dokumente minima, kad Polocko vaivada Stanislovas Stanislovaitis Davaina yra išvykęs prie naujai statomos Drisos pilies⁵⁷⁰. Jos statybos turėjo būti baigtos per artimiausius metus, kadangi jau 1551 m. Davaina minimas kaip šios pilies valdytojas (žr. 2 priedą).

Abejonių kelia tai, kad 1570 m. paliaubų sutartyje LDK priklausančiai *Polocko pavieta* daliai buvo priskirtos Belmakovo ir Lukomlio pilys. 1564–1566 m. LDK vykusių administracinės ir teismų reformų metu Polocko žemės pietines ribas nuspręsta pakoreguoti. 1565–1566 m. sandūroje

⁵⁶⁴ Ермак В. Ю., 2014, с. 19.

⁵⁶⁵ Łopatecki K., 2017, s. 183–184; *Книга посольская*, т. 1, док. № 189, с. 295; Макараў М., 2007, с. 685–686; Сапунов А. П., 1912, с. 300; Ткачоў М., 2007b, с. 690.

⁵⁶⁶ *Жг. Иван Грозный – завоеватель Полоцка*, с. 126–171, 422–427; *Книга посольская*, т. 1, док. № 189, с. 295; *Писцовые книги*, отд. 2, с. 429–434, 550–566.

⁵⁶⁷ *Archiwum Sanguszków*, t. 6, dok. nr. 126, s. 227: „[...] *ворота панства нашого взял [...]*“.

⁵⁶⁸ *Книга посольская*, т. 1, док. № 189, с. 294.

⁵⁶⁹ Tiesa, Dysnoje pilis galėjo egzistuoti dar XIV–XV a. pradžioje. Tačiau vėliau ši pilis veikiausiai sunyko. XV a. pradžios – XVI a. vidurio šaltiniuose Dysnos pilis neminama (Ткачоў М., 2007a, с. 585–586).

⁵⁷⁰ *LM* 29, dok. nr. 7, p. 27.

sudarytame LDK pavietų ribų nustatymo projekte Polocko žemei anksčiau priklausęs Lukomlis buvo priskirtas Oršos pavietui⁵⁷¹. Šiam pavietui turėjo būti priskirta ir Belmakovo pilis, buvusi visai netoli Lukomlio pilies (šiek tiek į rytus nuo Lukomlio)⁵⁷². Todėl galima teigti, kad 1570 m. paliaubų sutartyje aptariant *Polocko pavieto* teritorinę struktūrą į LDK administracinę pertvarką nebuvo atsižvelgta. Taip pat gali būti, kad LDK centrinė valdžia dėl karo su MDK ir vykstančių derybų dėl sienų nustatymo kurį laiką nekeitė Polocko žemės ir Oršos pavieto ribų. Tačiau 1574 m. Lukomlio pilis jau neabejotinai priklausė Oršos pavietui⁵⁷³. Tuo metu jam veikiausiai priklausė ir Belmakovo pilis.

Apie kai kurių Lietuvos didžiajam kunigaikščiui pavaldžių Polocko žemės pilių, įvardytų 1570 m. paliaubų sutartyje, pastatymo aplinkybes užsimenama Barkulabo metraštyje. Jame minima, kad prie Čiašnikų, Dysnos, Lepelio ir Voronečo pilių statybos prisidėjo vienas įtakingiausių XVI a. septinto – aštunto dešimtmečio Polocko žemės pareigūnų – Barkulabas Ivanovičius Korsakas⁵⁷⁴. Vertinant Barkulabo metraščio informaciją reikia turėti omenyje tai, kad šis šaltinis pasižymi įvairiais netikslumais, neretai informacija jame iškraipoma. Tačiau bent jau Lepelio atveju apie Barkulabo Ivanovičiaus Korsako indėlį į pilies statybas leidžia kalbėti kitų šaltinių duomenys⁵⁷⁵. Tikėtina, kad Korsakas prisidėjo ir prie Dysnos pilies statybos, kadangi buvo ilgametis šios pilies valdytojas (žr. 2 priedą). Tačiau Čiašnikų ir Voronečo pilių atveju šaltinių duomenys neleidžia teigti, kad Barkulabas Ivanovičius Korsakas būtų kaip nors prisidėjęs prie šių pilių statybos. Tuo rūpinosi kiti LDK pareigūnai.

Čiašnikų pilies statybomis itin aktyviai rūpinosi Braclavo vaivada kunigaikštis Romanas Fiodorovičius Sanguška, XVI a. septintame dešimtmetyje buvęs vienu iš pagrindinių LDK karinių pajėgų vadų Polocko žemėje. Apie Sanguškos ketinimus statyti Čiašnikuose pilį užsimenama jam adresuotuose keliuose laiškuose, datuojamuose 1567 m. rugpjūčio 15 ir 16 d.

⁵⁷¹ Remiamės šia projekto originalo teksto rusėnų kalba ir vertimo į lietuvių kalbą publikacija: Vilimas D., 2006, Priedas. LDK pavietų ribų nustatymo projektas (1565–1566), p. 217.

⁵⁷² Žr. žemėlapi: Спірыдонаў М. Ф., Аршанскі павет у канцы XVI ст. // Насевіч В., 2007a, c. 253.

⁵⁷³ Lietuvos didysis kunigaikštis Henrikas Valua 1574 m. kovo 26 d. raštu įpareigojo Oršos pakamarį išspręsti Lukomlio žemvaldžių ginčą (*LVIA*, f. 1135, ap. 20, b. 425, l. 40–40v).

⁵⁷⁴ *Баркулабаўская хроніка // ПСБП*, c. 115.

⁵⁷⁵ *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 267, l. 80.

Tačiau tuo metu Lietuvos valdovas Žygimantas Augustas prioritetą skyrė Voronečo pilies statyboms⁵⁷⁶. Todėl pilies statybos Čiašnikuose užtruko. Ji minima 1567 m. spalio 30 d.⁵⁷⁷ Tačiau tuo metu pilis veikiausiai dar nebuvo baigta statyti. Romanas Fiodorovičius Sanguška rašė valdovui Žygimantui Augustui apie Čiašnikų pilies statybų užbaigimą ir gavo valdovo atsakymą 1568 m. balandžio 16 d.⁵⁷⁸

Pilies statybos Voroneče prasidėjo kiek anksčiau nei Čiašnikuose. Lietuvos valdovas Žygimantas Augustas 1566 m. spalio 31 d. dvylikai metų atleido Voronečo pilies naujakurius nuo mokesčių bei prievolių ir paprašė LDK žemvaldžių išleisti ten gyventi savo pavaldinius, kurie to norėtų⁵⁷⁹. Tų pačių metų lapkričio 9 d. valdovas kreipėsi į Polocko kaštelioną ir Lepelio pilies valdytoją Jurgį Mikalojaitį Zenavičių, kad šis vyktų prie Voronečo pilies ir prižiūrėtų jos statybas⁵⁸⁰. 1567 m. rugpjūčio 13 d. minima, jog statybos dar nebaigtos⁵⁸¹. Šaltinių duomenys neatskleidžia, kada jos buvo baigtos.

Lepelio pilis buvo pastatyta katalikiškai Vitebsko parapijai anksčiau priklausiusiose valdose⁵⁸². Palyginus su kitomis Polocko žemės pilimis, Lepelis buvo statomas ilgai. Viename dokumente užsimenama, kad Lepelyje pilis jau egzistavo 1564 m. Tuo metu Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto paliepimu ten gyveno Barkulabas Ivanovičius Korsakas, matyt turėjęs prižiūrėti pilies statybos darbus⁵⁸³. Tačiau 1568 m. birželio 17 d. datuojamame Žygimanto Augusto rašte minima, kad ši pilis dar nebaigta statyti. Šiuo raštu valdovas informavo tuometinį Polocko kaštelioną ir Lepelio pilies valdytoją Jurgį Mikalojaitį Zenavičių apie tai, jog siekdamas pagreitinti šios pilies statybas įsakė pasiųsti prie jos daugiau žmonių ir paragino tą patį padaryti prie Lepelio valdų ir žmonių turinčius žemvaldžius⁵⁸⁴. Šaltinių duomenys neatskleidžia, kada Lepelio pilį baigta statyti.

⁵⁷⁶ *Archiwum Sanguszków*, t. 7, dok. nr. 147, 148, s. 180, 182.

⁵⁷⁷ Ten pat, dok. nr. 174, p. 210.

⁵⁷⁸ Ten pat, dok. nr. 205, p. 251.

⁵⁷⁹ *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 63–64v.

⁵⁸⁰ *Archiwum Sanguszków*, t. 7, dok. nr. 107, s. 109–110.

⁵⁸¹ Ten pat, dok. nr. 145, p. 176–177.

⁵⁸² *LMAVB RS*, f. 6, b. 252, l. 1; ten pat, f. 43, b. 23273, l. 1. Plačiau žr. Довгялло Д. И., 1905, с. 6–7.

⁵⁸³ *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 267, l. 80.

⁵⁸⁴ *АЗР*, т. 3, док. № 42, с. 143–144; *Витебская старина*, т. 4, ч. 1: Полоцкое воеводство под властью царя Иоанна Васильевича Грозного (1563–1580), Грамоты, отписки и пр., док. № 9, с. 92–93.

XVI a. septinto ir aštunto dešimtmečio sandūros šaltinių duomenys rodo, kad Tečėje savo pilį pirmiausiai ketino pastatyti Maskvos didysis kunigaikštis. Tačiau tam sutrukdė Lietuvos lauko raštininko Franco Bartoševičiaus Žuko vadovaujamos karinės pajėgos. Pastarasis pats ėmė rūpintis pilies statybomis Tečės vietovėje⁵⁸⁵. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas atsižvelgė į Žuko pastangas ir 1571 m. balandžio 5 d. suteikė raštą, leidžiantį šiam administruoti Tečės pilį⁵⁸⁶. Sprendžiant pagal šio rašto datą ir turinį, pilis turėjo būti pastatyta šiek tiek anksčiau nei buvo sudaryta ATR ir MDK 1570 m. birželio 20 d. paliaubų sutartis. Ankstyviausias mums žinomas Tečės pilies paminėjimas kaip tik ir datuojamas prieš pat paliaubų sutarties sudarymą – 1570 m. gegužės 12 d.⁵⁸⁷

Ulos pilį Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto paliepimu buvo pradėta statyti 1563 m. Tačiau statybos darbai nebuvo baigti, kadangi pilies teritoriją užėmė MDK kariuomenė. MDK valdovas Ivanas Rūstusis 1567 m. įsakė pastatyti pilį toje pačioje vietoje. Tai ir buvo padaryta. Tačiau Ulos pilis stovėjo neilgai. 1568 m. rugpjūčio 20 d. kunigaikščio Romano Fiodorovičiaus Sanguškos vadovaujami LDK kariniai daliniai šturmavo Ulos pilį ir ją sunaikino. Dar tais pačiais metais čia buvo pastatyta nauja, Lietuvos didžiajam kunigaikščiui pavaldi pilis⁵⁸⁸.

Ušačų pilis buvo pradėta statyti XVI a. septinto dešimtmečio pabaigoje. 1569 m. spalio 4 d. datuojamame Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto rašte užsimenama, kad Maskvos didysis kunigaikštis ketino Ušačiuose statyti pilį. Tačiau tam sutrukdė Dysnos seniūno Barkulabo Ivanovičiaus Korsako ir Lietuvos valdovo dvarionio Dmitro Korsako vadovaujamos karinės pajėgos. Jie patys pradėjo statyti Ušačiuose pilį, o Lietuvos valdovas skyrė 2000 kapų grašių šios pilies tarnybinių žmonių finansavimui⁵⁸⁹.

Vienintelį mums žinomą Večeljės pilies paminėjimą aptinkame 1570 m. rugpjūčio 3 d. datuojamame Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto rašte. Iš jo sužinome, jog valdovo valia minėtą pilį savo lėšomis ėmė statyti Bogdanas Vasiljevičius Telica. Tuo metu pilies statybos buvo tiek pasistūmėjusios, jog šalia jos pradėjo kurtis miestelis („местечко“).

⁵⁸⁵ LM 532, dok. nr. 75, p. 89; LVIA, f. 599, ap. 1, b. 102, l. 9–9v; ten pat, MKF-2, knyga nr. 266, l. 416v; ten pat, knyga nr. 267, l. 335–335v.

⁵⁸⁶ LVIA, MKF-2, knyga nr. 266, l. 416v; ten pat, knyga nr. 267, l. 335–335v.

⁵⁸⁷ Сб. РИО, т. 71: ПДС, т. 3, док. № 24, с. 651.

⁵⁸⁸ Голубев В. Ф., 2011, с. 43; Макараў М., 2007, с. 685–686; Ткачоў М., 2007b, с. 690; Янушкевич А., 2007b, с. 690.

⁵⁸⁹ LM 532, dok. nr. 75, p. 88–89.

Atsižvelgdamas į Telicos pastangas valdovas aptariamam dokumentu suteikė jam Večeljės pilies valdytojo pareigas⁵⁹⁰. Visgi duomenų apie Večelję stoka leidžia teigti, jog ši pilis ir jos valdytojo pareigybė egzistavo neilgai.

Apie Belmakovo ir Kopeco pilių pastatymo aplinkybes informacijos neturime. Galime pasakyti tik tiek, kad abi pilys pirmą kartą minimos 1566 m. birželio 13 d.⁵⁹¹

1579 m. Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stepono Batoro kariuomenei pavyko atgauti visas MDK kariuomenės 1563 m. okupuotas Polocko žemės teritorijas. Buvo užimta ne tik Polocko pilis, bet ir MDK kariuomenės anksčiau okupuotoje Polocko žemės dalyje pastatytos pilys. 1580 m. verždamasi į MDK teritorijos gilumą Stepono Batoro kariuomenė be kitų pilių užėmė ir Nevelį bei Zavoločę, kurie buvo pastatyti Polocko žemei kadaise priklausiusioje teritorijoje. 1582 m. tarp ATR ir MDK sudaryta Jam Zapolės paliaubų sutartimi ATR atsisakė dalies užimtų pilių, tarp jų ir Nevelio bei Zavoločės, tačiau visos kitos Polocko žemei priklausiusios teritorijos buvo pripažintos ATR⁵⁹². Jano Natanson-Leskio pastebėjimu, šio regiono šiaurinės sienos tapo tokios pačios, kokios buvo prieš MDK kariuomenės okupacijos pradžią 1563 m.⁵⁹³

1564–1566 m. LDK vykusių administracinės ir teismų reformų metu LDK centrinė valdžia nusprendė, kad Polocko žemę sudarys vienas pavietas. Tačiau kilo problema dėl pavieto centro, kadangi dar 1563 m. Polocko pilį užėmė MDK kariuomenė. Naujai kuriamiems žemės, pilies ir pakamario teismams reikėjo nuolatinės rezidavimo vietos.

Prieš tai, kai LDK 1579 m. atgavo Polocko pilį, pavieto centrais LDK sudėtyje išlikusioje Polocko žemės dalyje pretendavo tapti Dysnos ir Lepelio pilys. 1571 m. spalio 25 d. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto rašte užsimenama apie Polocko kašteliono, Lepelio pilies valdytojo Jurgio Mikalojaičio Zenavičiaus ir Dysnos pilies valdytojo Barkulabo Ivanovičiaus Korsako konkurenciją dėl teisės organizuoti pilies teismo darbą Polocko žemėje. Tuo metu valdovui atrodė, kad šiuos teismus būtų geriau organizuoti Lepelyje. Tačiau jis nusprendė atidėti savo sprendimą iki artimiausio seimo⁵⁹⁴.

⁵⁹⁰ LVIA, MKF-2, knyga nr. 48, l. 398–398v.

⁵⁹¹ *Сб. РИО*, т. 71: *ИДС*, т. 3, док. № 16, с. 372.

⁵⁹² *Acta historica*, t. XI, dok. nr. 130, s. 274; Natanson-Leski J., 1930, s. 66–67, 122–131; *АЗР*, т. 3, док. № 123, с. 260; *Книга посольская*, т. 2, док. № 97, 98, с. 260, 262, 265, 266.

⁵⁹³ Natanson-Leski J., 1930, s. 130.

⁵⁹⁴ LVIA, MKF-2, knyga nr. 56, l. 1.

Atrodo, kad apsispręsti Žygimantas Augustas nebespėjo (mirė kitais metais). Kurį laiką pilies teismai buvo organizuojami ir Dysnoje, ir Lepelyje⁵⁹⁵. Tad aiškaus administracinio centro Polocko pavietas neturėjo. Galutinai situacija išsprendė tik 1579 m. Stepono Batoro kariuomenei užėmus Polocko pilį. Nuo to laiko Polocko žemės teismai būdavo organizuojami būtent šioje pilyje⁵⁹⁶.

B. Pareigūnai

Polocko žemėje *pilies / žemės* teisei atstovavusių pareigūnų sistemos raidą chronologiniu požiūriu galime skirti į du atskirus laikotarpius: iki 1563 m. vasario 15 d. ir po to. Tą dieną Polocką užėmė Maskvos didžiojo kunigaikščio Ivano Rūsčiojo kariuomenė. Be to, netrukus po šio įvykio, 1564–1566 m. LDK buvo įgyvendintos administracinė ir teismų reformos. Tai kardinaliai keitė Polocko žemės pareigybių struktūrą. Todėl jos raidą nagrinėsime skaidydami tiriamąjį laikotarpį į dvi chronologines dalis.

Iki 1563 m. vasario 15 d. *pilies / žemės* teisei atstovavo Polocko vietininkai (nuo 1503 m. vaivados), pavietininkiai (nuo 1503 m. pavaivadžiai), bebrininkai, miesto dešimtininkai ir pavaiskiai, pilies raštininkai ir rašovai, pilininkai, raktininkai, tįjūnai, tiltininkai, vėliavininkai, Belčicos dvaro vietininkai, Čersviateų dvaro tįjūnai, patijūniai, vietininkai, Drisos pilies valdytojai ir jų pavaduotojai, Drisos, Morodnos ir Sebežo valsčių valdytojai. 1563 m. LDK praradus Polocką išliko tik Polocko vaivados, tiltininko, Drisos pilies valdytojo ir galbūt jo pavaduotojo pareigybės. Kitos minėtos pareigybės išnyko 1563 m. arba anksčiau. Tačiau praradus Polocką LDK centrinė valdžia turėjo pertvarkyti valstybės sudėtyje likusios Polocko žemės teritorijos gynybos sistemą išplečiant pilių tinklą ir užtikrinant jų ekonominį gyvybingumą. Todėl netrukus po šio įvykio atsirado (arba pirmą kartą paminėti šaltiniuose) nauji pareigūnai – Čiašnikų, Dysnos, Lepelio, Tečės, Ulos, Večeljės, Voronečo pilių valdytojai, taip pat Dysnos miesto vaitai, pilies valdytojų pavaduotojai, pilies teismo teisėjai, raštininkai, pilininkai, Drisos miesto vaitai, pilininkai, Lepelio pilies valdytojų pavaduotojai, pilies raštininkai, Ulos miesto vaitai, pilies valdytojų pavaduotojai, Voronečo pilies rašovai. Tuo tarpu su 1564–1566 m.

⁵⁹⁵ Plačiau žr. disertacijos dalis apie 1563 m. vasario 15 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpio Polocko žemės pareigūnus.

⁵⁹⁶ Pavyzdžiui, žr. *LMAVB RS*, f. 12, b. 4758; ten pat, f. 264, b. 298–300; *LVIA*, f. 1025, ap. 1, b. 37; ten pat, *SA*, b. 108, l. 11–12.

administracine ir teismų reformomis galime sieti Polocko žemės teismo pateisėjo, raštininko, teisėjo, taip pat kašteliono, pakamario ir vaznio pareigybių atsiradimą.

Polocko *miesto* / Magdeburgo teisei atstovavę pareigūnai atsirado po to, kai Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras 1498 m. spalio 4 d. suteikė Polockui Magdeburgo teisę. Jai atstovavo Polocko miesto burmistrai, lentvaičiai, raštininkai bei rašovai, suolininkai, tarėjai ir vaitai. Tarp 1514 ir 1519 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis nusprendė perduoti Polocko miesto vaito pareigas Polocko vaivada, kuris iki tol nebuvo susijęs su Polocko miesto savivalda. Todėl nuo to laiko vaivados tapo ir *pilies / žemės* teisei, ir *miesto* / Magdeburgo teisei atstovaujančiais pareigūnais. 1563 m. vasario 15 d. Maskvos didžiojo kunigaikščio kariuomenei užėmus Polocką neliko ir šiam miestui atstovaujančių pareigūnų. Tačiau 1569 m. sausio 20 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas suteikė Magdeburgo teisę Dysnai ir nustatė, kad šio miesto vaito pareigas turi eiti Dysnos seniūnas. Taigi šis pareigūnas, kaip iki 1563 m. ir Polocko vaivada, atstovavo ir *pilies / žemės*, ir *miesto* / Magdeburgo teisei. Be vaito Dysnoje egzistavo ir burmistrai, lentvaitis, suolininkai bei tarėjai, atstovavę *miesto* / Magdeburgo teisei. Tuo tarpu po Polocko užėmimo šaltiniuose pradėtų minėti Drisos ir Ulos miestų vaitų nepriskiriame šiai teisei atstovavusiems pareigūnams, kadangi Drisa aptariamuoju laikotarpiu nebuvo gavusi jokios savivaldos, o Ula nuo 1577 m. sausio 26 d. turėjo tik ribotą miesto savivaldą.

Svarbiausi asmenys, tiriamuoju laikotarpiu atstovavę kanonų teisei Polocko žemėje, buvo Polocko stačiatikių arkivyskupai. Be jų šaltiniuose minimi ir kiti Polocke pareigas ėję Stačiatikių bažnyčios pareigūnai – vienuolynų archimandritai, igumenai ir valdytojai, cerkvių šventikai. 1563 m. MDK kariuomenei užėmus Polocką, čia buvę vienuolynai ir cerkvės kartu su juose tarnavusiais dvasininkais atsidūrė Maskvos didžiojo kunigaikščio valdžioje. Po šio įvykio Lietuvos didžiojo kunigaikščio skiriamas Polocko arkivyskupas išliko, tačiau atsirado ir kitas Polocko arkivyskupas, skiriamas Maskvos metropolito⁵⁹⁷.

⁵⁹⁷ Варонін В., 2009b, с. 62.

1. *Pilies / žemės* teisei atstovavę pareigūnai

1.1. 1392–1563 m. vasario 15 d. laikotarpis

Pareigybių genezė

Ganėtinai tiksliai nustatyti galime tik dalies Polocko žemės pareigybių atsiradimo laiką. Polocko vietininko pareigybė neabejotinai atsirado XIV a. paskutiniajame dešimtmetyje, nušalinus nuo valdžios vietos kunigaikščius. Pirmuoju mums žinomą vietininku buvo kunigaikštis Simonas (Lengvenis) Algirdaitis, šias pareigas ėjęs maždaug 1393–1395 m. (žr. 2 priedą), t. y. pačioje Vytauto valdymo pradžioje. Prie naujesnių (atsiradusių po vietininkų valdžios Polocke įvedimo) pareigybių galime priskirti ir glaudžiai su Polocko vietininku (nuo 1503 m. vaivada) susijusias pavietininkio (nuo 1503 m. pavaiavadžio), Belčicos ir Čersviatų dvarų vietininkų pareigybes. XVI a. (iki 1563 m.) atsirado Polocko vėliavininko, Drisos pilies valdytojo ir jo pavaduotojo pareigybės. Jų atsiradimą galima tiesiogiai sieti su MDK karinės grėsmės išaugimu. Vėliau nei Polocko vietininkai atsirado ir Sebežo valsčiaus valdytojai bei Polocko pilininkai. Apie šių dviejų pareigūnų atsiradimo istoriją turime kiek daugiau informacijos. Ją verta aptarti plačiau.

Sebežo valsčiaus valdytojai turėjo atsirasti ne anksčiau kaip 1414 m., kadangi iki tol ši vietovė priklausė ne Polocko žemei, bet Pskovo respublikai. Sebežą minėtais metais užėmė Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto kariuomenė⁵⁹⁸. Sebežo valsčiaus valdytojai tam tikram laikui būdavo skiriami Kazimiero Jogailaičio valdymo laikais⁵⁹⁹. Veikiausiai jais tapdavo Polocko žemės bajorai⁶⁰⁰. Tiesa, jau ne kartą minėjome, kad valsčius bajorai gaudavo laikinai valdyti dar Kijevo Rusios laikais, šią praktiką LDK rusėniškose žemėse taikydavo ir Lietuvos didieji kunigaikščiai. Tačiau ji Polocko žemėje ėmė nykti gerokai anksčiau nei Smolensko žemėje⁶⁰¹. Turimi šaltinių duomenys rodo, kad be Sebežo valsčiaus Polocko žemės bajorams laikinam valdymui aptariamuoju laikotarpiu būdavo suteikiami tik

⁵⁹⁸ Хорошкевич А. Л., 2015, с. 331–332.

⁵⁹⁹ *LM* 3, p. 29.

⁶⁰⁰ Žr. *Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 88–89. Plg. XVI a. trečio dešimtmečio duomenis apie Sebežo valsčiaus valdymo ypatybes (*LM* 14, dok. nr. 711, p. 294–295).

⁶⁰¹ Apie Polocko žemės valsčių valdymo ypatumus plačiau žr. Хорошкевич А. Л., 2015, с. 334, 381.

Drisos ir, atrodo, Morodnos valsčiai⁶⁰². Tuo tarpu didelė dalis kitų šio regiono valsčių buvo privati įvairių asmenų nuosavybė⁶⁰³.

Polocko pilininko pareigybė atsirado gerokai vėliau nei vietininko pareigybė. 1475 m. kovo 27 d. datuojamame Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero rašte Polocko vietininkui Aleknai Sudimantaičiui minimas Polocko gyventojų pareiškimas valdovui, kad Polocke nuo seno nebuvo pilininko pareigybės ir kad pilies remonto darbus paprastai organizuoja Polocko vietininkas. Polockiečiai prašė valdovo patvirtinti senąją tvarką, susijusią su Polocko pilies remonto darbais. Valdovas patenkino šį prašymą ir patvirtino, kad šiuos darbus organizuoti turi Polocko vietininkas. Tuo pačiu valdovas įsipareigojo neskirti pilininko⁶⁰⁴.

Ši tvarka išliko ir Kazimiero Jogailaičio valdymo pabaigoje: tuometinis Polocko vietininkas Jonas Jurgaitis Zaberezinskis pats rūpinosi Polocko pilies remonto darbais⁶⁰⁵. Tačiau Žygimanto Senojo valdymo laikais Polocko pilininko pareigybė jau neabejotinai egzistavo (galbūt ji atsirado dar Aleksandro valdymo laikais⁶⁰⁶). XVI a. dėl MDK ir totorių kariuomenių antpuolių Polocko karinius įtvirtinimus teko ne kartą atnaujinti ir sustiprinti⁶⁰⁷. Todėl Polocko pilininko pareigybės atsiradimas, atrodo, buvo neišvengiamas.

⁶⁰² LM 6, dok. nr. 323, p. 211; LM 17, dok. nr. 444, p. 422.

⁶⁰³ LM 9, dok. nr. 71, p. 110; LM 12, dok. nr. 423, p. 346–347; LM 15, dok. nr. 36, p. 78–79; Варонін В. А., 2013, Дадагак, с. 216–218; *Полоцкая ревизия 1552 года*, с. 11. Taip pat žg. Воронин В., 2018, p. 207–216.

⁶⁰⁴ LM 3, p. 29–30: „Подчашому нашому, наместнику полоцькому, пану Олехну Судимоньтовичу [...]. Говорили намъ бояре полоцкие и мещане, и все посольство, штожь деи городничого в них здавна не бывало у Полоцку. А коли деи надобе город Полтескъ рубити, наместникъ нашъ, который городъ Польштескъ от нас держитъ, тотъ дело // городовое розказываетъ делати нашимъ людемъ, которые наши люди з волостей нашихъ Задвинскихъ Полтескъ рубливали издавна, и пригономъ Полоцкимъ, и инымъ волостемъ, которые издавна городъ Полтескъ рубливали. И били намъ чоломъ, абыхмо вчинили по-старому, приказали быхмо тебе, абы ты розказывал городъ Польштескъ рубити, коли будетъ его надобе рубити. И мы ихъ пожаловали, городничого не надобе намъ имъ давати; коли ся пригодить дело городовое, ино ты, наместникъ нашъ, а любо иньи, который потомъ будетъ от нас городъ Полтескъ держати, маеть приказывати и роздавати дело волостемъ Задвинскимъ и Полоцкимъ пригономъ, и инымъ волостемъ, которые будутъ издавна городъ Полтескъ рубливали. Недеи будетъ такъ, какъ и издавна при дяди нашомъ, при великомъ князи Витовте и Жикгимоньте.“

⁶⁰⁵ LM 6, dok. nr. 346, p. 225.

⁶⁰⁶ *Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 226–227.

⁶⁰⁷ Бохан Ю. М., 2008, с. 436.

Polocko miesto dešimtininkai atsirado Lietuvos valdovo Kazimiero laikais. Jie pakeitė anksčiau egzistavusius pavaiskius, kurių vienu metu būdavo du. Tačiau šiems pokyčiams nepasiteisinus Kazimieras 1486 m. rugpjūčio mėnesį išleistu raštu panaikino Polocko miesto dešimtininko pareigybę ir gražino pavaiskius⁶⁰⁸. Nustatyti tikslesnį pastarųjų pareigūnų atsiradimo ir išnykimo laiką sudėtinga⁶⁰⁹. Po Magdeburgo teisės Polocko miestui suteikimo 1498 m. pavaiskiai šaltiniuose nebeminimi, tad veikiausiai buvo pakeisti naujųjų magdeburginių pareigūnų.

Dalies kitų Polocko žemės pareigybių atsiradimo laiką nustatyti irgi sudėtinga. Kaip ir Smolensko atveju, tai galime mėginti padaryti pasitelkdami Rusų tiesą ir žinias apie XV–XVI a. egzistavusias pareigybes. Aptardamas Smolensko atvejį atkreipiau dėmesį, kad išplėstinėje Rusų tiesos redakcijoje minimos arklidininko, pilininko, tįjūno, tiltininko pareigybės⁶¹⁰. Be to, Kijevo Rusios laikais egzistavo ir raktininkai⁶¹¹. Tuo tarpu XV–XVI a. šaltiniai mini Polocko pilininko, raktininko, tįjūno, tiltininko, Čersviateų dvaro tįjūno ir jo pavaduotojo patijūnio pareigybes. Visos jos, išskyrus Polocko pilininko pareigybę, galėjo egzistuoti dar prieš tai, kai vietos kunigaikščius pakeitė Lietuvos didžiojo kunigaikščio skiriami vietininkai.

Polocko kunigaikštystės gyvavimo laikais galėjo egzistuoti ir daugiau pareigybių. Dar prieš prijungiant ją prie LDK Polocko didiesiems kunigaikščiams priklausė teisė naudotis vandens telkiniais ir juose ar šalia jų gyvenusiais paukščiais, žuvimis ir bebrais, o XIV a. antroje pusėje Polocko žemėje minimos bebrų gaudymvietės⁶¹². Tikėtina, kad šių gaudymviečių priežiūrą Polocko kunigaikščiai pavesdavo kam nors iš savo tarnų. Jei ši prielaida teisinga, tokius asmenis būtų galima laikyti XVI a. šaltiniuose minimų Polocko bebrininkų pirmtakais.

Polocko didieji kunigaikščiai savo tarnus pasitelkdavo ne tik įvairioms ūkinėms funkcijoms atlikti. Atrodo, kad kunigaikščiai turėjo savo raštininkus ar rašovus, kurie surašinėdavo jų dokumentus⁶¹³. Mūsų aptariamuoju laikotarpiu raštingų asmenų poreikis ir jų darbo svarba augo, Polocko valdžios atstovai ir privatūs asmenys negalėjo apsieiti be jų paslaugų. Tačiau Polocko pilies raštinės funkcijos, joje dirbusių asmenų įvardijimas,

⁶⁰⁸ *LM 4*, dok. nr. 98, p. 125.

⁶⁰⁹ Žr. Варонін В. А., 2010, с. 126–127.

⁶¹⁰ Тихомиров М. Н., 1953, с. 87–112.

⁶¹¹ Пашуто В. Т., Флоря Б. Н., Хорошкевич А. Л., 1982, с. 118.

⁶¹² Хорошкевич А. Л., 2015, с. 347.

⁶¹³ Žr. *Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 30.

prerogatyvos bei skyrimo tvarka galutinai nusistovėjo tik po 1564–1566 m. LDK įvykdytų administracinės bei teismų reformų ir Polocko pakartotinio prijungimo prie LDK 1579 m. To meto Polocko pilies administracijos dokumentuose įsigalėjo *Polocko pilies raštininko* įvardijimas (taip pasirašinėdavo patys raštininkai). Jį pirmą kartą aptinkame 1580 m. gruodžio 15 d. datuojamame dokumente⁶¹⁴. Pilies raštininkus skirdavo Polocko vaivada, jie dalyvaudavo pilies teismo, nagrinėjusio baudžiamąsias bylas, darbe. Tuo tarpu iki minėtų 1564–1566 m. reformų Polocko pilies raštinė išgyveno sudėtingą raidos procesą.

1482–1498 m. datuojamuose šaltiniuose, susijusiuose su Polocku, ne kartą aptinkame *pilies rašovo* įvardijimą. Taip vadinami Borisas Tolandiničius ir Trofimas Bolotovičius surašinėdavo privačius Polocko miestiečių ir valstiečių dokumentus⁶¹⁵. Atsižvelgdamas į šaltinių duomenis A. Hruša išreiškė mintį, jog pilies rašovai buvo vėlesnių Polocko magdeburginių raštininkų ir rašovų pirmtakai. Galbūt ši sąsaja iš tiesų teisinga. Tačiau istoriko pasirinkimą traktuoti ikimagdeburginius Polocko pilies rašovus kaip miesto rašovus⁶¹⁶ laikome nekorektišku, kadangi iki Magdeburgo teisės suteikimo Polocko miestas neturėjo savivaldos ir teisiniu požiūriu nebuvo atskirtas nuo pilies. Dėl to ikimagdeburginiuose šaltiniuose minimi būtent *pilies rašovai*. Tuo tarpu Polocko *miesto raštininkai* ir *rašovai* minimi tik po Magdeburgo teisės suteikimo (plačiau žr. disertacijos dalį apie Polocko miesto pareigūnus).

XV a. minimi pilies rašovai veikiausiai nebuvo glaudžiai susiję su Polocko vietininkais. Vietininko pareigas gaudavę asmenys kartu su savimi į Polocką atsiveždavo ir savo raštininkus bei rašovus⁶¹⁷, kurie ne tik tvarkydavo privačią vietininkų raštvedybą, bet ir surašinėdavo oficialius Polocko pilies administracijos dokumentus (pavyzdžiui, teismo sprendimus⁶¹⁸). Nenuostabu, kad Polocke XV a. rašytų dokumentų ypatybes tyrę istorikai įžvelgė tam tikrus išskirtinius Polocko vietininkų oficialių dokumentų bruožus⁶¹⁹. Nepaisant to, jiems tarnavusių raštininkų ir rašovų negalime laikyti Polocko pareigūnais, kadangi šaltiniai jų tiesiogiai nesieja su Polocko pilimi.

⁶¹⁴ ОРО, вып. 5, док. № 34, с. 35, 38.

⁶¹⁵ Полоцкие грамоты, т. 1, док. № 249, 266, 347, с. 392, 415, 477.

⁶¹⁶ Žr. Груша А. І., 2011, с. 51; Груша А. И., 2012, с. 484.

⁶¹⁷ Груша А. І., 2011, с. 51.

⁶¹⁸ Полоцкие грамоты, т. 1, док. № 121, с. 225.

⁶¹⁹ Груша А. І., 2011, с. 50–51; Філіпович М., 2014, с. 122; Хорошкевич А. Л., 2013, с. 37, 46.

XV a. Polocko istorijos šaltiniai leidžia kalbėti ne tik apie Polocko vietininkų, bet ir Polocko pilies dalykinę raštiją⁶²⁰. Pastarosios kūrėjais turėtume laikyti minėtus pilies rašovus Borisą Tolandiničių bei Trofimą Bolotovičių, taip pat Artiomą Buckovą Tulubėjų, kuris 1466 m. minimas kaip „*pilies tarnas*“ ir „*raštininkas*“⁶²¹. Šie specifiniai įvardijimai ir Tulubėjaus padaryta karjera⁶²² galbūt reiškia, kad jo funkcijos buvo svarbesnės nei pilies rašovų.

Po 1564–1566 m. administracinės ir teismų reformų bei Polocko sugrįžimo į LDK sudėtį 1579 m. atsiradusių Polocko pilies raštininkų savotiškais pirmtakais XV a. galime laikyti tiek Polocko vietininkų, tiek ir pilies raštininkus bei rašovus. Poreforminiai pilies raštininkai buvo Polocko vaivadų tarnai (kaip XV a. vietininkų raštininkai bei rašovai) ir pilies administracijos pareigūnai (kaip XV a. pilies raštininkai bei rašovai). XVI a. pirmo – septinto dešimtmečio šaltinių duomenys (ypač duomenys apie Polocko pilies knygas) leidžia teigti, kad pilies administracijoje dirbusių raštininkų funkcijos darėsi vis sudėtingesnės ir vis labiau artėjo prie poreforminių pilies raštininkų funkcijų (plačiau žr. disertacijos dalį apie pareigūnų prerogatyvas).

1563 m. vasario 15 d. Maskvos didžiojo kunigaikščio kariuomenei užėmus Polocką neliko ir daugelio Polocko žemės pareigybių. Tačiau kai kurios iš jų išnyko dar prieš tai. Lietuvos didžiajam kunigaikščiui pavaldūs Sebežo valsčiaus valdytojai egzistavo ne vėliau kaip iki 1537 m., kuomet šis valsčius pagal LDK ir MDK paliaubų sutartį buvo pripažintas pastarajai valstybei. Be to, Polocko bebrininko, miesto dešimtininko ir pavaiskio, tijūno, Čersviatų dvaro tijūno, patijūnio ir Morodnos valsčiaus valdytojo pareigybių paminėjimai šaltiniuose taip pat išnyko gerokai prieš 1563 m. Kai 1579 m. LDK atgavo Polocką, šios pareigybės nebuvo atkurtos. Tijūno pareigybės raida Polocke, atrodo, atitiko bendras LDK tendencijas. Istoriografijoje atkreiptas dėmesys į tai, kad XV–XVI a. tijūnai pamažu išnyko daugelyje LDK regionų, išskyrus Žemaitiją, Vilnių ir Trakus⁶²³.

⁶²⁰ Груша А. И., 2011, с. 51; Хорошкевич А. Л., 2013, с. 42.

⁶²¹ *Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 178, с. 294: „*слуга городский*“; ten pat, док. № 179, с. 295: „*schriver*“.

⁶²² Žr. *Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 157.

⁶²³ Žr. Kiaurienė J., Petrauskas R., 2009, p. 270–271; Saviščevas E., 2010, p. 109. Tijūno termino nykimą fiksuoja Pirmojo Lietuvos Statuto 6 skyriaus 26 straipsnis (*PLS*, t. 2, d. 1, p. 187–189; *PLS*, p. 192).

Pareigūnų prerogatyvos

Polocko žemės atveju pareigūnų prerogatyvų klausimas lengvesnis nei Smolensko žemės atveju dėl žymiai didesnio informacijos kiekio. Daugiausia jos turime apie svarbiausius Polocko žemės pareigūnus – vietininkus ir vaivadas.

Kaip ir Smolensko atveju, XIV a. pabaigoje atsiradusių Polocko vietininkų administracinė jurisdikcija veikiausiai neapėmė visos Polocko žemės. Vietininko valdžia didžiausia buvo Polocko pilyje ir jos regione, t. y. aplinkinėse teritorijose, tiesiogiai susijusiose su pilies ūkiniais poreikiais. Tai patvirtina aptariamojo laikotarpio šaltiniai, kuriuose vietininkas įvardijamas kaip Polocko pilies laikytojas⁶²⁴. Apie šios pilies regioną XV a. informacijos neturime labai daug. Atrodo, kad jam tuo metu nepriklausė kai kurios svarbios Polocko žemės dalys, pavyzdžiui, jos pietuose buvęs Lukomlio valsčius ir kunigaikščių Lukomskių valdos⁶²⁵.

XVI a. šaltiniai gerokai informatyvesni. 1532 m. lapkritį suteikdamas Polocko vaivados pareigas Jonui Jurgaičiui Hlebavičiui Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis patikėjo jam Polocko pilį su visais valdovo dvarais, valsčiais ir kaimais. Tačiau šią suteiktą fiksuojančiuose valdovo raštuose Hlebavičiui patikėtų dvarų, valsčių ir kaimų pavadinimai neminimi⁶²⁶. Polocko žemės teritorijoje aptariamuoju laikotarpiu egzistavo du valdovui priklausę dvarai – Belčica ir Čersviatai. Jie neabejotinai priklausė Polocko vietininkų ir vaivadų administracinei jurisdikcijai. Tuo tarpu valsčių ir kaimų pavaldumas Polocko piliai ir jos vietininkams bei vaivadoms nuolatos kito. Anot V. Volungevičiaus, viena iš pagrindinių šio reiškinių priežasčių buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio žemėvaldos politika⁶²⁷.

XVI a. (iki 1563 m.) Polocko žemėje be paties Polocko egzistavo ir daugiau pilių, kurių pavaldumą Polocko vaivadoms sunku vienareikšmiškai apibūdinti. Lietuvos Metrikoje įrašytas 1523 m. gegužę datuojamas Čersviatų pilies aprašymas, kuris, sprendžiant iš jo teksto, buvo sudarytas kaip atmintinė perleidžiant pilies valdymą kažkokiam asmeniui⁶²⁸. Tačiau

⁶²⁴ Pavyzdžiui, *LM 6*, dok. nr. 323, p. 210.

⁶²⁵ Žr. Насевич В. Л., 1994, с. 161–186.

⁶²⁶ *LM 15*, dok. nr. 119, p. 150–151; *LM 17*, dok. nr. 282, p. 282.

⁶²⁷ Volungevičius V., 2015, p. 148–150.

⁶²⁸ *LM 11*, dok. nr. 156, p. 146: „Записано на памет с чим замокъ подан на Черсвите. С чымъ замокъ подан.“. Plg. Vitebsko pilies inventorių, sudarytą 1508 m. perduodant pilies valdymą naujai paskirtam Vitebsko vietininkui Ivanui Semionovičiui Sapiegai (*LM 6*, dok. nr. 556, p. 330–331).

nežinome, kam tuo metu Čersviatų pilis buvo suteikta, kaip ji būdavo administruojama. Galbūt ji, kaip ir Čersviatų dvaras, buvo tiesiogiai pavaldi Polocko vaivada ir valdoma jo skiriamų vietininkų. XVI a. viduryje Polocko žemėje buvo pastatyta dar viena pilis – Drisa, kuri turėjo savo atskirus valdytojus, vadintus „*laikytojais*“ (žr. nuorodas 2 priede). Pirmuoju Drisos pilies valdytoju tapo Polocko vaivada Stanislovas Stanislovaitis Davaina. Tačiau po jo šias pareigas gavo Jonas Lopotas, kuris nebuvo Polocko vaivada. 1563 m. vasario 15 d. LDK praradus Polocką valstybės sudėtyje likusioje Polocko žemės dalyje atsirado ir daugiau pilių, kurios turėjo savo atskirus valdytojus. Taigi Polocko vaivadų valdžia Polocko žemėje nebuvo tolygi. Iki 1563 m. stipriausia ji buvo pačioje Polocko pilyje ir jai tiesiogiai pavaldžiose teritorijose (pilies regione).

Tiriant Polocko vietininkų ir vaivadų prerogatyvas svarbu išsiaiškinti, kokios reikšmės turėjo vaivados statuso pripažinimas Polocko vietininkui 1503 m. Lygiai kaip ir Smolensko vietininkų bei vaivadų atveju, neturime duomenų, kad šis LDK centrinės valdžios sprendimas būtų lėmęs kokius nors staigius prerogatyvų pokyčius. Bent jau iš pradžių Polocko vaivadų funkcijos, atrodo, nesiskyrė nuo ankstesnių vietininkų funkcijų. Beje, kai kurie Polocko vietininkai XV a. šaltiniuose neretai irgi būdavo vadinami vaivadomis⁶²⁹. Tačiau 1503 m. įsitvirtinus vaivados statusui šie pareigūnai bendroje LDK pareigūnų hierarchijoje pakilo ir aplenkė kitų LDK pilių vietininkus, laikytojus, seniūnus, o po Liublino unijos netgi tapo ATR senatoriais⁶³⁰.

Apie Polocko vietininkų ir vaivadų prerogatyvas užsimenama 1511 m. liepos 23 d. Polocko žemei suteiktoje Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo privilegijoje. Viena iš svarbiausių šių pareigūnų funkcijų buvo teisėjavimas vietos gyventojų bylose. Tą jie turėjo daryti Polocko pilyje⁶³¹. Ši aplinkybė lėmė, jog aptariamojo laikotarpio šaltiniuose Polocko vietininkai bei vaivados būdavo įvardijami kaip *pilies* teisei atstovaujantys pareigūnai⁶³². Atrodo, kad šių pareigūnų teisminę veiklą apibrėžė ir kitas minėtos privilegijos punktas: „*o miestiečių vienam neteisti, teisti jam su bajorais ir miestiečiais*“⁶³³. Aptariamojo laikotarpio šaltinių duomenys

⁶²⁹ Žr. disertacijos dalį apie Polocko žemės pareigūnų karjeros ypatybes.

⁶³⁰ Галубовіч В. У., 2015, с. 157.

⁶³¹ LM 8, dok. nr. 613, p. 454.

⁶³² LM 6, dok. nr. 323, p. 210.

⁶³³ LM 8, dok. nr. 613, p. 452: „*А мещань одному не судити, судити ему з бояры и мещаны*“. Plg. Rohdewald S., 2005, s. 131.

leidžia neabejoti, kad šios dvi Polocko vietininkų ir vaivadų teisminę veiklą reglamentavusios nuostatos išties būdavo taikomos praktikoje⁶³⁴.

Polocko vaivadų teisminę veiklą reglamentavo ne tik Polocko žemei suteiktos Lietuvos didžiųjų kunigaikščių privilegijos, bet ir 1529 m. priimtas Pirmasis Lietuvos Statutas. Jame esančiame III skyriaus 4 straipsnyje nurodyta, kad LDK pareigūnai „turi savo paviete tvarkytis: teisti, rėdyti ir savo diečkus siųsti bei savo urėdais sena tvarka naudotis“⁶³⁵. Aptariamojo laikotarpio šaltinių duomenys rodo, kad atliekant įvairias teisines procedūras Polocko vaivados išties remdavosi savo skiriamais diečkais (teismo tarnautojais)⁶³⁶.

Polocko vietininkai ir vaivados atlikdavo ne tik teisėjų funkcijas, bet ir administruodavo Lietuvos didžiojo kunigaikščio žemėvaldą Polocko žemėje (surasdavo laisvas valdas valdovo suteiktis prašantiems asmenims⁶³⁷ arba patys savo nuožiūra dalindavo suteiktis⁶³⁸, įvesdindavo į valdovo suteiktas valdas⁶³⁹), suteikdavo arba atimdavo tarnybinius žmones⁶⁴⁰, suteikdavo leidimą Polocko gyventojams įsigyti arba parduoti valdas⁶⁴¹, valdovo pavedimu suteikdavo įvairias pareigas valdovo parinktiems asmenims⁶⁴², atlikdavo karines funkcijas (vadovaudavo Polocko pilies gynybai, Polocko žemės karinėms pajėgoms⁶⁴³). Tiesa, turimi duomenys leidžia teigti, jog kai kurios Polocko vietininkų ir vaivadų prerogatyvos laikui bėgant kito. Pirmieji Polocko vietininkai XIV a. pabaigoje Polocko vardu sudarinėdavo sutartis su Ryga⁶⁴⁴, tačiau vėliau ši praktika nebuvo tęsiama. Kazimiero Jogailaičio laikais vietininkai rūpindavosi Polocko pilies remonto darbais⁶⁴⁵, bet XVI a. už tai atsakingas buvo jau Polocko pilininkas. Iki 1498 m., kuomet Polocko miestui buvo suteikta Magdeburgo teisė, Polocko vietininkai kuruodavo prekybinius reikalus su Polocko prekybiniais

⁶³⁴ Žr. dokumentus leidiniuose *Беларускі архіў*, т. 2; *Полоцкіе грамоты*, т. 1.

⁶³⁵ *PLS*, p. 149.

⁶³⁶ *Павыздзіўі, Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 232, с. 167.

⁶³⁷ *LM 12*, dok. nr. 171, p. 215.

⁶³⁸ *LM 29*, dok. nr. 42, p. 78; *Полоцкая ревизия 1552 года*, с. 44–45, 138.

⁶³⁹ *LM 12*, dok. nr. 43, 409, p. 144, 338.

⁶⁴⁰ *Полоцкіе грамоты*, т. 1, док. № 431а, с. 582–583.

⁶⁴¹ *LM 5*, dok. nr. 221, 222, p. 137, 138; *LM 6*, dok. nr. 243, p. 167; *LM 8*, dok. nr. 311, p. 255; *LM 12*, dok. nr. 630, p. 482.

⁶⁴² *LM 17*, dok. nr. 444, p. 422.

⁶⁴³ *LM 564*, dok. nr. 1, 51, p. 29, 69; Філіпович М., 2014, с. 107.

⁶⁴⁴ *Полоцкіе грамоты*, т. 1, док. № 36, с. 105–106.

⁶⁴⁵ *LM 3*, p. 29–30.

partneriais (daugiausia Ryga)⁶⁴⁶, tačiau nuo 1498 m. tuo rūpinosi magdeburginiai miesto pareigūnai⁶⁴⁷. Tarp 1514 ir 1519 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis nusprendė perduoti Polocko vaivada Polocko miesto vaito pareigas, nors anksčiau šias pareigas atlikinėdavo atskiras pareigūnas (žr. disertacijos dalį apie Polocko miesto pareigūnus).

Polocko vietininkai ir vaivados skirdavo savo pavuotojus (pavietininkius ir pavaivadžius) ir valdovo dvarų Polocko žemėje vietininkus. Daugiausia informacijos turime apie pavietininkius ir pavaivadžius. Pirmieji mums žinomi Polocko pavietininkiai buvo Polocko vietininko Andriaus Sakaičio, šias pareigas ėjusio 1444–1458 m., pavuotojai. Taigi jie Polocke pradėdami minėti gerokai anksčiau nei kitose mūsų tiriamų LDK regionų pilyse. Lietuvos Metrikos 16-oje Užrašymų knygoje ir kituose XVI a. šaltiniuose pavietininkiai ir pavaivadžiai dažniausiai minimi kaip teisėjai, teisėjaudavę kartu su kitais Polocko gyventojais. Šie pareigūnai netgi turėjo savo atskiras teismų knygas⁶⁴⁸. Iš ankstesnio laikotarpio (XV a.) šaltinių sužinome, kad Polocko pavietininkiai kuruodavo prekybinius reikalus su Polocko prekybiniu partneriu Ryga⁶⁴⁹. Tuo tarpu apie kitas Polocko pavietininkų ir pavaivadžių funkcijas turime gerokai mažiau informacijos. Vis dėlto empirinio tyrimo duomenys leidžia teigti, kad jų funkcijos iš esmės nesiskyrė nuo juos skirdavusių vietininkų ir vaivadų funkcijų.

Pavietininkiai ir pavaivadžiai buvo visiškai pavaldūs juos paskyrusiems vietininkams ir vaivados. Jie turėdavo atsakyti prieš savo poną, jeigu būdavo kaltinami prastu savo pareigų atlikimu⁶⁵⁰. Be to, J. Kiaupienės atlikti tyrimai rodo, kad LDK vaivadų pavuotojai paprastai keliaudavo kartu su savo ponais iš vienos darbo vietos į kitą. Istorikė prie tokios išvados priėjo aptarusi Lukašo Fiodorovičiaus Beztkio, kuris yra buvęs Jono Jurgaičio Hlebavičiaus pavaivadžiu Polocke, karjeros istoriją⁶⁵¹.

⁶⁴⁶ *Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 56, 57, 66, 67, с. 156, 158, 169, 171.

⁶⁴⁷ Tiesa, Polocko vietininkai ir vaivados kontaktuodavo su Rygos miesto pareigūnais dėl įvairių kitų reikalų, pavyzdžiui, Polocko gyventojų turto Rygoje (*LVVA*, f. 673, apr. 4, K. 19, l. nr. 111).

⁶⁴⁸ *LM 234*, dok. nr. 10, p. 26; *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 224, 247, с. 164, 178.

⁶⁴⁹ *Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 107, 110, 111, 122, 134, 168, 171, 217–219, 324, с. 206, 210, 212, 227, 241–242, 282, 287, 346–349, 458–459.

⁶⁵⁰ Ten pat, dok. nr. 238, p. 374.

⁶⁵¹ Kiaupienė J., 2003, p. 152. Tiesa, J. Kiaupienei nebuvo žinomi duomenys, patvirtinantys Lukašo Fiodorovičiaus Beztkio kaip Polocko pavaivadžio veiklą. Vis dėlto tokių duomenų esama (žr. 2 priedą).

Polocko vietininkai ir vaivados taip pat skirdavo valdovui priklausiusių Polocko žemės dvarų – Belčicos ir Čersviatų – vietininkus. Mums žinomas vienintelis Belčicos dvaro vietininko paminėjimas aptinkamas 1552 m. Polocko revizijoje. Šiame šaltinyje aprašoma dvaro struktūra, tačiau jo vietininko prerogatyvos neapibūdinamos. Neminimas ir šio pareigūno vardas. Užsimenama tik apie vietininko gaunamas pajamas iš Belčicos dvarui tarnaujančių žmonių⁶⁵². O apie Čersviatų dvaro vietininkus turime kiek daugiau informacijos. Žinome, kad jie turėjo sau pavaldžius dešimtininkus (dešimties valstiečių kiemų vyresniusius)⁶⁵³. Tuo tarpu patys būdami pavaldūs Polocko vietininkams ir vaivadoms Čersviatų dvaro vietininkai atlikinėdavo ir kitus, su šio dvaro administravimu nesusijusius darbus, pavyzdžiui, savo ponų pavedimu nagrinėdavo Polocko gyventojų bylas⁶⁵⁴.

Be Čersviatų dvaro vietininkų aptariamojo laikotarpio šaltiniuose minimi ir šio dvaro tijūnai bei jų pavaduotojai patijūniai. Tijūnai veikiausiai būdavo skiriami ne Polocko vietininkų ir vaivadų (šaltiniai nefiksuoja tiesioginių pavaldumo ryšių), bet Lietuvos didžiojo kunigaikščio. Tuo tarpu patijūnius, tikėtina, pasirinkdavo patys tijūnai.

Čersviatų dvaro tijūno pareigybė yra viena iš nedaugelio Polocko žemės pareigybių, minimų šiam regionui suteiktose Lietuvos valdovų privilegijose. 1511 m. liepos 23 d. Žygimanto Senojo privilegijoje minima: „O Čersviatuose vaivados tarnams neteisėjauti, teisėjauti tijūnai pagal senąją rinkliavą“⁶⁵⁵. Tačiau 1533 m. Polocko vaivados Jono Jurgaičio Hlebavičiaus vietininkas Jonas Losis teisėjavo Čersviatų dvare⁶⁵⁶, nors tuo metu žinomas ir šio dvaro tijūnas (žr. 2 priedą). Tiesa, Čersviatų dvare nagrinėtos Losio bylos nebuvo tiesiogiai susijusios su pačiu dvaru. Tačiau vis tiek galime daryti prielaidą, kad tijūnų reikšmė XVI a. pirmoje pusėje mažėjo, jų funkcijas laikui bėgant perėmė Polocko vaivadų vietininkai.

Kai kurių Polocko pareigūnų prerogatyvos buvo susijusios su pilimi. Aptardami Smolensko žemės pareigūnų prerogatyvas paminėjome V. Volungevičiaus mintį, jog išplėta pilies pareigybinė organizacija egzistavo

⁶⁵² Полоцкая ревизия 1552 года, с. 72.

⁶⁵³ Беларускі архіў, т. 2, дак. № 300, с. 214.

⁶⁵⁴ Ten pat, dok. nr. 239, 247, p. 172, 177.

⁶⁵⁵ LM 8, dok. nr. 613, p. 454: „А на Черсвеве воеводинымъ слугам не судити, судити тивуну по старои пошьлине“.

⁶⁵⁶ Беларускі архіў, т. 2, дак. № 239, 247, с. 172, 177.

tose LDK pilyse, kuriose buvo arklidininkai, pilininkai ir raktininkai⁶⁵⁷. Tačiau Polocko pilies atveju turėtume kalbėti apie kitokią pareigybių sistemą. Iš V. Volungevičiaus paminėtų pareigybių čia egzistavo pilininkai ir raktininkai, tačiau arklidininkų nebuvo. Kita vertus, su Polocko pilimi turėtume sieti istoriko nepaminėtus pareigūnus – tįjūnus ir tiltininkus.

Svarbiausia iš minėtų pareigybių buvo pilininko pareigybė. Aptardami pareigybių genezę minėjome, kad pilininko pareigas Polocke bent jau iki XV a. pabaigos atlikinėdavo vietininkai, o Žygimanto Senojo laikais jas atlikinėjo jau atskiri pareigūnai – pilininkai. Apie jų prerogatyvas turime nemažai informacijos. Žinome, kad pilininko pareigas ėję asmenys organizuodavo Polocko pilies statybos ir remonto darbus, vadovaudavo šiuos darbus atlikinėdavusiems valstiečiams ir Polocko bajorų pavaldiniams⁶⁵⁸.

Už Polocko pilies ūkio priežiūrą atsakingi buvo jos tįjūnai. Jų negalima tapatinti su anksčiau minėtais Čersviatų dvaro tįjūnais, atlikinėjusiais kitokias funkcijas. Todėl J. Ochmańskio teiginys apie LDK egzistavusius dviejų tipų – pilies ir dvaro – tįjūnus⁶⁵⁹ bent jau Polocko žemės atveju yra teisingas. Polocko pilies, kaip ir Čersviatų dvaro, tįjūnai minimi Polocko žemei suteiktose Lietuvos didžiųjų kunigaikščių privilegijose. 1511 m. liepos 23 d. Žygimanto Senojo privilegijoje užsimenama apie pilies tįjūnų važinėjamą po Polocko valsčių ir jų prievolę mokėti valdovo dvarui po tris grašius per dieną⁶⁶⁰. Pirmoji nuostata reikštų, kad šie pareigūnai administruodavo Polocko piliai tiesiogiai pavaldžių valstiečių duokles ir prievoles.

Apie Polocko raktininkų prerogatyvas informacijos praktiškai neturime. Galime remtis tik kitų LDK regionų raktininkų analogijomis. Šie pareigūnai paprastai būdavo atsakingi už medaus surinkimą, duoklę medumi mokėjusių gyvenviečių administravimą⁶⁶¹.

Polocko tiltininkai šaltiniuose minimi gana retai, tačiau išlikę jų paminėjimai ir tiltų tiesimo prievolės aprašymai suteikia vertingos informacijos apie tiltininkų veiklą. 1552 m. Polocko revizijoje tiltų tiesimo ir remonto darbai įvardijami kaip sudėtinė pilies darbų dalis⁶⁶². Ankstesni šaltiniai šią sąsają patvirtina. 1532 m. liepos 31 d. Žygimantas Senasis savo

⁶⁵⁷ Volungevičius V., 2015, p. 246.

⁶⁵⁸ LM 3, p. 29–30; LM 6, dok. nr. 346, p. 225; *Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 226–227.

⁶⁵⁹ Ochmańskis J., 1996, p. 91.

⁶⁶⁰ LM 8, dok. nr. 613, p. 454.

⁶⁶¹ Žr. Volungevičius V., 2015, p. 223.

⁶⁶² *Полоцкая ревизия 1552 года*, с. 27: „Повинность места Полоцкого: окром роботы замковой и мостовой, которая пры замку ест описана, [...]“.

raštu informavo tuometinį Polocko vaivadą Petrą Stanislovaitį Kišką, jog suteikė Polocko tiltininko pareigybę Dmitrijui Bogdanovičiui Ostafjevičiui Korsakui. Rašte užsiminta ir apie tiltininko pareigą kiekvienais metais pasirūpinti, jog Polocko tiltus tiesių ir remontuotų tie vietos kunigaikščiams ir ponams pavaldūs žmonės, kurie ir anksčiau atlikinėdavo šiuos darbus. Iš jų gaunamas pajamas valdovas leido pasiimti Korsakui „pagal seną paprotį“⁶⁶³. Panašiai Polocko tiltininko pareigos apibūdinamos 1538 m. kovo 28 d. datuojamame valdovo rašte, patvirtinančiame tiltininko pareigybę Dmitrijui Bogdanovičiui Ostafjevičiui Korsakui⁶⁶⁴. Tuo tarpu iš 1535 m. birželio 22 d. Polocke priimto teismo sprendimo sužinome dar ir tai, kad tiltų tiesimo ir remonto darbus atlikdavusius žmones darbams pristatyti galėjo ne tik pats tiltininkas, bet ir jam pavaldūs asmenys⁶⁶⁵.

LDK ir MDK karų epochoje didelės reikšmės įgijo vėliavininko pareigybė. Apie Polocko vėliavininkų veiklą duomenų neturime. Dėl to jų prerogatyvas sunku tiksliai apibūdinti. Net ir vieninteliame mums žinomame Polocko vėliavininko pareigybės suteikties dokumente, datuojamame 1559 m. spalio 3 d., vėliavininkų prerogatyvos neaptiriamos⁶⁶⁶. Tačiau neabejotina, kad jie, kaip ir kitų LDK pavietų vėliavininkai, atlikdami savo pareigas turėjo vadovautis Pirmuoju Lietuvos Statutu. Jame esančiame II skyriaus 9 straipsnyje nurodyta, kad šie pareigūnai negali karinio šaukimo metu palikti karo prievolinkų namuose, nuslėpti nuo etmono informacijos apie neatvykusius į kariuomenės telkimo vietą asmenis ir paleisti karo prievolinkus namo be etmono žinios. Už tai vėliavininkams grėsė pareigų ir dvaro netekimas⁶⁶⁷. Neturime duomenų, kad Polocko vėliavininkai būtų kaip nors prasižengę ir sulaukę minėtame Statuto straipsnyje numatytos bausmės. Šie pareigūnai veikiausiai ne tik atsakydavo už Polocko žemės bajorų būrių atvedimą į kariuomenės telkimo vietą, bet ir rūpindavosi bajorų karių registrais, kontroliuodavo bajorų šeimų skaidymąsi, dalyvaudavo LDK seimuose⁶⁶⁸.

⁶⁶³ LM 17, dok. nr. 237, p. 246: „Листъ писаныи до пана воеводы полоцкого, [...] пана Петра Станиславовича, абы подаль мостовъничное полоцкое Дмитру Богдановичу Остафъевича. [...] Маеть онъ тамъ в каждыи год, какъ того часъ будетъ, тамъ уежчати и тыи мосты людми князскими, паньскими, которыи будетъ передъ тымъ здавъна тыи мосты робивали и оправлевали, и робити, и тыи доходы на себе брати водле стародавного обычая, до воли нашео господарское.“

⁶⁶⁴ LM 20, dok. nr. 101, p. 163.

⁶⁶⁵ Беларускі архіў, т. 2, дак. № 371, с. 262.

⁶⁶⁶ Žr. LVIA, MKF-2, knyga nr. 41, l. 143v.

⁶⁶⁷ PLS, p. 144–145.

⁶⁶⁸ Plg. Kiaupienė J., Petrauskas R., 2009, p. 331.

Polocko bebrininkų pareigos buvo mažiau svarbios nei daugelio kitų vietos valdžios pareigūnų, bet apie bebrininkų prerogatyvas ir veiklą turime nemažai informacijos. Atrodo, kad XV a. jie medžiodavo bebrus Lietuvos didžiajam kunigaikščiui priklausiusiose bebrų gaudymvietėse⁶⁶⁹. Tačiau Kazimieras Jogailaitis savo valdymo pabaigoje suteikė teisę Polocko miestiečiams patiems medžioti bebrus valdovui priklausančiose upėse, tekančiose per miestiečių žemes⁶⁷⁰. Taigi valdovo bebrininkai turėjo netekti dalies savo prerogatyvų. Atrodo, kad XVI a. jų veikla apsiribojo specialaus bebrapinių mokesčio išieškojimu iš privalėdavusių jį mokėti žmonių⁶⁷¹.

Apie Polocko mieste ikimagdeburginiu laikotarpiu egzistavusių dešimtininkų ir pavaiskių prerogatyvas duomenų neturime. Tikėtina, kad jos buvo panašios į Mogiliavo mieste XVI a. antroje pusėje egzistavusių šimtininkų ir pavaiskių prerogatyvas. Mogiliavo šimtininkai ikimagdeburginiu laikotarpiu dalyvaudavo sprendžiant su miestu susijusius reikalus, o pavaiskiai po Magdeburgo teisės suteikties Mogiliavui 1577 m. atlikinėdavo teismines funkcijas⁶⁷².

Atskiram Polocko pareigūnų pogrupiui priskirti galime pilies raštininkus ir rašovus. Tiriant jų veiklą tenka susidurti su įvairiomis problemomis. Aptardami pareigybių genezę minėjome, kad tik po 1564–1566 m. LDK įvykdytų administracinės bei teismų reformų ir Polocko pakartotinio prijungimo prie LDK 1579 m. vietos administracinėje raštvedyboje išsivyravo *Polocko pilies raštininko* įvardijimas, nusistovėjo šių pareigūnų prerogatyvos ir skyrimo tvarka. Tuo tarpu iki tol oficialius Polocko pilies administracijos dokumentus surašinėdavusių asmenų pareigų įvardijimas, prerogatyvos ir skyrimo tvarka nebuvo griežtai apibrėžti. Be to, mums yra žinomos ne visų tokių asmenų sąsajos su Polocko pilies administracijai vadovavusiais vietininkais ir vaivadomis, taip pat kitais vietos valdžios pareigūnais. Tokiais atvejais tampa neaišku, kam raštininkas ar rašovas buvo tiesiogiai pavaldus.

XV–XVI a. šaltiniuose minima nemažai Polocko vietininkams ir vaivadoms tarnavusių raštininkų ir rašovų, kurių pagrindinės funkcijos buvo

⁶⁶⁹ Žr. *LM 4*, dok. nr. 78, p. 116; *LM 6*, dok. nr. 228, p. 160.

⁶⁷⁰ *LM 6*, dok. nr. 228, p. 160; *Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 348.

⁶⁷¹ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 246, с. 176–177.

⁶⁷² Žr. disertacijos dalis apie *pilies / žemės ir miesto / Magdeburgo teisei atstovavusius* 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpio Oršos pavieto pareigūnus.

susijusios su privačia vietininkų bei vaivadų raštvedyba⁶⁷³. Tačiau šie raštininkai ir rašovai galėjo dirbti ir Polocko pilies administracijoje⁶⁷⁴. Taigi jų funkcijos nebuvo griežtai apibrėžtos. Kita vertus, XV a. minimi Polocko pilies rašovai Borisas Tolandiničius bei Trofimas Bolotovičius ir raštininkas Artiomus Buckovas Tulubėjus, kurie berods netarnavo Polocko vietininkams.

Polocko pilies administracinius dokumentus galbūt surašinėdavo ir Polocko pavietininkiams bei pavaivadžiams tarnavę asmenys. Jau minėjome, kad šie pareigūnai turėjo savo atskiras teismų knygas. Taigi turėjo egzistuoti ir jas tvarkę raštininkai⁶⁷⁵. Vis dėlto tikslių duomenų apie pavietininkių ir pavaivadžių raštininkus neturime.

Savo specialias knygas turėjo ir Polocko vietininkai bei vaivados⁶⁷⁶. Lietuvos Metrikos 16-oji Užrašymų knyga buvo Jono Jurgaičio Hlebavičiaus knyga, sudaryta jam einant iš pradžių Vitebsko, o paskui Polocko vaivados pareigas. Be to, šaltiniuose minimos Polocko vaivadų Petro Stanislovaičio Kiškos⁶⁷⁷ ir Stanislovo Stanislovaičio Davainos⁶⁷⁸ knygos. Neaišku, kokie raštininkai ir kaip šias knygas sudarinėjo. Tačiau žinome, kad iš jų būdavo daromi išrašai, suteikiami suinteresuotiems asmenims. Polocko bajoras Ivanas Kublickis, kuris buvo Polocko vaivados Stanislovo Stanislovaičio Davainos tarnybininku⁶⁷⁹, 1561 m. rugsėjo 24 d. surašė išrašą iš Davainos knygų, gavusį štai tokią antraštę: „*Выпис с книг его милости пана Станислава Станиславовича Довоина, воеводы полоцкого, державцы свислоцкого*“⁶⁸⁰. Šis išrašas buvo rašytas Polocke, jis susijęs ne su privačiais Stanislovo Stanislovaičio Davainos reikalais, bet buvo išduotas jo kaip pareigūno nurodymu. Tačiau išrašė minimų knygų negalime tapatinti su Polocko pilies knygomis, kadangi jos buvo tiesiogiai susijusios su Davainos veikla, o šis ėjo ne tik Polocko vaivados, bet ir Svisločiaus laikytojo

⁶⁷³ Polocko vietininkų ir vaivadų dvarų rašovams arba raštininkams priskirti galime Andriaus Sakaičio rašovą arba raštininką Tešką, Stanislovo Hlebavičiaus raštininką Kulaką, Alberto Goštauto rašovą Žinką (žr. Ragauskienė R., 2015, p. 90).

⁶⁷⁴ *Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 121, с. 225. Plg. XVI a. privatūs raštininkai dirbdavo LDK kanceliarijoje (Ragauskienė R., 2015, p. 91).

⁶⁷⁵ Plg. savo raštininką ir atskiras teismo knygas XVI a. šeštame – septintame dešimtmetyje turėjo Vilniaus vietininkas – Vilniaus vaivados pavaduotojas (Kiaupienė J., 1992, p. 66).

⁶⁷⁶ Apie Lietuvos didžiojo kunigaikščio vaivadų, seniūnų, vietininkų knygas plačiau žr. Груша А. И., 2015, с. 278–283.

⁶⁷⁷ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 280, с. 202.

⁶⁷⁸ *LMAVB RS*, f. 16, b. 71, l. 87.

⁶⁷⁹ *LM 254*, dok. nr. 184, p. 227.

⁶⁸⁰ *LMAVB RS*, f. 16, b. 71, l. 87.

pareigas. Šios knygos veikiausiai keliaudavo kartu su Davaina ir būdavo pildomos bei tvarkomos įvairiose vietose, kur jis apsistodavo (t. y. ne vien Polocke)⁶⁸¹. Todėl priskirti minėtą išrašą surašiusį Ivaną Kublickį Polocko pilies raštininkams ar rašovams negalime. Jis buvo asmeninis Stanislovo Stanislovaičio Davainos raštininkas⁶⁸².

Polocko pilies administracija veikiausiai naudojosi kitomis knygomis, kurios buvo tiesiogiai susijusios ne su Stanislovo Stanislovaičio Davainos asmeniu, bet su pačia Polocko pilimi. 1561 m. birželio 25 d. Polocke Fiodoras Kostia surašė išrašą iš Polocko pilies knygų, kuriam buvo suteikta tokia antraštė: „*Выпис с книг врьядовых замку господарьскаго Полоцкого*“⁶⁸³. Tokios „institucinės“ knygos dar iki 1564–1566 m. administracinės ir teismų reformų egzistavo ir įvairių kitų LDK pilių administracijose: „*книги замку господарьскаго Менскаго*“⁶⁸⁴; „*книги замку господарьскаго Кремьянецкаго*“⁶⁸⁵; „*книги замку господарьскаго Бобруйскаго*“⁶⁸⁶; „*книги замку господарьскаго Троицкого*“⁶⁸⁷; „*книги уряду замку господарьскаго Луцкого*“⁶⁸⁸. Taigi minėtą išrašą neabejotinai galime laikyti Polocko pilies raštinės produktu, o jį surašiusį Fiodorą Kostią – Polocko pilies raštininku arba rašovu⁶⁸⁹. Tikėtina, kad jis ne tik parengė patį išrašą, bet ir pildydavo bei tvarkydavo jo antraštėje minimas Polocko pilies knygas. Beje, išrašas buvo parengtas tuo metu, kai Polocko pilies administracijai tiesiogiai vadovavo Stanislovo Stanislovaičio Davainos pavaivadis Vaclovas Sviderskis. Todėl tikėtina, kad Fiodoras Kostia buvo ne Davainos, o Sviderskio tarnas.

Apibendrinus turimus duomenis galime daryti išvadą, kad Polocko pilies raštininko pareigybė formavosi praktiškai iki pat 1564–1566 m. LDK įvykdytų administracinės ir teismų reformų. Apie šios pareigybės susiformavimą byloja Polocko pilies knygų atsiradimas (tai veikiausiai įvyko

⁶⁸¹ Plg. Груша А. И., 2015, с. 281; Поліщук В., 2013, с. 21.

⁶⁸² Ivanas Kublickis savo rašytą Stanislovo Stanislovaičio Davainos raštą, datuojamą 1560 m. kovo 26 d., pasirašė taip: „*Иван Кублицки, на властное росказане его милости пана*“. Vėlesnių laikų dokumente, kuriame įrašytas cituoto dokumento tekstas, Ivanas Kublickis įvardintas kaip Davainos raštininkas – „*писар его милости*“ (LVIA, f. 599, ap. 1, b. 230, l. 49).

⁶⁸³ LVIA, f. 599, ap. 1, b. 102, l. 1.

⁶⁸⁴ LMAVB RS, f. 16, b. 71, l. 22.

⁶⁸⁵ Ten pat, l. 49.

⁶⁸⁶ Ten pat, l. 57.

⁶⁸⁷ Ten pat, f. 38, b. 1, l. 44.

⁶⁸⁸ *Луцька замкова книга 1560 – 1561 рр.*, с. 218.

⁶⁸⁹ Pasirašydamas išrašą Fiodoras Kostia savo pareigų nenurodė (žr. LVIA, f. 599, ap. 1, b. 102, l. 2). Todėl neaišku, ar jis buvo raštininkas ar rašovas.

ne anksčiau kaip XVI a. vidurį). Polocko pilies raštininkai turėjo būti atsakingi už šių knygų pildymą ir priežiūrą, taip pat vadovauti visai pilies raštinės veiklai. Jie veikiausiai turėjo sau pavaldžių techninių darbuotojų – rašovų. Tačiau sunku pasakyti, kiek jų vienu metu galėjo dirbti pilies raštinėje. Taip pat neaišku, ar raštininkų ir rašovų veiklos sritys buvo griežtai atskirtos.

XVI a. viduryje dėl MDK karinės grėsmės Polocko žemėje buvo pastatyta nauja Drisos pilis. Jos pirmuoju valdytoju Lietuvos didysis kunigaikštis paskyrė tuometinį Polocko vaivadą Stanislovą Stanislovaitį Davainą. Apie jo kaip Drisos valdytojo prerogatyvas duomenų neturime daug. Aišku tai, kad jis turėjo vadovauti šios pilies gynybai karinės grėsmės atveju. Tačiau Drisoje Davaina berods lankydavosi retai, todėl jos valdymą pavesdavo savo skiriamiesiems pavaduotojams. Šiems pareigūnams, kaip ir pačiam Drisos pilies valdytojui, buvo pavaldūs čia gyvenantys žmonės, įskaitant ir miestiečius, kadangi Drisa neturėjo miesto savivaldos teisių⁶⁹⁰.

Į atskirą pogrupį galima išskirti Polocko žemės valsčių valdytojus. Iš aptariamojo laikotarpio šaltinių sužinome, kad Lietuvos didysis kunigaikštis suteikdavo vietas bajorams laikinam valdymui Polocko žemėje buvusius Morodnos⁶⁹¹, Sebežo⁶⁹² ir Drisos⁶⁹³ valsčius. Kiek daugiau informacijos turime tik apie pastarojo valsčiaus valdytojų prerogatyvas. Iš 1499 m. liepos 12 d. datuojamo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro dokumento sužinome, kad Polocko bajorams Drisos valsčius būdavo suteikiamas vienerių metų laikotarpiui, jie per šį laikotarpį „teisėjaudavo ir valdydavo“ („*по зодом судят и радят*“). Taip pat užsimenama, kad bajorai turi teisėjauti šio valsčiaus keliuočių bylose, tačiau negali jų skriausti, priešingu atveju grasinama valdovo bausme⁶⁹⁴. Panaši tvarka veikiausiai egzistavo ir Morodnos bei Sebežo valsčiuose.

Pareigybių skyrimo tvarka

Svarbiausi *pilies / žemės* teisei atstovavę pareigūnai Polocko žemėje buvo Polocko vietininkai ir vaivados. Šie pareigūnai vadovavo Polocko administracijai. Tačiau jų skyrimo tvarka aptariamuoju laikotarpiu ne iki galo aiški. Polocko žemės gyventojams suteiktose Lietuvos didžiųjų

⁶⁹⁰ LVIA, MKF-2, knyga nr. 39, l. 520–520v.

⁶⁹¹ LM 17, dok. nr. 444, p. 422.

⁶⁹² LM 3, p. 29.

⁶⁹³ LM 6, dok. nr. 323, p. 211.

⁶⁹⁴ Ten pat.

kunigaikščių privilegijose nurodoma, kad valdovas vaivadas turi skirti atsižvelgdamas į vietos gyventojų valią⁶⁹⁵. Tačiau istorikai jau seniai yra atkreipę dėmesį į tai, kad aptariamojo laikotarpio šaltinių duomenys nepatvirtina šios normos taikymo realybėje⁶⁹⁶. Atvirkščiai, iki mūsų dienų išlikusiuose keliuose Polocko vaivados pareigybės suteikčių dokumentuose, pasirodžiusiuose XVI a. pirmoje pusėje, apie Polocko gyventojų išreikštą valią dėl norimo kandidato ar vaivados rinkimus net neužsimenama. Turime omenyje 1532 m. lapkričio 11 ir 20 d. datuojamus Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo raštus dėl vaivados pareigybės suteikimo Jonui Jurgaičiui Hlebavičiui⁶⁹⁷ ir 1542 m. gegužės 24 d. raštą dėl šios pareigybės suteikimo Stanislovui Stanislovaičiui Davainai⁶⁹⁸. Tiesa, baltarusių istoriko Andrejaus Macuko atliktas Polocko vaivadijos politinės padėties ir bajorijos sluoksnio XVIII a. tyrimas atskleidė, kad Polocko gyventojai (tiksliau, bajorai) rinkdavo vaivadas po Polocko sugrįžimo į LDK sudėtį 1579 m.⁶⁹⁹ Be to, dar prieš tai, mūsų tiriamuoju laikotarpiu, bajorai susirinkimuose rinkdavo kitus Polocko pareigūnus (žr. toliau).

Polocko žemės gyventojams suteiktose privilegijose užsimenama ir apie galimybę patiems polockiečiams nuspręsti dėl neįtikusio vaivados nušalinimo nuo pareigų⁷⁰⁰. Ir šiuo atveju neturime duomenų, kad Polocko gyventojai aptariamuoju laikotarpiu būtų taip pasielgę. Tiesa, kaimyninės Vitebsko žemės gyventojams irgi buvo suteikta teisė spręsti dėl neįtikusio vaivados nušalinimo. Maždaug 1528 m. pabaigoje Vitebsko bajorai ir miestiečiai kreipėsi į valdovą siekdami pasinaudoti šia teise, o valdovas į jų išsakytus argumentus atsižvelgė⁷⁰¹. Tai leistų teigti, kad ir polockiečiai galėjo kada nors pasielgti panašiai.

Šaltinių duomenys leidžia neabejoti, kad Polocko vietininkai bei vaivados patys skirdavo savo pavaduotojus (pavietininkius bei pavaivadžius), Belčicos bei Čersvatų dvarų vietininkus ir kai kuriuos magdeburginius Polocko miesto pareigūnus (plačiau apie pastaruosius kitoje disertacijos

⁶⁹⁵ Pavyzdžiui, *LM 8*, dok. nr. 613, p. 454.

⁶⁹⁶ Žr. Мацук А., 2014, c. 9–10.

⁶⁹⁷ *LM 15*, dok. nr. 119, p. 150–151; *LM 17*, dok. nr. 282, p. 282.

⁶⁹⁸ *МБКЛ 28*, дак. № 105, c. 147–148.

⁶⁹⁹ Мацук А., 2014, c. 12, 39.

⁷⁰⁰ Pavyzdžiui, *LM 8*, dok. nr. 613, p. 454.

⁷⁰¹ *LM 15*, dok. nr. 35, p. 78.

dalyje)⁷⁰². Gali būti, kad vietininkai ir vaivados patys (be valdovo sankcijos) skirdavo ir kitus Polocko žemės pareigūnus. Tačiau tokią prielaidą daryti leidžia tik netiesioginiai šaltinių duomenys. 1511 m. liepos 23 d. Polocko žemei suteikta Žygimanto Senojo privilegija Polocko vaivados tarnams draudžiama eiti pilies tįjūno pareigas⁷⁰³. To paties valdovo 1525 m. kovo 20 d. rašte minima, kad iš Polocko žemės Sebežo valsčiaus valstiečių duoklę medumi, bebrapinigiūs (*бобровщина*) ir tįjūnpinigiūs (*тивунщина*) renka Polocko vaivados Petro Stanislovaičio Kiškos tarnai ir pareigūnai⁷⁰⁴. Tai reikštų, kad šis vaivada pats savo nuožiūra skirdavo Polocko bebrininkus, raktininkus ir tįjūnus. Tačiau nė vienas mums žinomas šias pareigas ėjęs asmuo aptariamojo laikotarpio šaltiniuose nevadinamas Polocko vietininko ar vaivados pareigūnu. Be to, neturime duomenų, kad Polocko žemės gyventojai būtų kaltinę vietininkus ir vaivadas neteisėtai skiriant vietos valdžios pareigūnus, kaip buvo nutikę Vitebske XVI a. pirmoje pusėje. Kita vertus, Lietuvos valdovai buvo suinteresuoti patys skirti pareigūnus ir bent iš dalies reglamentuoti jų skyrimo tvarką visos valstybės mastu, tuo pačiu apsaugant ir LDK regionų visuomenių interesus.

Apie tokį suinteresuotumą byloja valdovų privilegijos ir Pirmasis Lietuvos Statutas. Šio Statuto III skyriaus 3 straipsnyje įrašytas valdovo įsipareigojimas teikti LDK pareigybes tik „*čiagimiams*“ ir „*čiabuviams*“, bet ne svetimšaliams⁷⁰⁵. Istoriofografijoje atkreiptas dėmesys į tai, kad šio straipsnio norma buvo perimta iš Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero 1447 m. privilegijos ir vėliau pakartota 1492 ir 1506 m. privilegijose⁷⁰⁶. Apie jos taikymą Polocko žemės kontekste konkrečių duomenų neturime, nors svetimšaliai neabejotinai mėgindavo įsilieti į vietos valdžios elitą. Antai

⁷⁰² Žr. nuorodas 2 priede. Apie Belčicos dvaro vietininkų skyrimo tvarką sprendžiamie pagal Čersviatų dvaro ir Smolensko bei Vitebsko žemėse egzistavusių dvarų vietininkų analogijas.

⁷⁰³ LM 8, dok. nr. 613, p. 454: „*А воеводинымъ слугам тивунства городского не держати, [...]*“. Anot S. Rohdewaldo, šis draudimas reiškia, jog pilies tįjūno pareigos buvo rezervuotos Polocko bajorų elito atstovams (Rohdewald S., 2005, s. 98).

⁷⁰⁴ LM 14, dok. nr. 711, p. 294–295: „*Жикгимонт, Божю милостю. Листъ до воеводы полоцкого, [...], пана Петра Станиславовича. [...], и твоя бы милост в тыи чотыри годы тамъ [į Sebežo valsčių – A.J.] слугъ своих даней медовых и доходовъ нашихъ, и своих, и врадниковъ твоеи милости и бобровщины правити в тую волость нашу к ним не въсылалъ, и бояромъ полоцкимъ, которыи з них тивунъцины выбираютъ, и иншимъ врадникомъ своимъ тежъ приказал, ажъбы они такъжо к нимъ в тую волость в тыи чотыри годы некоторыхъ доходовъ своихъ брати не въежчали и не въсылали*“.

⁷⁰⁵ PLS, p. 148–149.

⁷⁰⁶ Drungilas J., 2018, p. 28–29.

1559–1560 m. Polocko vėliavininko pareigas ėjo iš Mazovijos kilęs⁷⁰⁷ Franckus Kasporovičius (žr. 2 priedą). Jam šias pareigas suteikė Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas⁷⁰⁸. Taigi šiuo atveju į Pirmojo Lietuvos Statuto III skyriaus 3 straipsnį nebuvo atsižvelgta. Tikėtina, kad Franckus Kasporovičius Polocko vėliavininko pareigybę gavo užtarus Polocko vaivada Stanislovui Stanislovaičiui Davainai, kadangi yra buvęs šio pavaivadžiu Polocke (žr. 2 priedą). Be to, Franckus Kasporovičius buvo įsigijęs valdų Polocko žemėje⁷⁰⁹. Tai palengvino jam sąlygas gauti minėtą pareigybę.

Skirdami Polocko žemės pareigūnus Lietuvos didieji kunigaikščiai negalėjo remtis vien tik juridinėmis normomis, užfiksuotomis jų išleistose privilegijose ir Pirmajame Lietuvos Statute. Svarbi buvo ir vietinė Polocko žemės tradicija. Taip pat aišku, kad kiekvienas pareigybės suteikties atvejis buvo unikalus, nulemtas įvairių aplinkybių, o ir pačios pareigybės skyrėsi įvairiais aspektais. Todėl visus mums žinomus pareigybių suteikčių atvejus verta aptarti plačiau.

Viename 1534 m. datuojamame Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo dokumente aptinkame paminėjimą, jog jo pirmtakas valdovas Vytautas leido valdyti Morodnos valsčių Polocko paviete kažkokiam Michalkai ir suteikė tai patvirtinantį savo raštą⁷¹⁰. Tuo tarpu Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteikčių knygoje aptinkame lakonišką įrašą, jog Sebežo valsčių leidžiama valdyti Chodorui po to, kai baigsis Volfromejaus valdymo laikas⁷¹¹. Laikinam valdymui, sprendžiant pagal 1499 m. liepos 12 d. datuojamą Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro teismo sprendimą, būdavo suteikiamas ir Drisos valsčius. Pastarajame dokumente minima, jog už netinkamą šio valsčiaus valdymą valdovas turi nubausti blogai savo pareigas atliekantį valsčiaus valdytoją⁷¹². Kituose LDK regionuose (pavyzdžiui, Smolenske) valsčių valdytojais taip pat buvo pavaldūs Lietuvos didžiajam kunigaikščiui. Tiesa, XVI a. pirmoje pusėje valdovas dalies Polocko žemės valsčių valdymą galėjo patikėti Polocko vaivadoms ir jų pavaldiniams (plg. anksčiau aptartą informaciją).

⁷⁰⁷ Ten pat, p. 168; Drungilas J., 2015, p. 79; Радаман А., 2001, с. 37.

⁷⁰⁸ LVIA, MKF-2, knyga nr. 41, l. 143v.

⁷⁰⁹ Ten pat, l. 267v–268v.

⁷¹⁰ LM 17, dok. nr. 444, p. 422.

⁷¹¹ LM 3, p. 29.

⁷¹² LM 6, dok. nr. 323, p. 211.

Informacijos turime ir apie kitų Polocko žemės pareigūnų paskyrimus. Viename dokumente minima, kad Lietuvos valdovas Kazimieras nurodė Polocko vietininkui Aleknai Sudimantaičiui suteikti Polocko raktininko pareigybę broliams Survilui ir Ivaškai. Ši pareigybė broliams buvo suteikta dvejiems metams po to, kai baigsis Senkos Jackevičiaus Epimachovičiaus pareigybės turėjimo laikas⁷¹³. Šis atvejis iš dalies panašus į mūsų anksčiau aptartas Smolensko pareigybių suteiktis Kazimiero valdymo laikais (pareigybės suteikiamos trumpam laikui). Tačiau aptariamas Polocko raktininko pareigybės suteikties atvejis išsiskiria tuo, kad šioje procedūroje dalyvavo ir Polocko vietininkas.

Kiti mums žinomi Polocko žemės pareigybių suteikčių dokumentai datuojami valdovų Žygimanto Senojo ir Žygimanto Augusto valdymo laikais. 1532 m. liepos 31 d. raštu Žygimantas Senasis informavo tuometinį Polocko vaivadą Petrą Stanislovaitį Kišką, jog suteikė Polocko tiltininko pareigybę Dmitrijui Bogdanovičiui Ostafjevičiui Korsakui iki kitokio savo sprendimo. Šios pareigybės prašė pats Korsakas. Tuo tarpu vaivada buvo tik nurodyta netrukdyti jam atlikinėti tiltininko pareigas⁷¹⁴. 1538 m. kovo 28 d. valdovas patvirtino Dmitrijui Bogdanovičiui Ostafjevičiui Korsakui Polocko tiltininko pareigybę iki gyvos galvos. Šio patvirtinimo taip pat prašė pats Korsakas, o Polocko vaivada valdovo sprendimui patenkinti šį prašymą berods neturėjo jokios įtakos⁷¹⁵.

Kitas mums žinomas pareigybės suteikties atvejis byloja ne tik apie valdovo ar suteikties prašančio asmens, bet ir kitų Polocko gyventojų pozicijos svarbą. Kai maždaug XVI a. viduryje atsilaisvino Polocko pilininko pareigybė, vietos bajorai susirinko į sueigą ir išrinko pilininku vieną įtakingiausių to meto Polocko bajorų – Vasilijų Michailovičių Korsaką. Netrukus po to bajorai apie savo sprendimą informavo tuometinį Polocko vaivadą Stanislovą Stanislovaitį Davainą, o šis kreipėsi į Lietuvos valdovą Žygimantą Augustą su prašymu suteikti pilininko pareigybę Korsakui. Savo ruožtu valdovas patenkino vaivados prašymą ir įpareigojo jį leisti Korsakui eiti pilininko pareigas. Galiausiai 1552 m., prašant ne tik pačiam Korsakui, bet ir Polocko vaivada, valdovas patvirtino jam Polocko pilininko pareigybę ir tuo pačiu suteikė jo prašytas Polocko tijūno bei raktininko pareigybes⁷¹⁶.

⁷¹³ *LM 17*, dok. nr. 444, p. 422.

⁷¹⁴ Ten pat, dok. nr. 237, p. 246–247.

⁷¹⁵ *LM 20*, dok. nr. 101, p. 163.

⁷¹⁶ *МБКЛ 28*, дак. № 148, с. 188–189.

Aptariamuoju pilininko pareigybės suteikties atveju valdovas šį veiksma inicijavo ne pats, kaip buvo Kazimiero laikais suteikiant raktininko pareigybę broliams Survilui ir Ivaškai, bet tik patvirtino Polocko bajorų priimtą sprendimą. Jų sueigą siekiant išrinkti pilininką neabejotinai galime laikyti vietinės paprotinės tradicijos apraiška. Panašios bajorų sueigos aptariamuoju laikotarpiu būdavo organizuojamos ir kituose LDK regionuose (pavyzdžiui, Vitebske). Valdovai į tokiose sueigose priimtus sprendimus paprastai atsižvelgdavo. Tačiau galime neabejoti, kad būtent valdovo pozicija skiriant vietos valdžios pareigūnus būdavo lemiamas. Norėdami teisėtai eiti savo pareigas jie turėdavo išsirūpinti raštišką valdovo patvirtinimą.

Kitokiomis aplinkybėmis nei Vasilijus Michailovičius Korsakas Polocko pilininko pareigybę gavo Vaina Petrovičius Epimachovičius. 1559 m. rugpjūčio 9 d. datuojamoje Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto privilegijoje minima, kad ši pareigybė Epimachovičiui suteikiama atsižvelgiant į Polocko vaivados Stanislovo Stanislovaičio Davainos prašymą, o apie Polocko bajorų išreikštą valią dėl pilininko kandidatūros neužsimenama⁷¹⁷.

Galbūt bajorai šį kartą iš tiesų nelėmė Polocko pilininko paskyrimo. Vaina Petrovičius Epimachovičius šią pareigybę gavo prasidėjus Livonijos karui tarp LDK ir MDK. Tuo metu Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas itin rūpinosi valstybės pasienio pilių stiprinimu ir pilininkų tinkamumu savo pareigoms atlikti. Polocko atveju už pilies apsaugos stiprinimą didžiausia atsakomybė teko vaivada⁷¹⁸. Todėl tikėtina, kad Stanislovas Stanislovaitis Davaina užtarė Vainą Petrovičių Epimachovičių dėl Polocko pilininko pareigybės suteikimo atsižvelgdamas į jo kompetenciją.

Informacijos turime ir apie kelis Polocko vėliavininko pareigybės suteikimo atvejus. 1559 m. spalio 3 d. datuojamu dokumentu Lietuvos valdovas Žygimantas Augustas suteikė šią pareigybę Franckui Kasporovičiui. Tame pačiame dokumente minima, kad anksčiau valdovas Polocko vėliavininko pareigybę buvo suteikęs Ivanui Michailovičiui Korsakui, tačiau šis vėliau jos atsakė dėl senatvės⁷¹⁹. Apie Polocko gyventojų ar vaivadų įtaką paskiriant minėtus asmenis vėliavininkais

⁷¹⁷ *LM* 37, dok. nr. 282, p. 294–295.

⁷¹⁸ Kiaupienė J., 2003, p. 182–183.

⁷¹⁹ *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 41, l. 143v.

informacijos neturime. Tačiau jau minėjome, kad Franckus Kasporovičius vėliavininko pareigybę galėjo gauti proteguojant Polocko vaivada Stanislovui Stanislovaičiui Davainai, kadangi yra buvęs šio pavaivadžiu Polocke (žr. 2 priedą).

Aptarę visus mums žinomus Polocko žemės pareigybių suteikčių atvejus galime teigti, kad svarbiausia būdavo Lietuvos didžiojo kunigaikščio pozicija. Tačiau jis atsižvelgdavo ir į suteikties prašančių asmenų ar net visos Polocko bajorijos interesus. Polocko vietininkai ir vaivados paprastai atlikdavo tik tarpininko vaidmenį tarp valdovo ir kandidatų pareigoms užimti.

Dalies Polocko žemės pareigybių nagrinėjimą apunkina tai, kad neturime jų suteiktis fiksuojančių dokumentų ar užuominų apie juos. Tačiau net ir tokiais atvejais šaltinių duomenys leidžia tiksliai nustatyti ar bent nuspėti, kam priklausė pareigūnų skyrimo teisė. Pavyzdžiui, Polocko bebrininkas Jackus Bogdanovičius Bystreiskis vieno teisinio proceso metu pats užsiminė, kad jam šias pareigas suteikė Lietuvos didysis kunigaikštis⁷²⁰. Jis taip pat neabejotinai skirdavo Drisos pilies valdytojus⁷²¹, veikiausiai ir Čersviatų dvaro tįjūnus⁷²². Šaltinių duomenys rodo, kad Drisos pilies valdytojai savo pavaduotojus skirdavo patys⁷²³. Galbūt ir Čersviatų dvaro tįjūnai patys skirdavo savo pavaduotojus (patįjūnius). Tuo tarpu Polocko vietininkai ir vaivados, kaip minėjome anksčiau, neabejotinai skirdavo savo pavaduotojus (pavietininkius ir pavaivadžius), Belčicos ir Čersviatų dvarų vietininkus.

Kai kurių Polocko žemės pareigūnų paskyrimus galbūt lemdavo ne Lietuvos didžiųjų kunigaikščių ar Polocko vietininkų bei vaivadų, o vietos gyventojų pozicija. Jų interesams tarnavo Polocko pilies raštininko ir rašovo pareigas XV a. atlikinėję asmenys, apie kuriuos užsiminėme aptardami Polocko pareigybių genezę. Kita vertus, neturime jokių įrodymų, kad šiems asmenims minėtas pareigas būtų suteikę Lietuvos valdovai ar Polocko vietininkai. Polocko miesto dešimtininkai ir pavaiskiai, taip pat tarnavę vietos gyventojų interesams, galbūt būdavo renkami Polocko miestiečių.

⁷²⁰ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 246, с. 176.

⁷²¹ *LVIA, MKF-2*, knyga nr. 39, l. 520.

⁷²² *LM 8*, dok. nr. 613, p. 454.

⁷²³ *LVIA, MKF-2*, knyga nr. 39, l. 520v.

Pareigūnai ir jų karjeros ypatybės

Turimi šaltinių duomenys apie Polocko vietininkus ir vaivadas gerokai gauseni nei Smolensko ir Vitebsko vietininkų bei vaivadų atveju. Ypač tai akivaizdu lyginant XIV a. pabaigos – XV a. pirmos pusės šaltinių medžiagą. Polocko atveju sąlyginai didelę informacijos gausą lemia išlikę susirašinėjimo su Rygos miesto pareigūnais dokumentai.

1392–1563 m. vasario 15 d. šaltiniuose minimi 29 Polocko vietininkai ir vaivados, tarp kurių buvo 3 kunigaikščiai (Simonas Algirdaitis, Grigorijus ir Ivanas Baba Semionovičiai Druckiai), 25 bajorai (Stanislovas Grigalaitis Astikaitis, Stanislovas Stanislovaitis Davaina, Domantas, Petras Senka Gedgaudaitis, Jonas Gojcevičius, Albertas Martynaitis Goštautas, Jonas Jurgaitis ir Stanislovas Hlebavičiai, Chodka Jurgaitis, Petras Stanislovaitis Kiška, Tereška Konstantinovičius, Fiodoras ir Vasilijus Dmitrijevičius Korsakai, Michailas Grigorjevičius Loveikovičius, Petras Mangirdaitis, Mangirdas, Michailas, Jonas Nemira, Jurgis Pacevičius, Prišgintas, Andrius ir Bagdonas Andriejaitis Sakaičiai, Alekna Sudimantaitis, Audaška Tolstusovičius, Jonas Jurgaitis Zaberezinskis) ir 1 asmuo, kurio socialinis statusas neaiškus (nežinomas Lietuvos valdovo Vytauto žmonos Onos giminaitis). Šaltinių duomenys leidžia teigti, kad Polocko vietininkai galutinai tapo vaivadomis 1503 m. Tiesa, kai kurie asmenys, ėję Polocko vietininko pareigas XV a. (Petras Senka Gedgaudaitis, Petras Mangirdaitis, Prišgintas, Andrius Sakaitis, Alekna Sudimantaitis), vienalaikiuose šaltiniuose irgi dažnai vadinami vaivadomis⁷²⁴. Be to, specifinė buvo Michailo Grigorjevičiaus Loveikovičiaus padėtis, kadangi jį Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis tik trumpam laikui 1532 m. rudenį paskyrė Polocko vietininku, bet nesuteikė vaivados pareigybės⁷²⁵.

Lygiai kaip ir Smolensko atveju, Polocke vietininko ir vaivados pareigas dažnai gaudavo keli tos pačios giminės atstovai. Jas buvo gavę broliai Grigorijus ir Ivanas Baba Semionovičiai Druckiai, Stanislovas ir jo sūnėnas Jonas Jurgaitis Hlebavičiai, Fiodoras ir jo anūkas Vasilijus Dmitrijevičius Korsakai, Mangirdas ir jo sūnus Petras Mangirdaitis, Andrius ir jo sūnus Bagdonas Andriejaitis Sakaičiai. Taigi ir Polocke giminiški ryšiai turėjo tam

⁷²⁴ *KDKW*, t. 1, z. 2, dok. nr. 281, s. 329; *Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 44, 97, 109, 113, 122, 123, 126, 127, 129, 131, 141, 143, 144, 146, с. 119, 195, 209, 215, 227, 231, 233, 236, 239, 248, 250, 251, 253. Apie Polocko valdytojų įvardijimus XV–XVI a. pradžios šaltiniuose plačiau žr. Старостина И. П., 1991, с. 295–296.

⁷²⁵ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 151, 191, 341, с. 115, 141–142, 245.

tikros įtakos pareigūnų rotacijai⁷²⁶. Vis dėlto čia vienos giminės atstovai vietininko (vėliau vaivados) pareigose neįsigalėdavo ilgam laikui.

Tiriant Polocko vietininkų ir vaivadų veiklą svarbu išsiaiškinti jų kilmę. Iš visų mums žinomų vietininkų ir vaivadų tik 3 asmenys neabejotinai buvo vietinės kilmės. Tai įtakingos Polocko bajorų Korsakų giminės atstovai Fiodoras bei Vasilijus Dmitrijevičius Korsakai⁷²⁷ ir Michailas Grigorjevičius Loveikovičius⁷²⁸. Tuo tarpu visi kiti mums žinomi Polocko vietininkai ir vaivados, sprendžiant pagal šaltinių duomenis ir asmenvardžių formas, buvo svetimkilmiai asmenys. Istoriografijoje atkreiptas dėmesys į tai, kad didelę dalį LDK rusėniškų žemių vietininkų ir vaivadų Vytauto valdymo laikais sudarė lietuvių kilmės kunigaikščiai ir bajorai⁷²⁹. Polockas nebuvo išimtis. Čia vietininkais ir vaivadomis lietuviai dažnai būdavo skiriami ne tik Vytauto, bet ir vėlesnių valdovų laikais⁷³⁰. Lietuvių kilmės asmenimis galime laikyti 17 pareigūnų: Simoną Algirdaitį, Stanislovą Grigalaitį Astikaitį, Stanislovą Stanislovaitį Davainą, Domantą, Petrą Senką Gedgudaitį, Albertą Martynaitį Goštautą, Joną Jurgaitį ir Stanislovą Hlebavičius, Petrą Mangirdaitį, Mangirdą, Joną Nemirą, Jurgį Pacevičių, Prišgintą, Andrių ir Bagdoną Andriejaitį Sakaičius, Alekną Sudimantaitį ir Joną Jurgaitį Zaberezinski⁷³¹. Kunigaikščiai Grigorijus ir Ivanas Baba Semionovičiai Druckiai buvo kilę iš Drucko, Chodka Jurgaitis buvo rusėnas bajoras, gyvenęs su lietuvių etninėmis žemėmis besiribojusioje Rusios dalyje (Gardino apylinkėse)⁷³², o Petras Stanislovaitis Kiška buvo lenkų kilmės bajoras⁷³³. Likusių 4 pareigūnų – Jono Gojcevičiaus, Tereškos Konstantinovičiaus, Michailo ir Audaškos Tolstusovičiaus – kilmė yra neaiški arba sunkiai apibrėžiama.

Šiuolaikiniai istorikai yra nustatę nemažos dalies 1392–1563 m. laikotarpio Polocko vietininkų ir vaivadų konfesiją. Funduotos ir dotuotos katalikiškos bažnyčios, koplyčios, altoriai, horodlinės kilmės herbai,

⁷²⁶ Plg. Petrauskas R., 2003, p. 163.

⁷²⁷ Dėl Korsakų kilmės iš Polocko istoriografijoje abejonių nekyla (žr. Варонін В., 1998b, с. 27–66; Галубовіч В. У., 2014a, с. 22–23; *Полоцкіе граматы*, т. 2, с. 30).

⁷²⁸ Jo tėvas buvo Polocko bajoras Grinka Loveikovičius (*LM 6*, dok. nr. 433, p. 259; *Полоцкіе граматы*, т. 2, с. 231).

⁷²⁹ Полехов С., 2015b, с. 106.

⁷³⁰ Tokią tendenciją Kazimiero Jogailaičio valdymo laikais įžvelgė lenkų istorikas Włodzimierz Jarmolikas (Jarmolik W., 1996, s. 97).

⁷³¹ Didesnės dalies minėtų vietininkų ir vaivadų kilmę yra aptaręs R. Petrauskas (žr. Petrauskas R., 2003, p. 214–309). Taip pat žr. *Полоцкіе граматы*, т. 2.

⁷³² Kirkienė G., 2008, p. 66–71; Petrauskas R., 2016, p. 67–68.

⁷³³ Asadauskienė N., 2003, p. 75–84; Petrauskas R., 2016, p. 159–166.

informacija apie protėvius ir įvairūs kiti duomenys rodo, jog Stanislovas Grigalaitis Astikaitis, Stanislovas Stanislovaitis Davaina, Petras Senka Gedgaudaitis, Jonas Gojcevičius, Albertas Martynaitis Goštautas, Jonas Jurgaitis ir Stanislovas Hlebavičiai, Petras Stanislovaitis Kiška, Petras Mangirdaitis, Mangirdas, Jonas Nemira, Jurgis Pacevičius, Andrius ir Bagdonas Andriejaitis Sakaičiai, Alekna Sudimantaitis, Jonas Jurgaitis Zaberezinskis buvo katalikai⁷³⁴. Stačiatikiams galima priskirti iš rusėniškų LDK žemių kilusius arba jose įsikūrusius Simoną Algirdaitį, Grigorijų ir Ivaną Babą Semionovičius Druckius, Chodką Jurgaitį, Fiodorą ir Vasilijų Dmitrijevičių Korsakus, Michailą Grigorjevičių Loveikovičių⁷³⁵.

Polocko vietininkus ir vaivadas skirdavo Lietuvos valdovai. Būtent jie nusprendavo, kuris asmuo tinkamas užimti šias pareigas. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo raštuose minima, kad jis suteikė Polocko vaivados pareigas Jonui Jurgaičiui Hlebavičiui (1532 m.⁷³⁶) ir Stanislovui Stanislovaičiui Davainai (1542 m.⁷³⁷) atsižvelgdamas į jų asmenines savybes. Be jokios abejonės, valdovams būdavo svarbu, kad Polocko vietininkai ir vaivados tinkamai atliktų savo pareigas ir kad nenukentėtų centrinės valdžios interesai. Tačiau kiekvienas naujas Polocko vietininkas ar vaivada šias pareigas gaudavo savitomis aplinkybėmis, todėl ir valdovų supratimas apie „tinkamą“ pareigūną turėjo būti subjektyvus, iš dalies nulemtas tų aplinkybių. Ypač tai akivaizdu kalbant apie XIV a. pabaigos – XV a. vidurio laikotarpį, kuomet LDK išgyveno itin daug įvairių permainų ir vidinių konfliktų. Dėl to vietininkų rotacija LDK regionuose būdavo itin dažna, kai kada tas pačias vietininko pareigas vienu metu eidavo keli asmenys. Polockas nebuvo išimtis. Čia vietininkais Vytauto valdymo laikais tapdavo lietuviai ir rusėnai, katalikai ir stačiatikiai, kunigaikščiai ir bajorai. Taigi akivaizdu, kad tuo metu konkreti etninė priklausomybė, konfesija ar socialinis statusas nebuvo būtina sąlyga, norint gauti Polocko vietininko pareigas. Suteikdamas šias pareigas Vytautas atsižvelgdavo į konkrečias aplinkybes, kiekvienu suteikties atveju svarbūs tapdavo vis kiti kriterijai. XV a. ketvirtajame dešimtmetyje LDK vykstant kovoms tarp Žygimanto

⁷³⁴ Asadauskienė N., 2003, p. 112–113; Korczak L., 1998, s. 84, 91, 96–97, 99, 102; Petrauskas R., 2003, p. 232–233, 238, 259–261, 276, 281, 287–288, 290–291, 297–298, 309; Petrauskas R., 2016, p. 263; Petrauskas R., 2017, p. 419, 420, 423.

⁷³⁵ Dėl Simono Algirdaičio, Druckių ir Korsakų konfesijos žr. Полехов С., 2015a, c. 65. Dėl Chodkos Jurgaičio konfesijos žr. Kirkienė G., 2008, p. 8, 71; Petrauskas R., 2016, p. 67–68.

⁷³⁶ *LM 15*, dok. nr. 119, p. 150–151; *LM 17*, dok. nr. 282, p. 282.

⁷³⁷ *MBK/L 28*, дак. № 105, c. 147–148.

Kęstutaičio ir Švitrigailos šalininkų kaip niekad svarbus buvo pareigūnų lojalumas.

Vieno ar kito asmens paskyrimui į Polocko vietininko ar vaivados pareigas įtakos turėdavo ne tik paties valdovo pozicija, bet ir artimiausios jo aplinkos bei šeimos narių užtarimas. Antai 1399 m. Polocko vietininku buvo nežinomas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto žmonos Onos giminaitis (žr. 2 priedą). Tuo tarpu Jonui Jurgaičiui Hlebavičiui gauti Polocko vaivados pareigas 1532 m. padėjo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo žmonos Bonos Sforcos užtarimas⁷³⁸.

Tiriant visų kitų *pilies / žemės* teisei atstovavusių Polocko žemės pareigūnų karjeros ypatybes atskirai aptarsime Polocko vietininkų bei vaivadų skiriamus pareigūnus (Polocko pavietininkius, pavaivadžius, Belčicos ir Čersviatų dvarų vietininkus) ir pareigūnus, kuriuos skirdavo ne vietininkai ir vaivados arba ne vien tik jie (Polocko bebrininkus, pilies raštininkus ir rašovus, pilininkus, raktininkus, tijūnus, tiltininkus, vėliavininkus, Čersviatų dvaro tijūnus ir patijūnius, Drisos pilies valdytojus ir jų pavaduotojus, Drisos, Morodnos ir Sebežo valsčių valdytojus). Tokią skirtį nusprendėme įvesti dėl to, kad nuo Polocko vietininkų ir vaivadų tiesiogiai priklausomų pareigūnų karjera buvo sudėtinė pono – tarno santykių dalis. Kitaip tariant, jų oficiali (pareigybinė) veikla persidengė su tarnyba savo ponams (vietininkams ir vaivadoms). Tuo tarpu visų kitų Polocko žemės pareigūnų karjera priklausė nuo įvairių asmenų – Lietuvos didžiojo kunigaikščio, Polocko vietininkų ir vaivadų, vietos visuomenės narių – palankumo ir paramos.

Mums žinomi 23 asmenys, ėję Polocko pavietininkio, pavaivadžio ir Čersviatų dvaro vietininko pareigas 1392–1563 m. vasario 15 d. laikotarpiu. Absoliučią daugumą sudaro Polocko pavietininkiai ir pavaivadžiai (18 asmenų): Alekna, Lukašas Fiodorovičius Bezkis, Ivaška Daniljevičius, Ivanas, Bogdanas Ivanovičius, Franckus Kasporovičius, Kmita, Kondratas, Pavelas Kozickis, Michailas, Senka Monkovičius, Omeljanas, Ostafijus, Ivanas Sumorokas, Vaclovas Sviderskis, Verktenis, Vežgaila ir Zavackis. Likę 5 asmenys buvo Čersviatų dvaro vietininkai: Artiomas Ivanovičius, Levonas, Jonas Losis, Miklašas ir Račkus. Nežinome nė vieno Belčicos dvaro vietininko vardo, nors šios pareigybės egzistavimas nekelia abejonių⁷³⁹.

⁷³⁸ *LM 15*, dok. nr. 119, p. 150–151; *LM 17*, dok. nr. 282, p. 282.

⁷³⁹ *Полоцкая ревизия 1552 года*, с. 72.

Tikslios informacijos turime tik apie kelių pareigūnų kilmę. Polocko vaivados Stanislovo Stanislovaičio Davainos pavaivadis Franckus Kasporovičius neabejotinai buvo kilęs iš Lenkijos (tiksliau, iš Mazovijos, Varšuvos pavieto, Radzimino vietovės⁷⁴⁰). Jono Jurgaičio Hlebavičiaus pavaivadis Lukašas Fiodorovičius Bezkis veikiausiai irgi buvo kilęs iš Lenkijos (1558 m. minimas kaip Lenkijos karalystės žemionis)⁷⁴¹. Sprendžiant pagal asmenvardžius, lietuvių kilmės buvo Polocko vietininko Andriaus Sakaičio pavietininkiai Vežgaila ir galbūt Verktenis⁷⁴². Tuo tarpu visų kitų Polocko pavietininkų, pavaivadžių ir Čersviatų dvaro vietininkų kilmė sunkiai nustatoma. Tai turėjo būti labai įvairios kilmės asmenys, kadangi kiekvienas Polocko vietininkas ar vaivada su savimi atsigabendavo ir savo tarnus. Veikiausiai bent dalį aptariamai pareigūnų grupei priskiriamų asmenų sudarė Polocko žemės gyventojai. Tačiau šaltinių duomenys neleidžia kalbėti apie konkrečius atvejus. Be to, nemaža dalis pareigūnų šaltiniuose minima tik vardais, be tėvavardžių ar pavardžių. Polocko pavietininkų ir pavaivadžių atveju vien tik vardų paminėjimai leistų teigti, kad tokie asmenys buvo nevietinės kilmės⁷⁴³.

Tiesioginių duomenų apie Polocko pavietininkų, pavaivadžių ir Čersviatų dvaro vietininkų konfesiją neturime. Tarp jų galėjo būti ir stačiatikių, ir katalikų (pavyzdžiui, minėti lenkai ir lietuviai), o maždaug nuo XVI a. vidurio dar ir protestantų.

Daugeliu atvejų Polocko pavietininkų, pavaivadžių ir Čersviatų dvaro vietininkų karjeros vingiai mums lieka nežinomi. Šias pareigas ėjusių asmenų paminėjimai šaltiniuose dažniausiai nėra gausūs, kai kurie minimi tik po vieną ar kelis kartus. Tačiau apie kelių asmenų karjeros vingius informacijos turime nemažai. Antai Lukašo Fiodorovičiaus Bezčio karjera buvo glaudžiai susijusi su jo pono Jono Jurgaičio Hlebavičiaus karjera. Šiam iš pradžių gavus Vitebsko, paskui Polocko ir galiausiai Vilniaus vaivados pareigas Bezkis atitinkamai eidavo Vitebsko, Polocko ir Vilniaus pavaivadžio pareigas. 1549 m. Jonui Jurgaičiui Hlebavičiui mirus Bezkis pradėjo tarnauti Mikalojui Radvilai Juodajam ir tapo jo laikomų valdų (Bistryčios, Lavoriškių, Borisovo) pareigūnu bei teisėju Vilniaus pilies teisme⁷⁴⁴.

⁷⁴⁰ Drungilas J., 2015, p. 79; Drungilas J., 2018, p. 168; Радаман А., 2001, с. 37.

⁷⁴¹ Plg. *LM 251*, dok. nr. 88, p. 109; Ragauskienė R., 2012b, p. 466.

⁷⁴² *Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 100.

⁷⁴³ Ten pat.

⁷⁴⁴ Ragauskienė R., 2012b, p. 465–467.

Kaip Polocko pavaivadis Lukašas Fiodorovičius Bezkis minimas tik du kartus (žr. 2 priedą), todėl apie jo santykius su vietos visuomene mažai ką galime pasakyti. Tiesa, jo sesuo buvo ištekėjusi už Polocko bajorų Epimachovičių (Epimachų) giminės atstovo (1558 m. minimas Bezchio seserėnas Fridrichas Vetrinskis Epimachas⁷⁴⁵). Tai leistų teigti, kad Bezkis buvo užmezgęs ganėtinai artimus ryšius su Polocko visuomene. Vis dėlto šie ryšiai turėjo gerokai susilpnėti jam išvykus į Vilnių kartu su Vilniaus vaivada 1542 m. tapusiu Jonu Jurgaičiu Hlebavičiumi.

Gerokai tampresni ryšiai su Polocko visuomene siejo Polocko pavaivadį ir vėliavininką Franckų Kasporovičių. Jo politinę veiklą Polocke ir išiliejimą į vietos valdžios elitą turėtume tiesiogiai sieti su tarnyba Polocko vaivada Stanislovui Stanislovaičiui Davainai. Jų abiejų ryšiai veikiausiai užsimezgė apie 1530 m. Kijevo vaivados Andriaus Nemiraičio aplinkoje. Franckus Kasporovičius yra buvęs Nemiraičio tarnybininku (kaip jo tarnybininkas minimas 1530 m. lapkričio 8 d.⁷⁴⁶), o Stanislovas Stanislovaitis Davaina jaunystėje kartu su Nemiraičiu dalyvavo kovose su MDK ir totoriais⁷⁴⁷. Davainai tapus Polocko vaivada Franckus Kasporovičius kurį laiką buvo jo pavaivadžiu Polocke, o 1559 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto buvo paskirtas Polocko vėliavininku (žr. 2 priedą).

Franckus Kasporovičius buvo vienintelis mums žinomas Polocko pavietininkams, pavaivadžiams ir Čersviatų dvaro vietininkams priskirtinas pareigūnas, kuris Polocko žemėje gavo dar ir kitokias pareigas ir kurio giminė sugebėjo įsiliesti į šio regiono visuomenę. Laikui bėgant ši giminė, išlikus jos pirmtako Franckaus Kasporovičiaus atminimui, imta vadinti Fronckevičiais Radziminskiais⁷⁴⁸. Kai kurie Franckaus Kasporovičiaus palikuonys netgi tapo vietos pareigūnais. Antai jo sūnus Mykolas 1583–1603 m. ėjo Polocko pakamario pareigas⁷⁴⁹.

Likusias neaptartas Polocko bebrininko, pilies raštininko / rašovo, pilininko, raktininko, tįjūno, tiltininko, vėliavininko, Čersviatų dvaro tįjūno ir patijūnio, Drisos pilies valdytojo, jo pavaduotojo, Drisos, Morodnos ir Sebežo valsčių valdytojų pareigybes 1392–1563 m. vasario 15 d. laikotarpiu buvo gavę 29 asmenys. Daugumą jų sudarė Polocko bajorai. Šiam sluoksniui neabejotinai galima priskirti 13 pareigūnų: 7 Korsakus (Dmitrijų

⁷⁴⁵ *LM 251*, dok. nr. 88, p. 109.

⁷⁴⁶ *LM 17*, dok. nr. 61, p. 113–114.

⁷⁴⁷ Mienicki R., 1937, s. 437; Mienicki R., 1939–1946, s. 359.

⁷⁴⁸ Apie šios giminės pavardės susidarymą žr. Drungilas J., 2018, p. 168–170.

⁷⁴⁹ Падалінскі У. А., 2011, с. 158.

Bogdanovičių Ostafjevičių, Fiodorą Ivanovičių, Ivaną⁷⁵⁰, Ivaną Hlebavičių, Ivaną Michailovičių, Petrą Vasiljevičių ir Vasilijų Michailovičių Korsakus), 3 Epimachovičius (Fiodorą Semionovičių, Senką Jackevičių ir Vainą Petrovičių Epimachovičius), po 1 Bystreiskį (Jackų Bogdanovičių Bystreiskį), Nevelskį (Kostiušką Volfromejevičių Nevelskį) ir Strežovskį (Ivaną Jackovičių Strežovskį). Šių Polocko bajorų giminių nariai minimi Lietuvos Metrikos (ypač Lietuvos Metrikos 16-osios Užrašymų knygos) aktuose ir kituose šaltiniuose⁷⁵¹ kaip vietos gyventojai, suteikčių gavėjai ir Polocko vietininkų bei vaivadų teismo tarėjai. 1 pareigūnas – Artiomas Buckovas Tulubėjus – buvo Polocko miestietis⁷⁵².

Apie 10 pareigūnų – Trofimo Bolotovičiaus, Chodoro, Miškos Danilovičiaus, Fiodoro Kostios, Jakovo Krasnos, Lukjano, Michalkos, Romano, Boriso Tolandiničiaus ir Volfromejaus – kilmę tikslių duomenų neturime. Tačiau tikėtina, kad bent dalis jų buvo kilę iš Polocko žemės. Beveik visi išvardinti asmenys, išskyrus Romaną,ėjo ne pačias svarbiausias Polocko žemės valsčių valdytojų, Polocko pilies raštininko / rašovo, Čersviatų dvaro tijūno ir patijūnio pareigas, kurios turėjo būti prieinamos Polocko žemės bajorams, miestiečiams ir gal netgi valstiečiams (Čersviatų dvaro tijūno ir patijūnio pareigybių atvejais). Chodoras ir Volfromejus, sprendžiant pagal asmenvardžius, galėjo būti Polocko žemės bajorai. Chodorą galbūt galima sieti su šiame regione gyvenusia Radkovičių-Kublickių gimine, o Volfromejų – su Nevelskių gimine⁷⁵³.

1 pareigūno – kunigaikščio Jonušo Boleslovaičio Svirskio – kilmę sunku vienareikšmiškai įvardyti. Svirskių giminės šaknys sietinos ne su Polocko žeme, tačiau čia valdų iš Lietuvos valdovo buvo gavęs Jonušo Boleslovaičio Svirskio tėvas Boleslovas (Bolkas) Mykolaitis Svirskis⁷⁵⁴. Pastarasis buvo Polocko vaivados Petro Stanislovaičio Kiškos tarnybininku⁷⁵⁵. Be to, Jonušo Boleslovaičio Svirskio motina buvo kilusi iš Polocko žemės bajorų. Iš jos Svirskis paveldėjo valdų šiame regione. Su Polocko žeme buvo susijusi ir pirmoji Svirskio žmona Ona Ragozianka. Visa tai leidžia teigti, kad jo

⁷⁵⁰ Jo veikiausiai negalima sieti su Ivanu Hlebavičiumi ar Ivanu Michailovičiumi Korsakais. Galbūt jį galima sieti su Ivanu Fiodorovičiumi Korsaku, minimu *LMAVB RS*, f. 16, b. 4, l. 23.

⁷⁵¹ Išskirti galime 1552 m. Polocko revizijos duomenis.

⁷⁵² *Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 238, 240, с. 374, 378.

⁷⁵³ *Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 88–89, 109, 422.

⁷⁵⁴ *LM 224*, dok. nr. 414, p. 344.

⁷⁵⁵ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 190, 335, с. 141, 241.

tapimui Polocko tiltininku prielaidas sudarė giminystė su vietos bajorais ir Polocko žemėje turėta žemėvalda⁷⁵⁶.

Likę 4 pareigūnai (Stanislovas Stanislovaitis Davaina, Ivaška, Franckus Kasporovičius ir Survilas) buvo nevietinės kilmės asmenys. Polocko raktininko pareigas Kazimiero valdymo laikais gavę broliai Survilas ir Ivaška veikiausiai buvo lietuvių kilmės⁷⁵⁷. Tokios pačios kilmės buvo ir Stanislovas Stanislovaitis Davaina bei Davainų giminė⁷⁵⁸. Tuo tarpu Franckus Kasporovičius, kaip minėjome anksčiau, buvo kilęs iš Mazovijos, Varšuvos pavieto, Radzimino vietovės⁷⁵⁹.

Apie aptariamai 29-ių pareigūnų grupei priskirtų asmenų konfesiją tiesioginių duomenų turime nedaug. Tačiau ją daugelio pareigūnų atveju galima identifikuoti pagal jų kilmę. Labiausiai tikėtina, jog vietinės kilmės pareigūnai buvo stačiatikiai, o lenkai ir lietuviai – katalikai. Korsakų atveju stačiatikybės išpažinimą įrodo tai, kad šios giminės atstovai fundavo Polocko Kristaus Gimimo cerkvę⁷⁶⁰.

Išskirtine galima laikyti Jonušo Boleslovaičio Svirskio konfesinę padėtį. Vyto Jankausko teigimu, Svirskis buvo užaugintas katalikų ir stačiatikių tikėjimą išpažinusių šeimos narių ir giminaičių – jo motina veikiausiai buvo stačiatikė, o tėvo šeima – katalikai. Svirskis užaugo būdamas kataliku, tačiau užmezgė ryšius su evangelikų reformatų bendruomenei priklausiusiais Radvilomis ir pats tapo šios bendruomenės nariu. V. Jankausko nuomone, konfesijos keitimui įtakos turėjo tai, kad Svirskis užaugo konfesiškai mišrioje šeimoje⁷⁶¹.

Vertinant Polocko žemės pareigūnų karjeros ypatybes itin įdomus svetimkilmio Franckaus Kasporovičiaus atvejis. Tikėtina, kad Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto sprendimą suteikti Franckui Kasporovičiui Polocko vėliavininko pareigybę bent iš dalies lėmė Polocko vaivados užtarimas. Šio valdovo laikais įtakingiausi LDK pareigūnai (didikai) stengdavosi išrūpinti savo proteguojamiems asmenims atsilaisvinusias regionines pareigybes⁷⁶². Tačiau norint sėkmingai eiti Polocko vėliavininko pareigas iš svetur kilusiam asmeniui reikėjo tapti

⁷⁵⁶ Jankauskas V., 2016, p. 178, 179, 182, 189; Tęgowski J., 2011, s. 70–71, 87.

⁷⁵⁷ *Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 92.

⁷⁵⁸ Mienicki R., 1937, s. 404; Semkowicz W., 1939–1946, s. 359–360.

⁷⁵⁹ Drungilas J., 2015, p. 79; Drungilas J., 2018, p. 168.

⁷⁶⁰ *Полоцкая ревизия 1552 года*, с. 175.

⁷⁶¹ Jankauskas V., 2016, p. 182.

⁷⁶² Ragauskienė R., 2002, p. 172. Šis reiškinyas Žygimanto Augusto valdymo laikais pastebimas ir kaimyninėje Lenkijoje (Sucheni-Grabowska A., 2009, s. 192).

Polocko visuomenės nariu ar bent jau užsitikrinti jos palankumą. Tuo tarpu Polocko vėliavininko pareigybės suteikties dokumente Franckus Kasporovičius ir įvardijamas kaip Polocko žemės bajoras⁷⁶³. Tai galime paaiškinti XVI a. išryškėjusia tendencija, kuomet svetimkilmiai bajorai sugebėdavo įsilieti į kitos žemės, vaivadijos ar pavieto visuomenę ir gauti vietines pareigybes įsigiję ten valdų⁷⁶⁴. Franckus Kasporovičius kaip tik ir buvo įsigijęs daug valdų Polocko žemėje⁷⁶⁵. Taigi jo karjeros atvejis leistų teigti, kad Pirmojo Lietuvos Statuto III skyriaus 3 straipsnyje deklaruota nuostata dėl LDK pareigybių teikimo tik „*čiągimiams*“ ir „*čiabuviams*“⁷⁶⁶ laikui bėgant pasikeitė, nes *čiągimio* samprata iš esmės neteko savo aktualumo, o *čiabuvio* samprata tapo gerokai lankstesnė.

Minėtą regioninių pareigybių teikimo didikų proteguojamiems asmenims reiškinį galime laikyti politinio klientelizmo⁷⁶⁷, būdingo ne tik LDK, bet ir daugumai kitų Europos valstybių XVI a., apraiška. Iki 1563 m. šis reiškinys Polocko žemėje nebuvo toks pastebimas kaip Vitebsko žemėje dėl stipresnės Polocko bajorų (ypač Korsakų) įtakos politiniams regiono procesams (taip pat ir pareigūnų skyrimui). Vis dėlto svetimkilmio Franckaus Kasporovičiaus paskyrimas į Polocko vėliavininko pareigas, kurias anksčiau gaudavo tik vietos bajorai, rodo, kad politinis klientelizmas Polocko žemės visuomenėje darėsi vis svarbesnis. Tai ypač akivaizdu tapo 1579 m. LDK susigrąžinus Polocką. Tų metų rugsėjo 20 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Steponas Batoras suteikė Polocko pilininko pareigybę Francui Bartoševičiui Žukui. Jį užtarė pats Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila Rudasis⁷⁶⁸.

Tiriamuoju laikotarpiu Polocko žemės pareigūnų karjerai įtakos turėjo ne tik Polocko vietininkų, vaivadų ar kitų žymesnių LDK didikų protekcija, bet ir tarnyba Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvare. Šie aspektai iš dalies susiję, kadangi valdovo dvare būdavo galima užmegzti kontaktus su didikais. Tiesa, 1392–1563 m. vasario 15 d. laikotarpiu vos 3 *pilies / žemės* teisei atstovavę Polocko žemės pareigūnai (neskaitant Polocko vietininkų ir vaivadų) šaltiniuose minimi kaip Lietuvos didžiojo kunigaikščio (visais atvejais – Žygimanto Senojo) dvarionys: Jackus Bogdanovičius Bystreiskis (1529

⁷⁶³ LVIA, MKF-2, knyga nr. 41, l. 143v.

⁷⁶⁴ Saviščevas E., 2010, p. 171–172.

⁷⁶⁵ LVIA, MKF-2, knyga nr. 41, l. 267v–268v. Atrodo, kad Franckus Kasporovičius valdas ne tik pirkdavo, bet ir savavališkai užgrobdavo (LVIA, f. 599, ap. 1, b. 230, l. 49).

⁷⁶⁶ PLS, p. 148–149.

⁷⁶⁷ Apie tai žr. Saviščevas E., 2015, p. 137–138.

⁷⁶⁸ LVIA, MKF-2, knyga nr. 64, l. 236v–237.

m.⁷⁶⁹), Dmitrijus Bogdanovičius Ostafjevičius (1532–1538 m.⁷⁷⁰) ir Ivanas Hlebavičius (1508–1511 m.⁷⁷¹) Korsakai. Jackus Bogdanovičius Bystreiskis ir Ivanas Hlebavičius Korsakas iš pradžių minimi kaip valdovo dvarionys, o paskui kaip Polocko žemės pareigūnai. Tuo tarpu Dmitrijus Bogdanovičius Ostafjevičius Korsakas vienu metu buvo ir dvarionimi, ir Polocko žemės pareigūnu, tačiau dvarionimi neabejotinai tapo anksčiau nei pareigūnu⁷⁷². Taigi visų trijų minėtų asmenų karjerą galime sieti su tarnyba Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvare.

Apie sąsajas su valdovo dvaru byloja ne tik dvarionio statusas, bet ir valdovo suteiktos išmokos. Tokias išmokas 1392–1563 m. vasario 15 d. laikotarpiu gavo 2 *pilies / žemės* teisei atstovavę Polocko žemės pareigūnai (vėlgi neskaitant Polocko vietininkų ir vaivadų): Fiodoras Semionovičius Epimachovičius (1500 ir 1508 m.⁷⁷³) ir Kostiuška Volfromejevičius Nevelskis (1508 m.⁷⁷⁴). Fiodoras Semionovičius Epimachovičius valdovų Aleksandro Jogailaičio ir Žygimanto Senojo išmokas gavo prieš tapdamas Polocko žemės pareigūnu⁷⁷⁵. Todėl tikėtina, kad ryšiai su minėtų valdovų dvarais tiesiogiai lėmė jo tapimą pareigūnu. Tuo tarpu Kostiuškos Volfromejevičiaus Nevelskio atveju negalime tiksliai pasakyti, ar valdovo Žygimanto Senojo išmoka jam buvo suteikta prieš tampant Polocko žemės pareigūnu ar vėliau. Žinome tik tiek, kad Nevelskis Polocko tijūno pareigas ėjo Žygimanto Senojo valdymo laikais (žr. 2 priedą), o išmoką gavo jo valdymo pradžioje. Todėl labiausiai tikėtina, kad Nevelskis Polocko tijūnu tapo vėliau nei gavo Žygimanto Senojo išmoką.

Valdovo dvarionimis buvusių ir jo išmokas gavusių Polocko žemės pareigūnų skaičius, lyginant su Smolensko ir Vitebsko žemių valdžios elitais, buvo pats mažiausias. Tai veikiausiai nebuvo atsitiktinumas. Turime atsižvelgti į tai, kad Polocko žemėje buvo ryški vienos bajorų giminės – Korsakų – įtaka. Kai kuriems jos nariams, siekusiems karjeros, užtekdavo ir neformalių ryšių su Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaru. Antai Vasilijui Michailovičiui Korsakui 1552 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas patvirtino Polocko pilininko pareigybę ir suteikė Polocko tijūno

⁷⁶⁹ LM 225, dok. nr. 79, p. 70.

⁷⁷⁰ LM 17, dok. nr. 237, p. 246; LM 20, dok. nr. 101, p. 163.

⁷⁷¹ LM 8, dok. nr. 298, 596, p. 248, 438.

⁷⁷² Plg. nurodytas dvarionių paminėjimų datas ir informaciją 2 priede.

⁷⁷³ DSK (1494–1504), p. 232, 233; LM 8, dok. nr. 553, p. 405.

⁷⁷⁴ LM 8, dok. nr. 553, p. 405.

⁷⁷⁵ Plg. nurodytas išmokų suteikimo datas ir informaciją 2 priede.

bei raktininko pareigybes⁷⁷⁶, nors prieš tai Korsakas, kiek mums žinoma, valdovo dvare nebuvo tarnavęs.

Tikėtina, kad ryšiai su Korsakų gimine padėdavo kilti karjeros laiptais kitų Polocko žemės giminių nariams. Antai su Korsakais susigiminiavęs Jackus Bogdanovičius Bystreiskis (jo žmona buvo Aliona Vasiljevna Korsakovna⁷⁷⁷) savo karjerą Polocke pradėjo bebrininko pareigomis, o prieš Polocką 1563 m. užimant MDK kariuomenei ėjo gerokai reikšmingesnes pilininko pareigas. Iki tol Polocko pilininkais dažniausiai tapdavo būtent Korsakai (žr. 2 priedą). Todėl ryšiai su šia gimine veikiausiai padėjo Bystreiskiui gauti pilininko pareigas.

Apie kai kurių Polocko žemės pareigūnų, atstovavusių *pilies / žemės* teisei, ekonominį pajėgumą galima spręsti pagal 1528 m. LDK kariuomenės surašymo duomenis. Stambia žemėvalda disponavo Polocko vaivados Jonas Jurgaitis Hlebavičius (išrengė 148 raitelius nuo savo valdų ir 88 raitelius nuo savo žmonos valdų⁷⁷⁸) ir Petras Stanislovaitis Kiška (išrengė 224 raitelius⁷⁷⁹). Tiesa, jų valdos buvo pasklidusios po įvairius LDK regionus. Kiti 1528 m. LDK kariuomenės surašyme minimi Polocko žemės pareigūnai išrengė žymiai mažesnę raitelių skaičių. Iš visų Polocko žemės kunigaikščiams ir bajorams šiame surašyme priskirtų vietos pareigūnų pačia stambiausia žemėvalda disponavo bajorai Korsakai: Dmitrijus Bogdanovičius (išrengė 33 raitelius nuo savo valdų ir 5 raitelius nuo jam įkeistų valdų⁷⁸⁰), Ivanas Hlebavičius (išrengė 15 raitelių⁷⁸¹), Ivanas Michailovičius (išrengė 17 raitelių⁷⁸²) ir Vasilijus Michailovičius (išrengė 16 raitelių⁷⁸³). Be jų surašyme minimi dar du Polocko žemės bajorų sluoksniui priklausę vietos pareigūnai: Jackus Bogdanovičius Bystreiskis, išrengęs 8 raitelius⁷⁸⁴ ir Vaina Petrovičius Epimachas, kartu su broliais išrengęs 12 raitelių⁷⁸⁵.

1528 m. LDK kariuomenės surašymo duomenys rodo, kad Korsakų giminė tarp Polocko žemės kunigaikščių ir bajorų buvo ekonomiškai

⁷⁷⁶ *МБКЛ* 28, дак. № 148, с. 188–189.

⁷⁷⁷ *LVIA*, f. 610, ap. 3, b. 436; ten pat, MKF-2, knyga nr. 40, l. 284v; *МБКЛ* 272, дак. № 9, 99, с. 61–62; 240–244.

⁷⁷⁸ *LM* 523, p. 169.

⁷⁷⁹ Ten pat, p. 23.

⁷⁸⁰ Ten pat, p. 138.

⁷⁸¹ Ten pat.

⁷⁸² Ten pat.

⁷⁸³ Ten pat.

⁷⁸⁴ Ten pat.

⁷⁸⁵ Ten pat.

pajėgiausia ir pagal išrengiamų raitelių skaičių gerokai lenkė daugumą kitų vietos bajorų ir kunigaikščių. Po kelių dešimtmečių padėtis iš esmės nebuvo pasikeitusi. 1552 m. Polocko revizijos duomenys rodo, kad Korsakai išliko viena turtingiausių Polocko žemės giminių. Tuo metu, kaip ir 1528 m. LDK kariuomenės surašymo metu, tarp turtingiausių vietos žemvaldžių buvo Dmitrijus Bogdanovičius Korsakas⁷⁸⁶. Atsižvelgus į minėtų šaltinių duomenis galima sutikti su V. Varoninu, jog turiniu požiūriu tarp Polocko bajorijos egzistavo didelė diferenciacija⁷⁸⁷. Tačiau 1528 m. LDK kariuomenės surašymo duomenys neleidžia susieti Polocko žemės kunigaikščių ir bajorų ekonominės padėties su jų pareigybine veikla. Tarp ekonomiškai pajėgiausių polockiečių aptinkame ir tokių asmenų, kurie, sprendžiant pagal turimus duomenis, niekuomet nepriklausė Polocko žemės valdžios elitui⁷⁸⁸.

1392–1563 m. vasario 15 d. laikotarpiu LDK ir MDK karai daugelio Polocko žemės pareigūnų ir kitų vietos gyventojų žemėvaldai didelės įtakos neturėjo⁷⁸⁹. Sprendžiant pagal šio laikotarpio šaltinių duomenis, vienintelis dėl karų savo valdų Polocko žemėje netekęs šio regiono pareigūnas buvo Kostiuška Volfromejevičius Nevelskis, ėjęs Polocko tijūno pareigas. Jis valdų neteko 1500–1503 m. karo metu MDK kariuomenei užėmus Polocko žemės šiaurinėje dalyje buvusį Nevelio valsčių. Tačiau Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis kompensavo Nevelskio patirtus nuostolius kitomis valdomis Polocko žemėje⁷⁹⁰.

MDK kariuomenei 1563 m. vasario 15 d. užėmus Polocko pilį, į nelaisvę buvo paimta didelė dalis pilyje buvusių žmonių, tarp jų ir svarbiausi vietos pareigūnai – Polocko vaivada Stanislovas Stanislovaitis Davaina bei pilininkas Jackus Bogdanovičius Bystreiskis⁷⁹¹. Nukentėjo ir tie Polocko žemės gyventojai, kurie nebuvo paimti į nelaisvę. 1563 m. MDK kariuomenė užėmė ne tik Polocko pilį, bet ir didelę dalį Polocko žemės teritorijos su polockiečių valdomis. LDK centrinė valdžia aprūpino valdų šiame regione

⁷⁸⁶ Bortnik I., 2016, s. 10; Połocki R., 1913, s. 120–121. XVI a. šešto dešimtmečio pradžioje Dmitrijaus Bogdanovičiaus Korsako materialinė padėtis buvo tokia gera, kad šis galėjo puoselėti planus įsteigti miestą jam priklausiusiam Plisos dvare ir netgi išsirūpino tam Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto leidimą (*AGAD*, z. 1, sygn. 8835).

⁷⁸⁷ Варонін В. А., 2000, с. 13.

⁷⁸⁸ Plg. informaciją *LM* 523, p. 138–140 ir 2 priede.

⁷⁸⁹ Sprendžiant pagal 1552 m. Polocko revizijos duomenis, Polocko žemėje dėl karų labiausiai nukentėjo Lietuvos didžiojo kunigaikščio žemėvalda (žr. Панов В., 1915, с. 237–238).

⁷⁹⁰ *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 96; ten pat, knyga nr. 248, l. 152v.

⁷⁹¹ Mienicki R., 1934, s. 48–51; Mienicki R., 1937, s. 464–474.

netekusius asmenis naujomis valdomis kituose LDK regionuose. Apie tai byloja specialiai sudarytas registras, datuojamas 1563 m. rugpjūčiu. Jame minimi kai kurių *pilies / žemės* teisei 1392–1563 m. vasario 15 d. laikotarpiu atstovavusių Polocko žemės pareigūnų šeimų nariai – Franckaus Kasporovičiaus žmona ir sūnus Michailas Franckovičius Radziminskis, Dmitrijaus Bogdanovičiaus Korsako žmona su vaikais, Ivano Michailovičiaus Korsako sūnūs. Šiems asmenims buvo suteiktos valdos Mogiliavo ir Mozyriaus valsčiuose⁷⁹². Grįžęs iš nelaisvės į LDK Jackus Bogdanovičius Bystreiskis taip pat gavo iš Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto valdų Lydos valsčiuje kaip kompensaciją už Polocko žemėje prarastas valdas⁷⁹³.

1.2. 1563 m. vasario 15 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpis

Pareigybių genezė

LDK 1563 m. vasario 15 d. praradus Polocką ir įgyvendinus 1564–1566 m. reformas Polocko žemės pareigybių struktūra kardinaliai pasikeitė. Iš ankstesnio laikotarpio išliko vos keli pareigūnai: Polocko vaivada, tiltininkas, Drisos pilies valdytojas ir galbūt jo pavaduotojas. Tiesa, Polocko tiltininko pareigybė nuo 1563 m. veikiausiai buvo nominali ir paskutinį kartą šaltiniuose minima 1566 m. (žr. 2 priedą). Tačiau Polocko žemėje atsirado nemažai naujų pareigūnų, kurie savo pareigas ėjo LDK pavaldžioje Polocko žemės teritorijoje buvusiose Čiašnikų, Dysnos, Lepelio, Tečės, Ulos, Večeljės ir Voronečo pilyse. Jas (įskaitant ir Drisos pilį) galima suskirstyti į kelias grupes pagal pareigybių struktūros sudėtingumą.

Mažiausiai išplėtotą pareigybių struktūrą egzistavo Čiašnikuose, Tečeje ir Večeljėje. Šiose pilyse minimi tik pagrindiniai jų valdytojai. Kaip Čiašnikų pilies valdytojas 1567 m. minimas Martynas Daniljevičius Kurčas, o 1568 m. – kunigaikštis Bogdanas Andrejevičius Lukomskis, kaip Tečės pilies valdytojas 1571–1578 m. minimas Francas Bartoševičius Žukas, o kaip Večeljės pilies valdytojas 1570 m. minimas Bogdanas Vasiljevičius Telica (žr. 2 priedą). Apie Žuką ir Telicą žinome dar ir tai, kad būtent jų rūpesčiu buvo pastatytos Tečės ir Večeljės pilys. Atsižvelgdamas į tai, Lietuvos

⁷⁹² *МБКЛ* 44, дак. № 82, с. 95, 98. Taip pat žr. *ЛМАНВ* RS, f. 33, b. 71/1, l. 1–1v.

⁷⁹³ *ЛМ* 49, док. nr. 67, p. 57–58; *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 50, l. 313a–313av.

didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas leido jiems administruoti minėtas pilis⁷⁹⁴.

Kiek labiau išplėtota pareigybių struktūra egzistavo Drisoje, Uloje ir Voroneče. Drisoje be pagrindinio pilies valdytojo minimos ir jo pavaduotojo, pilininko bei miesto vaito pareigybės, Uloje be pilies valdytojo minimos jo pavaduotojo ir miesto vaito pareigybės, o Voroneče be pilies valdytojo minima pilies rašovo pareigybė.

Aptardami ankstesnio laikotarpio Polocko žemės pareigūnus minėjome, kad Drisos pilies valdytojais ir jų pavaduotojais atsirado XVI a. viduryje (prieš 1563 m.). Tuo tarpu Drisos pilininko ir miesto vaito pareigybės pirmą kartą minimos po to, kai Maskvos didžiojo kunigaikščio Ivano Rūsčiojo kariuomenė užėmė Polocką. Šių dviejų pareigybių atsiradimas rodo, kad LDK centrinė valdžia kurį laiką suvokė Drisą kaip vieną iš Polocko žemės centrų, galinčių ateityje bent iš dalies kompensuoti Polocko netektį. Tačiau Drisos miesto vaito pareigybė minima tik kelis kartus 1563 m., o pilininko pareigybė – kelis kartus 1568 m. (žr. 2 priedą). Todėl galime teigti, kad šios vietovės reikšmė greit sumenko.

Šiek tiek vėliau nei Drisos atveju išaugo Ulos pilies reikšmė. 1570 m. pirmą kartą minimas šios pilies valdytojas, turėjęs savo pavaduotoją, o 1577 m. pirmą kartą minimas Ulos miesto vaitas (žr. 2 priedą). Pastarasis pareigūnas atsirado dar prieš tai, kai 1577 m. sausio 26 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Steponas Batoras suteikė Ulos miestui ribotas savivaldos teises, kokias jau anksčiau buvo gavę Vitebsko ir Suražo miestai⁷⁹⁵. Visgi Ulai suteiktos teisės nebuvo tokios plačios, kokias turėjo Magdeburgo teises gaudavę miestai (tarp jų ir Polockas bei Dysna), Uloje miestas teisiniu požiūriu nebuvo atskirtas nuo pilies. Be to, Ulos pilis savo reikšme Polocko žemėje taip ir nesugebėjo pranokti Dysnos ir Lepelio.

Trumpalaikiu galime laikyti ir Voronečo pilies reikšmės išaugimą. Jos valdytojas pirmą kartą minimas 1567 m., o pilies rašovas minimas vienintelį kartą 1575 m. (žr. 2 priedą). Voronečo pilies reikšmės išaugimą turėtume tiesiogiai sieti su jos valdytoju Onikijaus Andrejevičiaus Korsako asmenybe. Jis vienu metu buvo ne tik šios pilies valdytoju, bet ir Polocko pakamariu (plg. informaciją 2 priede). Tačiau paskutinį kartą kaip Voronečo pilies valdytojas jis minimas 1575 m., t. y. dar gerokai prieš savo mirtį, o kiti šios

⁷⁹⁴ LVIA, MKF-2, knyga nr. 48, l. 398–398v; ten pat, knyga nr. 266, l. 416v; ten pat, knyga nr. 267, l. 335–335v.

⁷⁹⁵ Макараў М., 2008, Дадатак 3, дак. № 11, с. 218.

pilies valdytojai mums nėra žinomi. Tai reiškia, kad jos reikšmė XVI a. aštunto dešimtmečio viduryje sumenko.

Apibendrinami galime pastebėti, kad Čiašnikų, Tečės, Ulos, Večeljės ir Voronečo pilių reikšmės išaugimas Polocko žemėje buvo trumpalaikis, nulemtas permainingos Livonijos karo eigos. Todėl šių pilių pareigybių struktūra buvo menkai išplėta. Tuo tarpu Dysnos ir Lepelio pilių situacija buvo kitokia. Šios dvi pilys 1563–1579 m. laikotarpiu pretendavo tapti Polocko žemės administraciniais centrais. Būtent Dysnoje ir Lepelyje susiformavo labiausiai išplėtos pareigybių sistemos. Tačiau jas nagrinėjant susiduriame su tam tikrais keblumais. Žinome, kad Polocko žemėje po 1564–1566 m. reformų (veikiausiai ne anksčiau kaip 1570 m.⁷⁹⁶) atsirado žemės teismų pareigūnai, tačiau tiksliai nežinome, kur jie rezidavo. Dysna ir Lepelis yra labiausiai tikėtinos šių pareigūnų rezidavimo vietos⁷⁹⁷. Be to, Dysnos valdytojas Barkulabas Ivanovičius Korsakas ir Lepelio valdytojas Jurgis Mikalojaitis Zenavičius 1571 m. konkuravo dėl galimybės organizuoti pilies teismus⁷⁹⁸. Mūsų turimi šaltinių duomenys rodo, kad šie teismai XVI a. aštuntame dešimtmetyje būdavo organizuojami ir Dysnoje, ir Lepelyje. Dėl to nenuostabu, kad šio laikotarpio šaltiniuose aptinkame „*Dysnos pavieto*“⁷⁹⁹ ir „*Lepelio pavieto*“⁸⁰⁰ įvardijimus.

Dysnos pilyje anksčiausiai atsirado jos valdytojo, vadinto „*laikytoju*“ arba „*seniūnu*“, pareigybė. Ji pirmą kartą minima 1565 m. (žr. 2 priedą). Kiek vėliau šaltiniuose pradedamos minėti Dysnos miesto vaito (1566 m.)⁸⁰¹, pilies valdytojo pavaduotojo, vadinto „*vietininku*“ arba „*paseniūniu*“ (1570 m.), pilies raštininko (1570 m.), pilininko (1571 m.), pilies teismo teisėjo (1572 m.) pareigybės (žr. 2 priedą). Taigi palyginus su kitomis Polocko žemės pilimis, Dysnoje 1563–1579 m. laikotarpiu egzistavo labiausiai išplėta pareigybių struktūra.

⁷⁹⁶ Vilimas D., 2006, p. 99.

⁷⁹⁷ Радаман А. А., 2003, с. 219.

⁷⁹⁸ LVIA, MKF-2, knyga nr. 56, l. 1.

⁷⁹⁹ „*Dysnos pavietas*“ minimas 1571 m. rugpjūčio 17 d. (AGAD, z. 334, sygn. 322, s. 136), „*Polocko žemės Dysnos pavietas*“ minimas 1571 m. rugpjūčio 3 d. (AGAD, z. 334, sygn. 322, s. 133), 1574 m. gegužės 26 d. (LMAVB RS, f. 264, b. 295, l. 1, 2), gegužės 28 d. (LMAVB RS, f. 264, b. 295, l. 1), birželio 21 d. (LMAVB RS, f. 16, b. 202/4, l. 548), 1578 m. rugpjūčio 12 d. (Шаландя А., 2002, Пергамін № 8, с. 30, 31), gruodžio 23 d. (LVIA, f. 599, ap. 1, b. 230, l. 48). Tiesa, 1571 m. rugpjūčio 3 d. dokumente Dysnos pavieto priklausomybė apibūdinta dar detaliau (AGAD, z. 334, sygn. 322, s. 133: „*на Руси, в земли Полоцкою, в повете Дисенском*“).

⁸⁰⁰ „*Lepelio pavietas*“ minimas 1578 m. birželio 28 d. (LMAVB RS, f. 43, b. 11105, l. 2), 1579 m. balandžio 26 d. (LMAVB RS, f. 43, b. 23297, l. 1).

⁸⁰¹ LM 47, dok. nr. 115, p. 92.

Lepelyje XVI a. aštunto dešimtmečio antroje pusėje taip pat egzistavo pilies teismas (minimas 1576 m. gruodžio 22 d. ir 1578 m. birželio 30 d.⁸⁰²). Šis teismas Lepelyje galėjo atsirasti ir anksčiau, nes 1571 m. gegužės 28 d. minimi „*Lepelio pareigūnai*“⁸⁰³. Vis dėlto čia pareigūnų buvo mažiau nei Dysnoje. Lepelio pilies valdytojas, dažniausiai vadintas „*seniūnu*“, žinomas nuo 1564 m. Be jo šaltiniuose minimos Lepelio pilies valdytojo pavaduotojo, vadinto „*paseniūniu*“ (1570 m.) ir pilies raštininko (1570 m.) pareigybės (žr. 2 priedą). Tikėtina, kad čia egzistavo ir pilies teismo teisėjo pareigybė, nors konkrečių paminėjimų šaltiniuose neturime.

Taigi LDK praradus Polocką jos sudėtyje likusioje Polocko žemės dalyje atsirado nemažai naujų galios centrų (valdovo pareigūnų administruojamų pilių), kurių įtaka buvo nevienoda. Nė vienas iš šių centrų nesugebėjo įgyti tokios reikšmės, kokią iki 1563 m. turėjo Polockas. Vis dėlto be jau aptartų pilių pareigūnų Polocko žemėje egzistavo ir daugiau pareigūnų, kurie reprezentavo ne konkrečias pilies, bet visą regioną ir kurie po 1564–1566 m. reformų egzistavo visuose LDK pavietuose. Tai buvo kaštelionai, pakamariai, vazniai ir žemės teismų pareigūnai – teisėjai, pateisėjai bei pilies raštininkai. Šaltiniuose anksčiausiai pradedami minėti Polocko kaštelionai (1566 m.), po ketverių metų (1570 m.) – pakamariai, žemės teismo teisėjai, pateisėjai ir pilies raštininkai, dar vėliau (1574 m.) – vazniai (žr. 2 priedą).

Istoriografijoje jau yra atkreiptas dėmesys į tai, kad dėl Livonijos karo administracijos darbą Polocko žemėje buvo sudėtinga organizuoti⁸⁰⁴. Dėl to ir daugelis minėtų pareigūnų atsirado gerokai vėliau nei buvo įgyvendintos 1564–1566 m. reformos. Tiesa, vaznio pareigybės ganėtinai vėlyvą atsiradimą veikiausiai lėmė ne vien karo veiksmai, bet ir įvairios kitos aplinkybės. Jevgenijus Machovenko viename iš savo straipsnių nurodė, kad LDK pavietų teismai net ir po minėtų reformų dar kurį laiką naudodavosi ne tik vaznių, bet ir diečkų, ikireforminiuose teismuose dažnai atlikinėdavusių tarnautojų funkcijas, paslaugomis. Todėl prirėkė laiko, kol vazniai LDK pavietų teismuose galutinai pakeitė diečkus⁸⁰⁵. Be to, lyginant su kitais LDK regionais, vaznio pareigybės genezė Polocko žemėje buvo savita dėl aiškaus administracinio centro nebuvimo bei Dysnos ir Lepelio pilių valdytojų konkurencijos organizuojant teismų veiklą. Antai Jurijus Vasiljevičius Petriščovičius 1574–1579 m. datuojamuose dokumentuose vadinamas tai

⁸⁰² *LMAVB RS*, f. 43, b. 11105, l. 2.

⁸⁰³ Ten pat, l. 1v: „*urzędniki lepelski*“.

⁸⁰⁴ Vilimas D., 2006, p. 98.

⁸⁰⁵ Machovenko J., 2004, p. 103.

„Dysnos pavieta vazniu“, tai „Polocko žemės vazniu“⁸⁰⁶, nors tai buvo tos pačios pareigos. Tuo tarpu Sebastijanas Bartoševičius keliuose dokumentuose, datuojamuose 1578–1579 m., įvardijamas kaip „Lepelio pavieta vaznys“⁸⁰⁷, tačiau LDK susigrąžinus Polocką imtas vadinti „Polocko vaivadijos vazniu“⁸⁰⁸. Mūsų atlikto empirinio tyrimo duomenys rodo, kad Polocko administracinėje raštvedyboje nuo 1579 m. visi vazniai būdavo įvardijami kaip Polocko, o ne Dysnos, Lepelio ar kokių nors kitų Polocko žemės pilių pareigūnai.

Pareigūnų prerogatyvos

Polocko žemėje 1563–1579 m. laikotarpiu egzistavusių pareigūnų prerogatyvoms tirti svarbiu šaltiniu galime laikyti 1566 m. priimtą Antrąjį Lietuvos Statutą, įtvirtinusį 1564–1566 m. įgyvendintas LDK vidaus reformas. Svarbiausių LDK vietos valdžios pareigūnų – vaivadų, kaštelionų, seniūnų, laikytojų – prerogatyvos aptartos II skyriaus 6 ir 28, III skyriaus 5, IV skyriaus 20 ir 21 straipsniuose⁸⁰⁹. Iš jų sužinome, kad centriniuose vaivadijų pavietuose vaivados, o kituose pavietuose seniūnai buvo atsakingi už vadovavimą pavieto kariniam daliniui ir jam priklausančių bajorų registravimą. Karinius dalinius vaivados turėjo pristatyti jų pavaduotojai kaštelionai arba maršalkos. Be to, vaivados kartu su kaštelionais buvo įpareigoti dalyvauti pavietų seimeliuose. Kiekviename paviete vaivados, seniūnai ir laikytojai turėjo vadovauti pilies teismui, nagrinėjusiam baudžiamąsias bylas.

⁸⁰⁶ Paminėjimai datuojami 1574 m. gegužės 26 d. (*LMAVB RS*, f. 264, b. 295, l. 2: „возны повету Дисеньского“; ten pat, b. 296, l. 1v: „возны повету Дисеньского“; ten pat, l. 2: „возны повету Дисеньского“), 1575 m. rugsėjo 6 d. (*LMAVB RS*, f. 264, b. 296, l. 4: „возны земли Полоцкое“), 1578 m. rugpjūčio 12 d. (Шаланда А., 2002, Пергамін № 8, с. 31: „возный повету Дисеньского“), 1579 m. birželio 8 d. (*AGAD*, z. 334, sygn. 322, s. 429: „возны повету Дисенского“), birželio 9 d. (*AGAD*, z. 334, sygn. 322, s. 428: „возны господарьскии земли Полоцкое“).

⁸⁰⁷ Paminėjimai datuojami 1578 m. birželio 28 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 11105, l. 2: „woznu powiatu Lepelskiego“), 1579 m. balandžio 26 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23297, l. 1: „возны повету Лепелского“).

⁸⁰⁸ Paminėjimai datuojami 1590 m. vasario 16 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16866, l. 2v: „возны господарьскии воеводства Полоцкого“), 1591 m. gruodžio 20/25 d. (*АБАК*, т. 14, док. № 47, с. 411: „возный воеводства Полоцкого“; ten pat, с. 413: „возный господарский воеводства Полоцкого“), 1594 m. kovo 28 d. (*LMAVB RS*, f. 264, b. 300, l. 9: „возны господарьскии воеводства Полоцкого“), 1599 m. rugpjūčio 18 d. (*LMAVB RS*, f. 264, b. 300, l. 14: „возны воеводства Полоцкого“).

⁸⁰⁹ *Статут 1566 года*, с. 68–69, 76, 79–80, 108–109.

Minėtų pareigūnų prerogatyvos buvo gerokai platesnės. Antrajame Lietuvos Statute aptartos tik tos jų prerogatyvos, kurios buvo tiesiogiai susijusios su naujai kuriama LDK paviėtų administracine ir teismų struktūra. Tačiau ar šio Statuto normos, susijusios su vietinės administracijos kūrimu, galėjo būti realiai pritaikytos Polocko žemėje, kurios didelė dalis Livonijos karo metu buvo okupuota MDK? Pritaikyti buvo galima tikrai ne visas normas. Tai ypač akivaizdu nagrinėjant Polocko vaivados situaciją. Maskvos didžiojo kunigaikščio kariuomenei 1563 m. vasario 15 d. užėmus Polocką tuometinis Polocko vaivada Stanislovas Stanislovaitis Davaina buvo paimtas į nelaisvę ir išbuvo joje iki 1567 m. liepos⁸¹⁰. Taigi maždaug ketverius su puse metų Polocko vaivados pareigybė egzistavo tik formaliai, vaivados pareigų niekas neatlikinėjo.

Vis dėlto net ir atgavęs laisvę bei galimybę eiti Polocko vaivados pareigas Davaina Polocko žemėje nesugebėjo įgyti didesnės įtakos. Antai 1571 m. balandžio 12 d. datuojamame Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto rašte minima, kad Polocko bajorų elekciniame seimelyje, turėjusiame išrinkti 4 kandidatus į Polocko žemės teismo pateisėjo pareigas, dalyvavo Polocko kaštelionas, Lepelio pilies valdytojas Jurgis Mikalojaitis Zenavičius ir Dysnos pilies valdytojas Barkulabas Ivanovičius Korsakas⁸¹¹. Kašteliono dalyvavimas seimelyje nestebina, kadangi, kaip minėjome, tai buvo numatyta Antrajame Lietuvos Statute. Tačiau pagal šį Statutą seimelyje turėjo dalyvauti ir Polocko vaivada Stanislovas Stanislovaitis Davaina, bet jo ten nebuvo. Tai ne šiaip atsitiktinumas. Iki pat Polocko atgavimo 1579 m. gerokai aktyvesni Polocko žemėje buvo minėti Dysnos ir Lepelio pilių valdytojai. Tuo metu būtent jie, o ne Polocko vaivada vadovavo pilies teismo darbui.

Tikėtina, kad be Polocko vaivados Stanislovo Stanislovaičio Davainos apsieita ir vėlesniuose Polocko žemės bajorų seimeliuose. Mums žinomas 1571 m. spalio 1 d. datuojamas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto raštas, kuriuo Polocko kaštelionas Jurgis Mikalojaitis Zenavičius informuotas apie būsimą seimelį⁸¹². Tačiau nežinome, ar toks pat raštas buvo nusiųstas ir vaivadai Davainai.

Dysnoje tiriamuoju laikotarpiu egzistavo visi pilies teismui būtini pareigūnai, minimi Antrojo Lietuvos Statuto IV skyriaus 21 straipsnyje⁸¹³:

⁸¹⁰ Mienicki R., 1937, s. 464; Mienicki R., 1939–1946, s. 359.

⁸¹¹ LVIA, MKF-2, knyga nr. 266, l. 419v–420.

⁸¹² AGAD, z. 354, dz. II/1, sygn. 74.

⁸¹³ *Cmamym 1566 goda*, c. 109.

pilies valdytojas (Dysnos atveju laikytojas arba seniūnas) arba jo pavaduotojas, pilies teismo teisėjas ir raštininkas. Dysnos pilies valdytojas arba jo pavaduotojas vadovaudavo pilies teismui, pilies teismo teisėjas dalyvaudavo nagrinėjant bylas, o pilies raštininkas būdavo atsakingas už administracinę raštvedybą (pilies knygų pildymą, išrašų suinteresuotiems asmenims suteikimą)⁸¹⁴.

Dysnos pilies valdytojas turėjo ir daugiau funkcijų. Jis teikdavo valdas savo administruojamoje teritorijoje⁸¹⁵, vadovaudavo pilies gynybai. Dalį darbų, susijusių su pilies įtvirtinimų priežiūra, Dysnos pilies valdytojas dalinosi su jam pavaldžiu pilininku⁸¹⁶. Be to, Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Augustui 1569 m. sausio 20 d. suteikus Dysnai Magdeburgo teisę buvo nustatyta, kad miesto vaito pareigas turi eiti Dysnos pilies valdytojas⁸¹⁷. Iki tol Dysnos miesto vaito pareigas veikiausiai ėjo ne pilies valdytojas, bet kitas asmuo. Apie ikimagdeburginio Dysnos miesto vaito prerogatyvas informacijos praktiškai neturime. Aišku tik tai, kad jis turėjo atstovauti vietos miestiečių interesams.

Apie Dysnos pilies valdytojui administraciniu požiūriu pavaldžią teritoriją daugiausia informacijos suteikia 1566 m. kovo 25 d. datuojamas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto raštas, kuriuo Dysnos seniūno pareigos suteiktos Barkulabui Ivanovičiui Korsakui. Šiame rašte minima, kad Dysnos seniūno jurisdikcijai priklauso Dysnos pilis, miestas (tuo metu dar neturėjęs savivaldos) ir piliai pavaldūs kaimai (pateikiamas jų sąrašas)⁸¹⁸. Kitame šio valdovo rašte, datuojamame 1571 m. gegužės 28 d., minimas ir „*Dysnos pilies valsčius*“⁸¹⁹. Ši pilis kartu su visais abiejuose raštuose paminėtais priklausiniais (pilies regionas) sudarė tai, kas vienalaikiuose šaltiniuose ne kartą įvardijama kaip „*Dysnos pavietas*“ (žr. nuorodas ankstesniame poskyryje). Tiesa, šis įvardijimas aptinkamas ne LDK kanceliarijos, o Dysnos pilies administracijos dokumentuose. Po 1564–1566 m. įvykdytų reformų Polocko vaivadiją formaliai sudarė vienintelis Polocko pavietas. Todėl Dysnos pilies administracijos (ypač pilies valdytojo) pastangos įtvirtinti šios pilies kaip pavieto centro statusą nesulaukė LDK

⁸¹⁴ AGAD, z. 334, sygn. 322, s. 520–526.

⁸¹⁵ VUB RS, f. 69, b. 129, l. 6–7.

⁸¹⁶ LVIA, MKF-2, knyga nr. 266, l. 420–420v.

⁸¹⁷ LM 51, dok. nr. 164, p. 227.

⁸¹⁸ LM 49, dok. nr. 3, p. 8–9.

⁸¹⁹ LVIA, MKF-2, knyga nr. 54, l. 8v, 9.

centrinės valdžios pripažinimo (nors Dysnos pilies reikšmė Livonijos karo kontekste abejonių niekam nekėlė).

Kaip ir Dysnoje, Lepelyje egzistavo pilies teismas, kuriam vadovavo šios pilies valdytojas arba jo pavaduotojas⁸²⁰. Šaltiniuose minima ir Lepelio pilies raštininko, atsakingo už pilies knygų pildymą, išrašų suinteresuotiems asmenims suteikimą, pareigybė⁸²¹. Tuo tarpu pilies teismo teisėjo, pagal Antrąjį Lietuvos Statutą būtino pilies teismo darbui, pareigybė Lepelyje neminima. Tačiau tikėtina, kad ji čia egzistavo.

Duomenys apie Lepelio pilies valdytojui administraciniu požiūriu pavaldžią teritoriją ne tokie detalūs kaip Dysnos atveju, tačiau vis tiek leidžia daryti tam tikras išvagas. 1566 m. rugpjūčio 22 d. ir 1576 m. rugsėjo 3 d. datuojamuose Lietuvos valdovų Žygimanto Augusto ir Stepono Batoro raštuose minima, jog Lepelio pilies valdytojui be pačios pilies pavaldus ir Lepelio miestas (neturėjęs savivaldos teisių) bei valsčius⁸²². Taigi Lepelio atveju irgi galime išskirti ne vien pačią pilį, bet ir pilies regioną. Ankstesniame poskyryje užsiminėme, jog XVI a. aštunto dešimtmečio šaltiniuose sutinkamas „*Lepelio pavieto*“ įvardijimas. Tačiau kaip ir Dysnos atveju, pavieto statuso Lepeliui LDK centrinė valdžia nebuvo oficialiai pripažinusi.

Tiriamas Dysnos ir Lepelio pilių valdytojų prerogatyvas turime atsižvelgti ne tik į pačių pilių svarbą, bet ir į jų valdytojų turėtą kitas pareigas. Kalba eina apie Jurgį Mikalojaitytį Zenavičių, kuris iš pradžių būdamas Lepelio, o vėliau Dysnos pilies valdytoju ėjo dar ir Polocko kašteliono pareigas (žr. 2 priedą). Apie Zenavičiaus veiklą administruojant abi šias pilis informacijos turime nemažai. Tuo tarpu apie jo kaip Polocko kašteliono veiklą informacijos beveik neturime. Galime tik priminti jau aptartą Žygimanto Augusto 1571 m. balandžio 12 d. raštą, kuriame kalbama apie Jurgio Mikalojaičio Zenavičiaus, tuo metu ėjusio Polocko kašteliono ir Lepelio pilies valdytojo pareigas, dalyvavimą Polocko bajorų elekciniame seimelyje⁸²³. Dalyvavimas jame pagal Antrąjį Lietuvos Statutą turėjo būti Polocko kašteliono pareiga. Tačiau daugiau informacijos apie šio pareigūno prerogatyvas neturime.

Kitų Polocko žemėje 1563–1579 m. laikotarpiu egzistavusių Lietuvos valdovo pilių – Čiašnikų, Drisos, Tečės, Ulos, Večeljės, Voronečo –

⁸²⁰ *LMAVB RS*, f. 43, b. 11105, l. 2.

⁸²¹ Ten pat, f. 20, b. 134, l. 1v; *LVIA*, f. 599, ap. 1, b. 230, l. 91v.

⁸²² *LM 47*, dok. nr. 58, p. 54; *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 58, l. 63v.

⁸²³ *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 419v–420.

valdytojų įtaka nebuvo tokia didelė kaip Dysnos ir Lepelio pilių valdytojų, tačiau pagrindinės prerogatyvos buvo tos pačios. Visi jie buvo svarbiausi savo administruojamų pilių pareigūnai, atsakingi už pilių priežiūrą, gynybą karinės grėsmės atveju, Lietuvos valdovo žemėvaldos pilių regionuose administravimą⁸²⁴. Šaltiniuose minimi Drisos ir Ulos pilių valdytojų pavadootojai, kurie atlikdavo valdytojų pareigas šiems išvykus⁸²⁵. Be minėtų pareigūnų Drisoje tiriamuoju laikotarpiu egzistavo ir pilininkas, kuris turėjo būti atsakingas už pilies įtvirtinimų priežiūrą (konkrečių duomenų apie jo prerogatyvas neturime, galime remtis tik analogijomis). Voroneče be pilies valdytojo egzistavo ir rašovas. Šio pareigūno kompetencijos ribas sunku tiksliai apibūdinti, nes Voroneče galėjo egzistuoti ir raštininko (paprastai atlikinėdavusio sudėtingesnius darbus nei rašovas) pareigybė. Žinome tik tiek, kad Voronečo pilies rašovas Ivanas Vasiljevičius 1575 m. surašė išrašą iš šios pilies knygu⁸²⁶.

Drisoje ir Uloje tiriamuoju laikotarpiu kartu su pilimis egzistavo ir miestai, kurių teisinė padėtis buvo nevienoda. Drisos miestas aptariamuoju laikotarpiu neturėjo jokios savivaldos, o Ulos miestui Lietuvos didysis kunigaikštis Steponas Batoras 1577 m. sausio 26 d. išleistu raštu suteikė ribotas savivaldos teises. Skirtinga teisinė padėtis turėjo lemti ir abiejų miestų vaitų prerogatyvų skirtumus. Tačiau apie Drisos miesto vaito prerogatyvas informacijos neturime. Aišku tik tai, kad jis atstovavo vietos miestiečių interesams. Tuo tarpu apie Ulos miesto vaito prerogatyvas sužinome iš minėto 1577 m. sausio 26 d. rašto. Jame vaitas minimas kaip miestiečių atstovas. Jis kartu su Ulos pilies valdytoju arba jo pavadoju ir įtakingiausiais vietos miestiečiais turėjo nagrinėti miestiečių bylas. Be to, vaito žinioje turėjo būti Ulos mieste pastatytas kalėjimas⁸²⁷.

Polocko žemėje egzistavo ir daugiau pareigūnų, kurių prerogatyvas tirti galime remdamiesi Antruoju Lietuvos Statutu. Jame buvo aptartos įvairių LDK vietos valdžios pareigūnų – vėliavininkų (II skyriaus 5 ir 18 straipsniuose⁸²⁸), žemės teismų teisėjų, pateisėjų ir raštininkų (IV skyriaus 1

⁸²⁴ Žr. nuorodas 2 priede, minėtų pilių valdytojų sąrašuose.

⁸²⁵ LVIA, MKF-2, knyga nr. 39, l. 520v; Латушкін А. М., Невядомы інвентар Улы 1581 г. – доўгі шлях да ўзаемаразумення, *Крыніцзнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны: навук. зб.*, вып. 6, рэдкал.: С. М. Ходзін (адк. рэд.) [et al.], Мінск, БДУ, 2011, с. 101.

⁸²⁶ AGAD, z. 334, sygn. 402, s. 7, 9.

⁸²⁷ Макараў М., 2008, Дадатак 3, дак. № 11, с. 217–220.

⁸²⁸ *Статут 1566 года*, с. 68, 72–73.

ir 2 straipsniuose⁸²⁹), vaznių (IV skyriaus 5 straipsnyje⁸³⁰), pakamarių ir kamarininkų (IV skyriaus 70 straipsnyje⁸³¹) – prerogatyvos. Tiesa, 1563–1579 m. laikotarpiu Polocko žemėje nebuvo vėliavininkų ir kamarininkų. Visi kiti minėti pareigūnai šiame regione egzistavo. Tačiau kyla klausimas, ar jų prerogatyvos atitiko Statuto normas.

Pakamariai LDK pavietuose pagal Antrąjį Lietuvos Statutą turėjo vadovauti pakamario teismui, nagrinėjusiam bajorų ginčus dėl valdų ribų, išduoti šaukimus į šį teismą ir kitus su jo veikla susijusius dokumentus. Šie pareigūnai turėjo savo pavaduotojus – kamarininkus, kurie atlikdavo pakamarių funkcijas šiems negalint dalyvauti kokios nors bylos nagrinėjime. Apie Polocko pakamario funkcijas 1563–1579 m. laikotarpiu informacijos neturime, kadangi nėra išlikusių su pakamario teismu susijusių dokumentų. Tikėtina, kad šis teismas Polocko žemėje minėtu laikotarpiu išvis nefunkcionavo, kadangi pavyko aptikti vos du to meto Polocko pakamario paminėjimus⁸³², o jo pavaduotojo kamarininko pareigybė išvis neminima. Taigi Polocko pakamario pareigybė iki 1579 m. veikliausiai buvo tik nominali.

LDK pavietų žemės teismų teisėjai ir jų pavaduotojai pateisėjai pagal Antrąjį Lietuvos Statutą buvo įpareigoti spręsti žemės teismo jurisdikcijai priklausančias bylas (t. y. susijusias su nuosavybės klausimais ir civiline teise apskritai), o šiame teisme tarnaujantys raštininkai įpareigoti visus raštus ir šaukimus į teismą rašyti tik rusėniškai, savo ranka pasirašinėti išrašus ir teismų raštus, įrašyti dokumentus į žemės teismo knygas tik prieš tai juos perskaitę teisėjui ir pateisėjui. Polocko žemės teismo pareigūnai buvo paskirti 1570 m., jie įpareigoti vadovautis Statuto normomis⁸³³. Tačiau apie šių pareigūnų praktinę veiklą iki 1579 m. neturime jokių žinių, nes nėra išlikusių to meto Polocko žemės teismo knygų ar išrašų iš šių knygų.

Kita vertus, turime nemažai informacijos apie šio teismo veiklos trikdžius. Baltarusių istorikas Andrejus Radamanas savo straipsnyje aptarė XVI a. aštunto dešimtmečio šaltinių duomenis, rodančius, jog po ATR valdovo Žygimanto Augusto mirties Polocko žemės teismo pateisėjo pareigybė ilgą laiką (iki 1580 m.) vakavo ir dėl to šis teismas negalėjo

⁸²⁹ Ten pat, p. 96–99.

⁸³⁰ Ten pat, p. 100–101.

⁸³¹ Ten pat, p. 132–134.

⁸³² Paminėjimai datuojami 1570 m. liepos 28 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 267, l. 310v–311) ir 1575 m. kovo 15 d. (*AGAD*, z. 334, sygn. 402, s. 6, 9).

⁸³³ *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 267, l. 311–312v.

funkcionuoti⁸³⁴. Be to, žinome, kad po vėlesnio ATR valdovo Henriko Valua išvykimo į Prancūziją prasidėjusio tarpuvaldžio metu Polocko žemės bajorai Berezvečioje susirinko į seimelį ir išrinko specialaus kaptūrinio teismo teisėjus, tarp kurių nebuvo nė vieno žemės teismo pareigūno. ATR pavietuose kaptūrinių teismų teisėjai spręsdavo visas tarpuvaldžiu kildavusias bylas. Tokios buvo ir Berezvečioje išrinktų teisėjų – Jarošo Ostafevičiaus Korsako, Dysnos paseniūnio Streto Michailovičiaus Tiškevičiaus ir Dysnos pilies teismo teisėjo Levo Petrovičiaus Korsako – prerogatyvos. 1576 m. sausio 2 d. Dysnoje rašytame kaptūrinio teismo dokumente minima, kad šie teisėjai turi nagrinėti visas pilies ir žemės teismų jurisdikcijai priklausančias bylas⁸³⁵. Taigi pastarasis teismas Polocko žemėje normaliai funkcionuoti pradėjo tik po to, kai LDK 1579 m. pavyko atgauti Polocką.

Vazniai pagal Antrąjį Lietuvos Statutą turėjo nešioti šaukimus į teismą, atlikinėti įvesdintojo, liudininko (kartu su dviem pavieto bajorais) funkcijas, savo liudijimą patvirtinti tame pavieto teisme, kuris pasiuntė vaznį surinkti įrodymus. Mūsų turimi šaltinių duomenys rodo, kad Polocko žemės vazniai atlikinėdavo tas pačias funkcijas⁸³⁶. Tiesa, jau minėjome, kad iki LDK susigrąžinant Polocką Dysnos ir Lepelio pilių valdytojai konkuravo dėl teismų veiklos Polocko žemėje organizavimo. Todėl vazniai buvo susiję su šių dviejų pilių administracijomis ir vykdė jų pareigūnų pavedimus.

Pareigybių skyrimo tvarka

Aukščiausi LDK vietos valdžios pareigūnai, po Liublino unijos tapę ATR senatoriais, buvo vaivados ir kaštelionai. Juos skirdavo Lietuvos didysis kunigaikštis. Polocko vaivados ir kaštelionai nebuvo išimtis. Iš 1563–1579 m. laikotarpio išlikę po vieną Polocko vaivados ir kašteliono pareigybių suteikčių raštą. 1576 m. liepos 7 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Steponas Batoras Polocko vaivados pareigybę iki gyvenimo pabaigos arba iki paaukštinimo pareigose suteikė Mikalojui Aleknaičiui Manvydui Dorohostaiskiui⁸³⁷. Tokiomis pačiomis sąlygomis ankstesnis Lietuvos

⁸³⁴ Радаман А. А., 2003, с. 221–223. Tiesa, A. Radamanas rėmėsi ne visais išlikusiais šaltiniais, atspindinčiais Polocko žemės teismo veiklos sutrikimus XVI a. aštuntame dešimtmetyje (papildomai žr. *AGAD*, z. 354, dz. XXIII, teka 51, plik 1, s. 144–149).

⁸³⁵ *AGAD*, z. 334, sygn. 322, s. 131.

⁸³⁶ Ten pat, s. 428–429; ten pat, sygn. 402, s. 1; *LMAVB RS*, f. 43, b. 23297, l. 1; *LVIA*, f. 599, ap. 1, b. 230, l. 48v, 75; Шаланда А., 2002, Пергамін № 8, с. 30–31.

⁸³⁷ *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 56, l. 44–45.

valdovas Žygimantas Augustas Polocko kašteliono pareigybę 1566 m. rugpjūčio 22 d. suteikė Jurgiui Mikalojaičiui Zenavičiui⁸³⁸.

Polocko žemės pilių valdytojus taip pat skirdavo Lietuvos valdovas. Iki šių dienų išlikę Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto raštai, kuriais paskirti Dysnos (1566 m. kovo 25 d.⁸³⁹), Tečės (1571 m. balandžio 5 d.⁸⁴⁰), Ulos (1570 m. balandžio 22 d.⁸⁴¹) ir Večeljės (1570 m. rugpjūčio 3 d.⁸⁴²) pilių valdytojai. Pagal šiuos raštus Dysnos pilies valdytojo pareigas Barkulabas Ivanovičius Korsakas gavo iki gyvos galvos, o Tečės, Ulos ir Večeljės pilių valdytojų pareigos Francui Bartoševičiui Žukui, kunigaikščiui Konstantinui Michailovičiui Lukomskiui ir Bogdanui Vasiljevičiui Telicai suteiktos nenurodant konkretaus termino. Tiesa, pastarųjų trijų pareigūnų atveju pareigų suteiktis fiksuojančiuose raštuose kalbama apie pilių „laikymą“. Toks įvardijimas paprastai reikšdavo laikiną suteikties pobūdį.

Vienu aspektu itin išsiskiria Tečės pilies valdytojo pareigų suteikimo Francui Bartoševičiui Žukui ir Večeljės pilies valdytojo pareigų suteikimo Bogdanui Vasiljevičiui Telicai atvejai. Suteikčių raštuose minima, kad šios pilys buvo pastatytos būtent Žuko ir Telicos rūpesčiu ir lėšomis, o valdovas Žygimantas Augustas atsižvelgė į tai ir oficialiai paskyrė abu asmenis pilių valdytojais⁸⁴³. Šie atvejai rodo, kokia svarbi Livonijos karo metu tapo naujų pilių statyba. Gynybinė, o ne reprezentacinė naujai pastatytų Tečės ir Večeljės pilių funkcija reiškė, kad jos bus administruojamos ne kaip privačios, bet kaip valstybinės (valdovo) pilys. Todėl pilis administruojančių valdovo pareigūnų paskyrimą galima laikyti savaime suprantamu.

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto raštai, kuriais būtų skiriami Lepelio pilies valdytojai, mums nežinomi. Tačiau apie tuometinę šių pareigūnų skyrimo tvarką sužinome iš kitų dokumentų. Keturiuose Žygimanto Augusto raštuose, datuojamuose 1566 m. rugpjūčio 22 d., užsimenama apie valdovo sprendimą suteikti Lepelio pilies valdytojo pareigas Jurgiui Mikalojaičiui Zenavičiui⁸⁴⁴. Šias pareigas jis gavo kartu su Polocko kašteliono pareigomis. Ankstesnį Lepelio pilies valdytoją Onikijų Andrejevičių Korsaką valdovas įpareigojo perleisti pilį su visais jos

⁸³⁸ Ten pat, knyga nr. 48, l. 74–75.

⁸³⁹ *LM* 49, dok. nr. 3, p. 8–9.

⁸⁴⁰ *LVA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 416v; ten pat, knyga nr. 267, l. 335–335v.

⁸⁴¹ Ten pat, knyga nr. 266, l. 403–403v.

⁸⁴² Ten pat, knyga nr. 48, l. 398–398v.

⁸⁴³ Ten pat; ten pat, knyga nr. 266, l. 416v; ten pat, knyga nr. 267, l. 335–335v.

⁸⁴⁴ *LM* 47, dok. nr. 58–60, 63, p. 54–55, 57.

priklausiniais Zenavičiui ir nedaryti jam jokių kliūčių. Įvesdinti naująjį valdytoją į pilies valdymą turėjo neįvardintas valdovo dvarionis.

Sprendžiant pagal Lietuvos Metrikos dokumentus, Lietuvos didysis kunigaikštis Steponas Batoras savo valdymo pradžioje nusprendė paskirti naujus Dysnos ir Lepelio pilių valdytojus. Pastarosios pilies valdytoju 1576 m. rugsėjo 3 d. nenurodytam laikui buvo paskirtas tuometinis Polocko vaivada Mikalojus Aleknaitis Manvydas Dorohostaiskis⁸⁴⁵. Po kelių dienų, rugsėjo 5 d. Steponas Batoras išleido su šia suteiktimi tiesiogiai susijusius du raštus. Vienu iš šių raštų Lepelio gyventojai buvo įpareigoti paklusti naujam pilies valdytojui Dorohostaiskiui, o kitu raštu ankstesnysis Lepelio pilies valdytojas, Polocko kaštelionas Jurgis Mikalojaitis Zenavičius buvo įpareigotas perleisti Dorohostaiskiui Lepelio pilį⁸⁴⁶. Tuo tarpu pačiam Zenavičiui rugsėjo 5 d. Steponas Batoras suteikė Dysnos pilies valdytojo ir miesto vaito pareigas, kurios atsilaisvino po ankstesniojo pilies valdytojo ir vaito Barkulabo Ivanovičiaus Korsako mirties. Zenavičius minėtas pareigas gavo iki gyvenimo pabaigos arba iki kitų pareigų suteikimo⁸⁴⁷. Tą pačią dieną Steponas Batoras išleido dar vieną raštą, įpareigojantį Dysnos gyventojus paklusti Zenavičiui⁸⁴⁸.

Aptartos Lepelio ir Dysnos pilių valdytojų pareigų suteiktys Mikalojui Aleknaičiui Manvydai Dorohostaiskiui ir Jurgiui Mikalojaičiui Zenavičiui išsiskiria vienu specifiniu bruožu – abu valdytojai buvo įpareigoti neišvykti iš jiems pavestų administruoti pilių be valdovo pritarimo ir žinios⁸⁴⁹. Šis įpareigojimas neabejotinai susijęs su tuo metu dar nepasibaigusiu LDK ir MDK kariniu konfliktu.

Dokumentai, kuriais 1563–1579 m. laikotarpiu būtų skiriami Čiašnikų, Drisos ir Voronečo pilių valdytojai, mums nežinomi. Tačiau apie jų skyrimo tvarką galime numanyti remdamiesi įvairiais šaltinių paminėjimais. Viename dokumente užsimenama, jog prieš 1563 m. Drisos pilies valdytojo pareigas ėjusiam Polocko vaivada Stanislovui Stanislovaičiui Davainai šias pareigas buvo suteikęs Lietuvos didysis kunigaikštis⁸⁵⁰. Be to, po Davainos Drisos pilies valdytoju buvęs Jonas Lopotas minimas kaip valdovo pareigūnas⁸⁵¹.

⁸⁴⁵ LVIA, MKF-2, knyga nr. 58, l. 63v–64.

⁸⁴⁶ Ten pat, l. 64.

⁸⁴⁷ Ten pat, l. 64v–65.

⁸⁴⁸ Ten pat, l. 65.

⁸⁴⁹ Ten pat, l. 64, 65.

⁸⁵⁰ Ten pat, knyga nr. 39, l. 520.

⁸⁵¹ Ten pat, l. 518v.

Vienintelis mums žinomas Voronečo pilies valdytojas Onikijus Andrejevičius Korsakas taip pat minimas kaip valdovo pareigūnas⁸⁵².

Iš bendro konteksto kiek išsiskiria informacija apie Čiašnikų pilies valdytojų paskyrimus. 1567 m. spalio 30 d. datuojamame rašte minima, jog rotmistrui Martynui Daniljevičiui Kurčui šios pilies valdymą patikėjo Filonas Semionovičius Kmita Černobylietis ir valdovo sekretorius, Naugarduko pakamaris Andrejus Ivanovičius. Tačiau atrodo, kad jie tai padarė su valdovo žinia ir paliepimu⁸⁵³. Apie Čiašnikų pilies valdytoju 1568 m. buvusio kunigaikščio Bogdano Andrejevičius Lukomskio paskyrimo į šias pareigas aplinkybes informacijos neturime. Tačiau turimi duomenys apie Lukomskį leidžia daryti prielaidą, kad jam pareigas gauti padėjo užmegzti klientiniai santykiai su Braclavo vaivada kunigaikščiu Romanu Fiodorovičiumi Sanguška⁸⁵⁴. Pastarasis XVI a. septintame dešimtmetyje buvo vienas iš pagrindinių LDK karinių pajėgų vadų Polocko žemėje.

Lietuvos valdovas skirdavo ne tik Polocko žemės pilių valdytojus, bet ir kai kuriuos kitus pilių pareigūnus. Tarp tokių buvo Dysnos pilininkai. Pilininko pareigas Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas 1571 m. balandžio 12 d. suteikė Sidorui Ivanovičiui Ozerskiui⁸⁵⁵, o vėlesnis valdovas Steponas Batoras 1578 m. kovo 12 d. jas suteikė Jurijui Menickiui⁸⁵⁶. Valdovų apsisprendimui paskirti Dysnos pilininkais būtent šiuos asmenis įtakos turėjo Dysnos pilies valdytojų Barkulabo Ivanovičiaus Korsako (pirmuoju atveju) ir Jurgio Mikalojaičio Zenavičiaus (antruoju atveju) užtarimas. Tiesa, suteikčių sąlygos skyrėsi. Sidoras Ivanovičius Ozerskis Dysnos pilininku buvo paskirtas neapibrėžtam laikui, o Jurijus Menickis – iki gyvos galvos.

Dar vienas pareigūnas, kurį skirdavo Lietuvos didysis kunigaikštis – Ulos miesto vaitas. 1577 m. sausio 26 d. datuojamame Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stepono Batoro rašte, kuriuo Ulos miestui suteiktos ribotos savivaldos teisės, minima, kad šio miesto vaitą turi rinkti vietos miestiečiai, o tvirtinti – valdovas. Vaitu tapti galėjo tik Ulos mieste gyvenantis asmuo⁸⁵⁷. Vėlesnių šaltinių duomenys rodo, kad tokios Ulos miesto vaito skyrimo

⁸⁵² Jaworski R., 2003, dok. nr. 10, s. 107. Čia minimą Voronečo pilies valdytoją Korsaką, įvardijamą tik pavarde, Rafałas Jaworskis viename iš dokumento komentarų klaidingai sieja su Barkulabu Ivanovičiumi Korsaku.

⁸⁵³ *Archiwum Sanguszków*, t. 7, dok. nr. 174, s. 210–211.

⁸⁵⁴ Ten pat, dok. nr. 244, p. 302–304.

⁸⁵⁵ *LVI A, MKF-2*, knyga nr. 266, l. 420–420v.

⁸⁵⁶ Ten pat, knyga nr. 59, l. 88v–89.

⁸⁵⁷ Макараў М., 2008, Дадагак 3, дак. № 11, с. 218.

tvarkos išties būdavo laikomasi. Tai patvirtina 1579 m. balandžio 4 d. datuojamas Stepono Batoro raštas, kuriuo jis patvirtino Ulos miesto vaito pareigybę vietos miestiečiui Gerasimui Nikiforovičiui iki kitokio savo sprendimo⁸⁵⁸.

Kai kurių Polocko žemės pareigūnų skyrimo tvarka neaiški. Turime omenyje Drisos miesto vaitą, pilininką ir Dysnos miesto vaitą iki Magdeburgo teisės šiam miestui suteikimo. Neaišku, kieno pozicija lemdavo skiriant šiuos pareigūnus – Lietuvos didžiojo kunigaikščio ar Dysnos bei Drisos pilių valdytojų. Labiausiai tikėtina, kad minėtus pareigūnus skirdavo valdovas su pilių valdytojų užtarimu. Po Magdeburgo teisės Dysnos miestui suteikimo vaito pareigas čia ėjo valdovo skiriamas pareigūnas – Dysnos pilies valdytojas.

Dalį Polocko žemės pilių pareigūnų neabejotinai skirdavo ne Lietuvos didysis kunigaikštis, o pilių valdytojai. Šaltiniuose minimi Dysnos, Lepelio ir Ulos pilių valdytojų skiriami jų pavaduotojai. Voroneče 1575 m. minimas pilies rašovas buvo paskirtas šios pilies valdytojo. Dysnos ir Lepelio pilių valdytojai skirdavo pilies raštininkus (žr. nuorodas 2 priede).

Dysnoje be minėtų pareigūnų egzistavo ir pilies teismo teisėjas. Tiesioginių duomenų apie šio pareigūno skyrimo tvarką neturime. Tačiau jis veikiausiai būdavo skiriamas remiantis Antrojo Lietuvos Statuto IV skyriaus 21 straipsniu. Pagal jį LDK pilies teismų teisėjus turėjo skirti vaivados, seniūnai ir laikytojai. Teisėjais tapti galėjo tik bajorai, turėję valdų tame pačiame paviete, kur gaudavo šias pareigas. Prieš pradėdant eiti teisėjo pareigas buvo privaloma duoti specialią priesaiką⁸⁵⁹. Taigi Dysnos pilies teismo teisėją turėjo skirti šios pilies valdytojas. Teisėjais tapti galėjo tik Polocko žemėje valdų turėję asmenys. Vienintelis mums žinomas Dysnos pilies teismo teisėjas Levas Petrovičius Korsakas šioje vaivadijoje neabejotinai turėjo valdų⁸⁶⁰.

Remiantis Antruoju Lietuvos Statutu būdavo skiriami ir kai kurie kiti Polocko žemės pareigūnai. Statute aptarta LDK pavietų žemės teismų teisėjų, pateisėjų ir raštininkų (IV skyriaus 1 ir 8 straipsniuose⁸⁶¹), vaznių (IV skyriaus 4 straipsnyje⁸⁶²), pakamarių (IV skyriaus 70 straipsnyje⁸⁶³) skyrimo

⁸⁵⁸ LVIA, MKF-2, knyga nr. 64, l. 21v–22.

⁸⁵⁹ *Cmamym 1566 zoda*, c. 109.

⁸⁶⁰ LVIA, f. 599, ap. 1, b. 102, l. 7.

⁸⁶¹ *Cmamym 1566 zoda*, c. 96–98, 102.

⁸⁶² Ten pat, p. 99–100.

⁸⁶³ Ten pat, p. 132–133.

tvarka. Polocko žemės atveju išlikę žemės teismo teisėjo, pateisėjo, raštininko ir pakamario pareigybių suteikčių dokumentai. Juos verta palyginti su Antrojo Lietuvos Statuto normomis.

Žemės teismas Polocko žemėje buvo suformuotas 1570 m. Tų metų liepos 28 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas paskyrė visus 3 šio teismo pareigūnus – teisėją, pateisėję ir raštininką⁸⁶⁴. Visų jų paskyrimo tvarka buvo tokia pati. Susirinkę į seimelį Polocko žemės bajorai išrinko po 4 šiame regione valdų turinčius bajorus, pretendavusius į žemės teismo teisėjo, pateisėjo ir raštininko pareigas. Tada valdovas buvo informuotas apie siūlomas kandidatūras ir pasirinko po vieną asmenį visoms trimis minėtoms pareigoms užimti. Paskirtieji pareigūnai (teisėjas Lukašas Bogdanovičius Haraburda, pateisėjis Ivanas Nevelskis ir raštininkas Vasilijus Ivanovičius Korsakas) buvo įpareigoti duoti priesaikas. Visais atvejais pareigybių suteikčių raštuose akcentuojama, kad pareigūnai skiriami remiantis Antruoju Lietuvos Statutu.

Palyginus minėtų valdovo raštų informaciją su Antrojo Lietuvos Statuto IV skyriaus 1 ir 8 straipsniais galima konstatuoti, kad Polocko žemės teismo pareigūnai buvo paskirti laikantis Statuto normų. Tiesa, tuo metu valdovas dar nežinojo, kad vienas iš paskirtų pareigūnų neatitinka formalių kriterijų gautoms pareigoms eiti. Po kurio laiko paaiškėjo, kad pateisėju paskirtas Ivanas Nevelskis neturi Polocko žemėje valdų (kitais tarant, neatitinka Statute įtvirtinto reikalavimo pateisėjo pareigoms užimti). Negana to, jis pats pareiškė nenorįs eiti užimamų pareigų. Todėl Žygimantui Augustui neliko nieko kito, kaip tik inicijuoti elekcinio seimelio Polocko žemėje sušaukimą. Šiam seimeliui išrinkus 4 kandidatus pateisėjo pareigoms užimti, valdovas pasirinko Ivaną Kublickį ir 1571 m. balandžio 12 d. suteikė jam minėtas pareigas⁸⁶⁵. Sprendžiant iš suteikties rašto, Kublickis pateisėju paskirtas pagal Antrajame Lietuvos Statute reglamentuotą tvarką.

Tiesa, šio Statuto IV skyriaus 1 ir 8 straipsniuose LDK žemės teismų pareigūnų skyrimo tvarka aptarta gerokai detaliau nei minėtuose Žygimanto Augusto raštuose. Iš 1 straipsnio papildomai sužinome, kad žemės teismų pareigūnais galėjo būti tik krikščionių tikėjimo asmenys, naujai paskirti pareigūnai priesaiką privalėjo duoti artimiausios žemės teismo sesijos metu, dalyvaujant vaivadais arba, jei šio nebūtų, kaštelionui ir susirinkusiems pavieto bajorams. Šiame straipsnyje įrašyti ir pareigūnų priesaikos tekstai.

⁸⁶⁴ LVIA, MKF-2, knyga nr. 267, l. 311–312v.

⁸⁶⁵ Ten pat, knyga nr. 266, l. 419v–420.

Tuo tarpu 8 straipsnyje minima, kad žemės teismų pareigūnais negali būti renkami dvasininkai ir asmenys, einantys seniūno, laikytojo, tįūno, vėliavininko ar kokias nors kitas pareigas.

Sprendžiant pagal mūsų turimus šaltinių duomenis, tiriamojo laikotarpio Polocko žemės teismo pareigūnai minėtus kriterijus atitiko. Tuo tarpu duomenų apie šių pareigūnų priesaikos davimo procedūrą neturime. Polocko vaivada esant Stanislovui Stanislovaičiui Davainai pareigūnų priesaikos ceremonijoje veikiausiai dalyvaudavo ne jis, o didesnę įtaką turėjęs Polocko kaštelionas Jurgis Mikalojaitis Zenavičius.

1570 m. liepos 28 d. Žygimantas Augustas paskyrė ne tik pirmuosius mums žinomus Polocko žemės teismo pareigūnus, bet ir Polocko pakamarį. Pareigybės suteikties dokumente užsimenama, kad pagal Antrąjį Lietuvos Statutą valdovo naujai paskirtas pakamaris privalo duoti priesaiką, pareigos suteikiamos iki gyvenimo pabaigos⁸⁶⁶. Taip pagal šio Statuto 70 straipsnį turėjo būti skiriami visi LDK pavietų pakamariai. Šiame straipsnyje nurodyta dar ir tai, kad pakamariai privalo turėti valdų tame pačiame paviete, kuriame atlieka savo pareigas. Be to, įrašytas šių pareigūnų priesaikos tekstas.

Polocko žemės vaznio ir pilies teismo teisėjo pareigybių suteikčių raštų nėra išlikę. Tačiau siekdami išsiaiškinti šių pareigūnų skyrimo tvarką galime palyginti jų veiklą atspindinčius šaltinius su Antrojo Lietuvos Statuto normomis. Pagal šio statuto IV skyriaus 4 straipsnį LDK pavietų vazniai buvo ne renkami, o skiriami vaivadų. Pastarieji galėjo paskirti tiek vaznių, kiek manė esant reikalinga, atsižvelgiant į administruojamo pavieto dydį ir vietos visuomenės poreikius. Vaznio pareigas galėjo eiti tik bajorai, turėję valdų tame pačiame paviete, kur gaudavo šias pareigas. Prieš pradėdami eiti savo pareigas jie privalėdavo duoti specialią priesaiką, kurios tekstas įrašytas minėtame Statuto straipsnyje.

Šį straipsnį galima laikyti neišbaigtu dėl kelių priežasčių. Visų pirma, jame minima, kad vazniai reikalingi sklandžiam žemės teismų darbui, tačiau neužsimenama apie kitus pavieto teismus, su kuriais vazniai buvo susiję lygiai taip pat glaudžiai. Sprendžiant pagal turimus šaltinių duomenis, tiriamuoju laikotarpiu vazniai Polocko žemėje atlikinėdavo tik pilies ir kaptūrinio teismų pavedimus⁸⁶⁷, nes žemės teismas čia iš esmės nefunkcionavo (nors šio teismo pareigūnai ir buvo paskirti). Be to, minėtame

⁸⁶⁶ Ten pat, knyga nr. 267, l. 310v–311.

⁸⁶⁷ Žr. nuorodas 2 priede, Polocko žemės vaznių sąrašė.

Antrojo Lietuvos Statuto straipsnyje užsimenama vien apie vaznius skiriančius vaivadas (Žemaitijos atveju – seniūnus), nors iš tiesų pastarieji pareigūnai vaznius skirdavo tik centriniuose vaivadijų pavietuose. Kituose pavietuose juos skirdavo seniūnai. Tuo tarpu Polocko žemėje pavietų struktūra iki 1579 m. nebuvo iki galo nusistovėjusi. Po 1564–1566 m. LDK įvykdytų reformų ši regioną formaliai sudarė vienas pavietas, tačiau dėl pavieto centro statuso varžėsi dvi pilys – Dysna ir Lepelis. Todėl tenka kelti klausimą, kas Polocko žemėje skirdavo vaznius.

Jau minėjome, kad 1567 m. iš nelaisvės grįžęs Polocko vaivada Stanislovas Stanislovaitis Davaina Polocko žemėje nesugebėjo įgyti didesnės įtakos. Žymiai aktyvesni regione buvo Polocko kaštelionas, Lepelio pilies valdytojas Jurgis Mikalojaitis Zenavičius ir Dysnos pilies valdytojas Barkulabas Ivanovičius Korsakas. Taip pat minėjome, kad Polocko žemės vazniai iki 1579 m. buvo susiję su Dysnos ir Lepelio pilių administracijomis. Todėl vaznius veikiausiai skirdavo ne Polocko vaivada Davaina, o minėti Dysnos ir Lepelio pilių valdytojai. Tiesa, 1576 m. Polocko vaivada ir Lepelio pilies valdytoju tapo Mikalojus Aleknaitis Manvydas Dorohostaiskis. Jis, priešingai nei Stanislovas Stanislovaitis Davaina, eidamas Polocko vaivados pareigas disponavo realia valdžia. Be to, Dorohostaiskiui einant vaivados ir Lepelio pilies valdytojo pareigas keliuose dokumentuose minimas „*Lepelio pavieto vaznys*“ Sebastijanas Bartoševičius⁸⁶⁸. Tai leidžia teigti, kad Bartoševičių vazniu paskyrė Dorohostaiskis.

Pareigūnai ir jų karjeros ypatybės

1563 m. vasario 15 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpio šaltiniuose minimi 43 Polocko žemės pareigūnai, atstovavę *pilies / žemės* teisei: Sebastijanas Bartoševičius, Chodanas Chodorovičius Beliaj, Ivanas Chominičius Bezstuževičius, Stanislovas Stanislovaitis Davaina, Mikalojus Aleknaitis Manvydas Dorohostaiskis, Jurijus Gradovskis, Lukašas Bogdanovičius Haraburda, Pavelas Hlebavičius Jesmanas, Ivanas ir Lukašas Jurjevskiai, Jonas ir Michailas Pavlovičius Kersnovskiai, Barkulabas Ivanovičius, Josifas Janovičius, Levas Petrovičius, Onikijus Andrejevičius ir Vasilijus Ivanovičius Korsakai, Michailas Mikuliničius Kortenis-Rosickis, Jonas Kračevskis, Ivanas Kublickis, Martynas Daniljevičius Kurčas, Jonas

⁸⁶⁸ Paminėjimai datuojami 1578 m. birželio 28 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 11105, l. 2: „*wozny p[owia]tu Lepelskiego*“), 1579 m. balandžio 26 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23297, l. 1: „*возный повету Лепелского*“).

Lopotas, Bogdanas Andrejevičius ir Konstantinas Michailovičius Lukomskiai, Jurijus Menickis, Kuzma Michašковиčius, Jurijus Motiejevičius, Ivanas Nevelskis, Gerasimas Nikiforovičius, Petras Ostrovskis, Sidoras Ivanovičius Ozerskis, Jurijus Vasiljevičius Petriščovičius, Juozapas Petrovičius, Jovas Chvedorovičius Poderna, Ivanas Bogdanovičius Rakusa, Jonušas Boleslovaitis Svirskis, Fiodoras Bogdanovičius Mackovičius Šaula, Bogdanas Vasiljevičius Telica, Martynas Tiapinskis, Stretas Michailovičius Tiškevičius, Ivanas Vasiljevičius, Jurgis Mikalojaitis Zenavičius ir Francas Bartoševičius Žukas. Galbūt tuo pačiu laikotarpiu Polocko žemės pareigūnu buvo ir Severinas Ovčinskis, 1581 m. liepos 8 d. minimas kaip velionio Ulos pilies valdytojo kunigaikščio Konstantino Michailovičiaus Lukomskio pavadojujas⁸⁶⁹. Iš visų minėtų pareigūnų 2 asmenys – Stanislovas Stanislovaitis Davaina ir Jonušas Boleslovaitis Svirskis – Polocko žemės pareigūnais tapo prieš 1563 m. vasario 15 d.

Pagal Antrąją Lietuvos Statutą didelė dalis LDK paviėtų pareigybių buvo prieinama tik valdų juose turintiems bajorams, t. y. čiabuviams, bet nebūtinai čiagimiams. Kilmės veiksnį galutinai nustūmus žemėvaldos turėjimo faktoriui, LDK regioniniuose elituose ėmė rasti vis daugiau svetimkilmų asmenų. Visgi kilmės aspektas mums leidžia palyginti, kurios senosios Polocko kunigaikščių, bajorų ir miestiečių giminės laikui bėgant (mūsų tyrimo atveju, nuo XIV a. pabaigos) išsaugojo turėtą įtaką vietos valdžios elite, o kurios ją prarado arba įgijo.

Vienintelės dvi iš Polocko žemės kilusios giminės, kurių nariai vietos valdžios pareigūnais buvo ir 1392–1563 m. vasario 15 d., ir 1563 m. vasario 15 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu – Korsakai ir Nevelskiai. Korsakų giminės padėtis išskirtinė ir tuo, kad jokia kita Polocko žemės kilmingųjų giminė neturėjo tiek daug narių, tapusių vietos valdžios pareigūnais (7 pareigūnai 1392–1563 m. vasario 15 d. laikotarpiu ir 5 pareigūnai 1563 m. vasario 15 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu).

Polocko bajorų Bystreiskių, Epimachovičių bei Strežovskių ir miestiečių Tulubėjų giminės, 1392–1563 m. vasario 15 d. laikotarpiu Polocko žemės valdžios elite turėjusios bent po 1 narį, 1563 m. vasario 15 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu neturėjo nei vieno šiam elitui priklausančio nario. Bystreiskių, Epimachovičių ir Strežovskių giminių nariai pareigūnais buvo 1563 m. arba šiek tiek anksčiau. Taigi šių giminių pozicijų susilpnėjimą bent

⁸⁶⁹ Латушкін А. М., 2011, с. 101.

iš dalies galima sieti su Polocko praradimu. MDK kariuomenei užėmus šią pilį, didelė dalis vietos gyventojų pateko į nelaisvę ir buvo ištremta į MDK gilumą arba žuvo apgulties metu. Tarp tokių asmenų turėjo būti ir minėtų giminių narių. Antai 1563 m. sudarytame polockiečių, gavusių Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto suteiktis MDK kariuomenei užėmus Polocką, registre minima Bogdanovaja Epimachovaja⁸⁷⁰. Taigi jos vyras veikiausiai žuvo arba buvo paimtas į nelaisvę minėtų įvykių metu. Šiame registre neminimas nė vienas Bystreiskis, Epimachovičius ar Strežovskis. Todėl tikėtina, kad LDK išsaugotoje Polocko žemės dalyje šių giminių atstovai nebegyveno.

1563 m. vasario 15 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu dalį *pilies / žemės* teisei atstovavusių Polocko žemės pareigūnų sudarė vietinės kilmės asmenys, kurių giminės nariai ankstesniu laikotarpiu neminimi kaip šio regiono pareigūnai. Tokiems asmenims priskirti galime 10 pareigūnų: 2 kunigaikščius (Bogdaną Andrejevičių ir Konstantiną Michailovičių Lukomskius), 7 bajorus (Pavelą Hlebavičių Jesmaną, Michailą Mikuliničių Kortenį-Rosickį, Ivaną Kublickį, Jurijų Menickį, Sidorą Ivanovičių Ozerskį, Ivaną Bogdanovičių Rakusą ir Martyną Tiapinskį), 1 Ulos miestietį (Gerasimą Nikiforovičių). Šie asmenys ir / arba jų šeimos nariai bei tolimesni giminaičiai kaip Polocko žemės gyventojai minimi Lietuvos Metrikos 16-oje Užrašymų knygoje, 1552 m. Polocko revizijoje, minėtame polockiečių, gavusių Lietuvos valdovo Žygimanto Augusto suteiktis MDK kariuomenei užėmus Polocką, registre ir įvairiuose kituose šaltiniuose⁸⁷¹.

Galima konstatuoti, kad iš Polocko žemės neabejotinai buvo kilę 16 šio regiono pareigūnų, atstovavusių *pilies / žemės* teisei: Pavelas Hlebavičius Jesmanas, Barkulabas Ivanovičius, Josifas Janovičius, Levas Petrovičius, Onikijus Andrejevičius ir Vasilijus Ivanovičius Korsakai, Michailas Mikuliničius Kortenis-Rosickis, Ivanas Kublickis, Bogdanas Andrejevičius ir Konstantinas Michailovičius Lukomskiai, Jurijus Menickis, Ivanas Nevelskis, Gerasimas Nikiforovičius, Sidoras Ivanovičius Ozerskis, Ivanas Bogdanovičius Rakusa ir Martynas Tiapinskis.

Vietinės kilmės pareigūnų tikriausiai buvo daugiau, tačiau tikslaus tokių asmenų skaičiaus neįmanoma nustatyti, nes apie didelės dalies *pilies / žemės* teisei atstovavusių Polocko žemės pareigūnų kilmę neturime jokios

⁸⁷⁰ *МБКЛ* 44, дак. № 82, с. 96.

⁸⁷¹ Pavyzdžiui, žr. dokumentus leidinyje *Полоцкие грамоты*, т. 1. Gerasimo Nikiforovičiaus atveju žr. *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 64, l. 21v–22.

informacijos. Vietinės kilmės turėjo būti bent dalis asmenų, gavusių mažai reikšmingas, bet tuo pačiu su Polocko žemės visuomene glaudžiai susijusias pareigybes. Tokioms priskirtume Drisos ir Ulos miestų vaitų, Polocko vaivadijos vaznio pareigybes. Vaitai atstovavo miestiečių interesams ir turėjo būti įgiję jų pasitikėjimą, tapti autoritetais, o vazniai atlikdami savo pareigas nuolat keliaudavo ir kontaktuodavo su įvairiais regiono gyventojais, tad turėjo būti jiems artimi ir gerai pažįstami. Minėtas pareigybes 1563 m. vasario 15 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu buvo gavę 8 asmenys: Sebastijanas Bartoševičius, Chodanas Chodorovičius Beliaj, Ivanas Chominičius Bezstuževičius, Michailas Mikuliničius Kortenis-Rosickis, Kuzma Michaškovičius, Jurijus Motiejevičius, Gerasimas Nikiforovičius ir Jurijus Vasiljevichius Petriščovičius. Michailas Mikuliničius Kortenis-Rosickis ir Gerasimas Nikiforovičius, kaip minėjome, neabejotinai buvo kilę iš Polocko žemės.

Kai kurie pareigūnai, eję aukštesnes nei vaito ar vaznio pareigas, turėjo Polocko žemėje valdų ir priklausė šio regiono visuomenei arba buvo užmezgę su jos nariais giminystės ryšius, tačiau jų kilmės vieta sunkiai apibrėžiama arba neaiški. Tokiems asmenims galima priskirti 6 pareigūnus: Lukašą Bogdanovičių Haraburdą, Joną Lopotą, Jonušą Boleslovaitį Svirskį, Fiodorą Bogdanovičių Mackovičių Šaulą, Bogdaną Vasiljevichius Telicą ir Stretą Michailovičių Tiškevičių. Svirskio atvejį aptarėme ankstesnėje disertacijos dalyje. Lukašas Bogdanovičius Haraburda, sprendžiant pagal 1552 m. Polocko revizijos duomenis, turėjo čia tėvoninį dvarą⁸⁷². Tačiau apie jo šeimos veiklą Polocko žemėje ankstesniais laikais duomenų neturime. Kita vertus, yra žinoma, kad Haraburdos turėjo valdų Gardino, Slanimo ir Naugarduko pavietuose, o save pagal tradiciją kildino iš totorių⁸⁷³. Jonas Lopotas XVI a. aštuntame dešimtmetyje net tris kartus buvo Polocko vaivadijos atstovu ATR seimuose⁸⁷⁴. Tačiau apie jo veiklą šiame regione prieš tampant Drisos pilies valdytoju nieko nežinome. Fiodoras Bogdanovičius Mackovičius Šaula ilgą laiką ėjo Polocko vaivadijos žemės teismo raštininko ir pateisėjo pareigas⁸⁷⁵, tad neabejotinai turėjo šiame regione valdų. Tačiau dėl duomenų stokos jo kilmės vieta mums lieka neaiški. Tiesa, žinome, kad Šaula 1552 m. liepos 5 d. surašė Polocko

⁸⁷² *Полоцкая ревизия 1552 года*, с. 141.

⁸⁷³ Petrauskas R., 2005, p. 391.

⁸⁷⁴ Падалінскі У. А., 2011, с. 155.

⁸⁷⁵ Žr. Vilimas D., 2006, p. 146.

vaivados Stanislovo Stanislovaičio Davainos raštą⁸⁷⁶. Tad gali būti, kad jis atkeliavo į Polocką kartu su Davaina šiam gavus Polocko vaivados pareigas. Bogdanas Vasiljevičius Telica turėjo Polocko žemėje valdų (šaltiniuose minimas kaip šio regiono žemionis⁸⁷⁷), tačiau apie jo kilmės vietą ir protėvius informacijos neturime. Stretas Michailovičius Tiškevičius buvo užmezgęs giminystės ryšius su Polocko žemės bajorais Korsakais. Jo žmona buvo Katerina Hlebovna Korsakovna⁸⁷⁸, o uošvis – Hlebas Ivanovičius Korsakas⁸⁷⁹. Pats Tiškevičius šaltiniuose neretai įvardijamas kaip Ašmenos pavieto žemionis⁸⁸⁰, tad galbūt buvo kilęs iš šio pavieto.

Atskirai turėtume vertinti Polocko žemės pilių valdytojų skiriamų pavaduotojų, pilies teismo teisėjų, raštininkų, rašovų kilmę. Šie pareigūnai buvo betarpiškai susiję su pilių valdytojais, tad galėjo būti įvairios kilmės. Tarp tokių pareigūnų 1563 m. vasario 15 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu buvo Jurijus Gradovskis, Ivanas ir Lukašas Jurjevskiai, Jonas ir Michailas Pavlovičius Kersnovskiai, Levas Petrovičius Korsakas, Jonas Kračevskis, Petras Ostrovskis, Juozapas Petrovičius, Jovas Chvedorovičius Poderna, Martynas Tiapinskis, Stretas Michailovičius Tiškevičius, Ivanas Vasiljevičius ir galbūt Severinas Ovčinskis. Iš jų tik Levas Petrovičius Korsakas ir Martynas Tiapinskis neabejotinai buvo kilę iš Polocko. Tuo tarpu visų kitų minėtų pareigūnų kilmė neaiški.

Dalis *pilies / žemės* teisei atstovavusių Polocko žemės pareigūnų neabejotinai buvo kilę iš kitur. Tokiems priskirti galima 5 pareigūnus: Stanislovą Stanislovaitį Davainą, Mikalojų Aleknaitį Manvydą Dorohostaiskį, Martyną Daniljevičių Kurčą, Jurgį Mikalojaitį Zenavičių ir Frančą Bartoševičių Žuką. Aptardami 1392–1563 m. vasario 15 d. laikotarpio Polocko žemės pareigūnus minėjome, kad Stanislovas Stanislovaitis Davaina ir Davainų giminė buvo lietuvių kilmės. Tokios pačios kilmės buvo ir Mikalojus Aleknaitis Manvydas Dorohostaiskis. Dorohostaiskių šeima giminiavosi su Zaberezinskiais, jų bendras protėvis Jurgis Rimvydaitis XV a. pirmoje pusėje turėjo tėvoniinę Zaberezės valdą

⁸⁷⁶ *LMAVB RS*, f. 33, b. 50, l. 1.

⁸⁷⁷ *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 50, l. 281.

⁸⁷⁸ *LMAVB RS*, f. 256, b. 1932, l. 1–2v; ten pat, b. 1933, l. 1, 3v; ten pat, b. 1934, l. 1, 1v; ten pat, b. 1935, l. 1; ten pat, b. 1936, l. 1; ten pat, b. 1938, l. 1, 1v; *LVIA*, f. 1177, ap. 1, b. 2251, l. 1–3, 13, 13v, 15, 16, 16v, 18, 18v, 20, 20v, 22v, 23, 24v, 25, 26, 26v, 28, 28v, 31, 33, 35.

⁸⁷⁹ *LMAVB RS*, f. 256, b. 1935, l. 1; ten pat, b. 1936, l. 1v; ten pat, b. 1937, l. 1v.

⁸⁸⁰ Augustyniak U., 2014, testament nr 2, s. 34; *LVIA*, f. 1177, ap. 1, b. 2251, l. 13, 15, 16, 18, 20, 22, 22v, 24v, 27v, 28, 31, 33, 35.

Ašmenos paviete⁸⁸¹. Martynas Daniljevičius Kurčas buvo kilęs iš Gardino pavieto bajorų⁸⁸². Jurgio Mikalojaičio Zenavičiaus protėviai, LDK gyvenę nuo Vytauto valdymo laikų, veikiausiai buvo kilę ne iš LDK, o iš kitos šalies. Laikui bėgant pagrindines savo valdas Zenavičiai sutelkė Ašmenos paviete⁸⁸³. Tuo tarpu Francas Bartoševičius Žukas, sprendžiant iš vardo, buvo lenkas.

Tiriant 1563 m. vasario 15 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpio Polocko žemės pareigūnų konfesiją aktualus reformacijos įtakos klausimas. Sprendžiant pagal reformacijos plėtrą LDK XVI a. trečiame dešimtmetyje – XVII a. pirmame dešimtmetyje tyrusios Ingės Lukšaitės surinktus duomenis, į protestantizmą buvo perėję Polocko vaivada Mikalojus Aleknaitis Manvydas Dorohostaiskis ir kaštelionas Jurgis Mikalojaitis Zenavičius. Vyto Jankausko atliktas kunigaikščių Svirskių genealoginis tyrimas protestantams leidžia priskirti ir Polocko tiltininką Jonušą Boleslovaitį Svirskį. Visi 3 asmenys pasirinko evangelikų reformatų kryptį⁸⁸⁴, o prieš tai buvo katalikai⁸⁸⁵.

Neaišku, ar dar kas nors iš tiriamojo laikotarpio Polocko žemės pareigūnų rinkosi protestantizmą. Pagal lenkų istorikės Marzenos Liedke's, tyrusios LDK stačiatikių didikų ir eilinių bajorų perėjimą į protestantizmą, surinktus duomenis, tarp protestantizmą pasirinkusių asmenų buvo kai kurie Korsakų ir Lukomskių giminių atstovai. Tačiau tarp jų nebuvo nė vieno 1563 m. vasario 15 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpio Polocko žemės pareigūno⁸⁸⁶. Kita vertus, kai kurie minėtų giminių atstovai, buvę šio regiono pareigūnais tiriamuoju laikotarpiu, neabejotinai liko ištikimi stačiatikybei iki pat gyvenimo pabaigos. Antai Barkulabas Ivanovičius Korsakas prieš Polocką 1563 m. užimant MDK kariuomenei buvo gavęs stačiatikių Šv. Jono Krikštytojo vienuolyno Saloje valdytojo pareigas (žr. 2 priedą). Be to, jo iniciatyva Barkulabove (į pietus nuo Mogiliavo⁸⁸⁷) buvo pastatyta pilis ir Šv. Dvasios bei Viešpaties gimimo cerkvės. Pats Korsakas po mirties buvo palaidotas Vilniaus Švč. Dievo Motinos cerkvėje⁸⁸⁸.

⁸⁸¹ Petrauskas R., 2003, p. 309; Petrauskas R., 2004, p. 90; Petrauskas R., 2016, p. 269.

⁸⁸² Kotarski H., 1971, s. 228.

⁸⁸³ Petrauskas R., 2016, p. 233–235.

⁸⁸⁴ Jankauskas V., 2016, p. 182; Lukšaitė I., 1999, p. 254, 256.

⁸⁸⁵ Jankauskas V., 2016, p. 182; Liedke M., 2004, s. 83.

⁸⁸⁶ Žr. Liedke M., 2004, s. 280, 282.

⁸⁸⁷ Žr. žemėlapi: Спирьидонаў М. Ф., Аршанскі павет у канцы XVI ст. // Насевіч В., 2007a, с. 253. Apie Barkulabovą žr. Насевіч В., 2007b, с. 286–287.

⁸⁸⁸ *Баркулабаўская хроніка // ПСБП*, с. 115.

Tarp 1563 m. vasario 15 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpio Polocko žemės pareigūnų neabejotinai buvo ir daugiau stačiatikių (pavyzdžiui, Martynas Daniljevičius Kurčas⁸⁸⁹). Tuo tarpu apie šio laikotarpio Polocko žemės pareigūnų sąsajas su katalikybe duomenų beveik neturime. Vienintelė išimtis – Francas Bartoševičius Žukas. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stepono Batoro kariuomenei 1579 m. atgavus Polocko pilį, čia valdovo iniciatyva buvo pakviesti jėzuitai, įsteigę savo kolegiją. Jėzuitų pasirodymas Polocke sukėlė didelį vaivados Mikalojaus Aleknaičio Manvydo Dorohostaiskio nepasitenkinimą (jis buvo kalvinistas), tačiau jėzuitus nuo vaivados apgynė Francas Bartoševičius Žukas. Atrodo, kad jis buvo vienintelis, palankiai sutikęs į Polocką atvykusius jėzuitus⁸⁹⁰.

Anksčiau minėjome, kad didelė dalis LDK paviėtų pareigybių buvo prieinama tik valdų juose turintiems bajorams. Vienintelis mums žinomas Polocko žemės pareigūnas, kuris neteko pareigų dėl žemėvaldos šiame regione neturėjimo – žemės teismo pateisėjis Ivanas Nevelskis (žr. ankstesnę disertacijos dalį). Sunku pasakyti, kas dar iš Polocko žemės pareigūnų, ėjusių pareigas 1563 m. vasario 15 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu, tikrai neturėjo čia valdų. Tokių asmenų galėjo būti nemažai, kadangi Maskvos didžiojo kunigaikščio kariuomenė 1563 m. užėmė didelę dalį Polocko žemės teritorijos. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas polockiečių patirtus nuostolius kompensavo suteiktimis Mogiliavo ir Mozyriaus valsčiuose bei Trakų tijūnijoje, o ne LDK išsaugotoje Polocko žemės dalyje⁸⁹¹.

Žemėvaldos turėjimas Polocko žemėje buvo dalies vietos valdžios pareigybių gavimo sąlyga, bet ne prielaida. Kokios buvo prielaidos? 1392–1563 m. vasario 15 d. laikotarpiu pareigūnais Polocko žemėje neretai tapdavo asmenys, užmezgę ryšius su Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaru arba užsitikrinę Polocko vietininko ar vaivados protekciją. Tuo tarpu 1563 m. vasario 15 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu karjeros sėkmę lėmė iš dalies kitos prielaidos. Tuometinis Polocko vaivada Stanislovas Stanislovaitis Davaina praktiškai nedalyvavo vietos politiniame gyvenime, regiono pareigūnų skyrimui įtakos turėjo ne jo, bet kitų LDK pareigūnų užtarimas (plačiau žr. ankstesnę disertacijos dalį). Polocko žemės pilių

⁸⁸⁹ Kotarski H., 1971, s. 228.

⁸⁹⁰ Сапунов А. П., 2005, с. 11; Чараўко В. У., Дук Д. У., Шайкоў В. І., 2007, с. 5.

⁸⁹¹ *МВКЛ* 44, дак. № 82, с. 95–98.

valdytojai patys skirdavo daugumą žemesniųjų pilių pareigūnų (išskyrus pilininkus). Tad šie turėjo būti pilių valdytojų tarnybininkai.

Kita svarbi tapimo pareigūnu prielaida 1563 m. vasario 15 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu buvo karo tarnyba. Prasidėjus Livonijos karui itin išaugo rotmistrų, vadovavusių LDK kariuomenės kuopoms, reikšmė. Šių pareigų ėjimas neretai leisdavo ateityje pretenduoti į regionines pareigybes. Iš visų Polocko žemės pareigūnų, ėjusių pareigas 1563 m. vasario 15 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu, rotmistrais buvo 8 asmenys: Mikalojus Aleknaitis Manvydas Dorohostaiskis (1565–1568 m.⁸⁹²), Barkulabas Ivanovičius (1564–1569 m.⁸⁹³) ir Onikijus Andrejevičius (1562–1568 m.⁸⁹⁴) Korsakai, Martynas Daniljevičius Kurčas (1562–1570 m.⁸⁹⁵), Jonas Lopotas (1561–1567 m.⁸⁹⁶), Bogdanas Vasiljevičius Telica (1566–1567 m.⁸⁹⁷), Stretas Michailovičius Tiškevičius (1578–1579 m.⁸⁹⁸) ir Jurgis Mikalojaitis Zenavičius (1559–1568 m.⁸⁹⁹).

Dar gerokai prieš 1563 m. išryškėjusi ryšių su Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaru svarba siekiant pareigų Polocko žemėje 1563 m. vasario 15 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu neišnyko. Kaip ir anksčiau, šie ryšiai reiškėsi įvairiomis formomis, iš kurių viena buvo valdovo dvarionio statuso įgijimas. Iš visų 1563 m. vasario 15 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpio Polocko žemės pareigūnų valdovo (visais atvejais Žygimanto Augusto) dvarionimis neabejotinai yra buvę 6 asmenys. Tai Lukašas Bogdanovičius Haraburda (1552–1558 m.⁹⁰⁰), Pavelas Hlebavičius Jesmanas (1559–1563 m.⁹⁰¹), Barkulabas Ivanovičius (1562–1563 m.⁹⁰²) ir Onikijus Andrejevičius (1562–1566 m.⁹⁰³) Korsakai, Martynas Daniljevičius Kurčas

⁸⁹² Lesmaitis G., 2010, p. 184, 189–191.

⁸⁹³ Ten pat, p. 183, 188–191.

⁸⁹⁴ Ten pat.

⁸⁹⁵ Ten pat, p. 188, 190, 191; *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 48, l. 397v.

⁸⁹⁶ Lesmaitis G., 2010, p. 185, 187–188, 190.

⁸⁹⁷ Ten pat, p. 189–190.

⁸⁹⁸ To meto šaltiniuose Stretas Michailovičius Tiškevičius minimas kaip Vitebsko pilies rotmistras (*LMAVB RS*, f. 256, b. 1935, l. 1, 1v; ten pat, b. 1936, l. 1; ten pat, b. 1937, l. 1).

⁸⁹⁹ Lesmaitis G., 2010, p. 187–191.

⁹⁰⁰ *LM 51*, dok. nr. 235, p. 329; *LMAVB RS*, f. 16, b. 23, l. 9.

⁹⁰¹ *AGAD*, z. 334, sygn. 311, s. 41; *LM 254*, dok. nr. 155, p. 197; *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 40, l. 810; ten pat, knyga nr. 41, l. 353v.

⁹⁰² *LM 254*, dok. nr. 250, p. 281; *LM 564*, dok. nr. 76, 88, 89, 91, p. 89, 95, 96, 99; *LMAVB RS*, f. 264, b. 502, l. 1, 2; *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 39, l. 477v, 480, 482, 484, 545v; *MBKT 44*, дак. № 32, 34–37, 59, 60, 68, c. 39, 42–46, 68, 69, 78.

⁹⁰³ *LM 249*, dok. nr. 318, p. 468; *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 39, l. 475, 478, 480, 480v, 482v, 544v; ten pat, knyga nr. 266, l. 66v; ten pat, knyga nr. 267, l. 84.

(Žygimanto Augusto dvarionis 1570 m.⁹⁰⁴) ir Stretas Michailovičius Tiškevičius (1566 m.⁹⁰⁵). Valdovo dvarionimi veikiausiai yra buvęs ir Jurgis Mikalojaitis Zenavičius. 1566 m. rugpjūčio 22 d. išleistame Polocko kašteliono pareigybės suteikties Zenavičiui rašte užsimenama, jog šis nuo jaunystės tarnavo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto dvare⁹⁰⁶.

Beveik visi paminėti rotmistrai ir valdovo dvarionys šaltiniuose taip pradedami minėti anksčiau nei kaip Polocko žemės pareigūnai. Vienintelės išimty – Martynas Daniljevičius Kurčas ir Stretas Michailovičius Tiškevičius. Pastarasis iš pradžių minimas kaip valdovo dvarionis, Polocko žemės pareigūnas (Dynos pilies valdytojo pavaduotojas) ir tik vėliau kaip rotmistras. Tiesa, kelerius metus pabuvojęs rotmistru Tiškevičius po kurio laiko vėl tapo Polocko žemės pareigūnu. 1583–1586 m. šaltiniuose jis minimas kaip Polocko pavaivadis⁹⁰⁷. Martynas Daniljevičius Kurčas kaip valdovo dvarionis minimas vėliau nei kaip Čiašnikų pilies valdytojas, tačiau eidamas šias pareigas buvo ir rotmistru. Be Kurčo rotmistro veiklą su Polocko žemėje einamomis pilių valdytojų pareigomis kurį laiką taip pat derino Barkulabas Ivanovičius ir Onikijus Andrejevičius Korsakai, Jonas Lopotas ir Jurgis Mikalojaitis Zenavičius (plg. informaciją 2 priede). Tai nieko keisto, kadangi karo metu pilims buvo reikalinga karinę patirtį turinčių asmenų priežiūra.

MDK kariuomenei 1563 m. užėmus Polocko pilį ir didelę dalį Polocko žemės teritorijos, daugybė polockiečių neteko savo valdų ir buvo priversti persikelti kitur⁹⁰⁸. LDK centrinė valdžia suskubo aprūpinti šiuos asmenis naujomis valdomis kituose LDK regionuose. Apie tai byloja specialiai sudarytas registras, datuojamas 1563 m. rugpjūčiu. Jame minimi 5 Polocko žemės pareigūnai, ėję pareigas 1563 m. vasario 15 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu: Pavelas Hlebavičius Jesmanas, Barkulabas Ivanovičius ir Onikijus Andrejevičius Korsakai, Sidoras Ivanovičius Ozerskis ir Ivanas

⁹⁰⁴ LVIA, MKF-2, knyga nr. 48, l. 397v–398.

⁹⁰⁵ *Có. PИO*, т. 71: *ИИС*, т. 3, док. № 16, с. 411, 421.

⁹⁰⁶ LVIA, MKF-2, knyga nr. 48, l. 74v.

⁹⁰⁷ Žr. paminėjimus, datuojamus 1583 m. rugsėjo 12 d. (*AGAD*, z. 334, sygn. 322, s. 659); spalio 1 d. (*AGAD*, z. 334, sygn. 322, s. 725; *LMAVB RS*, f. 16, b. 26, l. 11); 1584 m. vasario 23 d. (*LMAVB RS*, f. 16, b. 26, l. 11v); rugsėjo 11 d. (*AGAD*, z. 334, sygn. 322, s. 780); 1586 m. kovo 29 d. (*LMAVB RS*, f. 20, b. 104, l. 1); birželio 5 d. (*LMAVB RS*, f. 1, b. 565, l. 1, 4); birželio 16 d. (*LMAVB RS*, f. 20, b. 104, l. 1v); spalio 12 d. (*LVIA*, f. 1177, ap. 1, b. 2251, l. 1v); spalio 15 d. (*LVIA*, f. 1177, ap. 1, b. 2251, l. 1).

⁹⁰⁸ R. Mienickis šiuos asmenis vadino „egzuliantais“ (Mienicki R., 1934, s. 33–128). Lotyniškai *exsul* – *tremtinys*, *išeivis*, *pabėgėlis* (Kuzavinis K., 2007, p. 399).

Bogdanovičius Rakusa. Pavelas Hlebavičius Jesmanas ir Sidoras Ivanovičius Ozerskis gavo valdų Mozyriaus valsčiuje, o Barkulabas Ivanovičius ir Onikijus Andrejevičius Korsakai bei Ivanas Bogdanovičius Rakusa – Mogiliavo valsčiuje⁹⁰⁹.

Dėl karo veiksmų nukentėjo ir daugiau asmenų, buvusių Polocko žemės pareigūnais 1563 m. vasario 15 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu. 1563 m. MDK kariuomenei užėmus didelę dalį Polocko žemės teritorijos savo valdų čia neteko Mikalojus Aleknaitis Manvydas Dorohostaiskis ir Josifas Janovičius Korsakas. Pastarasis dargi buvo paimtas MDK kariuomenės į nelaisvę ir tik po kurio laiko grįžo į LDK. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas abiejų asmenų patirtus materialinius nuostolius kompensavo naujomis valdomis vakarinėje LDK dalyje (Vilniaus vaivadijoje ir Žemaitijos seniūnijoje)⁹¹⁰.

Dėl karų patirti didžiuliai nuostoliai lėmė, jog 1565 ir 1567 m. LDK kariuomenės surašymuose Polocko žemės gyventojų ir pareigūnų vardų beveik neaptinkame. Vienintelis 1563 m. vasario 15 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpio Polocko žemės pareigūnas, minimas 1565 m. LDK kariuomenės surašyme, buvo Jonas Kersnovskis, turėjęs išrengti 1 raitelį⁹¹¹. Tuo tarpu 1567 m. LDK kariuomenės surašyme minimi 4 to paties laikotarpio Polocko žemės pareigūnai: Mikalojus Aleknaitis Manvydas Dorohostaiskis (išrengė 36 raitelius ir 18 pėstininkų⁹¹²), Martynas Daniljevičius Kurčas (išrengė 6 raitelius ir 3 pėstininkus⁹¹³), Jonušas Boleslovaitis Svirskis (išrengė 12 raitelių ir 6 pėstininkus⁹¹⁴) ir Jurgis Mikalojaitis Zenavičius (išrengė 47 raitelius ir 24 pėstininkus⁹¹⁵). Pati geriausia ekonominė padėtis buvo tų asmenų, kurie šio surašymo metu buvo arba vėliau tapo aukščiausiais Polocko žemės pareigūnais ir ATR senatoriais. Mikalojus Aleknaitis Manvydas Dorohostaiskis 1576 m. tapo Polocko vaivada, o Jurgis Mikalojaitis Zenavičius 1567 m. LDK kariuomenės surašymo metu buvo Polocko kaštelionu (žr. 2 priedą). Atrodo, kad visų 1565 ir 1567 m. surašymuose minimų Polocko žemės pareigūnų valdos tuo metu koncentravosi ne šiame, o kituose LDK regionuose.

⁹⁰⁹ *МБКЛ* 44, дак. № 82, с. 95–97. Taip pat žr. *ЛМАНВ РС*, f. 33, b. 71/1, l. 1–1v.

⁹¹⁰ *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 48, l. 186–186v, 217v–219v, 392–394.

⁹¹¹ *РИБ*, т. 33, отд. 1, ч. 3, Приложение 1, с. 383.

⁹¹² Ten pat, Приложение 2, с. 461–462.

⁹¹³ Ten pat, p. 517.

⁹¹⁴ Ten pat, p. 462.

⁹¹⁵ Ten pat, p. 439.

2. Miesto / Magdeburgo teisei atstovavę pareigūnai

2.1. Polocko miesto pareigūnai 1498–1563 m.

Pareigybių genezė

1498 m. spalio 4 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras Jogailaitis suteikė Polocko miestui vokišką Magdeburgo teisę, kuri rusėniškai rašytoje valdovo privilegijoje vadinama „*право немецкое мадеборское*“⁹¹⁶. Tai ženkliai pakeitė šio miesto teisinę padėtį. Iki tol Polocke, kaip ir kituose didesniuose LDK rusėniškuose miestuose, su miesto valdymu susijusius klausimus spręsti galėjo visi asmens laisvę turintys vietos gyventojai (ne vien miestiečiai), esant reikalui spontaniškai susirinkdavę į viečėmis vadintas sueigas. Ši rusėniškų miestų valdymo tradicija buvo paprotinės teisės, menančios dar Kijevo Rusios laikus, dalis⁹¹⁷. Tuo tarpu Magdeburgo teisės suteikimas lėmė vakarietiško, labiau apibrėžto ir užfiksuoto raštu, miestų savivaldos modelio sklaidą⁹¹⁸. Vienas iš svarbiausių pokyčių Polockui gavus šią teisę buvo naujų pareigybių, būdingų magdeburginiams miestams, atsiradimas. Tai burmistro, lentvaičio, raštininko / rašovo, suolininko, tarėjo ir vaito pareigybės.

Daugumos šių pareigybių prerogatyvos ir skyrimo tvarka buvo apibrėžtos 1498 m. spalio 4 d. privilegijoje. Lietuvos didžiojo kunigaikščio atstovu mieste tapo vaitas. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad privilegijoje kalbama apie pakartotinį vaito pareigybės Polocke įsteigimą⁹¹⁹. Atsižvelgdamas į šią aplinkybę lenkų istorikas Juliuszas Bardachas teigė, kad Polocke vaito pareigybė buvo atsiradusi dar iki aptariamosios privilegijos paskelbimo, bet nesugebėjo išlikti ir dėl to Aleksandras Jogailaitis ją atkūrė⁹²⁰. Vis dėlto sunku patvirtinti šį teiginį. Pirmieji mums žinomi Polocko miesto vaitai šaltiniuose minimi tik po 1498 m. (žr. 2 priedą).

Magdeburginiam teismui ir pareigūnams pagal 1498 m. spalio 4 d. privilegiją tapo pavaldūs visi Polocko miesto gyventojai, išskyrus

⁹¹⁶ LM 5, dok. nr. 176, p. 109. Privilegija, kuria Polockui suteikta Magdeburgo teisė, šioje publikacijoje datuojama klaidingai – 1498 m. spalio 7 d. Iš tiesų Polockas Magdeburgo teisę gavo 1498 m. spalio 4 d. (Pietkiewicz K., 1995, s. 179, 183; *Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 219).

⁹¹⁷ Kiaupa Z., 2001, p. 354; Werdt Ch. v., 2006, s. 162.

⁹¹⁸ Kiaupienė J., Petrauskas R., 2009, p. 304.

⁹¹⁹ LM 5, dok. nr. 176, p. 109: „*Ино подлуг того ж права мадеборского в месте выше реченом воитовство знову* [paryškinta mano – A.J] *устанавлием и через тот лист тое воитовство Полоцкое надаваем*“.

⁹²⁰ Bardach J., 1988, s. 89.

dvasininkus ir bajorus. Pastarieji, kaip ir anksčiau, liko pavaldūs Lietuvos didžiojo kunigaikščio skiriamo vietininko (nuo 1503 m. vaivados) teismui. Aptartąją privilegiją galime vertinti kaip Lietuvos valdovo mėginimą sulipdyti įvairių socialinių grupių atstovus į konsoliduotą Polocko miestiečių sluoksnį, vienijamą Magdeburgo teisės. Tačiau tai buvo sudėtinga padaryti, Lietuvos didžiajam kunigaikščiui teko papildomais potvarkiais detaliau apibrėžti magdeburginio teismo jurisdikciją⁹²¹. Nepaisant to, mūsų turimi šaltinių duomenys rodo, kad dauguma magdeburginių pareigybių Polocke atsirado netrukus po 1498 m. spalio 4 d. privilegijos suteikimo. Šio miesto vaitas, burmistrai ir tarėjai minimi jau 1499 m. vasarą⁹²². Šiek tiek vėliau – nuo 1501 m. – pradkami minėti lentvaičiai⁹²³, o nuo 1507 m. – miesto raštininkai ir rašovai⁹²⁴. Tuo tarpu pirmieji Polocko miesto suolininkai minimi gerokai vėliau – 1532 m.⁹²⁵

Pareigūnų prerogatyvos

Svarbiausi dokumentai, apibrėžę Polocko miesto pareigūnų prerogatyvas – 1498 m. spalio 4 d. Aleksandro Jogailaičio suteikta Magdeburgo teisių privilegija ir ją patvirtinantis 1510 m. rugpjūčio 27 d. Žygimanto Senojo raštas. Šiuose dokumentuose nurodytos pareigūnų prerogatyvos kai kuriais aspektais skyrėsi, tad juos verta palyginti. Tiek Aleksandras, tiek Žygimantas Senasis įpareigojo Polocko miesto vaitą, burmistrus ir tarėjus nagrinėti Magdeburgo teisei pavaldžių vietos miestiečių bylas. Tačiau apeliacinių miestiečių bylų nagrinėjimas buvo pavestas skirtingiems pareigūnams. Pagal 1498 m. spalio 4 d. privilegiją tokių bylų nagrinėjimas buvo pavestas vaitui⁹²⁶, o pagal 1510 m. rugpjūčio 27 d. raštą – burmistrams ir tarėjams⁹²⁷. Be to, 1498 m. spalio 4 d. privilegijoje buvo nurodyta, kad skelbti nuosprendžius gali ir vienas vaitas, o burmistrai ir tarėjai be vaito ar lentvaičio negali to daryti⁹²⁸. Šis punktas į 1510 m. rugpjūčio 27 d. rašto tekstą nebuvo įtrauktas. Tai leidžia teigti, kad vaito prerogatyvos sumažėjo, o burmistrų ir tarėjų – išaugo.

⁹²¹ Pietkiewicz K., 1995, s. 184; Макараў М., 2008, с. 70–73; *Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 240–241.

⁹²² *LM 5*, dok. nr. 225, p. 140; *LM 6*, dok. nr. 324, p. 212.

⁹²³ *DSK (1494–1504)*, p. 194.

⁹²⁴ *Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 416, с. 567.

⁹²⁵ *LVI A*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 61v.

⁹²⁶ *LM 5*, dok. nr. 176, p. 111.

⁹²⁷ *LM 8*, dok. nr. 530, p. 385.

⁹²⁸ *LM 5*, dok. nr. 176, p. 111.

Suteikus Polocko miestui Magdeburgo teisę iškilo būtinybė reglamentuoti jai pavaldžių asmenų ir *pilies* teisei pavaldžių asmenų tarpusavio bylų nagrinėjimo tvarką. Dėl to buvo detalčiau reglamentuotos vaito, burmistrų bei tarėjų teisminės prerogatyvos. Pagal 1499 m. liepos 12 d. priimtą Aleksandro Jogailaičio teismo sprendimą Magdeburgo teisei pavaldžių Polocko miestiečių ir keliuočių skundus prieš *pilies* teisei pavaldžius bajorus arba jiems tarnaujančius žmones turėjo nagrinėti Polocko vietininkas kartu su bajorais, vaitu ir miestiečiais Polocko pilyje pagal *pilies* teisę. Tuo tarpu bajorų ir jų pavaldinių skundus prieš miestiečius ir keliuočius turėjo nagrinėti vaitas kartu su vietininko pasiūstu teisėju Polocko miesto rotušėje pagal Magdeburgo teisę. Išimtis buvo su žemėvaldos reikalais susijusios bylos. Tokias bylas visais atvejais, nepriklausomai nuo ieškovų ir atsakovų socialinio statuso, turėjo nagrinėti Polocko vietininkas su įtakingiausiais vietos bajorais pagal seną paprotį⁹²⁹.

1500 m. gruodžio mėnesį Aleksandro Jogailaičio paskelbtu raštu Polocko miesto pareigūnų teisminės prerogatyvos buvo praplėstos. Nuo šiol su žemėvalda susijusias bylas, kuomet ieškovai ir atsakovai yra Polocko miestiečiai arba jiems tarnaujantys asmenys, spręsti galėjo tik vaitas arba lentvaitis kartu su burmistrais, tarėjais ir miestiečiais. Tuo tarpu su žemėvalda susijusias mišrias bylas tarp *pilies* teisei ir Magdeburgo teisei atstovaujančių asmenų turėjo nagrinėti Polocko vietininko pasiūstas jo tarnas ar vietos bajoras kartu su vaitu, burmistrais ir tarėjais arba vietoj jų pasiūstu miestiečiu⁹³⁰.

Magdeburgo teisę Polocko miestui patvirtinančiame Žygimanto Senojo 1510 m. rugpjūčio 27 d. rašte taip pat nurodoma, kad su žemėvalda susijusias mišrias bylas tarp *pilies* teisei ir Magdeburgo teisei atstovaujančių asmenų turi nagrinėti bendras teismas. Tačiau iš Polocko miesto pareigūnų minimi tik burmistrai, kurie turi patys vykti į bylos nagrinėjimą arba vietoj savęs pasiūsti tarėjus. Aptariant šią normą apie vaitus, priešingai nei 1500 m. gruodžio mėnesio rašte, neužsimenama. Nagrinėti su žemėvalda nesusijusias bylas, kuriose ieškovai yra Polocko bajorai, dvasininkai arba jų pavaldiniai, o atsakovai – miestiečiai, pagal 1510 m. rugpjūčio 27 d. raštą turėjo vaitas, burmistrai ir tarėjai miesto rotušėje⁹³¹. Taigi burmistrų ir tarėjų teisminės

⁹²⁹ LM 6, dok. nr. 323, p. 210–212.

⁹³⁰ LM 5, dok. nr. 240, p. 150–151.

⁹³¹ LM 8, dok. nr. 530, p. 382–386.

prerogatyvos, palyginus su panašia norma 1499 m. liepos 12 d. priimtame valdovo teismo sprendime, išaugo.

Vaito, burmistrų ir tarėjų funkcijos neapsiribojo vien tik teismine veikla. Pagal 1498 m. spalio 4 d. ir 1510 m. rugpjūčio 27 d. pasirodžiusius valdovų dokumentus šie pareigūnai turėjo dalyvauti formuojant miesto administracinį aparatą (žr. disertacijos dalį apie Polocko miesto pareigybių skyrimo tvarką). 1498 m. spalio 4 d. privilegijoje minima, kad vaitas ir burmistrai turi įkurdinti žmones Polocko mieste ir aplink jį esančiose negyvenamose vietose⁹³², o pagal 1510 m. rugpjūčio 27 d. raštą tai buvo ne tik šių pareigūnų, bet ir tarėjų pareiga⁹³³. Be to, pajamas, gaunamas už naudojimąsi miesto rotušėje esančiais reikmenimis, pagal 1498 m. spalio 4 d. privilegiją turėjo saugoti vaitas ir burmistrai⁹³⁴, o pagal 1510 m. rugpjūčio 27 d. raštą – burmistrai ir tarėjai⁹³⁵. Šis pokytis dar kartą parodo, jog vaito prerogatyvos buvo susiaurintos.

Nors Polocko miesto vaito, burmistrų ir tarėjų funkcijos iš dalies sutapo, burmistrai ir tarėjai sudarė (ar bent jau turėjo sudaryti, sprendžiant pagal kitų savivaldžių LDK miestų analogijas) atskirą miesto valdymo instituciją – miesto tarybą, kuriai vaitas nepriklausė. Magdeburginiuose miestuose taryba kontroliuodavo amatus, prekybą, mokesčių surinkimą, skelbdavo naujus teisės aktus, nagrinėdavo civilines miestiečių bylas⁹³⁶. Polocko miesto atveju tarybos paminėjimą pavyko aptikti tik dviejuose dokumentuose – 1510 m. rugpjūčio 27 d. rašte⁹³⁷ ir 1558 m. balandžio mėnesio Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto teismo sprendime⁹³⁸. Abiejuose dokumentuose neužsimenama, kokie pareigūnai sudaro tarybą. Vis dėlto 1510 m. rugpjūčio 27 d. rašte minima burmistrus ir tarėjus vienijanti vieta – rotušė, kuri kai kuriuose šio rašto punktuose priešpastatoma vaito institucijai⁹³⁹.

Apie bendrą Polocko burmistrų ir tarėjų veiklą informacijos suteikia išlikusi korespondencija su Rygos miesto pareigūnais, Lietuvos Metrikos dokumentai. Iš šių šaltinių sužinome, kad burmistrai ir tarėjai drauge

⁹³² LM 5, dok. nr. 176, p. 110.

⁹³³ LM 8, dok. nr. 530, p. 385.

⁹³⁴ LM 5, dok. nr. 176, p. 111.

⁹³⁵ LM 8, dok. nr. 530, p. 385.

⁹³⁶ Kiaupienė J., Petrauskas R., 2009, p. 305.

⁹³⁷ LM 8, dok. nr. 530, p. 383.

⁹³⁸ LM 249, dok. nr. 49, p. 89.

⁹³⁹ LM 8, dok. nr. 530, p. 383.

posėdžiaudavo rotušėje ir tvirtindavo čia sudarytus sandorius⁹⁴⁰, taip pat rinkdavo mokesčius iš Magdeburgo teisei pavaldžių Polocko gyventojų⁹⁴¹, kontaktuodavo su Rygos miesto pareigūnais dėl Polocko gyventojų prekybinių, turtinių, teisinių reikalų⁹⁴², Rygos miesto gyventojų nusikaltimų Polocke⁹⁴³, informuodavo Rygos miesto pareigūnus apie Rygos Šv. Mikalojaus cerkvės šventiko paskyrimą ir prašydavo leisti jam eiti savo pareigas⁹⁴⁴.

Nagrinėjant Polocko miesto vaito veiklą reikia atsižvelgti į tai, kad tarp 1514 ir 1519 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis nusprendė perduoti vaito pareigas Polocko vaivada, kuris iki tol nebuvo susijęs su miesto savivalda. Taip abiejų pareigybių prerogatyvos buvo sutelktos vieno asmens rankose. Valdovas tokį sprendimą priėmė dėl to, kad norėjo išspręsti vaivados nesutarimus su Polocko miestiečiais. Tačiau toks žingsnis turėjo nenumatytų pasekmių – vaivados ir miestiečių priešprieša neišnyko, o Polocko miesto savivaldai *de facto* ėmė vadovauti vaito pavaduotojas lentvaitis⁹⁴⁵.

Iki minėtos XVI a. antrojo dešimtmečio pertvarkos datuojamuose šaltiniuose apie Polocko miesto vaito veiklą beveik neužsiminama. Šiek tiek informacijos turime tik apie pirmojo vaito Radiono veiklą. 1499 m. birželio 5 d. datuojamame Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro teismo sprendime minima, kad Polocko vaitas kartu su burmistrais, tarėjais, miestiečiais ir bajorais atėmė iš Polocko ir Vitebsko arkivyskupo Lukos kai kuriuos jo valdytus bažnytinius kaimus⁹⁴⁶. Iš kito dokumento, datuojamo 1499 m. liepos 14 d., sužinome, kad vaitas buvo atėmęs iš arkivyskupo Lukos ir Polocko bajorų jų valdas, buvusias netoli Polocko pilies, tačiau valdovas Aleksandras grąžino arkivyskupui ir bajorams iš jų atimtas valdas⁹⁴⁷. Vertinant tokius Polocko vaito Radiono veiksmus būtina atsižvelgti į tai, kad Magdeburgo teisė Polocko miestui buvo suteikta visai

⁹⁴⁰ LVVA, f. 8, apr. 4, l. nr. 14, l. 1.

⁹⁴¹ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 164, с. 122.

⁹⁴² LVIA, MKF-9, ap. 2, b. 19–115; LVVA, f. 8, apr. 4, l. nr. 11; 12; 14; 15; 21; 24; ten pat, f. 673, apr. 4, K. 19, l. nr. 112–114; 116; 117a; 127; 128; 138.

⁹⁴³ LVVA, f. 673, apr. 4, K. 19, l. nr. 110.

⁹⁴⁴ Ten pat, l. nr. 104; 107; 119; 122.

⁹⁴⁵ Plačiau žr. Варонін В., 2007a, с. 60; Воронин В. А., 2012, с. 239, 240.

⁹⁴⁶ LM 5, dok. nr. 225, p. 140.

⁹⁴⁷ LM 6, dok. nr. 324, p. 212.

neseniai ir kad pasikeitusi teisinė padėtis lėmė problemas nustatant Polocke buvusios privačios žemėvaldos pavaldumą⁹⁴⁸.

Nuo XVI a. antrojo dešimtmečio vaito pareigas ėję Polocko vaivados miesto administravimo rūpesčius dažnai perleisdavo lentvaičiams. Tad apie vaivadų veiklą atliekant vaito pareigas informacijos išliko nedaug. Visgi neabejotina, kad šios pareigos vaivados buvo aktualios dėl gaunamų pajamų. 1552 m. Polocko revizijoje išvardijami vaitui priklausantys mokesčiai ir akcentuojama, kad „visus tuos vaito mokesčius ponas vaivada sau ima, nes yra vaitas“⁹⁴⁹.

Vaito pareigos vaivados teikė ir neteisėto pelnytos galimybes. 1558 m. Polocko miestiečiai Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto teisme kaltino Polocko vaivadą Stanislovą Stanislovaitį Davainą, kad šis, būdamas vaitu, savo paskirtam Polocko lentvaičiui Jokūbui Lavskiui pavedė rinkti iš Polocko miestiečių visas baudas ir priteisius, nors vaitui teisiškai priklausė tik trečdalis iš baudų ir priteisių gaunamų pajamų⁹⁵⁰. Be to, Davaina buvo kaltinamas tuo, kad teisia miestiečius ne pagal *miesto* / Magdeburgo teisę, o pagal *pilies* / *žemės* teisę⁹⁵¹. Eidamas vaivados ir vaito pareigas jis formaliai atstovavo abiem teisinėms sistemoms, tačiau panašu, kad teisėjavimas pagal *miesto* / Magdeburgo teisę jam nebuvo prie širdies.

Apie lentvaičio prerogatyvas informacijos turime gerokai mažiau nei apie vaito, burmistrų ir tarėjų prerogatyvas. Anksčiau aptartuose Aleksandro Jogailaičio ir Žygimanto Senojo 1498–1510 m. išleistuose dokumentuose lentvaitis minimas vos kelis kartus kaip vaito pavaduotojas. Visgi detaliau jo prerogatyvos šiuose dokumentuose nebuvo aptartos. Apie jas sužinome iš kitų dokumentų. 1505 m. birželio 28 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras išdavė raštą tuometiniam Polocko miesto lentvaičiui Jokūbui Kezmarkui, kuriame užsimenama apie šio pareigą rinkti iš miesto gyventojų kasmetinį 400 kapų grašių mokestį ir pristatyti jį valdovui⁹⁵². XVI a. ketvirto dešimtmečio šaltinių duomenys leidžia daryti prielaidą, kad tuo metu ši mokesčių (tiesa, jau dvigubai mažesnį) irgi rinkdavo būtent lentvaitis⁹⁵³. Be to, šis pareigūnas kontroliuodavo pirklių veiklą Polocke⁹⁵⁴, naudojimąsi miesto

⁹⁴⁸ *Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 223–224.

⁹⁴⁹ *Полоцкая ревизия 1552 года*, с. 30: „Тые вси доходы войтовские пан воевода на себе берет бо есть войтомь“.

⁹⁵⁰ *LM* 249, dok. nr. 49, p. 87.

⁹⁵¹ Ten pat, p. 88–89.

⁹⁵² *LM* 6, dok. nr. 4, p. 56.

⁹⁵³ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 343, с. 246.

⁹⁵⁴ *LVVA*, f. 673, apr. 4, K. 19, l. nr. 97.

pajamų šaltiniais⁹⁵⁵, dalyvaudavo įforminant Magdeburgo teisei pavaldžių asmenų sudarytus testamentus⁹⁵⁶.

Polocko lentvaičio prerogatyvos laikui bėgant galėjo kisti dėl Žygimanto Senojo valdymo laikais pasikeitusios šio pareigūno skyrimo tvarkos. Bent jau iki XVI a. ketvirto dešimtmečio jį skirdavo Lietuvos didysis kunigaikštis, o vėliau – Polocko vaivada, ejęs ir vaito pareigas (žr. disertacijos dalyje apie Polocko miesto pareigybių skyrimo tvarką). 1558 m. Polocko miestiečiai Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto teisme skundėsi Polocko vaivados Stanislovo Stanislovičiaus Davainos ir jo paskirto Polocko lentvaičio Jokūbo Lavskio neteisėtais veiksmais. Pastarasis buvo kaltinamas tuo, jog neteisėtai renka iš Polocko miestiečių baudas ir priteisius, teisėjauja be tarėjų ir suolininkų⁹⁵⁷. Davaina neabejotinai buvo suinteresuotas priskirti lentvaičiui kuo daugiau funkcijų, nors tai ir prieštaravo anksčiau nusistovėjusiai tvarkai.

Itin mažai informacijos turime apie Polocko miesto suolininkus. Magdeburgo teisės veikimą šiame mieste apibrėžusiuose 1498–1510 m. išleistuose Lietuvos valdovų dokumentuose apie šiuos pareigūnus net neužsiminta. Suolininkai šaltiniuose pirmą kartą minimi tik 1532 m., t. y. gerokai vėliau nei kiti Polocko miesto pareigūnai.

Magdeburginiuose miestuose suolininkų teismą paprastai sudarydavo miestiečiai, jam pirmininkaudavo vaitas⁹⁵⁸. Polocke bent dalis suolininkų taip pat priklausė miestiečių sluoksniui⁹⁵⁹. Tiesa, šaltinių duomenys rodo, kad Polocke šie pareigūnai buvo labiau susiję ne su vaitu, o su lentvaičiu. Minėjome, kad šias pareigas ejęs Jokūbas Lavskis privalėjo teisėjauti kartu su Polocko miesto tarėjais ir suolininkais, bet to nedarė. Be to, 1559 m. datuojamame dokumente minima, kad tas pats lentvaitis kartu su suolininkais ir miesto raštininku įformino Polocko burmistro Dovydo Pankovo sudarytą testamentą⁹⁶⁰.

Daugiau duomenų apie suolininkų kompetencijos ribas neturime. Galime pridurti tik tiek, kad jie, kaip ir burmistrai bei tarėjai, 1558 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto teisme išreiškė nepasitenkinimą

⁹⁵⁵ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 313, с. 227.

⁹⁵⁶ Plg. informaciją apie Magdeburgo teisei pavaldžių asmenų testamentų sudarymo tvarką (*LM 249*, dok. nr. 49, p. 92; Варонін В. А., 2003, Дадагак, с. 37).

⁹⁵⁷ *LM 249*, dok. nr. 49, p. 87, 89.

⁹⁵⁸ Kiaupienė J., Petrauskas R., 2009, p. 305.

⁹⁵⁹ Plg. informaciją disertacijos dalyje apie Polocko miesto pareigūnų karjeros ypatybes ir 2 priede.

⁹⁶⁰ Варонін В. А., 2003, Дадагак, с. 37.

Polocko vaivados Stanislovo Stanislovaičio Davainos savivale⁹⁶¹. Tai reikštų, kad suolininkai buvo suinteresuoti saugoti Polocko miesto savivaldą.

Kaip ir suolininkų atveju, apie Polocko miesto raštininkus bei rašovus Aleksandro Jogailaičio ir Žygimanto Senojo 1498–1510 m. dokumentuose neužsiminta. Tačiau informacijos apie jų veiklą turime nemažai. Dalis mums žinomų Polocko miesto raštininkų ir rašovų paminėjimų susiję su jų rašytais privačiais dokumentais⁹⁶². Keli paminėjimai susiję su šių pareigūnų institucine veikla. Iš vieno dokumento sužinome, kad kažkoks Vasilijus buvo Polocko vaivados Alberto Martynaičio Goštauto paskirtas atlikti rašovo pareigas Polocko miesto rotušėje⁹⁶³. Šio miesto raštininkas Radionas Čerevuška kartu su lentvaičiu ir suolininkais 1559 m. įformino anksčiau minėtą Dovydo Pankovo testamentą⁹⁶⁴. Kitas raštininkas Bogdanas Laganovičius surašė išrašą iš Polocko miesto knygų, kurios iki šių dienų neišliko⁹⁶⁵. Galbūt jis buvo atsakingas ir už šių knygų pildymą bei tvarkymą.

Aptardamas Polocko miesto raštininkų ir rašovų veiklą A. Hruša atkreipė dėmesį į vieną 1507 m. datuojamą dokumentą⁹⁶⁶, kurį rusėniškai surašė Polocko miesto rašovas („*дьяк мѣстѣку*“) Ivanas Solokovičius. Tame pačiame dokumente lotynų kalba buvo įrašytas Polocko miesto raštininko („*notarius*“) Jurgio prierašas. Atsižvelgdamas į tai A. Hruša iškėlė mintį, jog šiame mieste vienu metu būdavo du raštininkai – vienas surašinėdavęs rusėniškus, o kitas – lotyniškus dokumentus⁹⁶⁷. Su tuo galima sutikti. Tačiau neaišku, ar taip buvo per visą 1498–1563 m. laikotarpį, kuomet Polocko mieste galiojo Magdeburgo teisė.

Nagrinėjant pareigūnų prerogatyvas tenka kelti klausimą, ar šaltiniuose aptinkami Polocko miesto *raštininko* ir *rašovo* įvardijimai ženklino tas pačias funkcijas atliekančius asmenis, ar egzistavo skirtingai įvardijamų pareigūnų subordinacija (raštininkas ir jam pavaldūs rašovai). Turimi šaltinių duomenys neleidžia vienareikšmiškai atsakyti į šį klausimą. Privačius dokumentus surašinėdavo ir raštininkai, ir rašovai. Tačiau apie Magdeburgo teisei pavaldžių asmenų testamentų įforminimo procedūrą užsimerinančiuose

⁹⁶¹ LM 249, dok. nr. 50, p. 94–95.

⁹⁶² LVIA, MKF-2, knyga nr. 35, l. 61v, 62; ten pat, knyga nr. 39, l. 267; *Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 455, 461, с. 614, 630.

⁹⁶³ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 310, с. 225.

⁹⁶⁴ Варонін В. А., 2003, Дадагак, с. 37.

⁹⁶⁵ Варонін В. А., 2003, с. 34.

⁹⁶⁶ Šio dokumento publikacija: *Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 416, с. 565–567.

⁹⁶⁷ Груша А. И., 2015, с. 327.

šaltiniuose minimi tik miesto raštininkai, bet ne rašovai⁹⁶⁸. Todėl tikėtina, kad raštininkų ir rašovų funkcijos bent iš dalies skyrėsi.

Pareigybių skyrimo tvarka

Pagal 1498 m. spalio 4 d. privilegiją Lietuvos didžiojo kunigaikščio atstovu Polocko mieste tapo jo skiriamas vaitas. Jis buvo įpareigotas tiesiogiai dalyvauti formuojant miesto administracinį aparatą. Vaitui pavesta išrinkti 20 tarėjų, iš kurių pusė turėjo būti katalikų tikėjimo, o kita pusė – stačiatikių tikėjimo. Tarėjai kartu su vaitu kiekvienais metais turėjo iš savo tarpo (*„промежку себе“*) išrinkti 2 burmistrus – po vieną kataliką ir stačiatikį⁹⁶⁹.

Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis 1510 m. rugpjūčio 27 d. paskelbtu raštu patvirtino Polocko miestui Magdeburgo teisę ir pakoregavo pareigybių skyrimo tvarką. Tarėjų skaičius buvo padidintas nuo 20 iki 24. Juos turėjo rinkti vaitas kartu su burmistras (pusė tarėjų turėjo būti katalikų tikėjimo, o kita pusė – stačiatikių tikėjimo). Be to, pridėta nuostata, jog tarėjais turi būti renkami tik tinkami šioms pareigoms žmonės – *„dievobaimingi, sumanūs, negalvoję apie jokiais dovanas“*⁹⁷⁰. 1498 m. spalio 4 d. privilegijos nuostata, jog tarėjai kartu su vaitu kiekvienais metais turi išrinkti 2 burmistrus – po vieną kataliką ir stačiatikį – 1510 m. rugpjūčio 27 d. rašte nebuvo pakeista.

XVI a. išaugo ne tik Polocko miesto tarėjų, bet ir burmistrų skaičius. 1552 m. Polocko revizijoje jų minima net 4⁹⁷¹. Nežinome, kada tiksliai ir dėl kokių priežasčių burmistrų skaičius išaugo dvigubai. To matyt reikėjo siekiant efektyvesnio Polocko miesto valdymo.

Su šio miesto burmistrų ir tarėjų rinkimų procedūra susijusių dokumentų nėra išlikę. Todėl neaišku, kaip ši procedūra būdavo atliekama. Tuo tarpu apie vaito ir lentvaičio skyrimo tvarką turime daugiau informacijos. Juos, priešingai nei kitus Polocko miesto pareigūnus, skirdavo Lietuvos valdovai ir Polocko vaivados. Minėjome, kad tarp 1514 ir 1519 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis perdavė vaito pareigas Polocko vaivada. Nuo to laiko kiekvienas asmuo, kurį valdovas paskirdavo Polocko vaivada,

⁹⁶⁸ LM 249, dok. nr. 49, p. 92; Варонін В. А., 2003, Дадатак, с. 37.

⁹⁶⁹ LM 5, dok. nr. 176, p. 111. Kai kuriuose kituose LDK magdeburginiuose miestuose (pavyzdžiui, Drohičine, Minske) vietos administracija buvo formuojama panašiai (Jaworski I., 1929, s. 60).

⁹⁷⁰ LM 8, dok. nr. 530, p. 385: *„А мають на тот врьд обирати людеи годных – набожьных, смыслныхъ, бес каждых даров под сумненемъ“*.

⁹⁷¹ Полоцкая ревизия 1552 года, с. 15, 31–33.

automatiškai tapdavo ir miesto vaitu. Tačiau vadovavimą miesto savivaldai į savo rankas faktiškai perėmė lentvaitis.

Apibendrinamas šiuos pokyčius atspindinčių šaltinių duomenis V. Varoninas teigė, kad vaivada vaito pareigos buvo suteiktos po to, kai miestiečiai ir vaitas Mitka Petrovičius Chariničius sukonfliktavo su vaivada Albertu Martynaičiu Goštautu (1513–1519 m.). Šį konfliktą sprendęs Ponų tarybos teismas nusprendė, jog teisus yra Goštautas. Atsižvelgdamas į susidariusią situaciją Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis esą nusprendė perduoti vaito pareigas vaivada, o Mitkai Petrovičiui Chariničiui buvo suteiktos Polocko lentvaičio pareigos⁹⁷².

Tokia įvykių rekonstrukcija, pateikta V. Varonino, atrodo logiška. Vis dėlto neturime duomenų, kad Lietuvos didysis kunigaikštis būtų priėmęs specialius potvarkius dėl Polocko vaito pareigų suteikimo vaivada ir lentvaičio pareigų suteikimo Mitkai Petrovičiui Chariničiui. Apie tokius valdovo sprendimus kalbėti leidžia tik kontekstinė informacija, pirmiausia Chariničiaus kaip Polocko vaito ir lentvaičio paminėjimai (žr. 2 priedą). Konkrečios sąlygos, kuriomis šis asmuo tapo lentvaičiu, lieka nežinomos.

Apie dvejų vėlesnių Polocko lentvaičių – Jokūbo Klimovičiaus ir Stanislovo Indrichovičiaus Lodios – paskyrimo aplinkybes Lietuvos Metrikos dokumentai suteikia tikslios informacijos. Klimovičiaus atvejis itin įdomus, kadangi tuo metu, kai gavo iš valdovo Žygimanto Senojo patvirtinimą eiti Polocko miesto lentvaičio pareigas (1522 m. liepos 31 d.), jis dar ėjo ir Trakų miesto vaito pareigas. Tačiau valdovas abi pareigybes Klimovičiui paliko tik vieneriems metams ir nurodė per šį laikotarpį apsispręsti, kurios pareigybės jis atsisako⁹⁷³. Šaltinių duomenys rodo, kad pasibaigus nurodytam terminui Klimovičius liko Trakų miesto vaitu ir prarado Polocko miesto lentvaičio pareigybę. 1524 m. spalio 17 d. jis minimas tik kaip Trakų miesto vaitas⁹⁷⁴.

Sprendžiant pagal šaltinių duomenis, Jokūbas Klimovičius nebuvo glaudžiai susijęs su Polocko miestu ir veikiausiai buvo nevietinės kilmės asmuo. Jo paskyrimą lentvaičiu turėjo lemti ryšiai su Lietuvos valdovo dvaru. Ne vėliau kaip 1525 m. kovo mėnesį Polocko miesto lentvaičiu Žygimantas Senasis paskyrė Stanislovą Indrichovičių Lodią, kuris irgi buvo susijęs su valdovo dvaru – šaltiniuose minimas kaip valdovo dvarionis⁹⁷⁵.

⁹⁷² Воронин В. А., 2012, с. 239.

⁹⁷³ *LM 12*, dok. nr. 16, p. 128.

⁹⁷⁴ Ten pat, dok. nr. 413, p. 340.

⁹⁷⁵ *LM 14*, dok. nr. 28, p. 84; *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 348, с. 249.

Beje, paskirdamas Lodią Polocko lentvaičiu Žygimantas Senasis, perfrazuojant jo paties žodžius, rūpinosi miestiečių interesais ir sklandžiu Magdeburgo teisės Polocke veikimu⁹⁷⁶.

Be abejonės, Polocko miestiečiams tokia Lietuvos didžiojo kunigaikščio pozicija buvo labai svarbi. Šaltinių duomenys rodo, kad paskirtas lentvaičiu Stanislovas Indrichovičius Lodia stengėsi atlikti savo pareigas kiek įmanoma geriau ir kartu su miestiečiais, burmistrais bei tarėjais aktyviai gindavo miesto interesus ginčiuose su Polocko vaivada ir vaitu Petru Stanislovaičiu Kiška⁹⁷⁷. Tačiau neturime informacijos, jog miestiečiai būtų turėję kokios nors įtakos valdovui skiriant lentvaičiu Lodią. Šio asmens kandidatūra miestiečiams galbūt nebuvo pati patraukliausia, kadangi jis priklausė bajorų sluoksniui.

Polocko miestiečių sluoksniui priklausė po Stanislovo Indrichovičiaus Lodos lentvaičio pareigas XVI a. ketvirtame dešimtmetyje ėję Semionas bei Jakovas Savičiai Berniščovai ir Dovydas Pankovas. Viename Lietuvos Metrikos dokumente minima, kad Semionas Savičius Berniščovas buvo Polocko vaivados Petro Stanislovaičio Kiškos lentvaitis⁹⁷⁸. Tai reikštų, kad Polocko vaivada perėmė iš Lietuvos didžiojo kunigaikščio iniciatyvą skiriant lentvaičių.

Neaišku, dėl kokių priežasčių pasikeitė Polocko lentvaičio skyrimo tvarka. Tačiau tai davė teigiamų rezultatų, kadangi lentvaičio bei miestiečių konfliktai su vaivadomis kuriam laikui aprimo. Polocko vaivada Petras Stanislovaitis Kiška nusprendė paskirti lentvaičiu įtakingą vietos miestietį veikiausiai tam, kad sureguliuotų savo santykius su miestiečiais. Galbūt dėl tos pačios priežasties Polocko vaivada tapus Jonui Jurgaičiui Hlebavičiui lentvaičio pareigas taip pat ėjo vietos miestiečiai – Jakovas Savičius Berniščovas ir Dovydas Pankovas. Tiesa, tikslios jų paskyrimo lentvaičiais aplinkybės mums nežinomos.

Šaltinių duomenys rodo, kad Polocko vaivados lentvaičius skirdavo ne tik XVI a. ketvirtame dešimtmetyje, bet ir vėliau. 1558–1559 m. lentvaičio pareigas ėjęs Jokūbas Lavskis buvo paskirtas tuometinio Polocko vaivados Stanislovo Stanislovaičio Davainos ir pasižymėjo kaip nuoseklus vaivados

⁹⁷⁶ LM 14, dok. nr. 28, p. 84: „Жикгимонт etc. [...]. Што есмо дали лентвоитом дворанина нашого Станислава Лодю, мещаномъ места нашого Полоцкога, абыс справовали водле права своего майтьборъского.“

⁹⁷⁷ Ten pat, dok. nr. 49, p. 97–99.

⁹⁷⁸ Беларускі архіў, т. 2, дак. № 248, с. 178.

valios vykdytojas⁹⁷⁹. Abiejų šių pareigūnų veikla tuo metu kėlė didelį Polocko miestiečių nepasitenkinimą ir privertė pastaruosius 1558 m. kreiptis į Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto teismą. Tai reiškia, kad XVI a. šeštojo dešimtmečio pabaigoje lentvaitis iš esmės jau nebeatstovavo miestiečių interesams. Duomenų apie Jokūbo Lavskio kilmę stoka leistų daryti prielaidą, kad jis, priešingai nei lentvaičio pareigas XVI a. ketvirtame dešimtmetyje ėję asmenys, nepriklausė Polocko miestiečių sluoksniui. Taigi vaivadoms suteikta teisė skirti lentvaičius laikui bėgant ėmė kenkti Polocko miesto savivaldai.

Apie Polocko miesto suolininkų skyrimo tvarką neturime jokios informacijos. Suolininko pareigų suteiktis fiksuojantys dokumentai ar bent užuominos apie tokias suteiktis mums nežinomi.

Polocko miesto raštininkų ir rašovų atveju taip pat nėra išlikę pareigų suteikčių dokumentų. Tiesa, viename dokumente aptinkame užuominą, kad kažkoks Vasilijus buvo Polocko vaivados Alberto Martynaičio Goštauto paskirtas atlikti rašovo pareigas Polocko miesto rotušėje⁹⁸⁰. Šį paminėjimą veikiausiai galima sieti su tuo laikotarpiu, kai vaivada Goštautui jau buvo suteiktos Polocko miesto vaito pareigos. Visgi lieka neaišku, ar miesto raštininkus ir rašovus visada skirdavo tik Polocko vaivada.

Pareigūnai ir jų karjeros ypatybės

Sprendžiant pagal surinktus šaltinių duomenis (žr. 2 priedą), 1498–1563 m. laikotarpiu Polocko miesto burmistro, lentvaičio, rašovo, raštininko, suolininko, tarėjo ir vaito pareigas iš viso ėjo 57 asmenys: Gavriła Aleksejevičius, Olchomejus Andrejevičius, Fiodoras Apanka, Stanislovas Grigalaitis Astikaitis, Sava ir jo sūnūs Jakovas bei Semionas Savičiai Berniščovai, Bogdanas, Mitka Petrovičius Chariničius, Radionas Čerevuška, Stanislovas Stanislovaitis Davaina, Petras Fidiajevas, Petras Fiodorovičius, Albertas Martynaitis Goštautas, Fedka Gvozdaz, Jonas Jurgaitis Hlebavičius, Jokūbas, Jurgis, Kerstanas, Jokūbas Kezmarkas, Petras Stanislovaitis Kiška, Jokūbas Klimovičius, Ivanas Kuchta, Kuzma, Bogdanas Laganovičius, Lamanas, Jokūbas Lavskis, Stanislovas Indrichovičius Lodia, Prokopas Medvedica, Ostaška Meleškovičius, Grigorijus Michailovičius, Ivanas Matfejevičius Migunas, Petraška Naumovičius, Borisas Oliferovičius, Artiomas Ostafjevičius, Michna ir Steponas Ovsianikovai, Dovydas, jo

⁹⁷⁹ LM 249, dok. nr. 49, p. 87, 89.

⁹⁸⁰ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 310, с. 225.

sūnus Maksimas Dovydovičius ir Fiodoras Pankovai, Ivanas Petraškovičius, Ivanas Polujanas, Ivanas Poriadnia, Radionas, Spiridas Savičius, Sidka, Tiška Antusovas Silvestrovičius, Jeska Skorina, Ivanas Solokovičius, Ivanas ir Petras Stanovskiai, Martynas Truchonovičius Ščitas, Gavriła Ščiuka, Tvorovskis, Vasilijus, Levonas Onikijevičius Volkas ir Fiodoras Zacharjevičius.

Bendras visų žinomų Polocko miesto pareigūnų skaičius ganėtinai mažas, turint omenyje, jog vien tarėjų pagal Aleksandro Jogailaičio ir Žygimanto Senojo išleistus dokumentus vienu metu turėjo būti po 20–24. Problema ta, kad iki mūsų dienų išliko tik nedidelė dalis Polocko miesto savivaldos institucijų veiklą atspindinčių dokumentų. Neturime nė vieno dokumento, kuriame būtų detaliai aprašyta visa Polocko miesto valdžios struktūra, išvardyti visų miesto pareigūnų vardai. Šį trūkumą tik iš dalies kompensuoja Lietuvos Metrikos knygų dokumentai, taip pat kiti šaltiniai ir pavieniai dokumentai, išblaškyti po įvairius šaltinių rinkinius ir rankraščių saugyklas. Vis dėlto net ir fragmentiški šaltinių duomenys suteikia vertingos informacijos.

Tiriamąjį laikotarpį pradžia (tiksliau, 1498 m. – XVI a. pirmasis dešimtmetis) išsiskiria tuo, kad visų mums žinomų to meto Polocko miesto pareigūnų – Bogdano, Jokūbo, Jurgio, Kerstano, Jokūbo Kezmarko, Radiono, Sidkos, Ivano Solokovičiaus, Tvorovskio ir Fiodoro Zacharjevičiaus – kilmė tiksliai nežinoma. Tokią padėtį iš dalies lemia tai, kad daugelis šių pareigūnų šaltiniuose minimi tik vardais, nenurodant tėvavardžių ar pavardžių. Vis dėlto kai kurių pareigūnų vardai leidžia numanyti jų kilmę. Pavyzdžiui, Polocko miesto tarėjas Kerstanas, sprendžiant pagal vardą, buvo vokiečių⁹⁸¹. Galbūt tokios pačios kilmės buvo ir šio miesto raštininkas Jurgis, rašęs lotyniškai. Tuo tarpu pirmieji du Polocko miesto vaitai Radionas ir Tvorovskis galėjo būti lenkų kilmės asmenys. Tokią prielaidą leidžia daryti ne tik jų asmenvardžiai, nebūdingi rusėnų visuomenėms, bet ir aptariamuoju laikotarpiu egzistavusi tendencija, kuomet įvedant Magdeburgo teisę rusėniškuose LDK miestuose vaitais iš pradžių būdavo skiriami lenkai.

Didelė dalis minėtų pareigūnų buvo susiję su Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaru. Šio valdovo dvaro sąskaitų knygoose minimi Polocko burmistrai Bogdanas ir Jokūbas, lentvaitis Jokūbas

⁹⁸¹ *Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 261.

Kezmarkas ir vaitas Radionas⁹⁸². Galime neabejoti, kad visiems šiems asmenims gauti pareigas Polocke pavyko būtent dėl ryšių su Lietuvos valdovo dvaru. Kita vertus, Polocko miestui suteikus Magdeburgo teisę Aleksandras Jogailaitis buvo suinteresuotas, jog savivaldos institucijų kūrimas šiame mieste vyktų kuo sklandžiau. Dėl to buvo svarbu, kad Polocko miesto pareigūnai palaikytų glaudžius ryšius su Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaru.

XVI a. antruoju dešimtmečiu – 1563 m. datuojami šaltiniai apie Polocko miesto pareigūnus suteikia gerokai daugiau informacijos. Mums žinomi 47 asmenys, buvę pareigūnais tuo laikotarpiu⁹⁸³: Gavriła Aleksejevičius, Olchomejus Andrejevičius, Fiodoras Apanka, Stanislovas Grigalaitis Astikaitis, Sava ir jo sūnūs Jakovas bei Semionas Savičiai Berniščovai, Mitka Petrovičius Chariničius, Radionas Čerevuška, Stanislovas Stanislovaitis Davaina, Petras Fidiajevas, Petras Fiodorovičius, Albertas Martynaitis Goštautas, Fedka Gvozdas, Jonas Jurgaitis Hlebavičius, Jokūbas, Petras Stanislovaitis Kiška, Jokūbas Klimovičius, Ivanas Kuchta, Kuzma, Bogdanas Laganovičius, Lamanas, Jokūbas Lavskis, Stanislovas Indrichovičius Lodia, Prokopas Medvedica, Ostaška Meleškovičius, Grigorijus Michailovičius, Ivanas Matfejevičius Migunas, Borisas Oliferovičius, Artiomas Ostafjevičius, Michna ir Steponas Ovsianikovai, Dovydas, jo sūnus Maksimas Dovydovičius ir Fiodoras Pankovai, Ivanas Petraškovičius, Ivanas Polujanas, Ivanas Poriadnia, Spiridas Savičius, Tiška Antusovas Silvestrovičius, Jeska Skorina, Ivanas ir Petras Stanovskiai, Martynas Truchonovičius Ščitas, Gavriła Ščiuka, Vasilijus ir Levonas Onikijevičius Volkas. Šiam pogrupiui galbūt galima priskirti ir dar vieną Polocko miesto pareigūną – Petrašką Naumovičių. Tikslus laikas, kuomet jis buvo šio miesto pareigūnu, nežinomas. Visgi labiausiai tikėtina, kad jis pareigas ėjo XVI a. antrojo dešimtmečio – 1563 m. laikotarpiu, kadangi neabejotinai gyveno tuo metu⁹⁸⁴.

Iš minėtų 48-ių pareigūnų pusė (24) neabejotinai priklausė Polocko miestiečių sluoksniui. Tai Gavriła Aleksejevičius, Sava ir jo sūnūs Jakovas bei Semionas Savičiai Berniščovai, Petras Fidiajevas, Ivanas Kuchta, Grigorijus Michailovičius, Ivanas Matfejevičius Migunas, Petraška Naumovičius, Michna ir Steponas Ovsianikovai, Dovydas, jo sūnus

⁹⁸² *DSK (1494–1504)*, p. 40, 194, 196, 206.

⁹⁸³ Šiam pogrupiui priskirtas Polocko miesto burmistras Jokūbas šias pareigas ėjo ir ankstesniu (1498 m. – XVI a. pirmojo dešimtmečio) laikotarpiu.

⁹⁸⁴ *LM 523*, p. 141; *Полоцкая ревизия 1552 года*, с. 5.

Maksimas Dovydovičius ir Fiodoras Pankovai⁹⁸⁵, Ivanas Petraškovičius, Ivanas Polujanas, Ivanas Poriadnia, Spiridas Savičius, Tiška Antusovas Silvestrovičius, Jeska Skorina, Ivanas ir Petras Stanovskiai, Gavriła Ščiuka ir Levonas Onikijevičius Volkas⁹⁸⁶. Polocko bajorų sluoksniui neabejotinai priklausė 1 pareigūnas – Stanislovas Indrichovičius Lodia⁹⁸⁷. Informacija apie 3 pareigūnus – Mitką Petrovičių Chariničių, Ostašką Meleškovičių ir Martyną Truchonovičių Ščitą – prieštaringa. Šaltiniai juos leidžia priskirti tiek Polocko miestiečiams, tiek ir bajorams⁹⁸⁸. Polocko miesto vaito pareigas ėję 5 Polocko vaivados – Stanislovas Grigalaitis Astikaitis, Stanislovas Stanislovaitis Davaina, Albertas Martynaitis Goštautas, Jonas Jurgaitis Hlebiavičius ir Petras Stanislovaitis Kiška – buvo nevietinės kilmės bajorai (žr. ankstesnę disertacijos dalį). Tuo tarpu apie likusių 15-os pareigūnų – Olchomejaus Andrejevičiaus, Fiodoro Apankos, Radiono Čerevuškos, Petro Fiodorovičiaus, Fedkos Gvozdo, Jokūbo, Jokūbo Klimovičiaus, Kuzmos, Bogdano Laganovičiaus, Lamano, Jokūbo Lavskio, Prokopo Medvedicos, Boriso Oliferovičiaus, Artiomo Ostafjevičiaus ir Vasilijaus – kilmę bei socialinį statusą neturime jokios informacijos.

Tiriant Polocko miesto valdžios struktūrų raidą svarbu ne tik pareigūnų kilmės vieta ar socialinis statusas, bet ir religija. Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Aleksandro Jogailaičio ir Žygimanto Senojo raštuose buvo nurodyta, jog pusę burmistrų ir tarėjų Polocke turi sudaryti katalikai, o kitą pusę – stačiatikiai. Iš esmės neįmanoma nustatyti, ar pariteto principo buvo griežtai laikomasi, kadangi pareigūnų religija šaltiniuose nenurodoma.

⁹⁸⁵ Istoriografijoje vyrauja nuomonė, jog Pankovai buvo kilę ne iš Polocko, bet atvyko čia iš kitur (spėjama, iš Kijevo žemės) (Варонін В. А., 2003, c. 32–33). Tačiau šios šeimos nariai sklandžiai pritapo Polocko visuomenėje ir šaltiniuose dažnai įvardijami kaip Polocko miestiečiai. Šią aplinkybę savo tyrime laikome svarbesne nei kilmės iš svetur faktorių.

⁹⁸⁶ AGAD, z. 2, sygn. 4145, s. 1; LM 254, dok. nr. 32, 120, p. 61, 169; LM 523, p. 140–141; LVVA, f. 673, apr. 4, K. 19, l. nr. 127, l. 1; *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 223, 224, 248, 276, 304, 313, 351, 372, 388, 407, c. 163, 164, 178, 199, 218, 227, 251, 263, 275, 287; *Полоцкая ревизия 1552 года*, c. 9, 16–18, 21, 23, 26, 32–34, 36, 38, 39, 43, 44, 155.

⁹⁸⁷ LM 523, p. 139. Šiuolaikinėje istoriografijoje išsakyta prielaida, jog Stanislovo Indrichovičiaus Lodos tėvas Indrichas Lodiata buvo čekas, įsikūręs Polocke maždaug XV–XVI a. sandūroje (*Полоцкие грамоты*, т. 2, c. 248). Tačiau net jei ši prielaida ir teisinga, Stanislovas Indrichovičius Lodia neabejotinai pritapo Polocko visuomenėje.

⁹⁸⁸ Mitkos Petrovičiaus Chariničiaus atveju plg. šiuos paminėjimus: LM 8, dok. nr. 246, p. 215; LM 523, p. 139; *Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 282–284, 421, c. 426–427, 571. Ostaškos Meleškovičiaus atveju plg. Polocko bajorų ir miestiečių Meleškovičių paminėjimus: LM 523, p. 139; *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 378, 379, c. 268–269; *Полоцкая ревизия 1552 года*, c. 42. Martyno Truchonovičiaus Ščito atveju plg. šiuos paminėjimus: LM 49, dok. nr. 31, p. 29; LVIA, MKF-2, knyga nr. 239, l. 133v; *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 223, 224, 248, 313, 393, 407, c. 163, 164, 178, 227, 278–280, 287.

Tačiau net ir neturint konkrečių duomenų aišku, kad įgyvendinti minėtą principą turėjo būti labai sudėtinga, kadangi absoliučią daugumą Polocko gyventojų sudarė stačiatikiai⁹⁸⁹. Tiriamąjį laikotarpį pradžioje, sprendžiant pagal to meto pareigūnų vardus ir miesto valdžios formavimo tendencijas, katalikams burmistro ir tarėjo pareigybės galėjo būti realiai prieinamos. Tačiau vėliau (nuo XVI a. antrojo dešimtmečio) pastebimas akivaizdus vietinės kilmės asmenų vyravimas Polocko miesto valdžios elite leidžia daryti prielaidą, kad į katalikų ir stačiatikių paritetą laikui bėgant imta žiūrėti pro pirštus. Be to, šiame mieste XVI a. viduryje išaugo protestantizmo reikšmė⁹⁹⁰. Tai irgi galėjo turėti įtakos Polocko miesto valdžios struktūrai, nors apie protestantizmo sklaidą tarp miesto pareigūnų duomenų neturime.

R. Petrausko teigimu, LDK magdeburginių miestų burmistrai, tarėjai ir suolininkai savo pareigas įprastai eidavo iki mirties, todėl miestus ilgainiui apėmė oligarchinės tendencijos, kuomet valdžia susikoncentruodavo grupės turtingiausių pirklių šeimų rankose⁹⁹¹. Tokias tendencijas yra išvelgę ir įvairių kitų Europos šalių (pavyzdžiui, Anglijos⁹⁹², Lenkijos⁹⁹³) savivaldžių miestų valdžios struktūrų raidą XV–XVI a. tyrinėję istorikai. Tačiau Polocke, sprendžiant pagal mūsų surinktus šaltinių duomenis, situacija buvo kitokia. Dauguma mums žinomų šio miesto pareigūnų tiriamuoju laikotarpiu buvo vieninteliai savo šeimų atstovai miesto valdžios elite. Vos kelios Polocko miestiečių šeimos turėjo daugiau nei vieną narį, tapusį miesto pareigūnu. Tarp tokių šeimų buvo Berniščovai, Ovsianikovai, Pankovai ir Stanovskiai. Tačiau net ir jų atveju šaltinių duomenys neleidžia teigti, jog egzistavo pareigybių paveldėjimo principas ir juo apibūdinamas patriciato sluoksniš⁹⁹⁴. Tiksliau būtų kalbėti apie įtakingų Polocko miestiečių, šaltiniuose vadinamų „vyriausiais miestiečiais“⁹⁹⁵, grupę, kuri nebuvo uždara ir laikui bėgant kisdavo. Kitaip tariant, įtakingų miestiečių atžalos ne visuomet galėdavo tikėtis tapti Polocko miesto pareigūnais. Kita vertus, jais kartais tapdavo su Polocko miestiečių elitu nesusiję asmenys. Viename Lietuvos Metrikos dokumente minima, kad Polocko žemės bajoras Martynas Truchonovičius Ščitas atvyko į Polocko miestą ir pasistengė gauti burmistro

⁹⁸⁹ Марзалюк І., 2007, с. 25–28; Якубаў В. У., 2009, с. 176.

⁹⁹⁰ Якубаў В. У., 2009, с. 176; Якубаў В. У., 2012, с. 38.

⁹⁹¹ Kiaupienė J., Petrauskas R., 2009, p. 306.

⁹⁹² Žr. Carpenter Ch., 2000, p. 2–6.

⁹⁹³ Bogucka M., Samsonowicz H., 1986, s. 455; Mikulski K., 1995, s. 51–93.

⁹⁹⁴ Apie *patriciato* sampratą plačiau žr. Ragauskas A., 2002, p. 10–13.

⁹⁹⁵ *LM* 6, dok. nr. 323, p. 211.

bei tarėjo pareigas, nes nuskurdo ir ieškojo sau pragyvenimo⁹⁹⁶. Panašu, kad šiam bajorui pavyko ne tik gauti minėtas pareigas, bet ir darniai įsilieti į Polocko miestiečių elitą, kadangi jis šaltiniuose dažnai vadinamas miestiečiu⁹⁹⁷.

Taigi Polocko miesto pareigybės nebuvo paveldimos. O ar buvo galima turėti jas iki gyvenimo pabaigos? Šis klausimas gerokai sudėtingesnis. Minėjome, kad Polocko miesto burmistrai ir tarėjai pagal Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Aleksandro Jogailaičio ir Žygimanto Senojo išduotus raštus turėjo būti periodiškai renkami. Deja, aptariamojo laikotarpio šaltiniai nesuteikia informacijos, ar šios tvarkos būdavo nuosekliai laikomasi. Kita vertus, sunku pasakyti, ar bent vienas miesto pareigūnas sugebėjo išsaugoti gautas pareigas iki gyvenimo pabaigos. Pavyzdžiui, Dovydas Pankovas ir Tiška Antusovas Silvestrovičius kaip Polocko miesto burmistrai minimi ilgą laiką – keliasdešimt metų (žr. 2 priedą). Tačiau neaišku, ar jie burmistro pareigas ėjo nuolatos, ar į jas būdavo pakartotinai išrenkami.

Detalesnė Dovydo Pankovo karjeros analizė leistų daryti prielaidą, kad buvo įmanomas tiek periodiško pareigūnų rinkimo, tiek ir ilgalaikio konkrečios pareigybės priklausymo tam pačiam asmeniui variantas. Pareigų ėjimo periodiškumas pastebimas Pankovo karjeros pradžioje. Šis asmuo 1533 m. kovo 18 d. minimas kaip Polocko miesto burmistras, tą pačių metų lapkričio 26 d. – kaip tarėjas, o gruodžio 15 d. – kaip lentvaitis (žr. 2 priedą). Taigi per labai trumpą laiką Dovydas Pankovas paeiliui ėjo net trejas skirtingas pareigas. Svarbiausia tai, kad minėtas pareigybes jis turėjo skirtingu metu. Kiti mums žinomi Polocko miesto pareigūnai taip pat turėdavo tik po vieną miesto pareigybę. Ši aplinkybė leistų daryti prielaidą, kad tam pačiam asmeniui turėti daugiau nei vieną pareigybę Polocko miesto savivaldos sistemoje būdavo draudžiama, galima būdavo tik pereiti iš vienu pareigų į kitas. Toks apribojimas, jei jis iš tiesų egzistavo, suprantamas, kadangi pavienių asmenų iškilimas kaupiant pareigybes savo rankose būtų kėlęs grėsmę miesto savivaldos funkcionavimui.

Sprendžiant pagal turimus šaltinių duomenis, nuo 1533 m. pabaigos Dovydo Pankovo karjera tapo gerokai stabilesnė. Polocko miesto lentvaičio pareigas jis ėjo bent iki 1534 m. liepos 3 d. Tuo tarpu nuo 1536 m. gruodžio 27 d. iki 1559 m. gruodžio 16 d. jis minimas kaip Polocko miesto burmistras

⁹⁹⁶ LM 49, dok. nr. 31, p. 29.

⁹⁹⁷ LVIA, MKF-2, knyga nr. 239, l. 133v; *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 223, 224, 248, 313, 393, 407, с. 163, 164, 178, 227, 278–280, 287.

(žr. 2 priedą). Atrodo, kad tuo laikotarpiu Dovydas Pankovas jokių kitų pareigų nėjo. Tai reikštų, kad jis įsitvirtino burmistro pareigose: būdavo į jas perrenkamas arba eidavo jas be perrinkimo procedūros.

Apie Polocko miesto pareigūnų materialinę padėtį galima spręsti iš 1528 m. LDK kariuomenės surašymo duomenų. Jame minimi 7 pareigūnai (neskaitant vaito pareigas ėjusių Polocko vaivadų): Sava Berniščovas (išrengė 9 raitelius⁹⁹⁸), Mitka Petrovičius Chariničius (išrengė 4 raitelius⁹⁹⁹), Stanislovas Indrichovičius Lodia (išrengė 4 raitelius¹⁰⁰⁰), Petraška Naumovičius (išrengė 1 raitelį¹⁰⁰¹), Fiodoras Pankovas (išrengė 1 raitelį¹⁰⁰²), Ivanas Stanovskis (išrengė 2 raitelius¹⁰⁰³) ir Gavriła Ščiuka (išrengė 1 raitelį¹⁰⁰⁴). Šių asmenų žemėvalda, lyginant su 1528 m. LDK kariuomenės surašyme minimais *pilies / žemės* teisei atstovavusiais Polocko žemės pareigūnais¹⁰⁰⁵, buvo nedidelė. Istoriografijoje atkreiptas dėmesys į tai, kad XV–XVI a. Polocko miestiečių žemėvalda mažėjo, o bajorų – didėjo. Šį reiškinį nemaža dalimi lėmė tai, jog miestiečiai masiškai pardavinėjo savo valdas¹⁰⁰⁶. Be to, pagal carinės Rusijos istoriko V. Panovo surinktus duomenis, Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Aleksandro, Žygimanto Senojo ir Žygimanto Augusto valdymo laikais Polocko žemės bajorai gavo žymiai daugiau suteikčių nei Polocko miestiečiai ir dvasininkai¹⁰⁰⁷.

Sprendžiant pagal turimus šaltinių duomenis, iki 1563 m. LDK ir MDK karai Polocko miesto pareigūnų materialinei padėčiai didelės įtakos neturėjo. Tačiau 1563 m. vasario 15 d. MDK kariuomenei užėmus Polocko pilį, čia buvę miesto pareigūnai buvo paimti į nelaisvę¹⁰⁰⁸.

⁹⁹⁸ LM 523, p. 140.

⁹⁹⁹ Ten pat, p. 139.

¹⁰⁰⁰ Ten pat.

¹⁰⁰¹ Ten pat, p. 141.

¹⁰⁰² Ten pat, p. 140.

¹⁰⁰³ Ten pat.

¹⁰⁰⁴ Ten pat, p. 141.

¹⁰⁰⁵ Žr. disertacijos dalį apie 1392–1563 m. vasario 15 d. laikotarpio Polocko žemės pareigūnų, atstovavusių *pilies / žemės* teisei, karjeros ypatybes.

¹⁰⁰⁶ Варонін В., 1998a, c. 59.

¹⁰⁰⁷ Панов В., 1915, c. 238–240.

¹⁰⁰⁸ Žr. LM 49, dok. nr. 31, p. 29; Mienicki R., 1934, s. 49.

2.2. Dysnos miesto pareigūnai 1569–1579 m.

Pareigybių genezė

1569 m. sausio 20 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas suteikė Dysnos miestui Magdeburgo teisę. Suteiktą fiksuojančioje privilegijoje¹⁰⁰⁹ detaliai apibrėžtos miesto pareigūnų – vaito, lentvaičio, suolininkų, burmistrų ir tarėjų – prerogatyvos, skyrimo tvarka. Vaitas Dysnos mieste neabejotinai atsirado dar prieš Magdeburgo teisės suteikimą. Jis minimas 1566 m. rugsėjo 2 d., 1567 m. vasario 28 d. datuojamuose dokumentuose¹⁰¹⁰. Burmistrai ir tarėjai Dysnoje pirmą kartą minimi 1569 m. lapkričio 28 d.¹⁰¹¹, t. y. visai netrukus po Magdeburgo teisės suteikimo, o suolininkai minimi beveik dešimčia metų vėliau – 1579 m. sausio 20 d.¹⁰¹² Tuo tarpu lentvaičio paminėjimų nėra išlikę, tad lieka neaišku, ar šis pareigūnas Dysnoje iš tiesų egzistavo. Magdeburgo teisės suteiktą Dysnai fiksuojančioje valdovo privilegijoje ir kituose su šio miesto istorija susijusiuose aptariamojo laikotarpio šaltiniuose neminima miesto raštininko pareigybė, būdinga magdeburginiams miestams. Tačiau išlikę oficialūs Dysnos miesto pareigūnų dokumentai¹⁰¹³ leistų teigti, kad egzistavo miesto raštinė ir joje tarnaujantys raštininkai.

Pareigūnų prerogatyvos

Svarbiausiu Dysnos miesto pareigūnu pagal 1569 m. sausio 20 d. Magdeburgo teisių suteikimo privilegiją tapo vaitas. Jis atstovavo Lietuvos didžiojo kunigaikščio interesams Dysnos mieste. Privilegijoje nurodoma, kad vaito pareigas turi eiti Dysnos pilies valdytojas. Jis turėjo dalyvauti skiriant kitus miesto pareigūnus, kartu su suolininkais nagrinėti pačias svarbiausias vaito jurisdikcijai priklausančias bylas. Nagrinėti tokias bylas vaitas privalėjo rotušėje, remdamasis tik Magdeburgo, o ne kokia nors kita teise.

Lentvaitis pagal minėtą privilegiją kartu su suolininkais turėjo nagrinėti kitas vaito jurisdikcijai priklausančias bylas. Privilegijoje tiksliai neįvardijama, kokias bylas gali nagrinėti lentvaitis, o kokias – tik vaitas.

¹⁰⁰⁹ Lietuvos Metrikoje išlikę du šios privilegijos nuorašai: *LM 51*, dok. nr. 164, p. 226–230; *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 50, l. 320–323.

¹⁰¹⁰ *LM 47*, dok. nr. 115, p. 92; *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 141.

¹⁰¹¹ *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 384.

¹⁰¹² *LVVA*, f. 673, apr. 4, K. 19, l. nr. 165, l. 1v.

¹⁰¹³ Ten pat, l. nr. 155; 164; 165.

Minima tik tiek, kad lentvaitis privalo vaitui perleisti pačias svarbiausias bylas, kurių pats nepajėgtų nagrinėti. Be to, lentvaitis turėjo prisidėti renkant burmistrus ir tarėjus.

Mažiausiai dėmesio 1569 m. sausio 20 d. privilegijoje skirta suolininkų, burmistų ir tarėjų prerogatyvoms. Suolininkų atveju užsimenama tik apie jų dalyvavimą vaito ir lentvaičio teismuose. Tuo tarpu burmistrai ir tarėjai buvo atsakingi už Dysnos miesto pajamų priežiūrą ir privalėjo teikti pajamų ataskaitas vaitui ir miestiečiams.

Tiriant pareigūnų prerogatyvas kyla klausimas, ar jos kasdiniame gyvenime iš tiesų atitiko juridines 1569 m. sausio 20 d. privilegijos normas. Deja, bet turimi šaltinių duomenys neleidžia tiksliai atsakyti į šį klausimą, kadangi apie pareigūnų veiklą suteikia nedaug informacijos. Žinome, kad Dysnos miestiečiai kartu su vaitu, burmistrais ir tarėjais prašė Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto suteikti miestiečiams Dysnoje laisvas vietas naujų namų statybai ir sodus, o valdovas 1569 m. lapkričio 28 d. šį prašymą patenkino¹⁰¹⁴. Be to, turime išlikusius tris tiriamuoju laikotarpiu rašytus Dysnos miesto burmistų, tarėjų ir suolininkų laiškus Rygos miesto pareigūnams, kuriuose aptariami abiejų miestų gyventojų prekybiniai ir teisiniai reikalai¹⁰¹⁵. Iš vieno laiško, datuojamo 1579 m. sausio 30 d., sužinome dar ir tai, kad burmistrai, tarėjai ir suolininkai posėdžiaudavo rotušėje ir priimdavo miestiečių skundus bei parodymus¹⁰¹⁶. Tačiau šis laiškas nesuteikia jokios informacijos apie teismo sprendimų priėmimo tvarką.

Vaito atveju reikėtų kelti klausimą – kokios buvo šio pareigūno prerogatyvos iki 1569 m. sausio 20 d. privilegijos suteikimo. Į šį klausimą atsakymo neturime dėl duomenų stokos. Tačiau pats Magdeburgo teisių suteikimo Dysnos miestui faktas leistų teigti, kad vaito prerogatyvos veikiausiai išaugo.

Pareigybių skyrimo tvarka

Pagal 1569 m. sausio 20 d. Magdeburgo teisių suteikimo privilegiją Dysnos miesto vaitą skyrė Lietuvos didysis kunigaikštis. Šias pareigas turėjo eiti Dysnos pilies valdytojai. Kiekvienais metais Dysnos miestiečiai turėjo rinkti keturis kandidatus lentvaičio pareigoms užimti ir pranešti apie juos

¹⁰¹⁴ LVIA, MKF-2, knyga nr. 266, l. 384–384v.

¹⁰¹⁵ LVVA, f. 673, apr. 4, K. 19, l. nr. 155; 164; 165.

¹⁰¹⁶ Ten pat, l. nr. 164.

vaitui, o šis savo ruožtu turėjo paskirti vieną iš kandidatų lentvaičiu ir priimti iš jo specialią priesaiką. Burmistrai ir tarėjai taip pat būdavo renkami vienerių metų laikotarpiui. Miestiečiai kartu su lentvaičiu turėjo išrinkti po keturis kandidatus burmistrų ir tarėjų pareigoms užimti, o vaitas iš jam pristatytų kandidatų turėjo paskirti tiek burmistrų ir tarėjų, kiek manydavo esant reikalinga ir priimti iš jų priesaiką. Suolininkų skyrimo tvarka privilegijoje nebuvo aptarta. Tačiau apibūdinant vaito ir lentvaičio prerogatyvas suolininkai įvardijami kaip jų prisiekusieji. Tai leistų daryti prielaidą, kad suolininkus skirdavo vaitas ir lentvaitis.

Pirmasis Dysnos pilies valdytojas, pagal 1569 m. sausio 20 d. privilegiją gavęs Dysnos miesto vaito pareigas – Barkulabas Ivanovičius Korsakas. Šias pareigas eidavo ir vėlesni Dysnos pilies valdytojai. Lietuvos didysis kunigaikštis Steponas Batoras 1576 m. rugsėjo 5 d. suteikė Dysnos pilies valdytojo ir miesto vaito pareigas Jurgiui Mikalojajaičiui Zenavičiui¹⁰¹⁷, o 1584 m. balandžio 15 d. tas pačias pareigas suteikė Povilui Mikalojajaičiui Pacui¹⁰¹⁸.

Pareigūnai ir jų karjeros ypatybės

Daugelio Dysnos miesto pareigūnų, išskyrus tarėjus ir vaitus, vardai 1569–1579 m. laikotarpio šaltiniuose neminimi¹⁰¹⁹. Tad apie pareigūnų karjeros ypatybes praktiškai neturime jokios informacijos. Tiriamuoju laikotarpiu Dysnos miesto vaito pareigas ėjo du asmenys – Barkulabas Ivanovičius Korsakas ir Jurgis Mikalojaitis Zenavičius. Pastarasis šaltiniuose minimas tik kaip Dysnos pilies valdytojas, apie jo kaip vaito veiklą jokios informacijos neturime. Tuo tarpu Barkulabas Ivanovičius Korsakas kaip Dysnos miesto vaitas minimas keliuose šaltiniuose – anksčiau aptartame 1569 m. lapkričio 28 d. dokumente (jame minimas tik kaip vaitas, nenurodant vardo) ir naratyviniame šaltinyje – Barkulabo metraštyje¹⁰²⁰. Apie Korsako kaip Dysnos pilies valdytojo veiklą išlikę nepalyginamai daugiau informacijos. Tad galima teigti, kad vaito pareigoms jis neteikė didelės reikšmės.

¹⁰¹⁷ LVIA, MKF-2, knyga nr. 58, l. 64v–65.

¹⁰¹⁸ MBKЛ 70, дак. № 104, с. 170–171.

¹⁰¹⁹ Tiesa, O. Hedemanno teigimu, Dysnos miesto lentvaičiais buvo Dysnos paseniūniai (t. y. Dysnos pilies valdytojų pavaduotojai), kurių vardai 1569–1579 m. laikotarpio šaltiniuose minimi ne kartą (Hedemann O., 1934, s. 369–371). Tačiau turimi šaltinių duomenys neleidžia tvirtinti, jog pastarieji pareigūnai iš tiesų būtų ėję lentvaičio pareigas.

¹⁰²⁰ Баркулабаўская хроніка // ПСБП, с. 115.

Vienintelis žinomas Dysnos miesto tarėjas – Kurila Aleksejevičius, minimas 1572 m. rugpjūčio 13 d. dokumente¹⁰²¹. Apie jo kaip pareigūno veiklą, karjerą, kilmę, giminystės ryšius duomenų neturime, tačiau galime identifikuoti socialinį statusą. Iš minėto dokumento sužinome, kad Kurila Aleksejevičius vertėsi prekyba Rygoje. Tai leistų teigti, kad jis priklausė miestiečių sluoksniui.

3. Kanonų teisei atstovavę pareigūnai (Stačiatikių bažnyčios pareigūnai)

Pareigybių genezė

Anksčiausiai, nuo XII a. pradžios, šaltiniuose pradedami minėti Polocko vyskupai¹⁰²². Jie atsirado įsteigus atskirą Polocko vyskupiją. Šiek tiek vėliau, maždaug XII a. viduryje, atsirado Šv. Išganytojo moterų vienuolyno igumenės¹⁰²³. Kitų Polocko vienuolynų archimandritai, igumenai bei valdytojai ir cerkvių šventikai šaltiniuose pradedami minėti mūsų tiriamuoju laikotarpiu – XV–XVI a. viduryje (žr. 2 priedą). Tačiau kai kurie vienuolynai ir cerkvės buvo įsteigti gerokai anksčiau. V. Varonino duomenimis, Šv. Sofijos soboras Polocke buvo įsteigtas XI a. viduryje, bet pirmasis jo protopopas minimas tik po maždaug keturių šimtmečių – 1440 m.¹⁰²⁴

1563 m. MDK kariuomenei užėmus Polocką, čia buvę vienuolynai ir cerkvės kartu su juose tarnavusiais dvasininkais atsidūrė Maskvos didžiojo kunigaikščio valdžioje. Po šio įvykio Lietuvos didžiojo kunigaikščio skiriamas Polocko arkivyskupas išliko, tačiau atsirado ir kitas Polocko arkivyskupas, skiriamas Maskvos metropolito¹⁰²⁵.

Pareigūnų prerogatyvos

Polocko arkivyskupų administracinės jurisdikcijos ribos apėmė gerokai didesnę teritoriją nei Polocko žemė. Polocko arkivyskupijai priklausė ne tik šis regionas, bet ir Vitebsko žemė, Breslauja, Mstislavlis, taip pat Rygoje buvusi polockiečių įkurta Šv. Mikalojaus cerkvė¹⁰²⁶. Tiesa, naujausi tyrimai

¹⁰²¹ LVVA, f. 673, apr. 4, K. 19, l. nr. 155, l. 1.

¹⁰²² Mironowicz A., 2003, s. 292; Shchapov Y. N., 1993, Appendix, p. 232; Щапов Я. Н., 1989, Приложение II, с. 209.

¹⁰²³ Варонін В. А., 2009с, с. 172.

¹⁰²⁴ Ten pat, p. 166.

¹⁰²⁵ Варонін В., 2009b, с. 62.

¹⁰²⁶ Ten pat, p. 60–61.

rodo, kad Mstislavlis Polocko arkivyskupijai tapo pavaldus ne anksčiau kaip XV a. viduryje, o iki tol priklausė Smolensko vyskupijai¹⁰²⁷.

Apie tiriamojo laikotarpio Polocko arkivyskupų padėties pokyčius byloja jų titulaturės pokyčiai. Polocko arkivyskupo titulas nusistovėjo maždaug 1406–1415 m. Taip ėmęs vadintis Feodosijus XIV a. pabaigoje – XV a. pradžioje, kaip ir jo pirmtakai, naudojo žemesnį statusą žymėjusį Polocko vyskupo titulą¹⁰²⁸. Po Feodosijaus mirties Polocko arkivyskupo titulas išliko ir buvo papildytas arkivyskupui pavaldžių teritorijų pavadinimais. 1476 m. vasario 24 d. datuojamame rašte Polocko arkivyskupas Simeonas III save įvardijo kaip Polocko, Vitebsko ir Rygos arkivyskupą¹⁰²⁹. Toks titulas neįsitvirtino, tačiau ilgesniam laikui įsitvirtino Polocko ir Vitebsko arkivyskupo titulas. 1514 m. MDK kariuomenei užėmus Smolenską, tuometinis Polocko arkivyskupas Josifas kurį laiką vadinosi Polocko, Vitebsko ir Mstislavlio arkivyskupu. V. Varoninas šią aplinkybę aiškina tuo, kad Mstislavlis anksčiau priklausė Smolensko vyskupijai. Todėl Smolensko vyskupai, remiami Maskvos didžiųjų kunigaikščių, galėjo pareikšti pretenzijas į Mstislavljį, o Polocko arkivyskupas siekė to išvengti, todėl ir papildė savo titulą¹⁰³⁰. Tačiau šis pokytis, sprendžiant pagal turimus šaltinių duomenis, įsitvirtino ne iš karto. Bent iki 1530 m. išliko ankstesnis Polocko ir Vitebsko arkivyskupo titulas. Naujasis Polocko, Vitebsko ir Mstislavlio arkivyskupo titulas šaltiniuose įsivyravo tik apie 1530 m.¹⁰³¹

Polocko arkivyskupų funkcijos buvo įvairios. Viena svarbiausių funkcijų buvo vadovavimas bažnytiniam teismui, nagrinėdavusiam religinio pobūdžio klausimus, dvasininkų žemėvaldos bylas¹⁰³². Polocko arkivyskupams neabejotinai buvo svarbu tai, kad 1511 m. liepos 2 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis patvirtino Kijevo metropolijai pavaldžių stačiatikių dvasininkų teisę nagrinėti stačiatikių bažnytines bylas ir uždraudė tai daryti pasaulietiniams pareigūnams bei katalikų dvasininkams¹⁰³³. J. Machovenkos pastebėjimu, kuomet vienas bylos dalyvis būdavo pavaldus LDK Stačiatikių bažnyčiai, o kitas – pasaulietinei valdžiai, būdavo

¹⁰²⁷ *Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 287.

¹⁰²⁸ Афанасенко Ю. Ю., 2015, с. 101; Варонін В., 2009b, с. 61.

¹⁰²⁹ *Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 213, с. 340.

¹⁰³⁰ Варонін В., 2009b, с. 61–62.

¹⁰³¹ Pavyzdžiui, 1530 m. lapkričio 2 d. datuojamame dokumente minimas „*Нафанаиль архиепископъ, владыка Полоцкый, Витебський и Мъстиславський*“ (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 187, с. 138).

¹⁰³² *АЗР*, т. 3, док. № 12, с. 46–49.

¹⁰³³ *LM* 8, dok. nr. 610, p. 447–448.

organizuojamas mišrus teismas¹⁰³⁴. Tokio pobūdžio teismuose, vadovaujamuose Polocko vietininkų, vaivadų arba jų pavaduotojų, dalyvaudavo ir Polocko arkivyskupai¹⁰³⁵. Be to, jie rūpindavosi tikinčiųjų sielovada ir Stačiatikių bažnyčios padėtimi Polocko arkivyskupijoje¹⁰³⁶, dalyvaudavo Kijevo metropolito rinkimuose¹⁰³⁷, skirdavo, tvirtindavo ir atšaukdavo iš pareigų kai kuriuos Polocko arkivyskupijos pareigūnus (Mogiliavo Šv. Išganytojo vienuolyno igumenus ir valdytojus¹⁰³⁸, Breslaujos Švč. Dievo Motinos vienuolyno igumenus¹⁰³⁹, Rygos Šv. Mikalojaus cerkvės šventikus¹⁰⁴⁰), cerkvių patarnautojus (Vitebsko Švč. Dievo Motinos cerkvės atveju¹⁰⁴¹), iššventindavo dvasininkus¹⁰⁴², nutraukdavo santuokas¹⁰⁴³, už labai didelius nusižengimus ekskomunikuodavo tikinčiuosius¹⁰⁴⁴, administruodavo Polocko arkivyskupui pavaldžias valdas ir žmones¹⁰⁴⁵. Tiesa, eidami savo pareigas Polocko arkivyskupai privalėjo atsižvelgti į pasauliečių interesus, arkivyskupijos vienuolynų ir cerkvių turtines teises. Antai 1544 m. spalio 2 d. datuojamame Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo rašte aprašomi Polocko žemės bajorų kaltinimai tuometiniam Polocko arkivyskupui Simeonui V (Steponui Vasiljevičiui Ragozai) dėl jo neteisėtų veiksmų. Jis buvo kaltinamas tuo, kad skiria Šv. Mikalojaus cerkvės Rygoje šventikus ne taip, kaip ankstesni arkivyskupai – nepasitaręs su Polocko bajorais ir miestiečiais, neatsižvelgdamas į paskirtų asmenų tinkamumą pareigoms ir nereikalaudamas iš jų priesaikos. Be to, arkivyskupas kėsinosi į įvairių Polocko vienuolynų ir cerkvių turtą¹⁰⁴⁶.

Polocko stačiatikių vienuolynų archimandritai ir igumenai vadovaudavo vienuolyne gyvenusiems vienuoliams, administruodavo vienuolynų žemėvaldą, dalyvaudavo Polocko arkivyskupo vadovaujamame

¹⁰³⁴ Machovenko J., 2002, p. 119.

¹⁰³⁵ LVIA, SA, b. 144, l. 260–260v; ABAK, т. 11, док. № 4, с. 8; *Витебская старина*, т. 5, ч. 1, док. № 22, с. 25.

¹⁰³⁶ Ypač tai tapo aktualu XVI a. viduryje rytiniuose LDK regionuose ėmus sparčiai plisti reformacijos idėjoms (žr. *LNMMB RKRS*, f. 93, b. 1774, l. 1, 3).

¹⁰³⁷ *ПСРЛ*, т. 35, с. 123. Plačiau apie Kijevo metropolito skyrimo tvarką žr. Černius R., 1999, p. 239–243.

¹⁰³⁸ LVIA, MKF-2, knyga nr. 266, l. 330–330v.

¹⁰³⁹ Варонін В., 2009b, с. 60.

¹⁰⁴⁰ LVVA, f. 673, ар. 4, К. 19, l. nr. 78–80; 83; 105; 108; 109; 121.

¹⁰⁴¹ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 80, с. 55.

¹⁰⁴² *АЗР*, т. 4, док. № 6, с. 8.

¹⁰⁴³ *АУМ*, с. 12; *ОДАЗУМ*, т. 1, док. № 35, с. 21.

¹⁰⁴⁴ *Судебная книга. 1533–1540*, док. № 72, 83, с. 136, 156.

¹⁰⁴⁵ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 250, 251, с. 179–181.

¹⁰⁴⁶ *АЗР*, т. 2, док. № 234, с. 402–405.

bažnytiniame teisme¹⁰⁴⁷. Atrodo, kad vienintelis tiriamuoju laikotarpiu Polocke egzistavęs moterų vienuolynas buvo Šv. Išganytojo vienuolynas¹⁰⁴⁸, kuriam vadovavo igumenės. Visi kiti žinomi vietos stačiatikių vienuolynai buvo vyrų. Tiriamojo laikotarpio šaltiniuose minimi Kristaus Prisikėlimo Mošonecės, Piatnicos, Šv. Boriso ir Hlebo, Šv. Jono Krikštytojo, Šv. Kuzmos ir Demjano, Šv. Mikalojaus, Šv. Mykolo, Šv. Petro ir Voznesensio vienuolynams vadovavę archimandritai bei igumenai (žr. 2 priedą).

Kaip ir kitose stačiatikiškose vietovėse, Polocke vienuolynų archimandritai ir igumenai privalėjo būti vienuoliais. Tačiau pasitaikydavo atvejų, kuomet Lietuvos didysis kunigaikštis stačiatikių vienuolyno valdytoju paskirdavo pasaulietį. 1562 m. spalio 20 d. valdovas Žygimantas Augustas Polocko Šv. Jono Krikštytojo vienuolyno Saloje valdytoju paskyrė būtent tokį asmenį – Polocko žemės bajorą Barkulabą Ivanovičių Korsaką. Būdamas pasauliečiu jis negalėjo atlikinėti visų archimandritams ir igumenams būdingų funkcijų. Todėl valdovas įpareigojo Korsaką paskirti vienuolynui dvasininką, kuris tvarkytų vienuolyno dvasinius reikalus¹⁰⁴⁹.

Tiriamojo laikotarpio šaltiniuose minimi Polocko Apreiškimo, Kristaus Gimimo, Kristaus Paaukojimo, Švč. Trejybės, Šv. Demetrijaus, Šv. Jurgio, Šv. Kuzmos ir Demjano, Šv. Mikalojaus, Šv. Mykolo, Šv. Pokrovo cerkvių šventikai, Šv. Sofijos soboro protopopai (žr. 2 priedą). Cerkvių šventikai vadovaudavo pamaldoms, administruodavo cerkvių žemėvaldą, dalyvaudavo Polocko arkivyskupo vadovaujama bažnytiniame teisme¹⁰⁵⁰. Šv. Sofijos soboro protopopų funkcijos veikiausiai buvo platesnės. Rusios žemėse protopopai padėdavo vyskupams administruoti vyskupijas, būdavo vyskupų vietininkais¹⁰⁵¹. Priešingai nei Stačiatikių bažnyčios hierarchų dvarų pareigūnai, irgi atlikdavę vietininkų pareigas¹⁰⁵², protopopai priklausė dvasininkijos sluoksniui. Atrodo, kad jiems būdingas funkcijas tiriamuoju laikotarpiu atlikdavo ir Polocko Šv. Sofijos soboro protopopas. Šias pareigas 1440 m. ėjęs Jurijus ir Polocko arkivyskupo Simeono II vietininku viename dokumente įvardijamas Jurijus veikiausiai buvo tas pats asmuo¹⁰⁵³. MDK kariuomenei 1563 m. vasario 15 d. užėmus Polocką, po kelių dienų (vasario

¹⁰⁴⁷ *АЗР*, т. 3, док. № 12, с. 46; *Витебская старина*, т. 1, док. № 25, с. 49.

¹⁰⁴⁸ Žr. Варонін В. А., 2009с, с. 158–159.

¹⁰⁴⁹ *МВКЛ 44*, дак. № 68, с. 77–78.

¹⁰⁵⁰ *АЗР*, т. 3, док. № 12, с. 47; *Витебская старина*, т. 1, док. № 25, с. 50.

¹⁰⁵¹ Самуилов В., 1910, с. 236–242.

¹⁰⁵² Žr. šios disertacijos poskyrį apie Vitebsko žemės stačiatikių dvasininkus, taip pat Савосичев А. Ю., 2017, с. 100–101.

¹⁰⁵³ *Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 96, 122.

18 d.) atvykusį MDK valdovą Ivaną Rūstųjį pasitiko Polocko dvasininkai su Šv. Sofijos soboro protopopu Feofanu priešakyje¹⁰⁵⁴. Tai byloja apie šio soboro protopopų autoritetą.

Pareigybių skyrimo tvarka

Polocko vyskupų (iki maždaug 1406–1415 m.) ir arkivyskupų (nuo maždaug 1406–1415 m.) skyrimo tvarka tiriamuoju laikotarpiu keitėsi. Maždaug tarp 1391 m. rudens ir 1392 m. pavasario Polocko vyskupo pareigas Feodosijui suteikė tuometinis Kijevo metropolitas Kiprijonas¹⁰⁵⁵. Apie Polocko arkivyskupo pareigas XV a. pradžioje – XVI a. pradžioje ėjusių asmenų paskyrimo aplinkybes informacijos neturime. Duomenų suteikia tik nuo XVI a. ketvirto dešimtmečio datuojami šaltiniai. Iš jų sužinome, kad tuo metu skiriant Polocko arkivyskopus lemiamą būdavo jau nebe Kijevo metropolito, o Lietuvos didžiojo kunigaikščio pozicija. Kokios priežastys lėmė šią permainą? Atsakymo matyt turėtume ieškoti XV a. įvykiuose ir procesuose. 1458 m. atskyrus Kijevo ir Maskvos metropolijas, susidarė prielaidos LDK stačiatikių metropolijos susikūrimui ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio tapimui jos faktiniu vadovu. XV–XVI a. sandūroje renkant kandidatą į Kijevo metropolito pareigas lemiamu tapo Lietuvos didžiojo kunigaikščio balsas¹⁰⁵⁶. Tikėtina, kad tuo pačiu metu jis ėmė skirti ir LDK stačiatikių arkivyskopus bei vyskopus¹⁰⁵⁷. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis ir vėlesni valdovai neabejotinai tai darė. Lietuvos Metrikoje išlikę suteikčių raštai, kuriais Polocko arkivyskupo pareigas Žygimantas Senasis buvo suteikęs Misailui (1531 m. balandžio 28 d.¹⁰⁵⁸) ir Steponui Vasiljevičiui Ragozai (1535 m. liepos 12 d.¹⁰⁵⁹), o Žygimantas Augustas – Hlebui Ivanovičiui Korsakui (1558 m. kovo 28 d.¹⁰⁶⁰) ir Arsenijui Šiškai (1562 m. spalio 22 d.¹⁰⁶¹). Tarpvaldžio metu (veikiausiai po ATR valdovo Henriko Valua pabėgimo į Prancūziją) LDK didikai patys savo nuožiūra suteikė Polocko arkivyskupo pareigas Bogdanui Rpinskiui, tačiau šią suteiktį vis tiek turėjo patvirtinti Lietuvos didysis

¹⁰⁵⁴ ПСРЛ, т. 29, с. 313.

¹⁰⁵⁵ ПСРЛ, т. 25, с. 219: „Пресвященныи Киприянь митрополитъ постави Полотску епископа Феодосья.“

¹⁰⁵⁶ Černius R., 1999, p. 239–243.

¹⁰⁵⁷ Plg. Borkowski A., 2014, s. 104.

¹⁰⁵⁸ LM 17, dok. nr. 94, p. 134.

¹⁰⁵⁹ Ten pat, dok. nr. 473, p. 445.

¹⁰⁶⁰ LM 37, dok. nr. 124, p. 199–200.

¹⁰⁶¹ MBKL 44, дак. № 67, с. 77.

kunigaikštis. Tai 1576 m. gruodžio 15 d. išleistu raštu padarė Steponas Batoras¹⁰⁶². Beje, pastarajame rašte užsimenama, jog LDK didikų paskirtą naująjį Polocko arkivyskupą pagal įprastą praktiką turėjo patvirtinti ir Kijevo metropolitas¹⁰⁶³. Tačiau Kijevo metropolito patvirtinimas veikiausiai būdavo tik formalumas, o jo pozicija nieko nelemdavo.

Minėtuose valdovų Žygimanto Senojo ir Žygimanto Augusto suteikčių raštuose apie Kijevo metropolito dalyvavimą suteikiant Polocko arkivyskupo pareigas neužsimenama, tačiau užsimenama apie kitų įtakingų asmenų užtarimą. Misailas Polocko arkivyskupu tapo užtariamasis Vilniaus vaivados Alberto Martynaičio Goštauto, Polocko vaivados Petro Stanislovaičio Kiškos ir Polocko žemės kunigaikščių bei bajorų. Po Misailo šias pareigas gavusį Steponą Vasiljevičių Ragozą užtarė neįvardinti stačiatikių didikai ir valdovė Bona Sforca, o Hlebą Ivanovičių Korsaką ir Arsenijų Šišką – Polocko vaivada Stanislovas Stanislovaitis Davaina ir Polocko žemės gyventojai.

Visais aptartais atvejais Polocko arkivyskupo pareigas Lietuvos didieji kunigaikščiai suteikė iki pareigas gaunančio asmens mirties. Arkivyskupo pareigų suteiktis Hlebui Ivanovičiui Korsakui išsiskyrė tuo, kad teisę eiti šias pareigas jis įgijo dar esant gyvam arkivyskupui Germanui (Jurijui Fiodorovičiui Chreptavičiui). Pagal suteikties raštą Korsakas turėjo Polocko arkivyskupu tapti automatiškai po Germano mirties. Atrodo, kad tuo metu, kai valdovas Žygimantas Augustas išleido šį raštą, Hlebas Ivanovičius Korsakas dar nebuvo priėmęs dvasininko šventimų. Jis tai veikiausiai padarė perimdamas Polocko arkivyskupo pareigas, nes tik tapęs arkivyskupu ėmė vadintis kitu, dvasininkams būdingu Gerasimo vardu¹⁰⁶⁴.

Valdovo suteikčių raštai, suteikiantys Polocko arkivyskupo pareigas Markui Grinkovičiui ir jo sūnui Grigorijui Markovičiui Valavičiams, mums nežinomi. Tačiau apie šių pareigų suteikties abiem asmenims aplinkybes sužinome iš 1562 m. kovo 15 d. datuojamo Grigorijaus Markovičiaus Valavičiaus rašto. Jame užsimenama, jog anksčiau Lietuvos didysis kunigaikštis užtariant LDK didikams buvo suteikęs Polocko arkivyskupo pareigas Markui Grinkovičiui Valavičiui. Šiam mirus, Grigorijus Markovičius Valavičius panoro pats gauti Polocko arkivyskupo pareigas ir

¹⁰⁶² *A3P*, t. 3, док. № 75, с. 200–202.

¹⁰⁶³ Ten pat, p. 201.

¹⁰⁶⁴ *LVVA*, f. 8, apr. 4, l. nr. 13, l. 1v.

užtariamą LDK didikų išsirūpino valdovo leidimą eiti šias pareigas. Už didikų paramą Valavičius atsilygino dovanomis¹⁰⁶⁵.

Lietuvos didieji kunigaikščiai XVI a. skirdavo ne tik Polocko arkivyskopus, bet ir dalies Polocko vienuolynų archimandritus, igumenus bei valdytojus. Sprendžiant pagal Lietuvos Metrikos duomenis, jie turėjo teisę skirti Šv. Išganytojo vienuolyno, Šv. Jono Krikštytojo vienuolyno Saloje ir Šv. Mykolo vienuolyno Gorodoke archimandritus, igumenus bei valdytojus (žr. nuorodas 2 priede). Kaip ir Polocko arkivyskupo pareigų suteikčių atveju, vienuolynų archimandritai, igumenai bei valdytojai būdavo skiriami atsižvelgiant į įtakingų LDK didikų ir Bonos Sforcos užtarimą. 1531 m. birželio 29 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis suteikė Šv. Jono Krikštytojo vienuolyno Saloje archimandrito pareigas Steponui Vasiljevičiui Ragozai atsižvelgdamas į savo žmonos Bonos Sforcos ir Vilniaus vaivados Alberto Martynaičio Goštauto užtarimą¹⁰⁶⁶. Teisę eiti Šv. Išganytojo vienuolyno igumenės pareigas Žygimantas Senasis 1533 m. birželio 17 d. suteikė kunigaikštiei Anastazijai Ivanovajai Gorskajai atsižvelgdamas į Bonos Sforcos užtarimą¹⁰⁶⁷, o 1539 m. balandžio 29 d. šias pareigas suteikė Uljanai Podberezkajai atsižvelgdamas į Polocko vaivados Jono Jurgaičio Hlebiavičiaus, Polocko arkivyskupo Simeono V (Stepono Vasiljevičiaus Ragozos) ir Polocko bajorų prašymą¹⁰⁶⁸. Vėlesnis Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas teisę eiti Šv. Išganytojo vienuolyno igumenės pareigas 1551 m. liepos 8 d. suteikė Fediai Galenčiankai atsižvelgdamas į Polocko vaivados Stanislovo Stanislovaičio Davainos užtarimą¹⁰⁶⁹, o 1554 m. sausio 18 d. teisę eiti tas pačias pareigas suteikė Hanai Chreptovnai atsižvelgdamas į šios sūnaus, valdovo dvarionio Michailo Myškos prašymą ir Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilos Juodojo užtarimą¹⁰⁷⁰. Užtariant minėtam Polocko vaivadai Davainai Šv. Mykolo vienuolyno Gorodoke archimandrito pareigas Žygimantas Augustas 1555 m. sausio 7 d. suteikė tuometiniam Polocko arkivyskupui Germanui¹⁰⁷¹.

Šv. Išganytojo vienuolyno, Šv. Jono Krikštytojo vienuolyno Saloje ir Šv. Mykolo vienuolyno Gorodoke archimandritus, igumenus bei valdytojus

¹⁰⁶⁵ *LM 249*, dok. nr. 225, p. 284–285.

¹⁰⁶⁶ *LM 17*, dok. nr. 118, p. 154–155.

¹⁰⁶⁷ Ten pat, dok. nr. 358, p. 345.

¹⁰⁶⁸ *LM 20*, dok. nr. 181, p. 254.

¹⁰⁶⁹ *LVA, MKF-2*, knyga nr. 35, l. 20–20v.

¹⁰⁷⁰ Ten pat, l. 155v–156.

¹⁰⁷¹ Ten pat, knyga nr. 39, l. 79v–80; *MBKL 43*, дак. № 5, с. 50–51.

Lietuvos didieji kunigaikščiai paprastai skirdavo iki gyvenimo pabaigos. Tačiau tiriamuoju laikotarpiu pasitaikė viena išimtis. 1562 m. spalio 20 d. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto rašte užsimenama, jog anksčiau jis buvo pavedęs Šv. Jono Krikštytojo vienuolyną Saloje Arsenijui Šiškai, tačiau šiam gavus Polocko arkivyskupo pareigas nusprendė perduoti minėtą vienuolyną Barkulabui Ivanovičiui Korsakui. Beje, šis buvo pasaulietis ir neturėjo dvasininko šventimų. Todėl valdovas įpareigojo Korsaką paskirti vienuolynui dvasininką, kuris tvarkytų vienuolyno dvasinius reikalus¹⁰⁷².

Tiriamuoju laikotarpiu teisė eiti Šv. Išganytojo vienuolyno igumenės pareigas kelis kartus buvo suteikta dar esant gyvai anksčiau paskirtai igumenei. Lietuvos valdovas Žygimantas Senasis suteikė kunigaikštenei Anastazijai Ivanovajai Gorskajai teisę eiti šio vienuolyno igumenės pareigas po igumenės Anastazijos Debrevajos Kalenikovičovajos mirties¹⁰⁷³. Tuo tarpu vėlesnis valdovas Žygimantas Augustas suteikė Fediai Galenčiankai teisę eiti šias pareigas po igumenės Uljanos Podberezskajos mirties¹⁰⁷⁴. Tačiau Fedia pati mirė anksčiau nei Uljana. Todėl valdovo Žygimanto Augusto dvarionio Michailo Myškos prašymu teisė gauti Šv. Išganytojo vienuolyno igumenės pareigas po Uljanos mirties 1554 m. sausio 18 d. buvo suteikta jo motinai Hanai Chreptovnai¹⁰⁷⁵. 1555 m. lapkričiu datuojamame Žygimanto Augusto rašte minima, jog Hana Chreptovna perėmė Šv. Išganytojo vienuolyno igumenės pareigas pačiai Uljanai atsisakius jų dėl senatvės¹⁰⁷⁶.

Apie kitų Polocko vienuolynų archimandritų, igumenų bei valdytojų ir cerkvių šventikų skyrimo tvarką tiriamuoju laikotarpiu tiesioginių duomenų neturime. Svarbiausios stačiatikių cerkvės Polocke – Šv. Sofijos soboro – protopopus veikiausiai skirdavo Polocko arkivyskupai. Kitų Polocko cerkvių šventikus, dalies vienuolynų archimandritus, igumenus bei valdytojus galbūt skirdavo Polocko arkivyskupai arba įvairūs kiti asmenys (dvasininkai, pasauliečiai). Tiriamuoju laikotarpiu katalikų ir stačiatikių vienuolynus, bažnyčias, cerkves LDK ir Lenkijoje fundavę arba globoję asmenys remdamiesi patronato teise („*ius patronatus*“) skirdavo jų bažnytinius

¹⁰⁷² *МБКЛ 44*, дак. № 68, с. 77–78.

¹⁰⁷³ *LM 17*, dok. nr. 358, p. 345.

¹⁰⁷⁴ *LVIА, MKF-2*, knyga nr. 35, l. 20–20v.

¹⁰⁷⁵ Ten pat, l. 155v–156.

¹⁰⁷⁶ Ten pat, l. 242v–243v.

pareigūnus¹⁰⁷⁷. Polocke Kristaus Gimimo cerkvę fundavo Polocko žemės bajorai Korsakai¹⁰⁷⁸. Veikiausiai jie ir skirdavo šios cerkvės šventikus.

Pareigūnai ir jų karjeros ypatybės

1392–1579 m. rugpjūčio 30 d. šaltiniuose minimi 62 asmenys, gavę bažnytines pareigas Polocko žemėje¹⁰⁷⁹: Aleksejus (Šv. Boriso ir Hlebo vienuolyno Belčicoje archimandritas), Aleksejus (Šv. Petro vienuolyno igumenas), Andrejus (Apreiškimo cerkvės šventikas), Andrejus (Šv. Demetrijaus cerkvės šventikas), Antonijus, Hana Chreptovna, Deonisijus, Eufemijus (Polocko arkivyskupas), Eufemijus (Šv. Jono Krikštytojo vienuolyno Saloje igumenas), Feodosijus, Feofanas (Polocko arkivyskupas), Feofanas (Šv. Sofijos soboro protopapas), Ferapontas, Fedia Galenčianka, Gerasimas (Polocko arkivyskupas, Šv. Mykolo vienuolyno Gorodoke valdytojas), Gerasimas (Kristaus Prisikėlimo Mošonecės vienuolyno igumenas), Germanas, Anastazija Ivanovaja Gorskaja, Grigorijus, Ivanas, Bogdanas Jackovičius, Jefremas, Maksimas Vasiljevičius Jekotovas, Joakimas, Jona (Polocko arkivyskupas), Jona (Šv. Mikalojaus vienuolyno Lučne archimandritas), Jona (Šv. Mykolo vienuolyno Gorodoke archimandritas), Jona (Šv. Petro vienuolyno archimandritas), Josifas (Polocko arkivyskupas), Josifas (Šv. Boriso ir Hlebo vienuolyno Belčicoje archimandritas), Josifas (Šv. Petro vienuolyno igumenas), Jurijus, Anastazija Debrevaja Kalenikovičovaja, Kalistas, Kondratijus, Barkulabas Ivanovičius Korsakas, Larionas, Luka, Maksimas, Misailas, Nafanailas, Okulina, Ostafijus, Petras (Švč. Trejybės cerkvės šventikas), Petras (Šv. Mykolo cerkvės šventikas), Uljana Podberezka, Anastazija Sapiegienė, Semionas (Apreiškimo cerkvės šventikas), Semionas (Kristaus Gimimo cerkvės šventikas), Semionas (Šv. Pokrovo cerkvės šventikas), Simeonas II, Simeonas III, Simeonas IV, Simeonas V, Arsenijus Šiška, Varsonofijus Valachas, Grigorijus Markovičius ir Markas Grinkovičius Valavičiai, Varsonofijus (Šv. Boriso ir Hlebo vienuolyno Belčicoje igumenas),

¹⁰⁷⁷ Chodyncki K., 1934, s. 107–120; Chomik P., 2018, s. 93–109; Kamuntavičienė V., 2008, p. 25–28; Kiaupienė J., Petrauskas R., 2009, p. 206–212; Pawlikowska-Butterwick W., 2013, p. 5–23; Petrauskas R., 2017, p. 401–424; Szady B., 2003; Бондаренко А. А., 2012, с. 83–91; Горін С., 2007, с. 42–46; Поліщук В., 2007, с. 23–39; Скочиляс І., 2010, с. 335–348; Скочиляс І. Я., 2011, с. 107–118; Флоря Б. Н., 2007, с. 43–80.

¹⁰⁷⁸ *Полоцкая ревизия 1552 года*, с. 175.

¹⁰⁷⁹ Šiai grupei priskiriama ir Fedia Galenčianka, kuri gavo teisę eiti Polocko Šv. Išganytojo vienuolyno igumenės pareigas po anksčiau paskirtos igumenės mirties, bet šių pareigų taip niekuomet ir neperėmė.

Varsonofijus (Šv. Kuzmos ir Demjano vienuolyno igumenas), Naumas Vedeika ir Zenovas. Informacijos turime tik apie dalies šių asmenų kilmę ir giminytės ryšius. Tačiau neabejotina, kad bažnytinės pareigybės buvo prieinamos ir Polocko žemės gyventojams, ir svetimkilmiams asmenims.

Iš visų žinomų tiriamojo laikotarpio Polocko vyskupų ir arkivyskupų (19 asmenų) Polocko žemės bajorų sluoksniui pagal turimus duomenis galima neabejotinai priskirti Gerasimą (Hlebą Ivanovičių Korsaką)¹⁰⁸⁰, Josifą (Ignatijų)¹⁰⁸¹ ir Simeoną V (Steponą Vasiljevičių Ragozą)¹⁰⁸². Tiesa, pastarasis veikiausiai buvo kilęs iš Smolensko žemės¹⁰⁸³. 1528 m. LDK kariuomenės surašyme Steponas Vasiljevičius Ragoza buvo įrašytas ne tarp Polocko žemės kunigaikščių ir bajorų, bet kitoje surašymo dalyje¹⁰⁸⁴. Todėl tikėtina, kad Polocko žemėje jis įsikūrė po šio surašymo, tačiau turėjo tai padaryti dar prieš tapdamas Polocko Šv. Jono Krikštytojo vienuolyno Saloje archimandritu (t. y. ne vėliau kaip 1531 m.).

Polocko arkivyskupą Arsenijų Šišką galbūt irgi galima sieti su Polocko žemės bajorais. XVII–XVIII a. gyvenęs lenkų istorikas Kasparas Niesieckis įtvirtino istoriografijoje iki šiol gajų teiginį, jog Arsenijumi Šiška vadinosi Ancuta Bogdanovičius Haraburda, priklausęs Polocko žemėje valdų turėjusiai Haraburdų giminei¹⁰⁸⁵. Tiriamojo laikotarpio šaltinių duomenys Arsenijaus Šiškos ir Ancutos Bogdanovičiaus Haraburdos sąsajų nei paneigia, nei patvirtina. Todėl Niesieckio teiginio pagrįstumą sunku vertinti.

5 Polocko vyskupai ir arkivyskupai – Eufemijus (Okuškovičius), Feodosijus, Germanas (Jurijus Fiodorovičius Chreptavičius), Grigorijus Markovičius ir Markas Grinkovičius Valavičiai – neabejotinai buvo kilę ne iš Polocko žemės ir prieš gaudami šias pareigas veikiausiai nepriklausė vietos visuomenei. Eufemijaus kilmė sietina su Cholmu Lenkijoje¹⁰⁸⁶. Feodosijus buvo graikas¹⁰⁸⁷. Jurijus Fiodorovičius Chreptavičius ir kiti Chreptavičių giminės nariai buvo kilę iš Naugarduko vaivadijos¹⁰⁸⁸. Grigorijaus Markovičiaus ir Marko Grinkovičiaus Valavičių protėviai galbūt

¹⁰⁸⁰ *LM* 37, dok. nr. 124, p. 199.

¹⁰⁸¹ Варонін В., 2009b, с. 63; Галубовіч В. У., 2014b, с. 49.

¹⁰⁸² *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 199, с. 147.

¹⁰⁸³ *Žr. LM* 8, dok. nr. 414, p. 311–312.

¹⁰⁸⁴ *Plg. LM* 523, p. 29, 138–140.

¹⁰⁸⁵ *Žr. Petrauskas R.*, 2005, p. 391; Дзюбан Р., 2013, с. 42.

¹⁰⁸⁶ Eufemijus buvo Cholmo žemionis (Варонін В., 2009b, с. 63).

¹⁰⁸⁷ Maciejewska W., 1933, s. 54; Кузьмин А. В., 2012, с. 237.

¹⁰⁸⁸ Ryżewski G., 2006, s. 17. Apie Chreptavičius taip pat *žr. Грыцкевіч А.*, 2007c, с.

buvo kilę iš Gardino¹⁰⁸⁹. Arkivyskupas Eufemijus giminiavosi su Polocko žemės bajorų Epimachovičių giminės nariu Fiodoru Semionovičiumi Epimachovičiumi¹⁰⁹⁰. Tuo tarpu apie kitų minėtų asmenų giminystės ryšius su Polocko žemės gyventojais informacijos neturime.

Kalbant apie kitus kanonų teisei atstovavusius Polocko žemės pareigūnus, vietos bajorams priskirti neabejotinai galima Kristaus Prisikėlimo Mošonecės vienuolyno igumeną Gerasimą¹⁰⁹¹ ir Šv. Jono Krikštytojo vienuolyno Saloje valdytoją Barkulabą Ivanovičių Korsaką¹⁰⁹². Tuo tarpu Šv. Jono Krikštytojo vienuolyno Saloje igumenas Eufemijus (Ostafijus Ivanovičius Toropka) buvo kilęs iš Toropeco, veikiausiai miestiečių šeimos¹⁰⁹³. Dvi Šv. Išganytojo vienuolyno igumenės – Anastazija Ivanovaja Gorskaja ir Anastazija Sapiegienė – buvo ištekėjusios už asmenų, kilusių ne iš Polocko žemės. Anastazijos Ivanovajos Gorskajos vyras buvo kunigaikštis Ivanas Vasiljevičius Gorskis, kurio kilmė sietina su Vitebsko žemėje buvusiu Drucko pilimi¹⁰⁹⁴, o Anastazijos Sapiegienės vyras buvo iš Smolensko žemės kilęs bajoras Semionas Sapiega¹⁰⁹⁵. Pačių igumenių kilmė nežinoma. Kitos dvi Šv. Išganytojo vienuolyno igumenės – Fedia Galenčianka ir Uljana Podberezka – buvo ištekėjusios už Polocko žemės bajorų. Uljana Podberezka buvo kilusi iš kunigaikščių Podberezkių giminės¹⁰⁹⁶, kurios šaknys galbūt buvo lietuviškos¹⁰⁹⁷, o apie Fedios Galenčiankos kilmę duomenų neturime. Tuo tarpu Hana Chreptovna, taip patėjusi Šv. Išganytojo vienuolyno igumenės pareigas, veikiausiai buvo kilusi iš anksčiau minėtos Chreptavičių giminės. Apie Polocko cerkvių šventikų kilmę ir socialinį statusą duomenų neturime. Absoliučią daugumą jų veikiausiai sudarė vietinės kilmės asmenys, tikėtina, bajorų ir miestiečių sluoksnių atstovai.

¹⁰⁸⁹ Žг. Грыцкевіч А., 2007а, с. 383; Рыбчонак С., 2014, с. 15–107.

¹⁰⁹⁰ РИБ, т. 20, Книга первая судных дел (1510–1517), док. № 216, с. 287: „[...] небожчикъ владыка Полоцкий Евфимей [...]; нежли по смерти владычни зять его Федоръ Епимаховичъ [...]“. Epimachovičiui taikomas įvardijimas *zять galėjo reikšti dukros arba sesers vyrą* (žг. Срезневский И. И., 1893, с. 1016).

¹⁰⁹¹ Jis priklausė Polocko bajorų Levonovičių šeimai (LVIA, MKF-2, knyga nr. 35, l. 49, 49v, 51).

¹⁰⁹² Jis priklausė Polocko bajorų Korsakų giminei.

¹⁰⁹³ Варонін В. А., 2009с, с. 168.

¹⁰⁹⁴ Wolff J., 1895, s. 136; Галубовіч В. У., Рыбчонак С. А., Шаланда А. І., 2016, с. 45–50.

¹⁰⁹⁵ Michalewiczowa M., 1993а, s. 591.

¹⁰⁹⁶ Žг. Воронин В. А., 2017, с. 87–103.

¹⁰⁹⁷ Plg. Teğowski J., 2015, s. 39–50; Wolff J., 1895, s. 151; Пазднякоў В., 2007с, с. 779.

Anksčiau minėjome, kad teikdami bažnytines pareigas Lietuvos didieji kunigaikščiai atsižvelgdavo į įtakingų LDK didikų, Polocko žemės gyventojų užtarimą. Žygimanto Senojo valdymo laikais didelės reikšmės taip pat turėjo jo žmonos Bonos Sforcos protekcija ir užtarimas. Tačiau siekiant bažnytinių pareigų svarbi buvo ne tik įtakingų asmenų pagalba, bet ir tarnyba Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvare. Žygimanto Senojo ir Žygimanto Augusto dvarionimis yra buvę Gerasimas (Hlebas Ivanovičius Korsakas) (1537 m.¹⁰⁹⁸), Germanas (Jurijus Fiodorovičius Chreptavičius) (1534–1541 m.¹⁰⁹⁹), Barkulabas Ivanovičius Korsakas (1562–1563 m.¹¹⁰⁰), Simeonas V (Steponas Vasiljevičius Ragoza) (1531 m.¹¹⁰¹), Markas Grinkovičius Valavičius (1523–1556 m.¹¹⁰²) ir galbūt Arsenijus Šiška¹¹⁰³. Būdamas Žygimanto Senojo dvarionimi Steponas Vasiljevičius Ragoza gavo Šv. Jono Krikštytojo vienuolyno Saloje archimandrito pareigas, o būdamas Žygimanto Augusto dvarionimi Barkulabas Ivanovičius Korsakas vėliau tapo to paties vienuolyno valdytoju (žr. nuorodas 2 priede).

Dalis kanonų teisei atstovavusių Polocko žemės pareigūnų per savo gyvenimą buvo gavę ne vienas bažnytines pareigas. Vienu metu Antonijus ėjo Polocko Kristaus Prisikėlimo Mošonecės vienuolyno ir Šv. Mykolo vienuolyno Gorodoke archimandrito pareigas¹¹⁰⁴, Bogdanas Jackovičius ėjo Šv. Kuzmos ir Demjano cerkvės šventiko ir Šv. Sofijos soboro protopopo pareigas, Zenovas ėjo Šv. Mikalojaus cerkvės Polupiatoje šventiko ir Šv. Sofijos soboro protopopo pareigas (žr. 2 priedą). Vienu metu Simeonas V (Steponas Vasiljevičius Ragoza) derino Polocko arkivyskupo ir Polocko Šv. Jono Krikštytojo vienuolyno Saloje archimandrito pareigas, o Germanas (Jurijus Fiodorovičius Chreptavičius) – Polocko arkivyskupo ir Polocko Šv. Mykolo vienuolyno Gorodoke valdytojo pareigas. Tiesa, Simeonas V iš pradžių gavo Šv. Jono Krikštytojo vienuolyno Saloje archimandrito pareigas ir tik vėliau tapo Polocko arkivyskupu. Tuo tarpu Germanas iš pradžių gavo Polocko arkivyskupo pareigas ir eidamas jas tapo Šv. Mykolo vienuolyno

¹⁰⁹⁸ *Сб. РИО*, т. 59: *ПДС*, т. 2, док. № 6, с. 64.

¹⁰⁹⁹ *LM 227*, dok. nr. 372, p. 176; *LM 229*, dok. nr. 216, p. 134.

¹¹⁰⁰ *LM 254*, dok. nr. 250, p. 281; *LM 564*, dok. nr. 76, 88, 89, 91, p. 89, 95, 96, 99; *LMAVB RS*, f. 264, b. 502, l. 1, 2; *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 39, l. 477v, 480, 482, 484, 545v; *MBKL 44*, док. № 32, 34–37, 59, 60, 68, с. 39, 42–46, 68, 69, 78.

¹¹⁰¹ *LM 17*, dok. nr. 118, p. 154–155.

¹¹⁰² Рыбчонак С., 2014, с. 38.

¹¹⁰³ 1541 m. kaip valdovo dvarionis minimas su Arsenijumi Šiška galbūt sietinas Ancuta Bogdanovičius Haraburda (*LMAVB RS*, f. 264, b. 1219, l. 1).

¹¹⁰⁴ *A3P*, т. 2, док. № 234, с. 403.

Gorodoke valdytoju (žr. 2 priedą). 1558 m. kovo 28 d. Hlebas Ivanovičius Korsakas gavo teisę po Germano (Jurijaus Fiodorovičiaus Chreptavičiaus) mirties perimti Polocko arkivyskupo pareigas ir administruoti Šv. Mykolo vienuolyną Gorodoke¹¹⁰⁵. Tikėtina, kad Markas Grinkovičius Valavičius vienu metu buvo Polocko arkivyskupu ir Gardino Šv. Boriso ir Hlebo vienuolyno valdytoju. Valavičiui buvo suteikta teisė valdyti šį vienuolyną iki gyvenimo pabaigos¹¹⁰⁶.

Taip pat pasitaikydavo atvejų, kuomet asmuo skirtingas bažnytines pareigas eidavo ne vienu metu, bet pereinavo iš vienu pareigų į kitas (paprastai aukštesnes). Kalistas prieš tapdamas Polocko arkivyskupu buvo Polocko Šv. Mikalojaus vienuolyno Lučne igumenu. Nafanailas iš pradžių buvo Polocko Šv. Petro vienuolyno igumenu arba archimandritu, o vėliau tapo Polocko arkivyskupu. Misailas iš pradžių buvo Polocko Šv. Jono Krikštytojo vienuolyno Saloje archimandritu ir eidamas šias pareigas tapo Polocko arkivyskupu, tačiau netrukus po to neteko archimandrito pareigų. Panašiai nutiko ir Arsenijui Šiškai. Gavęs Polocko arkivyskupo pareigas jis neteko anksčiau turėtų Polocko Šv. Jono Krikštytojo vienuolyno Saloje valdytojo pareigų (žr. nuorodas 2 priede). Feofanas (Bogdanas Rpinckis) prieš gaudamas Polocko arkivyskupo pareigas buvo Markovo protopopu¹¹⁰⁷.

1 kanonų teisei atstovavęs Polocko žemės pareigūnas – Joakimas – gavo aukštesnes bažnytines pareigas kitame LDK regione. Jis iš pradžių ėjo Polocko Šv. Boriso ir Hlebo vienuolyno Belčicoje igumeno pareigas, o vėliau tapo Smolensko vyskupu (žr. 2 priedą).

3 tiriamuoju laikotarpiu Polocko arkivyskupo pareigas ėję asmenys sugebėjo tapti aukščiausiais LDK Stačiatikių bažnyčios hierarchais – Kijevo metropolitais. Šias pareigas gavo Polocko arkivyskupai Simeonas III (metropolitas Simeonas 1481–1488 m.), Jona (metropolitas Jona II 1489–1494 m.) ir Josifas (metropolitas Josifas III 1522–1534 m.)¹¹⁰⁸.

Apie kai kurių Polocko žemės bažnytinių pareigūnų materialinę padėtį galima spręsti pagal 1528 m. LDK kariuomenės surašymo duomenis. Jame minimi Polocko arkivyskupo pareigas vėliau gavę Jurijus Fiodorovičius

¹¹⁰⁵ *LM 37*, dok. nr. 124, p. 199–200.

¹¹⁰⁶ Рыбчонак С., 2014, с. 38.

¹¹⁰⁷ *АЗР*, т. 3, док. № 75, с. 200–201.

¹¹⁰⁸ Варонін В., 2009b, с. 64; Пазднякоў В., 2007b, с. 92. Plg. Mironowicz A., 2003, s. 291; Моңчак І., 1987, Chronological tables. Chronology of the Hierarchy, p. 355–356; Гудзяк Б., 2000, Додаток 4, с. 353–354.

Chreptavičius (išrengė 8 raitelius¹¹⁰⁹), Hlebas Ivanovičius Korsakas (išrengė 14 raitelių¹¹¹⁰), Steponas Vasiljevičius Ragoza (išrengė 1 raitelį¹¹¹¹) ir Polocko Šv. Išganytojo vienuolyno igumenės pareigas vėliau gavusi Uljana Podberezakaja (surašyme įvardijama kaip „ponia Michailovaja Senkovičia“, išrengė 14 raitelių¹¹¹²). Jurijus Fiodorovičius Chreptavičius ir Steponas Vasiljevičius Ragoza buvo paminėti ne tarp Polocko žemės kunigaikščių ir bajorų, bet kitose surašymo vietose. Todėl surašymo metu valdų Polocko žemėje jie veikiausiai neturėjo. Tuo tarpu Hlebas Ivanovičius Korsakas ir Uljana Podberezakaja surašyme minimi tarp Polocko žemės kunigaikščių ir bajorų. Sprendžiant pagal jų abiejų išrengiamų raitelių skaičių, jie buvo tarp didžiausių žemėvaldą turėjusių Polocko žemės gyventojų.

Neabejotina, kad 1563 m. vasario 15 d. MDK kariuomenei užėmus Polocko pilį Polocko žemės bažnytiniai pareigūnai, kaip ir kiti šio regiono pareigūnai, patyrė didžiulių materialinių nuostolių. Tuometinis Polocko arkivyskupas Arsenijus Šiška buvo paimtas į nelaisvę kartu su daugybe kitų Polocko pilyje buvusių asmenų¹¹¹³. Yra žinoma, jog į nelaisvę taip pat pateko buvusio Polocko arkivyskupo Simeono V (Stepono Vasiljevičiaus Ragozos) sūnaus Alekno žmona Ana Vasiljevna Korsakovna¹¹¹⁴, Polocko Šv. Jono Krikštytojo vienuolyno Saloje valdytojo Barkulabo Ivanovičiaus Korsako motina Marina Gintautaitė¹¹¹⁵.

¹¹⁰⁹ *LM 523*, p. 26, 172.

¹¹¹⁰ Ten pat, p. 139.

¹¹¹¹ Ten pat, p. 29.

¹¹¹² Ten pat, p. 139.

¹¹¹³ Mienicki R., 1934, s. 48; Мікульскі Ю. М., 2015b, дак. № 1, с. 226.

¹¹¹⁴ Straszewicz M., 2005, s. 456.

¹¹¹⁵ Wasilewski T., 1968, s. 103.

III. VITEBSKO ŽEMĖ

A. Teritorinė struktūra

Tiriamuoju laikotarpiu Vitebsko žemei suteiktose Lietuvos didžiųjų kunigaikščių privilegijose informacijos apie šio regiono teritorinės struktūros raidą neaptinkame. Todėl ją rekonstruoti tenka remiantis kitų šaltinių duomenimis. O. Backus, pristatydamas savo LDK teritorinės – administracinės sąrangos schemą, *Vitebsko regioną* įvardija kaip vientisą struktūrą, tačiau pažymi, kad čia savo valdas išlaikė įvairūs vietos kunigaikščiai, tarp jų ir Druckiai¹¹¹⁶. Istorikas šioje scheme nepaminėjo Vitebsko žemės pietinėje dalyje buvusių reikšmingų Oršos ir Drucko pilių, kurios šiame regione atsirado dar iki tiriamojo laikotarpio pradžios. 1392 m. kunigaikščiui Švitrigailai nužudžius Vitebsko vietininką Fiodorą Vesną, su kariuomene atžygiavęs Vytautas, anot metraštininkų, užėmė Drucko, Oršos ir Vitebsko pilis¹¹¹⁷. Drucko pilis per visą tiriamąjį laikotarpį išliko privačia pilimi, valdoma bendrai įvairių kunigaikščių Druckių giminės atšakų atstovų¹¹¹⁸. Tuo tarpu Oršos pilyje Lietuvos didžiojo kunigaikščio skiriami valdytojai minimi gerokai vėliau nei Vitebske – nuo 1500 m. (žr. 2 priedą). Tačiau tikėtina, jog šie pareigūnai atsirado gerokai anksčiau (galbūt po 1392 m. Vytauto žygio).

Be Vitebsko, Oršos ir Drucko, prie seniausių Vitebsko žemės pilių, atsiradusių dar iki tiriamojo laikotarpio pradžios, turėtume priskirti ir Kopysės pilį. Tačiau apie jos istoriją iki XVI a. septinto dešimtmečio žinoma labai mažai. Istoriografijoje teigiama, kad Kopysės pilis egzistavo nuo XIV a.¹¹¹⁹ Kopysės dvaras XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje priklausė kunigaikščiams Alšėniškiams, o vėliau tapo kunigaikščių Konstantino Ivanovičiaus ir jo sūnaus Iljos Ostrogiškių nuosavybe¹¹²⁰. Tačiau neaišku, kokia tuo metu buvo Kopysės pilies priklausomybė. 1565 m. rugpjūčio 5 d. ir 1567 m. kovo 2 d. minimas Kopysės pilies valdytojas veikiausiai buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio paskirtas pareigūnas¹¹²¹. 1571 m. arba šiek

¹¹¹⁶ Backus O. P., 1957, p. 11.

¹¹¹⁷ Žr. Nikodem J., 2009, s. 12.

¹¹¹⁸ Галубовіч В. У., Рыбчонок С. А., Шаланда А. І., 2016, с. 284–285; Голубев В. Ф., Олехнович Р. А., 2014, с. 244–253.

¹¹¹⁹ [Nepasirašęs autorius], 2007, c. 134.

¹¹²⁰ *Archiwum Sanguszków*, t. 3, dok. nr. 243, 413, p. 236, 377; Левко О. Н., 2004, с. 96.

¹¹²¹ *Archiwum Sanguszków*, t. 7, dok. nr. 110, s. 113; *Сб. РИО*, т. 71: *ПДС*, т. 3, док. № 13, с. 302.

ties anksčiau Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas suteikė Kopysės pilį kaip tėvoniją Jonui Jeronimaičiui Chodkevičiui¹¹²².

Tiriamuoju laikotarpiu labiausiai neaiški ir intensyviausiai kintanti buvo Vitebsko žemės šiaurinės ir šiaurės rytų dalies teritorinė struktūra. Prielaidas tam iš dalies sudarė vietos bajorų žemėvaldos plėtra kaimyniniuose regionuose. XV a. pabaigoje Lietuvos didysis kunigaikštis leisdavo Vitebsko bajorams valdyti kai kuriuos valsčius į šiaurės rytus nuo Vitebsko žemės buvusioje Toropeco vietininkijoje¹¹²³. Be to, Vitebsko bajorai turėjo gausias valdas šiai vietininkijai priklausiusiame Kazarinovo valsčiuje¹¹²⁴. Aptardami Smolensko žemės teritorinę struktūrą minėjome, kad Toropecas buvo prijungtas prie LDK valdant Algirdui (apie 1362 m.¹¹²⁵), o prieš tai priklausė Smolensko Didžiajai Kunigaikštystei. Taigi Toropecas iki XV a. nebuvo susijęs su Vitebsko žeme. Jis šiam regionui nepriklausė ir XV a. (šaltiniai tokios priklausomybės nepatvirtina). Visgi Vitebsko bajorams suteikiamos galimybės valdyti Toropeco vietininkijos valsčius ir jų čia turėtos valdos rodo, kad šis administracinis darinys gravitavo link Vitebsko žemės. Ryšiams dar labiau sustiprėti sutrukdė XV a. pabaigoje prasidėję LDK ir MDK karai. 1500–1503 m. karo metu MDK kariuomenė užėmė Toropecą. 1503 m. paliaubų sutartimi jis buvo pripažintas MDK¹¹²⁶.

Dėl karų pakito ir pačios Vitebsko žemės teritorinė struktūra. 1500–1503 m. karo metu MDK kariuomenė užėmė ne tik Toropecą, bet ir Vitebsko žemės šiaurinės bei šiaurės rytų dalies valsčius: Brusą, Drečji Lukus, Veližą, Usviatą, Ozeriščę, Plavecą, Žižecą ir Ozerecą. Visgi pagal 1503 m. paliaubų sutartį LDK (tuo pačiu ir Vitebsko žemei) buvo grąžinti Brusos, Drečji Lukų, Usviato ir Ozeriščės valsčiai. Visi kiti minėti valsčiai buvo pripažinti MDK¹¹²⁷. 1503 m. nustatyta Vitebsko žemės šiaurinė ir šiaurės rytų siena su MDK iš esmės nesikeitė iki XVI a. septinto dešimtmečio, kuomet MDK kariuomenė užėmė Ozeriščės ir Usviato valsčius bei Ozeriščės pilį (žr. 1 priedą, 2–4 kartoschemas).

¹¹²² *Cб. РИО*, т. 71: *ПДС*, т. 3, док. № 25, с. 803.

¹¹²³ Plačiau žr. disertacijos dalį apie 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpio Vitebsko pavieto pareigūnus.

¹¹²⁴ *Cб. РИО*, т. 35: *ПДС*, т. 1, док. № 8, с. 35.

¹¹²⁵ Natanson-Leski J., 1922, s. 10; Любавский М. К., 1892, с. 34; Любавский М. К., 2004, с. 62.

¹¹²⁶ *LDKMVS*, dok. nr. 4, 5, p. 83, 87, 94, 99.

¹¹²⁷ Plg. ten pat, dok. nr. 4, 5, p. 83, 87, 88, 92–93, 94, 97, 99; *Cб. РИО*, т. 35: *ПДС*, т. 1, док. № 75, с. 394–396.

Vitebsko žemės teritorinei struktūrai tam tikros įtakos turėjo ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių žemėvaldos politika. XVI a. MDK sudarytose įvairių valstybės teritorijų surašymų knygoje yra 1566 m. datuojamas įrašas, kuriame aprašyta tuo metu MDK kariuomenės užimtų Vitebsko žemės Ozeriščės ir Usviato valsčių administravimo istorija. Iš šio įrašo, sudaryto remiantis abiejų valsčių gyventojų suteikta informacija, sužinome, kad minėti valsčiai Kazimiero Jogailaičio valdymo laikais buvo administraciniu požiūriu atskirti nuo Vitebsko. Surinktą duoklę Ozeriščės ir Usviato valstiečiai nuo to laiko veždavo į Vilnių, o valsčių valdytojai ir įvairūs duoklių surinkėjai būdavo siunčiami iš Vilniaus, o ne iš Vitebsko. Ozeriščės ir Usviato valstiečiai administracine prasme Vitebskui esą nepriklausė ir tuomet, kai abu valsčius administravo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo žmonos Bonos Sforcos skiriami pareigūnai ir šių pavaduotojai. Kai Ozeriščės ir Usviato valsčius Bona Sforca patikėjo administruoti Ostafijui Bagdonaičiui Valavičiui (juos administravo 1555–1564 m. (žr. 2 priedą)), buvo pastatyta Ozeriščės pilis. Ozeriščės ir Usviato valstiečiai, anot jų pačių, buvo administraciškai pavaldūs būtent šiai piliai, o ne Vitebskui¹¹²⁸.

Apibendrinant šio paminėjimo informaciją, Ozeriščės ir Usviato valsčiai Kazimiero Jogailaičio valdymo laikais buvo atskirti nuo Vitebsko vietininkams tiesiogiai pavaldžios teritorijos (Vitebsko vietininkijos arba pavieto) ir išskirti į atskirą administracinį – fiskalinį darinį. Tokia abiejų valsčių padėtis išliko iki pat jų prijungimo prie MDK XVI a. septintame dešimtmetyje. Tačiau kitų šaltinių duomenys rodo, kad po Kazimiero Jogailaičio inicijuotų administracinių pokyčių Ozeriščės ir Usviato valsčių ryšiai su Vitebsko pilimi nebuvo visiškai nutraukti. 1500–1503 m. karo metu MDK kariuomenei užėmus šiuos valsčius, Maskvoje dėl prarastų teritorijų susigrąžinimo derėjęsi LDK pasiuntiniai deklaravo valsčių priklausomybę Vitebsko piliai¹¹²⁹. 1503 m. paliaubų sutartyje Ozeriščės ir Usviato valsčiai taip pat buvo paminėti kaip Vitebsko pilies valsčiai¹¹³⁰. Reikia atsižvelgti į tai, kad LDK pasiuntiniai Maskvoje siekė kuo palankesnių sutarties su MDK sąlygų, todėl galėjo priskirti Vitebsko piliai ir tuos valsčius, kurie nebuvo jai tiesiogiai pavaldūs. Bet kuriuo atveju, tam tikrus ryšius su Vitebsko pilimi

¹¹²⁸ *Писцовые книги*, отд. 2, с. 433–434.

¹¹²⁹ *Сб. РИО*, т. 35: *ПДС*, т. 1, док. № 75, с. 395.

¹¹³⁰ *LDKMVS*, dok. nr. 4, 5, p. 83, 88, 92–93, 97.

Ozeriščės ir Usviatio valsčiai turėjo palaikyti. Tai patvirtina gausesnė vėlesnių dešimtmečių duomenys.

1526 m. spalio 18 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis paskyrė kunigaikštį Simoną Jomantaitį Podberezki Ozeriščės ir Usviatio valsčių valdytoju. Tačiau visai netrukus Žygimantas Senasis abu valsčius nuosavybės teisėmis suteikė savo žmonai Bonai Sforcai. Tiksliai suteikties data nežinoma. Ją reikėtų datuoti prieš 1529 m. birželio 9 d., nes tuo metu Usviatio valsčių jau administravo Bonos paskirtas valdytojas (žr. nuorodas 2 priede). 1543 m. vasario 26 d. rašte, kuriuo Žygimantas Senasis leido Bonai apsikeisti valdomis su kunigaikščiu Vasilijumi Michailovičiumi Sanguška-Kovelskiu, minima, kad anksčiau Bonai suteikti Ozeriščės ir Usviatio valsčiai buvo „*Vitebsko paviete*“¹¹³¹. Visgi duomenų apie šių valsčių administracinę pavaldumą Vitebsko vaivados iki jų suteikties Bonai neturime.

Gavusi Ozeriščės ir Usviatio valsčius Bona įgijo ir teisę skirti jų valdytojus. Jais dažnai tapdavo Vitebsko vaivados. 1533–1555 m. abu valsčius Bonos valia administravo vaivados Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka, Jurgis Vaitiekaitis Nosilovskis ir Stanislovas Petraitis Kiška (žr. 2 priedą). Šių asmenų kaip Vitebsko vaivadų administracinė jurisdikcija būdavo aiškiai atskiriama nuo jų kaip Ozeriščės ir Usviatio valsčių valdytojų jurisdikcijos¹¹³². Tačiau pasitaikydavo mėginimų administraciniu požiūriu susieti abu valsčius su Vitebsko pilimi. Iš 1533 m. rugsėjo 4 d. datuojamo Bonos Sforcos rašto sužinome, kad taip mėgino pasielgti Ozeriščės ir Usviatio valsčius tuo metu administravęs Vitebsko vaivada Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka. Valstiečiams dėl to pasiskundus, valdovė patvirtino senąją tvarką ir nurodė, kad abu valsčiai neturi būti pavaldūs Vitebsko piliai. Paliktos galioti tik anksčiau nusistovėjusios Ozeriščės ir Usviatio valstiečių prievolės šiai piliai¹¹³³.

Sąlygos priskirti šiuos du valsčius Vitebsko piliai susidarė po dešimtmečio, kuomet kunigaikštis Vasilijus Michailovičius Sanguška-Kovelskis paprašė Bonos Sforcos apsikeisti su juo valdomis. Ši savo ruožtu kreipėsi į valdovą su pasiūlymu perduoti Kovelskiui jai priklausiusius Obolcų dvarą su Ozeriščės ir Usviatio valsčiais. Tačiau valdovas nusprendė, jog šie du valsčiai yra reikalingi Vitebsko piliai ir turi būti jos žinioje. Todėl

¹¹³¹ *Archiwum Sanguszków*, t. 4, dok. nr. 272, s. 334.

¹¹³² Apie šią skirtį byloja pareigūnų titulatura (pavyzdžiui, LVIA, MKF-2, knyga nr. 38, l. 3v: „*воевода витебский, староста браславский, державъца озерызский, усвяцкий, небожьчыкъ панъ Станиславъ Кишка*“).

¹¹³³ *LM 32*, dok. nr. 36, p. 46.

vietoj Ozeriščės ir Usviato valsčių Bonai 1543 m. vasario 26 d. raštu buvo suteiktas valdovui priklausęs Smolnianų dvaras ir Horvolo valsčius. Tuo pačiu raštu Bonai leista iškeisti Obolų ir Smolnianų dvarus bei Horvolo valsčių į kunigaikščio Vasilijaus Michailovičiaus Sanguškos-Kovelskio valdas¹¹³⁴.

Vėlesni šaltinių duomenys rodo, kad Ozeriščės ir Usviato valsčių tiesioginė priklausomybė Vitebsko piliai ir pavietui nesusiklostė. Bona Sforca valdė šiuos valsčius ir skirdavo jų valdytojus net ir po 1543 m. vasario 26 d. Neaišku, kodėl ir kokiomis aplinkybėmis buvo grįžta prie senosios Ozeriščės ir Usviato valsčių valdymo tvarkos. Tačiau aišku, kad juos Bona Sforca savo nuožiūra valdė iki pat mirties 1557 m. Po to Ozeriščės ir Usviato valsčiai tapo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto nuosavybe. Tačiau ir tuomet šaltiniai nefiksuoja jų tiesioginio pavaldumo Vitebsko piliai. Po Bonos Sforcos mirties abu valsčius ir toliau administravo 1555 m. jos paskirtas valdytojas Ostafijus Bagdonaitis Valavičius. Visai netrukus (ne vėliau kaip 1562 m.) buvo pastatyta Ozeriščės pilis¹¹³⁵, minima anksčiau aptartame MDK teritorijų surašymų knygu įrašė. 1564 m. lapkričio 6 d. Ozeriščės pilį užėmė MDK kariuomenė. To paties žygio metu ji turėjo užimti ir Ozeriščės bei Usviato valsčius¹¹³⁶. Šias teritorijas LDK susigrąžino po keliolikos metų, 1580 m.¹¹³⁷ Ir tik tuomet Ozeriščės ir Usviato valsčiai su Ozeriščės pilimi buvo oficialiai priskirti Vitebsko pavietui.

Maždaug tuo pačiu metu kaip ir Ozeriščės pilis Vitebsko žemės šiaurinėje dalyje buvo pastatyta ir kita pilis – Suražas. 1560 m. lapkričio mėnesį minima, kad Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Augustui paliepus Suražo pilį neseniai pastatė Vitebsko vaivada kunigaikštis Steponas Andrejevičius Zbaraskis¹¹³⁸. Ši pilis turėjo jai tiesiogiai pavaldžių valsčių¹¹³⁹ (kitai tariant, atskirą pilies regioną), tačiau neabejotinai priklausė Vitebsko

¹¹³⁴ *Archiwum Sanguszków*, t. 4, dok. nr. 272, s. 334–335.

¹¹³⁵ Ankstyviausi šios pilies paminėjimai, datuojami 1562 m.: *LM 564*, dok. nr. 85, 91, 141, p. 93, 98, 135.

¹¹³⁶ *ИСПЛ*, т. 29, с. 341. Plg. *Kronika Macieja Strykowskiego*, t. II, s. 415–416; *LVIA*, f. 1135, ap. 10, b. 2, l. 23; ten pat, MKF-2, knyga nr. 58, l. 90.

¹¹³⁷ *Acta historica*, t. XI, dok. nr. 130, s. 274; *A3P*, т. 3, док. № 123, с. 260.

¹¹³⁸ *МБКЛ 42*, дак. № 87, с. 107.

¹¹³⁹ Apie Suražo piliai pavaldžius valsčius užsimenama 1570 m. sudarytoje ATR ir MDK paliaubų sutartyje. Tačiau šie valsčiai neįvardijami (žr. *Книга посольская*, т. 1, док. № 189, с. 294).

pavietui. Priešingai nei Ozeriščė, Suražas tiriamuoju laikotarpiu išvengė MDK kariuomenės okupacijos.

Iki 1564–1566 m. LDK įgyvendintų administracinės ir teismų reformų Vitebsko žemės pietinės dalies teritorinė struktūra buvo stabilesnė nei šiaurinėje regiono dalyje. Atrodo, kad iki minėtų reformų Vitebsko žemės pietinės ribos mažai keitėsi. Vienintelis didesnis pokytis įvyko tuomet, kai MDK kariuomenė 1514 m. užėmė Smolenską ir beveik visą Smolensko žemę. Tuomet LDK sudėtyje išlikę šio regiono likučiai buvo prijungti prie Vitebsko žemės Oršos pavieta (žr. 1 priedą, 2 ir 3 kartoschemas). Pakitusi LDK ir MDK valstybinė siena šiame ruože buvo reglamentuota 1522 m. paliaubų sutartimi¹¹⁴⁰.

Vitebsko žemės pietinės dalies teritorinei struktūrai įtakos turėjo ne tik Oršos pilies, bet ir Dubrovnos pilies, Obolcų ir Smolnianų dvarų padėties pokyčiai, pastebimi nuo XV a. pabaigos. Itin dažnai XVI a. pirmoje pusėje keitėsi Obolcų dvaro statusas. XV–XVI a. sandūroje jį administravo Lietuvos didžiojo kunigaikščio pareigūnai. Tačiau vėliau Obolcų dvaras buvo suteiktas valdovo Aleksandro žmonai Elenai. Tiksliai nežinome, kada tai įvyko. Žinome tik tiek, kad 1510 m. Obolcų dvarą administravo Elenos pareigūnas Mitia Ivanovičius (žr. 2 priedą). Šį dvarą Elenai suteikė arba jos vyras Aleksandras, arba šio brolis, vėlesnis Lietuvos valdovas Žygimantas Senasis¹¹⁴¹. Obolcai Elenai veikiausiai priklausė iki pat mirties 1513 m.

Maždaug tuo metu, kai Obolcų dvaras buvo Elenos nuosavybė, šaltiniuose minimas „*Obolcų pavietas*“. Šis įvardijimas sutinkamas 1509 m. vasario 24 d., 1511 m. spalio 5 d. datuojamuose dokumentuose¹¹⁴². Tai reikštų, kad tuo metu Obolcų dvaras buvo atskiras administracinis centras. XVI a. antrame dešimtmetyje (veikiausiai po Elenos mirties) šis dvaras tapo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo nuosavybe. Neaišku, kaip tuo metu pasikeitė jo statusas ir padėtis svarbiausių Vitebsko žemės pilių – Vitebsko ir Oršos – atžvilgiu. 1511–1518 m. Obolcų dvaro valdytojai šaltiniuose neminimi. Kita vertus, 1517 m. gruodžio 12 d. minimas „*Obolcų valsčius Oršos paviete*“¹¹⁴³. Todėl tikėtina, kad administraciniu požiūriu Obolcų dvaras tuo metu buvo pavaldus Oršos pilies valdytojui. Tačiau 1519

¹¹⁴⁰ LDKMVS, dok. nr. 8, 9, p. 129–130, 131, 134, 135, 138, 139–140, 143, 144–145. Plg. LVIA, MKF-2, knyga nr. 23, l. 126.

¹¹⁴¹ Yra žinoma, jog Elenai valdų įvairiose LDK vietose buvo suteikę abu valdovai (Ragauskienė R., 2007, p. 103–104).

¹¹⁴² LM 8, dok. nr. 425, p. 316–317; LM 9, dok. nr. 325, p. 221.

¹¹⁴³ LM 9, dok. nr. 710, p. 380.

m. rugsėjo 14 d. minimas Obolcų dvaro valdytojas ir „*Obolcų pavietas*“¹¹⁴⁴. Tuo tarpu 1528 m. birželio 18 d. datuojamame įrašė, fiksuojančiame Obolcų dvaro suteiktą Žygimanto Senojo žmonai Bonai Sforcai, minima, jog šis dvaras yra „*Vitebsko laikyme*“¹¹⁴⁵. Be to, minėtame 1543 m. vasario 26 d. rašte užsimenama, kad Bonai suteiktas Obolcų dvaras (kaip ir Ozeriščės bei Usviato valsčiai) buvo „*Vitebsko paviete*“¹¹⁴⁶. Todėl galima konstatuoti, kad 1513–1528 m. laikotarpiu Obolcų dvaro padėtis nebuvo nusistovėjusi. Jis pretendavo tapti atskiro administracinio vieneto (pavieto) Vitebsko žemėje centru, tačiau nesugebėjo nusverti įtakingesnių administracinių centrų – Vitebsko ir Oršos pilių – įtakos.

Bonai Sforcai tapus Obolcų dvaro savininke, nusistovėjo aiškesnė jo valdymo sistema. Iki 1543 m. Obolcų dvaras tapo Bonos valdų Vitebsko žemėje centru. Apie tai byloja 1528–1543 m. šaltiniuose sutinkami „*Obolcų pavieto*“ paminėjimai¹¹⁴⁷. Visoms savo valdoms Vitebsko žemėje – Obolcų dvarui, Ozeriščės ir Usviato valsčiams – Bona šiuo laikotarpiu skirdavo bendrą valdytoją. Tiesa, reikia turėti omenyje tai, kad geografiniu požiūriu šios valdos nesudarė vientiso komplekso. Obolcų dvaras buvo pietinėje Vitebsko žemės dalyje, o Ozeriščės ir Usviato valsčiai – šiauriniame šio regiono pakraštyje.

1543 m. Bona iškeitė Obolcų dvarą kartu su Smolnianų dvaru ir Horvolo valsčiumi į kunigaikščio Vasilijaus Michailovičiaus Sanguškos-Kovelskio valdas¹¹⁴⁸. Taip Obolcų dvaras tapo Sanguškų nuosavybe ir prarado savo specifinį administracinį statusą, kurį lėmė šio dvaro priklausymas Lietuvos valdovei. Po 1564–1566 m. LDK įvykusių reformų Obolcai oficialiai tapo Oršos pavieto dalimi.

Priešingai nei Obolcų dvaro atveju, Dubrovnos pilies ir Smolnianų dvaro priklausomybė Oršos pavietui XVI a. pirmoje pusėje nekelia abejonių. 1501 m. rugpjūčio 28 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras suteikė Smolnianų dvarą kartu su įvairiomis kitomis valdomis savo žmonai Elenai¹¹⁴⁹. Tačiau apie tai, kaip Elena administravo šį dvarą, informacijos neturime. Po Elenos mirties Smolnianai tapo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo nuosavybe. 1522 m. gruodžio 21 d. jis patvirtino

¹¹⁴⁴ LM 25, dok. nr. 105, p. 164.

¹¹⁴⁵ LM I, dok. nr. 516, p. 108.

¹¹⁴⁶ *Archiwum Sanguszków*, t. 4, dok. nr. 272, s. 334.

¹¹⁴⁷ *LVI A*, MKF-2, knyga nr. 18, l. 56, 56v, 71v–74.

¹¹⁴⁸ *Archiwum Sanguszków*, t. 4, dok. nr. 272, s. 334–335.

¹¹⁴⁹ LM 25, dok. nr. 118, p. 176–177.

Smolnianų dvarą Konstantinui Ivanovičiui ir jo sūnui Iljai Ostrogiškiams iki jų abiejų mirties. Suteikties rašte minima, kad šis dvaras yra Oršos paviete¹¹⁵⁰. Atrodo, kad Smolnianų administracinė priklausomybė nepasikeitė ir vėliau, kai šio dvaro valdytoju 1540–1541 m. buvo kunigaikštis Semionas Bogdanovičius Odincevičius (žr. 2 priedą) ir kai jis 1543 m. tapo kunigaikščio Vasilijaus Michailovičiaus Sanguškos-Kovelskio nuosavybe. Po 1564–1566 m. reformų Smolnianai liko Oršos pavieto dalimi.

Dubrovnos pilis, šaltiniuose pirmą kartą paminėta 1514 m. balandžio 29 d.¹¹⁵¹, tiriamuoju laikotarpiu pagal savo reikšmę buvo kaimyninės Oršos pilies šešėlyje. Dubrovnoje nesusiformavo tokia išplėtotą pareigybių sistema, kokia XVI a. pirmoje pusėje susiformavo Oršoje. Nelygiavertę šių dviejų pilių padėtį galima paaiškinti tuo, kad Oršos pilis buvo žymiai senesnė ir labiau išsivysčiusi. XV a. pirmoje pusėje ji jau buvo mūrinė¹¹⁵². 1560 m. liepos 12 d. datuojamas Oršos pilies inventorius byloja apie ganėtinai aukštą šios pilies fortifikacijos lygį¹¹⁵³. Tuo tarpu Dubrovnos pilis tiriamuoju laikotarpiu buvo dar tik pradedanti vystytis¹¹⁵⁴. Todėl nieko keisto, kad Vitebsko žemės pietinėje dalyje XVI a. susiformavusio pavieto centru tapo būtent Oršos pilis, o *Dubrovnos pavieto* įvardijimas tiriamojo laikotarpio šaltiniuose nesutinkamas. Visgi XVI a. pirmoje pusėje Dubrovnos piliai buvo tiesiogiai pavaldi dalis Oršos pavieto teritorijos (t. y. ji turėjo atskirą pilies regioną). Kai MDK kariuomenė 1514 m. užėmė Smolenską ir beveik visą Smolensko žemės teritoriją, LDK sudėtyje išlikę šio regiono valsčiai tapo pavaldūs Dubrovnos ir Oršos pilims. Pagal 1522 m. sudarytą LDK ir MDK paliaubų sutartį Dubrovnos piliai buvo priskirti Gorų ir Romanovo, o Oršos piliai – Liubavičių ir Mikulino valsčiai¹¹⁵⁵.

1564–1566 m. LDK vykusių reformų metu buvo oficialiai patvirtinta Vitebsko ir Oršos pavietų tarpusavio riba ir ribos su kitais LDK pavietais (žr. 1 priedą, 4 kartoschemą). Apie jas sužinome iš 1565–1566 m. sandūroje sudaryto LDK pavietų ribų nustatymo projekto¹¹⁵⁶. Šio šaltinio tekste apie Oršos pavieto teritorijos išaugimą tiesiogiai neužsimenama, ankstesnės pavieto ribos nenurodomos. Tačiau įvertinus nurodytų riboženklių

¹¹⁵⁰ *LM 12*, dok. nr. 128, p. 192.

¹¹⁵¹ *LM 7*, dok. nr. 389, p. 644.

¹¹⁵² Полехов С. В., 2014a, c. 120; *ИСПИ*, т. 23, с. 164.

¹¹⁵³ *ДМАМЮ*, т. 1, с. 123–134.

¹¹⁵⁴ Žg. Левко О. Н., 2004, c. 111.

¹¹⁵⁵ *LDKMVS*, dok. nr. 8, 9, p. 131, 135, 138, 143.

¹¹⁵⁶ Vilimas D., 2006, Priedas. LDK pavietų ribų nustatymo projektas (1565–1566), p. 215–217.

geografinę padėtį tampa aišku, kad Oršos pavietas buvo gerokai praplėstas į pietus ir vakarus¹¹⁵⁷. Iš svarbesnių administracinių centrų, kuriuos administravo Lietuvos valdovo skiriami pareigūnai, Oršos pavietui buvo priskirtos Borisovo ir Mogiliavo pilys bei Liubošanų valsčius. Be to, šiam pavietui buvo priskirtas Obolcų dvaras, iki 1543 m. buvęs Bonos Sforcos valdų Vitebsko žemėje centru, taip pat pietinė Polocko žemės dalis su Belmakovo ir Lukomlio pilimis. Dubrovnos pilis ir Smolnianų dvaras, priklausę Oršos pavietui prieš 1564–1566 m. reformas, liko šio pavieto dalimi ir po reformų.

Vitebsko pavieto teritorija reformų metu iš esmės nepasikeitė (žr. 1 priedą, 3 ir 4 kartoschemas). Tačiau 1580 m. Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stepono Batoro kariuomenei užėmus anksčiau MDK kariuomenės okupuotas teritorijas su Ozeriščės, Usviato ir Veližo valsčiais bei pilimis¹¹⁵⁸, šios teritorijos buvo priskirtos Vitebsko pavietui. LDK (tuo pačiu ir ATR) sienų pokyčiai šiame ruože buvo įtvirtinti 1582 m. su MDK sudaryta Jam Zapolės paliaubų sutartimi¹¹⁵⁹.

B. Pareigūnai

Dalies Vitebsko žemės pareigūnų sluoksnių (plačiau žr. Įvade) raidą chronologiniu požiūriu galime skirti į du atskirus laikotarpius: iki 1564 m. liepos 1 d. prasidėjusių LDK administracinės ir teismų reformų, trukusių kelerius metus (1564–1566 m.) ir po to. Šios reformos lėmė Vitebsko žemės teritorijos padidėjimą ir kardinaliai keitė regiono pareigybių sistemą.

Vitebsko žemės atveju turime įvesti ne tik chronologinę, bet ir geografinę skirtį. Įgyvendinant minėtas reformas Vitebsko vaivadija buvo oficialiai padalinta į Vitebsko ir Oršos pavietus. Tačiau ši skirtis egzistavo dar gerokai prieš minėtas reformas. Vitebsko ir Oršos pilys, nors ir priklausė tam pačiam regionui – Vitebsko žemei, buvo du atskiri centrai¹¹⁶⁰. Savitą padėtį šioje žemėje nuo Kazimiero Jogailaičio valdymo laikų taip pat užėmė Ozeriščės ir

¹¹⁵⁷ Насевіч В., 2007а, с. 252–254.

¹¹⁵⁸ *Acta historica*, t. XI, dok. nr. 130, s. 274; *A3P*, т. 3, док. № 123, с. 260. 1580 m. Stepono Batoro užimtos Usviato ir Veližo pilys buvo pastatytos tuo metu, kai Usviato ir Veližo valsčiai buvo okupuoti MDK kariuomenės. Veližo pilis buvo pastatyta 1536 m., o Usviato pilis – 1566 m. (Natanson-Leski J., 1930, s. 58–59, 129; Штыхай Г. В., 2011, с. 154).

¹¹⁵⁹ *Книга посольская*, т. 2, док. № 97, 98, с. 259–260, 262, 266–267. Taip pat žr. Natanson-Leski J., 1930, s. 130–131.

¹¹⁶⁰ Любавский М. К., 1892, с. 250–251.

Usviatio valsčiai su ne vėliau kaip XVI a. septintame dešimtmetyje pastatyta nauja Ozeriščės pilimi, o nuo XV–XVI a. sandūros – ir Obolcų dvaras.

Iki 1564 m. liepos 1 d. *pilies / žemės* teisei Vitebsko pavieta atstovavo Vitebsko vietininkai (nuo 1511 m. vaivados), pavietininkiai (nuo 1511 m. pavaivadžiai), arklidininkai, bebrininkai, medžiokliai, miesto rašovai, vaitai, pilies raštininkai / rašovai, pilininkai, raktininkai, tiltininkai, vėliavininkai, Ilemnicos, Liubaškovo ir Lužosnos dvarų tijūnai bei vietininkai, Seleco dvaro tijūnai, Ozereco, Veližo ir Žižeco valsčių valdytojai. Iš šių pareigūnų 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu išliko Vitebsko vaivados, pavaivadžiai, arklidininkai, pilies raštininkai (galbūt ir rašovai), pilininkai, raktininkai, tiltininkai, vaitai, vėliavininkai. Tuo laikotarpiu Vitebsko pavieta atsirado arba buvo pirmą kartą paminėti šaltiniuose nauji pareigūnai: Vitebsko kamarininkai, kaštelionai, pakamariai, pilies paraštininkiai, pilies teismo teisėjai, vaiskiai, vazniai, žemės teismo pateisėjai, raštininkai, teisėjai, Suražo miesto burmistrai, suolininkai, tarėjai, vaitai, pilies valdytojai, jų pavaduotojai ir pilininkai. Nė vienas Vitebsko pavieto miestas 1392–1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu negavo Magdeburgo teisės. Todėl Vitebsko ir Suražo miestų pareigūnai priskirtini *pilies / žemės* teisei atstovavusiems pareigūnams.

Oršos pavieta *pilies / žemės* teisei 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpiu atstovavo Oršos pilies valdytojai ir jų pavaduotojai, miesto vaitai ir jų padėjėjai, pilies raštininkai / rašovai, pilininkai, Dubrovnos pilies¹¹⁶¹ ir Smolnianų dvaro valdytojai. Iš šių pareigūnų 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu nebebuvo valdovo skiriamų Smolnianų dvaro valdytojų (šis dvaras tuo metu buvo privati nuosavybė), galbūt ir Oršos miestiečių oficialiai renkamų vaito padėjėjų. Tuo pačiu laikotarpiu Oršos pavieta atsirado arba buvo pirmą kartą paminėti šaltiniuose nauji pareigūnai: Oršos pakamariai, pavieto maršalkos, pilies paraštininkiai, pilies teismo teisėjai, vazniai, vėliavininkai, žemės teismo pateisėjai, raštininkai, teisėjai ir Kopysės pilies valdytojai. 1564–1566 m. LDK įgyvendintų reformų metu Oršos pavieto ribos buvo smarkiai išplėstos. Dėl to vietos valdžios elitą papildė Borisovo ir Mogiliavo pilių bei Liubošanų valsčiaus valdytojai, Mogiliavo miesto šimtininkai, vaitai ir pastarųjų pavaduotojai, Mogiliavo pilies valdytojų pavaduotojai, pilies rašovai, raštininkai, paraštininkiai ir pilininkai. 1577 m. Mogiliavo miestui gavus Magdeburgo teisę, šimtininkai, vaitai ir pastarųjų pavaduotojai (nuo 1577 m. vadinami lentvaičiais) tapo

¹¹⁶¹ Iki XVI a. pradžios galbūt buvo ne Dubrovnos pilies, o dvaro ar valsčiaus valdytojai.

miesto / Magdeburgo teisei atstovaujančiais pareigūnais. Be to, atsirado nauji šiai teisei atstovavę Mogiliavo pareigūnai: amatininkų seniūnai, burmistrai, miesto tarnai, paįždininkiai, pavaiskiai, raštininkai, suolininkai ir tarėjai. Mogilivas buvo vienintelis Magdeburgo teisę 1392–1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu gavęs Oršos pavieto miestas.

Atskirą *pilies / žemės* teisei atstovavusių pareigūnų sluoksnį Vitebsko žemės pietinėje dalyje 1500–1543 m. sudarė Obolcų dvaro valdytojai ir jų pavaduotojai, o šiaurinėje dalyje 1526–1564 m. – Ozeriščės ir Usviato valsčių bei Ozeriščės pilies valdytojai ir jų pavaduotojai, Ozeriščės ir Usviato valstiečių seniūnai, Ozeriščės miesto vaitai.

Vitebsko žemėje egzistavo atskiri Stačiatikių ir Katalikų bažnyčių pareigūnų sluoksniai. Didesnę reikšmę neabejotinai turėjo Stačiatikių bažnyčios pareigūnai. Vitebsko žemės teritorija bažnytiniu požiūriu priklausė stačiatikiškai Polocko arkivyskupijai. Todėl kaip ir Polocko žemės atveju, svarbiausi asmenys, atstovavę kanonų teisei Vitebsko žemėje, buvo Polocko arkivyskupai. Stačiatikių bažnyčios pareigūnams Vitebsko žemėje taip pat priskirtini Vitebsko protopopai, vienuolynų archimandritai ir igumenai, cerkvių šventikai. 1564–1566 m. LDK įgyvendintų reformų metu išplėtus Oršos pavieto ribas, į Vitebsko žemės valdžios elitą įsiliejo ir Mogilave pareigas ėję Stačiatikių bažnyčios pareigūnai: Mogilavo protopopai, cerkvių šventikai, Šv. Išganytojo vienuolyno igumenai ir valdytojai. Katalikų bažnyčios pareigūnams Vitebsko žemėje tiriamuoju laikotarpiu priskirtini Obolcų klebonai, Vitebsko klebonai, nuolatiniai vikarai ir vikarai.

1. *Pilies / žemės* teisei atstovavę pareigūnai

a) Vitebsko pavieto pareigūnai

1.1. 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpis

Pareigybių genezė

Daugelio pareigybių atsiradimo laiką nustatyti sudėtinga. Tikslesnės informacijos turime tik apie Vitebsko vietininkų atsiradimo laiką ir aplinkybes. Lietuvos metraščiuose teigiama, kad Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila po savo motinos Julijonos mirties pavedė Vitebską

valdyti savo sakalininkui Fiodorui Vesnai¹¹⁶². Voskresenijos metraštyje Julijonos mirtis datuojama 1392 m. pavasariu¹¹⁶³. Jei ši data teisinga, Vitebskas Fiodorui Vesnai turėjo būti patikėtas tuo pačiu metu arba šiek tiek vėliau. Netrukus po to, kaip teigiama Lietuvos metraščiuose, jis buvo nužudytas Švitrigailos. Jaroslavo Nikodemo tyrimai leidžia teigti, kad tai įvyko maždaug 1393 m. pradžioje¹¹⁶⁴. Taigi Vitebsko vietininko pareigybė veikiausiai atsirado 1392 m.

Prie naujesnių (atsiradusių po vietininkų valdžios Vitebske įvedimo) pareigybių galime priskirti ir glaudžiai su Vitebsko vietininku (nuo 1511 m. vaivada) susijusias pavietininkio (nuo 1511 m. pavaivadžio), Liubaškovo ir Lužosnos dvarų vietininkų pareigybes. Vitebsko vėliavininko pareigybės atsiradimą galima tiesiogiai sieti su XV a. pabaigoje prasidėjusiais LDK ir MDK karais. Vėliau nei Vitebsko vietininkai turėjo atsirasti ir Vitebsko miesto rašovai bei vaitai. Šių pareigūnų atsiradimas sietinas su Vitebsko miestiečių bendruomenės stiprėjimu, kurį matyt skatino Magdeburgo teisės plėtra LDK. Nors pats Vitebskas šios teisės aptariamuoju laikotarpiu ir negavo, jame atsiradusios miesto rašovo ir vaito pareigybės būdingos magdeburginiams miestams.

Kaip ir Smolensko bei Polocko žemių atvejais, dalies Vitebsko pavieto pareigybių atsiradimo laiką galime pamėginti nustatyti pasitelkdami Rusų tiesą, žinias apie XV–XVI a. egzistavusias pareigybes ir kitų Rusios žemių analogijas. Išplėstinėje Rusų tiesos redakcijoje minimos arklidininko, pilininko, tijūno, tiltininko pareigybės¹¹⁶⁵. Be to, Kijevo Rusios laikais egzistavo ir raktininkai¹¹⁶⁶, o nuo XIV a. vidurio Šiaurės Rytų Rusios kraštuose minima medžioklio pareigybė¹¹⁶⁷. Tuo tarpu XV–XVI a. šaltiniai mini Vitebsko arklidininko, medžioklio, pilininko, raktininko, tiltininko, Ilemnicos, Liubaškovo, Lužosnos, Seleco dvarų tijūnų pareigybes. Visos jos galėjo egzistuoti dar prieš atsirandant Lietuvos didžiojo kunigaikščio skiriamiesiems Vitebsko vietininkams.

Itin sudėtinga nustatyti Vitebsko bebrininkų ir pilies raštininkų / rašovų atsiradimo laiką. Šie pareigūnai minimi tik XVI a. dokumentuose. Tačiau remiantis žiniomis apie Polocko pareigybių sistemą galima daryti prielaidą,

¹¹⁶² ПСРЛ, т. 17, с. 94, 167, 202, 276, 325–326, 387, 451, 514; ПСРЛ, т. 32, с. 72, 147; ПСРЛ, т. 35, с. 71, 89, 101, 137, 159, 185, 206, 227–228.

¹¹⁶³ ПСРЛ, т. 8, с. 62.

¹¹⁶⁴ Nikodem J., 2001, s. 18; Nikodem J., 2009, s. 15.

¹¹⁶⁵ Тихомиров М. Н., 1953, с. 87–112.

¹¹⁶⁶ Пашуто В. Т., Флоря Б. Н., Хорошкевич А. Л., 1982, с. 118.

¹¹⁶⁷ Ивина Л. И., 2003, с. 96.

kad Vitebsko bebrininko ir pilies raštininko / rašovo pareigybių genezė siekia laikus, kuomet Vitebsko vietininkai dar neegzistavo. Kaip ir Polocko atveju, *Vitebsko pilies raštininko* įvardijimas įsigalėjo tik po 1564–1566 m. LDK įvykdytų administracinės bei teismų reformų. Pirmą kartą šį įvardijimą aptinkame 1571 m. lapkričio 10 d. datuojamame dokumente¹¹⁶⁸. Iki tol Vitebsko pilies administracijos dokumentus surašinėję asmenys savo pareigų neįvardindavo¹¹⁶⁹.

Dar Kijevo Rusios laikais bajorams būdavo leidžiama tam tikrą laiką valdyti valsčius. Ankstesniuose skyriuose minėjome, kad šią praktiką Lietuvos didieji kunigaikščiai aptariamuoju laikotarpiu taikydavo Smolensko ir Polocko žemėse. Vitebsko žemėje ji irgi būdavo taikoma. Antai 1481 m. lapkričio 30 d. minimi Veližo valsčiaus valdytojas Chodoras ir Ozereco (nepainioti su Ozerišče!) valsčiaus valdytojas Griša¹¹⁷⁰. Tiesa, Vitebsko žemės bajorai gaudavo valdyti ne tik šio regiono, bet ir kaimyninius valsčius. Maždaug XV a. aštuntame – devintame dešimtmetyje sudarytame Vitebsko bajorų ir jiems suteiktų valsčių sąrašė¹¹⁷¹ minimi Žižeco, Veližo, Dubno, Goros, Deviaterų Bobrų ir Kličanskij Kunicos valsčiai (valsčiukai). Iš jų

¹¹⁶⁸ *LMAVB RS*, f. 43, b. 23330, l. 1v.

¹¹⁶⁹ Tiesa, XVI a. pirmoje pusėje gyvenusio Vitebsko bajoro Vaskos (Vasilijaus) Pypkos valdos pardavimo raštą (tikslī data nežinoma) rašė „*pilies rašovas*“ Steponas Ivanovičius (Мицик Ю., 2018, док. № 4, с. 103: „*А писал дяк городской Степан Иванович*“). Dokumentą publikavęs Jurijus Micikas jį datuoja XVI a. antrąja puse, tačiau dokumentas veikiausiai rašytas anksčiau, XVI a. pirmoje pusėje, kuomet gyveno jame minimas Vaska Pурка (apie jį žr. *Судебная книга. 1533–1540*, док. № 83, 135, 144, 173, 190, 212, с. 157, 237, 253, 303, 329, 357)). Tačiau nežinome, kur šis raštas buvo rašytas. Todėl lieka neaišku, ar Steponas Ivanovičius buvo Vitebsko pilies rašovas.

¹¹⁷⁰ *LM 4*, dok. nr. 26, p. 90.

¹¹⁷¹ Ten pat, dok. nr. 61, p. 109. Lina Anužytė šį Vitebsko bajorų ir jiems suteiktų valsčių sąrašą datuoja 1480 m. Tokią pačią datą nurodo ir A. Bonieckis, savo darbuose aprašydamas sąrašė minimus Vitebsko pareigūnus (Boniecki A., 1887, s. 43, 140; Boniecki A., 1907b, s. 114). Tačiau sąrašo tekste nei metai, nei indiktas nenurodomi, todėl jį datuoti galima tik apytiksliai. Rengdama *LM 4* publikaciją L. Anužytė nedatuotų dokumentų apytikres išdavimo datas nustatinėjo pagal anksčiau ir vėliau įrašytus dokumentus (žr. Anužytė L., 2004, p. 6). Vis dėlto aptariamojo sąrašo atveju sunku nustatyti net ir apytikslę datą, kadangi jo kaimynystėje įrašyti dokumentai apima platų chronologinį laikotarpį, o chronologija ne visuomet nuosekli (plg. *LM 4*, dok. nr. 58–63). Nenuostabu, kad Lietuvos Metrikos 4-ąją Užrašymų knygą publikavę carinės Rusijos istorikai ir Nikolajus Berežkovas, atlikęs atskirų šios knygos įrašų grupavimą, sąrašo datos nustatyti nebandė (žr. Бережков Н. Г., 1946, с. 118; *РИБ*, т. 27, отд. 1, ч. 1, т. 1, Книга четвертая записей, док. № 61, с. 373). Jį apytiksliai datuojame XV a. aštuntu – devintu dešimtmečiu atsižvelgę į Lietuvos Metrikos 4-osios Užrašymų knygos chronologines ribas ir į tai, kad sąrašė paminėti Alekna ir Ivaška Daškovičiai taip pat minimi 1476 m. ir 1486 m. datuojamuose dokumentuose (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 66, 67, с. 44).

Vitebsko žemei neabejotinai priklausė tik Žižeco ir Veližo valsčiai¹¹⁷² (žr. 1 priedą, 2 ir 3 kartoschemas¹¹⁷³). Juos galima priskirti šio regiono Vitebsko pavietui. Dubno valsčius buvo pavaldus Toropeco piliai¹¹⁷⁴, kuri nepriklausė Vitebsko žemei. Tuo tarpu apie likusių sąrašė paminėtų valsčių administracinę priklausomybę informacijos neturime.

Didelė dalis 1392–1564 m. liepos 1 d. egzistavusių Vitebsko pavieto pareigūnų išnyko iš šaltinių dar prieš šio laikotarpio pabaigą. Tokiems galima priskirti Vitebsko bebrininkus, miesto rašovus, Ilemnicos, Liubaškovo ir Lužosnos dvarų tijūnus bei vietininkus, Seleco dvaro tijūnus, Ozereco, Veližo ir Žižeco valsčių valdytojus. Aptardami Polocko žemės pareigybių sistemą minėjome, kad XV–XVI a. tijūnai išnyko daugelyje LDK regionų. Vitebskas nebuvo išimtis. Ozereco, Veližo ir Žižeco valsčių valdytojai turėjo išnykti ne vėliau kaip XV–XVI a. sandūroje, kadangi šiuos valsčius 1500–1503 m. karo metu užėmė MDK kariuomenė. 1503 m. LDK ir MDK paliaubų sutartimi visi trys valsčiai buvo priskirti MDK¹¹⁷⁵. Tuo tarpu kitų minėtų Vitebsko pavieto pareigūnų išnykimo aplinkybės lieka neaiškios. Gali būti, kad kai kurie iš jų ne išnyko, o tiesiog kurį laiką nebuvo skiriami. Taip nutiko su Vitebsko medžiokliais. 1580 m. birželio 14 d. Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Steponui Batorui patvirtinant Vitebsko medžioklio pareigybę Steponui Timofejevičiui Luskinai buvo užsiminta, kad anksčiau ši pareigybė ilgą laiką vakavo¹¹⁷⁶.

Pareigūnų prerogatyvos

Kaip ir Smolensko bei Polocko atvejais, daugiausia informacijos turime apie Vitebsko vietininkus ir vaivadas. Tačiau apibrėžti šių pareigūnų administracinės jurisdikcijos ribas sudėtinga, kadangi aptariamuoju laikotarpiu Vitebsko žemėje be paties Vitebsko egzistavo ir kiti svarbūs administraciniai centrai bei vienetai – Oršos ir Dubrovnos pilys, Obolcų ir Smolnianų dvarai, Ozereco, Ozeriščės, Usviatio, Veližo, Žižeco valsčiai. Šiose pilyse, dvaruose ir valsčiuose būdavo skiriami atskiri valdytojai. Tiesa, kai kurie vaivados XVI a. pirmoje pusėje gaudavo valdyti Obolcų dvarą ir Ozeriščės bei Usviatio valsčius. Tačiau tokiais atvejais vaivadų administracinė jurisdikcija būdavo aiškiai atskiriama nuo jų kaip Obolcų

¹¹⁷² Бассальго Л. А., Янин В. Л., 1998, с. 189; Цемушаў В., 2014, с. 250.

¹¹⁷³ Žižeco valsčiaus centras buvo šiose kartoschemose pažymėta Žižicų vietovė.

¹¹⁷⁴ Pietkiewicz K., 1995, s. 58; Цемушаў В., 2007e, с. 660.

¹¹⁷⁵ Žr. *LDKMVS*, dok. nr. 4, 5, p. 83, 87, 94, 99; Цемушаў В., 2014, с. 250.

¹¹⁷⁶ *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 66, l. 103v–104v.

dvaro ir Ozeriščės bei Usviato valsčių valdytojų administracinės jurisdikcijos¹¹⁷⁷.

Aiščiausia Vitebsko vietininkų ir vaivadų valdžia buvo Vitebsko pilyje ir aplinkinėse teritorijose, tiesiogiai susijusiose su pilies ūkiniais poreikiais, t. y. pilies regione. Apie Vitebsko pilies regioną informacijos suteikia 1508 m. datuojamas Vitebsko pilies inventorių, sudarytas perduodant pilies valdymą naujai paskirtam Vitebsko vietininkui Ivanui Semionovičiui Sapiegai. Jame minimi Ilemnicos, Liubaškovo, Lužosnos ir Seleco dvarai¹¹⁷⁸.

Tiriant Vitebsko vietininkų ir vaivadų prerogatyvas tenka kelti klausimą, kokios reikšmės turėjo vaivados statuso pripažinimas Vitebsko vietininkui 1511 m. Šaltinių duomenys nerodo, kad šis LDK centrinės valdžios sprendimas būtų lėmęs kokius nors staigius prerogatyvų pokyčius. Bent jau iš pradžių Vitebsko vaivadų funkcijos, atrodo, nesisiskyrė nuo ankstesnių vietininkų funkcijų.

Vitebsko vietininkai ir vaivados buvo vieninteliai Vitebsko žemės pareigūnai, kurių prerogatyvos bent iš dalies buvo aptartos Vitebsko žemei suteiktose Lietuvos didžiųjų kunigaikščių privilegijose. Iš aptariamojo laikotarpio išlikusios keturios tokios privilegijos, datuojamos 1503 m. liepos 16 d.¹¹⁷⁹, 1509 m. vasario 18 d.¹¹⁸⁰, 1547 m. vasario 21 d.¹¹⁸¹ ir 1561 m. birželio 6 d.¹¹⁸² Jose užsimenama, kad Vitebsko vaivada negali važinėti po Vitebsko valsčių. Be to, paskirtas Vitebsko vaivada asmuo atvykęs į Vitebską turėjo prisiekti vietos gyventojams, kad nebaus jų be teismo sprendimo. Privilegijose taip pat užsimenama, kad jei koks nors vitebskietis atvykęs pas Lietuvos valdovą iš Vitebsko iškeltų bylą prieš kitą vitebskietį, valdovas turėtų perduoti bylą Vitebsko vaivada, o šis ją privalėtų nagrinėti Vitebske¹¹⁸³.

Vitebsko vaivadų teisminę veiklą reglamentavo ne tik Vitebsko žemei suteiktos Lietuvos didžiųjų kunigaikščių privilegijos, bet ir 1529 m. priimtas Pirmasis Lietuvos Statutas. Jame esančiame III skyriaus 4 straipsnyje

¹¹⁷⁷ Kaip minėjome anksčiau, apie šią skirtą byloja pareigūnų titulūra (pavyzdžiui, *LVA*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 3v: „воевода витебьскии, староста браславскии, державьца озерызскии, усвяцкии, небожьчыкъ пань Станиславъ Кишъка“).

¹¹⁷⁸ *LM* 6, dok. nr. 556, p. 330–331.

¹¹⁷⁹ *LM* 5, dok. nr. 255, p. 162–163.

¹¹⁸⁰ *LM* 8, dok. nr. 387, p. 290–292; *LM* 25, dok. nr. 116, p. 173–175.

¹¹⁸¹ Макараў М., 2008, Дадатак 3. Дакументы па гісторыі местаў на віцебскім праве, док. № 1, с. 178–181.

¹¹⁸² Ten pat, dok. nr. 2, p. 181–187.

¹¹⁸³ Šios normos taikymą praktikoje patvirtina aptariamojo laikotarpio šaltiniai (*LM* 29, dok. nr. 10, p. 30).

nurodyta, kad LDK pareigūnai „turi savo paviete tvarkytis: teisti, rėdyti ir savo diečkus siųsti bei savo urėdais sena tvarka naudotis“¹¹⁸⁴. Apie Vitebsko vaivadų teisminę veiklą geriausiai liudija išlikusios Lietuvos Metrikos 16-oji Užrašymų ir 9-oji Teismų bylų knygos. Tiesa, jie privalėjo teisėjauti kartu su Vitebsko gyventojais¹¹⁸⁵.

Vitebsko vietininkai ir vaivados atlikdavo ne tik teisėjų funkcijas, bet ir administruodavo Lietuvos didžiojo kunigaikščio žemėvaldą Vitebsko žemėje (surasdavo laisvas valdas valdovo suteikties prašantiems asmenims¹¹⁸⁶ arba patys savo nuožiūra dalindavo suteiktis¹¹⁸⁷, įvesdindavo į valdovo suteiktas valdas¹¹⁸⁸), suteikdavo leidimą Vitebsko gyventojams įsigyti arba parduoti valdas¹¹⁸⁹, perduodavo Vitebsko pareigybes valdovo paskirtiems pareigūnams¹¹⁹⁰, kontaktuodavo su kitų pilių ir miestų pareigūnais dėl Vitebską liečiančių reikalų (išlikę vietininkų ir vaivadų laišakai, siųsti į Rygą¹¹⁹¹), atlikdavo karines funkcijas (vadovaudavo Vitebsko pilies gynybai, Vitebsko žemės karinėms pajėgoms¹¹⁹²).

Vitebsko vietininkai ir vaivados skirdavo savo pavaduotojus – pavietininkius ir pavaivadžius. Pirmasis mums žinomas Vitebsko pavietininkis buvo Vitebsko vietininko kunigaikščio Ivano Jurjevičiaus Zaslavskio, šias pareigas ėjusio 1486 m., pavaduotojas Nelepas (žr. 2 priedą). Lietuvos Metrikos 16-oje Užrašymų bei 9-oje Teismų bylų knygoje ir kituose XVI a. šaltiniuose pavietininkiai bei pavaivadžiai dažniausiai minimi kaip teisėjai, teisėjaudavę kartu su kitais Vitebsko gyventojais. Jie netgi turėjo savo atskiras teismų knygas¹¹⁹³. Taip pat žinome, kad Vitebsko pavietininkiai ir pavaivadžiai kontaktuodavo su Rygos miesto pareigūnais dėl Vitebską liečiančių reikalų¹¹⁹⁴. Atrodo, kad pavietininkiai bei pavaivadžiai atlikdavo ir kitas Vitebsko vietininkų bei vaivadų funkcijas.

¹¹⁸⁴ *PLS*, p. 149.

¹¹⁸⁵ *РИБ*, т. 20, Книга вторая судебных дел (1506–1523), док. № 243, с. 922–925.

¹¹⁸⁶ *LM 12*, dok. nr. 208, p. 235.

¹¹⁸⁷ *LM 6*, dok. nr. 152, p. 127–128; *LM 9*, dok. nr. 499, p. 282; *LM 14*, dok. nr. 671, p. 279.

¹¹⁸⁸ *LM 9*, dok. nr. 98, p. 122.

¹¹⁸⁹ *LM 12*, dok. nr. 511, p. 404.

¹¹⁹⁰ Ten pat, dok. nr. 571, p. 441.

¹¹⁹¹ *Athenaeum*, vol. XI, вып. 1, дак. № 1, 2, с. 25–28; *LVVA*, f. 8, apr. 4, l. nr. 10; 17; 18; 22; Дзярновіч А., 2018, с. 251–252.

¹¹⁹² *LM 564*, dok. nr. 1, 51, p. 28–29, 69.

¹¹⁹³ *LMAVB RS*, f. 151, b. 1239, l. 4; *LVVA*, f. 673, apr. 4, K. 19, l. nr. 126, l. 1.

¹¹⁹⁴ Дзярновіч А. І., 2007, с. 201.

Vitebsko vietininkai ir vaivados taip pat skirdavo valdovui priklausiusių Vitebsko žemės dvarų vietininkus. Mums žinomi Ilemnicos, Liubaškovo ir Lužosnos dvarų vietininkai¹¹⁹⁵. Tiesa, juose egzistavo ir kiti pareigūnai – tijūnai. Šis pareigūnas minimas ir dar viename Vitebsko žemės dvare – Selece (žr. 2 priedą). Tijūnai veikiausiai būdavo skiriami ne Vitebsko vietininkų ir vaivadų (šaltiniai nefiksuoja tiesioginių pavaldumo ryšių), bet Lietuvos didžiojo kunigaikščio. Deja, bet šaltinių duomenys neleidžia pasakyti, kuo skyrėsi Vitebsko žemės dvarų vietininkų ir tijūnų funkcijos.

Dalies Vitebsko pareigūnų prerogatyvos buvo susijusios su pilimi. Čia egzistavo visi pareigūnai, kuriuos V. Volungevičius sieja su išplėta pilies pareigybine organizacija – arklidininkas, pilininkas ir raktininkas¹¹⁹⁶. Su Vitebsko pilimi turėtume sieti ir dar vieną pareigūną, kurio istorikas nepaminėjo – tiltininką.

Svarbiausia iš minėtų pareigybių buvo pilininko. Tiesioginių duomenų apie Vitebsko pilininko pareigybinę veiklą 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpiu neturime, tačiau neabejotina, kad jis buvo atsakingas už Vitebsko pilies priežiūrą.

Apie Vitebsko raktininkų prerogatyvas informacijos taip pat neturime. Galime remtis tik kitų LDK regionų raktininkų analogijomis. Šie pareigūnai paprastai būdavo atsakingi už medaus surinkimą, duoklę medumi mokėjusių gyvenviečių administravimą¹¹⁹⁷.

Vitebsko arklidininkai turėjo rūpintis valdovo dvarų žirgynais, prižiūrėti specialių tarnybinių valstiečių veiklą. Paradoksalu, tačiau apie šių valstiečių veiklą žinome daugiau nei apie pačių arklidininkų. 1530 m. liepos 28 d. datuojamame dokumente minimi Ilemnicos ir Lužosnos *arklidininkėliai* (*конюшкі*), tarnaujantys Vitebsko piliai¹¹⁹⁸, o 1540 m. minimas „valdovo Vitebsko pilies arklidininkėlis“ („*конюшъко господарскии витебъскии замъковыи*“) Jurka Konošovas¹¹⁹⁹.

Vitebsko tiltininkai buvo atsakingi už tiltų priežiūrą. Kaip ir arklidininkai, šie pareigūnai turėjo sau pavaldžius žmones. 1539 m. minimi tarnybiniai žmonės, kurie turėjo tiesti tiltą per Vymnicos upę¹²⁰⁰. Iš 1544 m.

¹¹⁹⁵ Vienintelis mums žinomas Ilemnicos dvaro vietininko paminėjimas yra 1532 m. rugsėjo 2 d. datuojamame dokumente: *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 129, с. 98. Dėl Liubaškovo ir Lužosnos dvarų vietininkų žr. 2 priedą.

¹¹⁹⁶ Volungevičius V., 2015, p. 246.

¹¹⁹⁷ Žr. ten pat, p. 223.

¹¹⁹⁸ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 10, с. 10.

¹¹⁹⁹ *Судебная книга. 1533–1540*, док. № 190, с. 328.

¹²⁰⁰ Ten pat, dok. nr. 143, p. 249.

spalio 11 d. datuojamo dokumento sužinome dar ir tai, kad Vitebsko tiltininko pareigas anksčiau ėjo keli asmenys – teisėtai savo pareigas ėjęs Lietuvos didžiojo kunigaikščio pareigūnas, vadinamas *žemės tiltininku* (*земский мостовничий*) ir Vitebsko vaivados tarnybininkas. Pastarojo veikla, Vitebsko miestiečių požiūriu, buvo neteisėta. Pagal nusistovėjusią tvarką, miestiečiai kartą per metus tiesdavo tiltus Vitebske vadovaujami *žemės tiltininko*¹²⁰¹.

Kaip ir Smolensko bei Polocko atvejais, Vitebsko vėliavininko pareigybės atsiradimą galima tiesiogiai sieti su LDK ir MDK karais. Atlikdamas savo pareigas šis pareigūnas turėjo vadovautis Pirmojo Lietuvos Statuto II skyriaus 9 straipsniu. Jame nurodyta, kad vėliavininkai negali karinio šaukimo metu palikti karo prievolinkų namuose, nuslėpti nuo etmono informacijos apie neatvykusius į kariuomenės telkimo vietą asmenis ir paleisti karo prievolinkus namo be etmono žinios. Už tai vėliavininkams grėsė pareigų ir dvaro netekimas¹²⁰². Neturime duomenų, kad Vitebsko vėliavininkai būtų kaip nors prasižengę ir sulaukę minėtame Statuto straipsnyje numatytos bausmės. Kita vertus, turime išlikusį Vitebsko vėliavininko Gurkos Aleknovičiaus 1556 m. sudarytą sąrašą, kuriame minimi į karo tarnybą neatvykę kunigaikščiai ir bajorai, turintys Vitebsko paviete valdų¹²⁰³. Tai rodo, kad vėliavininkas vadovavosi Pirmuoju Lietuvos Statutu.

E. Saviščevas atkreipė dėmesį į tai, kad LDK pavietų vėliavininkai būdavo autoritetingi asmenys, tad įgydavo įvairių papildomų pareigų. Jie būdavo vaivadų, vietininkų, laikytojų, seniūnų teismo tarėjais, liudydavo bajoriškos kilmės įrodymo bylose, bajorų testamentuose ir panašiai¹²⁰⁴. Vitebsko vėliavininkai taip pat dalyvaudavo vaivadų arba jų pavaduotojų (pavaiavadžių) teismuose¹²⁰⁵, liudydavo vietos gyventojų dokumentuose¹²⁰⁶.

Vitebsko medžiokliai prižiūrėdavo valdovo medžioklės plotus ir girias Vitebsko paviete. Šiuos plotus ir girias medžiokliui nurodydavo tarnybiniai žmonės, atsakingi už valdovo medžioklės ūkio priežiūrą¹²⁰⁷.

¹²⁰¹ LVIA, MKF-2, knyga nr. 35, l. 77v–80.

¹²⁰² PLS, p. 144–145.

¹²⁰³ *Popisy wojskowe*, nr 29, s. 105–106.

¹²⁰⁴ Saviščevas E., XVI a. I p. vėliavininkai.

¹²⁰⁵ LMAVB RS, f. 43, b. 23248, l. 1; *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 12, с. 12.

¹²⁰⁶ LVIA, f. 599, ap. 1, b. 259, l. 1.

¹²⁰⁷ *Судебная книга. 1533–1540*, док. № 184, с. 319–320. Plg. vēlesnius nei aptariamasis laikotarpis duomenis: LVIA, MKF-2, knyga nr. 66, l. 103v–104v.

Vitebsko bebrininkai medžiodavo bebrus Lietuvos didžiajam kunigaikščiui priklausiusiose bebrų gaudymvietėse ir prižiūrėdavo šias gaudymvietes¹²⁰⁸. Be to, bebrininkai prižiūrėdavo, kad nuosavų gaudymviečių neturintys Vitebsko pavieto gyventojai nelaikytų pas save bebrų medžiokliai skirtų tinklų ir šunų. Už šio papročio pažeidimą bebrininkai imdavo baudą ir konfiskuodavo tinklus bei šunis¹²⁰⁹.

Tiriant Vitebsko pilies raštininkų / rašovų veiklą tenka susidurti su svarbia problema. Aptardami pareigybių genezę minėjome, kad tik po 1564–1566 m. LDK įvykdytų administracinės bei teismų reformų vietos administracinėje raštvedyboje įsivyravo *Vitebsko pilies raštininko* įvardijimas, nusistovėjo šių pareigūnų prerogatyvos ir skyrimo tvarka. Tuo tarpu iki tol oficialius Vitebsko pilies administracijos dokumentus surašinėdavusių asmenų pareigų įvardijimas, prerogatyvos ir skyrimo tvarka nebuvo griežtai apibrėžti.

Vitebsko vietininkai, vaivados ir jų pavaduotojai turėjo tarnus, tvarkydavusius privačią jų raštvedybą. Antai 1558 m. liepos 6 d. datuojamą Vitebsko vaivados kunigaikščio Stepono Andrejevičiaus Zbaraskio raštą „savo pono nurodymu“ surašė Michailas Myška¹²¹⁰. Tačiau jo negalima laikyti Vitebsko pilies raštininku ar rašovu, nes jis nesiejamas su šia pilimi. Tai buvo privatus Zbaraskio raštininkas. Su Vitebsko pilimi ir jos raštvedyba galima sieti kito asmens – Fiodoro Furso – veiklą. Jis dirbo kartu su minėtu Vitebsko vaivada Zbaraskiu¹²¹¹, šio pavaivadžiu kunigaikščiu Pavelu Jurjevičiumi Sokolinskiu¹²¹² ir Vitebsko vaivadijos valdytoju (dar negavusiu vaivados pareigybės) Stanislovu Mikalojaičiu Pacu¹²¹³. Taigi Fiodoro Furso veikla nebuvo susijusi tik su kurio nors vieno pareigūno veikla. Be to, 1564 m. liepos 24 d. surašytas jo dokumentas vadinamas „išrašu iš *Vitebsko vaivadijos valdovo pilies knygu*“¹²¹⁴. Tai leidžia teigti, kad Fiodoras Fursas dirbo šios pilies raštininku arba rašovu. Galbūt jis ne tik darydavo išrašus iš pilies knygu, bet ir pildydavo bei tvarkydavo pačias knygas.

Ne visais atvejais galima tiksliai atskirti vieno ar kito raštininko ar rašovo veiklos pobūdį. Ypač tai pasakytina apie asmenis, kurie sudarė Vitebsko vaivadų teismo knygas. Turime išlikusias Jono Jurgaičio Hlebavičiaus ir

¹²⁰⁸ Судебная книга. 1533–1540, док. № 184, с. 320–321.

¹²⁰⁹ Ten pat, dok. nr. 17, p. 74–75.

¹²¹⁰ LMAVB RS, f. 43, b. 16828, l. 1: „На росказане панске Михал Мышка“.

¹²¹¹ Ten pat, b. 23252, l. 1–2.

¹²¹² Ten pat, b. 16833, l. 1.

¹²¹³ Ten pat, b. 16832, l. 6–6v.

¹²¹⁴ Ten pat, l. 6: „Выпис с книг замку господарского воеводства Витебского“.

Motiejaus Vaitiekaičio Jonaičio Kločkos teismo knygas – Lietuvos Metrikos 16-ąją Užrašymų ir 9-ąją Teismų bylų knygas. Viename dokumente minimos ir Vitebsko vaivados kunigaikščio Stepono Andrejevičiaus Zbaraskio teismo knygos (pačios knygos neišlikusios)¹²¹⁵. Lietuvos Metrikos 16-osios Užrašymų ir 9-osios Teismų bylų knygų negalima laikyti Vitebsko pilies teismo knygomis, kadangi dalis dokumentų buvo sudaryta ne Vitebske. Veikiausiai ne vien Vitebske buvo pildomos ir Stepono Andrejevičiaus Zbaraskio teismo knygos. Visų trijų vaivadų teismo knygas sudariusių asmenų vardai nežinomi, tad papildomų duomenų apie jų veiklą neturime. Tačiau labai tikėtina, kad jie sudarinėjo ne tik šias knygas, bet ir surašinėjo savo ponų privačius raštus.

Apie ne visuomet aiškias ribas tarp privačios ir pareigybinės raštininkų bei rašovų veiklos byloja ir konkretūs atvejai. 1532 m. balandžio 17 d. datuojamame dokumente minimas Vitebsko pavaivadžio rašovas Afanasas. Kreipimasis į jį šiame dokumente prilyginamas kreipimuisi į Vitebsko pilies instituciją¹²¹⁶. Vis dėlto akcentuojamas Afanaso pavaldumas Vitebsko pavaivadžiui, o ne jo kaip rašovo veikla. Lieka neaišku, kokio pobūdžio dokumentus jis surašinėdavo.

Galima daryti išvadą, kad Vitebsko pilies raštininko pareigybė formavosi praktiškai iki pat 1564–1566 m. LDK įvykdytų administracinės ir teismų reformų. Apie šios pareigybės susiformavimą byloja Vitebsko pilies knygų atsiradimas. Galutinai Vitebsko pilies raštininko prerogatyvos turėjo nusistovėti įgyvendinus minėtas reformas.

Savitą aptariamojo laikotarpio pareigūnų grupę sudaro Vitebsko pavieto valsčių valdytojai. Aptardami pareigybių genezę minėjome, kad XV a. pabaigoje vietos bajorai gaudavo valdyti Vitebsko žemei priklausiusius Ozereco, Veližo ir Žižeco valsčius. Visus juos galima priskirti šio regiono Vitebsko pavietui. Neabejotina, kad minėtų valsčių valdytojai privalėjo mokėti valdovui priklausančias duokles, gaunamas iš valstiečių. Apie kitas šių pareigūnų funkcijas informacijos neturime. Jos veikiausiai buvo panašios į Vitebsko žemės Ozeriščės ir Usviato valsčių, taip pat Smolensko ir Polocko žemių valsčių valdytojų funkcijas.

Į atskirą pogrupį galima išskirti Vitebsko miesto rašovus ir vaitus. Apie pastarųjų pareigūnų prerogatyvas turime nemažai informacijos. Vaitai buvo pagrindiniai Vitebsko miestiečių atstovai, sprendavę jų reikalus su LDK

¹²¹⁵ Ten pat, b. 23252, l. 1.

¹²¹⁶ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 105, с. 74.

centrine valdžia¹²¹⁷. Be to, šie pareigūnai dalyvaudavo Vitebsko vaivadų teismuose nagrinėjant įvairias, dažnai susijusias su Vitebsko miestiečiais, bylas¹²¹⁸, susirašinėdavo su Rygos miesto pareigūnais dėl Vitebsko miestiečių prekybinių reikalų¹²¹⁹, išduodavo jiems bemuičius raštus¹²²⁰. Tuo tarpu Vitebsko miesto rašovo prerogatyvos ne visiškai aiškios. 1530 m. rugpjūčio 26 d. vykusiame teismo procese rašovas Bogdanas Oleškovičius paliudijo, kad yra būtent Vitebsko miesto rašovas ir nurodė, kad miestiečių paliepiamu rašė su jų reikalais susijusius raštus. Patys miestiečiai tuo metu paneigė, kad Bogdanas Oleškovičius yra miesto rašovas¹²²¹. Tačiau jis būtent taip vadinamas kitame dokumente, rašytame 1539 arba 1540 m.¹²²²

Pareigybių skyrimo tvarka

Apie Vitebsko pavieto pareigūnų skyrimo tvarką informacijos randame Vitebsko žemei suteiktose Lietuvos didžiųjų kunigaikščių privilegijose. Jau minėjome anksčiau, kad jos aptariamuoju laikotarpiu buvo suteiktos 4 kartus: 1503 m. liepos 16 d.¹²²³, 1509 m. vasario 18 d.¹²²⁴, 1547 m. vasario 21 d.¹²²⁵ ir 1561 m. birželio 6 d.¹²²⁶ Kelios nuostatos buvo skirtos apibrėžti Vitebsko vietininko (nuo 1511 m. vaivados) paskyrimo ir pašalinimo iš pareigų tvarkai. Valdovas įsipareigojo skirti šį pareigūną atsižvelgdamas į vietos gyventojų nuomonę. Į Vitebską atvykęs naujai paskirtas vietininkas arba vaivada turėjo prisiekti vitebskiečiams, jog bausmes skirs sąžiningai (remdamasis teise). Be to, jiems suteikta teisė prašyti Lietuvos didžiojo kunigaikščio pakeisti neįtikusį vietininką ar vaivadą kitu.

Vitebsko gyventojai neabejotinai buvo suinteresuoti vietininko ar vaivados skyrimo ir pašalinimo iš pareigų tvarkos reglamentavimu, nes į šias pareigas paprastai būdavo skiriami iš kitur kilę asmenys. Be to, vietininkų ir vaivadų neteisėti (prieštaraujantys vietos gyventojų teisėms) veiksmai galėjo

¹²¹⁷ Ten pat, dok. nr. 41, p. 29–31.

¹²¹⁸ *Судебная книга. 1533–1540*, док. № 62, 63, 129, 155, 204, 205, с. 124–126, 231, 277, 349, 351.

¹²¹⁹ *Athenaeum*, vol. XI, вып. 1, дак. № 3–5, с. 29–37; *LVVA*, f. 8, apr. 4, l. nr. 16; 19; 20; 23.

¹²²⁰ *Athenaeum*, vol. XI, вып. 1, дак. № 6, с. 38–39.

¹²²¹ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 41, с. 30–31.

¹²²² *Судебная книга. 1533–1540*, док. № 156, с. 278.

¹²²³ *LM* 5, dok. nr. 255, p. 162–163.

¹²²⁴ *LM* 8, dok. nr. 387, p. 290–292; *LM* 25, dok. nr. 116, p. 173–175.

¹²²⁵ Макараў М., 2008, Дадатак 3. Дакументы па гісторыі местаў на віцебскім праве, док. № 1, с. 178–181.

¹²²⁶ Ten pat, dok. nr. 2, p. 181–187.

pakenkti vitebskiečių interesams. Todėl kilus konfliktui tarp Vitebsko vaivados Ivano Bogdanovičiaus Sapiegos ir vietos bajorų bei miestiečių, šių sluoksnių atstovai maždaug 1528 m. pabaigoje nuvyko pas Lietuvos didįjį kunigaikštį ir remdamiesi Vitebsko žemei suteiktomis privilegijomis paprašė paskirti naują vaivadą¹²²⁷.

Atliekant empirinį tyrimą pavyko aptikti tik vieną Vitebsko vaivados pareigybės suteikties dokumentą. 1532 m. lapkričio 10 d. datuojamu Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo raštu ši pareigybė buvo suteikta Motiejui Vaitiekaičiui Jonaičiui Kločkai. Rašte minima, kad Kločka Vitebsko vaivada skiriamas atsižvelgus į jo protėvių ir jo paties nuopelnus, taip pat Žygimanto Senojo žmonos Bonos Sforcos užtarimą¹²²⁸. Kituose šaltiniuose randame lakoniškus paminėjimus apie Vitebsko vaivados pareigybės suteikimą Jurgiui Vaitiekaičiui Nosilovskiui (1542 m. gegužės 24 d.¹²²⁹) ir Stanislovui Petraičiui Kiškai (1544 m., maždaug spalio pradžioje¹²³⁰). Nė vienu atveju neturime informacijos, kad skirdamas Vitebsko vaivadą Lietuvos didysis kunigaikštis būtų rėmęsis Vitebsko žemei suteiktomis privilegijomis ir atsižvelgęs į vietos gyventojų nuomonę.

Apie kitų Vitebsko pareigybių skyrimo tvarką ir kompetencijos ribas šiose privilegijose išvis neužsimenama. Tai stebina, kadangi Vitebske, kaip ir Smolenske ar Polocke, vietininkai ir vaivados buvo linkę savo tarnams neteisėtai skirti vietos valdžios pareigybes arba perleisti dalį vietos pareigūnams priklausančių prerogatyvų. Tačiau Smolensko ir Polocko žemėms suteiktose privilegijose valdovas pasirūpino uždrausti tokius mėginimus¹²³¹. Tuo tarpu Vitebsko atveju analogiškus draudimus aptinkame tik valdovo nagrinėtų bylų tekstuose. Galime išskirti kelias tokias bylas.

Pirmas rimtesnis ginčas tarp Vitebsko vaivados ir vietos gyventojų dėl pareigybių skyrimo tvarkos kilo 1516 m. Vitebsko kunigaikščiai ir bajorai skundėsi Lietuvos valdovui Žygimantui Senajam, kad vaivada Jonušas Stanislovaitis Kostevičius, pažeisdamas nusistovėjusią tvarką, atėmė iš jų Vitebsko pilininko, arklidininko, raktininko ir medžioklio pareigybes ir suteikė jas savo tarnams. Valdovas 1516 m. rugpjūčio 4 d. priimtu teismo

¹²²⁷ *LM* 15, dok. nr. 35, p. 78.

¹²²⁸ *LM* 17, dok. nr. 276, p. 276–277.

¹²²⁹ *МБКЛ* 28, дак. № 102, с. 146.

¹²³⁰ *Kronika Macieja Strykowskiego*, t. II, s. 400; *ИСПЛ*, т. 35, с. 237–238. Dėl datavimo žr. 2 priedą.

¹²³¹ *LM* 5, dok. nr. 561, p. 378; *LM* 8, dok. nr. 613, p. 454.

sprendimu grąžino senąją tvarką ir patvirtino, jog minėtos pareigybės gali būti suteikiamos tik Vitebsko kunigaikščiams ir bajorams¹²³².

Po kelių dešimtmečių buvo nagrinėjama byla dėl Vitebsko tiltininko pareigybės skyrimo tvarkos. 1544 m. spalio 11 d. datuojamame dokumente atpasakotas Vitebsko miestiečių ir prastuomenės (*посполство*) skundas prieš velionį Vitebsko vaivadą Jurgį Vaitiekaitį Nosilovskį. Jis pažeidė nuo seno nusistovėjusias tiltų tiesimo prievolės sąlygas ir vietoj tiltininko pareigas teisėtai ėjusio Vitebsko pareigūno, vadinamo *žemės tiltininku* (*земский мостовничий*), paskyrė savo tarnybininką. Valdovas Žygimantas Senasis ir šiuo atveju patvirtino ankstesnę tvarką ir nurodė, kad tiltininko pareigas turi eiti ne vaivados tarnybininkas, o *žemės tiltininkas*¹²³³.

Pirmiausia vertėtų plačiau aptarti ankstyvesnį, 1516 m. rugpjūčio 4 d. priimtą Žygimanto Senojo sprendimą. Šiame dokumente pabrėžiama, kad Vitebsko vaivada Jonušas Stanislovaitis Kostevičius suteikė vietines pilininko, arklidininko, raktininko ir medžioklio pareigybes savo tarnams, nors šios pareigybės paprastai būdavo suteikiamos tik Vitebsko kunigaikščiams ir bajorams Lietuvos didžiųjų kunigaikščių suteiktimis¹²³⁴. Pasitaręs su Ponų taryba Žygimantas Senasis nusprendė, kad minėtos pareigybės turi būti skiriamos tik Vitebsko kunigaikščiams ir bajorams valdovo nuožiūra, o „Vitebsko vaivados negali į tai niekaip kištis“¹²³⁵. Priimdamas tokį sprendimą valdovas kunigaikščius ir bajorus „paliko prie senovės“¹²³⁶.

Taigi Vitebsko pilininko, arklidininko, raktininko ir medžioklio pareigybių skyrimas teisiniu požiūriu buvo vien tik Lietuvos didžiojo kunigaikščio prerogatyva, šios pareigybės galėjo būti skiriamos tik vietos kilmingiesiems. Vitebsko vaivada formaliai neturėjo jokios teisės kištis į pareigybių skyrimą. Kitų Lietuvos Metrikos dokumentų duomenys rodo, kad 1516 m. rugpjūčio 4 d. patvirtinta pareigybių skyrimo tvarka iš tiesų buvo nusistovėjusi anksčiau. Maždaug XV a. aštuntame – devintame

¹²³² РИБ, т. 20, Книга вторая судебных дел (1506–1523), док. № 243, с. 925. Plg. *Acta Tomiciana*, t. 4, dok. nr. 1, s. 4.

¹²³³ LVIA, MKF-2, knyga nr. 35, l. 77v–80.

¹²³⁴ РИБ, т. 20, Книга вторая судебных дел (1506–1523), док. № 243, с. 925: „*Такежъ жаловали намъ князи и бояре Витебъскии на пана Януша Костевича о вранды: городничное и конюшное, ключъ, ловчее; ижъ то панъ Янушъ въ нихъ поотнималъ и даеть своимъ слугамъ от себе держати; а здавна предкове ихъ, зъ данины предковъ нашихъ, и тежъ они сами, зъ данины наше, тыи вранды держивали*“.

¹²³⁵ Ten pat: „[...] а воеводы Витебскии не мають въ то ни во што ся вступати“.

¹²³⁶ Ten pat: „[...] оставили ихъ при старыне [...]“.

dešimtmetyje sudarytame Vitebsko bajorų ir jiems suteiktų valsčių sąrašė minimi arklidininkas Kopotas, pilininkas Gerasimas, raktininkas Ivaška Daškovičius ir jo brolis medžioklis Alekna¹²³⁷. Dar anksčiau, apie 1440–1450 m. darytame Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteiktųjų knygos įrašė minimas Ivaška, kuriam tuo metu buvo suteikta Vitebsko pilininko pareigybė (žr. 2 priedą), veikiausiai irgi buvo vietos bajoras.

Žygimanto Senojo patvirtinta Vitebsko pareigybių skyrimo tvarka kurią laiką veikė be pažeidimų. Lietuvos Metrikoje aptinkame nemažai XVI a. trečiu – ketvirtu dešimtmečiais datuojamų dokumentų, fiksuojančių Vitebsko pilininko, arklidininko, raktininko ir medžioklio pareigybių skyrimą vietos bajorams. 1524 m. liepos 30 d. Vitebsko bajoras Andrejus Gerasimovičius vieneriems metams buvo paskirtas Vitebsko medžiokliu¹²³⁸. 1525 m. liepos 27 d. ši pareigybė dvejiems metams suteikta kitam vietos bajorui – Fiodorui Mitkovičiui¹²³⁹. Tam pačiam laikotarpiui Vitebsko raktininko pareigybė 1524 m. liepos 1 d. suteikta vietos bajorui Grigorijui Ivaškovičiui¹²⁴⁰.

Šias tris suteiktis fiksuojantys dokumentai labai lakoniški ir nesuteikia daug informacijos apie medžioklio ir raktininko pareigybių suteikimo aplinkybes. Kur kas daugiau informacijos turime apie arklidininko ir pilininko pareigybių suteiktis. 1524 m. birželio 26 d. datuojamame rašte minima, kad Vitebsko pilininkas Senka Daškovičius dėl ligos perdavė savo pareigas vietos bajorui ir valdovo dvarioniui Romanui Gerasimovičiui. Tai buvo atlikta kitų vietos bajorų ir vaivados Ivano Bogdanovičiaus Sapiegos akivaizdoje. Žygimantas Senasis, atsižvelgęs į šias aplinkybes, suteikė Gerasimovičiui Vitebsko pilininko pareigybę iki gyvenimo pabaigos. Tuo pačiu jam buvo suteikta ir Vitebsko vėliavininko pareigybė¹²⁴¹.

Tokia įvykių eiga leidžia teigti, kad Senka Daškovičius, susiklosčius nenumatytoms aplinkybėms (sunkiai susirgęs), turėjo teisę perduoti pilininko pareigas kitam asmeniui, tačiau ši veiksmą būtinai turėjo patvirtinti Lietuvos didysis kunigaikštis, kuris, akivaizdu, neprieštaravo Romano Gerasimovičiaus kandidatūrai (šis buvo valdovo dvarionis). Taip valdovas išlaikė savo teisę skirti Vitebsko pilininko pareigybę ir tuo pačiu išvengė galimos kolizijos su vietos kilmingaisiais. Vitebsko vaivada Ivanas Bogdanovičius Sapiega šioje situacijoje buvo tik stebėtojas ir nepažeidė

¹²³⁷ LM 4, dok. nr. 61, p. 109.

¹²³⁸ LM 12, dok. nr. 355, p. 309.

¹²³⁹ LM 14, dok. nr. 525, p. 215.

¹²⁴⁰ LM 12, dok. nr. 354, p. 309.

¹²⁴¹ Ten pat, dok. nr. 349, p. 307.

1516 m. rugpjūčio 4 d. priimto Žygimanto Senojo sprendimo. Tiesa, pastarasis dėl viso pikto perspėjo vaivadą nesikėsinti į Romanui Gerasimovičiui suteiktas pareigybes¹²⁴².

Vitebsko arklidininko pareigybės suteiktis XVI a. trečiame – ketvirtame dešimtmetyje fiksuojančių dokumentų turime daugiau nei kitų pareigybių suteikčių atveju – tris. Šie dokumentai rodo, jog arklidininko pareigybės skyrimo tvarka nebuvo nuosekli. 1524 m. liepos 4 d. arklidininku dvejimms metams buvo paskirtas Vitebsko bajoras Timofejus Ivaškovičius¹²⁴³. Po kelerių metų, 1526 m. kovo 22 d., pasirodžiusiame kitame valdovo rašte minima, jog Vitebsko arklidininko pareigybė suteikta vietos bajorui Bogdanui Andrejevičiui Kopotui, tačiau kitokiomis sąlygomis – iki gyvenimo pabaigos¹²⁴⁴. Šis skirtumas iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti nereikšmingas. Tačiau 1533 m. rugpjūčio 7 d. datuojamame Žygimanto Senojo rašte kalbama apie Vitebsko arklidininko pareigybės suteikimą vitebskiečiui Grigorijui Olferjevičiui dvejimms metams ir akcentuojama, kad arklidininko pareigybę vietos bajorai visada gauna būtent tokiam laikotarpiui¹²⁴⁵. Be to, šio rašto pasirodymo metu Bogdanas Andrejevičius Kopotas dar buvo gyvas.

Tokia situacija rodytų, kad skirdama Vitebsko arklidininko pareigybę nevienodomis sąlygomis Lietuvos didžiojo kunigaikščio administracija tiesiog susipainiojo. Šaltiniuose nekalbama apie tai, kaip buvo mėginama išspręsti šią situaciją. Tačiau rekonstruoti jos raidą mums padeda surinkti duomenys apie Vitebsko arklidininko pareigas ėjusius asmenis (žr. 2 priedą ir 4 lentelę). Praėjus šiek tiek daugiau nei ketveriems metams po to, kai į šias pareigas iki gyvenimo pabaigos buvo paskirtas Bogdanas Andrejevičius Kopotas, arklidininku šaltiniuose pradėtas vadinti jo brolis Vasilijus. Jis kaip arklidininkas minimas nuo 1530 m. rugpjūčio 6 d. iki 1532 m. gegužės 31 d., bet nežinome, kokiomis sąlygomis šias pareigas gavo (dvejimms metams?).

¹²⁴² Ten pat: „Жыгымонтъ. Воеводе витебъскому, [...], пану Ивану Богдановичу Сопезе, [...]. И ты бы вжо в тыи влады ничымъ ся не въступаль и инымъ никому уступати ся не казаль“.

¹²⁴³ Ten pat, dok. nr. 357, p. 310.

¹²⁴⁴ Ten pat, dok. nr. 571, p. 441: „Воеводе витебъскому, [...], пану Ивану Богдановичу Сопезе, [...]. Дали есмо конюшое Витебъское боярину витебъскому Богдану Андреевичу Копътевича со всем по тому, как и первыи конюшии наши тот врад держивали, до его живота, и ты бы о том ведаль и ему в тое конюшое увязане дал“.

¹²⁴⁵ LM 17, dok. nr. 375, p. 362: „Дали есьмо врад конюшое витебъское боярину витебъскому Григорью Олифировичу, [...], со вьсимъ по тому, какъ перьвыи конюшии его держивали, на два годы, бо деи завьжды тотъ врад бояре тамошньни держать на два годы“.

Keliuose dokumentuose, datuojamuose 1532 m. spalio 21 ir 25 d., Vitebsko arklidininku vėl įvardijamas Bogdanas Andrejevičius Kopotas. Tačiau visai netrukus šias pareigas susigražino jo brolis Vasilijus, kaip arklidininkas minimas 1533 m. kovo 9 d. datuojamame dokumente. Šiek tiek vėliau, 1533 m. rugpjūčio 7 d. datuojamame kitame dokumente Vasilijus jau minimas kaip buvęs arklidininkas. Tuo pačiu dokumentu, kaip minėjome anksčiau, arklidininko pareigybė dvejiems metams suteikta Grigorijui Olferjevičiui. Tai vienintelis mums žinomas jo kaip Vitebsko arklidininko paminėjimas. Nuo 1537 m. balandžio 29 d. kaip arklidininkas vėl pradedamas minėti Bogdanas Andrejevičius Kopotas, šias pareigas be pertrūkių ėjęs bent jau iki 1553 m. balandžio 16 d. Tikėtina, kad šį kartą jis Vitebsko arklidininku jau iš tiesų buvo iki pat savo gyvenimo pabaigos. Toks ilgas Bogdano Andrejevičiaus buvimas arklidininku akivaizdžiai prieštarauja 1533 m. rugpjūčio 7 d. dokumente deklaruotai skyrimo į šias pareigas tvarkai.

4 lentelė. Vitebsko arklidininkai XVI a. trečiame – šeštame dešimtmetyje

Arklidininkas	Pareigybės turėjimo laikotarpis pagal paminėjimus šaltiniuose¹²⁴⁶	Pareigybės suteikimo sąlygos
Timofejus Ivaškovičius	1524 07 04	2 metams
Bogdanas Andrejevičius Kopotas	1526 03 22	iki gyvenimo pabaigos
Vasilijus Andrejevičius Kopotas	1530 08 06 – 1532 05 31	?
Bogdanas Andrejevičius Kopotas	1532 10 21–25	
Vasilijus Andrejevičius Kopotas	1533 03 09	
Grigorijus Olferjevičius	1533 08 07	2 metams
Bogdanas Andrejevičius Kopotas	1537 04 29 – 1553 04 16	

Gali kilti klausimas, ar buvo verta mėginti išskirti atskirus laikotarpius, kai Vitebsko arklidininko pareigas ėjo skirtingi asmenys. Galbūt tas pačias pareigas vienu metu ėjo keli asmenys? Būtent taip buvo kaimyniniame

¹²⁴⁶ Nuorodas į šaltinius pateikiame 2 priede, todėl šioje lentelėje jų nekartojame.

Smolenske¹²⁴⁷. Tačiau visuose mums žinomuose valdovo raštuose, kuriuose kalbama apie Vitebsko arklidininko pareigybės suteikimą, minimas tik vienas šias pareigas gaunantis asmuo. Be to, nepavyko aptikti nė vieno dokumento, kuriame būtų minimi bent du asmenys, eję Vitebsko arklidininko pareigas tuo pačiu metu.

Panašu, kad dažnai keisdama Vitebsko arklidininkus Lietuvos didžiojo kunigaikščio administracija mėgino laikytis arklidininko pareigų skyrimo dvejų metų laikotarpiui principo, bet neatšaukė savo sprendimo suteikti šias pareigas Bogdanui Andrejevičiui Kopotui iki gyvenimo pabaigos. Dėl to pastarasis arklidininku buvo net tris kartus. Tokia prieštaringa padėtis galėjo paskatinti Vitebsko vaivadą Ivaną Bogdanovičių Sapiegą pradėti kištis į vietos valdžios pareigybių skyrimą. Neturime tiesioginių įrodymų, kad jis būtų mėginęs taip pasielgti, tačiau žinome, kad maždaug 1528 m. pabaigoje Vitebsko bajorai ir miestiečiai apkaltino Sapiegą įvairiomis neįvardytomis skriaudomis ir paprašė Lietuvos didžiojo kunigaikščio paskirti naują vaivadą. Valdovas pažadėjo nusiūsti kokią nors savo žmogų į Vitebską, kad šis išsiaiškintų, ar ten likę vietos bajorai bei miestiečiai taip pat nori naujo vaivados. Pasitvirtinus tokiai vietos gyventojų pozicijai, valdovas turėjo pašalinti Ivaną Bogdanovičių Sapiegą iš Vitebsko vaivados pareigų ir paskirti į jas kitą asmenį¹²⁴⁸.

Tiksliai nežinome, kokia buvo šios bylos baigtis. Tačiau iškalbinga tai, kad visai netrukus po jos nagrinėjimo kaip Vitebsko vaivada šaltiniuose pradedamas minėti Jonas Jurgaitis Hlebavičius (žr. 2 priedą). Tai leidžia teigti, kad valdovas patenkino Vitebsko bajorų ir miestiečių skundą.

Panašu, kad Jonas Jurgaitis Hlebavičius pasimokė iš savo pirmtako klaidų. Šaltinių duomenys rodo, kad jam einant Vitebsko vaivados pareigas rimtesnių konfliktų su vietos gyventojais nekilo. Tačiau situacija pasikeitė, kai šias pareigas gavo Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka ir Jurgis Vaitiekaitis Nosilovskis. Jau minėjome, kad Vitebsko miestiečiai ir

¹²⁴⁷ *LM 5*, dok. nr. 589, p. 399–400.

¹²⁴⁸ *LM 15*, dok. nr. 35, p. 78. Su šia byla neabejotinai turėtume sieti 1528 m. spalio 3 d. datuojamą valdovo Žygimanto Senojo raštą, adresuotą Vitebsko vaivadai Ivanui Bogdanovičiui Sapiegai. Jame nurodoma, kad Vitebsko vaitas ir miestiečiai skundėsi valdovui dėl vaivados padarytų skriaudų ir įvestų neteisėtų naujovių, kurios detalai aptariamoms. Atsižvelgęs į vaito ir miestiečių skundą, valdovas atšaukė Ivano Bogdanovičiaus Sapiegos įvestas naujoves ir nurodė jų nebeįvedinėti (*LM 224*, dok. nr. 309, p. 260–261). Tarp išvardytų naujovių apie Vitebsko vietos valdžios pareigybių skyrimo tvarkos pažeidimus nieko neužsiminama. Kita vertus, šiame rašte aptarti tik Vitebsko vaito ir miestiečių kaltinimai. Dėl ko vaivada Ivanas Bogdanovičius Sapiega sukėlė vietos bajorų nepasitenkinimą, lieka neaišku.

prastuomenė buvo apskundę Nosilovskį dėl to, kad šis pažeidė nuo seno nusistovėjusias tiltų tiesimo prievolės sąlygas ir vietoj Vitebsko tiltininko pareigas teisėtai ėjusio pareigūno – *žemės tiltininko (земский мостовничий)* paskyrė savo tarnybininką. Valdovas Žygimantas Senasis 1544 m. spalio 11 d. patvirtino, kad tiltininko pareigas turi eiti ne vaivados tarnybininkas, o *žemės tiltininkas*¹²⁴⁹.

Itin iškalbingi šioje byloje Jurgiui Vaitiekaičiui Nosilovskiui atstovavusių jo tarnybininkų kontrargumentai, kuriais jie mėgino atremti miestiečių ir prastuomenės kaltinimus. Atsakydami dėl Nosilovskio pertvarų, jo atstovai pareiškė, kad Nosilovskis „*jokių neteisybių ir naujienų jiems [vitebskiečiams – A.J.] nedaro, bet tokiu būdu tvarkosi, kaip ir pirmieji vaivados, jo pirmtakai, tvarkydavosi ir taip pat kaip prie pono Motiejaus Vaitiekaičio Jonaičio, Vitebsko vaivados, būdavo*“¹²⁵⁰.

Kitų šaltinių duomenys patvirtina tai, kad Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka, lygiai kaip ir Nosilovskis, į Vitebsko tiltininko pareigas skirdavo savo tarnybininkus. 1539 m. minimas Kločkos tiltininkas Vaitiekus Prūsas¹²⁵¹. Šis vaivada savo tarnybininkams suteikdavo ir kitas Vitebsko pareigybes. Vienas iš jų buvo bebrininko pareigas 1538 m. ėjęs Ždanas Janušковиčius¹²⁵². Medžioklio pareigas 1540 m. ėjo kitas Kločkos tarnybininkas Mikalojus Sklečevskis, kilęs ne iš Vitebsko¹²⁵³.

Neturime duomenų, kad Lietuvos didysis kunigaikštis būtų patvirtinęs Vitebsko vaivados Motiejaus Vaitiekaičio Jonaičio Kločkos tarnybininkų turėtas pareigybes. Tokio patvirtinimo ir negalėjo būti. Vitebsko medžioklio pareigybės suteikimas svetimkilmiui vaivados tarnybininkui akivaizdžiai prieštaravo 1516 m. rugpjūčio 4 d. priimtam valdovo sprendimui, kurį jau aptarėme. Tiltininko pareigų patikėjimas vaivados tarnybininkui taip pat buvo laikomas neteisėtu veiksnu. Taigi savo nuožiūra skirdamas Vitebsko pareigybes tarnybininkams Kločka neabejotinai pažeidė pareigybių skyrimo tvarką. Jis buvo ištikimas Žygimanto Senojo žmonos Bonos Sforcos

¹²⁴⁹ LVIA, MKF-2, knyga nr. 35, l. 77v–80.

¹²⁵⁰ Ten pat, l. 78: „[...] онъ жадныхъ кривдѣ и новинѣ имѣ не чинить, одно по тому ся справуеть, яко и первые воеводы, предки его, ся справовывали и яко тежѣ за пана Матея Воитеховича Яновича, воеводы витебского, бывало“.

¹²⁵¹ Судебная книга. 1533–1540, док. № 143, 156, с. 250, 278.

¹²⁵² Ten pat, dok. nr. 59, 184, p. 120, 320.

¹²⁵³ Ten pat, dok. nr. 184, p. 319.

šalininkas¹²⁵⁴ ir, matyt, galėjo tikėtis jos paramos, jeigu Vitebsko gyventojai būtų nusprendę rimčiau pasipriešinti savavališkam pareigybių skyrimui¹²⁵⁵.

Sunku tiksliai pasakyti, ar Vitebsko vaivados Jurgio Vaitiekaičio Nosilovskio ir vietos miestiečių bei prastuomenės byloje priimtas sprendimas buvo veiksmingas ir vėlesni vaivados iš tiesų nustojo skirti į tiltininko pareigas savo tarnybininkus. 1559 m. šias pareigas ėjo Kmita Ivanovičius Zelepuga, o 1563 m. – Ivanas Boguševičius Romeika (žr. 2 priedą). Nežinome, kokiomis aplinkybėmis šie du asmenys tapo tiltininkais ir ar tarnavo Vitebsko vaivadoms, tačiau neabejotina, kad jie buvo kilę iš Vitebsko¹²⁵⁶. Be to, šaltinių duomenys nerodo, kad Vitebsko gyventojai būtų skundęsi vaivados pareigas po Nosilovskio mirties ėjusiais asmenimis dėl tiltininko ir kitų vietos valdžios pareigybių neteisėto skyrimo. Veikiau buvo priešingai. Kai 1551 m. Vitebsko vaitas ir miestiečiai prašė Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto dar kartą paskelbti, jog buvusių vaivadų Kločkos ir Nosilovskio neteisėtos pertvarkos (įskaitant ir tarnybininkų skyrimą į tiltininko pareigas) yra negaliojančios, vaitą ir miestiečius užtarė tuometinis Vitebsko vaivada Stanislovas Petraitis Kiška¹²⁵⁷. Taigi tikėtina, kad minėto teismo sprendimo buvo paisoma.

Norėdami geriau suvokti Vitebsko vaito bei miestiečių kreipimosi į Žygimantą Augustą 1551 m. esmę, galime remtis kitų LDK regionų analogais. Aptardamas Žemaitijos seniūnų ir vietos bajorų santykius E. Saviščevas atkreipė dėmesį į tai, kad privilegijos Žemaitijos žemei 1545 m. prašė ne tik žemaičių bajorija, bet ir seniūnas. Istorikas šią aplinkybę įvertino kaip mėginimą sutvirtinti pasitikėjimą tarp Žemaitijos bajorijos, seniūno ir valdovo¹²⁵⁸. Panašiai galima vertinti ir vitebskiečių kreipimąsi į valdovą 1551 m. Prisdėdamas prie vaito ir miestiečių prašymo dar kartą atšaukti buvusių Vitebsko vaivadų neteisėtas pertvarkas, tuometinis vaivada Stanislovas Petraitis Kiška faktiškai deklaravo, kad jo interesas yra toks pat kaip ir vietos gyventojų bei prašymą patenkinusio valdovo – saugoti vietos gyventojų teises.

¹²⁵⁴ Воронин В. А., 2008, p. 7–8.

¹²⁵⁵ Nežinome, ar Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka kada nors buvo apskūstas valdovui dėl neteisėto Vitebsko vietos valdžios pareigybių skyrimo. Tiesa, Vitebsko miesto vaitas ir miestiečiai jį buvo apskundę dėl įvairių kitų skriaudų (*LVA*, MKF-2, knyga nr. 24, l. 101–102; ten pat, knyga nr. 35, l. 78v–80).

¹²⁵⁶ Žr. poskyrį apie Vitebsko pavieto pareigūnus ir jų karjeros ypatybes.

¹²⁵⁷ *LVA*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 80.

¹²⁵⁸ Saviščevas E., 2010, p. 141.

Vitebsko vietos valdžios pareigybių (išskyrus vaivados pareigybę) suteiktis patvirtinančių dokumentų pirmaisiais dešimtmečiais po Nosilovskio mirties (1544–1564 m.) yra nedaug. Mums žinomi tik du dokumentai, kuriais patvirtinamos Vitebsko miesto vaito pareigybės suteiktys ir vienas dokumentas, kuriuo patvirtinama raktininko pareigybės suteiktis. Šie dokumentai rodo, kad XVI a. šeštajame dešimtmetyje Vitebsko vaivados įgijo tam tikrų teisinių svertų skiriant kitas vietos valdžios pareigybes. Todėl verta juos plačiau aptarti.

1555 m. sausio 7 d. datuojamu dokumentu Žygimantas Augustas Vitebsko miesto vaito pareigybę patvirtino vietos miestiečiui Jovui Charkovičiui. Dokumente minima, kad Charkovičiui šią pareigybę beveik prieš dvejus metus buvo suteikęs velionis Vitebsko vaivada Stanislovas Petraitis Kiška. Prieš tai valdovas buvo nurodęs vaivadais pačiam išrinkti vaito pareigoms tinkamą kandidatą iš Vitebsko miestiečių. Aptariant šią situaciją akcentuojama, kad ne vaivados, o tik valdovai nuo seno suteikdavo Vitebsko miesto vaito pareigybę. Tačiau Kiška, suteikdamas šią pareigybę Jovui Charkovičiui, veikė ne savavališkai, bet pagal valdovo valią ir su jo žinia¹²⁵⁹.

Taigi skirdamas vaitą Vitebsko vaivada, valdovo požiūriu, jokio pažeidimo nepadarė. Kita vertus, valdovo leidimą vaivadais pačiam išrinkti vaitą turėtume vertinti kaip naują tuo metu reiškinių. Tame pačiame dokumente minima, kad Vitebsko miesto vaito Jovo Charkovičiaus pirmtakui Grišai Aleknovičiui Gutorui šias pareigas buvo suteikęs Žygimantas Augustas. Apie tai, kad Gutorą į vaito pareigas būtų išrinkęs vaivada, neužsimenama¹²⁶⁰. Dar anksčiau, 1525 m. rugpjūčio 21 d., Žygimantas Senasis Vitebsko miesto vaito pareigybę iki gyvenimo pabaigos patvirtino Jonui Michailovičiui Selickiui. Suteiktą fiksuojančiame rašte užsiminta, kad anksčiau šią pareigybę Selickiui iki kitokio savo sprendimo buvo suteikęs pats valdovas. Tačiau ir šiuo atveju neminama, kad vaivada būtų parinkęs kandidatą vaito pareigoms užimti¹²⁶¹.

Kiek kitokiomis aplinkybėmis Vitebsko miesto vaito pareigybę po Jovo Charkovičiaus mirties gavo kitas Vitebsko miestietis – Steponas Timofejevičius Luskina. Vaito pareigybę Luskinais patvirtinančiame 1557 m. gruodžio 8 d. valdovo dokumente minima, kad anksčiau šią pareigybę

¹²⁵⁹ *LVIA*, f. 1280, ap. 2, b. 180, l. 1; ten pat, MKF-2, knyga nr. 38, l. 4.

¹²⁶⁰ Ten pat, l. 1; ten pat, MKF-2, knyga nr. 38, l. 3v.

¹²⁶¹ *LM 12*, dok. nr. 516, p. 406–407.

Vitebsko miestiečių prašymu jam buvo suteikęs Vitebsko vaivada kunigaikštis Steponas Andrejevičius Zbaraskis. Šiame dokumente neminima, kad valdovas būtų liepęs vaivada paskirti naują vaitą. Šį vaivados žingsnį inspiravo Vitebsko miestiečiai, kurie vėliau patys nuvyko pas valdovą ir paprašė, kad vaito pareigybė būtų patvirtinta Luskinais. Svarbu tai, kad dėl tokios situacijos valdovas vaivada nepareiškė jokie priekaišto¹²⁶².

M. Makaravo tyrimai rodo, kad vėlesniais dešimtmečiais (iki Vitebskui suteikiant Magdeburgo teisę 1597 m.) Vitebsko vaitai būdavo skiriami panašiai. Miestiečiai patys išrinkdavo kandidatą vaito pareigoms užimti, o Lietuvos didysis kunigaikštis jį patvirtindavo¹²⁶³. Tačiau skiriant naują vaitą svarbi buvo ir Vitebsko vaivados parama¹²⁶⁴.

Apie išaugusią vaivadų įtaką leidžia spręsti ir 1556 m. kovo 25 d. datuojamas Žygimanto Augusto raštas, kuriuo Vitebsko pavieto žemioniui Dovydui Ivanovičiui Zelepugai patvirtinta Vitebsko raktininko pareigybė. Šiame rašte teigiama, kad Zelepugai raktininko pareigybę anksčiau buvo suteikęs Vitebsko vaivada Steponas Andrejevičius Zbaraskis, tačiau neužsiminta, kad šis vaivados veiksmas būtų suvokiamas kaip neteisėtas. Priešingai, Zbaraskio priimtas sprendimas suteikti raktininko pareigybę Dovydui Ivanovičiui Zelepugai buvo pagrindinis valdovo motyvas patvirtinti šią suteiktą. Pats vaivada raktininko pareigybės suteiktą fiksuojančiame savo rašte nurodė, kad Zelepugai šią pareigybę duoda tik iki kitokio valdovo sprendimo¹²⁶⁵. Panašiai Vitebsko pareigybes skirdavo ir vėlesni vaivados¹²⁶⁶.

Ši situacija rodo, kad 1516 m. rugpjūčio 4 d. Žygimanto Senojo priimtame teismo sprendime deklaruota nuostata, jog Vitebsko vaivados negali turėti jokios įtakos skiriant pilininko, arklidininko, raktininko ir medžioklio pareigybes, laikui bėgant pasikeitė. Galime daryti prielaidą, kad Vitebsko vaivados galių išplėtimas buvo Žygimanto Augusto nuolaida, siekiant, kad vaivados nustotų skirti vietas valdžios pareigybes neatsižvelgdami į valdovo ir Vitebsko gyventojų interesus. Svarbiausia tai,

¹²⁶² LVIA, MKF-2, knyga nr. 38, l. 86–87v. Savo ruožtu Steponas Timofejevičius Luskina, tarsi atsidėkodamas už suteiktą pareigybę, nevengdavo išreikšti ištikimybę valdovui pasivadindamas jo tarnu (*Athenaeum*, vol. XI, вып. 1, дак. № 5, с. 37: „Намениший слуга его королевское милости Стефан Тимофеевич, воит Витебский, низко чоломъ бьетъ“).

¹²⁶³ Kaimyninėje Oršoje vaitą taip pat rinkdavo miestiečiai, o tvirtindavo valdovas (Стрэнкоўскі С. П., 2010, с. 47–48).

¹²⁶⁴ Макараў М., 2004, с. 161–164; Макараў М., 2008, с. 120–122.

¹²⁶⁵ LVIA, MKF-2, knyga nr. 38, l. 27–27v.

¹²⁶⁶ Žr. disertacijos dalį apie Vitebsko pavieto pareigūnus 1564–1579 m.

kad valdovas išlaikė savo kaip aukščiausiojo siuzereno teisę tvirtinti pareigybių suteiktis.

Žygimantas Augustas buvo suinteresuotas palaikyti gerus santykius su Vitebsko vaivada ir kitais didikais, todėl jo nuolaidos buvo neišvengiama būtinybė. Tai lėmė bent kelios priežastys. Viena iš jų – auganti Maskvos valstybės karinė grėsmė ir 1558 m. prasidėjęs Livonijos karas. Vitebskas buvo netoli sienos su Maskvos valstybe, todėl reikėjo rūpintis šios pilies gynybinių pajėgumų stiprinimu. Tai visų pirma gulė ant Vitebsko vaivados pečių¹²⁶⁷. Todėl jis galėjo tikėtis valdovo palankumo ir nuolaidų.

Kita priežastis, skatinusi taikų valdovo ir didikų sugyvenimą, buvo LDK bajorų elgsenos pokyčiai, XVI a. penktajame dešimtmetyje pasireiškę suaktyvėjusiu jų dalyvavimu LDK seimuose. Bajorai juose teikė savo prašymus, kurie dažnai prieštaravo tiek valdovo, tiek diduomenės interesams ir kėlė jiems nemenkų problemų¹²⁶⁸. 1547 ir 1559 m. Vilniaus seimuose savo prašymus įteikė ir Vitebsko bajorų atstovai¹²⁶⁹. Tokia padėtis skatino valdovą siekti didikų paramos ir vengti su jais konfliktuoti¹²⁷⁰.

Atrodo, kad XVI a. šeštajame dešimtmetyje pasikeitė ir kita Žygimanto Senojo 1516 m. priimto teismo sprendimo nuostata – skirti pilininko, arklidininko, raktininko ir medžioklio pareigybes tik iš Vitebsko kilusiems kunigaikščiams ir bajorams. 1555–1583 m. Vitebsko pilininko pareigas ėjo Petras Timofejevičius Kisielius, kuris buvo kilęs ne iš Vitebsko, o iš Voluinės¹²⁷¹. Pilininko pareigybės suteiktą Kisieliui patvirtinančio Lietuvos didžiojo kunigaikščio rašto nepavyko aptikti, todėl lieka neaišku, kokiomis aplinkybėmis jis tapo pilininku. Tiesa, XVI a. viduryje LDK išryškėjo tendencija, kai svetimkilmiai bajorai sugebėdavo įsilieti į kitos žemės, vaivadijos ar pavieto visuomenę ir gauti vietines pareigybes įsigiję ten

¹²⁶⁷ Янушкевич А. Н., 2013, с. 38.

¹²⁶⁸ Błaszczuk G., 2002, s. 81–83; Gudavičius E., 1999, p. 560–563; Kiaupienė J., Lukšaitė I., 2013, p. 179; Machovenko J., 1999, p. 106.

¹²⁶⁹ Любавский М. К., 1900, с. 540; *РИБ*, т. 30, отд. 1–2, ч. 3, т. 1, Книга четвертая публичных дел, с. 290–294.

¹²⁷⁰ Попель Р. И., 2015, с. 153.

¹²⁷¹ Voluinėje egzistavo plati bajorų Kisielių giminė (Ворончук І. О., 2012, с. 443, 506; *Руська (Волинська) метрика*, с. 291, 361, 366, 407, 408, 417, 610, 678, 696, 718, 722, 727, 733, 734, 747, 748, 750, 754, 764; Яковенко Н., 2008, с. 217). Vitebsko pilininko Petro Timofejevičiaus Kisieliaus ir Voluinės bajorų Kisielių giminystės ryšius patvirtina rašytinių šaltinių duomenys ir herbinių antspaudų panašumas (Boniecki A., 1907a, s. 93–98; Kojalavičius-Vijūkas A., 2015, p. 317, 79-a nuoroda; Uruski S., 1909, s. 348–349; *Волинські грамоти XVI ст.*, док. № 44, с. 80).

valdų¹²⁷². Ši aplinkybė veikiausiai padėjo ir Petrui Timofejevičiui Kisieliui. 1551 m., t. y. dar prieš tapdamas Vitebsko pilininku, jis pirkto valdas iš vietos gyventojų¹²⁷³. 1555 m. Kisielius, jau tapęs pilininku, minimas kaip Vitebsko pavieto žemionis¹²⁷⁴. Po keliolikos metų (1567 m.) jis gavo iš valdovo patvirtinimą valdyti Vitebske turimas valdas ir kartu su savo palikuonimis buvo įpareigotas atlikinėti karinę tarnybą taip, „*kaip ir kiti mūsų žemionys, Vitebsko pavieto šlėkta*“¹²⁷⁵.

Galime daryti prielaidą, kad Petras Timofejevičius Kisielius atvyko į Vitebską kaip vaivados Stanislovo Petraičio Kiškos tarnybininkas. Galbūt jį tarnybos ryšiai siejo ir su vėlesniu Vitebsko vaivada Steponu Andrejevičiumi Zbaraskiu¹²⁷⁶. Kad ir kaip būtų, šaltinių duomenys nerodo, kad valdovas ar Vitebsko gyventojai būtų konfliktavę su vaivadomis dėl Kisieliaus. Todėl jis, reikia manyti, Vitebsko pilininko pareigas ėjo teisėtai.

XVI a. viduryje Vitebsko raktininko pareigybę taip pat gavo nevietinės kilmės asmuo. 1554 m. sausio 28 d. kaip raktininkas minimas Andrejus Vrocenskis, kuris, sprendžiant pagal šaltinių duomenis, buvo kilęs ne iš Vitebsko, o iš Palenkės¹²⁷⁷. Galbūt jis buvo tuometinio Vitebsko vaivados Stanislovo Petraičio Kiškos tarnybininkas. Tačiau nežinome, kokiomis aplinkybėmis Vrocenskis tapo Vitebsko raktininku ir ar valdovas bei vietos gyventojai tam prieštaravo. Tikėtina, kad gauti raktininko pareigybę jam pavyko įsigijus valdų Vitebsko paviete.

Apžvelgę XVI a. šeštojo dešimtmečio šaltinių duomenis, galime daryti prielaidą, kad tuo metu svetimkilmiams asmenims tapo legaliai prieinamos visos ar bent dauguma svarbiausių Vitebsko pareigybių, net ir tos, į kurias Žygimanto Senojo laikais jie teisiškai negalėjo pretenduoti. Pagrindine svetimkilmų įsiliejimo į Vitebsko valdžios elitą prielaida tapo žemės

¹²⁷² Saviščevas E., 2010, p. 171–172.

¹²⁷³ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 3271, l. 3–3v, 5–5v, 7–7v.

¹²⁷⁴ LMAVB RS, f. 43, b. 23252, l. 1.

¹²⁷⁵ LM 51, dok. nr. 84, p. 95: „[...] *яко и иные земляне наши, шляхта повету Витебского, [...]*“.

¹²⁷⁶ Viename 1560 m. spalio 5 d. datuojamame rašte Petras Timofejevičius Kisielius vadinamas Zbaraskio pilininku Vitebske (LMAVB RS, f. 43, b. 16830, l. 1–1v: „*Воеводе витебскому князю Стефану Андреевичу Збаражскому. [...] Ино деи служебнику городничого твоего витебьского Петра Киселя [...]*“). Tačiau pasitaiko dokumentų, kuriuose Kisielius vadinamas valdovo pilininku (LVIA, MKF-2, knyga nr. 41, l. 244; ten pat, knyga nr. 45, l. 115; *АрхивЮЗР*, ч. 8, т. 6, док. № 95, с. 283).

¹²⁷⁷ Andrejus Vrocenskio giminaičiai veikiausiai buvo XVI a. ketvirtajame dešimtyje minimi Goniondzo žemionys Vrotenskiei ir Bielsko pavieto žemionis Chmara Vrocenskis (LM 25, dok. nr. 58, p. 121–122; LM 227, dok. nr. 63, p. 57). Kita vertus, šaltinių duomenys neleidžia teigti, kad Andrejus Vrocenskis buvo kilęs iš Vitebsko.

nuosavybės įsigijimas Vitebsko pavieta. Vis dėlto absoliuti dauguma mums žinomų 1544–1564 m. laikotarpio Vitebsko pareigūnų (neskaitant vaivadų ir jų skiriamų pavaivadžių bei pilies raštininkų), neabejotinai buvo vietinės kilmės asmenys¹²⁷⁸. Tai reiškia, kad jie išsaugojo teisę ir realias galimybes pretenduoti į vietos valdžios pareigybes.

Taigi XVI a. šeštajame dešimtmetyje nusistovėjo Vitebsko vietos valdžios pareigybių skyrimo tvarka, kuri daugmaž atitiko visų suinteresuotų pusių – Lietuvos didžiojo kunigaikščio, Vitebsko vaivados ir vietos gyventojų – interesus. Tai lėmė visą LDK apėmę vidaus pokyčiai ir centrinės valdžios politika.

Dėl kai kurių Vitebsko pavieto pareigybių skyrimo tvarkos aptariamuju laikotarpiu konfliktų nekilo. Anksčiau minėjome, kad Vitebsko vietininkai ir vaivados patys skirdavo savo pavaduotojus (pavietininkius ir pavaivadžius), taip pat Liubaškovo ir Lužosnos dvarų vietininkus. Vitebsko vietininkai ir vaivados, o galbūt ir jų pavaduotojai skirdavo Vitebsko pilies raštininkus / rašovus. Tuo tarpu Vitebsko miesto rašovus skirdavo vietos miestiečiai¹²⁷⁹. Nėra išlikusių duomenų, rodančių, kad Vitebsko gyventojai būtų skundęsi Lietuvos didžiajam kunigaikščiui dėl šių pareigūnų skyrimo tvarkos. Dalies Vitebsko pavieto valsčių (Ozereco, Veližo, Žižeco) valdytojus neabejotinai skirdavo valdovas¹²⁸⁰. Šių pareigūnų paskyrimams vietos gyventojai, sprendžiant pagal išlikusius šaltinių duomenis, taip pat neprieštaravo. Informacijos apie valdovui priklausiusių Vitebsko pavieto dvarų (Ilemnicos, Liubaškovo, Lužosnos ir Seleco) tijųnų skyrimo tvarką neturime. Tikėtina, kad būtent jis ir skirdavo šiuos pareigūnus. Bet kuriuo atveju šaltinių duomenys nerodo, kad Vitebsko gyventojai būtų priešinęsi tijųnų veiklai.

Pareigūnai ir jų karjeros ypatybės

Didžiausią karjerą padariusiais Vitebsko pavieto pareigūnais galima vadinti Vitebsko vietininkus ir vaivadas. Jiems 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpiu sąlyginai galima priskirti ir Stanislovą Mikalojaitį Pacą, kuris 1563 m. tapo Vitebsko vaivadijos valdytoju ir faktiškai ėjo vaivados pareigas, tačiau vaivados pareigybę oficialiai gavo tik 1566 m. Įskaitant Pacą, 1392–1564 m. liepos 1 d. šaltiniuose minimi 24 Vitebsko vietininko ar vaivados pareigas ėję asmenys, tarp kurių buvo 5 kunigaikščiai (Vasilijus

¹²⁷⁸ Žr. 2 priedą ir disertacijos dalį apie Vitebsko pavieto pareigūnus ir jų karjeros ypatybes.

¹²⁷⁹ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 41, с. 31.

¹²⁸⁰ *LM 4*, dok. nr. 26, 61, p. 90, 109.

Semionovičius Druckis, Ivanas Jurjevičius, Fiodoras ir Michailas Ivanovičiai Zaslavskiai, Steponas Andrejevičius Zbaraskis), 18 bajorų (Grigalius Aleksandraitis ir Jonas Chodkevičiai, Michailas Georgijevičius, Načkus Ginvilaitis, Jonas Gojcevičius, Jonas Jurgaitis, Jurgis ir Stanislovas Hlebavičiai, Jonas Iljiničius, Stanislovas Petraitis Kiška, Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka, Jonušas Stanislovaitis Kostevičius, Mikalojus Nemiraitis, Jurgis Vaitiekaitis Nosilovskis, Stanislovas Mikalojaitis Pacas, Ivanas Bogdanovičius ir Ivanas Semionovičius Sapiegos, Rumbaudas Valmantaitis) ir 1 asmuo, kurio socialinis statusas neaiškus (Fiodoras Vesna).

Lygiai kaip ir Smolensko bei Polocko atvejais, Vitebske vietininko ir vaivados pareigas dažnai gaudavo keli tos pačios giminės atstovai. Jas buvo gavę Grigalius Aleksandraitis ir Jonas Chodkevičiai, Jonas Jurgaitis, jo tėvas Jurgis ir Stanislovas Hlebavičiai, Ivanas Bogdanovičius ir jo dėdė Ivanas Semionovičius Sapiegos, Ivanas Jurjevičius ir jo sūnūs Fiodoras bei Michailas Ivanovičiai Zaslavskiai. Vis dėlto Vitebske, kaip ir Smolenske bei Polocke, vienos giminės atstovai vietininko (vėliau vaivados) pareigose neįsigalėdavo ilgam laikui.

Tiriant Vitebsko vietininkų ir vaivadų veiklą svarbu išsiaiškinti jų kilmę. Daugumą šių pareigūnų sudaro lietuvių kilmės asmenys. Tokiems priskirti galima 13 pareigūnų: Načkų Ginvilaitį, Joną Jurgaitį, Jurgį ir Stanislovą Hlebavičius, Joną Iljiničių, Motiejų Vaitiekaitį Jonaitį Kločką, Mikalojų Nemiraitį, Jurgį Vaitiekaitį Nosilovskį, Stanislovą Mikalojaitį Pacą, Rumbaudą Valmantaitį, Ivaną Jurjevičių, Fiodorą ir Michailą Ivanovičius Zaslavskius¹²⁸¹. Vienintelis Vitebsko vietininko arba vaivados pareigas ėjęs asmuo, kurio kilmę galima sieti su Vitebsko žeme – kunigaikštis Vasilijus Semionovičius Druckis, kilęs iš šio regiono pietuose buvusio Drucko. Kitas kunigaikštis Steponas Andrejevičius Zbaraskis buvo kilęs iš Voluinės¹²⁸². Remdamiesi informacija apie Smolensko ir Polocko žemių pareigūnų bei jų

¹²⁸¹ Dalies šių pareigūnų ir jų giminių kilmę aptarėme šios disertacijos skyriuose, skirtuose Smolensko ir Polocko žemių pareigūnams ir jų karjeros ypatybėms. Dėl Načkaus Ginvilaičio ir Rumbaudo Valmantaičio kilmės žr. Petrauskas R., 2003, p. 236, 286. Dėl Motiejaus Vaitiekaičio Jonaičio Kločkos kilmės žr. Воронин В. А., 2008, с. 6. Dėl Stanislovo Mikalojaičio Paco kilmės žr. Wolff J., 1885a, s. 5. Kunigaikščiai Zaslavskiai buvo Gediminaičiai, kilę iš Zaslavlio (netoli Minsko) (Wolff J., 1895, s. 587–594). Jurgis Vaitiekaitis Nosilovskis priklausė Nosilovskių šeimai, kuri buvo šalutinė lietuvių didikų Sakaičių giminės šaka (Boniecki A., 1887, s. 201–202, 290–291; Kelma E., 1989, s. 156, 160). Lenkų istorikas Stanisławas Alexandrowiczus klaidingai teigia, jog Jurgio Vaitiekaičio Nosilovskio giminė buvo lenkiška (Alexandrowicz S., 1977, s. 587).

¹²⁸² Wolff J., 1895, s. 606.

giminių kilmę (žr. ankstesnes disertacijos dalis) galime teigti, kad Vitebsko vietininko arba vaivados pareigas ėję Grigalius Aleksandraitis ir Jonas Chodkevičiai, Ivanas Bogdanovičius ir Ivanas Semionovičius Sapiegos buvo iš LDK rusėniškų žemių (Chodkevičiai – iš Gardino apylinkių, Sapiegos – iš Smolensko žemės) kilę bajorai, o Stanislovas Petraitis Kiška buvo lenkų kilmės bajoras. Likusių 4 pareigūnų – Michailo Georgijevičiaus, Jono Gojcevičiaus, Jonušo Stanislovaičio Kostevičiaus¹²⁸³ ir Fiodoro Vesnos – kilmė yra neaiški arba sunkiai apibrėžiama.

Istorikai yra nustatę nemažos dalies 1392–1563 m. laikotarpio Vitebsko vietininkų ir vaivadų konfesiją. Funduotos ir dotuotos katalikiškos bažnyčios, koplyčios, altoriai, horodlinės kilmės herbai, informacija apie protėvius ir įvairūs kiti duomenys rodo, jog Načkus Ginvilaitis, Jonas Gojcevičius, Jonas Jurgaitis, Jurgis ir Stanislovas Hlebavičiai, Jonas Iljiničius, Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka, Mikalojus Nemiraitis, Jurgis Vaitiekaitis Nosilovskis, Stanislovas Mikalojaitis Pacas, Rumbaudas Valmantaitis buvo katalikai¹²⁸⁴. Kataliku veikiausiai buvo ir Jonušas Stanislovaitis Kostevičius (yra žinoma, jog jo žmona fundavo katalikų bažnyčią¹²⁸⁵).

Du Vitebsko vietininkai ir vaivados – Grigalius Aleksandraitis Chodkevičius ir Ivanas Semionovičius Sapiega – buvo unitai. Apie tai, jog Grigalius Aleksandraitis Chodkevičius buvo graikų apeigų katalikas, rodo Genutės Kirkienės atliktas Chodkevičių giminės genealoginis tyrimas¹²⁸⁶. Tuo tarpu apie Ivaną Semionovičių Sapiegą žinoma, jog jis gimė stačiatikiškoje šeimoje, tačiau suaugęs nusprendė pripažinti Florencijos bažnytinę uniją ir tapo unitu¹²⁸⁷.

Stačiatikiams galima priskirti iš LDK rusėniškų žemių kilusius arba čia gyvenusius Vasilijų Semionovičių Druckį, Joną Chodkevičių, Ivaną Bogdanovičių Sapiegą, Ivaną Jurjevičių, Fiodorą ir Michailą Ivanovičius Zaslavskius. Jonas Chodkevičius, sprendžiant pagal G. Kirkienės surinktus

¹²⁸³ Kostevičiai galbūt buvo kilę iš Lydos arba Valkavisko paviėtų (Wiśniewski J., 1969b, s. 344).

¹²⁸⁴ Alexandrowicz S., 1977, s. 587; Korczak L., 1998, s. 93, 96; Petrauskas R., 2003, p. 236–238, 245–246, 277–278, 286; Petrauskas R., 2017, p. 419, 420, 422; Wasilewski T., 1967, s. 48; Wiśniewski J., 1979b, s. 747.

¹²⁸⁵ Wiśniewski J., 1969a, s. 343.

¹²⁸⁶ Kirkienė G., 2008, p. 179–180.

¹²⁸⁷ Černius R., 1999, p. 249; Kirkienė G., 2008, p. 56; Michalewiczowa M., 1993b, s. 614.

duomenis, simpatizavo (arba buvo priverstas tai daryti) bažnytinei unijai¹²⁸⁸. Zaslavskių gautas reikšmingas pareigas LDK ši istorikė taip pat linkusi sieti su bažnytinės unijos aspektu, tačiau pripažįsta, jog tam pagrįsti trūksta empirinių duomenų¹²⁸⁹. Tuo tarpu Ivanas Bogdanovičius Sapiega veikiausiai nesimpatizavo šiai unijai ir, priešingai nei jo dėdė Ivanas Semionovičius Sapiega, netapo unitu. Žinome, jog Ivanas Bogdanovičius Sapiega buvo vieno įtakingiausių XVI a. pirmos pusės LDK stačiatikių didikų – Konstantino Ostrogiškio – politikos rėmėjas¹²⁹⁰.

Su XVI a. LDK išpopuliarėjusiu reformacijos judėjimu sietini du Vitebsko vaivados – Stanislovas Petraitis Kiška ir Steponas Andrejevičius Zbaraskis. Pastarasis jaunystėje išpažino stačiatikybę, o reformacijos metu perėjo į kalvinizmą¹²⁹¹. Tuo tarpu istorikų pateikiami duomenys apie Stanislovo Petraičio Kiškos konfesiją skiriasi. I. Lukšaitės teigimu, jis galėjo prieš mirtį tapti evangeliku¹²⁹². Tuo tarpu Nelės Asadauskienės teigimu, Kiška 1553 m. išties perėjo į reformaciją¹²⁹³. Tačiau istorikė nenurodo, kurią reformacijos kryptį jis pasirinko.

Atskirai verta aptarti Vitebsko pavieto pareigūnų, kuriuos Vitebsko vietininkai bei vaivados galėjo skirti be jokių suvaržymų, asmenybes ir karjeros ypatybes. Tokiems pareigūnams galima priskirti Vitebsko pavietininkius, pavaivadžius, Liubaškovo ir Lužosnos dvarų vietininkus. Šias pareigas 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpiu ėjo 21 asmuo. Absoliučią daugumą sudaro Vitebsko pavietininkiai ir pavaivadžiai (17 asmenų): Lukašas Fiodorovičius Bezkis, Bogdanas Dmitrijevičius, Klimas Fiodorovičius, Bogdanas Romanovičius Gerasimovičius, Mikalojus Jakubovičius Kotelas, Ivaška Ivanovičius Merčinas, Nelepas, Jonas Petraitis Nemiraitis, Matfejus Bogdanovičius Oginskis, Fiodoras Polozas, Stanislovas Sadovskis, Pavelas Jurjevičius Sokolinskis, Michailas Sokuras, Ivanas Jackovičius Strežovskis, Vasilka, Vladislovas Andrejevičius Zbaraskis ir Dmitras Žomoitinovičius. Lužosnos dvaro vietininkais buvo 3 asmenys: Matfejus Petrovičius Molodenas, Ždanas Odincevičius ir Vaska. Liubaškovo dvaro vietininko pareigas ėjo vienintelis mums žinomas asmuo – Jonas Slepovronskis.

¹²⁸⁸ Kirkienė G., 2008, p. 86–87.

¹²⁸⁹ Ten pat, p. 56.

¹²⁹⁰ Žr. Michalewiczowa M., 1993c, s. 618–621.

¹²⁹¹ Liedke M., 2004, s. 281.

¹²⁹² Lukšaitė I., 1999, p. 254, 28-a nuoroda.

¹²⁹³ Asadauskienė N., 2003, p. 147.

Tikslios informacijos turime tik apie dalies pareigūnų kilmę. Bogdanas Romanovičius Gerasimovičius neabejotinai buvo kilęs iš Vitebsko. Jis priklausė įtakingai vietos bajorų Gerasimovičių giminei. Michailas Sokuras buvo kilęs iš Smolensko¹²⁹⁴. Matfejaus Bogdanovičiaus Oginskio ir Oginskių giminės protėviai buvo Smolensko žemės kunigaikščiai Glušonkai¹²⁹⁵. Aptardami Polocko žemės pareigūnų kilmę minėjome, kad Lukašas Fiodorovičius Bezkiis veikiausiai buvo atvykęs iš Lenkijos, o Ivanas Jackovičius Strežovskis buvo Polocko žemės bajoras. Be to, remiantis anksčiau aptarta informacija apie Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnus ir jų gimines galima teigti, kad Jonas Petraitis Nemiraitis buvo lietuvių kilmės bajoras, o Vladislovas Andrejevičius Zbaraskis buvo iš Voluinės kilęs kunigaikštis.

Tikėtina, kad be Bogdano Romanovičiaus Gerasimovičiaus buvo ir daugiau iš Vitebsko kilusių asmenų,ėjusių Vitebsko pavietininkio, pavaivadžio, Liubaškovo ir Lužosnos dvarų vietininkų pareigas. Vietinės kilmės galbūt buvo pavaivadis Fiodoras Polozas. Tikėtina, kad tai tas pats Polozas, kuris 1528 m. LDK kariuomenės surašyme minimas tarp Vitebsko žemės kunigaikščių ir bajorų¹²⁹⁶. Galbūt jį galima sieti su Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo dvarionimi Fiodoru Romanovičiumi Polozu, kuriam 1525 m. liepos 28 d. patvirtinta teisė valdyti Vitebsko žemėje įsigytas valdas¹²⁹⁷.

Jūratės Kiaupienės atlikti tyrimai rodo, kad LDK vaivadų pavaduotojai paprastai keliaudavo kartu su savo ponais iš vienos darbo vietos į kitą. Istorikė prie tokios išvados priėjo aptarusi Lukašo Fiodorovičiaus Bezkiio, kuris yra buvęs Jono Jurgaičio Hlebavičiaus pavaivadžiu Vitebske ir Polocke, karjeros istoriją¹²⁹⁸. Šią tendenciją patvirtintų ir žinios apie Stanislovo Petraičio Kiškos pavaivadžio Vitebske Stanislovo Sadovskio tolimesnę karjerą. 1557–1561 m. jis minimas kaip Stanislovo Petraičio Kiškos žmonos tarnybininkas¹²⁹⁹. Kitas Vitebsko pavaivadis kunigaikštis Vladislovas Andrejevičius Zbaraskis šias pareigas ėjo tuo metu, kuomet Vitebsko vaivada buvo jo brolis Steponas Andrejevičius Zbaraskis.

¹²⁹⁴ Кром М. М., 2010, с. 280.

¹²⁹⁵ Wolff J., 1895, s. 288–327.

¹²⁹⁶ *LM* 523, p. 141.

¹²⁹⁷ *LM* 12, dok. nr. 511, p. 404.

¹²⁹⁸ Kiaupienė J., 2003, p. 152.

¹²⁹⁹ *LM* 254, dok. nr. 160, p. 206; *LMAVB RS*, f. 256, b. 1830, l. 1v; ten pat, b. 1831, l. 1v; *LVA*, f. 1177, ap. 1, b. 3191, l. 7, 9, 9v.

Visgi kai kurie Vitebsko pavietininkiai ir pavaivadžiai, sprendžiant pagal turimus šaltinių duomenis, palaikė ilgalaikius ryšius su vietos visuomene. Tokius ryšius be jau minėtų Bogdano Romanovičiaus Gerasimovičiaus ir Fiodoro Polozo neabejotinai palaikė ilgametis Stanislovo Petraičio Kiškos ir Stepono Andrejevičiaus Zbaraskio pavaivadis Pavelas Jurjevičius Sokolinskis, turėjęs valdų Vitebsko paviete ir 1566 m. tapęs Vitebsko pakamariu¹³⁰⁰. Tiesa, Sokolinskis buvo glaudžiai susijęs ne tik su Vitebsko pavietu, bet ir su Polocko žeme. 1528 m. LDK kariuomenės surašyme jis minimas tarp Polocko, o ne Vitebsko kunigaikščių ir bajorų¹³⁰¹. Be to, jis minimas polockiečių, gavusių Lietuvos didžiojo kunigaikščio suteiktis MDK kariuomenei 1563 m. užėmus Polocką, registre¹³⁰².

Tiesioginių duomenų apie daugumos Vitebsko pavietininkų, pavaivadžių, Liubaškovo ir Lužosnos dvarų vietininkų konfesiją neturime. Tarp jų galėjo būti ir stačiatikių, ir katalikų, o maždaug nuo XVI a. vidurio dar ir protestantų. Vitebsko pavietininkį Joną Petraitį Nemiraitį galima priskirti katalikams, nes jo amžininkai giminaičiai buvo katalikai¹³⁰³. Tuo tarpu apie Pavelą Jurjevičių Sokolinskį žinome, jog jis užaugo būdamas stačiatikiu, tačiau suaugęs perėjo į kalvinizmą. Tokiam apsisprendimui įtakos matyt turėjo jo ryšiai su kalvinistu Vitebsko vaivada Steponu Andrejevičiumi Zbaraskiu¹³⁰⁴. Yra žinoma, jog Pavelo Jurjevičiaus Sokolinskio sūnus Jurijus Pavlovičius Sokolinskis taip pat buvo kalvinistas¹³⁰⁵, o brolis Timofejus veikiausiai iki gyvenimo pabaigos išliko stačiatikis¹³⁰⁶.

Likusias neaptartas Vitebsko arklidininko, bebrininko, medžioklio, miesto rašovo, vaito, pilies raštininko / rašovo, pilininko, raktininko, tiltininko, vėliavininko, Ilemnicos, Liubaškovo, Lužosnos ir Seleco dvarų tijūnų, Vitebsko pavieto valsčių valdytojų¹³⁰⁷ pareigybes 1392–1564 m.

¹³⁰⁰ Kaip Vitebsko pavieto žemvaldys Pavelas Jurjevičius Sokolinskis minimas *ИПКК*, т. 1, отд. 2: Акты о правах и обязанностях владельцев поземельной собственности в отношении к крестьянам, док. № 2, с. 139; *РИБ*, т. 33, отд. 1, ч. 3, Приложение 2, с. 476. Plačiau apie jį žr. Lulewicz H., 2000b, s. 49–50.

¹³⁰¹ *LM* 523, p. 139.

¹³⁰² *МБКЛ* 44, дак. № 82, с. 96.

¹³⁰³ Žr. Petrauskas R., 2017, p. 424.

¹³⁰⁴ Lulewicz H., 2000b, s. 50.

¹³⁰⁵ Lulewicz H., 2000a, s. 41.

¹³⁰⁶ Lulewicz H., 2000c, s. 53.

¹³⁰⁷ Į šį sąrašą įtraukiame tik tuos Vitebsko pavieto valsčių valdytojus, kuriuos šaltinių duomenys leidžia susieti su konkrečiais valsčiais. Tokių valdytojų yra du – 1481 m. lapkričio 30 d. minimi Veližo valsčiaus valdytojas Chodoras ir Ozereco valsčiaus valdytojas Griša (*LM*

liepos 1 d. laikotarpiu buvo gavę 52 asmenys: Gurka Aleknovičius, Ivaška Aleknovičius, Ananja, Lenka Borisovičius, Jovas Charkovičius, Chodoras, Fiodoras Daniljevičius, Alekna, Ivaška ir Senka Daškovičiai, Fiodoras Fursas, Gerasimas, Andrejus ir Romanas Gerasimovičiai, Gridka (Liubaškovo dvaro tįūnas), Gridka (Lužosnos dvaro tįūnas), Griša, Griša Aleknovičius Gutoras, Ivaška Iljiničius, Ivaška (Vitebsko miesto vaitas), Ivaška (Vitebsko pilininkas), Grigorijus ir Timofejus Ivaškovičiai, Jakovas, Ždanas Januškovičius, Jurka, Petras Timofejevičius Kisielius, Kopotas, Bogdanas ir Vasilijus Andrejevičiai Kopotai, Kostia Kuzminičius Kosovas, Kostečka, Fiodoras ir Ivanas Grigorjevičiai Krupeničiai, Steponas Timofejevičius Luskina, Fedka Michailovičius, Fiodoras Mitkovičius, Bogdanas Oleškovičius, Grigorijus Olferjevičius, Vaitiekus Prūsas, Ivanas Boguševičius Romeika, Mitia Romeikovičius, Jonas Michailovičius Selickis, Sergejus, Mikalojus Sklečevskis, Hlebas Vasiljevičius Šapka, Tiška, Ivanas Ušakas, Andrejus Vrocenskis, Dovydas ir Kmita Ivanovičiai, Ivanas Jackovičius Zelebugos. Iš šių pareigūnų 20 galime priskirti įtakingoms Vitebsko bajorų giminėms – Aleknovičiams, Daškovičiams, Gerasimovičiams, Iljiničiams¹³⁰⁸, Kopotams, Michailovičiams, Mitkovičiams, Olferjevičiams, Romeikovičiams, Šapkoms, Zelebugoms. Vitebsko miesto vaito pareigas buvo gavę du įtakingos Vitebsko miestiečių Krupeničių giminės¹³⁰⁹ nariai. Šių Vitebsko bajorų ir miestiečių giminių nariai labai dažnai minimi Lietuvos Metrikos (ypač Vitebsko vaivadų raštinėse sudarytų Lietuvos Metrikos 16-osios Užrašymų ir 9-osios Teismų

4, dok. nr. 26, p. 90). Anksčiau aptartame maždaug XV a. aštuntame – devintame dešimtmetyje sudarytame Vitebsko bajorų ir jiems suteiktų valsčių sąrašė minima ir daugiau valsčių valdytojų (*LM 4*, dok. nr. 61, p. 109). Tačiau šiame sąrašė minimi ne vien Vitebsko žemės valsčiai. Be to, jame bajorai ir bajorų šeimos siejami ne su konkrečiais valsčiais, o su valsčių grupėmis.

¹³⁰⁸ Baltarusių istorikų Ragnedos Aliachnovič, Sergejaus Rybčonako ir Aleksejaus Šalandos atliktas LDK didikų Iljiničių giminės tyrimas rodo, kad ji nebuvo tapati Vitebsko bajorų Iljiničių giminei. Dėl to ir Vitebsko vietininko Jono Iljiničiaus negalima laikyti vietos bajoru ir tapatinti su Vitebsko arklidininku Ivaška Iljiničiumi (Аляхновіч Р. А., Рыбчонак С. А., Шаланда А. І., 2015, c. 26–28).

¹³⁰⁹ Apie šią giminę plačiau žr. Макараў М., 2006, c. 159–167; Макараў М., 2008, Дадагак 2. Крупенічы: гісторыя аднаго віцебскага мяшчанскага роду, c. 160–170. Būdami miestietiškos kilmės, Krupeničiai savo žemėvalda galėjo lygiuotis su Vitebsko bajorais. Todėl kai kurių istorikų darbuose šios giminės nariai vadinami bajorais. K. Pietkiewiczius šiam sluoksniui priskyrė Vitebsko miesto vaitą Fiodorą Grigorjevičių Krupeničių (Pietkiewicz K., 1995, s. 184). Jis XV–XVI a. sandūroje gavo nemažai valdovo suteiktų ir turėjo eiti karinę tarnybą (*LM 8*, dok. nr. 607, p. 443–444; *LVVA*, f. 8, apr. 4, l. nr. 20). Tačiau tai buvo ne tik Vitebsko bajorų, bet ir miestiečių prievolė (Макараў М., 2008, c. 91–93).

bylų knygų¹³¹⁰) aktuose ir kituose šaltiniuose¹³¹¹ kaip vietos gyventojai, suteikčių gavėjai ir Vitebsko vietininkų bei vaivadų teismo tarėjai. Todėl abejonių dėl jų kilmės iš Vitebsko ir įtakos vietos visuomenėje nekyla.

Iš minėtų giminių Vitebsko pavieto pareigūnais aptariamuoju laikotarpiu buvo 1 Aleknovičius¹³¹² (Gurka Aleknovičius), 3 Daškovičiai (broliai Alekna, Ivaška ir Senka Daškovičiai), 3 Gerasimovičiai (Gerasimas ir jo sūnūs Andrejus bei Romanas Gerasimovičiai), 1 Iljiničius (Ivaška Iljiničius), 3 Kopotai (Kopotas ir Bogdanas bei Vasilijus Andrejevičiai Kopotai¹³¹³), 2 Krupeničiai (broliai Fiodoras ir Ivanas Grigorjevičiai Krupeničiai), 1 Michailovičius (Fedka Michailovičius), 1 Mitkovičius (Fiodoras Mitkovičius), 1 Olferjevičius (Grigorijus Olferjevičius), 2 Romeikovičiai (Mitia Romeikovičius ir jo anūkas Ivanas Boguševičius Romeika¹³¹⁴), 1 Šapka (Hlebas Vasiljevičius Šapka) ir 3 Zelepugos (Ivanas Jackovičius ir jo sūnūs Dovydas bei Kmita Ivanovičiai Zelepugos). Viena pagrindinių šių pareigūnų karjeros prielaidų turėtų būti laikyti giminystės ryšius, tėvų ir kitų giminaičių įtaką.

Trys iš minėtų pareigūnų – Alekna, Ivaška ir Senka Daškovičiai – galėjo pasigirti ypatingais giminystės ryšiais. Iš vieno Lietuvos Metrikos dokumento aiškėja, kad jie buvo Vitebsko vietininko Jono Chodkevičiaus

¹³¹⁰ Be šių dviejų Lietuvos Metrikos knygų aktų, galima išskirti Lietuvos Metrikos 4-ojoje Užrašų knygoje esantį gana ankstyvą (sudarytą maždaug XV a. aštuntame – devintame dešimtmetyje) ir dėl to labai vertingą Vitebsko bajorų ir jiems suteiktų valsčių sąrašą, kuriame išvardijama nemažai Vitebsko bajorų giminių. Tarp jų minimos ir mūsų išskirtos Daškovičių, Iljiničių, Michailovičių, Mitkovičių, Olferjevičių, Romeikovičių bei Šapkų giminės (*LM 4*, dok. nr. 61, p. 109). Taip pat galima išskirti 1528 m. LDK kariuomenės surašymą, kuriame atskirai minimi Vitebsko kunigaikščiai, bajorai ir miestiečiai (ši surašymo dalis pavadinta „Vitebsko žemės registru“ – „*Регистръ земли Витебської*“) (*LM 523*, p. 141–142).

¹³¹¹ Galime išskirti Vitebsko pavieto žemės teisme patvirtintus aptariamąjį laikotarpio dokumentus (pavyzdžiui, *ИИОМ*, вып. 21: Акты, извлеченные из книг Витебского земского суда, Витебск, Типо-литография Г. А. Малкина, 1891, док. № 123, с. 413–414; *Тастаменты*, док. № 34, с. 183–185), taip pat išrašus iš Vitebsko pilies teismo knygų (nemažai jų aptinkame *LMAVB RS*, f. 43).

¹³¹² Vitebsko bajorų Aleknovičių giminei negalima priskirti Vitebsko miesto vaito pareigas ėjusio vietos miestiečio Ivaškos Aleknovičiaus.

¹³¹³ Maždaug XV a. aštuntame – devintame dešimtmetyje Vitebsko arklidinininko pareigas ėjusio Kopoto giminystės ryšiai su Bogdanu ir Vasilijumi Andrejevičiais Kopotais nėra visai aiškūs. Pastarųjų tėvas neabejotinai buvo Andrejus (Andruška) Kopotas (*LM 4*, dok. nr. 1.7, 13.3, 16.4, 18.3, p. 35, 52, 60, 75; *Беларускі архіў*, т. 2, док. № 64, с. 43). Tačiau neaišku, ar jį galima tapatinti su Vitebsko arklidinininku Kopotu, kaip tai darė A. Bonieckis (Boniecki A., 1887, s. 140; Boniecki A., 1907b, s. 114). Arklidinininkas Kopotas galėjo būti Andrejaus Kopoto tėvas.

¹³¹⁴ Mitios Romeikovičiaus sūnus ir Ivano Boguševičiaus Romeikos tėvas buvo Bogušas Mitiničius Romeikovičius, minimas *Судебная книга. 1533–1540*, док. № 94, 108, 128, 172, 178, с. 178, 201, 229, 302, 313.

brolėnai¹³¹⁵. Apie Daškovičių tėvą Daškų neturime jokių žinių. A. Bonieckis spėjo, kad Daškus ir Jonas Chodkevičius galėjo būti netikri broliai, vienos motinos, bet skirtingų tėvų¹³¹⁶. Kad ir kaip būtų, Alekna ir Ivaška Daškovičiai Vitebsko pareigūnais tapo maždaug tuo metu, kai Vitebsko vietininku buvo Jonas Chodkevičius. Maždaug XV a. aštuntame – devintame dešimtmetyje Ivaška ėjo Vitebsko raktininko, o Alekna – medžioklio pareigas (žr. 2 priedą). Tikėtina, kad jie pareigūnais tapo proteguojant Chodkevičiui.

Senkos Daškovičiaus karjerai Vitebske įtakos galėjo turėti jo užmegzti giminystės ryšiai su įtakinga LDK didikų Sapiegų gimine. 1532 m. datuojamame dokumente Senka minimas kaip buvusio Vitebsko vaivados Ivano Bogdanovičiaus Sapiegos dėdė¹³¹⁷. Tai reikštų, kad jis giminiavosi ir su ankstesniu Vitebsko vietininku bei (nuo 1511 m.) vaivada Ivanu Semionovičiumi Sapiega. Giminystė su įtakingu Vitebsko bajoru Senka Daškovičiumi Ivanui Bogdanovičiui Sapiegai neabejotinai buvo aktuali, kadangi jis apsiėmė globoti velionio Senkos dukrą ir rūpinosi ją ištekinti už savo giminaičio Ivano Vasiljevičiaus Sapiegos¹³¹⁸.

Aptariamojo laikotarpio šaltinių duomenys rodo, kad net ir tarp pačių įtakingiausių Vitebsko bajorų sluoksnio atstovų egzistavo vidinė stratifikacija, t. y. kai kurie bajorai turėjo daugiau įtakos nei kiti. Vitebske lankęsis Lietuvos dvaro maršalkos Jurgio Mikalojaičio Radvilos tarnas savo laiške, datuojamame 1528 m. liepos 8 d., rašė apie 4 „vyriausius“ Vitebsko bajorus su Romanu Gerasimovičiumi priešakyje¹³¹⁹. Pastarasis buvo įtakingo Vitebsko bajoro Gerasimo, maždaug XV a. aštuntame – devintame dešimtmetyje ėjusio Vitebsko pilininko pareigas, sūnus ir ilgametis Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvarionis¹³²⁰. 1524 m. gavęs Vitebsko pilininko ir vėliavininko pareigas Romanas Gerasimovičius neabejotinai tapo svarbiausiu vietos bajoru¹³²¹ ir išlaikė tokią padėtį iki pat savo mirties (mirė veikiausiai XVI a. penktajame dešimtmetyje). Jo padėtį Vitebsko

¹³¹⁵ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 66, с. 44.

¹³¹⁶ Boniecki A., 1887, s. 21.

¹³¹⁷ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 113, с. 79.

¹³¹⁸ *LM 12*, dok. nr. 506, p. 401.

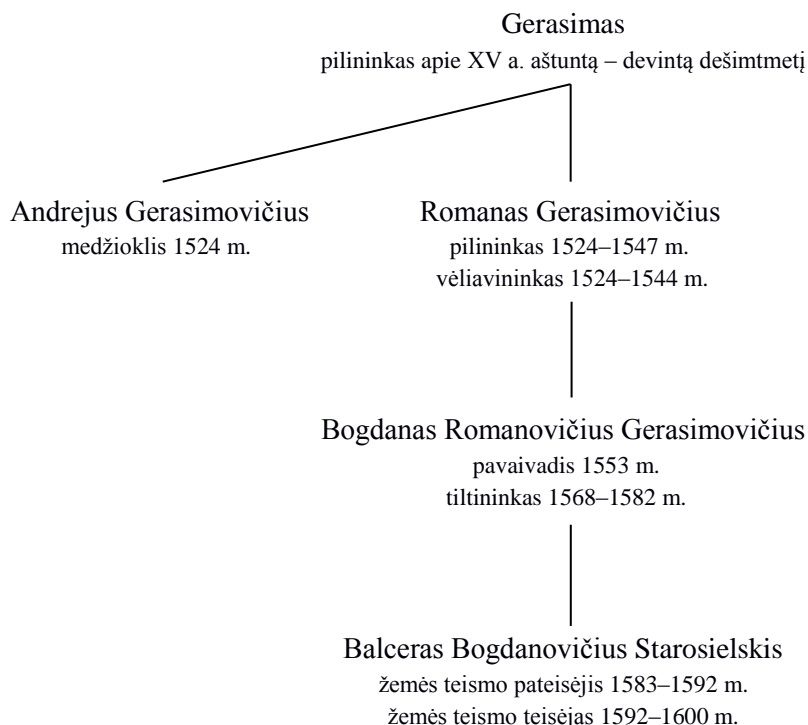
¹³¹⁹ *ПИВЕ*, т. 6, док. № 7, с. 56: „А бояр на замку усего было 4 старших и с паном Романом городничим, [...]“.

¹³²⁰ Žr. disertacijos dalį apie 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpio Vitebsko pavieto pareigūnų karjeros ypatybes.

¹³²¹ 1528 m. LDK kariuomenės surašymo dalyje, kurioje išvardijami Vitebsko kunigaikščiai, bajorai ir miestiečiai, Romanas Gerasimovičius įrašytas pirmas (*LM 523*, p. 141).

visuomenėje galime lyginti su kaimyniniame Polocke XIV–XVI a. egzistavusiu „vyriausiojo bajoro“ politiniu institutu¹³²². Romano Gerasimovičiaus sūnus Bogdanas Romanovičius Gerasimovičius ir anūkas Balceras Bogdanovičius Starosielskis Vitebsko visuomenėje neįgijo tokios didelės įtakos, tačiau tapo vietos valdžios pareigūnais (žr. 2 schemą).

2 schema. Vitebsko pilininko Gerasimo palikuonys – Vitebsko pareigūnai¹³²³

Tarp Vitebsko pavieto pareigūnų, be jau minėtų, aptinkame ir daugiau vietinės kilmės asmenų. Iš Vitebsko buvo kilę dauguma vaito pareigas tiriamuoju laikotarpiu ėjusių asmenų. Be Krupeničių šias pareigas buvo gavę Vitebsko miestiečiai Ivaška Aleknovičius, Jovas Charkovičius, Griša

¹³²² Apie tai žr. Варонін В., 1998b, с. 27–66; *Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 58, 220, 224.

¹³²³ Dėl Gerasimo, Andrejaus ir Romano Gerasimovičių, Bogdano Romanovičiaus Gerasimovičiaus turėtų pareigų žr. 2 priedą. Dėl Balcero Bogdanovičiaus Starosielskio turėtų pareigų žr. Vilimas D., 2006, p. 149, 150. Starosielskio testamentas patvirtina, kad jo tėvas buvo Bogdanas Romanovičius Gerasimovičius (*ИЮМ*, вып. 31: Акты Витебского земского суда 1601 г., док. № 15, с. 67).

Aleknovičius Gutoras ir Steponas Timofejevičius Luskina¹³²⁴. Iš Vitebsko buvo kilę ir įvairias kitas vietas pareigybes gavę bajorai Lenka Borisovičius, Grigorijus ir Timofejus Ivaškovičiai, Ždanas Januškovičius bei Kostia Kuzminičius Kosovas.

Visų šių pareigūnų (9 asmenų) kilmę iš Vitebsko patvirtina Lietuvos Metrikos ir kitų šaltinių duomenys¹³²⁵, tačiau jų tėvai, broliai ar kiti artimesni giminaičiai (neskaitant palikuonių) šaltiniuose neminimi arba minimi labai retai¹³²⁶. Jie nepriklausė įtakingiausioms Vitebsko bajorų ir miestiečių giminėms, tačiau tapę pareigūnais galėjo lygiuotis su šių giminių atstovais. Iš miestiečių kilęs Vitebsko miesto vaitas Steponas Timofejevičius Luskina netgi sugebėjo gauti bajorystę¹³²⁷.

Iš aptariamų 52-ejų Vitebsko pavieto pareigūnų grupės 5 buvo nevietinės kilmės asmenys. Tai Petras Timofejevičius Kisielius, Jonas Michailovičius Selickis, Andrejus Vrocenskis ir Vitebsko vaivados Motiejaus Vaitiekaičio Jonaičio Kločkos tarnybininkai Vaitiekus Prūsas bei Mikalojus Sklečevskis. Anksčiau minėjome, kad Kisielius buvo kilęs iš Voluinės, o Vrocenskis – iš Palenkės. Vaitiekus Prūso asmenvardis leidžia spėti, kad jis galėjo būti kilęs iš Prūsijos. Tuo tarpu dėl Mikalojaus Sklečevskio kilmės vietos neturime jokių prielaidų. Viename dokumente jis pats buvo paliudijęs, kad atvyko į Vitebską iš kitur, tačiau savo kilmės vietos nepaminėjo¹³²⁸.

Plačiau pakomentuoti reikia turimus duomenis apie Jono Michailovičiaus Selickio kilmę. Anot M. Makaravo, jis buvo kilęs iš Vitebsko žemės bajorų¹³²⁹. Tačiau šaltinių duomenys šio teiginio nepatvirtina. 1511 m. spalio 5 d. datuojamame Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo rašte Jonas Michailovičius Selickis minimas kaip Voluinės žemionis. Sprendžiant

¹³²⁴ Žr. Макараў М., 2008, c. 118–120.

¹³²⁵ Dėl Vitebsko miesto vaito pareigas ėusių asmenų kilmės žr. ankstesnę nuorodą. Grigorijus ir Timofejus Ivaškovičiai kaip Vitebsko bajorai minimi pareigybių suteiktis fiksuojančiuose Lietuvos didžiojo kunigaikščio raštuose (*LM 12*, dok. nr. 354, 357, p. 309, 310). Tuo tarpu Lenka Borisovičius, Ždanas Januškovičius ir Kostia Kuzminičius Kosovas kaip Vitebsko bajorai dažnai minimi Lietuvos Metrikos 16-osios Užrašymų ir 9-osios Teismų bylų knygų aktuose.

¹³²⁶ Šiek tiek informacijos turime apie Stepono Timofejevičiaus Luskinos tėvą Timofejų Luskina (žr. *HSzPW*, s. 71).

¹³²⁷ Макараў М., 2004, c. 161; Макараў М., 2008, c. 120. Luskinos turėjo Odrovonžo herbą (*HPPN*, s. 62; Kojalavičius-Vijūkas A., 2015, p. 394; Ks. *Wojciecha Wijuka Kojalowicza*, s. 186; Uruski S., 1913, s. 54).

¹³²⁸ *Судебная книга. 1533–1540*, док. № 184, c. 319.

¹³²⁹ Макараў М., 2004, c. 158; Макараў М., 2008, c. 119.

iš dokumento turinio, Selickis gimė ne Vitebske, bet įsiliejo į vietos visuomenę santuokos dėka įsigijęs valdų Vitebsko paviete¹³³⁰.

16-os pareigūnų kilmė yra neaiški arba sunkiai apibrėžiama. Tokiems asmenims priskirti galima Ananją, Chodorą, Fiodorą Daniljevičių, Fiodorą Fursą, Gridką (Liubaškovo dvaro tijūną), Gridką (Lužosnos dvaro tijūną), Grišą, Ivašką (Vitebsko miesto vaitą), Ivašką (Vitebsko pilininką), Jakovą, Jurką, Kostečką, Bogdaną Oleškovičių, Sergejų, Tišką ir Ivaną Ušaką. Vitebsko pavieto dvarų tijūnai Ananja, Gridka (Liubaškovo dvaro tijūnas), Gridka (Lužosnos dvaro tijūnas), Jakovas, Jurka, Kostečka, Sergejus ir Ivanas Ušakas veikiausiai buvo kilę iš šio pavieto. Tai galėjo būti smulkūs bajorai arba nekilmingi asmenys. Ozereco valsčiaus valdytojas Griša, Veližo valsčiaus valdytojas Chodoras ir Vitebsko pilininkas Ivaška veikiausiai buvo Vitebsko bajorai, o Vitebsko miesto rašovas Bogdanas Oleškovičius ir vaitai Ivaška bei Tiška galėjo būti Vitebsko miestiečiai¹³³¹. Fiodoras Fursas turėjo valdų Vitebsko paviete¹³³², tad galbūt buvo vietos bajoras. Kiek daugiau duomenų turime tik apie vieno pareigūno – Fiodoro Daniljevičiaus – kilmę. Šį asmenį verta aptarti plačiau.

Anot Seweryno Uruskio, Fiodoras Daniljevičius ir jo palikuonys Chrapovickiai buvo kilę iš Mazovijos. Iš ten ši giminė esą persikėlė į Voluinę, o paskui ir į kitas LDK žemes¹³³³. A. Kojalavičius-Vijūkas Chrapovickius kildino iš Voluinės¹³³⁴. Tačiau šio regiono bajorijos istorijai skirtuose šiuolaikinių istorikų darbuose apie Fiodorą Daniljevičių ir Chrapovickių giminę net neužsiminama¹³³⁵. Be to, keliuose dokumentuose Fiodoras Daniljevičius minimas kaip Vitebsko bajoras¹³³⁶. Todėl tikėtina, kad jis buvo kilęs iš Vitebsko.

Apie aptariamai 52-ejų pareigūnų grupei priklausiusių asmenų konfesiją tiesioginių duomenų neturime. Vietinės kilmės asmenų vyravimas leistų teigti, jog daugumą asmenų sudarė stačiatikiai. Apie reformacijos įtaką šios grupės atstovams ir konversijos atvejus duomenų neturime, tačiau tokie

¹³³⁰ LM 9, dok. nr. 325, p. 220–221.

¹³³¹ Apie Ivašką žr. Макараў М., 2008, c. 118.

¹³³² LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 10228, l. 1, 1v.

¹³³³ Uruski S., 1905, s. 249.

¹³³⁴ Kojalavičius-Vijūkas A., 2015, p. 114; Ks. *Wojciecha Wijuka Kojalowicza*, s. 52.

¹³³⁵ Žr. asmenvardžių rodykles leidiniuose Ворончук І. О., 2012; Яковенко Н., 2008.

¹³³⁶ AGAD, z. 354, dz. X, Papiery Kiszaków, sygn. 401, s. 5; LVIA, MKF-2, knyga nr. 38, l.

atvejai tikėtini. Neabejotina, jog jau XVI a. septintame dešimtmetyje Vitebske egzistavo kalvinistų bendruomenė¹³³⁷.

Vitebsko pavieto pareigūnų karjerą tiriamuoju laikotarpiu lėmė įvairūs veiksniai. Itin didelės reikšmės turėjo ryšiai su Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaru. Iš įvairių vietų kilusiems kilmingiems jaunuoliams tarnyba valdovo dvare teikė galimybę užmegzti naudingas pažintis su kitų valstybės regionų kilmingaisiais, centrinio valstybės administracinio aparato pareigūnais bei svečiais iš užsienio kraštų, gauti valdų ir pareigų tiek savo gimtajame, tiek ir kituose valstybės regionuose¹³³⁸.

Atlikto empirinio tyrimo duomenys rodo, kad valdovo dvarionimis yra buvę 8 *pilies / žemės* teisei atstovavę Vitebsko pavieto pareigūnai (neskaitant Vitebsko vietininkų, vaivadų ir jų pavaduotojų): Lenka Borisovičius¹³³⁹, Fiodoras Daniljevičius¹³⁴⁰, Andrejus¹³⁴¹ ir Romanas¹³⁴² Gerasimovičiai, Kostia Kuzminičius Kosovas¹³⁴³, Jonas Michailovičius Selickis¹³⁴⁴ ir Ivanas Jackovičius¹³⁴⁵ bei Dovydas Ivanovičius¹³⁴⁶ Zelepugos. Prie jų būtų galima priskirti ir Mitią Romeikovičių, minimą 1486 m. kovo 27 d. bei 1488 m. kovo 6 d. sudarytuose Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero išmokų

¹³³⁷ Birecki P., 2015, s. 130; *LNMMB RKRS*, f. 93, b. 1774, l. 1, 3.

¹³³⁸ Petrauskas R., 2007a, p. XVI–XVIII, XXIII; Petrauskas R., 2007b, p. 51; Saviščevas E., 2010, p. 64–65.

¹³³⁹ Žygimanto Senojo dvarionimi buvo prieš 1541 m. sausio 18 d. (*LM 229*, dok. nr. 160, p. 101).

¹³⁴⁰ Žygimanto Senojo dvarionimi tapo prieš 1541 m. kovo 18 d., kaip dvarionis dar minimas 1542 m. rugpjūčio 11 d. (*LM 229*, dok. nr. 260, p. 164; *LM 230*, dok. nr. 20, p. 21).

¹³⁴¹ Kaip Žygimanto Senojo dvarionis minimas 1528 m. spalio 29 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23223, l. 2).

¹³⁴² Kaip Žygimanto Senojo dvarionis minimas 1507 m. lapkričio 8 d. – 1524 m. birželio 26 d. (*LM 8*, dok. nr. 158, 273, p. 163, 228; *LM 12*, dok. nr. 349, p. 307; *LMAVB RS*, f. 43, b. 16889, l. 1). Atrodo, kad valdovo dvarionimi jau buvo Aleksandro Jogailaičio valdymo laikais, tačiau tikslūs metai nežinomi (Pietkiewicz K., 1997, Aneks II. Dworzanie litewscy Aleksandra Jagiellończyka, p. 112).

¹³⁴³ Kaip Žygimanto Senojo dvarionis minimas 1523 m. liepos 2 d. (*LM 12*, dok. nr. 208, p. 235).

¹³⁴⁴ Kaip Žygimanto Senojo dvarionis minimas 1514 m. balandžio 15 d. – 1525 m. rugpjūčio 21 d. (*LM 12*, dok. nr. 38, 516, p. 141, 406; *LM 25*, dok. nr. 104, 105, p. 163, 164; *PIB*, т. 20, Книга первая судебных дел (1510–1517), док. № 63, с. 79; Кн. 3 СД, док. № 12, 13, 21, с. 1217, 1219, 1230).

¹³⁴⁵ Kaip Žygimanto Senojo dvarionis minimas 1522 m. birželio 12 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16889, l. 1).

¹³⁴⁶ Kaip Žygimanto Augusto dvarionis minimas 1567 m. lapkritį (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 223v).

įrašuose (taigi susijusį su valdovo dvaru)¹³⁴⁷. Informaciją apie šių asmenų ryšius su valdovo dvaru pateikiame 5 lentelėje.

5 lentelė. Vitebsko pareigūnų ryšiai su Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaru

Pareigūnas	Tarnyba valdovo dvare, paskirtos išmokos	Užimamos pareigos Vitebske
Borisovičius, Lenka	Žygimanto Senojo dvarionis prieš 1541 01 18	bebrininkas 1531 02 05 – 1532 04 15 medžioklis 1546 07 20 – 1553 04 16
Daniļjevičius, Fiodoras	Žygimanto Senojo dvarionis prieš 1541 03 18 – 1542 08 11	vėliavininkas 1558 03 18 – 1580 05 27
Gerasimovičius, Andrejus	Žygimanto Senojo dvarionis 1528 10 29	medžioklis 1524 07 30
Gerasimovičius, Romanas	Aleksandro dvarionis (tikslī data nežinoma) Žygimanto Senojo dvarionis 1507 11 08 – 1524 06 26	pilininkas 1524 06 26 – 1547 08 17 vėliavininkas 1524 06 26 – 1544 07 15
Kosovas, Kostia Kuzminičius	Žygimanto Senojo dvarionis 1523 07 02	raktininkas 1551 06 24 – 07 17; po 1554 01 28? – prieš 1556 03 25
Romeikovičius, Mitia	Kazimiero paskirtos išmokos 1486 03 27 ir 1488 03 06	pilininkas 1496 06 28
Selickis, Jonas	Žygimanto Senojo	miesto vaitas prieš 1525 08 21 –

¹³⁴⁷ LM 4, dok. nr. 1.7, 18.3, p. 38, 75. Anot K. Pietkiewicziaus, Lietuvos Metrikos 4-ojoje Užrašymų knygoje esantys Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero išmokų įrašai atspindi šio valdovo dvaro struktūrą ir sudėtį (Pietkiewicz K., 1997, p. 79, 84). Su šia mintimi galime sutikti. Kazimiero išmokų įrašuose minimi asmenys atitinka istoriografijoje aptartą valdovo dvaro plačiąją prasmę (*curia maior*) sampratą, pagal kurią dvaro dalimi galime laikyti visus valdovo aplinkoje pasirodančius asmenis (žr. Skibniewska J., 2015, s. 14).

Michailovičius	dvarionis 1514 04 15 – 1525 08 21	1531 02 11
Zelepuga, Dovydas Ivanovičius	Žygimanto Augusto dvarionis 1567 11	raktininkas prieš 1556 03 25 – 1566 12 15
Zelepuga, Ivanas Jackovičius	Žygimanto Senojo dvarionis 1522 06 12	raktininkas 1538 08 23 – 1540 08 24

6 asmenys – Fiodoras Daniljevičius, Romanas Gerasimovičius, Kostia Kuzminičius Kosovas, Mitia Romeikovičius, Jonas Michailovičius Selickis ir Ivanas Jackovičius Zelepuga – valdovo dvarionimis tapo arba užmezgė su dvaru ryšius anksčiau, nei gavo pareigybes Vitebsko paviete. Sprendžiant pagal šaltinių duomenis, Mitia Romeikovičius jau nebegavo valdovo išmokų, o Fiodoras Daniljevičius, Kostia Kuzminičius Kosovas ir Ivanas Jackovičius Zelepuga nebebuvo valdovo dvarionys tuo metu, kai ėjo pareigas Vitebsko paviete. Tačiau tikėtina, kad anksčiau užmezgti ryšiai su valdovo dvaru turėjo tiesioginės įtakos vėliau paskiriant šiuos asmenis Vitebsko pavieto pareigūnais. Taip neabejotinai buvo Romano Gerasimovičiaus ir Jono Michailovičiaus Selickio, kurie vietines pareigybes gavo dar tebebūdami valdovo dvarionimis, atvejais.

Jau anksčiau aptarėme aplinkybes, kuriomis Romanui Gerasimovičiui 1524 m. birželio 26 d. buvo suteiktos Vitebsko pilininko ir vėliavininko pareigybės. Tačiau reikia pridurti, kad ši suteiktis rodo išskirtinę Lietuvos didžiojo kunigaikščio malonę – tas pats Vitebsko kilmingasis vienu metu gavo net dvi vietas valdžios pareigybes. Sprendžiant pagal turimus šaltinių duomenis, aptariamuoju laikotarpiu, be Romano Gerasimovičiaus, dvi Vitebsko pareigybes vienu metu turėjo tik Gurka Aleknovičius, po Gerasimovičiaus ėjęs tas pačias Vitebsko pilininko ir vėliavininko pareigas (žr. 2 priedą)¹³⁴⁸.

Išskirtinės valdovo malonės Romanui Gerasimovičiui viena iš priežasčių neabejotinai buvo jo ilgametė tarnyba valdovo dvare. Tačiau prie šio bajoro

¹³⁴⁸ Tiriamuoju laikotarpiu dvi ar daugiau vietos valdžios pareigybių tuo pačiu metu turėdavo ir kitų LDK regionų kilmingieji. Pavyzdžiui, Polocko bajorui Vasilijui Michailovičiui Korsakui 1552 m. buvo patvirtinta Polocko pilininko pareigybė ir suteiktos tįjūno bei raktininko pareigybės (*МБКЛ* 28, дак. № 148, с. 188–189). Ivanas Jackovičius Borzobohatj Krasenskis 1558–1562 m. ėjo Lucko pilininko, raktininko, tiltininko ir vaito pareigas (*Urządniczy Rzeczypospolitej*, t. 3, z. 5, s. 70–71, 77, 81, 169).

staigaus šoktelėjimo karjeros laiptais prisidėjo ir kitos ne mažiau svarbios aplinkybės. Lietuvos didžiojo kunigaikščio rašte užsiminta, kad Gerasimovičiui Vitebsko pilininko pareigas savo noru perdavė buvęs pilininkas Senka Daškovičius, o kiti vietos bajorai ir Vitebsko vaivada tam neprieštaravo¹³⁴⁹. Gerasimovičius šioms pareigoms parinktas neatsitiktinai. Jis priklausė vienai įtakingiausių tuo metu Vitebsko bajorų giminių ir dar prieš gaudamas pilininko ir vėliavininko pareigas užėmė labai aukštas pozicijas vietos visuomenėje¹³⁵⁰. Taigi šių pareigų suteikimą Gerasimovičiui nemažai lėmė anksčiau susiklosčiusi jo visuomeninė padėtis.

Kito Žygimanto Senojo dvarionio – Jono Michailovičiaus Selickio padėtis buvo kitokia nei Romano Gerasimovičiaus. 1525 m. rugpjūčio 21 d. patvirtindamas Selickiui Vitebsko miesto vaito pareigybę, Lietuvos didysis kunigaikštis atsižvelgė į neįvardytų Ponų tarybos narių ir Vitebsko miestiečių užtarimą¹³⁵¹. Savo padėtimi ir įtaka Vitebsko visuomenėje Selickis tikrai neprilygo Romanui Gerasimovičiui. Todėl siekiant pareigybės patvirtinimo jam reikėjo ne tik valdovo ir vietos gyventojų palankumo, kaip Gerasimovičiaus atveju, bet ir Ponų tarybos narių užtarimo. Ši aplinkybė rodo, kad valdovo dvare užmegzti ryšiai su įtakingais didikais buvo labai svarbūs siekiant karjeros. Tačiau Selickį galbūt užtarė ne tik jie. 1529 m. spalio 30 d. jis minimas kaip Žygimanto Senojo žmonos Bonos Sforcos dvarionis¹³⁵².

Iš visų *pilies / žemės* teisei atstovavusių Vitebsko pavieto pareigūnų (neskaitant Vitebsko vietininkų, vaivadų ir jų pavaduotojų), tarnavusių valdovo dvare, 2 asmenys kaip dvarionys minimi po to, kai baigė savo karjerą Vitebske. Tai Andrejus Gerasimovičius ir Dovydas Ivanovičius Zelepuga. Šią aplinkybę sunku vienareikšmiškai įvertinti. Tikėtina, kad tapdami valdovo dvarionimis Gerasimovičius ir Zelepuga tikėjosi gauti aukštesnes pareigas, nei ėjo anksčiau. Būtent taip susiklostė kito valdovo dvarionio – Lenkos Borisovičiaus – karjera. Pirmiausia jis ėjo Vitebsko bebrininko pareigas (1531–1532 m.), vėliau tapo Žygimanto Senojo

¹³⁴⁹ LM 12, dok. nr. 349, p. 307.

¹³⁵⁰ 1523 m. gruodžio 24 d. datuojamame Vitebsko bajorų rašte Romanas Gerasimovičius, dar neturėdamas jokių pareigybių, minimas tarp liudininkų iškart po Vitebsko pilininko Senkos Daškovičiaus ir prieš raktininką Gurką Aleknovičių (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4375, l. 7v).

¹³⁵¹ LM 12, dok. nr. 516, p. 406–407.

¹³⁵² LM 25, dok. nr. 106, p. 164.

dvarionimi (prieš 1541 m. sausio 18 d.), o galiausiai gavo Vitebsko medžioklio pareigas (jas ėjo 1546–1553 m.)¹³⁵³.

Aptariamuoju laikotarpiu įtakos Vitebsko pavieto kilmingųjų karjerai turėjo ryšiai ne tik su valdovo dvaru, bet ir įtakingiausiais šio pavieto pareigūnais – Vitebsko vietininkais ir vaivadomis. Pačiais glaudžiausiais galime laikyti giminystės ryšius. Tačiau iš visų aptariamojo laikotarpio Vitebsko pavieto pareigūnų, kurie buvo vietinės kilmės, tokiais ryšiais pasigirti galėjo tik broliai Daškovičiai. Kur kas dažnesni vietininkų ir vaivadų protekcijos atvejai, kurių nelėmė giminystės ryšiai¹³⁵⁴. Taip pat žinomi atvejai, kai vietos kilmingieji tarnaudavo šių pareigūnų administracijoje. Tiesa, tokia tarnyba neretai būdavo tik laikina. Pavyzdžiui, Dovydas Ivanovičius Zelepuga Vitebsko vaivados administracijoje tarnavo iki tapdamas Vitebsko raktininku ir valdovo dvarionimi¹³⁵⁵. Ilgalaikę tarnybą vietininkams ir vaivadoms rinkdavosi ne tiek jau ir daug vietos kilmingųjų. Kita vertus, šie pareigūnai į Vitebską atsigabendavo svetimkilmųjų tarnų¹³⁵⁶. Turime nemažai informacijos apie vietininkams bei vaivadoms tarnavusius asmenis ir jų galimybes gauti vietos valdžios pareigybes.

Ankstesnėje disertacijos dalyje aptarėme atvejį, kai Vitebsko vaivada Jonušas Stanislovaitis Kostevičius 1516 m. buvo vietos gyventojų apkaltintas dėl Vitebsko pilininko, arklidininko, raktininko ir medžioklio pareigybių suteikimo savo tarnams¹³⁵⁷. Jam būnant vaivada šaltiniuose neminimas nė vienas šias pareigas ėjęs asmuo. Tiesa, viename dokumente paminėtas Kostevičiaus arklidininkas Bogdanas Belinickis¹³⁵⁸. Tačiau neaišku, ar jis arklidininku buvo prieš valdovui priimant 1516 m. teismo

¹³⁵³ Sprendžiant pagal Lietuvos Metrikos 16-osios Užrašymų knygos dokumentų liudininkų sąrašuose minimų Vitebsko pareigūnų išvardijimo eiliškumą, medžioklio pareigybė buvo aukštesnė už bebrininko pareigybę (žr. *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 136, 137, с. 103, 104). Todėl galime teigti, kad gautos Vitebsko medžioklio pareigos buvo Lenkos Borisovičiaus karjeros viršūnė.

¹³⁵⁴ Pavyzdžiui, 1496 m. suteikdamas valdą Vitebsko pilininkui Mitiai Romeikovičiui, Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras atsižvelgė į tuometinio Vitebsko vietininko Stanislovo Hlebavičiaus užtarimą (*LM 6*, dok. nr. 152, p. 127–128). Ankstesnėje straipsnio dalyje aptarėme atvejus, kai Vitebsko vaivados XVI a. šeštajame dešimtmetyje patys skirdavo Vitebsko gyventojus vietos valdžios pareigūnais.

¹³⁵⁵ 1551 m. sausio 11 d. jis minimas kaip Vitebsko vaivados Stanislovo Petraičio Kiškos pavaivadžio Pavelo Jurjevičiaus Sokolinskio paskirtas vižas (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16812, l. 12).

¹³⁵⁶ Įvairios kilmės asmenų tarnyba LDK didikų namų ūkiuose buvo įprastas reiškinys (Saviščevas E., 2010, p. 150).

¹³⁵⁷ *РИБ*, т. 20, Книга вторая судных дел (1506–1523), док. № 243, с. 925.

¹³⁵⁸ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 62, с. 42. Bogdanas Belinickis buvo Vitebsko bajoras (*LM 523*, p. 141).

sprendimą, ar po to. Taip pat nežinome, ar Belinickis iš tiesų pakeitė Lietuvos didžiojo kunigaikščio skiriamą Vitebsko arklidininką, ar buvo tik vaivados dvaro pareigūnas. Savo arklidininkus turėjo ir vėlesni Vitebsko vaivados Ivanas Bogdanovičius Sapiega¹³⁵⁹, Jonas Jurgaitis Hlebavičius¹³⁶⁰, Steponas Andrejevičius Zbaraskis¹³⁶¹, tačiau šaltinių duomenys nerodo, kad šie vaivadų pareigūnai būtų pakeitę Vitebsko arklidininkus¹³⁶². Taigi neturime pagrindo priskirti mums žinomus Vitebsko vaivadų arklidininkus vietos valdžios pareigūnų grupei.

Vitebsko vietininkų bei vaivadų dvaruose tarnavo ir įvairūs kiti pareigūnai. Savo maršalkas turėjo Jonas Chodkevičius¹³⁶³, kunigaikštis Michailas Ivanovičius Zaslavskis¹³⁶⁴, Jonas Jurgaitis Hlebavičius¹³⁶⁵, Steponas Andrejevičius Zbaraskis¹³⁶⁶, raikytojus – Jonušas Stanislovaitis Kostevičius¹³⁶⁷, Steponas Andrejevičius Zbaraskis¹³⁶⁸, vartų saugotoją (*воротный*) – Stanislovas Petraitis Kiška¹³⁶⁹. Itin daug informacijos yra apie vaivados Motiejaus Vaitiekaičio Jonaičio Kločkos dvaro sudėtį. 1533 m. minimas jo dvarionis Augustinas, 1538–1539 m. – maršalka Motiejus Jundilas, kamarininkai Choma Mitkovas Maskevičius, Ivanas Ščelka, Nekrašas ir buvęs kamarininkas Stasis Deržka, 1539 m. – raštininkas Vasilijus Tiškovičius ir Liubaškovo dvaro vietininkas Jonas Slepovronskis, 1540 m. – dvaro raktininkas Breskis¹³⁷⁰. Visi minėti Vitebsko vietininkų bei vaivadų dvaro pareigūnai vykdė įvairias savo ponų paskirtas užduotis, susijusias su jų namų ūkių administravimu, teismine veikla. Tačiau kaip ir vaivadų arklidininkų atveju šaltiniuose neminima, kad šie pareigūnai būtų vykdę Vitebsko pavieto pareigūnams priklausiusias pareigas.

¹³⁵⁹ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 62, с. 42.

¹³⁶⁰ Ten pat.

¹³⁶¹ *LM 251*, dok. nr. 9, p. 34.

¹³⁶² 1531 m. sausio 9 d. Vitebsko arklidininkas Vasilijus Andrejevičius Kopotas dalyvavo tuometinio Vitebsko vaivados Jono Jurgaičio Hlebavičiaus arklidininko Ivano Boreišino bylos svarstyme (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 62, с. 43).

¹³⁶³ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 54, с. 38–39.

¹³⁶⁴ Ten pat, dok. nr. 97, p. 69.

¹³⁶⁵ Ten pat, dok. nr. 74, 88, 368, p. 50, 61, 259.

¹³⁶⁶ *LMAVB RS*, f. 43, b. 16826, l. 1; ten pat, b. 16828, l. 1; ten pat, b. 16829, l. 2v.

¹³⁶⁷ Ten pat, b. 23350, l. 1, 3; *РИБ*, т. 20, Книга первая судебных дел (1510–1517), док. № 376, с. 507.

¹³⁶⁸ *LM 251*, dok. nr. 9, p. 34.

¹³⁶⁹ *LMAVB RS*, f. 43, b. 23239, l. 1, 1v.

¹³⁷⁰ Ten pat, b. 16809, l. 1v; *Судебная книга. 1533–1540*, док. № 5, 48, 74, 81, 83, 84, 113, 142, 146, 180, с. 63, 107, 143, 153, 157, 160, 209, 246, 247, 256, 315.

Kitokia buvo Motiejaus Vaitiekaičio Jonaičio Kločkos tarnybininkų Vaitiekaus Prūso, Ždano Januškovičiaus ir Mikalojaus Sklečevskio padėtis. Lietuvos Metrikos 9-osios Teismų bylų knygos duomenys rodo, kad šių asmenų veikla neapsiribojo tik vaivados namų ūkiu. Tiltininko pareigas ėjęs Vaitiekus Prūsas dalyvavo nagrinėjant Lietuvos didžiajam kunigaikščiui pavaldžių Vitebsko pavieto gyventojų bylą dėl tiltų tiesimo prievolės¹³⁷¹. Šio pareigūno paskyrimą neabejotinai turėtume sieti su 1544 m. spalio 11 d. dokumente minima neteisėta Vitebsko vaivadų praktika, kai Vitebsko tiltininku būdavo skiriamas vaivados tarnybininkas¹³⁷². Iš kito dokumento aiškėja, kad medžioklio pareigas ėjęs Mikalojus Sklečevskis ir bebrininko pareigas ėjęs Ždanas Januškovičius buvo atsakingi būtent už valdovui priklausančių medžioklės plotų ir bebrynų priežiūrą¹³⁷³. Kločkos pavartotas Sklečevskio įvardijimas „*mūsų Vitebsko medžioklis*“¹³⁷⁴ taip pat rodo šio asmens gerokai platesnes nei vien tik vaivados namų ūkio pareigūno funkcijas.

Minėti trys Kločkos tarnybininkai nuo kitų Vitebsko pavieto pareigūnų, šaltiniuose dažnai vadinamų *žemės* pareigūnais, skyrėsi tuo, kad jie neturėjo Lietuvos didžiojo kunigaikščio patvirtinimo eiti turimas pareigas. Tačiau vargu, ar jų atliekamos funkcijos labai skyrėsi nuo jų pirmtakų pareigų. Mikalojus Sklečevskis teigė medžioklio pareigas atliekantis taip, „*kaip ir prieš tai kiti medžiokliai*“¹³⁷⁵. Dėl šios priežasties jį, kaip ir tiltininką Vaitiekų Prūsą bei bebrininką Ždaną Januškovičių, galime laikyti Vitebsko pavieto pareigūnais.

Jau minėjome, kad Vaitiekus Prūsas ir Mikalojus Sklečevskis buvo kilę ne iš Vitebsko, o Ždanas Januškovičius buvo vietos bajoras. Pastarasis Vitebsko vaivada Motiejui Vaitiekaičiui Jonaičiui Kločkai tarnavo ne iki gyvenimo pabaigos. 1542 m. rugsėjo 22 d. Januškovičius minimas kaip velionio Šimkaus Mackaičio tarnybininkas¹³⁷⁶. Beje, tarnybininko karjerą rinkosi ir jo sūnūs Bogdanas bei Grigorijus Ždanovičiai Januškovskiai. Abu jie tarnavo Vitebsko vaivada Stanislovui Mikalojaičiui Pacui. Bogdanas

¹³⁷¹ Судебная книга. 1533–1540, док. № 143, с. 250.

¹³⁷² LVIA, MKF-2, knyga nr. 35, l. 77v–78v.

¹³⁷³ Судебная книга. 1533–1540, док. № 184, с. 319–321.

¹³⁷⁴ Ten pat, p. 319: „*ловчыи наш витебъский*“.

¹³⁷⁵ Ten pat, p. 320: „*[...] яко и перед тымъ инъшыи ловчыи [...]*“.

¹³⁷⁶ LM 230, dok. nr. 33, p. 35.

1574–1583 m. minimas kaip Vitebsko pavaivadis (žr. 2 priedą), o Grigorijus 1584 m. buvo Paco vietininku Suražo pilyje¹³⁷⁷.

Apie kai kurių *pilies / žemės* teisei atstovavusių Vitebsko pavieto pareigūnų ekonominę padėtį galima spręsti pagal 1528 m. LDK kariuomenės surašymo duomenis. Jame minima 12 šio pavieto pareigūnų. Du iš jų – Vitebsko vaivados pareigas ėję Jonas Jurgaitis Hlebavičius (išrengė 148 raitelius nuo savo valdų ir 88 raitelius nuo savo žmonos valdų¹³⁷⁸) ir Ivanas Bogdanovičius Sapiega (išrengė 27 raitelius¹³⁷⁹) – surašyme minimi ne tarp Vitebsko žemės gyventojų. Vienas pareigūnas, Romanas Gerasimovičius, minimas keliose surašymo dalyse – tarp Gardino bajorų ir Vitebsko žemės kunigaikščių bei bajorų. Nuo Gardino paviete turėtų valdų jis išrengė 1 raitelį, o nuo Vitebsko žemėje turėtų valdų – 2 raitelius¹³⁸⁰. Tuo tarpu likę 9 Vitebsko pavieto pareigūnai surašyme minimi tik tarp Vitebsko žemės kunigaikščių, bajorų ir miestiečių. Tai Gurka Aleknavičius (išrengė 1 raitelį¹³⁸¹), Andrejus Gerasimovičius (išrengė 1 raitelį¹³⁸²), Vasilijus Andrejevičius Kopotas (kartu su broliu išrengė 1 raitelį¹³⁸³), Kostia Kuzminičius Kosovas (išrengė 1 raitelį¹³⁸⁴), Ivanas Grigorjevičius Krupeničius (išrengė 2 raitelius¹³⁸⁵), Grigorijus Olferjevičius (kartu su dviem broliais išrengė 1 raitelį¹³⁸⁶), Jonas Michailovičius Selickis (išrengė 3 raitelius¹³⁸⁷), Hlebas Vasiljevičius Šapka (išrengė 1 raitelį¹³⁸⁸) ir Ivanas Jackovičius Zelepuga (išrengė 1 raitelį¹³⁸⁹). Iš jų Vitebsko miestiečių grafai priskirtas vienintelis asmuo – Jonas Michailovičius Selickis (minimas kaip „Ivaška, vaitas“). Visi likę asmenys priskirti Vitebsko žemės kunigaikščių ir bajorų grafai (net ir Ivanas Grigorjevičius Krupeničius, kuris neabejotinai buvo Vitebsko miestietis).

Vertinant 1528 m. LDK kariuomenės surašymo duomenis į akis krenta itin mažas beveik visų minėtų Vitebsko pavieto pareigūnų, išskyrus Joną

¹³⁷⁷ LVIA, f. 1135, ap. 10, b. 2, l. 28v, 29.

¹³⁷⁸ LM 523, p. 169.

¹³⁷⁹ Ten pat, p. 28, 173.

¹³⁸⁰ Ten pat, p. 76, 141.

¹³⁸¹ Ten pat, p. 141.

¹³⁸² Ten pat.

¹³⁸³ Ten pat.

¹³⁸⁴ Ten pat.

¹³⁸⁵ Ten pat.

¹³⁸⁶ Ten pat.

¹³⁸⁷ Ten pat, p. 142.

¹³⁸⁸ Ten pat, p. 141.

¹³⁸⁹ Ten pat.

Jurgaitį Hlebavičių ir Ivaną Bogdanovičių Sapięgą, išrengtų raitelių skaičius. Net ir Romanas Gerasimovičius, kuris surašymo metu jau ėjo svarbias Vitebsko pilininko ir vėliavininko pareigas, išrengė vos 3 raitelius. Kita vertus, tarp surašyme minimų Vitebsko žemės kunigaikščių ir bajorų buvo tokių, kurie išrengė gerokai didesnę raitelių skaičių nei dauguma Vitebsko pavieto pareigūnų, tačiau patys berods niekuomet nebuvo šio pavieto pareigūnais. Tarp tokių asmenų buvo Michailas Kureišovas, išrengęs 5 raitelius ir kunigaikštis Vasilijus Žilinskis, išrengęs 9 raitelius¹³⁹⁰.

Neskaitant Vitebsko ir Polocko vaivadų, 1528 m. LDK kariuomenės surašyme minimų Vitebsko pavieto pareigūnų išrengtų raitelių skaičius buvo gerokai mažesnis nei kaimyninės Polocko žemės pareigūnų išrengtų raitelių skaičius. Po Vitebsko ir Polocko vaivadų turtingiausi Vitebsko pavieto pareigūnai pagal minėto surašymo duomenis buvo Romanas Gerasimovičius ir Jonas Michailovičius Selickis, išrengę po 3 raitelius, o turtingiausias Polocko žemės pareigūnas – Dmitrijus Bogdanovičius Korsakas, išrengęs 33 raitelius nuo savo valdų ir 5 raitelius nuo jam įkeistų valdų¹³⁹¹. Lyginant visų asmenų (ne tik pareigūnų), 1528 m. LDK kariuomenės surašyme priskirtų Vitebsko ir Polocko žemių gyventojams, išrengtų raitelių skaičių tarp abiejų regionų taip pat matomas akivaizdus skirtumas. Daugiausia raitelių išrengęs Vitebsko žemės gyventojas buvo minėtas kunigaikštis Vasilijus Žilinskis, o daugiausia raitelių išrengęs Polocko žemės gyventojas – Dmitrijus Bogdanovičius Korsakas. Didelį skirtumą tarp abiejų regionų pareigūnų ir kitų gyventojų materialinės padėties galima paaiškinti žymiai geresne Polocko žemės padėtimi prekybinių kelių atžvilgiu.

1563 m. MDK kariuomenei užėmus Polocko pilį ir didelę dalį Polocko žemės teritorijos, nukentėjo ne tik šio regiono, bet ir kitų LDK regionų gyventojai, turėję Polocko žemėje valdų. Tarp tokių buvo ir vienas 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpio Vitebsko pavieto pareigūnas, atstovavęs *pilies / žemės* teisei – kunigaikštis Pavelas Jurjevičius Sokolinskis. Vietoj Polocko žemėje turėtų ir prarastų valdų jam ir kai kuriems kitiems Sokolinskiams buvo suteiktos naujos valdos Mogiliavo valsčiuje¹³⁹². Apie LDK ir MDK karų įtaką kitų 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpio Vitebsko pavieto pareigūnų materialinei padėčiai informacijos neturime.

¹³⁹⁰ Ten pat.

¹³⁹¹ Ten pat, p. 76, 138, 141, 142.

¹³⁹² *МБКЛ 44*, дак. № 82, с. 96. Taip pat žr. *ЛМАНВ РС*, f. 33, b. 71/1, l. 1.

Vienintelis šio laikotarpio Vitebsko pavieto pareigūnas, minimas 1565 m. LDK kariuomenės surašyme – Vladislovas Andrejevičius Zbaraskis. Jo išrengtų raitelių ir pėstininkų skaičius surašyme nebuvo nurodytas¹³⁹³. Šis skaičius turėjo būti maždaug toks pat, kaip 1567 m. LDK kariuomenės surašyme nurodytas Vladislovo Andrejevičiaus Zbaraskio išrengtų raitelių ir pėstininkų skaičius – 12 raitelių ir 4 pėstininkai¹³⁹⁴. Be jo tame pačiame surašyme minimi dar 3 Vitebsko pavieto pareigūnai, ėję pareigas 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpiu: Grigalius Aleksandraitis Chodkevičius (išrengė 300 raitelių ir 150 pėstininkų nuo savo valdų bei 80 raitelių ir 50 pėstininkų nuo globos¹³⁹⁵), Pavelas Jurjevičius Sokolinskis (išrengė 10 raitelių ir 5 pėstininkus¹³⁹⁶) ir Steponas Andrejevičius Zbaraskis (išrengė 173 raitelius ir 84 pėstininkus¹³⁹⁷). Pavelo Jurjevičiaus Sokolinskio išrengtų raitelių ir pėstininkų skaičius byloja apie neblogą jo materialinę padėtį. Tačiau 1567 m. LDK kariuomenės surašyme užsimenama apie MDK kariuomenės nusiaubtus jo dvarus ne tik Polocko žemėje, bet ir Vitebsko paviete¹³⁹⁸. Šie nuostoliai turėjo ženkliai sumažinti Sokolinskio išrengiamų raitelių ir pėstininkų skaičių.

1.2. 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpis

Pareigybių genezė

Palyginus su ankstesniu, 1392–1564 m. liepos 1 d., laikotarpiu, Vitebsko pavieto pareigybių struktūra 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu iš dalies pasikeitė. Iš ankstesnio laikotarpio išliko dalis pareigūnų: Vitebsko vaivados, jų pavaduotojai (pavaivadžiai), arklidininkai, pilies raštininkai (galbūt ir rašovai), pilininkai, raktininkai, tiltininkai, vaitai, vėliavininkai. Tačiau 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu atsirado arba buvo pirmą kartą paminėti šaltiniuose nauji pareigūnai: Vitebsko kamarininkai, kaštelionai, pakamariai, pilies paraštininkiai, pilies teismo teisėjai, vaiskiai, vazniai, žemės teismo pateisėjai, raštininkai, teisėjai, Surazo miesto burmistrai, suolininkai, tarėjai, vaitai, pilies valdytojai, jų pavaduotojai ir pilininkai. Didelė dalis šių

¹³⁹³ РИБ, т. 33, отд. 1, ч. 3, Приложение 1, с. 244.

¹³⁹⁴ Ten pat, Приложение 2, с. 472.

¹³⁹⁵ Ten pat, p. 431–433.

¹³⁹⁶ Ten pat, p. 476.

¹³⁹⁷ Ten pat, p. 443–444.

¹³⁹⁸ Ten pat, p. 476.

pareigūnų šaltiniuose pradedami minėti ganėtinai anksti – 1566 m. Tarp tokių buvo Vitebsko kamarininkai, kaštelionai, pakamariai, žemės teismo pateisėjai, raštininkai, teisėjai. Pirmą kartą Vitebsko pilies paraštininkiai paminėti 1568 m., vaiskiai – 1570 m., pilies teismo teisėjai ir vazniai – 1571 m. (žr. 2 priedą). Daugumos minėtų Vitebsko pareigūnų, išskyrus pilies paraštininkius ir vaiskius, atsiradimą galima tiesiogiai sieti su 1564–1566 m. LDK įgyvendintomis administracine ir teismų reformomis. Vitebsko vaiskio pareigybė 1570 m. buvo sukurta atsižvelgiant į Vitebsko pilies karinius poreikius¹³⁹⁹.

Savitos buvo Suražo pareigūnų atsiradimo aplinkybės. 1560 m. lapkričio mėnesį minima, kad Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Augustui paliepus Suražo pilį neseniai pastatė Vitebsko vaivada kunigaikštis Steponas Andrejevičius Zbaraskis¹⁴⁰⁰. Tačiau šios pilies valdytojas pirmą kartą paminėtas tik po dešimties metų – 1570 m. Tuo pačiu metu paminėti ir jo pavaduotojas bei Suražo miesto vaitas. 1576 m. minimi Suražo miesto burmistrai, suolininkai ir tarėjai, o 1578 m. – Suražo pilininkas¹⁴⁰¹.

Pareigūnų prerogatyvos

Kaip ir Polocko žemės atveju, Vitebsko paviete 1564–1579 m. laikotarpiu egzistavusių pareigūnų prerogatyvoms tirti svarbus 1566 m. priimtas Antrasis Lietuvos Statutas, įtvirtinęs 1564–1566 m. įgyvendintas LDK vidaus reformas. Svarbiausių LDK vietos valdžios pareigūnų – vaivadų, kaštelionų, seniūnų, laikytojų – prerogatyvos aptartos II skyriaus 6 ir 28, III skyriaus 5, IV skyriaus 20 ir 21 straipsniuose¹⁴⁰². Iš jų sužinome, kad centriniuose vaivadijų pavietuose vaivados, o kituose pavietuose seniūnai buvo atsakingi už vadovavimą pavieto kariniam daliniui ir jam priklausančių bajorų registravimą. Karinius dalinius vaivados turėjo pristatyti jų pavaduotojai kaštelionai arba maršalkos. Be to, vaivados kartu su kaštelionais buvo įpareigoti dalyvauti pavietų seimeliuose. Kiekviename paviete vaivados, seniūnai ir laikytojai turėjo vadovauti pilies teismui, nagrinėjusiam baudžiamąsias bylas.

Antrajame Lietuvos Statute apibrėžiant pareigūnų prerogatyvas nebuvo įmanoma reglamentuoti paskiriuose LDK regionuose egzistavusių savitumų.

¹³⁹⁹ LVIA, MKF-2, knyga nr. 48, l. 397v–398.

¹⁴⁰⁰ MBKЛ 42, дак. № 87, с. 107.

¹⁴⁰¹ LVIA, MKF-2, knyga nr. 59, l. 98; Макараў М., 2008, Дадатак 3. Дакументы па гісторыі месцаў на віцебскім праве, док. № 8, с. 204–209.

¹⁴⁰² *Статут 1566 года*, с. 68–69, 76, 79–80, 108–109.

Aptardami Polocko žemės pareigūnų prerogatyvas minėjome, kad vaivada Stanislovas Stanislovaitis Davaina po 1563 m. šio regiono gyvenime praktiškai neturėjo jokios įtakos ir neatlikinėjo tų funkcijų, kurias atlikinėdavo kiti LDK vaivados. Vitebske kurį laiką buvo susiklosčiusi visiškai kitokia, tačiau irgi išskirtinė (lyginant su kitais LDK regionais) situacija. Jerzy'o Wiśniewskio teigimu, Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas 1563 m. paskyrė Stanislovą Mikalojaitį Pacą Vitebsko vaivadijos valdytoju (*справца воеводства Витебского*), nors tuo metu Vitebsko vaivados postas dar nebuvo atsilaisvinęs¹⁴⁰³. Valdovo rašto, suteikiančio Pacui teisę būti Vitebsko vaivadijos valdytoju, nepavyko aptikti. Tačiau šaltiniuose jis taip įvardijamas nuo 1563 m. liepos 14 d. iki 1566 m. kovo 17 d., kuomet oficialiai buvo paskirtas Vitebsko vaivada. Tuo tarpu Steponas Andrejevičius Zbaraskis Vitebsko vaivada oficialiai buvo iki 1564 m. rugsėjo 20 d., kuomet buvo paskirtas Trakų kaštelionu (žr. 2 priedą). Taigi 1563 m. liepos 14 d. – 1564 m. rugsėjo 20 d. buvo du asmenys, ėję Vitebsko vaivados pareigas.

Sunku pasakyti, kodėl LDK centrinė valdžia leido Vitebske susidaryti tokiai savotiškai dvišaldystei. Tačiau neabejotina, kad Vitebsko vaivadijos valdytoju Stanislovas Mikalojaitis Pacas paskirtas dėl karinės patirties ir sugebėjimų¹⁴⁰⁴. Livonijos karo metu šios savybės buvo itin svarbios, ypač administruojant pasienyje su MDK buvusias pilies, tokias kaip Vitebskas.

Tiriant pareigūnų prerogatyvas kyla klausimas, ar būdamas Vitebsko vaivadijos valdytoju Stanislovas Mikalojaitis Pacas disponavo visomis vaivada priklausančiomis prerogatyvomis. Neabejotina, kad LDK Ponų tarybos nariu jis tapo tik oficialiai gavęs Vitebsko vaivados pareigybę¹⁴⁰⁵. Tačiau tai, atrodo, buvo vienintelis didesnis pokytis. Viename Žygimanto Augusto rašte Vitebsko vaivadijos valdytojas prilyginamas vaivada¹⁴⁰⁶. Iš kitų šaltinių sužinome, kad Pacas administruodavo Lietuvos didžiojo kunigaikščio žemėvaldą Vitebsko pavieta (dalindavo suteiktis), suteikdavo arba atimdavo tarnybinius žmones¹⁴⁰⁷, vadovaudavo Vitebsko pilies

¹⁴⁰³ Wiśniewski J., 1979b, s. 746.

¹⁴⁰⁴ Žr. LVIA, MKF-2, knyga nr. 258, l. 181–182, 183v–186.

¹⁴⁰⁵ Ten pat.

¹⁴⁰⁶ Ten pat, knyga nr. 38, l. 455v: „Справцы воеводства Витебского, [...], пану Станиславу Пацу и инымъ воеводамъ, которые на потомъ отъ насъ тотъ замокъ нашия, воеводство Витебское держати будутъ.“

¹⁴⁰⁷ Plg. LM 51, dok. nr. 114, 191, p. 155, 273–275.

teismui¹⁴⁰⁸ būdamas ir Vitebsko vaivadijos valdytoju, ir vaivada. Jam nesant Vitebske, tą patį darydavo jo pavaduotojai (žr. 2 priedą).

Be Vitebsko vaivados arba pavaivadžio pilies teisme po 1564–1566 m. reformų dalyvaudavo ir pilies teismo teisėjas bei raštininkas. Teisėjas kartu su vaivada arba pavaivadžiu nagrinėdavo bylas, o raštininkas būdavo atsakingas už administracinę raštvedybą (pilies knygų pildymą, išrašų suinteresuotiems asmenims suteikimą)¹⁴⁰⁹. Kartais raštininką pavaduodavo kitas asmuo (paraštininkis). Antai 1568 m. birželio 16 d. raštininką Pavelą Vainilovičių pavadavo Zanka Jakimovičius¹⁴¹⁰. Tuo tarpu 1571 m. rugpjūčio 16 d. pats Pavelas Vainilovičius pavadavo tuometinį raštininką Vaclovą Lopatinskį¹⁴¹¹.

Vienintelis mums žinomas asmuo, aptariamuoju laikotarpiu ėjęs Vitebsko kašteliono pareigas, buvo Povilas Mikalojaitis Pacas. Tačiau apie jo kaip kašteliono veiklą informacijos neturime. Jo įtaka Vitebsko paviete veikiausiai nebuvo tokia didelė kaip Polocko kaštelionių Polocko žemėje.

Vitebsko paviete egzistavo ir daugiau pareigūnų, kurių prerogatyvas tirti galime remdamiesi Antruoju Lietuvos Statutu. Jame buvo aptartos įvairių LDK vietos valdžios pareigūnų – vėliavininkų (II skyriaus 5 ir 18 straipsniuose¹⁴¹²), žemės teismų teisėjų, pateisėjų ir raštininkų (IV skyriaus 1 ir 2 straipsniuose¹⁴¹³), vaznių (IV skyriaus 5 straipsnyje¹⁴¹⁴), pakamarių ir kamarininkų (IV skyriaus 70 straipsnyje¹⁴¹⁵) – prerogatyvos. Visi šie pareigūnai egzistavo ir Vitebsko paviete. Tačiau kyla klausimas, ar jų prerogatyvos atitiko Statuto normas.

Pakamariai LDK pavietuose pagal Antrąjį Lietuvos Statutą turėjo vadovauti pakamario teismui, nagrinėjusiam bajorų ginčus dėl valdų ribų, išduoti šaukimus į šį teismą ir kitus su jo veikla susijusius dokumentus. Šie pareigūnai turėjo savo pavaduotojus – kamarininkus, kurie atlikdavo pakamarių funkcijas šiems negalint dalyvauti kokios nors bylos nagrinėjime. Apie Vitebsko pakamario ir kamarininko veiklą sužinome iš kelių 1571 m. datuojamų dokumentų. Tų metų spalio 15 d. raštu pakamaris Pavelas Jurjevičius Sokolinskis informavo kamarininką Jarošą Vasiljevičių

¹⁴⁰⁸ Plg. *LMAVB RS*, f. 43, b. 16832, l. 1; ten pat, b. 16834, l. 1.

¹⁴⁰⁹ *LVIA*, f. 599, ap. 1, b. 97, l. 198–200v.

¹⁴¹⁰ Ten pat, f. 1177, ap. 1, b. 3272, l. 10.

¹⁴¹¹ *LMAVB RS*, f. 264, b. 1129, l. 4v.

¹⁴¹² *Cmamym 1566 zoda*, c. 68, 72–73.

¹⁴¹³ Ten pat, p. 96–99.

¹⁴¹⁴ Ten pat, p. 100–101.

¹⁴¹⁵ Ten pat, p. 132–134.

Osipovskį apie vieną Vitebsko pavieto žemvaldžių bylą, kilusią dėl valdų ribų¹⁴¹⁶. Po keturių dienų pasirodė šio kamarininko raštas, patvirtinantis jo dalyvavimą šioje byloje nustatinėjant valdų ribas¹⁴¹⁷. Sprendžiant pagal abu dokumentus, pakamaris ir kamarininkas savo funkcijas atliko nenusižengdami Statuto normoms.

LDK pavietų žemės teismų teisėjai ir jų pavaduotojai pateisėjai pagal Antrąjį Lietuvos Statutą buvo įpareigoti spręsti žemės teismo jurisdikcijai priklausančias bylas (t. y. susijusias su nuosavybės klausimais ir civiline teise apskritai), o šiame teisme tarnaujantys raštininkai įpareigoti visus raštus ir šaukimus į teismą rašyti tik rusėniškai, savo ranka pasirašinėti išrašus ir teismų raštus, įrašyti dokumentus į žemės teismo knygas tik prieš tai juos perskaitę teisėjui ir pateisėjui. Vitebsko pavieto žemės teismo pareigūnai buvo paskirti 1566 m. (žr. 2 priedą). Atlikdami savo pareigas jie nesusidūrė su tokiais rimtomis problemomis kaip jų kolegos Polocko žemėje. Žemės teismas Vitebsko paviete buvo funkcionalus¹⁴¹⁸. Tačiau tam tikrų nesklandumų visgi būta. Antai Vitebsko pavieto žemės teismo pateisėjis Vasilijus Grigorjevičius Gurka savo pareigas kurį laiką ėjo be Lietuvos didžiojo kunigaikščio patvirtinimo¹⁴¹⁹.

Vazniai pagal Antrąjį Lietuvos Statutą turėjo nešioti šaukimus į teismą, atlikinėti įvesdintojo, liudininko (kartu su dviem pavieto bajorais) funkcijas, savo liudijimą patvirtinti tame pavieto teisme, kuris pasiuntė vaznį surinkti įrodymus. Mūsų turimi šaltinių duomenys rodo, kad Vitebsko pavieto vazniai atlikinėdavo tas pačias funkcijas (žr. nuorodas 2 priede).

Vėliavininkai LDK pavietuose pagal Antrąjį Lietuvos Statutą turėjo eiti savo pareigas su tinkamais šarvais ir žirgu, saugoti ir nešti vėliavą žygio metu. Be to, pakartota Pirmojo Lietuvos Statuto norma, draudusi vėliavininkams karinio šaukimo metu palikti karo prievolinkus namuose, nuslėpti nuo etmono informaciją apie neatvykusius į kariuomenės telkimo vietą asmenis ir paleisti karo prievolinkus namo be etmono žinios. Už tai vėliavininkams grėsė pareigų netekimas. Apie vienintelio 1564–1579 m. laikotarpiu Vitebsko vėliavininko pareigas ėjusio asmens – Fiodoro Daniljevičiaus – pareigybinę veiklą tiesioginių duomenų beveik neturime. Jis pats 1580 m. atsisakė šių pareigų, kadangi dėl senatvės ir ligos nebesijautė

¹⁴¹⁶ *LMAVB RS*, f. 43, b. 16838, l. 1.

¹⁴¹⁷ Ten pat, b. 16837, l. 1–2.

¹⁴¹⁸ Pavyzdžiui, žr. *LVIA*, f. 1039, ap. 1, b. 3, l. 1–2v.

¹⁴¹⁹ Vilimas D., 2006, p. 99.

galįs dalyvauti kariniuose veiksmuose¹⁴²⁰. Žinome, kad būdamas vėliavininku Fiodoras Daniljevičius dalyvavo Livonijos karo kovose su MDK karinėmis pajėgomis¹⁴²¹.

Kai kurių LDK vietos valdžios pareigūnų, tiriamuoju laikotarpiu egzistavusių ir Vitebsko paviete, prerogatyvos Antrajame Lietuvos Statute nebuvo aptartos. Vienas iš tokių buvo vaiskis. Karų metu, kuomet bajorai išvykdavo į karo tarnybą, šis pareigūnas prižiūrėdavo tvarką savo paviete ir rūpindavosi bajorų šeimų nariais¹⁴²². Vitebsko paviete vaiskis atsirado 1570 m.¹⁴²³ Apie vienintelio šias pareigas 1564–1579 m. laikotarpiu ėjusio asmens – Martyno Daniljevičiaus Kurčo – pareigybinę veiklą sužinome iš kelių dokumentų, datuojamų 1571 m. vasario 4 d. ir gegužės 23 d. Šiuose dokumentuose Kurčas įvardijamas ne tik kaip Vitebsko vaiskis, bet ir kaip Vitebsko vaivadijos valdytojas („*справца воеводства Витебского*“)¹⁴²⁴. Tuo metu jis vadovavo Vitebsko pilies teismui. Šią aplinkybę galima sieti su Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto 1570 m. liepos 16 d. rašte užfiksuotu nurodymu Vitebsko vaikiu paskirtam Kurčui likti pilyje, kuomet Vitebsko pavieto bajorai šaukiami į karo tarnybą¹⁴²⁵.

Apie Vitebsko pilininko prerogatyvas 1564–1579 m. laikotarpiu galima spręsti pagal vėlesnių laikų duomenis. Sprendžiant pagal 1583 m. rugpjūčiu datuojamą Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stepono Batoro raštą, kuriuo Vitebsko pilininko pareigybė suteikta Bogdanui Januškovskiui, pilininko prerogatyvos ilgą laiką išliko nepakitusios¹⁴²⁶. Taigi 1564–1579 m. ir ankstesniu laikotarpiu pilininko prerogatyvos veikiausiai pernelyg nesiskyrė.

Apie Vitebsko arklidininko prerogatyvas 1564–1579 m. laikotarpiu neturime daug informacijos. Tačiau sprendžiant pagal Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto 1572 m. gegužės 29 d. raštą, kuriuo Vitebsko arklidininko pareigybė patvirtinta Andrejui Jakubovičiui Sivickiui¹⁴²⁷, arklidininko prerogatyvos buvo tokios pačios kaip ir ankstesniu laikotarpiu.

¹⁴²⁰ LVIA, MKF-2, knyga nr. 66, l. 85v–86: „*Лечь кгда вжо лета и хороба его зашъла, тогда онъ, яко про старость, такъ и хоробу свою вжо в ономъ враде долъжеи трвати и на воину ездити немогучи самъ добровольне перед нами господарьемъ сынови своему Ивану тое хоружство за живота // за живота своего пустилъ [...]*“.

¹⁴²¹ Ten pat, knyga nr. 39, l. 707.

¹⁴²² Вяроўкін-Шэлюта У., 2007, с. 462; Лаппо И. И., 1901, с. 341–345.

¹⁴²³ LVIA, MKF-2, knyga nr. 48, l. 397v–398.

¹⁴²⁴ LMAVB RS, f. 43, b. 23278, l. 6; ten pat, b. 23279, l. 1.

¹⁴²⁵ LVIA, MKF-2, knyga nr. 48, l. 398.

¹⁴²⁶ MBKL 70, дак. № 1, с. 64.

¹⁴²⁷ LM 49, dok. nr. 97, p. 95–96.

Apie Vitebsko miesto vaito veiklą 1564–1579 m. laikotarpiu informacijos turime nemažai. Kaip ir ankstesniu laikotarpiu, šis pareigūnas buvo pagrindinis Vitebsko miestiečių atstovas tvarkant jų reikalus su LDK centrine valdžia¹⁴²⁸, dalyvaudavo Vitebsko vaivadų (pilies) teismuose¹⁴²⁹, susirašinėdavo su Rygos miesto pareigūnais dėl Vitebsko miestiečių prekybinių reikalų¹⁴³⁰.

Priešingai nei Polocko žemė, Vitebsko pavietas 1564–1579 m. laikotarpiu negalėjo pasigirti pilių gausa. Čia be paties Vitebsko savo atskirus pareigūnus turėjo tik Surazas. Šaltiniuose minimi Surazo miesto burmistrai, suolininkai, tarėjai, vaitai, pilies valdytojai, jų pavaduotojai ir pilininkai. Apie šių pareigūnų prerogatyvas daugiausia sužinome iš Surazo miestui 1570 m. birželio 5 d. suteikto Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto rašto ir jį patvirtinančio 1576 m. gruodžio 14 d. Stepono Batoro rašto¹⁴³¹. Svarbiausias pareigūnas buvo Surazo pilies valdytojas. Šios pareigos priklausė Vitebsko vaivadais. Jis kartu su savo skiriamu Surazo vietininku, miesto vaitu ir įtakingiausiais vietos miestiečiais turėjo nagrinėti miestiečių bylas. Vaito žinioje turėjo būti Surazo mieste pastatytas kalėjimas. Apie šio miesto burmistrus, suolininkus ir tarėjus Stepono Batoro rašte tik užsimenama. Tad neaišku, kokios buvo šių pareigūnų prerogatyvos.

Vienintelį Surazo pilininko paminėjimą aptinkame 1578 m. balandžio 9 d. datuojamame dokumente¹⁴³². Jis nesuteikia informacijos apie pilininko funkcijas. Veikiausiai jos labai nesiskyrė nuo Vitebsko pilininko funkcijų.

Pareigybių skyrimo tvarka

Aukščiausi LDK vietos valdžios pareigūnai, po Liublino unijos tapę ATR senatoriais, buvo vaivados ir kaštelionai. Juos skirdavo Lietuvos didysis kunigaikštis. Vitebsko vaivados ir kaštelionai nebuvo išimtis. Iš 1564–1579 m. laikotarpio išlikęs vienas Vitebsko vaivados pareigybės suteikties raštas, į tą pačią Lietuvos Metrikos knygą įrašytas du kartus. 1566 m. kovo 17 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas šią pareigybę iki gyvenimo pabaigos arba iki paaukštinimo pareigose suteikė Stanislovui

¹⁴²⁸ LVIA, MKF-2, knyga nr. 54, l. 9v–13v; Макараў М., 2008, Дадатак 3. Дакументы па гісторыі местаў на віцебскім праве, док. № 3, с. 187–189.

¹⁴²⁹ LMAVB RS, f. 43, b. 16832, l. 1.

¹⁴³⁰ *Athenaeum*, vol. XI, вып. 1, дак. № 7, с. 40–43; LVVA, f. 673, apr. 4, К. 19, l. nr. 161.

¹⁴³¹ Макараў М., 2008, Дадатак 3. Дакументы па гісторыі местаў на віцебскім праве, док. № 8, с. 204–209.

¹⁴³² LVIA, MKF-2, knyga nr. 59, l. 98.

Mikalojaičiui Pacui, kuris iki tol ėjo Vitebsko vaivadijos valdytojo pareigas¹⁴³³. Įdomu tai, kad tą pačią dieną valdovas išleido dar du raštus, susijusius su šia suteiktimi. Vienas jų buvo skirtas informuoti apie suteiktą Vitebsko vaivadijoje valdų turinčius asmenis ir įpareigoti juos paklusti naujam vaivadai¹⁴³⁴. Kitas raštas buvo skirtas pačiam Stanislovui Mikalojaičiui Pacui. Jis informuotas apie valdovo paskirtą įvesdintoją į Vitebsko vaivados pareigas ir įpareigotas tinkamai eiti šias pareigas¹⁴³⁵.

Vitebsko kašteliono pareigybės suteikčių dokumentų, kurie būtų datuojami 1564–1579 m., nepavyko aptikti. Tačiau vėlesni dokumentai leidžia neabejoti, kad Vitebsko kaštelioną Lietuvos didysis kunigaikštis skirdavo iki gyvenimo pabaigos arba iki aukštesnių pareigų suteikimo¹⁴³⁶.

Kaip ir iki 1564–1566 m. reformų, Vitebsko vaivados skirdavo savo pavaduotojus – pavai vadžius. Po šių reformų jie įgijo teisę skirti ir Vitebsko pilies teismo teisėjus bei vaznius. Tokią teisę Vitebsko, kaip ir kitų LDK vaivadijų, vaivados suteikė Antrojo Lietuvos Statuto IV skyriaus 4 ir 21 straipsniai¹⁴³⁷. Pilies teismo teisėjai ir vazniai privalėjo būti bajorų luomo atstovai, turėti valdų tame pačiame paviete, kur ėjo savo pareigas ir duoti specialias priesaikas. Tiesioginių duomenų apie šių pareigūnų paskyrimus Vitebsko paviete 1564–1579 m. laikotarpiu neturime. Tačiau taip pat neturime pagrindo teigti, kad jie būdavo skiriami nusižengiant Statutui.

Antrojo Lietuvos Statuto IV skyriaus 21 straipsnyje pagrindinis dėmesys skirtas pilies teismo teisėjams, tačiau užsiminta ir apie pilies raštininkus. Jie šiame straipsnyje minimi kaip vaivadų, seniūnų ir laikytojų pareigūnai¹⁴³⁸. Apie Vitebsko pilies raštininkų skyrimo tvarką nei 1564–1579 m., nei ankstesniu laikotarpiu tiesioginių duomenų neturime. Bent jau po Antrojo Lietuvos Statuto priėmimo šiuos pareigūnus veikiausiai skirdavo Vitebsko vaivados. Patys Vitebsko pilies raštininkai veikiausiai turėjo teisę skirti savo pavaduotojus – paraštininkius.

Vieni svarbiausių LDK pavietų pareigūnų buvo žemės teismų teisėjai, pateisėjai ir raštininkai. Jų skyrimo procedūra, lyginant su kitais pavietų pareigūnais, buvo specifinė. Antrojo Lietuvos Statuto IV skyriaus 1 ir 8 straipsniuose numatyta, kad pavieto bajorai turi išrinkti po 4 tame pačiame

¹⁴³³ Ten pat, knyga nr. 258, l. 181–182, 183v–184v.

¹⁴³⁴ Ten pat, l. 184v–185.

¹⁴³⁵ Ten pat, l. 185–186.

¹⁴³⁶ *LMAVB RS*, f. 2, b. 34.

¹⁴³⁷ *Cmamym 1566 zoda*, c. 99–100, 109.

¹⁴³⁸ Ten pat, p. 109.

paviete valdų turinčius bajorus, krikščionių tikėjimo asmenis, pretenduojančius į žemės teismo teisėjo, pateisėjo ir raštininko pareigas. Jais negalėjo būti renkami dvasininkai ir asmenys, einantys seniūno, laikytojo, tijūno, vėliavininko ar kokias nors kitas pareigas. Lietuvos didysis kunigaikštis turėjo pasirinkti po vieną kandidatą visoms trimis pareigoms užimti. Paskirti žemės teismų pareigūnai privalėjo duoti specialias priesaikas¹⁴³⁹.

Iki šių dienų išliko tik vienas 1564–1579 m. laikotarpiu datuojamas valdovo raštas, kuriuo skiriamas Vitebsko pavieto žemės teismo pareigūnas. 1576 m. lapkričio 18 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Steponas Batoras patvirtino šio teismo pateisėjo pareigas Vasilijui Grigorjevičiui Gurkai. Jis pateisėju buvo pasiūlytas dar 1574 m. Tačiau tuo metu kaip tik buvo tarpuvaldis, todėl leidimą Vasilijui Grigorjevičiui Gurkai eiti pateisėjo pareigas pačių vitebskiečių prašymu suteikė LDK didikai¹⁴⁴⁰. D. Vilimo teigimu, iki minėto 1576 m. lapkričio 18 d. rašto pasirodymo Gurka dirbo pateisėju be valdovo patvirtinimo¹⁴⁴¹. Šį istoriko teiginį patvirtina 1575 m. balandžio 26 d. ir liepos 23 d. datuojami šio pareigūno paminėjimai¹⁴⁴².

Aptartas epizodas rodo, kad Vitebsko pavieto žemės teismas prasidėjęs tarpuvaldžiui susidūrė su sunkumais, kuriuos pavyko išspręsti tik atsiradus naujam ATR valdovui (Steponui Batorui). Tačiau neskaitant šio epizodo, 1564–1579 m. laikotarpio šaltiniai nerodo buvus prieštaros tarp Vitebsko pavieto žemės teismo pareigūnų veiklos ir Antrojo Lietuvos Statuto normų. Tai leidžia teigti, kad įprastinėmis sąlygomis (esant valdovui) šio teismo pareigūnai būdavo skiriami laikantis Antrojo Lietuvos Statuto.

LDK pavietų pakamarius pagal Antrojo Lietuvos Statuto IV skyriaus 70 straipsnį turėjo skirti Lietuvos didysis kunigaikštis¹⁴⁴³. Jie privalėjo priklausyti bajorų luomui, turėti valdų tame paviete, kuriame ėjo savo pareigas ir duoti specialias priesaikas. Valdovo raštų, kuriais būtų skiriami 1564–1579 m. laikotarpio Vitebsko pakamariai, nepavyko aptikti. Tačiau neturime pagrindo teigti, kad jie buvo paskirti nusižengiant Statuto normoms.

Antrojo Lietuvos Statuto IV skyriaus 70 straipsnyje buvo aptarta ne tik pakamarių, bet ir kamarininkų skyrimo tvarka. Šiame straipsnyje minima,

¹⁴³⁹ Ten pat, p. 96–98, 102.

¹⁴⁴⁰ *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 58, l. 94v–95.

¹⁴⁴¹ Vilimas D., 2006, p. 99.

¹⁴⁴² *LMAVB RS*, f. 43, b. 23285, l. 2v; *LVIA*, f. 1177, ap. 1, b. 3191, l. 35v, 38v, 43.

¹⁴⁴³ *Cmamym 1566 zoda*, c. 132–133.

kad kiekviename paviete pakamaris pats gali išrinkti vieną arba du kamarininkus, kurie turėtų padėti pakamariui atlikti savo pareigas. Kamarininkai, kaip ir pakamariai bei dalis kitų anksčiau minėtų vietos valdžios pareigūnų, privalėjo priklausyti bajorų luomui, turėti valdų tuose pavietuose, kuriuose ėjo savo pareigas ir duoti specialią priesaiką¹⁴⁴⁴. Apie Vitebsko kamarininkų skyrimo tvarką tiesioginių duomenų neturime. Tačiau 1571 m. spalio 15 d. datuojamame Vitebsko pakamario Pavelo Jurjevičiaus Sokolinskio rašte kamarininkui Jarošui Vasiljevičiui Osipovskiui šis įvardijamas kaip „*Vitebsko pavieto valdovo kamarininkas*“¹⁴⁴⁵. Tad lieka neaišku, kas Osipovskį paskyrė kamarininku – minėtas pakamaris ar Lietuvos didysis kunigaikštis.

LDK pavietų vėliavininkų reikšmė Livonijos karo metu buvo itin didelė. Todėl nieko keisto, kad Antrojo Lietuvos Statuto II skyriaus 5 ir 18 straipsniuose buvo aptarta ne tik jų skyrimo, bet ir nušalinimo dėl netinkamai atliekamų pareigų tvarka. Vėliavininkus skyrė Lietuvos didysis kunigaikštis. Šie pareigūnai privalėjo turėti valdų tuose pavietuose, kuriuose ėjo savo pareigas¹⁴⁴⁶. Vienintelis asmuo, ėjęs Vitebsko vėliavininko pareigas 1564–1579 m. laikotarpiu, buvo Fiodoras Daniljevičius. Jis buvo paskirtas dar prieš 1564 m. Todėl galime teigti, kad Vitebsko vėliavininko skyrimo tvarka 1564–1579 m. nepakito.

Dalies LDK pavietų pareigūnų, egzistavusių ir Vitebsko paviete, skyrimo tvarka Antrajame Lietuvos Statute nebuvo aptarta. Vienas iš tokių buvo vaiskis. Iš kitų šaltinių sužinome, kad LDK pavietų vaiskus skirdavo Lietuvos didysis kunigaikštis¹⁴⁴⁷. Vitebsko vaiskis nebuvo išimtis. 1570 m. liepos 16 d. datuojamu raštu Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas įsteigė Vitebsko vaiskio pareigybę ir suteikė ją iki gyvenimo pabaigos savo dvarioniui ir rotmistruvi Martynui Daniljevičiui Kurčui¹⁴⁴⁸. Nenuostabu, jog Kurčas 1571 m. vasario 4 d. datuojamame dokumente vadinamas valdovo pareigūnu (tiksliau, „*valdovo vaikiu, Vitebsko vaivadijos valdytoju*“¹⁴⁴⁹).

Kai kurių Vitebsko pavieto pareigūnų nominacijos 1564–1579 m. laikotarpiu priklausė ne vien nuo Lietuvos didžiojo kunigaikščio ar Vitebsko

¹⁴⁴⁴ Ten pat, p. 134.

¹⁴⁴⁵ *LMAVB RS*, f. 43, b. 16838, l. 1: „*коморник господарьский повету Витебского*“.

¹⁴⁴⁶ *Статут 1566 года*, c. 68, 72–73.

¹⁴⁴⁷ Žr. Лаппо И. И., 1901, c. 340, 343.

¹⁴⁴⁸ *LVI*, MKF-2, knyga nr. 48, l. 397v–398.

¹⁴⁴⁹ *LMAVB RS*, f. 43, b. 23278, l. 6: „*воискии господарьский, справца воеводства Витебского*“.

vaivados, bet nuo jų abiejų pozicijos. Mirus Vitebsko arklidininkui Grigorijui Šapcai, Vitebsko vaivada Stanislovas Mikalojaitis Pacas suteikė arklidininko pareigas Vitebsko pavieto žemioniui Andrejui Jakubovičiui Sivickiui iki kitokio valdovo sprendimo. Žygimantas Augustas, atsižvelgęs į vaivados prašymą, 1572 m. gegužės 29 d. patvirtino arklidininko pareigybę Sivickiui iki gyvenimo pabaigos¹⁴⁵⁰.

Priešingai nei XVI a. pirmoje pusėje, šio šimtmečio antroje pusėje Vitebsko vaivados išitraukimas į dalies kitų Vitebsko pavieto pareigūnų skyrimo procedūrą vietos visuomenės nebebuvo suvokiamas kaip nusistovėjusios tvarkos pažeidimas. Apie tai byloja panašūs į aptartą Vitebsko arklidininko pareigybės suteiktį atvejai, datuojami šiek tiek vėliau nei tiriamojo laikotarpio pabaiga (1579 m. rugpjūčio 30 d.). Iš vieno dokumento sužinome, kad Vitebsko vaivada Stanislovas Mikalojaitis Pacas suteikė Vitebsko raktininko pareigybę Ivanui Grigorjevičiui Gutorui, nes to prašė Vitebsko vaivadijos bajorai. Šią Vitebsko vaivados suteiktį Lietuvos didysis kunigaikštis Steponas Batoras patvirtino 1579 m. rugsėjo 18 d.¹⁴⁵¹ Tas pats vaivada Pacas savo nuožiūra buvo suteikęs Vitebsko medžioklio pareigybę Steponui Timofejevičiui Luskina. Medžioklio pareigybės suteiktį fiksuojančiame savo rašte Pacas nurodė, kad Luskina šią pareigybę duoda tik iki kitokio valdovo sprendimo. Valdovas Steponas Batoras 1580 m. birželio 14 d. patvirtino jam medžioklio pareigybę iki gyvenimo pabaigos¹⁴⁵².

Dalies Vitebsko pavieto pareigūnų skyrimo tvarka 1564–1579 m. laikotarpiu praktiškai negalėjo pasikeisti dėl to, kad nesikeitė patys pareigūnai. Taip teigti galima ne tik jau aptarto Vitebsko vėliavininko, bet ir Vitebsko miesto vaito bei pilininko atvejais. Miesto vaitu aptariamuoju laikotarpiu buvo Steponas Timofejevičius Luskina, o pilininku – Petras Timofejevičius Kisielius. Jie į šias pareigas buvo paskirti dar prieš 1564 m.

Atskirai turėtume vertinti Suražo pareigūnų skyrimo tvarką. Iš anksčiau aptarto Suražo miestui 1570 m. birželio 5 d. suteikto Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto rašto ir jį patvirtinančio 1576 m. gruodžio 14 d. Stepono Batoro rašto sužinome, kad Suražo pilies valdytojo pareigas eidavo Vitebsko vaivada. Jis skirdavo savo pavaduotoją, atsakingą už šios pilies administravimą nereziduojant pačiam valdytojui. Suražo miesto vaitą

¹⁴⁵⁰ *LM* 49, dok. nr. 97, p. 95–96.

¹⁴⁵¹ *LVA*, MKF-2, knyga nr. 64, l. 235v–236.

¹⁴⁵² *Ten pat*, knyga nr. 66, l. 103v–104v.

rinkdavo vietos miestiečiai, o išrinktą kandidatą tvirtindavo valdovas. Vaitu tapti galėdavo tik Suražo mieste gyvenantis asmuo¹⁴⁵³. Apie šiuose valdovų raštuose minimų Suražo miesto burmistrų, suolininkų ir tarėjų skyrimo tvarką informacijos neturime. Taip pat nežinome, kaip būdavo skiriamas Suražo pilininkas.

Pareigūnai ir jų karjeros ypatybės

1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. šaltiniuose minimi 38 Vitebsko pavieto pareigūnai, atstovavę *pilies / žemės* teisei: Ivanas Boboedas, Vasilijus Bogdanovičius, Ivanas Tarasovičius Chima, Fiodoras Daniljevičius, Jackus Fiodorovičius, Fiodoras Fursas, Bogdanas Romanovičius Gerasimovičius, Timofejus ir Vasilijus Grigorjevičius Gurkos, Jonas Kuzminskis Ivanovičius, Zanka Jakimovičius, Bogdanas Ždanovičius Januškovskis, Kisielius, Petras Timofejevičius Kisielius, Grigorijus Kostia, Martynas Daniljevičius Kurčas, Vasilijus Stefanovičius Liuboščanskis, Vaclovas Lopatinskis, Steponas Timofejevičius Luskina, Ofanasas Ivanovičius Mazalovskis, Kasperas Mikolajevičius, Andrejus Jaroševičius ir Jarošas Vasiljevičius Osipovskiai, Fiodoras Andrejevičius Ovdejevskis, Povilas ir Stanislovas Mikalojaičiai Pacai, Ivanas Boguševičius Romeika, Andrejus Jakubovičius Sivickis, Ivanas Sneporodas, Jurijus Pavlovičius ir Pavelas Jurjevičius Sokolinskiai, Grigorijus ir Zenka Sovostjanovičius Šapkos, Ivanas Ščolka, Pavelas Vainilovičius, Albrechtas Aleksandrovičius Vilčekas, Steponas Andrejevičius Zbaraskis ir Dovydas Ivanovičius Zelepuga. Iš jų 10 asmenų – Fiodoras Daniljevičius, Fiodoras Fursas, Bogdanas Romanovičius Gerasimovičius, Petras Timofejevičius Kisielius, Steponas Timofejevičius Luskina, Stanislovas Mikalojaitis Pacas, Ivanas Boguševičius Romeika, Pavelas Jurjevičius Sokolinskis, Steponas Andrejevičius Zbaraskis ir Dovydas Ivanovičius Zelepuga – Vitebsko pavieto pareigūnais tapo prieš 1564 m. liepos 1 d. Tiesa, Bogdano Romanovičiaus Gerasimovičiaus, Stanislovo Mikalojaičio Paco, Ivano Boguševičiaus Romeikos ir Pavelo Jurjevičiaus Sokolinskio eitos pareigos Vitebsko paviete iki 1564 m. liepos 1 d. ir 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu skyrėsi. Bogdanas Romanovičius Gerasimovičius 1553 m. minimas kaip Vitebsko pavaivadis, o 1568–1582 m. – kaip Vitebsko tiltininkas. Stanislovas Mikalojaitis Pacas 1563 m. tapo Vitebsko

¹⁴⁵³ Макараў М., 2008, Дадатак 3. Дакументы па гісторыі местаў на віцебскім праве, док. № 8, с. 204–209.

vaivadijos valdytoju, o po 1564 m. liepos 1 d. tapo Vitebsko vaivada ir Surazo valdytoju. Ivanas Boguševičius Romeika 1563 m. buvo Vitebsko tiltininku, o nuo 1566 m. – Vitebsko pavieto žemės teismo teisėju. Pavelas Jurjevičius Sokolinskis prieš 1564 m. liepos 1 d. buvo Vitebsko pavaivadžiu, o nuo 1566 m. – Vitebsko pakamariu (žr. 2 priedą).

Pagal Antrąjį Lietuvos Statutą didelė dalis LDK pavietų pareigybių buvo prieinama tik valdų juose turintiems bajorams (čiabuviams), tačiau jie nebūtinai turėjo būti čiagimiai. Kilmės veiksnį galutinai nustūmus žemėvaldos turėjimo faktoriui, LDK regioniniuose elituose ėmė rasti vis daugiau svetimkilmų asmenų. Visgi kilmės aspektas mums leidžia palyginti, kurios senosios Vitebsko pavieto kilmingųjų ir miestiečių giminės laikui bėgant (mūsų tyrimo atveju, nuo XIV a. pabaigos) išsaugojo turėtą įtaką vietos valdžios elite, o kurios ją prarado arba įgijo.

Galima išskirti 5 Vitebsko pavieto bajorų gimines, kurių nariai buvo vietos pareigūnais abiem mūsų išskirtais laikotarpiais – 1392–1564 m. liepos 1 d. ir 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. Tai Gerasimovičiai, Januškovskiai, Romeikovičiai, Šapkos ir Zelepugos. Aptardami 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpio Vitebsko pavieto pareigūnų karjeros ypatybes minėjome, kad Gerasimovičių giminei priklausęs XVI a. pirmos pusės Vitebsko pareigūnas Romanas Gerasimovičius buvo tapęs įtakingiausiu vietos bajoru, tačiau jo palikuonys tokios įtakos nebeturėjo. Romeikovičiai, Šapkos ir Zelepugos tiek 1392–1564 m. liepos 1 d., tiek ir 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu taip pat buvo tarp įtakingiausių Vitebsko bajorų, tačiau nė vienas šių giminių narys nesugebėjo įgyti tokios įtakos, kokią turėjo Romanas Gerasimovičius. Tuo tarpu Januškovskius pagal turėtą įtaką sudėtinga priskirti įtakingiausiems Vitebsko bajorams. Jie veikiau buvo smulkūs arba vidutiniai bajorai.

Minėtoms Vitebsko pavieto bajorų giminėms, priklausiusioms vietos valdžios elitui abiem mūsų išskirtais laikotarpiais, sąlyginai priskirti galima ir Luskinas. Vienintelis 1392–1579 m. šaltiniuose minimas šiai giminei priklausęs Vitebsko pavieto pareigūnas – Steponas Timofejevičius Luskina. Tuo pačiu jis yra vienintelis mums žinomas šio pavieto pareigūnas, sugebėjęs oficialiai pakeisti savo socialinį statusą. Luskina buvo kilęs iš Vitebsko miestiečių, tačiau sugebėjo gauti bajorystę¹⁴⁵⁴.

Įtakingos Vitebsko bajorų Daškovičių, Iljiničių, Kopotų, Michailovičių, Mitkovičių, Olferjevičių ir miestiečių Krupeničių giminės, 1392–1564 m.

¹⁴⁵⁴ Макараў М., 2004, с. 161; Макараў М., 2008, с. 120.

liepos 1 d. laikotarpiu Vitebsko pavieto valdžios elite turėjusios bent po 1 narį, 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu neturėjo nei vieno šiam elitui priklausančio nario.

Vienos 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpiu Vitebsko pavieto pareigūnų sluoksniui priklausiusios vietos bajorų giminės – Alekновиčių – atveju neaišku, ar jos nariai priklausė šiam sluoksniui 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu, ar nepriklausė. XVI a. pirmos pusės Vitebsko pareigūno Gurkos Alekновиčiaus giminaičiai galbūt buvo antroje šio amžiaus pusėje Vitebsko pavieto žemės teismo pateisėjo pareigas ėję Timofejus ir Vasilijus Grigorjevičius Gurkos. Tačiau tokią prielaidą leidžia daryti tik bendras visiems trims asmenims Gurkos asmenvardis. Papildomų duomenų šiai prielaidai pagrįsti neturime. Beje, Timofejus Gurka minimas polockiečių, gavusių Lietuvos didžiojo kunigaikščio suteiktis MDK kariuomenei 1563 m. užėmus Polocką, registre. Jame minima, kad Gurkai buvo suteiktas dvaras Vitebsko paviete¹⁴⁵⁵. Tačiau kiti šaltiniai nepatvirtina jo ryšių su Polocko žemės visuomene. Tad Timofejaus Gurkos kilmė lieka neaiški.

1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu dalį *pilies / žemės* teisei atstovavusių Vitebsko pavieto pareigūnų sudarė vietinės kilmės asmenys, kurių giminės nariai ankstesniu laikotarpiu neminimi kaip šio pavieto pareigūnai. Tokiems asmenims priskirti galime 2 pareigūnus – Andrejų Jaroševičių ir Jarošą Vasiljevičių Osipovskius. Jie buvo Vitebsko bajorai¹⁴⁵⁶.

Galima konstatuoti, kad iš Vitebsko pavieto neabejotinai buvo kilę 9 vietos pareigūnai, atstovavę *pilies / žemės* teisei: Bogdanas Romanovičius Gerasimovičius, Bogdanas Ždanovičius Januškovskis, Steponas Timofejevičius Luskina, Andrejus Jaroševičius ir Jarošas Vasiljevičius Osipovskiai, Ivanas Boguševičius Romeika, Grigorijus ir Zenka Sovostjanovičius Šapkos ir Dovydas Ivanovičius Zelepuga.

Vietinės kilmės asmenų tarp *pilies / žemės* teisei atstovavusių Vitebsko pavieto pareigūnų tikriausiai buvo daugiau, tačiau tikslaus tokių asmenų skaičiaus neįmanoma nustatyti, nes apie didelės dalies šio pavieto pareigūnų kilmę neturime jokios informacijos. Aptardami 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpio Vitebsko pavieto pareigūnų karjeros ypatybes minėjome, kad

¹⁴⁵⁵ MBKЛ 44, дак. № 82, с. 98.

¹⁴⁵⁶ Jarošo Vasiljevičiaus Osipovskio tėvas ir Andrejaus Jaroševičiaus Osipovskio senelis buvo Vitebsko bajoras Vasilijus Osipovičius (LM 523, p. 141; *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 84, 106, с. 57, 75).

Vitebsko bajorų sluoksniui galbūt priklausė Fiodoras Daniljevičius. Tikėtina, kad iš Vitebsko buvo kilę ir Timofejus bei Vasilijus Grigorjevičius Gurkos. Tokią kilmę patvirtintų duomenys apie šių asmenų giminystės ryšius su Vitebsko bajoru Gurka Alekновиčiumi. Tačiau tokių duomenų, kaip minėjome, neturime. Labai tikėtina, kad vietinės kilmės buvo ir asmenys, gavę mažai reikšmingas, bet tuo pačiu su Vitebsko pavieto visuomene glaudžiai susijusias Suražo miesto vaito ir Vitebsko pavieto vaznio pareigas. Jas 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu buvo gavę 5 asmenys: Ivanas Tarasovičius Chima, Jackus Fiodorovičius, Ofanasas Ivanovičius Mazalovskis, Fiodoras Andrejevičius Ovdejevskis ir Zenka Sovostjanovičius Šapka. Pastarasis, kaip minėjome, neabejotinai buvo kilęs iš Vitebsko pavieto.

Kai kurie pareigūnai arba jų giminaičiai šaltiniuose minimi kaip Vitebsko pavieto žemvaldžiai, tačiau jų kilmės vieta sunkiai apibrėžiama arba neaiški. Tokiems asmenims galima priskirti 9 pareigūnus: Ivaną Boboedą¹⁴⁵⁷, Vasilijų Bogdanovičių¹⁴⁵⁸, Fiodorą Daniljevičių, Fiodorą Fursą, Timofejų Gurką¹⁴⁵⁹, Grigorijų Kostiją¹⁴⁶⁰, Andrejų Jakubovičių Sivickį¹⁴⁶¹, Jurijų Pavlovičių ir Pavelą Jurjevičių Sokolinskis¹⁴⁶².

Apie dalies 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpio Vitebsko pavieto pareigūnų, atstovavusių *pilies / žemės* teisei, kilmę ir turėtas valdas šiame paviete neturime jokios informacijos. Tokiems galima priskirti 13 asmenų: Ivaną Tarasovičių Chimą, Jackų Fiodorovičių, Vasilijų Grigorjevičių Gurką, Joną Kuzminskį Ivanovičių, Zanką Jakimovičių, Vasilijų Stefanovičių Liuboščanskį, Vaelovą Lopatinskį, Ofanasą Ivanovičių Mazalovskį, Kasperą Mikolajevičių, Fiodorą Andrejevičių Ovdejevskį, Ivaną

¹⁴⁵⁷ Ivanas Boboedas arba jo giminaitis veikiausiai buvo XVI a. trečio – ketvirto dešimtmečio šaltiniuose minimas Boboedas, valdęs Vitebsko pavieto Glazomičių dvarą (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 28, 44, 108, с. 23, 32, 76; *Судебная книга. 1533–1540*, док. № 63, 66, 150, 204, 205, с. 125, 129–130, 269, 349, 351).

¹⁴⁵⁸ Apie Vasilijui Bogdanovičiui ir jo žmonai Hanai Dmitrovnai paveldėjimo keliu Vitebsko paviete atitekusias valdas žr. *LM 531*, dok. nr. 195, p. 179.

¹⁴⁵⁹ Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas suteikė Timofejui Gurkai dvarą Vitebsko paviete (*МБКЛ 44*, дак. № 82, с. 98).

¹⁴⁶⁰ Grigorijus Kostia kaip Vitebsko pavieto žemionis minimas *LMAVB RS*, f. 43, b. 16832, l. 1, 3, 4, 6, 8, 10; *LVIA*, f. 1039, ap. 1, b. 3, l. 2.

¹⁴⁶¹ Andrejus Jakubovičius Sivickis kaip Vitebsko pavieto arba vaivadijos žemionis minimas *LM 49*, dok. nr. 97, p. 95–96; *Тастаменты*, дак. № 38, с. 203–211.

¹⁴⁶² Dėl Fiodoro Daniljevičiaus, Fiodoro Furso ir Pavelo Jurjevičiaus Sokolinskio žr. 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpio Vitebsko pavieto pareigūnų karjeros ypatybėms skirtoje disertacijos dalyje. Pavelo Jurjevičiaus Sokolinskio sūnus Jurijus Pavlovičius Sokolinskis paveldėjo savo tėvo valdas (*LVIA*, f. 599, ap. 1, b. 97, l. 198–200v).

Sneporodą, Ivaną Ščolką ir Pavelą Vainilovičių. Jau minėjome, kad Ivanas Tarasovičius Chima, Jackus Fiodorovičius, Vasilijus Grigorjevičius Gurka, Ofanasas Ivanovičius Mazalovskis, Fiodoras Andrejevičius Ovdejevskis galėjo būti kilę iš Vitebsko, tačiau tokią tikimybę pagrįsti galima tik netiesioginiais duomenimis. Vitebsko pavieto žemės teismo teisėjas Ivanas Ščolka ir Vitebsko pilies paraštininkis Zanka Jakimovičius kaip pareigūnai minimi tik po vieną kartą (žr. 2 priedą). Papildomų duomenų apie šiuos asmenis neturime. Tuo tarpu likę pareigūnai – Jonas Kuzminskis Ivanovičius, Vasilijus Stefanovičius Liuboščanskis, Vaclovas Lopatinskis, Kasperas Mikolajevičius, Ivanas Sneporodas ir Pavelas Vainilovičius – ėjo Vitebsko pavaivadžio, pilies teismo teisėjo ir raštininko pareigas. Tai reiškia, kad jie buvo paskirti Vitebsko vaivados. Jų materialinė padėtis (žemėvalda) turėjo priklausyti nuo vaivados protekcijos. Kita vertus, Vitebsko pavaivadžiai, pilies teismo teisėjai ir raštininkai nebuvo taip glaudžiai susiję su Vitebsko pavieto visuomene kaip vazniai, kuriuos irgi skirdavo vaivada. Todėl manytume, kad tarp Vitebsko pavaivadžių, pilies teismo teisėjų ir raštininkų vietinės kilmės asmenų galėjo būti sąlyginai mažiau nei tarp vaznių.

Dalis Vitebsko pavieto pareigūnų neabejotinai buvo kilę iš kitur. Tokiems priskirti galima 7 pareigūnus: Kisielių, Petrą Timofejevičių Kisielių, Martyną Daniljevičių Kurčą, Povilą ir Stanislovą Mikalojaičius Pacus, Albrechtą Aleksandrovičių Vilčeką ir Steponą Andrejevičių Zbaraskį. Martynas Daniljevičius Kurčas buvo kilęs iš Gardino pavieto bajorų¹⁴⁶³. Albrechto Aleksandrovičiaus Vilčekio protėviai veikiausiai buvo kilę iš Čekijai priklausiusios Silezijos¹⁴⁶⁴. Į LDK dalis Vilčekų galėjo atsikraustyti per Lenkiją. 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpio Vitebsko pavieto pareigūnų karjeros ypatybėms skirtoje disertacijos dalyje minėjome, kad Petras Timofejevičius Kisielius ir Steponas Andrejevičius Zbaraskis buvo kilę iš Voluinės, o Stanislovas Mikalojaitis Pacas buvo lietuvių kilmės. Tokios pačios kilmės buvo ir pastarojo brolis Povilas Mikalojaitis Pacas. 1578 m. minimas Suražo pilininkas Kisielius, kaip ir jo amžininkas Vitebsko pilininkas Petras Timofejevičius Kisielius, turėjo būti kilęs iš Voluinės. Nemenka tikimybė, kad tai buvo vienas ir tas pats asmuo. Suražo pilininką Kisielių galbūt galima sieti ir su kuriuo nors Petro Timofejevičiaus

¹⁴⁶³ Kotarski H., 1971, s. 228.

¹⁴⁶⁴ Panic I., 2011, s. 222–223.

Kisieliaus sūnumi – Jonu, 1598–1599 m. ėjusiu Vitebsko pavaivadžio pareigas¹⁴⁶⁵, arba Vasilijumi¹⁴⁶⁶ Petrovičiais Kisieliais.

Turime informacijos tik apie nedidelės dalies 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpio Vitebsko pavieto pareigūnų, atstovavusių *pilies / žemės* teisei, konfesiją. Ankstesnėje disertacijos dalyje minėjome, kad Jurijus Pavlovičius ir Pavelas Jurjevičius Sokolinskiai bei Steponas Andrejevičius Zbaraskis buvo kalvinistai, o Stanislovas Mikalojaitis Pacas – katalikas. Pastarojo brolis Povilas taip pat buvo katalikas¹⁴⁶⁷. Tuo tarpu Martynas Daniljevičius Kurčas buvo stačiatikis¹⁴⁶⁸. Tarp likusių Vitebsko pavieto pareigūnų galėjo būti ir stačiatikių, ir protestantų, ir katalikų.

Pagal Antrąjį Lietuvos Statutą dalis LDK paviatų pareigybių buvo prieinama tik valdų juose turintiems bajorams. Vitebsko pavietas nebuvo išimtis. Žemėvaldos turėjimas Vitebsko paviete buvo dalies vietos valdžios pareigybių gavimo sąlyga. Tačiau karjerai prielaidas sudarė kiti veiksniai. 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpiu pareigūnais Vitebsko paviete neretai tapdavo asmenys, užsitikrinę Vitebsko vietininko ar vaivados protekciją. Tai padėjo daryti karjerą ir kai kuriems 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpio pareigūnams. Šiuo laikotarpiu Vitebsko vaivada pats skirdavo Vitebsko pavaivadžius, pilies teismo teisėjus, raštininkus, vaznius, Suražo pilies vietininkus. Vaivados pozicija būdavo svarbi skiriant ir kitus Vitebsko pavieto pareigūnus. Anksčiau aptarėme atvejį, kuomet Vitebsko vaivada Stanislovas Mikalojaitis Pacas pats suteikė Vitebsko pavieto žemioniui Andrejui Jakubovičiui Sivickiui arklidininko pareigas iki kitokio valdovo sprendimo, o Žygimantas Augustas 1572 m. gegužės 29 d. patvirtino šią suteiktį¹⁴⁶⁹.

1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu gauti pareigas Vitebsko paviete Vitebsko vaivados proteguojamiems svetimkilmiams asmenims buvo lengviau nei ankstesniu laikotarpiu. Tai ypač akivaizdu pasigilinus į išlikusius itin gausius duomenis apie Albrechto

¹⁴⁶⁵ Žr. paminėjimus, datuojamus 1598 m. sausio 2 d. (*LVIA*, f. 1177, ap. 1, b. 3196, l. 112); liepos 3 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16885, l. 3); spalio 30 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23342, l. 4); 1599 m. rugpjūčio 13 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16887, l. 1); spalio 15 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23345, l. 1); spalio 22 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23342, l. 6); lapkričio 20 d. (*ИИОМ*, вып. 31: Акты Витебского земского суда 1601 г., док. № 15, с. 67).

¹⁴⁶⁶ Apie Vasilijų Petrovičių Kisielių žr. *ИИОМ*, вып. 21: Акты, извлеченные из книг Витебского земского суда, Витебск, Типо-литография Г. А. Малкина, 1891, док. № 86, с. 258, 261.

¹⁴⁶⁷ Wiśniewski J., 1979a, s. 742.

¹⁴⁶⁸ Kotarski H., 1971, s. 228.

¹⁴⁶⁹ *LM* 49, dok. nr. 97, p. 95–96.

Aleksandrovičiaus Vilčekas, 1571–1575 m. ėjusio Vitebsko pilies teismo teisėjo pareigas, gyvenimo aplinkybes. Tikėtina, kad jis su Vitebsko visuomene ryšius užmezgė Vitebsko vaivados Stanislovo Petraičio Kiškos dėka, nes šaltinių duomenys byloja apie gerus jų santykius¹⁴⁷⁰. Prieš tapdamas Vitebsko pilies teismo teisėju Albrechtas Aleksandrovičius Vilčekas 1563–1569 m. buvo Vitebsko pilies mokesčių surinkėju ir ekonomu¹⁴⁷¹. Tuo pačiu metu jis veikiausiai užmezgė ryšius su Vitebsko vaivadijos valdytoju, vėliau vaivada Stanislovu Mikalojaičiu Pacu. Būtent jis turėjo paskirti Vilčeką Vitebsko pilies teismo teisėju (tokia teisė vaivada priklausė pagal Antrąjį Lietuvos Statutą), nors tiesioginių duomenų apie šios pareigybės suteiktį neturime.

Siekiant pritaipyti Vitebsko pavieto visuomenėje, Albrechtui Aleksandrovičiui Vilčekui negalėjo užtekti tik Vitebsko vaivados paramos. Jis turėjo įsigyti valdų Vitebsko paviete. Būtent tai ir padarė. Šaltiniuose Vilčekas ne kartą minimas kaip Vitebsko pavieto žemionis, bajoras arba ponas¹⁴⁷². Turėjo valdų ir Ašmenos paviete, nes šaltiniuose dažnai vadinamas šio pavieto žemionimi¹⁴⁷³. Ryšius su Vitebsko visuomene Vilčekas stiprino ne tik per žemėvaldą, bet ir savo dukrų santuokas. Viena iš jų – Raina Beliauskaja – buvo ištekėjusi už Vitebsko rotmistro Rocho Beliausko¹⁴⁷⁴. Kitos dukros – Hanos – vyras buvo Balceras Bogdanovičius Starosielskis, XVI a. paskutiniaisiais dešimtmečiais ėjęs Vitebsko pavieto žemės teismo pateisėjo ir teisėjo pareigas¹⁴⁷⁵. Tiesa, Albrechto Aleksandrovičiaus Vilčekas sūnus Jonas Albrechtavičius Vilčekas berods

¹⁴⁷⁰ AGAD, z. 354, dz. X, Papiery Kiszaków, sygn. 598, s. 1–2.

¹⁴⁷¹ Žr. paminėjimus, datuojamus 1563 m. sausio 5 d. (*LMAVB RS*, f. 256, b. 1836, l. 1; *LVIA*, f. 1177, ap. 1, b. 3191, l. 15); 1565 m. rugsėjo 15 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 45, l. 114); 1567 m. sausio 12 d. (*LMAVB RS*, f. 256, b. 1843, l. 1v; ten pat, b. 1844, l. 1; ten pat, b. 1846, l. 1, 1v); kovo 15 d. (*LMAVB RS*, f. 256, b. 1843, l. 1); 1569 m. rugsėjo 30 d. (*LMAVB RS*, f. 256, b. 1866, l. 1, 1v).

¹⁴⁷² AGAD, z. 354, dz. X, Papiery Kiszaków, sygn. 598, s. 1; *LMAVB RS*, f. 43, b. 23250, l. 1; ten pat, b. 23254, l. 1; ten pat, f. 256, b. 1850, l. 1; *LVIA*, f. 1177, ap. 1, b. 3198, l. 13; *LVVA*, f. 673, apr. 4, K. 19, l. nr. 136, l. 2, 3. Be to, esama duomenų apie Albrechto Aleksandrovičiaus Vilčekas namą Vitebske (*LNMMB RKRS*, f. 93, b. 1775, l. 1).

¹⁴⁷³ *LMAVB RS*, f. 256, b. 1838, l. 1; ten pat, b. 1839, l. 1; ten pat, b. 1840, l. 1; ten pat, b. 1841, l. 1; ten pat, b. 1842, l. 1; ten pat, b. 1847, l. 1; ten pat, b. 1848, l. 1; ten pat, b. 1852, l. 1; ten pat, b. 1857, l. 1; ten pat, b. 1865, l. 1; ten pat, b. 1868, l. 1; ten pat, b. 1869, l. 1; ten pat, b. 1870, l. 1; ten pat, b. 1873, l. 1; ten pat, b. 1874, l. 1; ten pat, b. 1878, l. 1; *LVIA*, f. 1177, ap. 1, b. 3191, l. 21.

¹⁴⁷⁴ *LVIA*, f. 1282, ap. 1, b. 10228, l. 1, 3, 5.

¹⁴⁷⁵ *ИИОМ*, вып. 31: Акты Витебского земского суда 1601 г., док. № 15, 16, с. 65–72. Dėl Balceras Bogdanovičiaus Starosielskio turėtų pareigų žr. Vilimas D., 2006, p. 149, 150.

nepalaikė glaudesnių ryšių su Vitebsko pavietu ir įsikūrė Ašmenos paviete¹⁴⁷⁶.

Be Vitebsko vaivados protekcijos, kita svarbi tapimo Vitebsko pavieto pareigūnu prielaida 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu buvo karo tarnyba. Livonijos karo metu išaugo LDK kariuomenės kuopų vadų – rotmistrų – reikšmė. Rotmistro tarnyba neretai leisdavo ateityje pretenduoti į regionines pareigybes. Iš visų Vitebsko pavieto pareigūnų, ėjusių pareigas 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu, rotmistrais buvo 5 asmenys: Martynas Daniljevičius Kurčas (1562–1570 m.¹⁴⁷⁷), Povilas (1565 m.¹⁴⁷⁸) ir Stanislovas (1552–1569 m.¹⁴⁷⁹) Mikalojaičiai Pacai, Jurijus Pavlovičius (apie 1568–1571 m.¹⁴⁸⁰) ir Pavelas Jurjevičius (1562–1568 m.¹⁴⁸¹) Sokolinskiai. Anksčiau aptartos Stanislovo Mikalojaičio Paco paskyrimo iš pradžių Vitebsko vaivadijos valdytoju, o vėliau vaivada aplinkybės leidžia teigti, kad gambiausi rotmistrai galėjo tikėtis netgi aukščiausių vietos valdžios pareigybių ir vietos LDK Ponų taryboje (po Liublino unijos – jungtiniame ATR Senate).

Tarnyba Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvare 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpio Vitebsko pavieto pareigūnams neteikė tokių didelių karjeros galimybių kaip karinė rotmistro tarnyba. Tarp to meto pareigūnų valdovo dvarionimis neabejotinai yra buvę 4 asmenys: Fiodoras Daniljevičius (Žygimanto Senojo dvarionis 1541–1542 m. (žr. 5 lentelę)), Timofejus Gurka (Žygimanto Augusto dvarionis 1559 m.¹⁴⁸²), Martynas Daniljevičius Kurčas (Žygimanto Augusto dvarionis 1570 m.¹⁴⁸³) ir Dovydas Ivanovičius Zelepuga (Žygimanto Augusto dvarionis 1567 m. (žr. 5 lentelę)). Valdovo dvarionimi veikiausiai yra buvęs ir kunigaikštis Pavelas Jurjevičius Sokolinskis. 1569 m. rugsėjo 6 d. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto rašte, kuriuo Pavelui Jurjevičiui Sokolinskiui suteikiamos Oršos pavieto maršalkos pareigos, užsimenama apie jo tarnybą valdovo dvare¹⁴⁸⁴.

¹⁴⁷⁶ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1600, l. 43; ten pat, b. 1674, l. 7; ten pat, f. 1177, ap. 1, b. 3194, l. 20.

¹⁴⁷⁷ Lesmaitis G., 2010, p. 188, 190, 191; LVIA, MKF-2, knyga nr. 48, l. 397v.

¹⁴⁷⁸ Lesmaitis G., 2010, p. 189.

¹⁴⁷⁹ Ten pat, p. 191; LM 37, dok. nr. 7, p. 99.

¹⁴⁸⁰ Žr. Lulewicz H., 2000a, s. 39.

¹⁴⁸¹ Lesmaitis G., 2010, p. 188, 190, 191.

¹⁴⁸² *Тастаменты*, дак. № 34, с. 185.

¹⁴⁸³ LVIA, MKF-2, knyga nr. 48, l. 397v–398.

¹⁴⁸⁴ Ten pat, l. 340.

Fiodoro Daniljevičiaus ir Dovydo Ivanovičiaus Zelepugos tarnybos valdovo dvare aplinkybes aptarėme ankstesnėje disertacijos dalyje, skirtoje 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpio Vitebsko pavieta pareigūnų karjeros ypatybėms. Zelepugos atvejis išskirtinis tuo, kad jis valdovo dvarionimi buvo vėliau nei Vitebsko pavieta pareigūnu. Timofejus Gurka kaip valdovo dvarionis minimas prieš tai, kai gavo Vitebsko pavieta žemės teismo pateisėjo pareigas, o Martynas Daniljevičius Kurčas Vitebsko vaiksio pareigas gavo tuo metu, kai buvo valdovo dvarionimi ir rotmistru¹⁴⁸⁵. Pavelas Jurjevičius Sokolinskis valdovo dvare, sprendžiant pagal minėto 1569 m. rugsėjo 6 d. rašto tekstą, tarnavo rašto išleidimo metu, tuo pačiu metu eidamas ir Vitebsko pakamario pareigas¹⁴⁸⁶.

1563 m. MDK kariuomenei užėmus Polocko pilį ir didelę dalį Polocko žemės teritorijos, valdų čia neteko 2 *pilies / žemės* teisei atstovavę 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpio Vitebsko pavieta pareigūnai – Timofejus Gurka ir kunigaikštis Pavelas Jurjevičius Sokolinskis. Vietoj prarastų valdų Gurka gavo naujų valdų Vitebsko paviete¹⁴⁸⁷, o Sokolinskis – Mogiliavo valsčiuje¹⁴⁸⁸.

1565 ir 1567 m. LDK kariuomenės surašymuose minima mažai 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpio Vitebsko pavieta pareigūnų ir kitų gyventojų. Šią aplinkybę veikiausiai lėmė tai, kad absoliuti dauguma Vitebsko pavieta žemvaldžių nesiuntė savo raitelių ir pėstininkų į kariuomenės surašymo vietą, bet pasiliko Vitebsko pilyje dėl galimo MDK kariuomenės antpuolio (tuo metu vyko intensyvūs karo veiksmai)¹⁴⁸⁹. 1565 m. LDK kariuomenės surašyme minimas vienintelis *pilies / žemės* teisei atstovavęs 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpio Vitebsko pavieta pareigūnas – Ivanas Boboedas (išrengė 2 raitelius ir 2 pėstininkus¹⁴⁹⁰). 1567 m. LDK kariuomenės surašyme minima daugiau to paties laikotarpio Vitebsko pavieta pareigūnų – 4. Tai Martynas Daniljevičius Kurčas (išrengė 6 raitelius ir 3 pėstininkus¹⁴⁹¹), Povilas

¹⁴⁸⁵ Abiejų asmenų atveju plg. šiame disertacijos poskyryje pateiktus duomenis ir informaciją 2 priede.

¹⁴⁸⁶ *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 48, l. 340.

¹⁴⁸⁷ *МБКЛ 44*, дак. № 82, с. 98.

¹⁴⁸⁸ Ten pat, p. 96. Taip pat žr. *LMAVB RS*, f. 33, b. 71/1, l. 1.

¹⁴⁸⁹ Plg. absoliuti dauguma Oršos pavieta žemvaldžių 1567 m. LDK kariuomenės surašymo metu liko Oršos pilyje (*РИБ*, т. 33, отд. 1, ч. 3, Приложение 2, с. 1378).

¹⁴⁹⁰ *РИБ*, т. 33, отд. 1, ч. 3, Приложение 1, с. 249. 1582 m. Ivanas Boboedas minimas kaip Ašmenos pavieta žemionis (*LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 8, l. 13). Galbūt valdų šiame paviete jis turėjo ir 1565 m. LDK kariuomenės surašymo metu.

¹⁴⁹¹ *РИБ*, т. 33, отд. 1, ч. 3, Приложение 2, с. 517.

Mikalojaitis Pacas (išrengė 50 raitelių ir 20 pėstininkų¹⁴⁹²), Pavelas Jurjevičius Sokolinskis (išrengė 10 raitelių ir 5 pėstininkus¹⁴⁹³) ir Steponas Andrejevičius Zbaraskis (išrengė 173 raitelius ir 84 pėstininkus¹⁴⁹⁴). Pastarieji du asmenys Vitebsko pavieto pareigūnais buvo ir ankstesniu, 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpiu. Aptardami šio laikotarpio Vitebsko pavieto pareigūnų, atstovavusių *pilies / žemės* teisei, karjeros ypatybes atkreipėme dėmesį, jog 1567 m. LDK kariuomenės surašyme užsimenama apie MDK kariuomenės nusiaubtus Pavolo Jurjevičiaus Sokolinskio dvarus Polocko žemėje ir Vitebsko paviete¹⁴⁹⁵. Dėl šių nuostolių Sokolinskio išrengiamų raitelių ir pėstininkų skaičius turėjo ženkliai sumažėti. Apie karų įtaką visų kitų minėtų Vitebsko pavieto pareigūnų žemėvaldai duomenų neturime. Tačiau XVI a. septintas ir aštuntas dešimtmečiai buvo intensyvių karinių veiksmų LDK šiaurės rytiniame pasienyje laikotarpis. Todėl Pavelas Jurjevičius Sokolinskis veikiausiai buvo ne vienintelis nuo karo veiksmų nukentėjęs 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpio Vitebsko pavieto pareigūnas.

b) Oršos pavieto pareigūnai

1.1. 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpis

Pareigybių genezė

Svarbiausi Oršos pavieto pareigūnai – Oršos pilies valdytojai – šaltiniuose pradedami minėti nuo 1500 m. Pirmasis mums žinomas šias pareigas ėjęs asmuo – Jurgis Hlebavičius (žr. 2 priedą). Tačiau Lietuvos didžiojo kunigaikščio skiriami pareigūnai Oršoje galėjo atsirasti gerokai anksčiau. Anot baltarusių istoriko Viačeslavo Nasevičiaus, Oršos vietininkija atsirado 1392 m., kai ši pilis pakluso Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto valdžiai¹⁴⁹⁶. Aptardami vietininkų valdžios įvedimo Vitebske aplinkybes minėjome, kad tais pačiais metais kunigaikštis Švitrigaila nužudė pirmąjį Vitebsko vietininką Fiodorą Vesną. Metraščiuose minima, kad norėdamas sutramdyti Švitrigailą Vytautas su kariuomene užėmė Vitebską, tačiau prieš tai užėmė Drucko ir Oršos pilies. Drucko pilyje tuo metu buvę vietos kunigaikščiai nusprendė Vytautui geranoriškai pasiduoti. Tuo tarpu Oršos

¹⁴⁹² Ten pat, p. 454.

¹⁴⁹³ Ten pat, p. 476.

¹⁴⁹⁴ Ten pat, p. 443–444.

¹⁴⁹⁵ Ten pat, p. 476.

¹⁴⁹⁶ Насевіч В., 2007a, с. 252.

pilyje, anot metraščių, buvo užsibarikadavę vietos gyventojai, tačiau nei kunigaikščiai, nei pilies vietininkai neminimi. Taip pat neaišku, ar užėmęs Oršos pilį Vytautas paskyrė joje savo vietininką¹⁴⁹⁷. Tikėtina, kad taip ir buvo.

Oršos pilies valdytojų pavaduotojai turėjo atsirasti kartu su pačiais valdytojais. Tačiau pirmieji pavaduotojai šaltiniuose minimi gerokai vėliau – nuo 1529 m. Tuo tarpu Oršos miesto vaitai ir pilininkai minimi nuo XVI a. penkto dešimtmečio, o vaito padėjėjai ir pilies raštininkai / rašovai – nuo XVI a. šešto dešimtmečio (žr. 2 priedą). Pilininko pareigybės atsiradimą Oršoje galima sieti su šios pilies kaip gynybinio forpostu LDK rytiniame pasienyje vaidmeniu¹⁴⁹⁸.

Anksčiau nei Oršos pilies valdytojas šaltiniuose minimas Dubrovnos valdytojas. Šias pareigas 1487–1488 m. ėjo kunigaikštis Timofejus Vladimirovičius Masalskis (žr. 2 priedą). Iš turimų šaltinių paminėjimų neaišku, ką būtent Masalskis administravo – Dubrovnos pilį, dvarą ar valsčius. XV a. pabaigoje neabejotinai turėjo egzistuoti Dubrovnos dvaras ir valsčius. Viename Lietuvos Metrikos dokumente užsiminama, jog Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras suteikė Dubrovnos dvarą kaip ištarną Jurgiui Hlebavičiui¹⁴⁹⁹. Taip šis dvaras tapo Hlebavičių nuosavybe. Tuo tarpu dėl Dubrovnos pilies ankstyvosios istorijos ir jos galimo pavaldumo Hlebavičiams kyla neaiškumų.

1578 m. sausio 17 d. datuojamame dokumente užsiminama, jog sudegę įvairūs Minsko kašteliono Jono Jonaičio Hlebavičiaus nuosavybės raštai, kurie anksčiau buvo suteikti pačiam Hlebavičiui ir jo protėviams. Tarp šių raštų minimi ir nuosavybės teisės į Dubrovnos dvarą bei pilį patvirtinantys dokumentai¹⁵⁰⁰. Ši pilis šaltiniuose pirmą kartą paminėta 1514 m. balandžio 29 d. kaip priklausanti tuometiniam Smolensko vaivada Jurgiui Hlebavičiui (Jono Jonaičio Hlebavičiaus seneliui)¹⁵⁰¹. Tačiau jau po pusmečio (1514 m. lapkričio 18 d.) Dubrovna minima kaip Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo pilis¹⁵⁰². 1525 m. liepos 10 d. ir 1530 m. sausio 3 d. datuojamuose dokumentuose minimas šiam valdovui pavaldus Dubrovnos

¹⁴⁹⁷ Žr. Nikodem J., 2009, s. 12.

¹⁴⁹⁸ Volungevičius V., 2015, p. 237.

¹⁴⁹⁹ LVIA, MKF-2, knyga nr. 23, l. 126. Pagal kitus duomenis, Dubrovnos dvarą Jurgiui Hlebavičiui suteikė vėlesnis Lietuvos valdovas Aleksandras Jogailaitis (žr. Pietkiewicz K., 1995, s. 89). Tačiau jis galbūt tik patvirtino ankstesnę valdovo Kazimiero suteiktą.

¹⁵⁰⁰ MBKЛ 272, дак. № 19, с. 82.

¹⁵⁰¹ LM 7, dok. nr. 389, p. 644.

¹⁵⁰² Ten pat, dok. nr. 168.4, p. 319.

pilies valdytojas¹⁵⁰³. 1568 m. liepos 4 d. minimas „*karaliaus laikytojas Dubrovnoje*“¹⁵⁰⁴ veikiausiai irgi buvo Dubrovnos pilies valdytojas, paskirtas tuometinio Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto. Kita vertus, po 1514 m. datuojamuose tiriamojo laikotarpio dokumentuose (išskyrus minėtą 1578 m. sausio 17 d. dokumentą) Hlebavičiai minimi tik kaip Dubrovnos dvaro, o ne pilies savininkai¹⁵⁰⁵. Todėl galima teigti, kad Dubrovnos pilis Jurgiui Hlebavičiui buvo suteikta tik laikinai. Ji veikiausiai buvo pastatyta prasidėjus LDK ir MDK karams, o gal ir kiek anksčiau.

Lietuvos didžiojo kunigaikščio skiriamo Smolnianų dvaro valdytojo pareigybė egzistavo trumpai. 1540–1541 m. kaip šio dvaro valdytojas minimas kunigaikštis Semionas Bogdanovičius Odincevičius (žr. 2 priedą). Prieš tai Smolnianų dvaras buvo valdomas kaip privati nuosavybė. XV a. antroje pusėje jis priklausė kunigaikštenei Vasilisai Ivanovajai Vladimirovičiai Bielskajai ir jos sūnui Semionui Bielskiui. Šiam pabėgus į MDK, Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras Smolnianų dvarą kartu su įvairiomis kitomis valdomis 1501 m. rugpjūčio 28 d. suteikė savo žmonai Elenai. Vėliau šį dvarą Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis suteikė kunigaikščiui Konstantinui Ivanovičiui Ostrogiškiui. 1522 m. gruodžio 21 d. Žygimantas Senasis patvirtino Smolnianus Konstantinui Ivanovičiui ir jo sūnui Iljai Ostrogiškiam iki jų abiejų mirties¹⁵⁰⁶. Pastarasis kaip Smolnianų dvaro savininkas minimas ir po keliolikos metų – 1539 m. rugpjūtį¹⁵⁰⁷. Semionas Bogdanovičius Odincevičius šio dvaro valdytoju turėjo tapti vėliau – tarp 1539 m. rugpjūčio ir 1540 m. rugsėjo 14 d., kuomet šaltiniuose pirmą kartą buvo paminėtas kaip einantis šias pareigas (žr. 2 priedą). Po kelių metų, 1543 m. vasario 26 d. Žygimantas Senasis perleido Smolnianų dvarą kartu su Horvolo valsčiumi savo žmonai Bonai Sforcai ir leido jai iškeisti šias valdas ir Obolcų dvarą į kunigaikščio Vasilijaus Michailovičiaus Sanguškos-Kovelskio valdas¹⁵⁰⁸. Taip Smolnianai tapo Sanguškų nuosavybe.

¹⁵⁰³ Ten pat, dok. nr. 285, p. 502; *Сб. РИО*, т. 35: *ПДС*, т. 1, док. № 98, с. 697.

¹⁵⁰⁴ *Сб. РИО*, т. 71: *ПДС*, т. 3, док. № 21, с. 570.

¹⁵⁰⁵ *LM* 37, dok. nr. 19, p. 115; *LVI*A, MKF-2, knyga nr. 23, l. 126; Галубовіч В. У., Рыбчонак С. А., Шаланда А. І., 2016, Дакументы князёў Друцкіх-Горскіх, дак. № 1, с. 313, 314.

¹⁵⁰⁶ *LM* 12, dok. nr. 128, p. 192–193; *LM* 25, dok. nr. 118, p. 176–177.

¹⁵⁰⁷ *LVI*A, MKF-2, knyga nr. 23, l. 126; *Судебная книга. 1533–1540*, док. № 142, с. 248.

¹⁵⁰⁸ *Archiwum Sanguszków*, т. 4, док. nr. 272, s. 334–335. Kunigaikštis Vasilijus Michailovičius Sanguška-Kovelskis kaip Obolcų ir Smolnianų dvarų savininkas taip pat

Pareigūnų prerogatyvos

Svarbiausių Oršos pavieto pareigūnų – Oršos pilies valdytojų – administracinė valdžia apėmė Oršos pilį ir su jos ūkiniais poreikiais susijusias aplinkines teritorijas (pilies regioną). 1560 m. liepos 12 d. datuojamame Oršos pilies inventoriuje aprašoma ne tik pati pilis, bet ir jos valsčiai (pilies valsčius ir 1559 m. piliai priskirtas Voroncovo valsčius) su priklausančiais kaimais¹⁵⁰⁹. Oršos pilies valdytojų administracinė jurisdikcija veikiausiai neapėmė Dubrovnos pilies ir Smolnianų dvaro, kuriuos administravo kiti pareigūnai. Tačiau šie pareigūnai veikiausiai buvo pavaldūs Oršos pilies valdytojams kariniu požiūriu.

XVI a. pradžioje MDK užėmus beveik visą Smolensko žemės teritoriją, Orša tapo LDK rytinio pasienio pilimi. Todėl jos saugumo užtikrinimas LDK centrinei valdžiai buvo itin svarbus. Nenuostabu, kad 1538 m. vasario 13 d. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo rašte, kuriuo Oršos pilies valdytojo pareigos suteiktos kunigaikščiui Vasilijui Jurjevičiui Druckiui–Toločinskiui, Orša buvo pavadinta pasienio pilimi ir nurodyta, kad jai būtinas tinkamai savo pareigas gebantis atlikti valdytojas¹⁵¹⁰. Vėlesnis Oršos pilies valdytojas kunigaikštis Andrejus Ivanovičius Babičius Druckis-Ozereckis save vadino „*pasienio pareigūnu*“ („*вradьник пограничный*“)¹⁵¹¹. Kaimynystė su MDK lėmė ne tik Oršos pilies apsaugos poreikį, bet ir nuolatinių kontaktų su rytinės kaimynės pareigūnais palaikymo būtinybę. Oršos pilies valdytojas dažnai palaikydavo tokius kontaktus, susirašinėdavo su MDK pareigūnais dėl pasiuntinių kelionių, pasienio reikalų¹⁵¹².

Oršos pilies valdytojai taip pat atlikdavo teisėjo funkcijas¹⁵¹³, administruodavo Lietuvos didžiojo kunigaikščio žemėvaldą Oršos paviete (surasdavo laisvas valdas valdovo nurodytiems asmenims¹⁵¹⁴ arba patys savo nuožiūra dalindavo suteiktis¹⁵¹⁵, įvesdindavo į valdovo suteiktas valdas¹⁵¹⁶). Kai kurios Oršos pilies valdytojo funkcijos laikui bėgant galėjo kisti. Maždaug 1530 m. pabaigoje – 1531 m. pradžioje rašytame dokumente

minimas AGAD, z. 334, sygn. 354, s. 31–42; *Archiwum Sanguszków*, t. 4, dok. nr. 159, s. 532–534; *LMAVB RS*, f. 16, b. 71, l. 11, 15, 17; ten pat, f. 18, b. 184/1, l. 1, 2.

¹⁵⁰⁹ *ДМММЮ*, т. 1, с. 123–134.

¹⁵¹⁰ *LM 20*, dok. nr. 94, p. 156.

¹⁵¹¹ *LM 234*, dok. nr. 120, p. 156.

¹⁵¹² *МБКЛ 28*, дак. № 59, с. 108; *Сб. РИО*, т. 35: *ПДС*, т. 1, док. № 87, с. 562–564; *Сб. РИО*, т. 59: *ПДС*, т. 2, док. № 22, с. 349.

¹⁵¹³ *LM 8*, dok. nr. 147, 152, p. 158, 160.

¹⁵¹⁴ *МБКЛ 44*, дак. № 48, с. 59–60.

¹⁵¹⁵ *LM 8*, dok. nr. 162, p. 167; *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 87v.

¹⁵¹⁶ *LM 9*, dok. nr. 710, p. 380; *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 24, l. 264.

minima, kad Oršos pilies sutvirtinimo darbus turi prižiūrėti pilies valdytojas kartu su atsiųstu valdovo dvarionimi¹⁵¹⁷. Po keliolikos metų už tai veikiausiai jau buvo atsakingi Oršos pilininkai. Oršos karčemos administravimo reikalais XVI a. pradžioje asmeniškai rūpindavosi pats Lietuvos didysis kunigaikštis¹⁵¹⁸, o po kelių dešimtmečių tuo užsiimdavo jau Oršos pilies valdytojas¹⁵¹⁹.

Šios pilies valdytojai skirdavo savo pavaduotojus, kurie perimdavo vietinės administracijos kontrolę valdytojui išvykus iš pilies. Kaip ir pilies valdytojų atveju, jų pavaduotojų pagrindinė užduotis buvo pilies saugumo užtikrinimas.

Apie Oršos pilininkų veiklą sužinome iš minėto 1560 m. liepos 12 d. Oršos pilies inventoriaus ir 1562 m. balandžio 17 d. datuojamos bylos, kurioje Oršos pilininkas buvo kaltinamas pareigų neatlikimu¹⁵²⁰. Pilininkai buvo atsakingi už Oršos pilies įtvirtinimą, turto priežiūrą, pilies aprūpinimą maisto produktais.

Kaip ir Polocko bei Vitebsko atvejais, Oršos pilies administracijos dokumentus surašinėdavusių asmenų pareigos iki 1564–1566 m. reformų datuojamuose šaltiniuose neįvardijamos. Dažniausiai neminimi ir šių asmenų vardai. Tik viename išrašė iš Oršos pilies knygų, datuojamame 1559 m. balandžio 20 d., minimas jį surašęs asmuo – Moisejus Ivanovičius¹⁵²¹.

Be šio dokumento pavyko aptikti ir daugiau išrašų iš Oršos pilies knygų, datuojamų 1550–1556 m.¹⁵²² Tai reiškia, kad tuo metu jau buvo susiformavusi pakankamai išplėtotą Oršos pilies raštinė. Joje dirbę raštininkai ar rašovai turėjo būti atsakingi už Oršos pilies knygų pildymą bei išrašų iš šių knygų išdavimą suinteresuotiems asmenims.

Oršos miesto vaitai atstovaudavo vietos miestiečių interesams¹⁵²³. Iš 1559 m. vasario 1 d. datuojamo dokumento sužinome dar ir tai, kad Oršos miestiečių išrinkti pareigūnai – vaitas ir 6 jo padėjėjai („*ноплечники*“) –

¹⁵¹⁷ *LM 15*, dok. nr. 201, p. 262.

¹⁵¹⁸ *LM 6*, dok. nr. 427, p. 256–257; *LM 8*, dok. nr. 147, 152, p. 157–158, 159–160; *LM 9*, dok. nr. 15, p. 84–85.

¹⁵¹⁹ *AGAD*, z. 334, sygn. 302, s. 1–2; *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 233, l. 234v–235v.

¹⁵²⁰ *LM 254*, dok. nr. 230, p. 259; *ДМАМЮ*, т. 1, с. 123.

¹⁵²¹ *LMAVB RS*, f. 16, b. 71, l. 75v.

¹⁵²² *AGAD*, z. 334, sygn. 295, s. 137–138, 215–216; ten pat, sygn. 305, s. 5–6; *LMAVB RS*, f. 16, b. 71, l. 19–19v.

¹⁵²³ *LM 37*, dok. nr. 388, p. 365–366; *LM 234*, dok. nr. 120, p. 155–158; *МБК/Т 44*, дак. № 49, с. 60–61.

turėjo rinkti miesto mokesčius ir kasmet už juos atsiskaityti prieš visus miestiečius¹⁵²⁴.

Kaip ir Orša, Dubrovnos pilis XVI a. pradžioje tapo LDK rytinio pasienio pilimi. Todėl Dubrovnos pilies valdytojai buvo atsakingi ne tik už pačios pilies priežiūrą, bet ir kontaktų su MDK pareigūnais palaikymą¹⁵²⁵. Visgi šiuos kontaktus gerokai dažniau palaikydavo Oršos pilies valdytojai. Apie kitas Dubrovnos pilies valdytojų funkcijas informacijos neturime.

Apie vienintelio Smolnianų dvaro valdytojo kunigaikščio Semiono Bogdanovičiaus Odincevičiaus prerogatyvas ir veiklą tiesioginių duomenų neturime. Jo administracinė veikla veikiausiai buvo panaši į kitų Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvarų valdytojų veiklą. Odincevičius turėjo būti atsakingas už Smolnianų dvaro žemėvaldos priežiūrą, užtikrinti, jog dvarui tarnaujantys žmonės tinkamai atliktų savo prievoles.

Pareigybių skyrimo tvarka

Informacijos apie *pilies / žemės* teisei atstovavusių Oršos pavieto pareigūnų skyrimo tvarką turime nemažai. Svarbiausius vietas valdžios pareigūnus – Oršos pilies valdytojus – skirdavo Lietuvos didieji kunigaikščiai. Iš 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpio išlikę keturi valdovų raštai, kuriais skiriami šie pareigūnai. 1538 m. vasario 13 d. datuojamu raštu Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis suteikė kunigaikščiui Vasilijui Jurjevičiui Druckiui-Toločinskiui teisę valdyti Oršos pilį neapibrėžtą laiką, tokiomis pačiomis sąlygomis, kokias turėjo ankstesnysis Oršos valdytojas kunigaikštis Fiodoras Ivanovičius Zaslavskis ir kokias turi kitų LDK pasienio pilių valdytojai¹⁵²⁶. Kitų metų pavasarį valdovas patvirtino Toločinskiui teisę valdyti Oršos pilį iki gyvenimo pabaigos, tačiau su sąlyga, kad jis savo lėšomis šią pilį tinkamai įrengs ir aprūpins žmonėmis. Išlikę du šios suteikties nuorašai, iš kurių vienas datuojamas 1539 m. balandžio 30 d.¹⁵²⁷, o kitas – tų pačių metų gegužės 7 d.¹⁵²⁸ Po 1557 m. gruodžio 29 d. išleistu raštu Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas pavedė Oršos pilies administravimą Petruui Dmitrijevičiui Korsakui. Suteikties rašte nenurodoma, kokiam laikui jis skiriamas Oršos pilies valdytoju. Tačiau valdovas įsipareigojo neatimti iš Korsako šių

¹⁵²⁴ *Акты ЮЗР*, т. 1, док. № 181, с. 212–213.

¹⁵²⁵ *LM 7*, dok. nr. 285, p. 502.

¹⁵²⁶ *LM 20*, dok. nr. 94, p. 156–157.

¹⁵²⁷ Ten pat, dok. nr. 182, p. 254–255.

¹⁵²⁸ *LVIIA, MKF-2*, knyga nr. 23, l. 96–96v.

pareigų. Tai reikštų, kad jis buvo paskirtas Oršos pilies valdytoju iki gyvenimo pabaigos¹⁵²⁹.

Oršos pilies valdytojai turėjo teisę patys skirti savo pavadotojus. Šiuo požiūriu Oršos pilies valdymas nesiskyrė nuo Vitebsko, Polocko ir įvairių kitų mūsų tiriamų regionų pilių.

Kaip ir Oršos pilies valdytojus, Dubrovnos pilies ir Smolnianų dvaro valdytojus skirdavo Lietuvos didysis kunigaikštis. Tai patvirtina šaltinių duomenys¹⁵³⁰. Tačiau valdovo suteikčių raštų, kuriais būtų suteikiamos Dubrovnos pilies ir Smolnianų dvaro valdytojų pareigos, aptikti nepavyko.

Oršos pilininkų skyrimo tvarka aptariamuoju laikotarpiu veikiausiai nebuvo nusistovėjusi ir priklausė nuo įvairių aplinkybių. Taip teigiame įvertinę trijų mums žinomų pilininkų – Romano Michailovičiaus Buryj, Vainos Plotnickio ir Bogušo Aleksejevičiaus Skolkos – biografijos duomenis. 1547 m. balandžio 20 d. datuojamame rašte Romanas Michailovičius Buryj vadinamas „*valdoviškuoju Oršos pilininku*“¹⁵³¹. Toks įvardijimas rodytų, kad jam šias pareigas suteikė Lietuvos didysis kunigaikštis. Suteiktį veikiausiai nulėmė ilgametė Romano Michailovičiaus Buryj tarnyba valdovų Žygimanto Senojo ir Žygimanto Augusto dvare (kaip šių valdovų dvarionis jis minimas 1540–1558 m.¹⁵³²). Tuo tarpu vėlesni Oršos pilininkai Bogušas Aleksejevičius Skolka ir Vaina Plotnickis buvo paskirti Oršos pilies valdytojų. Skolka 1555 m. minimas kaip tuometinio Oršos pilies valdytojo kunigaikščio Andrejaus Ivanovičiaus Babičiaus Druckio-Ozereckio pilininkas¹⁵³³, o Plotnickis, sprendžiant iš 1562 m. balandžio 17 d. nagrinėtos bylos teksto, į Oršos pilininko pareigas buvo paskirtas velionio Oršos pilies valdytojo Petro Dmitrijevičiaus Korsako¹⁵³⁴.

Specifinė buvo Oršos miesto vaito ir jo padėjėjų skyrimo tvarka. Iš 1559 m. vasario 1 d. datuojamo Oršos miestiečių rašto sužinome, kad jie patys išrinko Oršos vaitu vietos miestietį Michailą Ivanovičių Mylnikovą. Tuo pačiu buvo išrinkti ir 6 asmenys, kurie turėjo talkinti vaitui¹⁵³⁵. Duomenys

¹⁵²⁹ Ten pat, knyga nr. 45, l. 4. Rašte data nenurodyta. Dėl jo apytikslio datavimo žr. 2 priede.

¹⁵³⁰ *Archiwum Sanguszków*, t. 4, dok. nr. 272, s. 335; *LM* 7, dok. nr. 285, p. 502; *Сб. РИО*, т. 35: *ПДС*, т. 1, док. № 98, с. 697.

¹⁵³¹ *AGAD*, z. 334, sygn. 295, s. 103: „*городничии господарьский рошский*“.

¹⁵³² Ten pat, sygn. 296, s. 36, 38; ten pat, sygn. 303, s. 4; *LM* 29, dok. nr. 35, p. 72; *LM* 51, dok. nr. 235, p. 329; *LVIА*, MKF-2, knyga nr. 248, l. 46v; *МБКЛ* 30, дак. № 43, с. 112; *Судебная книга. 1533–1540*, док. № 197, с. 338.

¹⁵³³ *Сб. РИО*, т. 59: *ПДС*, т. 2, док. № 31, с. 484.

¹⁵³⁴ *LM* 254, dok. nr. 230, p. 259.

¹⁵³⁵ *АктыЮЗР*, т. 1, док. № 181, с. 212.

apie kaimyninio Vitebsko miesto vaito skyrimo ypatybes XVI a. viduryje leidžia teigti, kad Oršos miestiečių išrinktą vaitą privalėjo patvirtinti Lietuvos didysis kunigaikštis, nors minėtame rašte apie tai ir neužsimenama. Ankstesnio Oršos miesto vaito Jakovo Suvorovičiaus tapimo vaitu aplinkybės nežinomos. Jis irgi galėjo būti išrinktas vietos miestiečių.

Papildomų klausimų kyla dėl Oršos miesto vaito padėjėjų skyrimo tvarkos. Minėtas 1559 m. vasario 1 d. raštas yra vienintelis mums žinomas tiriamojo laikotarpio dokumentas, kuriame užsimenama apie šiuos asmenis ir jų išrinkimo aplinkybes. Neaišku, ar vaitui talkinantys asmenys būdavo renkami ir vėliau. Antai 1568 m. lapkričio 10 d. datuojamame Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto rašte užsimenama, jog pas jį atsiskaityti dėl Oršos miestiečiams privalomų mokėti pastočių pinigų buvo atvykę šio miesto vaitas ir miestiečiai¹⁵³⁶. Tačiau neaišku, ar kartu su vaitu vykę miestiečiai atlikinėjo Oršoje kokias nors specialias funkcijas (kaip 1559 m. vasario 1 d. minimi Oršos miesto vaito padėjėjai), ar tik lydėjo vaitą pas valdovą tą vienintelį kartą.

Pareigūnai ir jų karjeros ypatybės

1392–1564 m. liepos 1 d. šaltiniuose minimi 25 Oršos pavieto pareigūnai, atstovavę *pilies / žemės* teisei: Romanas Michailovičius Buryj, Pavelas Choružij, Andrejus Ivanovičius Babičius Druckis-Ozereckis, Vasilijus Jurjevičius Druckis-Toločinskis, Petras Andrejevičius Gomzinas, Jurgis Hlebavičius, Moisejus Ivanovičius, Petras Dmitrijevičius Korsakas, Timoška Kotovičius, Petras Kozlovas, Tinka Kuzminičius, Mitka Lamanovičius, Timofejus Vladimirovičius Masalskis, Tarasas Michailovičius, Michailas Ivanovičius Mylnikovas, Andrejus Semionovičius ir Semionas Bogdanovičius Odincevičiai, Vaina Plotnickis, Ivanas Fiodorovičius Podbipeta, Bogušas Aleksejevičius Skolka, Jakovas Suvorovičius, Fiodoras Michailovičius Višnioveckis, Ščiasnas Voitechovas, Bogdanas ir Fiodoras Ivanovičiai Zaslavskiai.

8 asmenys priklausė kunigaikščių sluoksniui. Tai Andrejus Ivanovičius Babičius Druckis-Ozereckis, Vasilijus Jurjevičius Druckis-Toločinskis, Timofejus Vladimirovičius Masalskis, Andrejus Semionovičius ir Semionas Bogdanovičius Odincevičiai, Fiodoras Michailovičius Višnioveckis, Bogdanas ir Fiodoras Ivanovičiai Zaslavskiai. Iš jų 4 asmenys – Andrejus Ivanovičius Babičius Druckis-Ozereckis, Vasilijus Jurjevičius Druckis-

¹⁵³⁶ LM 531, dok. nr. 126, p. 128.

Toločinskis, Andrejus Semionovičius ir Semionas Bogdanovičius Odincevičiai – buvo glaudžiai susiję su Oršos kaimynystėje buvusia Drucko pilimi ir turėjo teisę ją valdyti¹⁵³⁷. Timofejus Vladimirovičius Masalskis buvo įsikūręs Smolensko žemėje¹⁵³⁸, Fiodoras Michailovičius Višnioveckis buvo kilęs iš Voluinės, o Bogdanas ir Fiodoras Ivanovičiai Zaslavskiai – iš Zaslavlio (netoli Minsko)¹⁵³⁹.

Oršos pavieto bajorų sluoksniui neabejotinai priklausė šio pavieto žemionimis šaltiniuose vadinami Vaina Plotnickis¹⁵⁴⁰, Ivanas Fiodorovičius Podbipeta¹⁵⁴¹ ir Bogušas Aleksejevičius Skolka¹⁵⁴². Tiesa, žemionio įvardijimas nurodo ne šių asmenų kilmę, bet tik tai, kad jie turėjo valdų Oršos paviete. Duomenų apie jų kilmės vietą neturime. Oršos pavieto bajorų sluoksniui veikiausiai priklausė ir Romanas Michailovičius Buryj, kadangi jo sūnus Petras Romanovičius Buryj minimas kaip Oršos pavieto žemionis¹⁵⁴³. Oršos miesto vaitai Jakovas Suvorovičius ir Michailas Ivanovičius Mylnikovas bei pastarojo oficialūs padėjėjai Petras Andrejevičius Gomzinas, Timoška Kotovičius, Petras Kozlovas, Tinka Kuzminičius, Mitka Lamanovičius ir Tarasas Michailovičius priklausė Oršos miestiečių sluoksniui¹⁵⁴⁴. Jurgis Hlebavičius ir Petras Dmitrijevičius Korsakas buvo nevietinės kilmės bajorai. Ankstesnėse šios disertacijos dalyse minėjome, kad Jurgis Hlebavičius buvo lietuvių kilmės. Tuo tarpu Petras Dmitrijevičius Korsakas priklausė įtakingai Polocko bajorų Korsakų giminei. Apie likusių Oršos pavieto pareigūnų, atstovavusių *pilies / žemės* teisei – Pavelo Choružij, Moisejaus Ivanovičiaus ir Ščiasno Voitechovo – socialinį statusą, kilmę, sąsajas su Oršos pavietu (išskyrus čia turėtas pareigas) informacijos neturime.

Apie daugumos 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpio Oršos pavieto pareigūnų, atstovavusių *pilies / žemės* teisei, konfesiją duomenų neturime. Ankstesnėse disertacijos dalyse minėjome, jog Jurgis Hlebavičius buvo katalikas, o kunigaikščiai Zaslavskiai – stačiatikiai. Dauguma kitų Oršos

¹⁵³⁷ Dėl šių asmenų sąsajų su Drucku žr. Wolff J., 1895, s. 55–64, 280–288, 360–364, 536–540.

¹⁵³⁸ Žr. ankstesnę disertacijos dalį apie Smolensko žemės pareigūnus.

¹⁵³⁹ Wolff J., 1895, s. 553–555, 587–594.

¹⁵⁴⁰ *LM* 49, dok. nr. 24, p. 24; *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 50, l. 206; ten pat, knyga nr. 266, l. 372.

¹⁵⁴¹ *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 167–167v.

¹⁵⁴² *LM* 49, dok. nr. 18, p. 17; *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 87v, 88v; ten pat, knyga nr. 41, l. 169–169v.

¹⁵⁴³ *LVIA*, f. 1039, ap. 1, b. 5, l. 1v.

¹⁵⁴⁴ *АктыИОЗР*, т. 1, док. № 181, с. 212.

pavieto pareigūnų veikiausiai taip pat buvo stačiatikiai. Nežinome, ar kas nors iš minėtų laikotarpiu pareigas ėusių Oršos pavieto pareigūnų perėjo į protestantizmą. Tikėtina, kad tokių asmenų buvo. Oršoje, kaip ir įvairiose kitose LDK vietovėse, reformacijos metu atsirado kalvinistų bendruomenė¹⁵⁴⁵.

Iš 6 mums žinomų 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpio Oršos pilies valdytojų pusė buvo glaudžiai susiję su kaimynine Drucko pilimi. Tai Andrejus Ivanovičius Babičius Druckis-Ozereckis, Vasilijus Jurjevičius Druckis-Toločinskis ir Andrejus Semionovičius Odincevičius. Skirdami šiuos asmenis Oršos pilies valdytojais Lietuvos valdovai Žygimantas Senasis ir Žygimantas Augustas veikiausiai atsižvelgė į tai, kad jie turėjo gerai nusimanyti Oršos pavieto reikaluose. Fiodoras Ivanovičius Zaslavskis prieš tapdamas Oršos pilies valdytoju buvo Vitebsko vietininku, tad jam Oršos reikalai taip pat turėjo būti gerai žinomi. Jurgis Hlebavičius prieš tapdamas Oršos pilies valdytoju buvo Smolensko vietininku, gynė LDK rytinio pasienio pilis nuo MDK kariuomenės anpuolių 1486–1494 m. karo metu. Todėl jo paskyrimą Oršos pilies valdytoju veikiausiai nulėmė karinė patirtis. Tuo tarpu Petras Dmitrijevičius Korsakas šias pareigas, sprendžiant iš valdovo Žygimanto Augusto suteikties rašto, gavo dėl savo ilgametės tarnybos valdovui (buvo jo dvarionimi)¹⁵⁴⁶.

Tarnyba valdovo dvare turėjo teigiamos įtakos veikiausiai ne tik Petro Dmitrijevičiaus Korsako, bet ir kai kurių kitų Oršos pavieto pareigūnų atveju. Oršos pilininkas Romanas Michailovičius Buryj ilgą laiką (1540–1558 m.) buvo Lietuvos valdovų Žygimanto Senojo ir Žygimanto Augusto dvarionimi¹⁵⁴⁷. Buryj dvarionimi veikiausiai tapo anksčiau nei gavo Oršos pilininko pareigas. Tuo tarpu kunigaikštis Semionas Bogdanovičius Odincevičius XVI a. antrame dešimtmetyje (1512–1516 m.) buvo Žygimanto Senojo dvarionimi¹⁵⁴⁸, o po keliasdešimties metų tapo Smolnianų dvaro valdytoju.

Kiek kitaip klostėsi Ivano Fiodorovičiaus Podbipetos karjera. Jis, priešingai nei minėti Oršos pavieto pareigūnai, savo karjerą pradėjo ne nuo tarnybos valdovo dvare, bet nuo pareigų šiame paviete. Maždaug tarp 1538

¹⁵⁴⁵ Žг. Якубаў В. У., 2012, с. 38.

¹⁵⁴⁶ LVIA, MKF-2, knyga nr. 45, l. 4.

¹⁵⁴⁷ AGAD, z. 334, sygn. 296, s. 36, 38; ten pat, sygn. 303, s. 4; LM 29, dok. nr. 35, p. 72; LM 51, dok. nr. 235, p. 329; LVIA, MKF-2, knyga nr. 248, l. 46v; MBKL 30, дак. № 43, с. 112; Судебная книга. 1533–1540, док. № 197, с. 338.

¹⁵⁴⁸ Archiwum Sanguszków, t. 3, dok. nr. 167, s. 139; LM 8, dok. nr. 158, p. 163; LM 9, dok. nr. 245, p. 190.

ir 1548 m. Podbipeta kurį laiką buvo Oršos pilies valdytojo pavaduotoju (žr. 2 priedą). Tuo tarpu kaip Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto dvarionis Podbipeta minimas gerokai vėliau – 1561–1564 m.¹⁵⁴⁹ 1563 m. jis dar buvo Mogiliavo pilies valdytojo pavaduotoju¹⁵⁵⁰, o 1567 m. tapo Oršos pavieto žemės teismo pateisėju (žr. 2 priedą). Pastarųjų pareigų suteikimą Podbipetai veikiausiai bent iš dalies lėmė jo ankstesnė tarnyba valdovo Žygimanto Augusto dvare.

Kitas Oršos pavieto pareigūnas Timofejus Vladimirovičius Masalskis šaltiniuose neminimas kaip valdovo dvarionis. Tačiau jo karjerai įtakos neabejotinai turėjo ryšiai su Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero dvaru ir įgytas šio valdovo pasitikėjimas. Masalskis Dubrovnos valdytojo pareigas ėjo tuo pačiu metu, kai buvo pasiūstas į Maskvą kaip valdovo pasiuntinys (žr. nuorodas 2 priede).

Dalies Oršos pavieto pareigūnų karjerą lėmė Oršos pilies valdytojai. Jie skirdavo savo pavaduotojus, tarp kurių 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpiu buvo Pavelas Choružij, Vaina Plotnickis, Ivanas Fiodorovičius Podbipeta, Bogušas Aleksejevičius Skolka, Fiodoras Michailovičius Višnioveckis, Ščiasnas Voitechovas, Bogdanas Ivanovičius Zaslavskis. Pastarasis pavadavo savo brolių Oršos pilies valdytoją Fiodorą Ivanovičių Zaslavskį.

Oršos pilies valdytojai skirdavo ne tik savo pavaduotojus, bet ir dalį kitų Oršos pavieto pareigūnų. Jau minėjome, kad Oršos pilies valdytojas Andrejus Ivanovičius Babičius Druckis-Ozereckis paskyrė Oršos pilininku Bogušą Aleksejevičių Skolką, o vėlesnis pilies valdytojas Petras Dmitrijevičius Korsakas Oršos pilininku paskyrė Vainą Plotnickį. Petras Dmitrijevičius Korsakas veikiausiai paskyrė ir vienintelį mums žinomą 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpio Oršos pilies raštininką / rašovą Moisiejų Ivanovičių.

Specifinės buvo Oršos miesto vaitų Jakovo Suvorovičiaus ir Michailo Ivanovičiaus Mylnikovo bei pastarojo oficialių padėjėjų Petro Andrejevičiaus Gomzino, Timoškos Kotovičiaus, Petro Kozlovo, Tinkos Kuzminičiaus, Mitkos Lamanovičiaus ir Taraso Michailovičiaus karjeros ypatybės. Apie jų ryšius su valdovo dvaru ar Oršos pilies valdytojais duomenų neturime. Kita vertus, neabejotina, kad būtina sąlyga Oršos miesto vaito ar jo padėjėjo pareigoms gauti buvo priklausymas vietos miestiečių sluoksniui. Visi minėti asmenys, ėję šias pareigas, buvo vietos miestiečiai.

¹⁵⁴⁹ *LM 249*, dok. nr. 163, p. 204; *LMAVB RS*, f. 16, b. 39, l. 38v.

¹⁵⁵⁰ *LMAVB RS*, f. 16, b. 39, l. 14.

Apie 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpio Oršos pavieto pareigūnų, atstovavusių *pilies / žemės* teisei, materialinę padėtį duomenų turime mažai. 1528 m. LDK kariuomenės surašyme minimi 5 šio pavieto pareigūnai: Andrejus Ivanovičius Babičius Druckis-Ozereckis (išrengė 8 raitelius¹⁵⁵¹), Vasilijus Jurjevičius Druckis-Toločinskis (išrengė 18 raitelių¹⁵⁵²), Fiodoras Michailovičius Višnioveckis¹⁵⁵³, Bogdanas Ivanovičius Zaslavskis (išrengė 14 raitelių¹⁵⁵⁴) ir Fiodoras Ivanovičius Zaslavskis (išrengė 31 raitelį¹⁵⁵⁵). Atrodo, kad daugiau Oršos pavieto gyventojų 1528 m. LDK kariuomenės surašyme nebuvo paminėta (net ir Vitebsko žemės gyventojams skirtose grafose). Dauguma Oršos pavieto žemvaldžių galėjo nesiųsti savo raitelių į kariuomenės surašymo vietą, bet pasilikti Oršos pilyje¹⁵⁵⁶. Tačiau net ir neturint konkrečių duomenų galima daryti prielaidą, jog daugelio Oršos pavieto pareigūnų ir kitų vietos gyventojų išrengiamų raitelių skaičius būtų buvęs žymiai mažesnis nei Andrejaus Ivanovičiaus Babičiaus Druckio-Ozereckio, Vasilijaus Jurjevičiaus Druckio-Toločinskio, Fiodoro Michailovičiaus Višnioveckio ir Bogdano bei Fiodoro Ivanovičių Zaslavskių išrengiamų raitelių skaičius. Visi šie asmenys priklausė kunigaikščių sluoksniui, o 3 iš jų – Andrejus Ivanovičius Babičius Druckis-Ozereckis, Vasilijus Jurjevičius Druckis-Toločinskis ir Fiodoras Ivanovičius Zaslavskis – ėjo Oršos pilies valdytojo, t. y. pačias svarbiausias Oršos paviete, pareigas. Einant šias pareigas materialinė padėtis vaidino ne paskutinį vaidmenį. Antai 1539 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis patvirtino Vasilijui Jurjevičiui Druckiui-Toločinskiui teisę valdyti Oršos pilį iki gyvenimo pabaigos su sąlyga, kad jis savo lėšomis šią pilį tinkamai įrengs ir aprūpins žmonėmis¹⁵⁵⁷.

Sprendžiant pagal šaltinių duomenis, dauguma 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpio Oršos pavieto pareigūnų ir jų šeimų narių dėl LDK ir MDK karų nenukentėjo. Tarp nukentėjusių asmenų buvo Bogušas Aleksejevičius Skolka, kaip kompensaciją už patirtus nuostolius iš Lietuvos didžiojo

¹⁵⁵¹ *LM* 523, p. 26, 172.

¹⁵⁵² Ten pat, p. 27.

¹⁵⁵³ 1528 m. LDK kariuomenės surašyme minimi du kunigaikščiai Fiodorai Višnioveckiai (abu be tėvavardžių), iš kurių vienas išrengė 5, o kitas – 12 raitelių (*LM* 523, p. 132). Vienas iš šių asmenų turėjo būti Fiodoras Michailovičius Višnioveckis.

¹⁵⁵⁴ *LM* 523, p. 26, 172.

¹⁵⁵⁵ Ten pat.

¹⁵⁵⁶ Būtent taip dauguma Oršos pavieto žemvaldžių pasielgė 1567 m. LDK kariuomenės surašymo metu (*PHB*, т. 33, отд. 1, ч. 3, Приложение 2, с. 1378).

¹⁵⁵⁷ *LM* 20, dok. nr. 182, p. 254–255; *LVI*A, MKF-2, knyga nr. 23, l. 96–96v.

kunigaikščio Žygimanto Augusto 1566 m. rugpjūčio 21 d. gavęs žemių Oršos paviete¹⁵⁵⁸. Kito Oršos pavieto pareigūno – Petro Dmitrijevičiaus Korsako – žmona 1563 m. MDK kariuomenei užėmus Polocko pilį ir didelę dalį Polocko žemės teritorijos prarado šiame regione turėtas valdas (pats Korsakas tuo metu jau buvo miręs). Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas jos patirtus nuostolius kompensavo naujomis valdomis Mogiliavo valsčiuje¹⁵⁵⁹.

1.2. 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpis

Pareigybių genezė

Šiuo laikotarpiu Oršos paviete išliko dauguma mums žinomų ankstesnio, 1392–1564 m. liepos 1 d., laikotarpio pareigūnų – Oršos pilies valdytojai ir jų pavaduotojai, miesto vaitai, pilies raštininkai (galbūt ir rašovai), pilininkai, Dubrovnos pilies valdytojai. Iš tuo metu egzistavusių pareigūnų 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu nebebuvo valdovo skiriamų Smolnianų dvaro valdytojų (šis dvaras tuo metu buvo privati nuosavybė), galbūt ir Oršos miestiečių oficialiai renkamų vaito padėjėjų, tačiau atsirado arba buvo pirmą kartą paminėti šaltiniuose nauji *pilies / žemės* teisei atstovavę pareigūnai: Oršos pakamariai, pavieto maršalkos, pilies paraštininkiai, pilies teismo teisėjai, vazniai, vėliavininkai, žemės teismo pateisėjai, raštininkai, teisėjai ir Kopysės pilies valdytojai. 1564–1566 m. LDK įgyvendintų reformų metu Oršos pavieto ribos buvo smarkiai išplėstos. Dėl to vietos valdžios elitą papildė Borisovo ir Mogiliavo pilių bei Liubošanų valsčiaus valdytojai, Mogiliavo miesto šimtininkai, vaitai ir pastarųjų pavaduotojai, Mogiliavo pilies valdytojų pavaduotojai, pilies rašovai, raštininkai, paraštininkiai ir pilininkai.

Borisovo ir Mogiliavo pilių bei Liubošanų valsčiaus valdytojai atsirado dar prieš tai, kai šios vietovės buvo priskirtos Oršos pavietui. Šie pareigūnai neabejotinai egzistavo jau pirmaisiais XVI a. dešimtmečiais¹⁵⁶⁰. Prieš 1564–1566 m. reformas taip pat atsirado Mogiliavo pilies valdytojų pavaduotojai, pilies raštinės darbuotojai (raštininkai / rašovai, galbūt ir paraštininkiai)¹⁵⁶¹.

¹⁵⁵⁸ *LM 49*, dok. nr. 18, p. 17.

¹⁵⁵⁹ *МБКЛ 44*, дак. № 82, с. 96.

¹⁵⁶⁰ *Žг. Насевич В., 2007с, с. 294; Насевич В., 2007е, с. 227; Насевич В., 2007f, с. 246.*

¹⁵⁶¹ Antai 1558 m. lapkričio 7 d. Mogiliavo pilies valdytojo pavaduotoju buvo Barkulabas Ivanovičius Korsakas, o raštininku ar rašovu – Josifas Korsakas (*LMAVB RS*, f. 16, b. 71, l. 73–73v).

Mogiliavo miesto šimtininko ir vaito pareigybės atsirado Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Augustui 1561 m. vasario 20 d. išleistu raštu pakeitus šio miesto administravimo tvarką¹⁵⁶². Pirmasis mums žinomas Mogiliavo miesto vaito pavaduotojas šias pareigas ėjo apie 1575–1576 m. (žr. 2 priedą), tačiau vaito pavaduotojai galėjo atsirasti ir anksčiau. 1577 m. Mogiliavo miestui gavus Magdeburgo teisę, šio miesto šimtininkai, vaitai ir pastarųjų pavaduotojai (nuo 1577 m. vadinami lentvaičiais) tapo *miesto /* Magdeburgo teisei atstovaujančiais pareigūnais. Ankstyviausias mums žinomas Mogiliavo pilininko paminėjimas sietinas su pačia tiriamojo laikotarpio pabaiga – 1578–1579 m. (žr. 2 priedą), tačiau šis pareigūnas galėjo atsirasti ir anksčiau.

Oršos pakamariai, pavieta maršalkos, pilies paraštininkiai, pilies teismo teisėjai, vazniai, vėliavininkai, žemės teismo pateisėjai, raštininkai ir teisėjai atsirado arba pirmą kartą minimi šaltiniuose po to, kai buvo įgyvendintos 1564–1566 m. reformos. Daugelis šių pareigūnų, išskyrus Oršos pilies paraštininkius ir pilies teismo teisėjus, minimi nuo XVI a. septinto dešimtmečio antros pusės. Oršos pilies teismo teisėjai minimi nuo XVI a. aštunto dešimtmečio vidurio, o pilies paraštininkiai – nuo 1577 m. (žr. 2 priedą).

Kopysės pilies valdytojų atsiradimo laiką net ir apytiksliai nustatyti sudėtinga. Šie pareigūnai minimi 1565 m. rugpjūčio 5 d. ir 1567 m. kovo 2 d. datuojamuose dokumentuose¹⁵⁶³. Tačiau tikėtina, kad jie atsirado gerokai anksčiau. 1571 m. arba šiek tiek anksčiau Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas suteikė Kopysės pilį kaip tėvonią Jonui Jeronimaičiui Chodkevičiui¹⁵⁶⁴. Todėl šios pilies valdytojų, skiriamų valdovo, neliko.

Pareigūnų prerogatyvos

Oršos pavieta pareigūnų prerogatyvoms tirti svarbus 1566 m. priimtas Antrasis Lietuvos Statutas. Svarbiausių LDK vietos valdžios pareigūnų – vaivadų, kaštelionų, seniūnų, laikytojų – prerogatyvos aptartos II skyriaus 6 ir 28, III skyriaus 5, IV skyriaus 20 ir 21 straipsniuose¹⁵⁶⁵. Kiekviename paviete vaivados, seniūnai ir laikytojai turėjo vadovauti pilies teismui, nagrinėjusiam baudžiamąsias bylas. Centrinuose vaivadijų pavietuose

¹⁵⁶² *A3P*, t. 3, dok. № 28, c. 113. Taip pat žr. Яцкевіч З. Л., 2004, c. 174.

¹⁵⁶³ *Archivum Sanguszków*, t. 7, dok. nr. 110, s. 113; *Cб. РИО*, т. 71: *ИДС*, т. 3, док. № 13, с. 302.

¹⁵⁶⁴ *Cб. РИО*, т. 71: *ИДС*, т. 3, док. № 25, с. 803.

¹⁵⁶⁵ *Стамым 1566 года*, с. 68–69, 76, 79–80, 108–109.

vaivados, o kituose pavietuose seniūnai buvo atsakingi už vadovavimą pavieto kariniam daliniui ir jam priklausančių bajorų registravimą. Karinius dalinius vaivados turėjo pristatyti jų pavaduotojai kaštelionai arba maršalkos. Oršos paviete vietoj kašteliono buvo maršalka (kaštelionai egzistavo tik centriniuose pavietuose), o svarbiausias vietos valdžios pareigūnas, neskaitant visai Vitebsko vaivadijai vadovavusio vaivados, buvo Oršos pilies valdytojas. Pavietų priešseiminių seimelių darbo tvarkai skirtame Antrojo Lietuvos Statuto III skyriaus 5 straipsnyje užsimenama, kad seimeliuose privalo dalyvauti vaivados ir jų pavaduotojai kaštelionai. Oršos pavieto seimeliams veikiausiai vadovaudavo Oršos pilies valdytojas ir maršalka (šaltiniai tiesioginės informacijos apie tai nesuteikia).

Kaip ir iki 1564 m., 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu Oršos pilies valdytojas buvo atsakingas už šios pilies gynybą, kontaktų su kaimyninės MDK pareigūnais palaikymą¹⁵⁶⁶, administruodavo Lietuvos didžiojo kunigaikščio žemėvaldą Oršos paviete¹⁵⁶⁷. Šis pareigūnas taip pat vadovaudavo 1564–1566 m. reformuotam Oršos pilies teismui¹⁵⁶⁸. Tais atvejais, kai Oršos pilies valdytojas negalėdavo dalyvauti šiame teisme, jį pakeisdavo pavaduotojas, atlikdavęs ir kitas pilies valdytojo funkcijas.

Be Oršos pilies valdytojo arba jo pavaduotojo Oršos pilies teisme turėdavo dalyvauti ir pilies teismo teisėjas bei raštininkas. Teisėjas kartu su pilies valdytoju arba šio pavaduotoju nagrinėdavo bylas, o raštininkas būdavo atsakingas už administracinę raštvedybą (pilies knygų pildymą, išrašų suinteresuotiems asmenims suteikimą)¹⁵⁶⁹. Jei raštininkas negalėdavo dalyvauti pilies administracijos darbe, jį pavaduodavo paraštininkis¹⁵⁷⁰.

Oršos paviete egzistavo ir daugiau pareigūnų, kurių prerogatyvas tirti galime remdamiesi Antruoju Lietuvos Statutu. Jame buvo aptartos įvairių

¹⁵⁶⁶ *Сб. РИО*, т. 71: *ПДС*, т. 3, док. № 22, с. 571–572.

¹⁵⁶⁷ *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 115v–116, 356–356v.

¹⁵⁶⁸ 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu datuojamų išrašų iš Oršos pilies knygų išlikęs vos vienas kitas (*LMAVB RS*, f. 264, b. 1127; *LVIA*, f. 1039, ap. 1, b. 2; *ИИОМ*, вып. 7: Акты, извлеченные из книг Могилевского магистрата, с. 288–293). Daugiau tokių išrašų išlikę tik iš vėlesnių laikų nei tiriamojo laikotarpio pabaiga (apie XVI a. pabaigos išrašus iš Oršos pilies knygų plačiau žr. Юркиявичюс А., 2016, с. 18–22).

¹⁵⁶⁹ *LMAVB RS*, f. 16, b. 72, l. 138v; ten pat, f. 43, b. 16842, l. 3v; ten pat, f. 264, b. 1127, l. 2; *LVIA*, f. 1039, ap. 1, b. 2, l. 1v; *МБКЛ* 272, дак. № 83, с. 209–211. Daugiau informacijos apie Oršos pilies teismo teisėjų ir raštininkų veiklą bei prerogatyvas suteikia gerokai gausesnė XVI a. devinto ir dešimto dešimtmečio šaltinių duomenys (*LMAVB RS*, f. 16, b. 76, l. 89, 91, 177; ten pat, b. 81, l. 146, 148; ten pat, f. 21, b. 1214, l. 2; ten pat, f. 38, b. 1, l. 80–83; ten pat, f. 151, b. 1239, l. 19, 20v; *LVIA*, f. 1039, ap. 1, b. 4, l. 2; ten pat, f. 1177, ap. 1, b. 3517, l. 23v).

¹⁵⁷⁰ *ИИОМ*, вып. 7: Акты, извлеченные из книг Могилевского магистрата, с. 293.

LDK vietos valdžios pareigūnų – vėliavininkų (II skyriaus 5 ir 18 straipsniuose¹⁵⁷¹), pavietų maršalkų (II skyriaus 6 straipsnyje¹⁵⁷²), žemės teismų teisėjų, pateisėjų ir raštininkų (IV skyriaus 1 ir 2 straipsniuose¹⁵⁷³), vaznių (IV skyriaus 5 straipsnyje¹⁵⁷⁴), pakamarių ir kamarininkų (IV skyriaus 70 straipsnyje¹⁵⁷⁵) – prerogatyvos. Visi šie pareigūnai, išskyrus kamarininkus¹⁵⁷⁶, tiriamuoju laikotarpiu egzistavo ir Oršos paviete. Tačiau kyla klausimas, ar jų prerogatyvos atitiko Statuto normas.

Pagal šį Statutą pakamariai LDK pavietuose turėjo vadovauti pakamario teismui, nagrinėjusiam bajorų ginčus dėl valdų ribų, išduoti šaukimus į šį teismą ir kitus su jo veikla susijusius dokumentus. Šie pareigūnai turėjo savo pavaduotojus – kamarininkus, kurie atlikdavo pakamarių funkcijas šiems negalint dalyvauti kokios nors bylos nagrinėjime. Apie Oršos pakamario veiklą sužinome iš kelių tiriamojo laikotarpio dokumentų. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas 1567 m. balandžio 16 d. raštu suteikė Oršos pakamario pareigybę Grigorijui Jackovičiui Podberezkui ir įpareigojo šį atlikinėti pakamario pareigas būtent taip, kaip nurodyta Antrajame Lietuvos Statute¹⁵⁷⁷. Vėlesnis Lietuvos valdovas Henrikas Valua 1574 m. kovo 26 d. raštu įpareigojo tą patį pakamarių išspręsti Lukomlio žemvaldžių ginčą ir akcentavo, kad tai turi būti daroma laikantis Antrojo Lietuvos Statuto normų¹⁵⁷⁸.

LDK pavietų žemės teismų teisėjai ir jų pavaduotojai pateisėjai pagal Antrąjį Lietuvos Statutą turėjo spręsti žemės teismo jurisdikcijai priklausančias bylas (t. y. susijusias su nuosavybės klausimais ir civiline teise apskritai), o šiame teisme tarnaujantys raštininkai privalėjo visus raštus ir šaukimus į teismą rašyti tik rusėniškai, savo ranka pasirašinėti išrašus ir teismų raštus, įrašyti dokumentus į žemės teismo knygas tik prieš tai juos perskaitę teisėjui ir pateisėjui. Oršos pavieto žemės teismas ėmė funkcionuoti 1567 m., kuomet buvo paskirti jo pareigūnai (žr. 2 priedą).

¹⁵⁷¹ *Cmamym 1566 zoda*, c. 68, 72–73.

¹⁵⁷² Ten pat, p. 68–69.

¹⁵⁷³ Ten pat, p. 96–99.

¹⁵⁷⁴ Ten pat, p. 100–101.

¹⁵⁷⁵ Ten pat, p. 132–134.

¹⁵⁷⁶ Ankstyviausias mums žinomas Oršos kamarininko paminėjimas datuojamas vėliau nei tiriamojo laikotarpio pabaiga – 1590 m. spalio 9 d. (*LVIA*, f. 1039, ap. 1, b. 6, l. 1).

¹⁵⁷⁷ *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 168v–169.

¹⁵⁷⁸ Ten pat, f. 1135, ap. 20, b. 425, l. 40–40v.

Turimi duomenys leidžia teigti, kad jie savo pareigas ėjo nenusižengdami Antrojo Lietuvos Statuto normoms¹⁵⁷⁹.

Vazniai pagal Antrąjį Lietuvos Statutą turėjo nešioti šaukimus į teismą, atlikinėti įvesdintojo, liudininko (kartu su dviem pavieto bajorais) funkcijas, savo liudijimą patvirtinti tame pavieto teisme, kuris pasiuntė vaznį surinkti įrodymus. Mūsų turimi šaltinių duomenys rodo, kad Oršos pavieto vazniai atlikinėdavo tas pačias funkcijas (žr. nuorodas 2 priede).

Vėliavininkai LDK pavietuose pagal Antrąjį Lietuvos Statutą turėjo eiti savo pareigas su tinkamais šarvais ir žirgu, saugoti ir nešti vėliavą žygio metu. Be to, pakartota Pirmojo Lietuvos Statuto norma, draudusi vėliavininkams karinio šaukimo metu palikti karo prievolininkus namuose, nuslėpti nuo etmono informaciją apie neatvykusius į kariuomenės telkimo vietą asmenis ir paleisti karo prievolininkus namo be etmono žinios. Už tai vėliavininkams grėsė pareigų netekimas. Apie vienintelio 1564–1579 m. laikotarpiu Oršos vėliavininko pareigas ėjusio asmens – Bogušo Aleksejevičiaus Skolkos – pareigybinę veiklą tiesioginių duomenų neturime. Todėl neaišku, ar jis nuosekliai laikėsi Statuto normų.

LDK pavietų kaštelionai ir maršalkos pagal Antrąjį Lietuvos Statutą turėjo pristatyti karinius dalinius vaivadoms. Oršos paviete tai turėjo daryti maršalka. Tiesioginių duomenų apie šio pareigūno veiklą praktiškai neturime. Šiek tiek duomenų suteikia tik 1569 m. rugsėjo 6 d. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto raštas, kuriuo Oršos pavieto maršalkos pareigos suteikiamos Pavelui Jurjevičiui Sokolinskiui. Šiame rašte užsimenama, jog Sokolinskis turi eiti minėtas pareigas tokiomis pačiomis sąlygomis, kaip ir kiti maršalkos. Taip pat akcentuojama, jog pareigos turi būti atliekamos LDK kariuomenės šaukimo metu, tačiau privalomos atlikti funkcijos nedetalizuojamos¹⁵⁸⁰.

Apie Oršos miesto vaitų veiklą 1564–1579 m. laikotarpiu duomenų taip pat beveik neturime. Šaltinių duomenys leidžia pasakyti tik tiek, kad kaip ir ankstesniu laikotarpiu šie pareigūnai atstovaudavo Oršos miestiečių interesams¹⁵⁸¹.

Apie Oršos pilininkų pareigybinę veiklą šiuo laikotarpiu informacijos neturime. Vienintelis mums žinomas to meto pilininkas Vaina Plotnickis 1567 m. netoli Oršos pasitiko iš MDK vykstančius šios valstybės

¹⁵⁷⁹ Pavyzdžiui, žr. ten pat, l. 44–46v.

¹⁵⁸⁰ Ten pat, MKF-2, knyga nr. 48, l. 340.

¹⁵⁸¹ *LM 531*, dok. nr. 126, p. 128.

pasiuntinius¹⁵⁸². Tačiau tai nebuvo susiję su jo kaip pilininko pareigomis. Tikėtina, kad šias pareigas ėjusių asmenų prerogatyvos išliko tokios pačios kaip ir 1392–1564 m. laikotarpiu.

Oršos pavieta be pavieto centro statusą turėjusios Oršos pilies buvo ir kitų, mažesnę reikšmę turėjusių administracinių centrų, kuriuos administravo atskiri pareigūnai: Borisovo, Dubrovnos, Kopysės ir Mogiliavo pilys bei Liubošanų valsčius. Apie Borisovo pilies valdytojų administracinę veiklą nieko nežinome. Borisovo pilį tiriamuoju laikotarpiu administravo didikai Radvilos, todėl tikėtina, kad jie čia retai pasirodydavo ir patikėdavo pilies valdymą savo tarnams. Visgi tiriamojo laikotarpio šaltiniuose Borisovo pilies valdytojų pavaduotojų paminėjimų nepavyko aptikti.

Apie Dubrovnos ir Kopysės pilių valdytojų veiklą informacijos išliko nedaug. Kaip ir Orša, šios pilys buvo netoli sienos su MDK, todėl jas administruojantys pareigūnai būdavo traktuojami kaip pasienio pareigūnai¹⁵⁸³. Jiems tekdavo ne tik rūpintis savo administruojamų pilių apsauga, bet ir palaikyti kontaktus su kaimyninės MDK pareigūnais¹⁵⁸⁴.

Apie Mogiliavo pilies valdytojų veiklą ir prerogatyvas turime gerokai daugiau informacijos. Tiriamuoju laikotarpiu šie pareigūnai administruodavo ne tik Mogiliavo pilį, bet ir jai pavaldžius valsčius, kaimus, o iki Magdeburgo teisės suteikties 1577 m. – ir Mogiliavo miestą. Jie turėdavo išieškoti mokesčius iš administruojamų valdų ir pristatyti juos į valstybės iždą¹⁵⁸⁵.

Mogiliavo pilies valdytojais skirdavo savo pavaduotojus ir šios pilies raštininkus bei rašovus. Nagrinėjant pastarųjų pareigūnų prerogatyvas tenka kelti klausimą, ar šaltiniuose aptinkami Mogiliavo pilies *raštininko* ir *rašovo* įvardijimai ženklino tas pačias funkcijas atliekančius asmenis, ar egzistavo skirtingai įvardijamų pareigūnų subordinacija (raštininkas ir jam pavaldūs rašovai). Turimi šaltinių duomenys neleidžia vienareikšmiškai atsakyti į šį klausimą. Antai Aleksandras Žinevičius, kuris keliuose 1568 m. datuojamuose dokumentuose minimas kaip „*Mogiliavo raštininkas*“, kartu su Mogiliavo pilies valdytoju Grigaliaus Aleksandrailio Chodkevičiaus pavaduotoju Bartošu Žuku administravo valdovo žemėvaldą (Chodkevičiaus paliepimu dalindavo suteiktis, įvesdindavo į suteiktas valdas)¹⁵⁸⁶. Tačiau

¹⁵⁸² *Cб. ПИО*, т. 71: *ПДС*, т. 3, док. № 18, с. 497.

¹⁵⁸³ *Archiwum Sanguszków*, t. 7, dok. nr. 110, s. 113.

¹⁵⁸⁴ Pavyzdžiui, žr. *Cб. ПИО*, т. 71: *ПДС*, т. 3, док. № 13, с. 302.

¹⁵⁸⁵ *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 56, l. 62–62v.

¹⁵⁸⁶ Ten pat, knyga nr. 266, l. 258v, 259, 320v, 391v.

apie Žinevičiaus veiklą Mogiliavo pilies raštinėje nieko nežinome. Tuo tarpu 1575 m. kovo 16 d. datuojamą išrašą iš šios pilies knygų surašęs Martynas Maleška Rynevskis pasirašė kaip „*Mogiliavo pilies teismo bylų rašovas*“¹⁵⁸⁷. Žinome, kad vėliau išrašų iš Mogiliavo pilies knygų surašymas ir įvairūs kiti su šios pilies raštine susiję darbai (pavyzdžiui, kvitų išdavimas) buvo Franco Bartoševičiaus Žuko, šaltiniuose vadinamo „*raštininku*“, prerogatyva. Tačiau Žuką dažnai pavaduodavo kiti asmenys¹⁵⁸⁸. Daugeliu atvejų šie pavaduotojai įvardijami tik vardais, tačiau pasitaiko ir „*Mogiliavo paraštininkio*“¹⁵⁸⁹, „*Mogiliavo raštininko pareigų atlikėjo*“¹⁵⁹⁰ įvardijimai.

Apibendrinami turimą informaciją galime daryti išvadą, jog *raštininkais* ir *rašovais* įvardijamų asmenų, tarnavusių Mogiliavo pilies raštinėje, veiklos sferos nebuvo griežtai atskirtos, tačiau veikiausiai bent iš dalies skyrėsi. Šių asmenų pavaldumo ryšiai neaiškūs. Tuo tarpu Mogiliavo pilies raštininko Franco Bartoševičiaus Žuko ir jo pavaduotojų (paraštininkų) pavaldumo ryšiai abejonių nekelia.

Mogiliavo pilininkas turėjo būti atsakingas už pilies įtvirtinimų priežiūrą, jos išteklius. Viename dokumente užsimenama, kad Mogiliavo pilininko pareigas ėjęs Marekas Levkovičius Dorovskis buvo atsakingas už pilies maisto atsargas¹⁵⁹¹.

Apie Mogiliavo miesto šimtininkų ir vaitų prerogatyvas sužinome iš Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto 1561 m. vasario 20 d. išleisto rašto, kuriuo buvo pakeista šio miesto administravimo tvarka. Tuo metu Mogiliavo vaitu paskirtas vietos miestietis Nefedas Josifovičius. Šis pareigūnas turėjo prižiūrėti tvarką mieste, rūpintis miestiečių reikalais, informuoti Mogiliavo pilies valdytojo administraciją apie miestiečių reikmes, taip pat prižiūrėti, jog valdovui priklausantys mokesčiai būtų kruopščiai surenkami ir pristatomi valdovui. Tuo pačiu raštu buvo paskirti ir 4 šimtininkai (neminimi vardais), kurių prerogatyvos turėjo atitikti magdeburginių miestų suolininkų prerogatyvas. Kiekvieno šimtininko

¹⁵⁸⁷ ИЮМ, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 39, с. 37: „*дьякъ справ судовыхъ замьку Могилевского*“.

¹⁵⁸⁸ Ten pat, dok. nr. 4, 54, 71, 95, p. 9, 51, 62, 85; ИЮМ, вып. 32, ч. 1: Акты 1577 года, док. № 228, 316, с. 201, 202, 264; ИЮМ, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 166, 185, 282, с. 77, 87, 139.

¹⁵⁸⁹ ИЮМ, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 54, с. 51: „*подписокъ Могилевский*“.

¹⁵⁹⁰ ИЮМ, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 282, с. 139: „*справца писарства Могилевского*“.

¹⁵⁹¹ АВК, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 515, с. 437–438.

administracijai turėjo paklusti po tam tikrą dalį Mogiliavo miesto gyventojų. Vaitai vieni patys negalėjo spręsti su miestu susijusių reikalų, tą daryti galėjo tik su šimtininkais ir kitais įtakingiausiais miestiečiais¹⁵⁹².

Ši tvarka veikiausiai išliko iki 1577 m., kuomet Mogiliavo miestui buvo suteikta Magdeburgo teisė. Visgi apie Mogiliavo miesto vaito ir šimtininkų pareigybinę veiklą 1564–1577 m. laikotarpiu duomenų beveik neturime. Žinome tik tiek, kad 1576 m. gegužės 7 d. Mogiliavo pilies valdytojo pavaduotojui nagrinėjant Mogiliavo miestiečių bylą dalyvavo ir šio miesto vaitas Bogdanas Onaniničius¹⁵⁹³. Mums žinomas šio vaito pavaduotojas Antonas Daškovičius veikiausiai atlikinėjo tas pačias funkcijas kaip ir vaitas.

Liubošanų valsčiaus valdytojas nedisponavo pilių valdytojams būdingomis karinėmis funkcijomis, tačiau turėjo administracinę ir teisminę valdžią valsčiaus teritorijoje. Turimi šaltinių duomenys rodo, kad šis pareigūnas buvo Liubošanų valstiečių administratorius, rūpindavosi mokesčių surinkimu¹⁵⁹⁴.

Pareigybių skyrimo tvarka

Kaip ir 1392–1564 m. laikotarpiu, 1564–1579 m. Lietuvos didysis kunigaikštis turėjo teisę skirti svarbiausius Oršos pavieta pareigūnus – Oršos pilies valdytojus. Tačiau šias pareigas didžiąją 1564–1579 m. laikotarpio dalį ėjusio Filono Semionovičiaus Kmitos Černobyliečio paskyrimą fiksuojančio valdovo rašto nepavyko aptikti. Lietuvos didysis kunigaikštis skirdavo ir Borisovo, Dubrovnos, Kopyšės ir Mogiliavo pilių bei Liubošanų valsčiaus valdytojus. Pagal turimus duomenis, Borisovo pilį 1564–1579 m. laikotarpiu administravo Radvilos (žr. 2 priedą). Mogiliavo pilis Žygimanto Senojo valdymo laikais buvo įkeista Chodkevičiams¹⁵⁹⁵, o Liubošanų valsčius – Jasinskiams¹⁵⁹⁶. Šių giminių nariai netapo įkeistų valdų savininkais, bet buvo jų pareigūnais. Mogiliavo pilį Chodkevičiai administravo iki 1578 m., o Liubošanų valsčių Jasinskiai administravo bent iki 1579 m. (žr. 2 priedą). 1578–1579 m. Mogiliavą administravo Andrejus Ivanovičius Obrinskis, o 1579 m. (maždaug tarp balandžio ir liepos mėnesių) Lietuvos didysis kunigaikštis Steponas Batoras įkeitė Mogiliavą kunigaikštienei Kotrynai

¹⁵⁹² *A3P*, t. 3, dok. № 28, c. 113.

¹⁵⁹³ *ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 26, с. 23.

¹⁵⁹⁴ *LM 51*, dok. nr. 172, p. 252.

¹⁵⁹⁵ *LVA*, MKF-2, knyga nr. 56, l. 61v–62v.

¹⁵⁹⁶ *LM 51*, dok. nr. 172, p. 251–253.

Sluckienei ir jos sūnams Aleksandrui, Jonui Simeonui ir Jurijui Jurjevičiams Sluckiams¹⁵⁹⁷.

Oršos pilies valdytojai skirdavo savo pavaduotojus ir iki 1564–1566 m. reformų, ir po jų. Tiesa, 1564–1579 m. laikotarpiu datuojamuose šaltiniuose pavyko aptikti kelis atvejus, kuomet Oršos pilies valdytojo pavaduotojai patys buvo pavaduojami kitų asmenų. 1577 m. balandžio 10 d. šios pilies valdytojo Filono Semionovičiaus Kmitos Černobyliečio pavaduotoją („*paseniūnį*“) Ivaną Ivanovičių Sapiegą pavadavo Semionas Fiodorovičius Mertvecas¹⁵⁹⁸. Neaišku, kas jam tuo metu suteikė teisę vadovauti Oršos pilies administracijai – pilies valdytojas Černobylietis ar šio tiesioginis pavaduotojas Sapiega. 1578 m. rugpjūčio 3 d. kitą to paties Oršos pilies valdytojo pavaduotoją („*paseniūnį*“) Vasilijų Motiejevičių Tiapinskį pavadavo Ivanas Iljiničius Golubas. Šis Tiapinskį pavadavo jo prašymu, tačiau savo ponu įvardijo Černobylietį¹⁵⁹⁹. Todėl Golubą galima laikyti ne tik Tiapinskio, bet ir Černobyliečio pavaduotoju.

Po 1564–1566 m. reformų Oršos pilies valdytojai įgijo teisę skirti ne tik savo pavaduotojus, bet ir Oršos pilies teismo teisėjus bei vaznius. Tokią teisę jiems suteikė Antrojo Lietuvos Statuto IV skyriaus 4 ir 21 straipsniai¹⁶⁰⁰. Pilies teismo teisėjai ir vazniai privalėjo būti bajorų luomo atstovai, turėti valdų tame pačiame paviete, kur ėjo savo pareigas ir duoti specialias priesaikas. Tiesioginių duomenų apie šių pareigūnų paskyrimus Oršos paviete 1564–1579 m. laikotarpiu neturime. Tačiau taip pat neturime pagrindo teigti, kad jie būdavo skiriami nusižengiant Statutui.

Antrojo Lietuvos Statuto IV skyriaus 21 straipsnyje pagrindinis dėmesys skirtas pilies teismo teisėjams, tačiau užsiminta ir apie pilies raštininkus. Jie šiame straipsnyje minimi kaip vaivadų, seniūnų ir laikytojų pareigūnai¹⁶⁰¹. Tokia pati buvo ir Oršos pilies raštininkų padėtis. Juos, kaip ir Oršos pilies teismo teisėjus, skirdavo šios pilies valdytojai¹⁶⁰². Tiesa, Oršos pilies raštininko pareigas ėjusį Andrejų Fiodorovičių 1577 m. balandžio 10 d. pavadavo kitas asmuo (paraštininkis) – Mikalojus Branovskis (žr. 2 priedą). Jį veikiausiai paskyrė pats Andrejus Fiodorovičius.

¹⁵⁹⁷ *АБК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 38, с. 303. Plg. informaciją 2 priede.

¹⁵⁹⁸ *АБК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 178, с. 60.

¹⁵⁹⁹ *LVIA*, f. 1039, ap. 1, b. 2, l. 1.

¹⁶⁰⁰ *Статут 1566 года*, с. 99–100, 109.

¹⁶⁰¹ Ten pat, p. 109.

¹⁶⁰² *МБКЛ* 272, дак. № 83, с. 209.

Apie Oršos pilies teismo darbo ypatybes užsimenama 1579 m. balandžio 17 d. datuojamame Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stepono Batoro rašte. Iš jo sužinome, kad Stepono Batoro pirmtakui Henrikui Valua 1574 m. išvykus į Prancūziją ir ATR prasidėjus tarpuvaldžiui, ATR pavietų žemės ir pilies teismų darbas pagal tuomet galiojusią tvarką buvo sustabdytas. Dėl to ir Oršos pilies valdytojas Filonas Semionovičius Kmita Černobylietis sustabdė Oršos pilies teismo darbą. ATR pavietų (taip pat ir Oršos) žemės ir pilies teismų veikla buvo atnaujinta tik po to, kai 1576 m. ATR valdovu tapo Steponas Batoras¹⁶⁰³.

Vieni svarbiausių LDK pavietų pareigūnų buvo žemės teismų teisėjai, pateisėjai ir raštininkai. Jų skyrimo procedūra, lyginant su kitais pavietų pareigūnais, buvo specifinė. Antrojo Lietuvos Statuto IV skyriaus 1 ir 8 straipsniuose numatyta, kad pavieto bajorai turi išrinkti po 4 tame pačiame paviete valdų turinčius bajorus, krikščionių tikėjimo asmenis, pretenduojančius į žemės teismo teisėjo, pateisėjo ir raštininko pareigas. Jais negalėjo būti renkami dvasininkai ir asmenys, einantys seniūno, laikytojo, tįjūno, vėliavininko ar kokias nors kitas pareigas. Lietuvos didysis kunigaikštis turėjo pasirinkti po vieną kandidatą visoms trimis pareigoms užimti. Paskirti žemės teismų pareigūnai privalėjo duoti specialias priesaikas¹⁶⁰⁴.

Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas Oršos pavieto žemės teismo pateisėjų, raštininką ir teisėją paskyrė 1567 m. balandžio 15 d. datuojamais raštais¹⁶⁰⁵. Šie raštai ir kiti tiriamojo laikotarpio dokumentai rodo, kad Oršos pavieto žemės teismo pareigūnai savo pareigas privalėjo eiti ir iš tiesų ėjo nenusižengdami Antrojo Lietuvos Statuto normoms. Apie šio teismo padėtį po Henriko Valua išvykimo į Prancūziją prasidėjusio tarpuvaldžio metu nieko nežinome. Jo, kaip ir Oršos pilies teismo, veikla tuo metu veikiausiai buvo sustabdyta ir atnaujinta ATR valdovu tapus Steponui Batorui.

LDK pavietų pakamarius pagal Antrojo Lietuvos Statuto IV skyriaus 70 straipsnį turėjo skirti Lietuvos didysis kunigaikštis¹⁶⁰⁶. Jie privalėjo priklausyti bajorų luomui, turėti valdų tame paviete, kuriame ėjo savo pareigas ir duoti specialias priesaikas. Pirmasis mums žinomas Oršos pakamaris Vaina Boguševičius šias pareigas ėjo neturėdamas Oršos paviete

¹⁶⁰³ Ten pat, p. 209–211.

¹⁶⁰⁴ *Cmamym 1566 zoda*, c. 96–98, 102.

¹⁶⁰⁵ *LVA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 167–168v.

¹⁶⁰⁶ *Cmamym 1566 zoda*, c. 132–133.

valdų, o tai prieštaravo Antrajam Lietuvos Statutui. Išaiškėjus šiai aplinkybei, Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas 1567 m. balandžio 16 d. suteikė Oršos pakamario pareigas Grigorijui Jackovičiui Podberezkiui, kuris turėjo Oršos paviete valdų¹⁶⁰⁷.

LDK pavietų vėliavininkų skyrimo ir nušalinimo dėl netinkamai atliekamų pareigų tvarka buvo aptarta Antrojo Lietuvos Statuto II skyriaus 5 ir 18 straipsniuose. Vėliavininkus skyrė Lietuvos didysis kunigaikštis. Šie pareigūnai privalėjo turėti valdų tuose pavietuose, kuriuose ėjo savo pareigas¹⁶⁰⁸. Vienintelis mums žinomas asmuo, ėjęs Oršos vėliavininko pareigas tiriamuoju laikotarpiu, buvo Bogušas Aleksejevičius Skolka. Apie jo paskyrimo į šias pareigas aplinkybes nieko nežinome. Tam įtakos veikiausiai turėjo Oršos pilies valdytojo Filono Semionovičiaus Kmitos Černobyliečio protekcija. Viename dokumente užsiminama, kad Skolka yra buvęs šio Oršos pilies valdytojo pavaduotoju¹⁶⁰⁹.

Pavietų maršalkų skyrimo tvarka Antrajame Lietuvos Statute nebuvo aptarta. Tačiau neabejotina, jog Oršos pavieto maršalką skirdavo Lietuvos didysis kunigaikštis. 1569 m. rugsėjo 6 d. šias pareigas Lietuvos valdovas Žygimantas Augustas suteikė iki gyvenimo pabaigos tuometiniam Vitebsko pakamariui kunigaikščiui Pavelui Jurjevičiui Sokolinskiui¹⁶¹⁰. Šiam mirus, Oršos pavieto maršalkos pareigas 1578 m. vasario 26 d. Lietuvos valdovas Steponas Batoras suteikė iki gyvenimo pabaigos jo broliui, tuometiniam Oršos pavieto žemės teismo teisėjui Timofejui Jurjevičiui Sokolinskiui¹⁶¹¹.

Apie vienintelio mums žinomo 1564–1579 m. laikotarpio Oršos pilininko Vainos Plotnickio paskyrimo aplinkybes informacijos neturime. Tačiau žinome, kad jis šias pareigas ėjo su pertraukomis. Pirmą kartą Vainą Plotnickį Oršos pilininku paskyrė Oršos pilies valdytojas Petras Dmitrijevičius Korsakas. Šiam 1560 m. mirus, Plotnickis neteko pilininko pareigų¹⁶¹². Tačiau jis kaip Oršos pilininkas vėl minimas 1567 m. kovo 28 d. (žr. 2 priedą). Labiausiai tikėtina, kad Plotnickiui šias pareigas suteikė tuometinis Oršos pilies valdytojas Filonas Semionovičius Kmita Černobylietis.

¹⁶⁰⁷ LVIA, MKF-2, knyga nr. 266, l. 168v–169.

¹⁶⁰⁸ *Смалым 1566 года*, c. 68, 72–73.

¹⁶⁰⁹ LVIA, MKF-2, knyga nr. 257, l. 5.

¹⁶¹⁰ Ten pat, knyga nr. 48, l. 340.

¹⁶¹¹ Ten pat, knyga nr. 59, l. 73v.

¹⁶¹² LM 254, dok. nr. 230, p. 259; *ДМММО*, т. 1, с. 123.

Tiesioginių duomenų apie Oršos miesto vaitų skyrimo tvarką 1564–1579 m. laikotarpiu taip pat neturime. Tikėtina, kad tuo metu ji buvo tokia pati, kaip ir iki 1564 m., kuomet patys Oršos miestiečiai išsirinkdavo Oršos miesto vaitą¹⁶¹³.

1564–1579 m. laikotarpiu Oršos paviete labiausiai išplėtotą pareigybių sistema buvo Oršos pilyje. Vienintelė kita šio pavieto pilis, kurioje be pilies valdytojo buvo ir daugiau *pilies / žemės* teisei atstovavusių pareigūnų – Mogiliavas. Šios pilies valdytojai skirdavo savo pavaduotojus. Tiesa, 1564–1579 m. laikotarpiu datuojamuose šaltiniuose pavyko aptikti atvejį, kuomet Mogiliavo pilies valdytojo pavaduotojas pats buvo pavaduojamas kito asmens. XVI a. aštunto dešimtmečio antroje pusėje šias pareigas ėjusį Dmitrą Vasilijevičių kurį laiką pavadavo Ivanas Fiodorovičius Podbipeta¹⁶¹⁴. Jam vadovavimą Mogiliavo pilies administracijai veikiausiai patikėjo Dmitras Vasilijevičius.

Mogiliavo pilies valdytojai skirdavo ne tik savo pavaduotojus, bet ir kai kuriuos kitus Mogiliavo pareigūnus. Vienintelį mums žinomą tiriamojo laikotarpio Mogiliavo pilininką Mareką Levkovičių Dorovskį į šias pareigas paskyrė Mogiliavo pilies valdytojas Andrejus Ivanovičius¹⁶¹⁵. Mogiliavo pilies valdytojai taip pat skirdavo pilies raštininkus¹⁶¹⁶, galbūt ir rašovus. Pilies raštininkai skirdavo savo pavaduotojus – paraštininkius¹⁶¹⁷. Tuo tarpu Mogiliavo miesto šimtininkų ir vaito skyrimo tvarka 1564–1577 m. (iki Magdeburgo teisės šiam miestui suteikimo) ne visai aiški. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto 1561 m. vasario 20 d. rašte užsiminta apie šių pareigūnų paskyrimą, tačiau nepaminėta, kas būtent juos paskyrė¹⁶¹⁸. Labiausiai tikėtina, kad tuo metu ir vėliau valdovas pats skirdavo Mogiliavo miesto šimtininkus ir vaitą arba patvirtindavo Mogiliavo pilies valdytojo paskirtus į šias pareigas asmenis. Šiam miestui 1577 m. gavus Magdeburgo teisę, vietos vaitą neabejotinai skirdavo pats Lietuvos valdovas¹⁶¹⁹. Vienintelį mums žinomą ikimagdeburginį Mogiliavo miesto vaito

¹⁶¹³ *Žг. АктыЮЗР*, т. 1, док. № 181, с. 212.

¹⁶¹⁴ *ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 168, с. 78.

¹⁶¹⁵ *АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 515, с. 437.

¹⁶¹⁶ Pavyzdžiui, *LVIА*, МКФ-2, knyga nr. 266, l. 391v.

¹⁶¹⁷ *ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 4, 54, 71, 95, с. 9, 51, 62, 85; *ИЮМ*, вып. 32, ч. 1: Акты 1577 года, док. № 228, 316, с. 201, 202, 264; *ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 166, 185, 282, с. 77, 87, 139.

¹⁶¹⁸ *АЗР*, т. 3, док. № 28, с. 113.

¹⁶¹⁹ Ten pat, dok. nr. 77, p. 204.

pavadootoją Antoną Daškovičių, šias pareigas ėjusį apie 1575–1576 m., veikiausiai paskyrė tuometinis vaitas Bogdanas Onaniničius¹⁶²⁰.

Pareigūnai ir jų karjeros ypatybės

1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. šaltiniuose minimi 63 Oršos pavieto pareigūnai, atstovavę *pilies / žemės* teisei: Ždanas Bogdanovičius, Vaina Boguševičius, Jurijus Bornovikas, Mikalojus Branovskis, Aleksandras ir Andrius Grigalaičiai, Grigalius Aleksandraitis Chodkevičiai, Pavelas Chojeckis, Jurijus Ivanovičius Choružij, Filonas Semionovičius Kmita Černobylietis, Andrejus ir Marekas Levkovičius Darovskiai, Antonas Daškovičius, Andrejus Fiodorovičius, Ivanas Iljiničius Golubas, Mackus Jakovlevičius Golutvinas, Steponas Grigorjevičius, Steponas Jakimovičius, Mikalojus Vaitiekaitis Jasinskis, Steponas Karpovičius, Grigorijus Michailovičius Kobyliaikas, Grigorijus Lišnevičius, Andrejus Andrejevičius Lukomskis, Semionas Fiodorovičius Mertvecas, Stanislovas Mloževskis, Andrejus Ivanovičius Obrinskis, Andrejus Semionovičius Odincevičius, Bogdanas Onaniničius, Andrejus Supronovičius Paškovskis, Vaina Plotnickis, Grigorijus Jackovičius Podberezkis, Ivanas Fiodorovičius Podbipeta, Poznanskis, Vasilijus Pronka, Kristupas Radvila Perkūnas, Mikalojus Radvila Rudasis, Martynas Maleška Rynevskis, Ivanas Ivanovičius ir Leonas Ivanovičius Sapiegos, Bogušas Aleksejevičius Skolka, Kotryna Sluckienė, Aleksandras, Jonas Simeonas ir Jurijus Jurjevičiai Sluckiai, Andrejus Andrejevičius ir Pavelas bei Timofejus Jurjevičiai Sokolinskiai, Jonas Soleckis, Martynas Stravinskis, Pavelas Tiškovičius Šapka, Petras Špilka Šatilovas, Vasilijus Motiejevičius Tiapinskis, Ostafijus Bagdonaitis Valavičius, Dmitras Vasiljevičius, Vasilijus, Pavelas Virovskis, Vojeckis, Andrejus Vasiljevičius Voropajus, Jovas Zacharjiničius, Jonas Žemlia, Aleksandras Žinevičius, Bartošas ir Francas Bartoševičius Žukai. Iš jų 4 asmenys – Andrejus Semionovičius Odincevičius, Ivanas Fiodorovičius Podbipeta, Bogušas Aleksejevičius Skolka ir Ostafijus Bagdonaitis Valavičius – Oršos pavieto pareigūnais tapo prieš 1564 m. liepos 1 d. Ivano Fiodorovičiaus Podbipetos ir Bogušo Aleksejevičiaus Skolkos eitos pareigos Oršos paviete iki 1564 m. liepos 1 d. ir 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu skyrėsi. Ivanas Fiodorovičius Podbipeta prieš 1564 m. liepos 1 d. buvo Oršos pilies

¹⁶²⁰ Žг. ИЮМ, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 5, с. 9.

valdytoju, o po 1564 m. liepos 1 d. tapo Oršos pavieto žemės teismo pateisėju ir kurį laiką 1577 m. pavadavo Mogiliavo pilies valdytojo pavaduotoją Dmitrą Vasiljevičių. Bogušas Aleksejevičius Skolka prieš 1564 m. liepos 1 d. skirtingu metu buvo Oršos pilies valdytojo pavaduotoju ir pilininku, o po 1564 m. liepos 1 d. buvo Oršos pilies valdytojo pavaduotoju ir vėliavininku.

Pagal Antrąjį Lietuvos Statutą didelė dalis LDK paviatų pareigybių buvo prieinama tik valdų juose turintiems bajorams (čiabuviams), tačiau jie nebūtinai turėjo būti čiagimiai. Kilmės veiksnį laikui bėgant nustelbė žemėvaldos turėjimo faktorius, todėl LDK regioniniuose elituose didėjo svetimkilmųjų asmenų skaičius. Priešingai nei Vitebsko pavieto atveju, Oršos pavieto atveju sudėtinga išskirti vietinės kilmės pareigūnų giminės dėl duomenų skurdumo. Galima išskirti nebent tik pavienius asmenis. Iš Oršos neabejotinai buvo kilę vietos miestiečių sluoksniui priklausęs Steponas Karpovičius¹⁶²¹ ir Pavelas Tiškovičius Šapka, priklausęs nuo XV a. šaltiniuose minimai bajorų Šapkų giminės atšakai (kita šios giminės atšaka gyveno Vitebske)¹⁶²². Mogiliavo pareigūnai Ždanas Bogdanovičius, Mackus Jakovlevičius Golutvinas ir Bogdanas Onaniničius buvo vietos miestiečiai¹⁶²³. Kunigaikščio Andrejaus Andrejevičiaus Lukomskio kilmė sietina su Lukomliu, kuris po 1564–1566 m. LDK įvykdytų reformų buvo atskirtas nuo Polocko žemės ir priskirtas Oršos pavietui. Aptardami 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpio Oršos pavieto pareigūnų karjeros ypatybes minėjome, kad vietos bajorų sluoksniui neabejotinai priklausė šio pavieto žemionimis šaltiniuose vadinami Vaina Plotnickis, Ivanas Fiodorovičius Podbipeta ir Bogušas Aleksejevičius Skolka. Tačiau duomenų apie jų kilmės vietą neturime. Taip pat esame užsiminę, jog Andrejus Semionovičius Odincevičius buvo tarp kunigaikščių, glaudžiai susijusių su Oršos kaimynystėje buvusia Drucko pilimi ir turėjusių teisę ją valdyti. Šiems kunigaikščiams priskirti galima ir dar 3 Oršos pavieto pareigūnus – Andrejų Andrejevičių ir Pavelą bei Timofejų Jurjevičius Sokolinskius¹⁶²⁴. Be to, MDK kariuomenei 1563 m. užėmus didelę dalį Polocko žemės teritorijos su minėtų Sokolinskių valdomis, jie kaip kompensaciją gavo valdų Mogiliavo

¹⁶²¹ *Акты ЮЗР*, т. 1, док. № 181, с. 212.

¹⁶²² *ЛМ 4*, док. nr. 61, p. 109.

¹⁶²³ *АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 807, с. 263; *ИИОМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 26, 39, с. 23, 36; *ИИОМ*, вып. 32, ч. 1: Акты 1577 года, док. № 231, с. 205.

¹⁶²⁴ Wolff J., 1895, s. 467.

valsčiuje¹⁶²⁵, kuris 1564–1566 m. reformų metu buvo priskirtas Oršos pavietui. Tačiau Sokolinskiai buvo glaudžiai susiję ne tik su šiuo pavietu ir Drucko pilimi, bet ir su Polocko žeme bei Vitebsko pavietu¹⁶²⁶.

Tarp 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. *pilies / žemės* teisei atstovavusių Oršos pavieto pareigūnų buvo nemažai svetimkilmių asmenų: Aleksandras ir Andrius Grigalaičiai, Grigalius Aleksandraitis Chodkevičiai, Filonas Semionovičius Kmita Černobylietis, Mikalojus Vaitiekaitis Jasinskis, Grigorijus Jackovičius Podberezkis, Kristupas Radvila Perkūnas, Mikalojus Radvila Rudasis, Ivanas Ivanovičius ir Leonas Ivanovičius Sapiegos, Kotryna Sluckienė, Aleksandras, Jonas Simeonas ir Jurijus Jurjevičiai Sluckiai, Martynas Stravinskis, Vasilijus Motiejevičius Tiapinskis, Ostafijus Bagdonaitis Valavičius, Bartošas ir Francas Bartoševičius Žukai. Dalies šių asmenų giminių kilmę esame aptarę ankstesnėse disertacijos dalyse. Chodkevičiai buvo rusėniškos kilmės didikai, tačiau jų kilmė nesietina su Oršos pavietu. Radvilos buvo iš LDK branduolio žemių kilę lietuvių didikai, XVI a. gavę kunigaikščių titulą. Martynas Stravinskis buvo kilęs iš smulkių lietuvių bajorų giminės, gyvenusios Trakų paviete¹⁶²⁷. Sapiegos buvo iš Smolensko kilę bajorai, o Grigorijus Jackovičius Podberezkis ir Vasilijus Motiejevičius Tiapinskis – iš Polocko kilę bajorai. Grigorijus Jackovičius Podberezkis ir jo brolis Ivanas Oršos pavieto žemvaldžiais tapo paveldėję jų dėdei iš motinos pusės kunigaikščiui Simonui Jomantaičiui Podberezkiui priklausiusį Podberezės dvarą ir kitas valdas¹⁶²⁸. Ostafijaus Bagdonaičio Valavičiaus protėvius kai kurie istorikai linkę kildinti iš Gardino¹⁶²⁹. Valavičių giminės kilmė kelia įvairių mokslinių problemų, tačiau bet kuriuo atveju nėra sietina su Oršos pavietu¹⁶³⁰. Filono Semionovičiaus Kmitos Černobyliečio kilmę galima sieti su Kijevo žeme¹⁶³¹. Sluckių giminės centras buvo Slucko pilis, niekuomet nepriklausiusi Vitebsko žemei ir Oršos pavietui. Į Sluckių giminę įsiliejusi Kotryna Sluckienė buvo lenkė¹⁶³². Mikalojaus Vaitiekaičio Jasinskio ir Bartošo bei Franco Bartoševičiaus Žukų kilmė neaiški, tačiau bet kuriuo

¹⁶²⁵ *LMAVB RS*, f. 33, b. 71/1, l. 1; *МБКЛ 44*, дак. № 82, с. 96; *РИБ*, т. 33, отд. 1, ч. 3, Приложение 2, с. 476–477.

¹⁶²⁶ Žr. ankstesnes šios disertacijos dalis.

¹⁶²⁷ Lulewicz H., 2006, s. 288.

¹⁶²⁸ Насевич В., 2007g, с. 383.

¹⁶²⁹ Галенчанка Г., 2000, с. 28; Грыцкевіч А., 2007а, с. 383.

¹⁶³⁰ Žr. Рыбчонак С., 2014, с. 15–107.

¹⁶³¹ Žr. Воніеcki А., 1887, s. 132–134; Eberle J., 1967, s. 88.

¹⁶³² Скеп'ян А. А., 2013, с. 56.

atveju nesietina su Oršos pavietu. Abiejų Žukų vardai leistų daryti prielaidą, jog jie buvo lenkai, o Mikalojaus Vaitiekaičio Jasinskio asmenvardis leidžia teigti, jog jis buvo lietuvis arba lenkas.

Informacijos apie kitų Oršos pavieto pareigūnų kilmę ar čia turėtas valdas neturime. Vietos žemionimis turėjo būti tie pareigūnai, kurių einamos pareigos pagal Antrąjį Lietuvos Statutą buvo susijusios su turimomis valdomis, t. y. Oršos pakamaris Vaina Boguševičius, vazonai Grigorijus Michailovičius Kobyliakas, Grigorijus Lišnevičius, Andrejus Supronovičius Paškovskis, Jovas Zacharjiničius, žemės teismo raštininkas Andrejus Vasiljevičius Voropajus. Tiesa, Vaina Boguševičius Oršos pakamario pareigas ėjo neturėdamas Oršos paviete valdų, todėl išaiškėjus šiai aplinkybei neteko pareigų¹⁶³³.

Nemažai 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpio Oršos pavieto pareigūnų, atstovavusių *pilies* / *žemės* teisei, buvo protestantai. Yra žinoma, jog Leonas Ivanovičius Sapiega¹⁶³⁴, Pavelas Jurjevičius Sokolinskis¹⁶³⁵ ir Ostafijus Bagdonaitis Valavičius¹⁶³⁶ perėjo iš stačiatikybės į kalvinizmą, o Mikalojus Radvila Rudasis ir šio sūnus Kristupas Radvila Perkūnas į kalvinizmą perėjo iš katalikybės¹⁶³⁷. Pavelo Jurjevičiaus Sokolinskio sūnus Jurijus taip pat buvo kalvinistas, tačiau apie jo konversiją duomenų neturime¹⁶³⁸. Tikėtina, kad Jurijus, kaip ir jo tėvas, jaunystėje išpažino stačiatikybę. Tuo tarpu Martynas Stravinskis užaugo katalikiškoje šeimoje, tačiau gyvenimo pabaigoje, anot Henryko Lulewicziaus, galbūt buvo kalvinistas¹⁶³⁹.

Anksčiau esame minėję, jog Grigalius Aleksandraitis Chodkevičius buvo unitas (graikų apeigų katalikas). Apie jo sūnų Aleksandro ir Andriaus konfesiją tiesioginių duomenų neturime. M. Liedke's teigimu, abu broliai buvo susidomėję reformacija. Tačiau istorikė nepriskiria jų prie perėjusių į protestantizmą Chodkevičių giminės narių¹⁶⁴⁰.

¹⁶³³ LVIA, MKF-2, knyga nr. 266, l. 168v–169.

¹⁶³⁴ Liedke M., 2004, s. 281; Lulewicz H., 1994a, s. 84.

¹⁶³⁵ Lulewicz H., 2000b, s. 50.

¹⁶³⁶ Liedke M., 2004, s. 281. Apie Ostafijaus Bagdonaičio Valavičiaus kalvinistines pažiūras aiškiai byloja jo 1587 m. gruodžio 1 d. testamentas. Valavičius išreiškė pageidavimą, kad po mirties būtų palaidotas kukliai (Бабокова В., 2014, c. 392).

¹⁶³⁷ Tiesa, Raimonda Ragauskienė pažymi, kad perėjęs į kalvinizmą Mikalojus Radvila Rudasis išliko pakantus liuteronų, stačiatikių ir katalikų atžvilgiu (Ragauskienė R., 2002, p. 273). Dėl Kristupo Radvilos Perkūno konversijos žr. Lulewicz H., 1987, s. 265.

¹⁶³⁸ Lulewicz H., 2000a, s. 41.

¹⁶³⁹ Lulewicz H., 2006, s. 289.

¹⁶⁴⁰ Žr. Liedke M., 2004, s. 108, 129, 279.

Taip pat esame minėję, jog Francas Bartoševičius Žukas neabejotinai buvo katalikas. Tai reiškia, kad ir jo tėvas Bartošas Žukas veikiausiai buvo katalikas. Katalikybę išpažinusiems asmenims galime priskirti ir kunigaikštienę Kotryną Sluckienę. Ji liko ištikima katalikybei iki gyvenimo pabaigos net ir įsiliejusi į stačiatikių kunigaikščių Sluckių giminę. Tiesa, šios giminės istoriją tirianti baltarusių istorikė Anastasija Skepjan yra atkreipusi dėmesį į tai, jog ištekėjusi už Jurijaus Sluckio Kotryna priimdavo šventąjį sakramentą stačiatikišku papročiu, bet nustojo tai daryti XVI a. aštuntame dešimtmetyje dėl jėzuitų įtakos¹⁶⁴¹. Kotrynos sūnūs Aleksandras, Jonas Simeonas ir Jurijus Jurjevičiai Sluckiai gavo stačiatikišką krikštą¹⁶⁴², tačiau nuo jaunystės juto didelę katalikybės įtaką. Tai lėmė jų motinos pastangos, taip pat prasidėjęs kontrreformacijos judėjimas bei jėzuitų veikla¹⁶⁴³.

Sudėtinga nustatyti, kurie Oršos pavieto pareigūnai, užaugę stačiatikiškose šeimose, nebuvo paveikti reformacijos ir kontrreformacijos judėjimų ir liko ištikimi stačiatikybei. Sprendžiant pagal H. Lulewicziaus surinktus duomenis, tarp tokių buvo Timofėjus Jurjevičius Sokolinskis¹⁶⁴⁴. Mogiliavo miestiečių sluoksniui priklausę Ždanas Bogdanovičius, Mackus Jakovlevičius Golutvinas ir Bogdanas Onaniničius veikiausiai irgi buvo stačiatikiai, kadangi išlikusios ankstyviausios (XVI a. aštunto dešimtmečio pabaigos) Mogiliavo miesto knygos nepateikia jokios informacijos apie reformacijos ir kontrreformacijos įtaką vietos visuomenei. Šiame mieste tiriamojo laikotarpio pabaigoje egzistavo tik stačiatikių cerkvės ir Šv. Išganytojo vienuolynas (žr. 2 priedą).

Viena svarbiausių karjeros prielaidų 1564–1579 m. laikotarpiu buvo ryšiai su įtakingais LDK pareigūnais. Oršos paviete tokie ryšiai formavosi aplink Oršos pilies valdytojus Filoną Semionovičių Kmitą Černobylietį bei Andrejų Semionovičių Odincevičių ir Mogiliavo pilies valdytojus Aleksandrą ir Andrių Grigalaičius, Grigalių Aleksandraitį Chodkevičių, Kotryną Sluckienę, Aleksandrą, Joną Simeoną ir Jurijų Jurjevičius Sluckius, Ostafijų Bagdonaitį Valavičių. Oršos pilies valdytojai šiuo laikotarpiu skyrė savo pavaduotojais Jurijų Ivanovičių Choružij, Vainą Plotnickį, Ivaną Ivanovičių ir Leoną Ivanovičių Sapiegas, Bogušą Aleksejevičių Skolką, Petrą Špilką Šatilovą, Vasilijų Motiejevičių Tiapinskį, Joną Žemlią, pilies teismo teisėju – Steponą Grigorjevičių, raštininkais – Jurijų Bornoviką,

¹⁶⁴¹ Скеп’ян А. А., 2013, с. 92.

¹⁶⁴² Ten pat, p. 83.

¹⁶⁴³ Žr. ten pat, p. 86–147.

¹⁶⁴⁴ Lulewicz H., 2000c, s. 53.

Andrejų Fiodorovičių, vazniais – Grigorijų Michailovičių Kobyliaką, Grigorijų Lišnevičių, Andrejų Supronovičių Paškovskį, Pavelą Tiškovičių Šapką, Jovą Zacharjiničių. Mogiliavo pilies valdytojai skyrė savo pavaduotojais Andrejų Darovskį, Steponą Jakimovičių, Poznanskį, Martyną Stravinskį, Dmitrą Vasiljevičių, Bartošą Žuką, pilininku – Mareką Levkovičių Darovskį, pilies raštininkais – Vasilijų Pronką, Aleksandrą Žinevičių, Frančą Bartoševičių Žuką. Dalis minėtų pareigūnų turėjo savo pavaduotojus, kuriuos veikiausiai paskirdavo patys. Oršos pilies valdytojo Filono Semionovičiaus Kmitos Černobylicio pavaduotoją Ivaną Ivanovičių Sapiegą pavadavo Semionas Fiodorovičius Mertvecas, o kitą Černobylicio pavaduotoją Vasilijų Motiejevičių Tiapinskį pavadavo Ivanas Iljiničius Golubas. Mogiliavo pilies valdytojo pavaduotoją Dmitrą Vasiljevičių pavadavo Ivanas Fiodorovičius Podbipeta. Oršos pilies raštininką Andrejų Fiodorovičių pavadavo Mikalojus Branovskis. Mogiliave pilies raštininkus dažnai pavaduodavo kiti asmenys, tarp kurių tiriamuoju laikotarpiu buvo Pavelas Chojeckis, Stanislovas Mloževskis, Jonas Soleckis, Pavelas Virovskis. Mogiliavo pilies rašovas Martynas Maleška Rynevskis buvo paskirtas arba Mogiliavo pilies valdytojo, arba pilies raštininko. Taigi net 35 Oršos pavieto pareigūnai buvo paskirti kitų šio pavieto pareigūnų.

Kita svarbi karjeros prielaida buvo karinė tarnyba. Iš visų Oršos pavieto pareigūnų, ėusių pareigas 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu, rotmistrais buvo 7 asmenys: Andrius Grigalaitis (1567–1569 m.¹⁶⁴⁵) ir Grigalius Aleksandraitis (1566–1567 m.¹⁶⁴⁶) Chodkevičiai, Filonas Semionovičius Kmita Černobylietis (1562–1569 m.¹⁶⁴⁷), Kristupas Radvila Perkūnas (1564–1567 m.¹⁶⁴⁸), Pavelas Jurjevičius Sokolinskis (1562–1568 m.¹⁶⁴⁹), Martynas Stravinskis (1560–1567 m.¹⁶⁵⁰) ir Ostafijus Bagdonaitis Valavičius (1565–1567 m.¹⁶⁵¹).

Svarbi karjeros prielaida tiriamuoju laikotarpiu taip pat buvo ryšiai su Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaru. Tokius ryšius neabejotinai palaikė įtakingiausioms LDK didikų giminėms priskirtini Oršos pavieto pareigūnai: Aleksandras ir Andrius Grigalaičiai, Grigalius Aleksandraitis Chodkevičiai, Kristupas Radvila Perkūnas, Mikalojus Radvila Rudasis, Ivanas Ivanovičius

¹⁶⁴⁵ Lesmaitis G., 2010, p. 184, 190, 191.

¹⁶⁴⁶ Ten pat, p. 186, 189.

¹⁶⁴⁷ Ten pat, p. 185, 188–191.

¹⁶⁴⁸ Ten pat, p. 185, 188, 190.

¹⁶⁴⁹ Ten pat, p. 188, 190, 191.

¹⁶⁵⁰ Ten pat, p. 187–190.

¹⁶⁵¹ Ten pat, p. 189, 190.

ir Leonas Ivanovičius Sapiegos, Ostafijus Bagdonaitis Valavičius. Be jų buvo ir daugiau Oršos pavieto pareigūnų, palaikiusių glaudžius ryšius su Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaru. Tokius ryšius užtikrindavo tarnyba dvare. Valdovo dvarionimis neabejotinai yra buvę Filonas Semionovičius Kmita Černobylietis (1559 m.¹⁶⁵²), Mikalojus Vaitiekaitis Jasinskis (1566–1571 m.¹⁶⁵³), Andrejus Andrejevičius Lukomskis (1564 m.¹⁶⁵⁴), Andrejus Ivanovičius Obrinskis (1563 m.¹⁶⁵⁵), Grigorijus Jackovičius Podberezkis (1545–1551 m.¹⁶⁵⁶), Ivanas Fiodorovičius Podbipeta (1561–1564 m.¹⁶⁵⁷), Martynas Stravinskis (1560 m.¹⁶⁵⁸, 1576 m.¹⁶⁵⁹) ir Andrejus Vasiljevičius Voropajus (1578 m.¹⁶⁶⁰). Valdovo dvarionimi veikiausiai yra buvęs ir kunigaikštis Pavelas Jurjevičius Sokolinskis. 1569 m. rugsėjo 6 d. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto rašte, kuriuo Pavelui Jurjevičiui Sokolinskiui suteikiamos Oršos pavieto maršalkos pareigos, užsimenama apie jo tarnybą valdovo dvare¹⁶⁶¹.

Filonas Semionovičius Kmita Černobylietis savo karjerą pradėjo nuo tarnybos valdovo Žygimanto Augusto dvare. Kiek vėliau jis buvo rotmistru (1562–1569 m.¹⁶⁶²), Ostros (1562–1563 m.) ir Černobylio (1565–1566 m.) pilių valdytoju¹⁶⁶³. Maždaug tarp 1566 m. rugpjūčio ir 1567 m. sausio Černobylietis gavo Oršos pilies valdytojo pareigas, o 1579 m. buvo paskirtas Smolensko vaivada¹⁶⁶⁴. Gavęs vaivados pareigas jis tapo ir ATR senatoriumi.

Būdamas Žygimanto Augusto dvarionimi Mikalojus Vaitiekaitis Jasinskis 1570 m. gavo šio valdovo patvirtinimą eiti iki mirties Liubošanų valsčiaus valdytojo pareigas, o 1571 m. – Vilniaus pakamario pareigas. Abejas

¹⁶⁵² *LM 249*, dok. nr. 65, p. 112.

¹⁶⁵³ *LM 47*, dok. nr. 90, p. 76; *LM 51*, dok. nr. 172, 194, p. 251–252, 277.

¹⁶⁵⁴ *L VIA*, MKF-2, knyga nr. 39, l. 603.

¹⁶⁵⁵ *Сб. ПИО*, т. 71: *ИДЦ*, т. 3, док. № 11, с. 175–176, 182, 184.

¹⁶⁵⁶ *LMAVB RS*, f. 1, b. 550, l. 1; ten pat, f. 16, b. 71, l. 31; *L VIA*, MKF-2, knyga nr. 235, l. 1, 61v.

¹⁶⁵⁷ *LM 249*, dok. nr. 163, p. 204; *LMAVB RS*, f. 16, b. 39, l. 38v.

¹⁶⁵⁸ *LM 254*, dok. nr. 60, 112, p. 84, 165.

¹⁶⁵⁹ Lulewicz H., 2006, s. 288.

¹⁶⁶⁰ *ИИОМ*, вып. 7: Акты, извлеченные из книг Могилевского магистрата, с. 275–282.

¹⁶⁶¹ *L VIA*, MKF-2, knyga nr. 48, l. 340.

¹⁶⁶² Lesmaitis G., 2010, p. 185, 188–191.

¹⁶⁶³ Boniecki A., 1887, s. 133; Eberle J., 1967, s. 88; *LM 254*, dok. nr. 254, p. 283. 1566 m. kovo 26 d. Černobyliis buvo suteiktas Filonui Semionovičiui Kmitai Černobyliciai amžiams ir tapo ju nuosavybe (Eberle J., 1967, s. 88).

¹⁶⁶⁴ *Žr.* 2 priedą; *Urządnicy*, t. 4, s. 215, 365.

pareigas patvirtinančiuose valdovo raštuose akcentuojama Jasinskio ilgametė tarnyba valdovui¹⁶⁶⁵.

Andrejus Andrejevičius Lukomskis savo karjerą pradėjo kaip valdovo Žygimanto Augusto dvarionis, o 1567 m. gavo Oršos pavieto žemės teismo teisėjo pareigas. Tiesa, šias pareigas Lukomskis ėjo neilgai, kadangi jau 1568 m. gruodį jis minimas kaip velionis¹⁶⁶⁶.

Andrejus Ivanovičius Obrinskis savo karjerą taip pat pradėjo kaip Žygimanto Augusto dvarionis, o vėliau tapo Lietuvos didžiuoju raštininku, Naugarduko pakamariu ir kurį laiką (1578–1579 m.) ėjo Mogiliavo pilies valdytojo pareigas¹⁶⁶⁷.

Grigorijus Jackovičius Podberezkis iš pradžių buvo valdovo Žygimanto Augusto dvarionimi, o 1567 m. gavo Oršos pakamario pareigas. Be to, jis 1568–1569 m. buvo Oršos pavieto mokesčių surinkėju¹⁶⁶⁸, o 1585 m. gavo Oršos pavieto maršalkos pareigas¹⁶⁶⁹.

Aptardami 1392–1564 m. liepos 1 d. laikotarpio Oršos pavieto pareigūnų karjeros ypatybes minėjome, kad Ivanas Fiodorovičius Podbipeta savo karjerą pradėjo nuo pareigų šiame paviete. Maždaug tarp 1538 ir 1548 m. Podbipeta kurį laiką buvo Oršos pilies valdytojo pavaduotoju, 1561–1564 m. – Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto dvarionimi, 1563 m. – Mogiliavo pilies valdytojo pavaduotoju, o 1567 m. tapo Oršos pavieto žemės teismo pateisėju. Pastarųjų pareigų suteikimą Podbipetai veikiausiai bent iš dalies lėmė jo ankstesnė tarnyba valdovo Žygimanto Augusto dvare.

Pavelas Jurjevičius Sokolinskis savo karjerą pradėjo nuo pareigų Vitebsko paviete. XVI a. penktame dešimtmetyje – septinto dešimtmečio pradžioje jis ėjo Vitebsko pavaivadžio pareigas, o septinto dešimtmečio antroje pusėje tapo Vitebsko pakamariu (žr. 2 priedą). Sprendžiant pagal turimus duomenis, valdovo Žygimanto Augusto dvare Pavelas Jurjevičius Sokolinskis tarnavo jau būdamas Vitebsko pakamariu. Ši tarnyba neabejotinai padėjo jam 1569 m. rugsėjo 6 d. gauti Oršos pavieto maršalkos pareigas¹⁶⁷⁰.

Martynas Stravinskis savo karjerą pradėjo kaip Lietuvos valdovo Žygimanto Augusto dvarionis ir rotmistras. Veikiausiai valdovo dvare

¹⁶⁶⁵ *LM 51*, dok. nr. 172, 194, p. 251–252, 277.

¹⁶⁶⁶ *LMAVB RS*, f. 264, b. 1226, l. 1; *L VIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 344.

¹⁶⁶⁷ Plg. *VUB RS*, f. 69, b. 129, l. 6v; *Cб. PHO*, т. 71: *ИИС*, т. 3, док. № 11, с. 175–176, 182, 184.

¹⁶⁶⁸ *LMAVB RS*, f. 16, b. 16, l. 114; ten pat, b. 40, l. 16, 18.

¹⁶⁶⁹ Lulewicz H., 2000c, s. 53.

¹⁶⁷⁰ *L VIA*, MKF-2, knyga nr. 48, l. 340.

Stravinskis užmezgė ryšius su įtakingu LDK didikui Ostafijumi Bagdonaičiu Valavičiumi, ėjusiu Mogiliavo pilies valdytojo pareigas ir 1565 m. arba šiek tiek anksčiau paskyrusiu Stravinskį savo pavaduotoju šiai piliai¹⁶⁷¹. Vėliau Stravinskis buvo Lietuvos valdovo Stepono Batoro dvarionimi (1576 m.), Trakų tįjūnu ir pilininku (nuo 1576 m.), Mogiliavo miesto vaitu (nuo 1579 m.), valdovo maršalka (1580–1590 m.), Minsko (1590–1592 m.) ir Vitebsko (1592–1594 m.) kaštelionu¹⁶⁷².

Andrejus Vasiljevičius Voropajus 1567 m. tapo Oršos pavieto žemės teismo raštininku ir tik vėliau (1578 m.) pradedamas minėti kaip Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stepono Batoro dvarionis. Ryšiai su valdovo dvaru veikiausiai lėmė Voropajaus paskyrimą Oršos pavieto mokesčių surinkėju (taip jis minimas 1580 m.¹⁶⁷³). 1592 m. (valdant Zigmantui Vazai) Voropajus tapo Oršos pavieto žemės teismo teisėju¹⁶⁷⁴.

1563 m. MDK kariuomenei užėmus Polocko pilį ir didelę dalį Polocko žemės teritorijos, valdų šiame regione neteko 4 *pilies / žemės* teisei atstovavę 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpio Oršos pavieto pareigūnai – kunigaikščiai Andrejus Andrejevičius Lukomskis, Andrejus Andrejevičius ir Pavelas bei Timofejus Jurjevičiai Sokolinskiai. Tarp Polocko žemėje valdų netekusių asmenų buvo ir Oršos pavieto pareigūno Vasilijaus Motiejevičiaus Tiapinskio tėvas Motiejus Ivanovičius Tiapinskis. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas kompensavo visų minėtų asmenų patirtus nuostolius. Sokolinskiai ir Motiejus Ivanovičius Tiapinskis gavo valdų Mogiliavo valsčiuje¹⁶⁷⁵, o Andrejus Andrejevičius Lukomskis – Valkavisko valsčiuje¹⁶⁷⁶.

LDK ir MDK karai neigiamai paveikė ir dalies kitų 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpio Oršos pavieto pareigūnų, atstovavusių *pilies / žemės* teisei, materialinę padėtį. Antai Bogušas Aleksejevičius Skolka kaip kompensaciją už patirtus nuostolius iš Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto 1566 m. rugpjūčio 21 d. gavo žemių Oršos paviete¹⁶⁷⁷.

¹⁶⁷¹ Plg. *LM 51*, dok. nr. 61, p. 74–75; *LM 264*, dok. nr. 42, p. 98; *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 206.

¹⁶⁷² Dėl Mogiliavo miesto vaito pareigų žr. 2 priedą. Dėl visų kitų Stravinskio pareigų žr. *LMAVB RS*, f. 2, b. 34, l. 1; Lulewicz H., 2006, s. 288–290; *Urządniczy Rzeczypospolitej*, t. 11, s. 95; Wolff J., 1885, s. 110, 138; Красноў М., 2007, c. 636.

¹⁶⁷³ *Volumina Constitutionum*, t. II, vol. 1, s. 439.

¹⁶⁷⁴ Vilimas D., 2006, p. 150.

¹⁶⁷⁵ *MBKT 44*, дак. № 82, c. 96, 98. Taip pat žr. *LMAVB RS*, f. 33, b. 71/1, l. 1.

¹⁶⁷⁶ *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 39, l. 603–604. Taip pat žr. *LMAVB RS*, f. 264, b. 1137.

¹⁶⁷⁷ *LM 49*, dok. nr. 18, p. 17.

Apie dalies 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpio Oršos pavieto pareigūnų, atstovavusių *pilies / žemės* teisei, materialinę padėtį galima spręsti pagal 1528, 1565 ir 1567 m. LDK kariuomenės surašymų duomenis. Vienintelis šio laikotarpio Oršos pavieto pareigūnas, minimas 1528 m. LDK kariuomenės surašyme – Andrejus Andrejevičius Lukomskis (išrengė 10 raitelių¹⁶⁷⁸). 1565 m. LDK kariuomenės surašyme minimi 3 Oršos pavieto pareigūnai: Andrejus Andrejevičius Lukomskis (išrengė 15 raitelių¹⁶⁷⁹), Timofejus Jurjevičius Sokolinskis (išrengtų raitelių ir pėstininkų skaičius nežinomas¹⁶⁸⁰) ir Vasilijus Motiejevičius Tiapinskis (išrengė 1 raitelį¹⁶⁸¹). 1567 m. LDK kariuomenės surašymo metu dauguma Oršos pavieto žemvaldžių liko Oršos pilyje¹⁶⁸². Tačiau dalis šio pavieto pareigūnų surašyme dalyvavo. Jame minima 10 pareigūnų: Grigalius Aleksandraitis Chodkevičius (išrengė 300 raitelių ir 150 pėstininkų savo valdų bei 80 raitelių ir 50 pėstininkų nuo globos¹⁶⁸³), Grigorijus Jackovičius Podberezkis (išrengė 8 raitelius ir 4 pėstininkus¹⁶⁸⁴), Ivanas Fiodorovičius Podbipeta (išrengė 1 raitelį nuo savo valdų ir 1 raitelį nuo globos¹⁶⁸⁵), Mikalojus Radvila Rudasis (išrengė 400 raitelių ir 200 pėstininkų¹⁶⁸⁶), Andrejus Andrejevičius Sokolinskis (išrengė 4 raitelius ir 2 pėstininkus¹⁶⁸⁷), Pavelas Jurjevičius Sokolinskis (išrengė 10 raitelių ir 5 pėstininkus¹⁶⁸⁸), Timofejus Jurjevičius Sokolinskis (išrengė 5 raitelius ir 2 pėstininkus¹⁶⁸⁹), Martynas Stravinskis (išrengė 3 raitelius ir 1 pėstininką¹⁶⁹⁰), Vasilijus Motiejevičius Tiapinskis (išrengė 1 raitelį¹⁶⁹¹) ir Ostafijus Bagdonaitis Valavičius (išrengė 207 raitelius ir 65 pėstininkus¹⁶⁹²). Be jų 1567 m. LDK kariuomenės surašyme galbūt dalyvavo ir dar vienas Oršos pavieto pareigūnas – kunigaikštis Andrejus Andrejevičius Lukomskis. Jis galėjo būti priskirtas

¹⁶⁷⁸ *LM* 523, p. 27, 172.

¹⁶⁷⁹ *РИБ*, т. 33, отд. 1, ч. 3, Приложение 1, с. 244.

¹⁶⁸⁰ Ten pat.

¹⁶⁸¹ Ten pat, p. 256.

¹⁶⁸² Ten pat, Приложение 2, с. 1378.

¹⁶⁸³ Ten pat, p. 431–433.

¹⁶⁸⁴ Ten pat, p. 477.

¹⁶⁸⁵ Ten pat, p. 446.

¹⁶⁸⁶ Ten pat, p. 450.

¹⁶⁸⁷ Ten pat, p. 477.

¹⁶⁸⁸ Ten pat, p. 476.

¹⁶⁸⁹ Ten pat.

¹⁶⁹⁰ Ten pat, p. 1234.

¹⁶⁹¹ Ten pat, p. 446.

¹⁶⁹² Ten pat, p. 445.

surašyme bendrai paminėtiems Lukomskiams, kurie turėjo išrengti 67 raitelius ir 34 pėstininkus¹⁶⁹³.

1528 ir 1565 m. LDK kariuomenės surašymų duomenys rodo, jog Andrejaus Andrejevičiaus Lukomskio materialinė padėtis laikotarpiu tarp abiejų surašymų ženkliai pagerėjo (išrengiamų raitelių skaičius padidėjo nuo 10 iki 15). Todėl galima teigti, jog bent iki 1565 m. LDK ir MDK karai jo materialinei padėčiai neigiamos įtakos neturėjo. Tuo tarpu 1567 m. LDK kariuomenės surašymo duomenys rodo, jog Grigalius Aleksandraitis Chodkevičius, Mikalojus Radvila Rudasis ir Ostafijus Bagdonaitis Valavičius raitelių bei pėstininkų išrengė gerokai daugiau nei kiti Oršos pavieto pareigūnai. Tai nestebina, kadangi visi 3 asmenys XVI a. septintame dešimtmetyje buvo tarp įtakingiausių LDK didikų. Ankstesnėse disertacijos dalyse atkreipėme dėmesį, jog 1567 m. LDK kariuomenės surašyme užsimenama apie MDK kariuomenės nusiaubtus Pavelo Jurjevičiaus Sokolinskio dvarus Polocko žemėje ir Vitebsko paviete¹⁶⁹⁴. Dėl šių nuostolių Sokolinskio išrengiamų raitelių ir pėstininkų skaičius turėjo ženkliai sumažėti.

1567 m. birželio 1 d. Čiašnikuose buvo sudarytas atskiras Oršos pilies valdytojo Filono Semionovičiaus Kmitos Černobylicio vadovaujamos kuopos sąrašas, kuriame minimi 3 *pilies / žemės* teisei atstovavę 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpio Oršos pavieto pareigūnai: Ivanas Fiodorovičius Podbipeta (išrengė 6 raitelius¹⁶⁹⁵), Vasilijus Motiejevičius Tiapinskis (išrengė 6 raitelius¹⁶⁹⁶) ir Andrejus Vasiljevičius Voropajus (išrengė 6 raitelius¹⁶⁹⁷). Podbipeta bei Tiapinskis taip pat minimi 1565 ir 1567 m. LDK kariuomenės surašymuose, tačiau juose nurodytas abiejų asmenų išrengtų raitelių skaičius gerokai mažesnis. Tai reikštų, kad Podbipeta ir Tiapinskis didžiosios dalies savo išrengiamų raitelių į bendrus LDK kariuomenės surašymus nesiuntė. Tokiu atveju jų abiejų materialinę padėtį reikėtų vertinti ne pagal 1565 ir 1567 m. LDK kariuomenės surašymų, o pagal minėto 1567 m. birželio 1 d. sąrašo duomenis.

¹⁶⁹³ Ten pat, p. 477.

¹⁶⁹⁴ Ten pat, p. 476.

¹⁶⁹⁵ *АСД*, т. 4, док. № 65, с. 223.

¹⁶⁹⁶ Ten pat, p. 219.

¹⁶⁹⁷ Ten pat, p. 218.

c) Obolcų dvaro pareigūnai 1500–1543 m.

Pareigybių genezė

Obolcų dvaro valdytojai šaltiniuose minimi nuo 1500 m. (žr. 2 priedą). Tačiau šie pareigūnai turėjo atsirasti gerokai anksčiau, bent jau Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero valdymo laikais¹⁶⁹⁸. Pačioje XV a. pabaigoje Obolcų dvarą valdė kunigaikščiai Semionas ir Vasilijus Ivanovičiai Šemiačičiai¹⁶⁹⁹, veikiausiai gavę Obolcus pragyvenimui nuosavybės teisėmis¹⁷⁰⁰. Tačiau Semionas mirė prieš 1500 m., o jo brolis Vasilijus 1500 m. balandį perėjo Maskvos didžiojo kunigaikščio tarnybon¹⁷⁰¹. Todėl netrukus atsirado nauji Obolcų dvarą administruojantys pareigūnai (valdytojai). Kartu su šiais pareigūnais turėjo atsirasti ir jų skiriami pavaduotojai. Jie šaltiniuose pradedami minėti nuo XVI a. pirmo dešimtmečio (žr. 2 priedą).

Pareigūnų prerogatyvos

Obolcų dvaro valdytojo pareigos buvo susijusios su šio dvaro administravimu. Šio pareigūno funkcijoms ir statusui įtakos turėjo paties dvaro statuso pokyčiai. Aptardami Vitebsko žemės teritorinę struktūrą minėjome, jog Obolcai XV–XVI a. sandūroje ir 1513–1528 m. priklausė Lietuvos didiesiems kunigaikščiams Aleksandriui bei Žygimantui Senajam. Tuo metu būtent jie skirdavo šio dvaro valdytojus. Apie minėtų valdovų paskirtų Obolcų dvaro valdytojų veiklą žinome tai, jog jie administruodavo šiam dvarui priskirtą valdovų žemėvaldą – įvesdindavo valdovo suteikčių gavėjus į suteiktas valdas¹⁷⁰².

XVI a. pradžioje (veikiausiai iki 1513 m.) Obolcų dvaras priklausė Lietuvos didžiojo kunigaikščio žmonai Elenai, o 1528–1543 m. – vėlesnio valdovo Žygimanto Senojo žmonai Bonai Sforcai. Būtent jos minėtais laikotarpiais skirdavo Obolcų dvaro valdytojus. Apie Elenos paskirtų dvaro valdytojų pareigybinę veiklą duomenų neturime. Tuo tarpu apie Bonos Sforcos paskirtų valdytojų veiklą informacijos išliko nemažai. Jie

¹⁶⁹⁸ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 124, с. 95.

¹⁶⁹⁹ *Акты ЮЗР*, т. 1, док. № 236, с. 299.

¹⁷⁰⁰ Любавский М. К., 1892, с. 124.

¹⁷⁰¹ Wolff J., 1895, s. 519–520.

¹⁷⁰² *LM 25*, dok. nr. 105, p. 164.

rūpindavosi Obolcų dvaro žemėvalda¹⁷⁰³, dalindavo suteiktis¹⁷⁰⁴, rūpindavosi valstiečių prievolių atlikimu¹⁷⁰⁵, nagrinėdavo Obolcų dvarui pavaldžių žmonių bylas¹⁷⁰⁶.

Tiriant Obolcų dvaro valdytojų funkcijas būtina atsižvelgti į tai, kad jie šias pareigas neretai derindavo su kaimyninių pilių – Oršos ir Vitebsko – valdytojų pareigomis. Jurgis Hlebavičius 1500 m. derino Obolcų dvaro ir Oršos pilies valdytojo pareigas, o vėliau derino Obolcų dvaro valdytojo ir Vitebsko vietininko pareigas. Kunigaikštis Fiodoras Ivanovičius Zaslavskis 1503 m. derino Obolcų dvaro ir Oršos pilies valdytojo pareigas. Keliais dešimtmečiais vėliau Žygimanto Senojo žmona Bona Sforca Obolcų dvaro valdytojais skyrė Vitebsko vaivadas Motiejų Vaitiekaitį Jonaitį Kločką ir Jurgį Vaitiekaitį Nosilovskį (žr. 2 priedą). Atrodo, kad minėtų asmenų kaip Oršos ir Vitebsko pilių valdytojų funkcijos buvo atskirtos nuo jų kaip Obolcų dvaro valdytojų funkcijų¹⁷⁰⁷.

Šio dvaro valdytojų skiriami pavaduotojai atlikinėdavo valdytojų pavedimus, susijusius su dvaro žemėvaldos administravimu ir teismine veikla. Pavaduotojų funkcijos, sprendžiant pagal tiriamojo laikotarpio šaltinių duomenis, buvo tokios pačios kaip ir dvaro valdytojų funkcijos (žr. nuorodas 2 priede).

Pareigybių skyrimo tvarka

Suteikčių raštų, kuriais 1500–1543 m. laikotarpiu būtų suteikiamos Obolcų dvaro valdytojo pareigos, nepavyko aptikti. Tačiau šaltiniuose užsimenama apie kai kurių šio dvaro valdytojų paskyrimo aplinkybes. Viename 1532 m. datuojamame dokumente užsimenama, jog anksčiau Bonos Sforcos paskirtą Obolcų dvaro valdytoju Kirdejų Gričionovičių į šį dvarą įvesdino Bonos dvarionis Kolčovskis. Tuo pačiu šis dvarionis sudarė Obolcų dvarui priklausančių žemių ir žmonių registrą, kurio dvi kopijas

¹⁷⁰³ LVIA, f. 447, ap. 22, b. 233, l. 2v; ten pat, MKF-2, knyga nr. 226, l. 36; *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 120, 122, с. 87, 93.

¹⁷⁰⁴ LVIA, MKF-2, knyga nr. 18, l. 72, 72v.

¹⁷⁰⁵ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 124, с. 95.

¹⁷⁰⁶ LVIA, MKF-2, knyga nr. 18, l. 58; *Судебная книга. 1533–1540*, док. № 106, 165, 177, с. 194–197, 291–292, 307–310.

¹⁷⁰⁷ Apie tai byloja pareigūnų titulatūra (pavyzdžiui, LM 6, dok. nr. 33, p. 71: „наместник роскии и оболцикии княз Федор Иванович Жеславскии“; *Акты ЮЗР*, т. 1, док. № 236, с. 299: „наместник Рошский и Оболецкий, пан Юрий Глебович“; *Судебная книга. 1533–1540*, док. № 73, с. 138: „Матеи Воитеховичъ Яновича, воевода витебьскии, маршалок господара короля его милости, державьца вольковьскии и оболецькии“).

išsiuntė Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Senajam ir Bonai Sforcai, trečią kopiją perdavė Kirdėjui Gričinovičiui, o ketvirtą kopiją pasiliko sau¹⁷⁰⁸. 1533 m. rugsėjo 4 d. Bonos Sforcos rašte užsimenama, jog ji anksčiau paskyrė Obolcų dvaro ir Ozeriščės bei Usviato valsčių valdytoju Motiejų Vaitiekaitį Jonaitį Kločką¹⁷⁰⁹. 1543 m. datuojamame dokumente užsimenama, jog Bona Sforca Obolcų dvaro valdytojais buvo paskyrusi iš pradžių Kirdėjų Gričinovičių, vėliau – Motiejų Vaitiekaitį Jonaitį Kločką, dar vėliau – Jurgį Vaitiekaitį Nosilovskį¹⁷¹⁰.

Apie visų kitų Obolcų dvaro valdytojų paskyrimo aplinkybes informacijos neturime. Dalies pareigūnų atveju netgi sudėtinga nustatyti, kas juos paskyrė. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras turėjo paskirti pirmuosius mums žinomus Obolcų dvaro valdytojus – Jurgį Hlebavičių ir kunigaikštį Fiodorą Ivanovičių Zaslavskį. Aleksandro žmona Elena šio dvaro valdytoju neabejotinai buvo paskyrusi Mitią Ivanovičių, o vėlesnis valdovas Žygimantas Senasis – kunigaikštį Vasilijų Semionovičių Sokolinskį. Tuo tarpu Jurijų Jaroslavovičių, Ivaną Bogdanovičių Sapiegą ir kunigaikštį Dmitrijų Fiodorovičių Glinskį Obolcų dvaro valdytojais paskyrę asmenys mums nežinomi. Tačiau remdamiesi netiesioginiais šaltinių duomenimis galime daryti įvairias prielaidas. Žinome, jog Ivanas Bogdanovičius Sapiega iš Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro ir jo žmonos Elenos buvo gavęs valdą Obolcuose¹⁷¹¹. Raimondos Ragauskienės nuomone, Elenos malonę galėjo lemti tai, kad Ivano Bogdanovičiaus Sapiegos dėdė buvo jos dvaro kancleris Ivanas Semionovičius Sapiega¹⁷¹². Dėl šių ryšių Ivanas Bogdanovičius Sapiega galėjo gauti ir Obolcų dvaro valdytojo pareigas. Jis šias pareigas ėjo po 1508 m. Mykolo Glinskio maišto¹⁷¹³. Jurijus Jaroslavovičius Obolcų dvaro valdytoju taip pat buvo po Glinskio maišto¹⁷¹⁴, todėl turėjo būti paskirtas Elenos arba Žygimanto Senojo. Dmitrijus Fiodorovičius Glinskis, sprendžiant pagal turimus šaltinių duomenis, Obolcų dvaro valdytoju buvo anksčiau nei Kirdėjus Gričinovičius ir Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka, tačiau šaltiniuose nėra priskiriamas prie Bonos

¹⁷⁰⁸ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 120, с. 87.

¹⁷⁰⁹ *LM 32*, dok. nr. 36, p. 46.

¹⁷¹⁰ *Archiwum Sanguszków*, t. 4, dok. nr. 272, s. 334.

¹⁷¹¹ *LM 8*, dok. nr. 425, p. 316–317; *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 120, с. 87.

¹⁷¹² Ragauskienė R., 2007, p. 110.

¹⁷¹³ Dėl datavimo žr. 2 priedą.

¹⁷¹⁴ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 120, с. 89.

Sforcos paskirtų valdytojų¹⁷¹⁵. Todėl Glinskį Obolcų dvaro valdytoju veikiausiai paskyrė Žygimantas Senasis.

Apie visų mums žinomų 1500–1543 m. laikotarpio Obolcų dvaro valdytojų pavaduotojų paskyrimo aplinkybes tiesioginių duomenų neturime, tačiau žinome, kas juos paskyrė. Čosnokas buvo Jurgio Hlebavičiaus pavaduotoju, Fiodoras Kudravyj – Ivano Bogdanovičiaus Sapiegos pavaduotoju, Petras – Dmitrijaus Fiodorovičiaus Glinskio pavaduotoju, Mikalojus Aleknovičius Voldanas ir Grigorijus Vasiljevičius Uglikas – Motiejaus Vaitiekaičio Jonaičio Kločkos pavaduotojais.

Pareigūnai ir jų karjeros ypatybės

1500–1543 m. laikotarpio šaltiniuose minima 10 Obolcų dvaro valdytojų ir 5 jų pavaduotojai. Tarp dvaro valdytojų buvo Dmitrijus Fiodorovičius Glinskis, Kirdėjus Gričionovičius, Jurgis Hlebavičius, Mitia Ivanovičius, Jurijus Jaroslavovičius, Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka, Jurgis Vaitiekaitis Nosilovskis, Ivanas Bogdanovičius Sapiega, Vasilijus Semionovičius Sokolinskis ir Fiodoras Ivanovičius Zaslavskis, o tarp dvaro valdytojų pavaduotojų buvo Čosnokas, Fiodoras Kudravyj, Petras, Grigorijus Vasiljevičius Uglikas ir Mikalojus Aleknovičius Voldanas. Iš visų minėtų pareigūnų 3 asmenys – Dmitrijus Fiodorovičius Glinskis, Vasilijus Semionovičius Sokolinskis ir Fiodoras Ivanovičius Zaslavskis – buvo kunigaikščiai, o likę pareigūnai – bajorai arba neaiškaus socialinio statuso asmenys. Dalies pareigūnų giminių kilmę esame aptarę ankstesnėse disertacijos dalyse. Vasilijus Semionovičius Sokolinskis buvo tarp kunigaikščių, glaudžiai susijusių su Vitebsko žemės pietinėje dalyje, netoli Obolcų buvusia Drucko pilimi ir turėjusių teisę ją valdyti. Fiodoras Ivanovičius Zaslavskis buvo lietuvių kilmės kunigaikštis (Gediminaitis), kilęs iš Zaslavlio (netoli Minsko). Dmitrijus Fiodorovičius Glinskis buvo totorių kilmės kunigaikštis¹⁷¹⁶. Jurgis Hlebavičius, Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka ir Jurgis Vaitiekaitis Nosilovskis buvo lietuvių kilmės bajorai, o Ivanas Bogdanovičius Sapiega – iš Smolensko žemės kilęs rusėnų bajoras. Mitia Ivanovičius veikiausiai taip pat buvo rusėnas¹⁷¹⁷. Visų kitų Obolcų dvaro pareigūnų kilmė nežinoma.

¹⁷¹⁵ Žr. *Archiwum Sanguszków*, t. 4, dok. nr. 272, s. 334.

¹⁷¹⁶ Wolff J., 1895, s. 77–78, 90, 92.

¹⁷¹⁷ Ragauskienė R., 2007, p. 106.

Dalies pareigūnų konfesiją esame aptarę ankstesnėse disertacijos dalyse. Jurgis Hlebavičius, Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka ir Jurgis Vaitiekaitis Nosilovskis neabejotinai buvo katalikai, o Ivanas Bogdanovičius Sapiega ir Fiodoras Ivanovičius Zaslavskis – stačiatikiai. Stačiatikiai veikiausiai buvo ir Dmitrijus Fiodorovičius Glinskis bei Vasilijus Semionovičius Sokolinskis, priklausę stačiatikiškoms LDK kunigaikščių giminėms¹⁷¹⁸. Apie likusių Obolcų dvaro valdytojų ir jų pavaduotojų konfesiją informacijos neturime.

Obolcų dvaro valdytojų karjerai įtakos turėjo juos paskyrusių asmenų – Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Aleksandro ir Žygimanto Senojo, jų žmonų Elenos ir Bonos Sforcos – parama. Dalis šių pareigūnų per savo karjerą užėmė ne tik Obolcų dvaro valdytojo, bet ir įvairias kitas pareigas. Anksčiau minėjome, kad vienu metu Jurgis Hlebavičius ėjo Vitebsko vietininko ir Obolcų dvaro valdytojo pareigas, o Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka ir Jurgis Vaitiekaitis Nosilovskis – Vitebsko vaivados ir Obolcų dvaro valdytojo pareigas. Mūsų tiriamuose regionuose Jurgis Hlebavičius taip pat yra ėjęs Oršos pilies valdytojo (1500 m. derino su Obolcų dvaro valdytojo pareigomis), Smolensko vietininko ir vaivados pareigas. Kunigaikštis Fiodoras Ivanovičius Zaslavskis savo karjerą pradėjo kaip Vitebsko vietininkas, vėliau tapo Oršos pilies ir Obolcų dvaro valdytoju. Vienu metu (1502–1503 m.) jis derino pastarąsias dvi pareigas (žr. 2 priedą).

Motiejaus Vaitiekaičio Jonaičio Kločkos ir Jurgio Vaitiekaičio Nosilovskio karjera pasižymėjo vienu specifiniu bruožu – šie du pareigūnai buvo glaudžiai susiję ir su Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, ir su jo žmona. Suteikiant jiems Vitebsko vaivados pareigas lemiamą reikšmę turėjo valdovo Žygimanto Senojo pozicija, tačiau įtakos neabejotinai turėjo ir jo žmonos Bonos Sforcos užtarimas. Suteikdama jai priklausiusių Obolcų dvaro ir Ozeriščės bei Usviato valsčių valdytojų pareigas vaivadoms Kločkai ir Nosilovskiui Bona veikiausiai siekė sustiprinti ryšius su jais. Tuo tarpu Mitios Ivanovičiaus ir Kirdėjus Gričinovičiaus karjera pasižymėjo tuo, kad jai, sprendžiant pagal turimus šaltinių duomenis, Lietuvos didysis kunigaikštis įtakos neturėjo. Mitia Ivanovičius tarnavo Elenos dvare. 1510 m. jis minimas ne tik kaip Obolcų dvaro valdytojas, bet ir kaip Elenos dvaro raktininkas¹⁷¹⁹. Kirdėjus Gričinovičius savo gyvenimo pabaigoje tarnavo Bonai Sforcai, buvo jos paskirtas Obolcų dvaro ir Ozeriščės bei Usviato

¹⁷¹⁸ Žr. Wolff J., 1895, s. 77–92, 461–488.

¹⁷¹⁹ LM 8, dok. nr. 481, p. 350.

valsčių valdytoju. Tiesa, dar prieš gaudamas šias pareigas, 1526 m. jis kaip pilininkas tarnavo Gardino seniūnui Jurgiui Mikalojaičiui Radvilai¹⁷²⁰.

Obolcų dvaro valdytojų pavaduotojų karjera priklausė nuo juos paskyrusių asmenų. Dalis pareigūnų ėjo ir kitas pareigas. Antai Čosnokas buvo raštininku¹⁷²¹, o Grigorijus Vasiljevičius Uglikas – Motiejaus Vaitiekaičio Jonaičio Kločkos rašovu, Ozeriščės ir Usviato valsčių valdytojo pavaduotoju¹⁷²². Beje, Grigorijaus Vasiljevičiaus Ugliko brolis Bogdanas buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto dvarionimi¹⁷²³. Todėl tikėtina, kad ir pats Grigorijus palaikė ryšius su šio valdovo dvaru.

d) Ozeriščės ir Usviato valsčių, Ozeriščės pilies pareigūnai 1526–1564 m.

Pareigybių genezė

Ozeriščės ir Usviato valsčių valdytojai šaltiniuose minimi nuo 1526 m. (žr. 2 priedą). Tačiau šie pareigūnai veikiausiai atsirado anksčiau, kadangi abu valsčiai neabejotinai egzistavo dar XV a. Minėtų valsčių valdytojų pavaduotojai šaltiniuose pradedami minėti keliolika metų vėliau nei valsčių valdytojai – nuo 1538 m. (žr. 2 priedą), tačiau užuominų apie pavaduotojus esama ir ankstyvesniuose dokumentuose¹⁷²⁴. 1562 m. arba šiek tiek anksčiau pastačius Ozeriščės pilį¹⁷²⁵, ją ėmė administruoti Ozeriščės ir Usviato valsčių valdytojai ir jų pavaduotojai. 1564 m. MDK kariuomenei užėmus Ozeriščės pilį ir Ozeriščės bei Usviato valsčius, juos administravusių valdytojų ir jų pavaduotojų neliko.

Be minėtų pareigūnų Ozeriščės ir Usviato valsčiuose tiriamuoju laikotarpiu egzistavo ir valstiečių seniūnai (*старцы, старосты*)¹⁷²⁶. 1529 m. datuojamame dokumente užsimenama, kad Usviato valstiečiai patys nuo seno išsirinkdavo tarp savęs seniūną¹⁷²⁷. Todėl Ozeriščės ir Usviato valstiečių seniūnų pareigybės veikiausiai atsirado dar prieš tiriamojo laikotarpio pradžią. MDK kariuomenei užėmus Ozeriščės ir Usviato

¹⁷²⁰ LM 14, dok. nr. 601, p. 245.

¹⁷²¹ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 120, с. 89.

¹⁷²² Žr. 2 priedą; LM 225, dok. nr. 293, p. 211.

¹⁷²³ LM 254, dok. nr. 241, p. 275; *ABK*, т. 22, док. № 352, с. 181.

¹⁷²⁴ 1529 m. minimas Usviato valsčiaus valdytojo Kirdėjaus Gričinovičiaus tarnas, gyvenęs šiame valsčiuje ir berods atlikinėjęs Gričinovičiaus pavaduotojo pareigas (LM 32, dok. nr. 37, p. 46–47).

¹⁷²⁵ Ankstyviausi šios pilies paminėjimai, datuojami 1562 m.: LM 564, dok. nr. 85, 91, 141, p. 93, 98, 135.

¹⁷²⁶ *LVA*, MKF-2, knyga nr. 36, l. 111v.

¹⁷²⁷ LM 32, dok. nr. 37, p. 47.

valsčius, vietos valstiečių seniūnų pareigybės išliko. Kai abiejų valsčių gyventojai 1566 m. buvo paprašyti suteikti visą turimą informaciją apie ankstesnę valsčių administravimo tvarką, tarp informaciją suteikusių asmenų buvo Ozeriščės valsčiaus seniūnas Mosėjus Vlasovas, buvęs seniūnas Ivanas Giria, Usviato valsčiaus seniūnas Ofremas Petrovas, buvęs seniūnas Ivanas Ofremovičius Briuchna¹⁷²⁸.

Kartu su šiais asmenimis 1566 m. minimas dar vienas pareigūnas – Ozeriščės vaitas Azaras Ofonasovas¹⁷²⁹. Vaito pareigybė MDK valdžios sistemoje neegzistavo. Todėl galima teigti, kad ji Ozeriščėje išliko iš tų laikų, kuomet ši vietovė priklausė LDK. Minėtas vaitas veikiausiai atstovavo ne Ozeriščės valstiečiams, bet miestiečiams. Atrodo, kad MDK kariuomenei 1564 m. užėmus Ozeriščės pilį bent dalis vietos miestiečių persikėlė į LDK gilumą¹⁷³⁰. Šis sluoksnis ir vaito pareigybė veikiausiai atsirado pastačius Ozeriščės pilį.

Pareigūnų prerogatyvos

Vienintelis mums žinomas Lietuvos didžiojo kunigaikščio paskirtas Ozeriščės ir Usviato valsčių valdytojas buvo kunigaikštis Simonas Jomantaitis Podberezkis. 1526 m. spalio 18 d. suteikdamas Podberezkiui teisę administruoti šiuos du valsčius valdovas Žygimantas Senasis įpareigojo jį rinkti iš valstiečių piniginę duoklę, bebrapinigių bei kiauninę ir kasmet pristatyti šias duokles valdovui¹⁷³¹. Be to, Podberezkis nagrinėdavo valstiečių bylas¹⁷³². Vėlesni Ozeriščės ir Usviato valsčių valdytojai, paskirti Žygimanto Senojo žmonos Bonos Sforcos, taip pat turėjo rinkti mokesčius ir duokles iš valstiečių bei nagrinėti jų bylas¹⁷³³. Šias pareigas ėjęs Vitebsko vaivada Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka mėgino Ozeriščės ir Usviato valsčius administraciniu požiūriu susieti su Vitebsko pilimi, taip nusižengdamas ankstesnei tvarkai ir sukeldamas valstiečių nepasitenkinimą. 1533 m. rugsėjo 4 d. Bona Sforca patvirtino senąją tvarką ir nurodė, kad abu valsčiai neturi būti pavaldūs Vitebsko piliai. Tuo pačiu buvo nurodyta, kad Vitebsko vaivada ir jo pareigūnai negali teisti ir administruoti Ozeriščės ir Usviato valstiečių, iš jų mokesčius ir duokles gali rinkti tik Bonai Sforcai

¹⁷²⁸ *Писцовые книги*, отд. 2, с. 433.

¹⁷²⁹ Ten pat.

¹⁷³⁰ *LM 47*, dok. nr. 57, p. 53.

¹⁷³¹ *LM 12*, dok. nr. 613, p. 472.

¹⁷³² *Писцовые книги*, отд. 2, с. 433 (čia Simonas Jomantaitis Podberezkis įvardijamas kaip Krivenskis).

¹⁷³³ *LVIA, MKF-2*, knyga nr. 36, l. 111v–112; *Писцовые книги*, отд. 2, с. 433.

priklausiusio Obolcų dvaro valdytojas¹⁷³⁴. Tačiau tai sukūrė paradoksią situaciją, kadangi 1533–1543 m. Obolcų dvaro valdytojais buvo būtent Vitebsko vaivados – Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka ir Jurgis Vaitiekaitis Nosilovskis. 1543 m. Bonai Sforcai iškeitus Obolcų dvarą, Ozeriščės ir Usviato valsčių administravimas buvo atsietas nuo Obolcų dvaro valdytojo pareigybės. Tačiau abu valsčius ir toliau administravo Vitebsko vaivados. Tokia padėtis išliko iki 1555 m. (žr. 2 priedą). Tiesa, Vitebsko vaivados administracinė jurisdikcija buvo atskirta nuo Ozeriščės ir Usviato valsčių valdytojo jurisdikcijos¹⁷³⁵.

1562 m. arba šiek tiek anksčiau pastačius Ozeriščės pilį, tuometinio Ozeriščės ir Usviato valsčių valdytojo Ostafijaus Bagdonaičio Valavičiaus prerogatyvos išaugo. Jis tapo naujai pastatytos pilies valdytoju. Sprendžiant pagal turimus šaltinių duomenis, Ozeriščės piliai buvo tiesiogiai pavaldus ne tik Ozeriščės, bet ir Usviato valsčius¹⁷³⁶.

Pastačius šią pilį, Ozeriščės ir Usviato valsčių valdytojų pavaduotojai taip pat tapo šios pilies pareigūnais, atsakingais už jos priežiūrą išvykus valdytojui. Paskutinytis mums žinomas tiriamojo laikotarpio Ozeriščės ir Usviato valsčių bei Ozeriščės pilies valdytojo pavaduotojas Martynas Ostrovickis kaip tik ir buvo paimtas į nelaisvę MDK kariuomenei 1564 m. lapkričio 6 d. užėmus šią pilį¹⁷³⁷. Tačiau apie pavaduotojų funkcijas, susijusias su Ozeriščės ir Usviato valsčių administravimu, duomenų praktiškai neturime. Jos veikiausiai buvo tokios pačios kaip ir pačių valdytojų funkcijos – valstiečių bylų nagrinėjimas ir duoklių bei mokesčių rinkimas. Tikėtina, kad Ozeriščės ir Usviato valsčių valdytojų pavaduotojų funkcijos iš dalies dubliavosi su valstiečių seniūnų funkcijomis. 1529 m. Usviato valstiečiai skundėsi Lietuvos didžiajai kunigaikštienei Bonai Sforcai dėl tuometinio valdytojo Kirdėjaus Gričinovičiaus tarno, veikiausiai atlikinėjusio Gričinovičiaus pavaduotojo pareigas, nuolatinio buvimo

¹⁷³⁴ LM 32, dok. nr. 36, p. 46: „[...] отлучили есмо тые обедеве волости нашие Усвятъ и Озерицо отъ присуда и отъ послушеньства замъку Витебъского: не мает ихъ, ани панъ воевода витебъский, ани его врядники витебские ни судити, ни радити, только маеть ими справовати и дан грошовую, и вси доходы в нихъ выбирати и до скарбу нашого отъдавати державявца нашъ оболецкий, а то маеть дотоль держжано и ховано быти, покуль мы, господарыня, тыхъ волостей в держаньи будемъ.“

¹⁷³⁵ Apie tai byloja pareigūnų titulatura (pavyzdžiui, LVIA, MKF-2, knyga nr. 38, l. 3v: „воевода витебъский, староста браславский, державявца озерызский, усвяцский, небожьчыкъ панъ Станиславъ Кишъка“).

¹⁷³⁶ Писцовые книги, отд. 2, с. 434. Plg. LVIA, f. 1135, ap. 10, b. 2, l. 23; ten pat, MKF-2, knyga nr. 58, l. 90.

¹⁷³⁷ ПСРЛ, т. 29, с. 341.

Usviata valsčiuje ir prašė valdovės leisti jiems patiems pagal seną paprotį rinkti iš savo tarpo seniūną¹⁷³⁸. Apie seniūnų veiklą Ozeriščės ir Usviata valsčiuose tiriamuoju laikotarpiu duomenų beveik neturime. Tačiau aišku, kad jie buvo valstiečių atstovai¹⁷³⁹.

Duomenų apie Ozeriščės vaito veiklą ir funkcijas tiriamuoju laikotarpiu neturime jokių, kadangi šis pareigūnas minimas tik po 1564 m. Jis veikiausiai atstovaudavo vietos miestiečių interesams.

Pareigybių skyrimo tvarka

Apie Ozeriščės ir Usviata valsčių bei Ozeriščės pilies valdytojų bei jų pavaduotojų skyrimo tvarką 1526–1564 m. daugiausiai duomenų aptinkame Lietuvos Metrikos dokumentuose ir 1566 m. datuojamame MDK surašymų knygų įrašė, sudarytame šios valstybės kariuomenei okupavus minėtus valsčius ir pilį. Tačiau šio įrašo duomenys iš dalies prieštarauja Lietuvos Metrikos duomenims. Sudarant įrašą remtasi ne kokiais nors oficialiais dokumentais, bet Ozeriščės ir Usviata valstiečių nupasakota šių valsčių administravimo istorija. Sprendžiant iš įrašo teksto, valstiečių atmintis 1566 m. siekė netgi Lietuvos valdovo Kazimiero laikus, t. y. maždaug šimtmečio laikotarpį. Todėl šio šaltinio informacija gali būti ne visai tiksli.

Vienintelis mums žinomas Ozeriščės ir Usviata valsčių valdytojo pareigų suteikties raštas datuojamas 1526 m. spalio 18 d. Tuo metu Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis šias pareigas suteikė kunigaikščiui Simonui Jomantaičiui Podberezkiui¹⁷⁴⁰. Apie šią suteiktą užsimenama ir minėtame 1566 m. įrašė. Tiesa, čia Simonas Jomantaitis Podberezkis įvardijamas kaip kunigaikštis Krivenski¹⁷⁴¹. Įrašė taip pat užsimenama, jog šis kunigaikštis neteisingai nagrinėdavo Ozeriščės ir Usviata valstiečių bylas, todėl Žygimantas Senasis suteikė abu valsčius savo žmonai Bonai Sforcai¹⁷⁴². Lietuvos Metrikos dokumentai patvirtina tai, kad Ozeriščės ir Usviata valsčiai buvo suteikti Bonai, tačiau nesuteikia informacijos apie tokio valdovo sprendimo priežastis. Pirmasis Bonos paskirtas šių valsčių valdytojas, sprendžiant pagal Lietuvos Metrikos dokumentus, buvo Kirdėjus Gričinovičius. Jį galima sieti su 1566 m. įrašė minimu pirmuoju Bonos

¹⁷³⁸ LM 32, dok. nr. 37, p. 47.

¹⁷³⁹ LVIA, MKF-2, knyga nr. 36, l. 111v; *Писцовые книги*, отд. 2, с. 433; *Судебная книга. 1533–1540*, док. № 86, с. 166.

¹⁷⁴⁰ LM 12, dok. nr. 613, p. 472.

¹⁷⁴¹ Šis asmenvardis sietinas su Krivino dvaru, kurį Simonas Jomantaitis Podberezkis valdė kaip įkaitą (LM 523, p. 26, 172).

¹⁷⁴² *Писцовые книги*, отд. 2, с. 433.

paskirtu valdytoju Stanislovu Kirdėjumi¹⁷⁴³. Tiek šiame įrašė, tiek ir Lietuvos Metrikos dokumentuose kaip paskutinysis Ozeriščės ir Usviato valsčių bei Ozeriščės pilies valdytojas, ėjęs šias pareigas prieš MDK kariuomenei 1564 m. užimant šiuos valsčius ir pilį, minimas Ostafijus Bagdonaitis Valavičius. Tačiau apie visus kitus valdytojus, administravusius Ozeriščės ir Usviato valsčius po Kirdėjaus Gričinovičiaus ir prieš Valavičių, 1566 m. įrašė ir Lietuvos Metrikoje pateikiami visiškai skirtingi duomenys. Pagal Lietuvos Metrikos dokumentus, po Kirdėjaus Gričinovičiaus Bonos Sforcos paskirtais Ozeriščės ir Usviato valsčių valdytojais iki 1555 m. pabaigos buvo Vitebsko vaivados Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka, Jurgis Vaitiekaitis Nosilovskis, Stanislovas Petraitis Kiška ir vaivados pareigų nėjęs Matušas Baltromiejaitis Giedraitis. Tuo tarpu 1566 m. įrašė kaip Bonos Sforcos paskirti abiejų valsčių valdytojai minimi ne šie asmenys, bet Semionas Uglikas, Ivanas Černicynas, Stanislovas Sadovskis, Martynas Brykovskis ir Markas Korsakovas (žr. 2 priedą). Sunku pasakyti, kodėl šaltinių informacija taip smarkiai skiriasi. Tikėtina, kad bent dalis 1566 m. įrašė minimų Bonos paskirtų Ozeriščės ir Usviato valsčių valdytojų iš tiesų buvo valdytojų paskirti pavaduotojai. Antai įrašė minimas Stanislovas Sadovskis 1553–1554 m. buvo Vitebsko vaivados Stanislovo Petraičio Kiškos pavaivadžiu (žr. 2 priedą). Tikėtina, kad jį Kiška buvo paskyręs ir savo pavaduotoju Ozeriščės bei Usviato valsčiuose.

Daugiau informacijos turime tik apie paskutiniojo Bonos Sforcos paskirto Ozeriščės ir Usviato valsčių valdytojo – Ostafijaus Bagdonaičio Valavičiaus – paskyrimo į šias pareigas aplinkybes. 1555 m. spalio 22 d. datuojamame Bonos rašte užsimenama, jog paskyrus Valavičių Ozeriščės ir Usviato valsčių valdytoju, jį į šiuos valsčius įvesdino Bonos kamarininkas¹⁷⁴⁴. Po kelių metų Bona mirė, tačiau Ostafijus Bagdonaitis Valavičius išsaugojo minėtų valsčių valdytojo pareigas. Pastačius Ozeriščės pilį (tai turėjo įvykti po Bonos mirties) teisę ją valdyti Ostafijui Bagdonaičiui Valavičiui turėjo suteikti ar patvirtinti Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas.

Apie Ozeriščės ir Usviato valsčių bei Ozeriščės pilies valdytojų pavaduotojus 1566 m. įrašė ir kituose šaltiniuose taip pat pateikiami skirtingi duomenys. Įrašė tarp Ostafijaus Bagdonaičio Valavičiaus pavaduotojų minimi Timofejus Gurka, Onikijus Andrejevičius Korsakas, Ščiasnas Kosobockis, Vasilijus Andrejevičius Ozereckis ir Martynas Ostrovickis,

¹⁷⁴³ Ten pat.

¹⁷⁴⁴ LVIA, MKF-2, knyga nr. 36, l. 111v.

tačiau neminimi Motiejaus Vaitiekaičio Jonaičio Kločkos pavaduotojas Grigorijus Vasiljevičius Uglikas ir Stanislovo Petraičio Kiškos pavaduotojas Michailas Sokuras, apie kuriuos žinome iš kitų šaltinių (žr. 2 priedą).

Savo seniūnus Usviato valstiečiai rinkdavo patys. Apie tai sužinome iš 1529 m. birželio 9 d. datuojamo Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Bonos Sforcos rašto, kuriuo ji kreipėsi į savo Obolcų dvaro ir Usviato valsčiaus valdytoją Kirdėjų Gričinovičių dėl šiame valsčiuje gyvenančio jo tarno. Usviato valstiečiai skundėsi valdovei, jog šio valsčiaus valdytojai niekuomet neleisdavo savo tarnams gyventi valsčiuje. Kita vertus, jie patys nuo seno rinkdavo iš savo tarpo seniūną. Atsižvelgdama į Usviato valstiečių skundą Bona patvirtino senąją tvarką ir nurodė, kad valstiečiai turi patys rinkti savo seniūną¹⁷⁴⁵. Tikėtina, kad tokią pačią teisę turėjo ir Ozeriščės valstiečiai. Tiesa, nežinome, kiek laiko aptarė valstiečių seniūnų rinkimo tvarka išliko. Apie vienintelio mums žinomo 1526–1564 m. laikotarpio Usviato valstiečių seniūno Vosylius Kruko, minimą 1538 m. (žr. 2 priedą), paskyrimo į šias pareigas aplinkybes nieko nežinome.

Apie Ozeriščės vaito skyrimo tvarką tiriamuoju laikotarpiu informacijos neturime. Šį pareigūną galbūt skirdavo Lietuvos didysis kunigaikštis arba Ozeriščės ir Usviato valsčių bei Ozeriščės pilies valdytojas. Taip pat tikėtina, kad vaitą rinkdavo patys Ozeriščės miestiečiai.

Pareigūnai ir jų karjeros ypatybės

1526–1564 m. laikotarpio šaltiniuose minima 12 Ozeriščės ir Usviato valsčių bei Ozeriščės pilies valdytojų, 7 jų pavaduotojai ir 1 Usviato valstiečių seniūnas. Tarp valdytojų buvo Martynas Brykovskis, Ivanas Černicynas, Matušas Baltromiejaitis Giedraitis, Kirdėjus Gričinovičius, Stanislovas Petraitis Kiška, Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka, Markas Korsakovas, Jurgis Vaitiekaitis Nosilovskis, Simonas Jomantaitis Podberezkis, Stanislovas Sadovskis, Semionas Uglikas ir Ostafijus Bagdonaitis Valavičius, o tarp jų pavaduotojų buvo Timofejus Gurka, Onikijus Andrejevičius Korsakas, Ščiasnas Kosobockis, Martynas Ostrovickis, Vasilijus Andrejevičius Ozereckis, Michailas Sokuras ir Grigorijus Vasiljevičius Uglikas. Vienintelis mums žinomas tiriamojo laikotarpio Usviato valstiečių seniūnas buvo Vosylius Krukas. Iš visų minėtų pareigūnų kunigaikščių sluoksniui priklausė Vasilijus Andrejevičius Ozereckis ir Simonas Jomantaitis Podberezkis. Vosylius Krukas veikiausiai

¹⁷⁴⁵ LM 32, dok. nr. 37, p. 47.

buvo Usviato valstietis. Tuo tarpu visi kiti minėti pareigūnai priskirtini bajorams arba neaiškaus socialinio statuso asmenims.

Dalies pareigūnų ir jų giminių kilmę esame aptarę kitose disertacijos dalyse. Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka ir Jurgis Vaitiekaitis Nosilovskis buvo lietuvių kilmės bajorai. Lietuvių kilmės bajorams galbūt galima priskirti ir Matusą Baltromiejaitį Giedraitį. Simonas Jomantaitis Podberezkis galbūt buvo lietuvių kilmės kunigaikštis¹⁷⁴⁶. Vasilijus Andrejevičius Ozereckis buvo tarp kunigaikščių, kurių kilmė sietina su Oršos pavieta buvusia Drucko pilimi. Stanislovas Petraitis Kiška buvo lenkų kilmės bajoras. Lenkas buvo ir Martynas Brykovskis¹⁷⁴⁷. Ostafijus Bagdonaitis Valavičius buvo bajoras, kurio protėviai, tikėtina, buvo kilę iš Gardino. Michailas Sokuras buvo iš Smolensko kilęs bajoras. Onikijus Andrejevičius Korsakas priklausė įtakingai Polocko bajorų Korsakų giminei. Galbūt šiai giminei priklausė ir Markas Korsakovas. Tuo tarpu visų kitų pareigūnų kilmė neaiški arba sunkiai apibrėžiama.

Turimi duomenys leidžia identifikuoti dalies pareigūnų konfesiją. Ankstesnėse disertacijos dalyse esame minėję, jog Stanislovas Petraitis Kiška, Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka ir Jurgis Vaitiekaitis Nosilovskis buvo katalikai. Tiesa, Kiška gyvenimo pabaigoje veikiausiai tapo protestantu. Ostafijus Bagdonaitis Valavičius neabejotinai perėjo iš stačiatikybės į kalvinizmą. Stačiatikiais veikiausiai buvo Usviato valstiečių seniūnas Vosylius Krukas bei LDK rusėniškuose regionuose gyvenusių stačiatikių kunigaikščių ir bajorų giminių atstovai – Onikijus Andrejevičius Korsakas, Vasilijus Andrejevičius Ozereckis, Michailas Sokuras. Matusas Baltromiejaitis Giedraitis, sprendžiant pagal asmenvardį, galėjo būti katalikas. Likusių Ozeriščės ir Usviato valsčių bei Ozeriščės pilies valdytojų ir jų pavaduotojų konfesiją identifikuoti sudėtinga.

Ozeriščės ir Usviato valsčių bei Ozeriščės pilies valdytojų karjera įtakos turėjo juos paskyrusių asmenų – Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo ir jo žmonos Bonos Sforcos – parama. Dalis šių pareigūnų mūsų tiriamuose regionuose užėmė ne tik šias, bet ir įvairias kitas pareigas. Stanislovas Petraitis Kiška, Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka ir Jurgis Vaitiekaitis Nosilovskis vienu metu buvo ne tik Ozeriščės ir Usviato valsčių valdytojais, bet ir Vitebsko vaivadomis, o Kločka ir Nosilovskis – dar ir Obolcų dvaro valdytojais. Kirdėjus Gričinovičius vienu metu buvo Ozeriščės

¹⁷⁴⁶ Plg. Tęgowski J., 2015, s. 39–50; Wolff J., 1895, s. 151; Пазднякоў В., 2007с, с. 779.

¹⁷⁴⁷ *Писцовые книги*, отд. 2, с. 434.

ir Usviato valsčių bei Obolcų dvaro valdytoju. Ostafijus Bagdonaitis Valavičius be šių valsčių valdytojo pareigų ėjo ir įvairias kitas pareigas, tarp kurių buvo 1564–1566 m. LDK reformų metu Oršos pavietui priskirtos Mogiliavo pilies valdytojo pareigos.

Ozeriščės ir Usviato valsčių bei Ozeriščės pilies valdytojų pavaduotojų karjera priklausė nuo juos paskyrusių valdytojų paramos. Keli iš jų – Timofejus Gurka ir Onikijus Andrejevičius Korsakas – vėliau sugebėjo gauti gerokai aukštesnes pareigas. Timofejus Gurka tapo Vitebsko pavieto žemės teismo pateisėju, o Onikijus Andrejevičius Korsakas – iš pradžių Lepelio, o paskui Voronečo pilies valdytoju bei Polocko pakamariu (žr. 2 priedą). Be to, pastarasis yra buvęs Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto dvarionimi¹⁷⁴⁸ ir rotmistru¹⁷⁴⁹. Ozeriščės ir Usviato valsčių valdytojas Ostafijus Bagdonaitis Valavičius vienu iš savo pavaduotojų Onikijų Andrejevičių Korsaką veikiausiai pasirinko dėl jo karinės patirties ir sugebėjimų. Anksčiau aptartame 1566 m. įrašė minima, jog būtent Korsakas pastatė Ozeriščės pilį¹⁷⁵⁰. Beje, jis su Valavičiumi buvo užmezgęs ne tik tarnybinius ryšius. Valavičius ir jo žmona globojo Korsako dukrą¹⁷⁵¹.

2. *Miesto* / Magdeburgo teisei atstovavę pareigūnai Mogiliavo miesto pareigūnai 1577–1579 m.

Pareigybių genezė

1577 m. sausio 28 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Steponas Batoras suteikė Mogiliavo miestui Magdeburgo teisę¹⁷⁵². Iki tol šis miestas turėjo ribotą savivaldą, kurią 1561 m. vasario 20 d. raštu suteikė Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas¹⁷⁵³. Pastaruoju dokumentu buvo paskirti nauji Mogiliavo pareigūnai – miesto vaitas ir 4 šimtininkai. Tarp 1561 ir 1577 m. turėjo atsirasti ir vaito pavaduotojas. 1577 m. sausio 28 d. rašte minimas Mogiliavo vaitas, jo pavaduotojas, vadinamas lentvaičiu, burmistrai, suolininkai ir tarėjai¹⁷⁵⁴. Išlikusios miesto knygos¹⁷⁵⁵ byloja, kad

¹⁷⁴⁸ LVIA, MKF-2, knyga nr. 39, l. 475, 478, 480, 480v, 482v, 544v; ten pat, knyga nr. 266, l. 66v; ten pat, knyga nr. 267, l. 84.

¹⁷⁴⁹ Lesmaitis G., 2010, p. 183, 188–191.

¹⁷⁵⁰ Писцовые книги, отд. 2, с. 434.

¹⁷⁵¹ LMAVB RS, f. 16, b. 205, l. 33–34.

¹⁷⁵² АЗР, т. 3, док. № 77, с. 202–206.

¹⁷⁵³ Ten pat, dok. nr. 28, p. 110–114.

¹⁷⁵⁴ Ten pat, dok. nr. 77, p. 204.

burmistrai, suolininkai ir tarėjai atsirado netrukus po Magdeburgo teisės suteikties, 1577 m. pirmoje pusėje. Be jų 1577–1578 m. atsirado ir daugiau Mogiliavo miesto pareigūnų, minimų tose pačiose knygose: įvairių amatininkų (batsiuvių, duonos kepėjų, kailiadirbių, kalvių, mėsinių, račių, zomšos išdirbėjų) seniūnai, miesto tarnai, paįždininkiai, pavaiskiai ir raštininkai. Šimtininkai 1577 m. sausio 28 d. rašte nebuvo paminėti, tačiau jie po Magdeburgo teisės suteikimo Mogilievui neabejotinai išliko (žr. 2 priedą).

Kartu su naujomis pareigybėmis po Magdeburgo teisės suteikties Mogilievie atsirado ir nauja institucija – miesto taryba, kurią sudarė burmistrai, tarėjai ir suolininkai¹⁷⁵⁶. Keičiantis renkamiems pareigūnams Mogilievie atsirado ir „senoji taryba“. 1578 m. lapkričio 20 d. minima „pirmoji senoji taryba“ („первая старая рада“), į kurios sudėtį įėjo buvę miesto pareigūnai – burmistrai, tarėjai, suolininkai, šimtininkai, amatininkų seniūnai. Atrodo, kad ši „senoji taryba“ buvo sudėtinė miesto tarybos dalis, o jos narių dalyvavimas taryboje buvo privalomas¹⁷⁵⁷. „Senosios tarybos“ funkcionavimas Mogilievie nebuvo išskirtinis reiškinys ATR magdeburginių miestų kontekste. Ši institucija egzistavo ir Kijevo mieste¹⁷⁵⁸. Tačiau „senosios tarybos“ nesutinkame kituose mūsų tiriamų regionų miestuose, įskaitant ir Magdeburgo teisę tiriamuoju laikotarpiu gavusius Polocko bei Dysnos miestus. Be to, pastaruosiuose dviejuose miestuose administracinė ir teisminė valdžia priklausė gerokai siauresniam pareigūnų ratui (vaitams, lentvaičiams, burmistrams, tarėjams ir suolininkams).

Pareigūnų prerogatyvos

Svarbiausiu Mogiliavo miesto pareigūnu pagal 1577 m. sausio 28 d. valdovo Stepono Batoro raštą tapo vaitas. Jis atstovavo Lietuvos didžiojo kunigaikščio interesams Mogiliavo mieste. Vaitui buvo suteikta teisė skirti savo pavaduotoją (lentvaitį), tvirtinti kitų Mogiliavo miesto pareigūnų, išrinktų vietos miestiečių, paskyrimus. Kita svarbi vaito funkcija buvo vadovavimas miesto rotušėje posėdžiaudavusiam magdeburginiam teismui, nagrinėdavusiam *miesto* / Magdeburgo teisei pavaldžių asmenų bylas. Vaitui

¹⁷⁵⁵ *ABK*, t. 39; *ИЮМ*, вып. 7: Акты, извлеченные из книг Могилевского магистрата; *ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год; *ИЮМ*, вып. 32, Витебск, Типо-литография Бр. Подземских, 1906.

¹⁷⁵⁶ *ABK*, t. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 31, с. 15.

¹⁷⁵⁷ Ten pat, dok. nr. 361, p. 121.

¹⁷⁵⁸ Білоус Н., 2010, s. 234; Білоус Н., 2008, с. 121–122.

nesant Mogiliave, teismui turėjo vadovauti lentvaitis. Kilus nepasitenkinimui lentvaičio priimtu teismo sprendimu, vaitas turėdavo nagrinėti apeliacines bylas. Paties vaito priimtus teismo sprendimus būdavo galima apskųsti Lietuvos valdovo teismui¹⁷⁵⁹.

Išlikusios ankstyviausios Mogiliavo miesto knygos rodo, kad vaitas išties nagrinėdavo bylas kartu su kitais miesto pareigūnais (burmistrais, tarėjais ir suolininkais)¹⁷⁶⁰ ir turėdavo nagrinėti apeliacines bylas¹⁷⁶¹. Visgi 1577–1579 m. vaito pareigas ėję Mikalojus Vaitiekaitis Jasinskis ir Martynas Stravinskis dažnai negalėdavo atlikti savo tiesioginių pareigų, nes būdavo išvykę iš Mogiliavo. Todėl juos pakeisdavo lentvaičiai. Jie vadovaudavo vaito teismui, teisėjaudavo kartu su burmistrais, tarėjais ir suolininkais¹⁷⁶².

Mogiliavo miesto burmistrai, suolininkai ir tarėjai ne tik dalyvavo vaito ar lentvaičio vadovaujamuose teismuose, bet ir atlikdavo įvairius miesto administracijos pavedimus¹⁷⁶³. Tačiau išlikusios Mogiliavo miesto knygos neleidžia identifikuoti burmistrų, suolininkų ir tarėjų prerogatyvų skirtumų, kadangi dažniausiai pateikia jų kolektyvinės veiklos duomenis.

Gerokai lengviau identifikuoti miesto raštininkų prerogatyvas. Šie pareigūnai buvo atsakingi už minėtų miesto knygų pildymą¹⁷⁶⁴, teikdavo Mogiliavo miestiečiams raštininko paslaugas (pavyzdžiui, surašinėdavo jų testamentus¹⁷⁶⁵).

Mogiliavo miesto pažiūrininkų prerogatyvos taip pat buvo specifiškos. Šie pareigūnai buvo atsakingi už miesto finansų tvarkymą, skolindavo pinigus iš miesto išdo, priimdavo skolų įmokas, išduodavo apmokėjimą patvirtinančius kvitus¹⁷⁶⁶.

Mogiliavo miesto šimtininkai atsirado tuomet, kai Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto 1561 m. vasario 20 d. išleistu raštu buvo pakeista šio miesto administravimo tvarka. Šiuo raštu buvo paskirti 4

¹⁷⁵⁹ *AŽP*, t. 3, dok. № 77, s. 204.

¹⁷⁶⁰ *ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 54, с. 25.

¹⁷⁶¹ *ИЮМ*, вып. 32, ч. 1: Акты 1577 года, док. № 228, с. 202.

¹⁷⁶² *АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 25, 782, с. 12, 253; *ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 152, 177, 181, с. 130, 155, 160.

¹⁷⁶³ *ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 151, с. 130; *ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 382, 472, с. 175, 214.

¹⁷⁶⁴ *ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, с. 1, 50.

¹⁷⁶⁵ *ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 162, с. 139.

¹⁷⁶⁶ *АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 826, с. 269; ten pat, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 542, с. 445.

šimtininkai, kurių administracijai turėjo paklusti po tam tikrą dalį Mogiliavo miesto gyventojų. Be to, šie pareigūnai turėjo kartu su vaitu spręsti miesto reikalus¹⁷⁶⁷. Mogiliavo miestui gavus Magdeburgo teisę ir atsiradus naujiems miesto pareigūnams, šimtininkų įtaka miesto administracijoje neabejotinai sumažėjo. Atrodo, kad tuo metu šie pareigūnai nebeturėjo sprendimų priėmimo galios, jų veikla apsiribojo tik miesto ūkiniais reikalais. Antai šimtininkas Ivanas Ivanovičius kaip pareigūnas buvo įpareigotas savo namuose saugoti Mogiliavo pirklio prekes¹⁷⁶⁸.

Mogiliavo miesto tarnai ir pavaiskiai priskirtini žemiausiems miesto pareigūnams, atlikdavusiems įvairius miesto teismo pavedimus. Carinės Rusijos istorikas Dmitrijus Dovgialo mėgino identifikuoti šių pareigūnų prerogatyvas. Anot jo, pavaiskio funkcijos buvo tokios pačios kaip ir pilies teismo žvelgūno arba vaznio, o miesto tarnų funkcijos turėjo daug bendro su diečkų funkcijomis¹⁷⁶⁹. Visgi toks apibūdinimas paviršutiniškas. Visų pirma, turėtume atkreipti dėmesį į tai, kad tiek miesto tarnai, tiek ir pavaiskiai šaltiniuose minimi kaip prisiekusieji pareigūnai¹⁷⁷⁰. Tuo jie buvo panašūs į LDK pavietų vaznius, kurie pagal Antrąjį Lietuvos Statutą privalėjo duoti priesaiką. Tuo tarpu diečkai ir žvelgūnai buvo eiliniai teismo tarnautojai, kuriems nebuvo būtina duoti priesaikos.

Ukrainiečių istorikė Natalija Bilous pažymi, kad Lenkijos miestuose pavaiskio ir miesto tarnų funkcijos buvo atskirtos, o Kijeve aiškios atskirties nebuvo¹⁷⁷¹. Panašiai kaip ir pastarajame mieste, Mogilave minėtų pareigūnų funkcijos irgi bent iš dalies sutapo. Tiesa, apie Mogiliavo miesto tarnų veiklą duomenų išliko gerokai daugiau nei apie pavaiskio veiklą. Miesto tarnai, kaip ir LDK pavietų teismų vazniai, diečkai bei vižai, nešiodavo šaukimus į teismą, atveddindavo į jį bylininkus, rinkdavo įrodymus, atlikinėdavo įvesdintojo, liudininko funkcijas, savo liudijimą patvirtindavo teisme (žr. nuorodas 2 priede). Vienintelis mums žinomas Mogiliavo miesto pavaiskis Izaijas Ivanovičius Nosovas turėjo pasirūpinti atsakovo atvykimu į bylos nagrinėjimą¹⁷⁷². Ši veikla buvo būdinga ir miesto tarnams. Tiesa, būdamas pavaiskiu Nosovas atlikdavo ir kitus darbus. Jis miesto administracijos pavedimu nagrinėjo Mogiliavo gyventojų bylas, susijusias su grikių svėrimu

¹⁷⁶⁷ *АЗР*, т. 3, док. № 28, с. 113.

¹⁷⁶⁸ *АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 479, с. 162.

¹⁷⁶⁹ Довгялло Д., 1906, с. IV–V.

¹⁷⁷⁰ *АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 95, с. 37; *ИЮМ*, вып. 32, ч. 1: Акты 1577 года, док. № 209, с. 184.

¹⁷⁷¹ Вілюс Н., 2010, с. 237; Білоус Н., 2008, с. 129–130.

¹⁷⁷² *ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 456, с. 204.

ir turėjo išieškoti priteistus grikius¹⁷⁷³. Miesto tarnai, sprendžiant pagal išlikusius šaltinių duomenis, bylų nenagrinėdavo.

Batsiuvių, duonos kepėjų, kailiadirbių, kalvių, mėsinių, račių, zomšos išdirbėjų seniūnai vadovavo šių amatininkų susivienijimams, dalyvaudavo miesto tarybos veikloje¹⁷⁷⁴. Lenkų istorikas Andrzejus Jakubowski, tyręs Mogiliavo miesto cechų narių religinius santykius, apibendrintai įvardija seniūnus kaip iš amatininkų susiformavusį „ypatingą elitą“ ir neižvelgia skirtumų tarp jų¹⁷⁷⁵. Bent jau 1577–1579 m. Mogiliavo miesto knygų duomenys išties neleidžia įžvelgti skirtingiems amatininkams vadovavusių seniūnų prerogatyvų ir padėties skirtumų.

Pareigybių skyrimo tvarka

1577 m. sausio 28 d. suteikdamas Mogiliavo miestui Magdeburgo teisę Lietuvos didysis kunigaikštis Steponas Batoras nustatė, kad miesto vaitą skirs Lietuvos valdovai. Tuo pačiu raštu Steponas Batoras Mogiliavo miesto vaitu iki gyvenimo pabaigos paskyrė Mikalojų Vaitiekaitį Jasinskį¹⁷⁷⁶. Tačiau jis šias pareigas ėjo ne iki gyvenimo pabaigos. 1579 m. gegužės mėnesį vaitu tapo Martynas Stravinskis (žr. 2 priedą). Neaišku, kokiomis aplinkybėmis pastarasis gavo vaito pareigas. Tačiau turimi šaltinių duomenys neleidžia teigti, jog vaito pasikeitimas būtų sukėlęs kokių nors konfliktinių situacijų.

Mogiliavo miesto vaitui 1577 m. sausio 28 d. raštu buvo suteikta teisė skirti savo pavaduotoją – lentvaitį. Paskirtą į šias pareigas asmenį vaitas privalėjo prisaikdinti¹⁷⁷⁷. Sprendžiant pagal Mogiliavo miesto knygų duomenis, lentvaičius skirdavo ir pirmasis vaitas Jasinskis, ir vėliau jį pakeitęs Stravinskis (žr. nuorodas 2 priede). Paprastai lentvaičio pareigas Mogilave eidavo vienas asmuo. Tačiau maždaug 1579 m. birželio – 1580 m. sausio mėnesiais šiame mieste buvo du lentvaičiai – Ignotas Romanovičius ir Charka Maksimovičius Rosenka. 1579 m. balandžio 30 d. datuojamame dokumente minima, jog lentvaitis Ignotas Romanovičius yra išvykęs į Vilnių pas Lietuvos didįjį kunigaikštį¹⁷⁷⁸. Dėl šios priežasties Mogiliavo miesto vaitas veikiausiai nusprendė paskirti antrą lentvaitį – Charką Maksimovičių

¹⁷⁷³ *ABK*, t. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 284, 289, с. 96, 97.

¹⁷⁷⁴ Ten pat, dok. nr. 361, p. 121.

¹⁷⁷⁵ Jakubowski A., 2000, s. 59.

¹⁷⁷⁶ *A3P*, t. 3, док. № 77, с. 204.

¹⁷⁷⁷ Ten pat.

¹⁷⁷⁸ *ABK*, t. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 723, с. 233.

Rosenką, kuris realiai ėjo lentvaičio pareigas Ignotui Romanovičiui išvykus iš Mogiliavo. Grįžęs į Mogiliavą Ignotas Romanovičius ir toliau minimas kaip Mogiliavo miesto lentvaitis bent iki 1580 m. sausio 23 d., tačiau tuo metu kaip lentvaitis taip pat minimas ir Charka Maksimovičius Rosenka (žr. 2 priedą). Apie savotišką šių dviejų pareigūnų dvišaldystę byloja 1579 m. rugšėjo 28 d. dokumentas, kuriame minima, jog lentvaitis Ignotas Romanovičius kaip bylos dalyvis stoji prieš kito Mogiliavo miesto lentvaičio (tiesa, neminimo vardu), burmistrų, tarėjų ir suolininkų teismą¹⁷⁷⁹.

Atrodo, kad be vaito ir lentvaičio Mogiliavo mieste buvo ir daugiau pareigūnų, kurie būdavo ne renkami, o skiriami. Tokiems galima priskirti miesto tarnus, pavaiskius ir raštininkus. Miesto raštininko pareigas 1579 m. gegužės ir birželio mėnesiais ėjęs Jonas Lešnevskis buvo tuometinio vaito Martyno Stravinskio tarnybininkas¹⁷⁸⁰. Todėl miesto raštininkus veikiausiai skirdavo vaitas. Miesto tarnus ir pavaiskius veikiausiai skirdavo vaitas arba taryba.

Mogiliavo miesto tarnų, kaip ir LDK pavietų teismuose dirbusių vaznių, vienu metu būdavo ne vienas. Tuo tarpu Mogiliavo miesto pavaiskio ir raštininko pareigas eidavo vienas asmuo. Tiesa, raštininkai 1577–1579 m. keisdavosi labai dažnai (žr. 2 priedą).

Daugelis kitų Mogiliavo miesto pareigūnų būdavo renkami. 1577 m. sausio 28 d. rašte nurodoma, jog šio miesto gyventojai turi kasmet išrinkti 4 pareigūnus, kurie būtų to paties miesto gyventojai ir išmanytų Magdeburgo teisę, ir pristatyti juos vaitui¹⁷⁸¹. Rašte nenurodoma, kokie tai pareigūnai, todėl istoriografijoje atsirado įvairių versijų. Pavyzdžiui, J. Bardacho nuomone, turimi omenyje suolininkai¹⁷⁸². Tačiau istorikas neatkreipė dėmesio į 1577 m. sausio 28 d. rašte esantį teiginį, jog tokiu pačiu būdu kiekvienais metais turi būti renkami burmistrai, tarėjai, suolininkai ir kiti Mogiliavo miesto pareigūnai¹⁷⁸³. Šio miesto knygų duomenys rodo, kad vienerių metų laikotarpiui būdavo renkami ne tik minėti pareigūnai, bet ir paįždininkiai bei šimtininkai¹⁷⁸⁴. Tačiau ne visų pareigybių atveju būdavo

¹⁷⁷⁹ Ten pat, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 271, с. 369.

¹⁷⁸⁰ Ten pat, док. nr. 739, p. 500.

¹⁷⁸¹ *АЗР*, т. 3, док. № 77, с. 204.

¹⁷⁸² Bardach J., 1980, s. 36.

¹⁷⁸³ *АЗР*, т. 3, док. № 77, с. 204.

¹⁷⁸⁴ *АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 447, с. 147: „сотник сегорочны места Могилевского“; ten pat, док. № 465, с. 153: „перед летвойтомъ, бурмистрами, райцами, лавниками места гсдрьского Могилевского, того року на

renkama būtent po 4 pareigūnus. Atrodo, kad tiek vienu metu būdavo suolininkų. Burmistrų ir šimtininkų vienu metu būdavo po du, tarėjų skaičius svyruodavo nuo dviejų iki keturių, o paizdininkų skaičius – nuo vieno iki dviejų (žr. 2 priedą). Renkami būdavo ne tik šie pareigūnai, bet ir Mogiliavo miesto amatininkų seniūnai. Juos rinkdavo patys amatininkai¹⁷⁸⁵. Nežinome, ar seniūnai būdavo renkami vienerių metų laikotarpiui, tačiau bent kai kurie iš jų (pavyzdžiui, račių seniūnai) keisdavosi gana dažnai (žr. 2 priedą).

Mogiliavo miesto tarybos rinkimų procedūrą, remdamasis šio miesto knygų XVI a. paskutiniųjų dešimtmečių duomenimis, aptarė baltarusių istorikas Vasilijus Ivanovičius Meleška. Anot jo, vietos miestiečiai kas dvejus metus tuo pačiu metu išrinkdavo dvi atskiras tarybos sudėtis. Kiekviena iš jų prisiekdavo vaitui ir administruodavo miestą pakaitomis po vienerius metus. Pirmosios sudėties tarybos nariai baigiantis jų valdymo laikui atsiskaitydavo už savo finansinę veiklą ir tapdavo „senąja taryba“. Tuo pačiu miesto administravimą perimdavo antroji tarybos sudėtis („naujoji taryba“). Tačiau „senosios tarybos“ nariai ir toliau dalyvaudavo taryboje sprendžiant svarbesnius klausimus ir esant reikalui pakeisdavo pareigū nebeatliekantį miesto administracijos pareigūną¹⁷⁸⁶.

Pirmaisiais metais po Magdeburgo teisės suteikimo Mogiliavo miesto tarybos rinkimų tvarka veikiausiai dar nebuvo nusistovėjusi ir laikui bėgant galėjo kisti. Todėl nieko keisto, kad 1577–1579 m. Mogiliavo miesto knygų duomenys tik iš dalies patvirtina V. Meleškos išsakytus teiginius. Jau minėjome, kad tuo metu neabejotinai egzistavo „senosios tarybos“ institucija, apie kurią užsiminė ir šis istorikas. Taip pat egzistavo ir „senosios tarybos“ narių atsiskaitymo už finansinę veiklą prievolė¹⁷⁸⁷. Tačiau 1577–1579 m. duomenys leidžia daryti prielaidą, kad „naujosios“ ir „senosios“ tarybos sudėtis būdavo nevienoda. 1578 m. liepos 30 d. dokumente užsimenama, kad miesto tarybą sudaro burmistrai, tarėjai ir suolininkai¹⁷⁸⁸. Tuo tarpu 1578 m. lapkričio 20 d. minimą „*pirmąją senąją tarybą*“ („*первая старая рада*“) sudarė didesnis skaičius pareigūnų – burmistrai, tarėjai, suolininkai, šimtininkai ir amatininkų seniūnai¹⁷⁸⁹. Be to, V. Meleška neatkreipė dėmesio į kai kuriuos specifinius pareigūnų įvardijimus, kurie

справахъ мескихъ заседающихъ“; ten pat, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 462, с. 423: „подскарбий сегорочный места Могилевского“.

¹⁷⁸⁵ ИЮМ, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 471, с. 211.

¹⁷⁸⁶ Мелешко В. И., 1988, с. 178–179.

¹⁷⁸⁷ АВК, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 314, с. 105–106.

¹⁷⁸⁸ Ten pat, dok. nr. 31, p. 15.

¹⁷⁸⁹ Ten pat, dok. nr. 361, p. 121.

papildytų ar pakoreguotų jo pateiktą tarybos rinkimų schemą. 1578 m. rugsėjo 20 d. ir spalio 3 d. datuojamuose dokumentuose minimas „jaunesnysis suolininkas“ („*длачник молотшии*“) Afanasas Jakovlevičius¹⁷⁹⁰. Lenkų istoriko Krzysztofo Pęcherzewskio teigimu, šis įvardijimas žymėjo antraeilį vaidmenį miesto pareigybinėje hierarchijoje užimančią pareigūną¹⁷⁹¹. Tačiau kaip „jaunesnysis suolininkas“ Afanasas Jakovlevičius minimas tik minėtuose dviejuose dokumentuose, o vėlesniuose dokumentuose įvardijamas tiesiog kaip suolininkas¹⁷⁹². Beje, kiti Mogiliavo miesto suolininkai, ėję šias pareigas tuo pačiu metu kaip ir Afanasas Jakovlevičius, nevadinami „jaunesniaisiais suolininkais“. Todėl panašu, kad Afanasas Jakovlevičius suolininko pareigas perėmė iš kito asmens, dėl kažkokių priežasčių nebegalėjusio atlikti savo pareigų. Tačiau suolininkas buvo paskirtas ne iš „senosios tarybos“ narių, kaip turėjo būti pagal V. Meleškos pateiktą schemą, bet iš anksčiau tarybai nepriklausiusių asmenų.

Pareigūnai ir jų karjeros ypatybės

1577 m. sausio 28 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpio šaltiniuose minimi 65 Mogiliavo miesto pareigūnai: Jermola Aleksejevičius, Onikijus Artiomovičius, Andrejus Atroškovičius, Kuzma Avusovičius, Ivanas Beliaj, Semionas Nikiforovičius Biziukas, Ivanas ir Ždanas Bogdanovičiai, Bogdanas Borovikovičius, Antonas Cechovičius, Griška Chilkovičius, Martynas Chocholas, Chodoras, Ivanas Ivanovičius Cycula, Mikita Denisovičius, Maksimas ir Sidoras Filipovičiai, Dronia ir Jeroma Fiodorovičiai, Jackus Gavrilovičius, Mackus Jakovlevičius Golutvinas, Steponas Timofejevičius Gorbačas, Vaska Semionovičius Gulia, Ivanas ir Semionas Ivanovičiai, Sava Jakimovičius, Afanasas, Andrejus ir Sava Jakovlevičiai, Mikalojus Vaitiekaitis Jasinskis, Griška Jejas, Kuzma Jesmanovičius, Ivanas Aleksejevičius Kislyj, Ivanas Semionovičius Klypačas, Gavrila Kolišovičius, Fiodoras Afanasovičius Konovalskis, Jonas Lešnevskis, Grigorijus Stefanovičius Lobanas, Ždanas Fiodorovičius Lopata, Sergejus Maksimovičius, Makejus Michailovičius Miakišas, Petras Mikolajevičius, Kupra Mitkovičius, Griška Mošejus, Izaijas Ivanovičius Nosovas, Karpas ir Vasilijus Ozarovičiai, Okula Vasiljevičius Pigorovas, Ignatas Romanovičius, Charka Maksimovičius ir Semionas Chominičius

¹⁷⁹⁰ Ten pat, dok. nr. 211, 244, p. 71, 83.

¹⁷⁹¹ Pęcherzewski K., 2007, s. 24.

¹⁷⁹² *АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 465, 704, с. 158, 226.

Rosenkos, Daškus Stefanovičius Skraga, Petras Vasiljevičius Smyčnikas, Jonas Sobanovskis, Filipas ir Ignatas Andrejevičiai Soboliai, Martynas Stravinskis, Porfirijus Ivanovičius Šackis, Semionas Vasiljevičius Šalucka, Steponas Steponavičius Šlykovnikas, Ivaška Šumavolosas, Čiurila Timofejevičius, Mitka Vaskovičius, Francas Želichovskis ir Fedka Petrovičius Židkij. Beveik visi jie, sprendžiant pagal Mogiliavo miesto knygų duomenis, buvo vietos miestiečiai¹⁷⁹³. Neabejotina, kad šiai grupei nepriklausė Mogiliavo miesto vaitai Mikalojus Vaitiekaitis Jasinskis ir Martynas Stravinskis, lentvaitis Francas Želichovskis. Aptardami *pilies / žemės* teisei 1564 m. liepos 1 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. atstovavusių Oršos pavieto pareigūnų kilmę minėjome, jog Martynas Stravinskis buvo lietuvių kilmės bajoras, o Mikalojus Vaitiekaitis Jasinskis veikiausiai buvo lietuvis arba lenkas. Francas Želichovskis, sprendžiant pagal asmenvardį, galėjo būti lenkas. Apie visų žinomų tiriamojo laikotarpio Mogiliavo miesto raštininkų – Ivano Bogdanovičiaus, Jono Lešnevskio, Jono Sobanovskio ir Porfirijaus Ivanovičiaus Šackio – socialinį statusą duomenų neturime. Todėl tikėtina, kad jie nepriklausė Mogiliavo miestiečių sluoksniui, o atvyko čia kartu su paskirtais vaitais.

Mogiliavo miestiečių sluoksniui priklausę vietos pareigūnai turėjo būti stačiatikiai, kadangi apie katalikų ir protestantų bendruomenes Mogiliavo mieste tiriamojo laikotarpio šaltiniuose neužsimenama. Priešingai nei Polocke 1498–1563 m., sudarant Mogiliavo miesto tarybą nebuvo formalaus reikalavimo laikytis stačiatikių ir katalikų pariteto principo. Tačiau ne visi šio miesto pareigūnai buvo stačiatikiai. Anksčiau esame minėję, jog vietos vaitas Martynas Stravinskis užaugo katalikiškoje šeimoje, tačiau suaugęs galbūt tapo kalvinistu. Kataliku arba protestantu veikiausiai buvo ir kitas Mogiliavo miesto vaitas – Mikalojus Vaitiekaitis Jasinskis.

Abu Mogiliavo miesto vaitai, nors ir buvo svetimkilmiai, palaikė glaudžius ryšius su Oršos pavietu dar prieš gaudami vaito pareigas. Mikalojus Vaitiekaitis Jasinskis 1565–1579 m. minimas kaip šiam pavietui priklausiusio Liubošanų valsčiaus valdytojas, o Martynas Stravinskis 1565 m. buvo Mogiliavo pilies valdytojo pavaduotoju (žr. 2 priedą). Be to, pastarasis prieš tapdamas Mogiliavo miesto vaitu administravo čia veikusių muitinę¹⁷⁹⁴.

¹⁷⁹³ Žr. asmenvardžių rodykles leidiniuose *ABK*, t. 39; *ИЮМ*, вып. 32.

¹⁷⁹⁴ *ABK*, t. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 519, с. 175–176.

Visų kitų Mogiliavo miesto pareigūnų pareigybinė veikla, sprendžiant pagal turimus šaltinių duomenis, buvo susijusi tik su šiuo miestu. V. Meleškos pastebėjimu, į miesto tarybą būdavo renkami pasiturintys vietos miestiečiai, daugiausia pirkliai. Dažnai tas pats asmuo Mogiliavo miesto pareigūnu tapdavo daugiau nei vieną kartą¹⁷⁹⁵. Mogiliavo miesto knygų duomenys patvirtina šiuos istoriko teiginius. Renkamais miesto pareigūnais tie patys asmenys išties dažnai tapdavo ne kartą. Tokiems galima priskirti burmistrus Grigorijų Stefanovičių Lobaną (1577–1578, 1579–1580 m.¹⁷⁹⁶) ir Kuzmą Jesmanovičių (1579, 1580, 1581 m.¹⁷⁹⁷), suolininkus Bogdaną Borovikovičių (1578, 1579, 1580 m.¹⁷⁹⁸) ir Ždaną Fiodorovičių Lopatą (1578, 1579, 1580 m.¹⁷⁹⁹), paiždininkius Filipą Andrejevičių Sobolį (1577, 1579 m.¹⁸⁰⁰) ir Afanasą Jakovlevičių (1578, 1579 m.¹⁸⁰¹), mėsininkų seniūną Fedką Petrovičių Židkij (1578, 1579–1580 m.¹⁸⁰²).

Skiriamais Mogiliavo miesto pareigūnais taip pat dažnai tapdavo vis tie patys asmenys. 1577–1579 m. laikotarpiu miesto raštininko pareigas po du kartus ėjo Porfirijus Ivanovičius Šackis, Ivanas Bogdanovičius ir Jonas Sobanovskis, o lentvaičio pareigas po du kartus ėjo Francas Želichovskis ir Ignotas Romanovičius (žr. 2 priedą).

1577–1579 m. laikotarpiu taip pat pasitaikydavo atvejų, kuomet tas pats asmuo Mogiliavo mieste eidavo skirtingas pareigas (žr. 2 priedą). Mikita Denisovičius 1577 m. arba kiek anksčiau buvo Mogiliavo miesto šimtininku, o 1578 m. – zomšos išdirbėjų seniūnu. Sava Jakimovičius ir Ivanas Semionovičius Klypačas derino duonos kepėjų ir račių seniūnų pareigas. Izaijas Ivanovičius Nosovas 1577–1578 m. yra buvęs Mogiliavo miesto tarnu, pavaiskiu ir tarėju, tačiau visas šias pareigas, atrodo, ėjo skirtingu metu. Filipas Andrejevičius Sobolis 1577–1578 m. buvo Mogiliavo miesto suolininku, o 1577 ir 1579 m. – paiždininkiu. Charka Maksimovičius Rosenka 1577–1578 m. buvo suolininku, o 1579 m. tapo lentvaičiu.

¹⁷⁹⁵ Мелешко В. И., 1988, с. 178–179.

¹⁷⁹⁶ Žr. 2 priedą; *ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 403, с. 406; *Тастаменты*, дак. № 51, с. 265.

¹⁷⁹⁷ Žr. 2 priedą; *Тастаменты*, дак. № 54, с. 271, 273.

¹⁷⁹⁸ Žr. 2 priedą; *ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 1016, с. 584.

¹⁷⁹⁹ Žr. 2 priedą; *ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 1021, с. 585.

¹⁸⁰⁰ Žr. 2 priedą.

¹⁸⁰¹ Žr. 2 priedą.

¹⁸⁰² Žr. 2 priedą.

Vienas asmuo – Mackus Jakovlevičius Golutvinas – Mogiliavo miesto pareigūnu buvo ne tik po Magdeburgo teisės suteikimo šiam miestui, bet ir prieš tai. 1575 m. jis ėjo šimtininko, o 1578–1579 m. – tarėjo pareigas (žr. 2 priedą).

Realiausiais pretendентаis gauti amatininkų seniūnų, burmistro, miesto tarno, pažiudininkio, pavaiskio, suolininko, šimtininko, tarėjo pareigas Mogiliavo mieste būdavo įtakingiausių vietos miestiečių giminių atstovai. Tokia padėtis skatino kitų vietos miestiečių sluoksnių nepasitenkinimą ir siekį keisti miesto valdymą¹⁸⁰³. Tai ir buvo daroma 1580, 1588, 1589 m. bei vėliau¹⁸⁰⁴. Vaito pareigas gaudavo su Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu ir jo dvaru susiję asmenys, o lentvaičio pareigas – vaitui tarnaujantys ar kitaip su juo susiję asmenys. Du iš trijų mums žinomų 1577–1579 m. laikotarpio lentvaičių – Ignotas Romanovičius ir Charka Maksimovičius Rosenka – buvo Mogiliavo miestiečiai. Skirdami juos lentvaičiais vaitai Mikalojus Vaitiekaitis Jasinskis ir Martynas Stravinskis veikiausiai tikėjosi didesnės Mogiliavo miestiečių paramos. Mogiliavo miesto raštininkų paskyrimus galėjo lemti ir vietos miestiečių, ir vaito pozicija. Vieno raštininko – Jono Lešnevskio – paskyrimą neabejotinai lėmė vaito pozicija. Lešnevskis buvo vaito Martyno Stravinskio tarnybininkas¹⁸⁰⁵.

3. Kanonų teisei atstovavę pareigūnai (bažnytiniai pareigūnai)

a) Stačiatikių bažnyčios pareigūnai

Pareigybių genezė

Polocko vyskupai, kurių administracinei jurisdikcijai buvo pavaldi ir Vitebsko žemės teritorija, šaltiniuose pradedami minėti nuo XII a. pradžios¹⁸⁰⁶. Vitebsko protopopai, vienuolynų archimandritai bei igumenai ir cerkvių šventikai šaltiniuose pradedami minėti mūsų tiriamuoju laikotarpiu – XV–XVI a. viduryje. 1564–1566 m. LDK įgyvendintų reformų metu išplėtus Oršos pavieto ribas, į Vitebsko žemės valdžios elitą įsiliejo ir Mogiliave pareigas ėję Stačiatikių bažnyčios pareigūnai: Mogiliavo protopopai, cerkvių šventikai, Šv. Išganytojo vienuolyno igumenai ir valdytojai (žr. 2 priedą).

¹⁸⁰³ XV–XVI a. panašios problemos kildavo ir Lenkijos miestuose (Szczygieł R., 2007, c. 35–42).

¹⁸⁰⁴ Plačiau žr. Мелешко В. И., 1988, с. 179–184; Яцкевич З. Л., 2004, с. 171.

¹⁸⁰⁵ *ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 739, с. 500.

¹⁸⁰⁶ Mironowicz A., 2003, s. 292; Shcharov Y. N., 1993, Appendix, p. 232; Щапов Я. Н., 1989, Приложение II, с. 209.

Tačiau šie bažnytiniai pareigūnai veikiausiai atsirado dar prieš minėtas reformas.

Pareigūnų prerogatyvos

Polocko vyskupų ir arkivyskupų prerogatyvas aptarėme kanonų teisei atstovavusiems Polocko žemės pareigūnams skirtame antrojo skyriaus poskyryje. Vitebske šie hierarchai dalį savo funkcijų patikėdavo savo dvarų pareigūnams, kurie būdavo vadinami *vietininkais*. Stačiatikiškose Rusios vyskupijose vietininkais skiriami vyskupų dvarų pareigūnai buvo ne kanonų teisei atstovavę pareigūnai (dvasininkai), bet pasauliečiai. Jie vyskupų pavedimu atlikdavo teisėjų funkcijas ir padėdavo administruoti didžiules vyskupijų teritorijas¹⁸⁰⁷.

XV–XVI a. šaltinių duomenys leidžia teigti, kad tokia pati buvo ir Polocko vyskupų bei arkivyskupų vietininkų Vitebske padėtis ir funkcijos. Atliekant empirinį tyrimą pavyko aptikti 5 Polocko vyskupų ir arkivyskupų vietininkus Vitebske (žr. 6 lentelę). Velka buvo Feodosijaus, Grinius – Nafanailo, Alioška – Misailo, Jackus ir Michailas Jackovičius – Simeono V vietininkais¹⁸⁰⁸. Sprendžiant pagal asmenvardžius, visi šie asmenys buvo pasauliečiai ir neturėjo dvasininko šventimų. Išlikę šaltinių duomenys rodo, kad vietininkai atstovaudavo Polocko vyskupijos (arkivyskupijos) dvasininkus Vitebsko pilies teisme, kuomet būdavo nagrinėjami dvasininkų teisminiai ginčai su kitų socialinių sluoksnių atstovais¹⁸⁰⁹. Tačiau neturime duomenų, jog Polocko vyskupų ir arkivyskupų vietininkai būtų patys nagrinėję su dvasininkais susijusias ar religinio pobūdžio bylas.

6 lentelė. Polocko vyskupų ir arkivyskupų vietininkai Vitebske XV–XVI a.

Vietininkas	Pareigybės turėjimo laikotarpis pagal paminėjimus šaltiniuose	Šaltiniai
Velka	1406 10 09	<i>Витебская старина</i> , т. 1, док. № 9, с. 26
Grinius	1529 11 15	<i>LM 15</i> , док. nr. 208, p. 276
Alioška	1532 08 21	<i>Беларускі архіў</i> , т. 2, дак. №

¹⁸⁰⁷ Савосичев А. Ю., 2017, с. 100–101.

¹⁸⁰⁸ Plg. informaciją 6 lentelėje ir 2 priede.

¹⁸⁰⁹ *Судебная книга. 1533–1540*, док. № 72, 83, с. 136, 156.

		133, c. 101
Jackus	1538 08 11	<i>Судебная книга. 1533–1540,</i> док. № 59, с. 120
Michailas Jackovičius	1538 08 23 – 09 08	<i>Судебная книга. 1533–1540,</i> док. № 62, 66, с. 124, 130
Jackus (pa- kartotiniai)	1538 09 10 – 1539 07 27	<i>Судебная книга. 1533–1540,</i> док. № 85, 135, с. 162, 237

Apie Vitebsko protopopų funkcijas tiesioginių duomenų neturime. Tačiau galima remtis kitų vietovių analogijomis. Rusios žemėse protopopai padėdavo vyskupams administruoti vyskupijas, būdavo vyskupų vietininkais¹⁸¹⁰. Priešingai nei iš Stačiatikių bažnyčios hierarchų dvarų pareigūnų tarpo skiriami jų vietininkai, protopopai priklausė dvasininkijos sluoksniui. Vienintelis mums žinomas tiriamojo laikotarpio Vitebsko protopopas Ivanas Životnikas keliuose Vitebsko vaivados teismo dokumentuose, datuojamuose 1538 m. spalio 23 d., minimas kartu su Polocko arkivyskupo Simeono V vietininku Vitebske Jackumi ir Vitebsko dvasininkais¹⁸¹¹. Šie apskundė Vitebsko miestiečius dėl pastarųjų netinkamo elgesio Vitebsko Švč. Dievo Motinos cerkvėje. Abiejuose dokumentuose Jackus minimas pirmas, o Ivanas Životnikas – po jo. Tai leistų teigti, jog Jackaus įtaka buvo didesnė. Galima daryti prielaidą, kad Ivanas Životnikas taip pat buvo arkivyskupo vietininkas, tačiau vykdė dvasines priedermes, kurių negalėjo vykdyti dvasininko šventimų berods neturėjęs Jackus.

Tiriamuoju laikotarpiu šaltiniuose minimi Vitebsko stačiatikių Švč. Dievo Motinos ir Šv. Dvasios vienuolynai. Atrodo, kad pirmasis buvo vyrų vienuolynas, o antrasis – moterų. Vitebske taip pat egzistavo Piatnicos, Švč. Dievo Motinos, Šv. Dvasios, Viešpaties įsikūnijimo cerkvės. Apie minėtų Vitebsko vienuolynų archimandritų bei igumenų ir cerkvių šventikų prerogatyvas duomenų beveik neturime. Veikiausiai jos buvo panašios kaip ir kitose stačiatikiškose vietovėse – archimandritai ir igumenai vadovaudavo vienuolynams, o cerkvių šventikai prižiūrėdavo cerkves, atlikinėdavo pamaldas¹⁸¹².

Kiek daugiau duomenų turime apie Mogiliave pareigas ėjusią Stačiatikių bažnyčios pareigūnų – protopopų, cerkvių šventikų, Šv. Išganytojo

¹⁸¹⁰ Самуилов В., 1910, с. 236–242.

¹⁸¹¹ *Судебная книга. 1533–1540*, док. № 72, 83, с. 136, 156.

¹⁸¹² Ten pat, dok. nr. 72, 83, p. 135–138, 155–159.

vienuolyno igumenų ir valdytojų – prerogatyvas. Mogiliavo protopopai neabejotinai eidavo Polocko arkivyskupų vietininkų pareigas¹⁸¹³. Tiriamuoju laikotarpiu jiems būdavo pavedama administruoti Mogiliavo Šv. Išganytojo vienuolyną (žr. 2 priedą). Šio vienuolyno igumenai ir valdytojai tvarkydavo bažnytinius reikalus, būdavo atsakingi už vienuolyno gaunamas pajamas¹⁸¹⁴.

XVI a. aštunto dešimtmečio šaltiniuose minimos Mogiliavo Šv. Iljos, Šv. Mikalojaus, Šv. Pokrovo, Šv. Išganytojo vienuolyno ir Voznesensio cerkvės. Svarbiausia iš jų buvo Šv. Išganytojo vienuolyno cerkvė. Apie ypatingą jos padėtį byloja kitose Mogiliavo cerkvėse neminimos arkidiakono bei diakono pareigybės. Arkidiakonas (Stačiatikių bažnyčioje dar kitaip protodiakonas) – iki šiol egzistuojanti krikščionių dvasininkų pareigybė ir laipsnis, atitinkantis vyresnįjį diakoną. Stačiatikių bažnyčioje diakonas gali patarnauti pamaldose, sakyti pamokslus, krikštyti, dalyti komuniją, dėstyti tikyba, užsiimti karitatyvine veikla¹⁸¹⁵. Apie Mogiliavo Šv. Išganytojo vienuolyno cerkvės arkidiakono ir diakono funkcijas duomenų neturime. Jos veikiausiai atitiko minėtas stačiatikių arkidiakonų ir diakonų funkcijas. Apie kitų minėtų Mogiliavo cerkvių šventikų funkcijas duomenų taip pat neturime. Jie veikiausiai būdavo atsakingi už cerkvių priežiūrą ir pamaldas jose.

Pareigybių skyrimo tvarka

Apie Vitebske pareigas ėjusių Stačiatikių bažnyčios pareigūnų skyrimo tvarką tiriamuoju laikotarpiu duomenų neturime. Labiausiai tikėtina, jog Vitebsko protopopus skirdavo Polocko arkivyskupai, o vienuolynų archimandritus bei igumenus ir cerkvių šventikus – Lietuvos didieji kunigaikščiai, Polocko arkivyskupai, vienuolynų ir cerkvių fundatoriai, patronai.

XVI a. septinto ir aštunto dešimtmečio šaltinių duomenys rodo, kad Polocko arkivyskupai skirdavo Mogiliavo protopopus¹⁸¹⁶. Tuo tarpu Šv. Išganytojo vienuolyno igumenų ir valdytojų skyrimo tvarka tuo metu nebuvo nusistovėjusi ir priklausydavo nuo įvairių aplinkybių. 1568 m. liepos 17 d. Lietuvos didžiojo kunigaikščio rašte minima, jog mirus Šv. Išganytojo vienuolyno igumenui Jakovui Mogiliavo pilies valdytojas Ostafijus

¹⁸¹³ *ABK*, t. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 178, с. 60.

¹⁸¹⁴ *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 330–330v.

¹⁸¹⁵ Kajačkas A., 2003, p. 664; [Nepasirašęs autorius], 1901, c. 42–43; [Nepasirašęs autorius], 2001, p. 778; Vaitkevičiūtė V., 2001, p. 99, 210.

¹⁸¹⁶ *ABK*, t. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 178, с. 60.

Bagdonaitis Valavičius paskyrė šio vienuolyno valdytoju Mogiliavo protopopą Ivaną Zacharjiničių. Vėliau šį paskyrimą patvirtino Polocko arkivyskupas Varsonofijus Valachas, o galiausiai ir valdovas Žygimantas Augustas. Valdyti Šv. Išganytojo vienuolyną Ivanui Zacharjiničiui leista iki gyvos galvos. Tiesa, jis nebuvo davęs vienuolio įžadų (buvo tik paprastas šventikas), todėl teisė tvarkyti vienuolyno dvasinius reikalus jam buvo suteikta išimties tvarka¹⁸¹⁷.

Ivanui Zacharjiničiui maždaug 1572 m. mirus (jis mirė panašiu metu kaip ir Lietuvos valdovas Žygimantas Augustas), Vilniaus kaštelionas ir Žemaitijos seniūnas Jonas Chodkevičius su kitų LDK didikų pritarimu patikėjo Mogiliavo Šv. Išganytojo vienuolyną su cerkve Polocko arkivyskupui Feofanui. Matyt tai įvyko kurio nors tarpuvaldžio metu, po ATR valdovo Žygimanto Augusto mirties arba po vėlesnio valdovo Henriko Valua išvykimo į Prancūziją. Po jo ATR valdovu tapęs Steponas Batoras 1578 m. vasario 19 d. patvirtino Feofanui teisę iki gyvenimo pabaigos valdyti Šv. Išganytojo vienuolyną ir cerkvę¹⁸¹⁸.

Tapęs šio vienuolyno valdytoju Feofanas ėmė skirti pareigūnus, turėjusius vietoj jo administruoti vienuolyną (žr. 2 priedą). Tačiau tokia padėtis netenkino Mogiliavo miestiečių. Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Zigmantui Vazai jie pareiškė, kad Mogiliavo Šv. Išganytojo vienuolyną įkūrė Mogiliavo miestiečiai savo lėšomis ir nuo seno jį valdė. Tačiau šią teisę įgijęs Feofanas Mogiliave lankosi nedažnai, o jo skiriami vienuolyno valdytojai dėl prastai atliekamų pareigų nuskurdino vienuolius. Todėl miestiečiai prašė iš pradžių Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stepono Batoro, o paskui ir Zigmanto Vazos patikėti Šv. Išganytojo vienuolyną su cerkve jų priežiūrai. Tą Zigmantas Vaza ir padarė 1588 m. birželio 14 d. išleistu raštu. Miestiečiams buvo suteikta teisė ne tik administruoti Šv. Išganytojo vienuolyną ir cerkvę, bet ir rinkti jos dvasininkus¹⁸¹⁹.

Šios cerkvės arkidiakonus bei diakonus Šv. Išganytojo vienuolyno valdytojai veikiausiai skirdavo ir prieš išleidžiant 1588 m. birželio 14 d. raštą. Tuo tarpu apie visų kitų Mogiliavo cerkvių šventikų skyrimo tvarką informacijos neturime. Juos galbūt skirdavo Polocko arkivyskupai arba cerkvių fundatoriai, patronai.

¹⁸¹⁷ LVIA, MKF-2, knyga nr. 266, l. 330–330v.

¹⁸¹⁸ A3P, t. 3, док. № 94, с. 222–223.

¹⁸¹⁹ A3P, t. 4, док. № 6, с. 7–8.

Pareigūnai ir jų karjeros ypatybės

Neskaitant Polocko arkivyskupų, tiriamojo laikotarpio šaltiniuose minima 19 Vitebsko žemėje pareigas ėjusių Stačiatikių bažnyčios pareigūnų. Vitebske pareigas ėjo 8 asmenys (Azarija, Josifas, Hlebas Lukomskis, Marimijana, Perška, Truchonas, Ivanas Životnikas ir Josifas Žižčikas), Mogiliave – 11 asmenų (Choma, Feofanas, Martianas Filipovičius, Jakovas, Andrejus Lavrovičius, Tichonas Mitkovičius Lučnikovičius, Ostapas Mamonovičius, Parfenas, Ivanas, Sasinas ir Vaska Zacharjiničiai). Apie Vitebske pareigas ėjusių Stačiatikių bažnyčios pareigūnų kilmę, socialinį statusą, giminystės ryšius, karjeros ypatybes informacijos beveik neturime. Žinome tik tiek, kad Vitebsko Šv. Dvasios vienuolyno igumenės Marimijanos vyras buvo Levonas Žižčikas, Vitebsko Piatnicos cerkvės šventiko Josifo Žižčiko brolis¹⁸²⁰.

Apie Mogiliave pareigas ėjusius Stačiatikių bažnyčios pareigūnus informacijos turime daugiau. Žinome, jog Ivanas, Sasinas ir Vaska Zacharjiničiai buvo kilę iš Mogiliavo bajorų. Ivanas ir Sasinas neabejotinai buvo broliai¹⁸²¹. Vaska Zacharjiničius veikiausiai irgi buvo jų brolis.

Dalis Mogiliavo bažnytinių pareigūnų derino kelias pareigas. Ivanas ir Sasinas Zacharjiničiai vienu metu derino Mogiliavo protopopo ir Šv. Išganytojo vienuolyno valdytojo pareigas, o Feofanas – to paties vienuolyno valdytojo ir Polocko arkivyskupo pareigas. Tichonas Mitkovičius Lučnikovičius yra buvęs Mogiliavo Voznesenskio ir Šv. Pokrovo cerkvių šventiku. Tiesa, sprendžiant pagal šaltinių duomenis, pastarosios cerkvės šventiku Lučnikovičius buvo labai trumpai (galbūt tik pavadavo kitą šventiką) (žr. 2 priedą).

Viena pagrindinių bažnytinės karjeros prielaidų buvo pareigūnų ryšiai su jiems pareigas suteikusiais asmenimis. Didžiausią įtaką neabejotinai turėjo Lietuvos didysis kunigaikštis ir Polocko arkivyskupas, o kai kuriais atvejais ir Mogiliavo pilies valdytojas. Anksčiau minėjome, jog Mogiliavo Šv. Išganytojo vienuolyno valdytojo pareigas Mogiliavo protopopas Ivanas Zacharjiničius gavo dėka Mogiliavo pilies valdytojo Ostafijaus Bagdonaičio Valavičiaus, Polocko arkivyskupo Varsonofijaus Valacho ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto¹⁸²². Tuo tarpu Mogiliavo protopopo pareigas jam veikiausiai suteikė Polocko arkivyskupas. Ivano

¹⁸²⁰ *A3P*, t. 3, док. № 12, с. 47; *Витебская старина*, т. 1, док. № 25, с. 50.

¹⁸²¹ *LM* 49, dok. nr. 22, p. 22–23.

¹⁸²² *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 330–330v.

Zacharjiničiaus broliui Sasinui Mogiliavo protopopo ir Šv. Išganytojo vienuolyno valdytojo pareigas suteikė Polocko arkivyskupas Feofanas, pats buvęs šio vienuolyno valdytoju¹⁸²³. Pastarasis veikiausiai paskyrė ir Šv. Išganytojo vienuolyno igumeną Parfeną (žr. 2 priedą).

b) Katalikų bažnyčios pareigūnai

Pareigybių genezė

Obolcų ir Vitebsko klebonai turėjo atsirasti įsteigus katalikiškas Obolcų ir Vitebsko parapijas. Obolcų parapinę bažnyčią 1387 m. birželio 1 d. fundavo Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila. Ši bažnyčia veikiausiai buvo įkurta Obolcuose gyvenusiems lietuviams, kurie galbūt buvo atkelti dar XIV a., Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo laikais¹⁸²⁴. Jogailos fundacinėje privilegijoje užsimenama apie Obolcų klebono, vikaro ir klieriko (?) (*clericus*) materialinį aprūpinimą¹⁸²⁵. Tačiau vėlesniuose šaltiniuose minimi tik Obolcų klebonai. Pirmasis mums žinomas klebonas Vaitiekus šaltiniuose pirmą kartą minimas praėjus beveik pusantro šimto metų nuo minėtos fundacinės privilegijos pasirodymo – 1529 m. (žr. 2 priedą).

Tikslaus laiko, kuomet buvo įsteigta Vitebsko parapiinė Švč. Trejybės bažnyčia ir vietos klebono pareigybė, nežinome. Kai kurių istorikų teigimu, katalikų bažnyčia Vitebske egzistavo jau XV a. pradžioje, o galbūt ir dar anksčiau. Ji turėjo būti įkurta iš Livonijos atvykstančių vokiečių pirklių reikmėms¹⁸²⁶. Tačiau neaišku, ar šią bažnyčią galima tapatinti su tiriamuoju laikotarpiu Vitebske egzistavusia parapiine Švč. Trejybės bažnyčia, kurią sprendžiant iš 1503 m. rugpjūčio 1 d. Lietuvos valdovo Aleksandro rašto, buvo materialiai aprūpinę Lietuvos valdovai¹⁸²⁷. Ankstyviausias mums žinomas Vitebsko klebono pareigybės paminėjimas yra Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteiktųjų knygoje¹⁸²⁸. Šios knygos įrašai datuojami pirmaisiais Kazimiero valdymo dešimtmečiais. Tad Vitebsko klebono pareigybė (veikiausiai ir parapiinė bažnyčia) atsirado ne vėliau kaip XV a. viduryje.

¹⁸²³ *ABK*, t. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 178, с. 60.

¹⁸²⁴ Žr. Baronas D., Dubonis A., Petrauskas R., 2011, p. 86; Ochmański J., 1967, s. 147–158; Ochmański J., 1972, s. 83–85; Гурская Ю., Вайткявичус В., 2008, s. 9–10.

¹⁸²⁵ *KDKW*, t. 1, z. 1, dok. nr. 9, s. 19.

¹⁸²⁶ Trajdos T. M., 1983, s. 28–29.

¹⁸²⁷ *LM* 5, dok. nr. 548, p. 364–365.

¹⁸²⁸ *LM* 3, p. 31.

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto 1558 m. gegužės 27 d. išleistu raštu priskyrus Vitebsko parapiją Vilniaus kapitulai¹⁸²⁹, susidarė prielaidos Vitebsko parapijos pareigybių pokyčiams. 1560 m. mirė Vitebsko klebonas Juozapas Jasinskis¹⁸³⁰, tačiau naujas klebonas nebuvo paskirtas. Vietoj jo Vilniaus kapitula 1563 m. paskyrė nuolatinį Vitebsko vikarą, kuris atlikinėjo ir klebono pareigas (buvo viceklebonu). Nuolatinis vikaras pagalbai skyrė kitą vikarą¹⁸³¹. Vienintelis mums žinomas nuolatiniam Vitebsko vikarui talkinusio vikaro paminėjimas datuojamas 1564 m. (žr. 2 priedą).

Pareigūnų prerogatyvos

Apie Obolcų ir Vitebsko parapijų pareigūnų sielovadines funkcijas (sakramentų teikimą, tikėjimo tiesų mokymą) informacijos neturime. Tiriamuoju laikotarpiu Vitebsko žemėje neabejotinai vyravo stačiatikiai, tad Katalikų bažnyčios pareigūnų sielovadinės funkcijos šiame regione veikiausiai buvo menkai išplėtos. Tačiau katalikų Vitebsko žemėje neabejotinai būta. Anksčiau minėjome, kad Obolcų parapiinė bažnyčia veikiausiai buvo įkurta Obolcuose gyvenusiems lietuviams. Vitebske šaltiniai mini lietuvius ir lenkus. Antai Vitebsko žemei suteiktose Lietuvos valdovų privilegijose minimas valdovo įsipareigojimas nepažeidinėti Vitebske stačiatikiais pakrikštytų lietuvių bei lenkų teisių¹⁸³². Atrodo, kad šis įsipareigojimas buvo taikomas asmenims, kurių tėvai ar tolimesni protėviai buvo katalikai. 1551 m. sprendžiant tarp Vitebsko klebono Juozapo Jasinskio ir Sapiegų kilusį konfliktą klebono pavaldiniai buvo įpareigoti duoti priesaiką Vitebske esančiuose maldos namuose – lenkai ir lietuviai parapiinėje Švč. Trejybės bažnyčioje, o rusėnai stačiatikių cerkvėje¹⁸³³.

Nemažai duomenų turime apie Obolcų ir Vitebsko parapijų pareigūnų veiklą administruojant bažnytines valdas. Antai Obolcų klebonams buvo

¹⁸²⁹ LMAVB RS, f. 6, b. 209; ten pat, f. 43, b. 23256.

¹⁸³⁰ LKMAM, t. 31. Serija B, t. 2, p. 179.

¹⁸³¹ Plg. Bružaitė R., 2012, p. 40; LKMAM, t. 31. Serija B, t. 2, p. 37, 351.

¹⁸³² Pavyzdžiui, žr. 1503 m. liepos 16 d. išduoto Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro raštą (LM 5, dok. nr. 255, p. 163: „Такъже котории будут, литвин або лях, крещены были у Витебъску в рускую веру, а хто ис того роду и тепере живеть, того нам не рушити, права их хрестияньского ни въ чомъ не ломити.“).

¹⁸³³ LMAVB RS, f. 20, b. 46, l. 3: „А о бои и о вси тые кривды и шкоды мает врьдник и слуга его и подданные князя ардяконовы [Juozapo Jasinskio – A.J.] на местцу Витебску присегу вчинити – ляховы и литва в костеле Светои Троицы, а рус в церкви руской.“

pavaldus bažnytinis Viaticės dvaras¹⁸³⁴, Sviečės ežeras¹⁸³⁵, o Vitebsko klebonams ir nuolatiniais vikarams – bažnytiniai Soricos¹⁸³⁶, Komorų, Rudakų¹⁸³⁷ dvarai, Lepelio dvaras su valsčiumi¹⁸³⁸, įvairios kitos valdos¹⁸³⁹. Tikslių duomenų apie Obolcų parapijos valdų lokalizaciją neturime. Tiesa, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos 1387 m. fundacinėje privilegijoje minima, kad Obolcų parapinei bažnyčiai suteiktas Sviečės ežeras yra 4 mylių atstumu nuo Lukomlio¹⁸⁴⁰. Pastaroji vietovė buvo netoli Obolcų¹⁸⁴¹. Labiausiai tikėtina, kad Obolcų parapijos valdos driekėsi aplink Obolcus (t. y. pietinėje Vitebsko žemės dalyje). Tuo tarpu Vitebsko parapijos valdos driekėsi Vitebsko žemės centrinėje dalyje aplink Vitebską ir vakarinėje regiono dalyje, pasienyje su Polocko žeme (Soricos dvaras), taip pat Polocko žemės pietinėje dalyje (Lepelio dvaras su valsčiumi) (žr. 1 priedą, 2 ir 3 kartoschemas). Tiesa, tiriamojo laikotarpio pabaigoje Vitebsko parapija Lepelyje nebeturėjo valdų. Čia XVI a. septintame dešimtmetyje buvo statoma Lietuvos didžiojo kunigaikščio pilis¹⁸⁴².

Vitebsko klebonai užsiiminėjo ir karčemų administravimu. Pagal Lietuvos valdovų suteiktas privilegijas jie turėjo teisę patys vieni laikyti karčemas Vitebske ir dviejų mylių spinduliu aplink jį¹⁸⁴³. Klebonai galėjo ne patys administruoti Vitebsko karčemas, bet išnuomoti jas kitiems asmenims¹⁸⁴⁴. Būtent iš karčemų gaunamos pajamos ir gausios valdos lėmė tai, kad XVI a. Vitebsko parapija buvo tarp turtingiausių LDK katalikiškų

¹⁸³⁴ ИИОМ, вып. 20, с. 74.

¹⁸³⁵ KDKW, t. 1, z. 1, dok. nr. 9, s. 19.

¹⁸³⁶ LMAVB RS, f. 43, b. 16812, l. 12; ten pat, b. 16892, l. 1–2; LVIA, MKF-2, knyga nr. 267, l. 289.

¹⁸³⁷ LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 10228, l. 1, 3, 5. Plg. XVI a. pabaigoje minimi bažnytiniai Komorų ir Rudakų kaimai, o ne dvarai (LVIA, f. 604, ap. 1, b. 2, l. 77–78; ten pat, SA, b. 4790, l. 636v–638v).

¹⁸³⁸ LMAVB RS, f. 20, b. 46, l. 3; Судебная книга. 1533–1540, док. № 185, с. 322.

¹⁸³⁹ Apie Vitebsko parapijai priklausiusias bažnytines valdas informacijos randame 1561 m. datuojamame registre (LMAVB RS, f. 43, b. 23262, l. 1–8). Taip pat žr. KDKW, t. 1, z. 2, dok. nr. 412, s. 477; LM 5, dok. nr. 548, p. 365; LMAVB RS, f. 43, b. 203, l. 58; ten pat, b. 23211, l. 1v, 4; ten pat, b. 23214, l. 1v, 3; ten pat, b. 23224, l. 1–4.

¹⁸⁴⁰ KDKW, t. 1, z. 1, dok. nr. 9, s. 19.

¹⁸⁴¹ Žr. žemėlapi: Спирьдонаў М. Ф., Аршанскі павет у канцы XVI ст. // Насевіч В., 2007a, с. 253.

¹⁸⁴² LMAVB RS, f. 6, b. 252, l. 1; ten pat, f. 43, b. 23273, l. 1. Plačiau žr. Довгялло Д. И., 1905, с. 6–7.

¹⁸⁴³ Žr. LM 5, dok. nr. 548, p. 364–366; LMAVB RS, f. 43, b. 203, l. 58v–62; ten pat, b. 23215; ten pat, b. 23217; LVIA, MKF-2, knyga nr. 239, l. 134–136.

¹⁸⁴⁴ LM 251, dok. nr. 9, p. 32–34; LMAVB RS, f. 43, b. 16829.

parapijų¹⁸⁴⁵. Tačiau Vitebsko karčemų laikymo monopolis ir bažnytinių valdų gausa sudarė sąlygas parapijos pareigūnų bei bažnytinių valdų administratorių nuolatiniams konfliktams su kitais Vitebsko žemės gyventojais ir nesibaigiantiems teisiniams ginčams¹⁸⁴⁶.

1560 m. mirus paskutiniam Vitebsko klebonui Juozapui Jasinskiui, Vitebsko karčemų administravimą ir kitus Vitebsko parapijos reikalus į savo rankas perėmė Vilniaus kapitula¹⁸⁴⁷. Vėliau Vitebsko karčemas veikiausiai administravo kapitulos paskirtas nuolatinis Vitebsko vikaras. Jam buvo būdingos ir kitos klebono funkcijos¹⁸⁴⁸. Tuo tarpu apie nuolatiniam vikarui talkinusio vikaro funkcijas informacijos neturime. Veikiausiai jos buvo siauresnės nei nuolatinio vikaro. Paprastai vikarai katalikiškose parapijose padėdavo klebonui atlikinėti sielovadines funkcijas¹⁸⁴⁹. Galbūt tuo pačiu užsiiminėjo ir nuolatiniam Vitebsko vikarui talkinęs vikaras.

Pareigybių skyrimo tvarka

Obolcų ir Vitebsko parapinės bažnyčios buvo funduotos Lietuvos didikų kunigaikščių. Tad jie ir turėjo teisę skirti vietas klebonus. Tačiau mums yra žinomos tik vieno Obolcų klebono – Motiejaus Radziminskio – paskyrimo į šias pareigas aplinkybės. 1568 m. birželio 27 d. raštu Lietuvos didysis kunigaikštis informavo Vilniaus vyskupą Valerijoną Protasevičių, jog suteikė Obolcų klebono pareigas Motiejui Radziminskiui¹⁸⁵⁰. Jis kaip Obolcų klebonas pirmą kartą minimas dar prieš pasirodant šiam raštui, 1568 m. gegužės 29 d.¹⁸⁵¹ Todėl galima teigti, kad Obolcų klebono pareigas Radziminskis gavo prieš 1568 m. gegužės 29 d.

1558 m. Vitebsko parapija buvo priskirta Vilniaus kapitulai. Todėl netrukus pasikeitė ir parapiją administruojantys pareigūnai bei jų skyrimo tvarka. 1560 m. mirė paskutinis Vitebsko klebono pareigas ėjęs asmuo (Juozapas Jasinskis). Vietoj klebono Vilniaus kapitula 1563 m. paskyrė nuolatinį Vitebsko vikarą, kuris faktiškai atlikinėjo ir klebono pareigas. Nuolatinium Vitebsko vikaru tapęs Severinas Pankovskis pats skyrė kitą

¹⁸⁴⁵ Ochmański J., 1972, s. 102, 106.

¹⁸⁴⁶ Pavyzdžiui, žr. *LMAVB RS*, f. 20, b. 46; ten pat, f. 43, b. 16809; 16812; 16816; 16817; 16819–16821; 16823; 16832; 16834; 16889; 16891; 23206; 23207; 23219; 23248; 23252; *LVA*, MKF-2, knyga nr. 239, l. 134–136; ten pat, knyga nr. 246, l. 372v–374.

¹⁸⁴⁷ *LMAVB RS*, f. 43, b. 16831; 16835.

¹⁸⁴⁸ Bružaitė R., 2012, p. 34, 40; *LKMAM*, t. 31. *Serija B*, t. 2, p. 351.

¹⁸⁴⁹ Bružaitė R., 2012, p. 34.

¹⁸⁵⁰ *LM 530*, dok. nr. 69, p. 66.

¹⁸⁵¹ *LVA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 308v.

vikarą, turėjusį jam padėti atlikinėti pareigas. Vienintelis mums žinomas Vitebsko vikaro pareigas ėjęs Pankovskio padėjėjas buvo Albertas, minimas 1564 m.¹⁸⁵²

Pareigūnai ir jų karjeros ypatybės

1392–1579 m. rugpjūčio 30 d. šaltiniuose minima 11 Vitebsko žemėje pareigas ėjusių Katalikų bažnyčios pareigūnų. Iš jų 4 buvo Obolcų klebonai (Jonas Gaika, Martynas Leščinskis, Motiejus Radziminskis ir Vaitiekus), 5 – Vitebsko klebonai (Jurgis Chvalčevskis, Juozapas Jasinskis, Stanislovas Motiejevičius Kucharskis, Laurynas Miendzyleskis ir Jonas Silvijus (Amatas) Sicilietis) ir po 1 Vitebsko nuolatinį vikarą (Severinas Pankovskis) bei Vitebsko vikarą (Albertas). Mums žinoma dalies šių asmenų kilmė ir kitos turėtos pareigos. Jonas Silvijus Sicilietis buvo kilęs iš Palermo miestiečių, o Jurgis Chvalčevskis, Stanislovas Motiejevičius Kucharskis, Laurynas Miendzyleskis ir Motiejus Radziminskis buvo kilę iš Lenkijos bajorų¹⁸⁵³. Apie kitų Vitebsko žemėje pareigas ėjusių Katalikų bažnyčios pareigūnų kilmę duomenų neturime. Tačiau mažai tikėtina, kad jie buvo kilę iš Vitebsko žemės.

Sprendžiant pagal XIV–XVI a. LDK katalikų dvasininkų prozopografinį žinyną parengusių Lietuvos ir Lenkijos istorikų surinktus duomenis, dauguma XVI a. pareigas ėjusių Obolcų ir Vitebsko klebonų buvo užmezgę glaudžius ryšius su Lietuvos valdovų Žygimanto Senojo ir Žygimanto Augusto aplinka bei Katalikų bažnyčios hierarchais. Obolcų klebonas Martynas Leščinskis per savo karjerą taip pat yra buvęs valdovo Žygimanto Augusto kapelionu bei Ainos klebonu¹⁸⁵⁴. Vitebsko klebonai Jurgis Chvalčevskis, Juozapas Jasinskis, Laurynas Miendzyleskis ir Jonas Silvijus Sicilietis per savo karjerą buvo gavę žymiai daugiau įvairių bažnytinių pareigybių nei Martynas Leščinskis¹⁸⁵⁵. Neabejotina, kad visiems šiems asmenims Vitebsko klebono pareigos nebuvo pačios svarbiausios, tik vienos iš daugelio. Visais atvejais pastebimi itin glaudūs, ilgalaikiai Vitebsko klebonų ryšiai su Lietuvos valdovais ir Katalikų bažnyčios hierarchais. Jonas Silvijus Sicilietis priklausė Lietuvos valdovo Žygimanto Senojo aplinkai,

¹⁸⁵² Plg. Bružaitė R., 2012, p. 40; *LKMAM, t. 31. Serija B*, t. 2, p. 37, 351.

¹⁸⁵³ *LKMAM, t. 31. Serija B*, t. 2, p. 133, 187, 208, 361. Dėl Motiejaus Radziminskio kilmės vietos žr. Drungilas J., 2018, p. 168.

¹⁸⁵⁴ *LKMAM, t. 31. Serija B*, t. 2, p. 235.

¹⁸⁵⁵ Ten pat, p. 133–134, 179–181, 187–188, 208–209.

auklėjo jo sūnų Žygimantą Augustą¹⁸⁵⁶. Jurgis Chvalčevskis priklausė valdovo Žygimanto Senojo ir jo žmonos Bonos Sforcos aplinkai, vadovavo Žygimanto Augusto dvarui LDK, buvo jo finansinis patarėjas¹⁸⁵⁷. Laurynas Miendzyleskis buvo valdovo Žygimanto Senojo sekretoriumi, Gniezno arkivyskupo Jono Laskio globotiniu¹⁸⁵⁸. Juozapas Jasinskis yra buvęs Vilniaus vyskupo Pauliaus Alšėniškio išdininku, valdovo Žygimanto Augusto sekretoriumi¹⁸⁵⁹.

¹⁸⁵⁶ Ten pat, p. 133.

¹⁸⁵⁷ Ten pat, p. 187.

¹⁸⁵⁸ Ten pat, p. 209.

¹⁸⁵⁹ Ten pat, p. 179–180.

IV. APIBENDRINIMAS

A. Teritorinė struktūra

Tiriamuoju laikotarpiu svarbiausi administraciniai centrai Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemėse buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio pilys. Nemažos reikšmės taip pat turėjo valdovo dvarai ir valsčiai. Kiekvienas regionas pasižymėjo savitu valdovo pilių, dvarų ir valsčių tinklu, jų skaičius laikui bėgant kisdavo dėl valdovo žemėvaldos politikos¹⁸⁶⁰.

7 lentelėje ir 1 priedo 2–4 kartoschemose pateikti duomenys aiškiai rodo, kad labiausiai išplėtotą administracinę struktūrą tiriamuoju laikotarpiu buvo susiformavusi Vitebsko žemėje. Šio regiono atveju teko įvesti geografinę skirtį, išskiriant 4 Vitebsko žemės teritorinių darinių (1. Vitebsko pavietį; 2. Oršos pavietį; 3. Obolų dvarą; 4. Ozeriščės ir Usviato valsčių bei Ozeriščės pilies) grupes. Gerokai sudėtingesnės, palyginus su Smolensko ir Polocko žemėmis, Vitebsko žemės administracinės struktūros ir pareigybių sistemos susiformavimą nulėmė bent keletas veiksnių. Vienas svarbiausių veiksnių – MDK kaimynystė ir karinė grėsmė. Šios valstybės kariuomenei 1514 m. užėmus beveik visą Smolensko žemės teritoriją Vitebsko žemės rytinis pakraštys ėmė ribotis su MDK. Todėl natūraliai išaugo Oršos pilies kaip gynybinio forposto LDK rytiniame pasienyje reikšmė. XVI a. pirmoje pusėje ji tapo atskiro pavieto Vitebsko žemės sudėtyje centru, o 1564–1566 m. LDK vidaus reformos tik įtvirtino anksčiau susiformavusią Vitebsko ir Oršos pavietų skirtį.

Priešingai nei Vitebsko žemėje, Smolensko ir Polocko žemėse pagrindinių galios centrų vaidmuo priklausė tik centrinėms regionų pilims – Smolenskui ir Polockui. Iki pat šių pilių prijungimo prie MDK 1514 ir 1563 m. kitos pilys Smolensko ir Polocko žemėse svarbesnio vaidmens nevaicino. Kodėl taip nutiko? Smolensko žemėje naujiems galios centrams iškilti tiesiog pritrūko laiko. XV a. pabaigoje Smolensko žemės Dorogobužo pilyje atsirado šių pilį administruojantis valdovo pareigūnas. Galbūt laikui bėgant ši pilis būtų tapusi tokia pat svarbi kaip ir Orša Vitebsko žemėje. Tačiau 1500–1503 m. karo metu Dorogobužą užėmė MDK kariuomenė. Po šio karo jis buvo pripažintas MDK. Dar prieš tai, 1486–1494 m. karo metu MDK kariuomenė užėmė Smolensko žemėje buvusią Viazmos pilį. Todėl XVI a.

¹⁸⁶⁰ Apie Lietuvos didžiojo kunigaikščio žemėvaldos LDK ypatybes XV–XVI a. plačiau žr. Блануца А., 2017.

pradžioje gerokai sumažėjusioje Smolensko žemės teritorijoje vienintele pilimi liko Smolenskas. Iki 1514 m. naujų pilių šiame regione nespėta pastatyti. Tuo tarpu Polocko žemė iki XVI a. vidurio patyrė sąlyginai mažesnę MDK karinę grėsmę, kadangi MDK kariniai antpuoliai tuo metu dažniausiai būdavo organizuojami ne iš šiaurės (t. y. ne Polocko žemės kryptimi), o iš rytų (į Smolensko, Seversko, Vitebsko žemes, Okos aukštupį). Todėl Polocko žemėje naujų pilių statyba prasidėjo tik XVI a. viduryje (tuo metu pastatyta Drisa) ir suintensyvėjo MDK kariuomenei 1563 m. užėmus Polocko pilį.

Vitebsko žemės teritorinės struktūros nevienalytiškumą nulėmė ir kitas veiksnys. XVI a. pirmoje pusėje dalis šio regiono teritorijų buvo suteikta Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Aleksandro ir Žygimanto Senojo žmonoms Elenai ir Bonai Sforcai. Vitebsko žemėje Elena buvo gavusi Obolcų ir Smolnianų dvarus, o Bona Sforca – Obolcų dvarą ir Ozeriščės bei Usviato valsčius. Dėl to šiose valdose (išskyrus galbūt Smolnianų dvarą) ėmė formuotis atskiri valdovių skiriamų pareigūnų sluoksniai. Atrodo, kad tik Smolnianų dvaras, trumpai priklausęs Elenai, netapo atskiru administraciniu centru ir liko Oršos pavieto dalimi. Tuo tarpu Obolcų dvaras ir Ozeriščės bei Usviato valsčiai tapo atskirais teritoriniais dariniais Vitebsko žemės pietinėje (Obolcų dvaras) ir šiaurinėje (Ozeriščės bei Usviato valsčiai) dalyse. Jie berods neįėjo į Vitebsko ir Oršos pavietų teritorijas iki pat 1564–1566 m. reformų. Nežinia, kodėl minėtos valdovės valdų gavo būtent Vitebsko žemėje, o ne Smolensko ir Polocko žemėse. Obolcų atveju reikšmės galbūt turėjo tai, kad čia buvo katalikų parapijos centras.

Polocko žemės išskirtinumas bendrame tiriamų regionų kontekste – didelė valdovo pilių gausa (žr. 7 lentelę). Šis aspektas tiesiogiai susijęs su nepalankia LDK Livonijos karo eiga ir Polocko pilies bei didelės dalies Polocko žemės teritorijos netektimi 1563 m. Siekdama išvengti didesnių teritorinių nuostolių LDK centrinė valdžia valstybės sudėtyje išlikusioje Polocko žemės dalyje inicijavo naujų pilių statybas. XVI a. septintame ir aštuntame dešimtmetyje čia iškilo naujos Belmakovo, Čiašnikų, Dysnos, Kopeco, Lepelio, Tečės, Ulos, Ušačų, Večeljės, Voronečo pilys (žr. 1 priedą, 4 kartoschemą). Kiek anksčiau, XVI a. penktame dešimtmetyje Polocko žemės teritorijoje buvo pastatyta Drisos pilis. Tuo tarpu gerokai mažiau nuo MDK karinių antpuolių Livonijos karo metu nukentėjusioje Vitebsko žemėje XVI a. septintame dešimtmetyje buvo pastatyta tik viena nauja pilis – Surazas.

Smolensko žemė XV–XVI a. pradžioje išsiskyrė itin dideliu Lietuvos valdovo dvarų ir valsčių skaičiumi (žr. 7 lentelę ir 1 priedo 2 kartoschemą).

Didelį valdovo dvarų skaičių šiame regione matyt turėtume sieti su Smolensko žemės prijungimo prie LDK 1395 m. aplinkybėmis. Šį įvykį aprašančiuose Naugardo pirmajame ir Nikono metraščiuose minima, kad užėmęs Smolenską Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas „užgrobė nesuskaičiuojamą daugybę dvarų“¹⁸⁶¹. Šis teiginys akivaizdžiai perdėtas, tačiau dvarų konfiskacija veikiausiai išties buvo vykdoma. Iš Lietuvos didžiajam kunigaikščiui nepaklusnių asmenų konfiskuoti dvarai turėjo tapti paties valdovo nuosavybe. Tuo tarpu didelį valdovo valsčių Smolensko žemėje skaičių turėtume sieti su ne kartą minėta praktika, kuomet LDK rusėniškuose regionuose bajorai gaudavo laikinai valdyti valsčius. Smolensko žemės bajorų teisė į dalies regiono valsčių valdymą buvo užfiksuota 1505 m. Smolensko žemei suteiktoje Lietuvos valdovo Aleksandro privilegijoje¹⁸⁶². Tuo tarpu Polocko ir Vitebsko žemėms suteiktomis Lietuvos valdovų privilegijomis ši teisė vietos bajorams nebuvo garantuota. Kita vertus, istoriografijoje yra atkreiptas dėmesys į tai, kad minėta valsčių dalijimo bajorams trumpalaikiam valdymui praktika Polocko žemėje ėmė nykti gerokai anksčiau nei Smolensko žemėje¹⁸⁶³.

7 lentelė. Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių administraciniai centrai 1392–1579 m.¹⁸⁶⁴

Administraciniai centrai →	Pilys	Dvarai	Valsčiai
Regionas ↓			
Smolensko žemė	Dorogobužas	Bolvaničiai	Buigorodas
	Smolenskas	Glušicai	Demena
		Ivanovas	Dmitrovas
		Jasenaja	Jelnia
		Krasnas	Kolugovičiai
		Maksimovas	Lučinas Gorodokas

¹⁸⁶¹ *ПСРЛ*, т. 4, с. 101; *ПСРЛ*, т. 11, с. 162.

¹⁸⁶² *LM 5*, dok. nr. 561, p. 377.

¹⁸⁶³ Apie Polocko žemės valsčių valdymo ypatumus plačiau žr. Хорошкевич А. Л., 2015, с. 334, 381.

¹⁸⁶⁴ Šioje lentelėje pabrauktos vietovės, kuriose egzistavo Magdeburgo teisę tiriamuoju laikotarpiu gavę miestai. Žalios spalvos linijomis atskiriamos Vitebsko žemės teritorinių darinių (1. Vitebsko pavieto; 2. Oršos pavieto; 3. Obolcų dvaro; 4. Ozeriščės ir Usviato valsčių bei Ozeriščės pilies) administracinių centrų grupės.

		Nemčinovas	Molochova
		Vopecas	Roslavlis
			Snopotas
			Šiujė
			Užeperetas
			Veržavas
Polocko žemė	Belmakovas	Belčica	Drisa
	Čiašnikai	Čersviatai	Morodna
	<u>Dysna</u>		Sebežas
	Drisa		
	Kopecas		
	Lepelis		
	<u>Polockas</u>		
	Tečė		
	Ula		
	Ušačai		
	Večeljė		
Voronečas			
Vitebsko žemė	Surażas	Ilemnica	Ozerecas
	Vitebskas	Liubaškovas	Veližas
		Lužosna	Žižecas
		Selecas	
	Borisovas	Smolnianai	Liubošanai
	Dubrovna		
	Kopysė		
	<u>Mogiliavas</u>		
	Orša		
		Obolcai	
	Ozeriščė		Ozeriščė
		Usviatas	

B. Pareigūnai

Pareigybių genezė

Pirmųjų Lietuvos didžiojo kunigaikščio skiriamų vietininkų atsiradimas Vitebsko, Polocko ir Smolensko pilyse XIV a. paskutiniajame dešimtmetyje

esmingai keitė Vitebsko, Polocko ir Smolensko žemių politinę padėtį ir pareigybių struktūras. Kitaip tariant, apie minėtus vietininkus ėmė formuotis visiškai naujos pareigybių sistemos. 8 lentelėje apibendrinti pirmuose trijuose šios disertacijos skyriuose pateikti duomenys apie pareigybių atsiradimo laiką rodo, kad nemaža dalis jų galėjo atsirasti dar tais laikais, kai visus tris regionus valdė kunigaikščiai, o ne Lietuvos didžiojo kunigaikščio vietininkai. Tačiau dėl duomenų stokos daugelio pareigybių atveju sudėtinga nustatyti net ir apytikslų atsiradimo laiką, todėl teko remtis įvairiomis prielaidomis.

Lyginant visų trijų regionų pareigybių struktūras akivaizdu, jog jos pasižymėjo savitumais. Smolensko žemės didžiausias išskirtinumas tas, kad joje egzistavo okolničiaus pareigybė, kuri tiriamuoju laikotarpiu nesutinkama ne tik Polocko ir Vitebsko, bet ir kitose LDK žemėse. Tiesa, ši pareigybė sutinkama rytinėje LDK kaimynėje – MDK¹⁸⁶⁵. Todėl galima teigti, kad okolničiaus pareigybė buvo paplitusi tik rytinėje Rusijos dalyje, o Polocko ir Vitebsko žemėse veikiausiai niekuomet neegzistavo¹⁸⁶⁶.

Lyginant nuo 1392/95 m. atsiradusias pareigybes taip pat galime įžvelgti Smolensko išskirtinumą. Čia egzistavo maršalkos, miesto seniūno ir taurininko pareigybės, nesutinkamos Polocke ir Vitebske. Miesto seniūno funkcijos atitiko vaitų funkcijas savivaldos teisių neturėjusiuose LDK miestuose (pavyzdžiui, Vitebske). Todėl tenka kalbėti tik apie specifinį pareigūno įvardijimą. Tuo tarpu Smolensko maršalkos ir taurininko pareigybės neturėjo analogų Polocke ir Vitebske. Net ir atlikus tyrimą lieka neaišku, kodėl šios dvi pareigybės atsirado tik Smolenske ir kodėl jos apskritai atsirado.

Polocko žemės išskirtinumas bendrame *pilies / žemės* teisei atstovavusių pareigūnų kontekste tas, kad čia tiriamuoju laikotarpiu nesutinkamos arklidininko ir medžioklio pareigybės, o pilininko pareigybė atsirado gerokai vėliau nei Smolenske ir Vitebske. Matyt tai nebuvo atsitiktinumas. Šioje vietoje derėtų prisiminti anksčiau aptartą 1475 m. kovo 27 d. Lietuvos

¹⁸⁶⁵ Okolničiaus pareigybė Maskvoje egzistavo jau XIV a. Ji sutinkama Maskvos kunigaikščio Dmitrijaus Ivanovičiaus Doniečio (1359–1389 m.) dvare (Корзинин А. Л., 2016, c. 60).

¹⁸⁶⁶ Dar iki tiriamojo laikotarpio pradžios Smolensko žemėje be okolničiaus buvo ir daugiau pareigybių, kurių šaltiniai nemini buvus Polocko ir Vitebsko žemėse. Viena iš tokių pareigybių – tūkstantininkas (plg. informaciją straipsniuose: Кучкин В. А., 2015, c. 59–62; Кучкин В. А., 2017, c. 117–118). Tuo tarpu į šiaurę nuo Polocko ir Vitebsko žemių buvusioje Naugardo respublikoje tūkstantininko pareigybė egzistavo dar ir tiriamuoju laikotarpiu (žr. Бассальго Л. А., 2013, c. 115–150; Несин М. А., 2017).

didžiojo kunigaikščio Kazimiero raštą dėl Polocko pilies remonto darbų. Jame minimas Polocko gyventojų pareiškimas valdovui, kad Polocke nuo seno nebuvo pilininko pareigybės ir kad pilies remonto darbus paprastai organizuoja Polocko vietininkas. Polockiečiai prašė valdovo patvirtinti senąją tvarką, o valdovas patenkino šį prašymą ir įsipareigojo neskirti pilininko¹⁸⁶⁷. Ši situacija nulėmė itin vėlyvą, palyginus su Smolensku ir Vitebsku, pilininko pareigybės Polocke atsiradimą. Tuo pačiu aptartas pavyzdys byloja apie tai, kad vieno ar kito pareigūno neegzistavimas tiriamuoju laikotarpiu gyvenusių žmonių galėjo būti suvokiamas kaip saugotina tvarka. Galbūt dėl to Polocko arklidininko bei medžioklio pareigybės taip niekuomet ir neatsirado.

Vitebske, priešingai nei Smolenske ir Polocke, tiriamuoju laikotarpiu nesutinkamas centrinės pilies (t. y. Vitebsko) tijūnas. Sunku pasakyti, kodėl šio pareigūno nebuvo. Galbūt tai lėmė panašios priežastys kaip ir Polocko pilininko pareigybės atveju. Vitebsko tijūno trūkumą turėjo kompensuoti aplink Vitebską buvusių valdovo dvarų tijūnai. Šie pareigūnai egzistavo ir Smolensko bei Polocko žemėse buvusiuose valdovų dvaruose.

Polocko žemė bendrame tiriamų regionų kontekste išsiskyrė tuo, kad čia (konkrečiau, regiono centre Polocke) egzistavo *miesto* / Magdeburgo teisei atstovavusių pareigūnų sluoksnis. Iki 1563 m. Polockas buvo vienintelis Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių miestas, gavęs miesto savivaldos teises. Tokio išskirtinumo priežastis nesunku paaiškinti. Polockas prekybinių kelių atžvilgiu užėmė žymiai geresnę padėtį nei Vitebskas ir Smolenskas, kadangi buvo arčiausiai Rygos uosto ir Baltijos jūros. Būtent intensyvi prekyba su Ryga lėmė Polocko miestiečių sluoksnio spartesnę raidą nei Vitebske ir Smolenske. Magdeburgo teisės suteiktis Polockui 1498 m. ir magdeburginių pareigūnų sluoksnio susiformavimas tik dar labiau įtvirtino išskirtinę Polocko ir vietos miestiečių padėtį tarp LDK šiaurės rytinių prekybinių centrų.

Vertinant bažnytinių pareigūnų sluoksnių genezės ypatumus susiduriame su savitomis problemomis. Neabejotina, kad dar iki tiriamojo laikotarpio pradžios Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemės buvo stačiatikių dominuojami regionai, kuriuose egzistavo Stačiatikių bažnyčios institucijos. Šių regionų centruose turėjo egzistuoti išplėtoti vienuolynų ir cerkvių tinklai. Tačiau problema ta, kad šie tinklai laikui bėgant neabejotinai kito, tačiau turimi šaltinių duomenys dažniausiai neleidžia atsekti pokyčių. Kitaip

¹⁸⁶⁷ LM 3, p. 29–30.

tariant, daugelio Smolensko, Polocko ir Vitebsko vienuolynų bei cerkvių, minimų tiriamojo laikotarpio šaltiniuose, tikslus atsiradimo ir išnykimo laikas mums nežinomas.

Lyginant bažnytinių pareigūnų sluoksnius Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemėse vėlgi tenka kalbėti apie pastarojo regiono išskirtinumą. Vitebsko žemėje, priešingai nei Smolensko ir Polocko žemėse, egzistavo Katalikų bažnyčios pareigūnų sluoksnis, ėmęs formuotis dar XIV a. pabaigoje (nuo Obolcų parapiinės bažnyčios fundavimo 1387 m.). Anksčiau esame minėję, kad Obolcuose katalikų bažnyčia veikiausiai buvo įkurta čia gyvenusiems lietuviams, galbūt atkeltiems dar Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo laikais. Tuo tarpu katalikų bažnyčios įkūrimo Vitebske priežastys ir motyvai mums visiškai neaiškūs. Beje, Polocke Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras 1498 m. fundavo katalikišką bernardinų vienuolyną ir bažnyčią. Tačiau apie juos administravusius bažnytinius pareigūnus, priešingai nei Obolcų ir Vitebsko bažnyčių atveju, nieko nežinome. Smolenske tiriamuoju laikotarpiu steigti katalikiškų bažnyčių ar vienuolynų berods net nemėginta.

8 lentelė. Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigybių atsiradimo laikas¹⁸⁶⁸

Regionas (galutinė chronologinė riba)	Pareigybės, atsiradusios iki 1392/95 m.	Pareigybės, atsiradusios nuo 1392/95 m.
Smolensko	(?) Smolensko arklidinin-	Smolensko vietininkas / vai-

¹⁸⁶⁸ Šioje lentelėje 1392 m. skiriamoji riba taikoma Polocko ir Vitebsko žemėms, o 1395 m. riba – Smolensko žemei atsižvelgiant į centrinių pilių vietininkų atsiradimo laiką. Atsižvelgiant į atliktą tyrimą, galutinė chronologinė riba Smolensko žemės atveju laikomi 1514 m., kai MDK kariuomenė užėmė Smolensko pilį, Polocko žemės atveju – 1563 m., kai MDK kariuomenė užėmė Polocko pilį, Vitebsko žemės atveju – 1564 m., kai prasidėjo LDK vidaus reformos ir MDK kariuomenė užėmė Ozeriščės pilį bei Ozeriščės ir Usviato valsčius. Raudonos spalvos linijomis atskiriamos pareigybių, susijusių su skirtingomis teisinėmis sistemomis (*pilies / žemės, miesto /* Magdeburgo ir kanonų teise), grupės, žalios spalvos linijomis – Vitebsko žemės teritorinių darinių (1. Vitebsko pavieto; 2. Oršos pavieto; 3. Obolcų dvaro; 4. Ozeriščės ir Usviato valsčių bei Ozeriščės pilies) pareigybių, susijusių su *pilies / žemės* teise, grupės, geltonos spalvos linijomis – Stačiatikių ir Katalikų bažnyčių pareigybių grupės. Prieš pareigybę nurodytas ženklas (?) reiškia, jog dėl jos priskyrimo vienam ar kitam chronologiniam laikotarpiui nesame visiškai tikri. Po pareigybės nurodytas ženklas (?) reiškia, jog dėl jos egzistavimo nesame visiškai tikri.

žemė (iki 1514 m.)	kas	vada
	(?) Smolensko išdininkas	Smolensko pavietininkis /
	(?) Smolensko medžioklis	pavaivadis
	Smolensko okolničius	valdovo dvarų vietininkai
	(?) Smolensko pilininkas	(?) Smolensko pilies raštininkas (?)
	(?) Smolensko raktininkas	
	Smolensko tijūnas	Smolensko maršalka
	(?) Smolensko tiltininkas	Smolensko miesto seniūnas
	(?) valdovo dvarų tijūnai	Smolensko taurininkas
	(?) valdovo valsčių valdytojai	Smolensko vėliavininkas Dorogobužo pilies valdytojas
	Smolensko vyskupas	
	Smolensko vienuolynų archimandritai ir igumenai	
	Smolensko cerkvių šventikai	
	Polocko žemė (iki 1563 m.)	(?) Polocko bebrininkas
(?) Polocko raktininkas		Polocko pavietininkis / pavaivadis
(?) Polocko tijūnas		
(?) Polocko tiltininkas		valdovo dvarų vietininkai
(?) Čersviatų dvaro tijūnas		(?) Polocko pilies raštininkas / rašovas
(?) Čersviatų dvaro patijūnis		Polocko pilininkas Polocko vėliavininkas
(?) valdovo valsčių valdytojai		Polocko miesto dešimtininkas
Polocko vyskupas / arkivyskupas		(?) Polocko miesto pavaiskis Drisos pilies valdytojas
Polocko vienuolynų archimandritai, igumenai ir valdytojai		Drisos pilies valdytojo pavaduotojas Sebežo valsčiaus valdytojas
Polocko cerkvių šventikai		Polocko miesto vaitas ¹⁸⁶⁹
		Polocko miesto lentvaitis

¹⁸⁶⁹ Tarp 1514 ir 1519 m. Lietuvos didysis kunigaikštis suteikė Polocko miesto vaito pareigas Polocko vaivadais.

		Polocko miesto burmistras
		Polocko miesto tarėjas
		Polocko miesto suolininkas
		Polocko miesto raštininkas / rašovas
Vitebsko žemė (iki 1564 m.)	(?) Vitebsko arklidininkas	Vitebsko vietininkas / vaivada
	(?) Vitebsko bebrininkas	
	(?) Vitebsko medžioklis	Vitebsko pavietininkis / pavai vadis
	(?) Vitebsko pilininkas	
	(?) Vitebsko raktininkas	valdovo dvarų vietininkai
	(?) Vitebsko tiltininkas	(?) Vitebsko pilies raštininkas / rašovas
	(?) valdovo dvarų tijūnai	
	(?) valdovo valsčių valdytojai	Vitebsko vėliavininkas
		Vitebsko miesto rašovas
	Polocko vyskupas / arkivyskupas	Vitebsko miesto vaitas
		Oršos pilies valdytojas
	Vitebsko vienuolynų archimandritai ir igumenai	Oršos pilies valdytojo pavaduotojas
	Vitebsko cerkvių šventikai	Oršos pilies raštininkas / rašovas
	(?) Obolcų klebonas	Oršos pilininkas
		Oršos miesto vaitas
		Oršos miesto vaito padėjėjas
		Dubrovnos pilies valdytojas
		Smolnianų dvaro valdytojas
		Obolcų dvaro valdytojas
		Obolcų dvaro valdytojo pavaduotojas
	Ozeriščės ir Usviato valsčių bei Ozeriščės pilies valdytojas	
	Ozeriščės ir Usviato valsčių bei Ozeriščės pilies valdytojo pavaduotojas	
	Ozeriščės valstiečių seniūnas	
	Usviato valstiečių seniūnas	

	Ozeriščės miesto vaitas
	(?) Vitebsko protopopas
	Vitebsko klebonas
	Vitebsko nuolatinis vikaras
	Vitebsko vikaras

MDK kariuomenei 1563 m. užėmus Polocko pilį, o 1564 m. – Ozeriščės pilį bei Ozeriščės ir Usviato valsčius ir 1564–1566 m. LDK įgyvendinus vidaus reformas Polocko ir Vitebsko žemių pareigybių sistemos kardinaliai pasikeitė. Tačiau dalis abiejų regionų pareigybių išnyko dar iki šių įvykių. Sprendžiant pagal turimus šaltinių duomenis (žr. 2 priedą), Polocko žemėje gerokai prieš 1563 m. neliko Polocko bebrininko, tijūno, miesto dešimtininko ir pavaiskio, Čersviatų dvaro tijūno, patijūnio ir valdovo valsčių Polocko žemėje (Drisos, Morodnos ir Sebežo) valdytojų pareigybių. Tuo tarpu Vitebsko žemėje dar prieš minėtus įvykius išnyko Vitebsko bebrininko, medžioklio, miesto rašovo, Vitebsko žemėje buvusių valdovo dvarų (Ilemnicos, Liubaškovo, Lužosnos ir Seleco) tijūnų, valdovo valsčių (Ozereco, Veližo ir Žizeco) valdytojų, Smolnianų ir Obolcų dvarų, XVI a. pirmoje pusėje priklausiusių Lietuvos valdovams Aleksandrui ir Žygimantui Senajam bei jų žmonoms Elenai ir Bonai Sforcai, valdytojų, Obolcų dvaro valdytojo pavaduotojo ir galbūt Oršos miesto vaito padėjėjo pareigybės.

Tiek Polocko, tiek ir Vitebsko žemėse dalies minėtų pareigybių išnykimą galima sieti su LDK ir MDK karais bei LDK teritoriniais nuostoliais. Dėl to Polocko žemėje neliko Sebežo valsčiaus, o Vitebsko žemėje – Ozereco, Veližo ir Žizeco valsčių valdytojų. Visi šie valsčiai XVI a. pirmoje pusėje buvo prijungti prie MDK. Vitebsko žemėje tuo pačiu metu neliko Smolnianų ir Obolcų dvarų valdytojų bei Obolcų dvaro valdytojo pavaduotojo pareigybių, kadangi šie dvarai nustojo buvę Lietuvos valdovų bei jų žmonių nuosavybe ir tapo eilinėmis privačiomis valdomis. Visų kitų minėtų Polocko ir Vitebsko žemių pareigybių išnykimą veikiausiai galima sieti su natūralia regionų raida. Šias pareigybes turėjusių pareigūnų funkcijos laikui bėgant matyt neteko prasmės.

1563 m. MDK kariuomenei užėmus Polocko pilį, Polocko žemėje neliko didžiosios dalies pareigybių – Polocko pavaivadžio, pilies raštininko / rašovo, pilininko, vėliavininko, visų magdeburginių Polocko miesto pareigūnų, Polocko vienuolynų archimandritų, igumenų ir valdytojų, cerkvių šventikų. Po šio įvykio liko tik Polocko vaivados, tiltininko, Drisos pilies valdytojo ir galbūt jo pavaduotojo pareigybės. Tiesa, Polocko vaivados

pareigų kurį laiką niekas neatlikinėjo, nes 1563 m. šias pareigas ėjęs Stanislovas Stanislovaitis Davaina buvo paimtas MDK kariuomenės į nelaisvę, o Polocko tiltininko pareigybė liko nominali ir po kelių metų išnyko (žr. 2 priedą). Tuo tarpu Vitebsko žemės pareigybių struktūrai MDK kariniai veiksmai XVI a. septintame dešimtmetyje turėjo žymiai mažesnę poveikį. 1564 m. MDK kariuomenei užėmus Vitebsko žemės šiaurinėje dalyje buvusią Ozeriščės pilį su Ozeriščės ir Usviato valsčiais, šiame regione neliko minėtos pilies ir valsčių valdytojo bei jo pavaduotojo, taip pat Ozeriščės ir Usviato valstiečių seniūnų bei Ozeriščės miesto vaito pareigybių. Tačiau visos kitos Vitebsko žemės pareigybės nepaisant MDK karinių veiksmų išliko.

Polocko ir Vitebsko žemių patirti nuostoliai buvo nevienodo masto, todėl ir LDK centrinės valdžios veiksmai abiejų regionų atžvilgiu buvo skirtingi. Po 1563 m. LDK sudėtyje išlikusioje Polocko žemės dalyje buvo pastatyta daug naujų pilių. Naujos pareigybės ir pareigūnai atsirado Čiašnikų, Dysnos, Lepelio, Tečės, Ulos, Večeljės, Voronečo pilyse, taip pat dar prieš 1563 m. pastatytoje Drisos pilyje (žr. 9 lentelę). Tuo tarpu gerokai mažiau nuo MDK karinių antpuolių nukentėjusioje Vitebsko žemėje XVI a. septintame dešimtmetyje buvo pastatyta tik viena nauja pilis – Surazas. Joje taip pat atsirado naujos pareigybės ir pareigūnai (žr. 9 lentelę).

1564–1566 m. LDK įgyvendintos administracinė ir teismų reformos neaplenkė ir Polocko žemės bei Vitebsko žemės Vitebsko ir Oršos paviėtų. Visuose trijuose administraciniuose vienetuose atsirado naujo tipo teismai (žemės, pilies ir pakamario) ir nauji pareigūnai – pakamariai, vazniai, žemės teismų teisėjai, pateisėjai, raštininkai, pilies teismo teisėjai. Polocko žemėje ir Vitebsko paviete atsirado kaštelionai, o Oršos paviete – maršalka. Ankstesnėse disertacijos dalyse minėjome, jog netekus Polocko pilies Polocko žemėje kilo teismų rezidavimo vietos problema, kuri iš esmės nebuvo išspręsta iki pat 1579 m., kuomet buvo atgauta Polocko pilis. Dėl Polocko pavieto centro konkuravusios Dysnos ir Lepelio pilys taip ir nesugebėjo išsikovoti šio statuso. Šios konkurencijos tam tikra išraiška galima laikyti labiausiai išplėtotas, palyginus su kitomis Polocko žemės pilimis, Dysnos ir Lepelio pilių pareigybių struktūras. Tuo tarpu Vitebsko ir Oršos pavietuose dėl teismų rezidavimo vietos 1564–1579 m. nekilo jokių problemų. Teismai rezidavo Vitebsko ir Oršos pilyse.

Oršos pavieto išskirtinumas bendrame Polocko ir Vitebsko žemių kontekste tas, kad jos ribos 1564–1566 m. reformų metu buvo gerokai išplėtos. Neaišku, kodėl LDK centrinė valdžia nusprendė išplėsti būtent šio pavieto ribas. Dėl tokio sprendimo Oršos pavieto pareigybių sistemą papildė

naujos pareigybės: Borisovo ir Mogiliavo pilių bei Liubošanų valsčiaus valdytojai, Mogiliavo miesto šimtininkas, vaitas ir pastarojo pavaduotojas, Mogiliavo pilies valdytojo pavaduotojas, pilies rašovas, raštininkas, paraštininkis ir pilininkas.

Vitebsko paviete egzistavo Vitebsko kamarininko ir vaiskio pareigybės, kurių tiriamojo laikotarpio šaltiniai nemini buvus Oršos paviete ir Polocko žemėje. Kamarininkus galima priskirti prie smulkiausių pavieto pareigūnų, kurių veikla buvo reglamentuota Antrajame Lietuvos Statute. Jie buvo pakamarių pavaduotojai. Pakamariai tiriamuoju laikotarpiu neabejotinai egzistavo ne tik Vitebsko paviete, bet ir Oršos paviete bei Polocko žemėje. Todėl tikėtina, kad ir pastaruosiuose dviejuose administraciniuose vienetuose egzistavo kamarininkai, tik neturime išlikusių jų paminėjimų. Tuo tarpu vaiskio pareigybė tiriamuoju laikotarpiu veikiausiai iš tiesų atsirado tik Vitebske, kadangi šio pareigūno nebuvo privalu skirti kiekviename paviete. Neaišku, kodėl šis pareigūnas pirmiausia atsirado būtent Vitebske, o ne Oršoje ar Polocko žemėje. Polocke ir Oršoje vaiskiai atsirado kiek vėliau nei Vitebske – XVI a. paskutiniaisiais dviem dešimtmečiais¹⁸⁷⁰.

1563–1579 m. Polocko ir Vitebsko žemėse miesto savivaldos teises buvo gavę du miestai – Dysna (1569 m. sausio 20 d.) ir Mogilivas (1577 m. sausio 28 d.). Dysna turėjo kompensuoti Polocko netektį ir perimti padauguvio prekybinės arterijos kontrolę. Atrodo, LDK centrinė valdžia buvo numačiusi, kad Dysna perims ir Polocko miesto valdymo tradicijas. Abiejų miestų valdymo bendras bruožas – vaito pareigas ėjo pilies valdytojas. Taip būdavo ne visuose magdeburginiuose LDK miestuose (tarp tokių miestų ir Mogilivas).

LDK centrinės valdžios pasirinkimo suteikti Magdeburgo teisę būtent Dysnos miestui motyvai aiškūs. 1563 m. MDK kariuomenei užėmus svarbiausią Polocko žemės prekybinį centrą Polocką jo vietą natūraliai turėjo užimti kitas palankią geografinę padėtį užimantis šio regiono miestas. Būtent tokia padėtimi prie Dauguvos įsikūrusi Dysna ir pasižymėjo. Tuo tarpu Vitebsko žemės atveju paaiškinti, kodėl Magdeburgo teisė buvo suteikta ne Vitebskui ir Oršai, bet būtent Mogilivui, ne taip paprasta. Visi šie trys miestai buvo įsikūrę prie pagrindinių prekybinių arterijų (Vitebskas įsikūręs

¹⁸⁷⁰ Polocko vaiskio pareigybė neabejotinai egzistavo XVI a. devintame dešimtmetyje (žr. Радаман А. А., 2003, с. 224). Ankstyviausias mums žinomas Oršos vaiskio pareigybės paminėjimas datuojamas 1592 m. gegužės 14 d. Tuo metu šias pareigas ėjo Vasilijus Nemira (*LMAVB RS*, f. 16, b. 202/4, l. 516).

prie Dauguvos upės, Mogilias ir Orša – prie Dniepro upės) ir tiriamuoju laikotarpiu turėjo ganėtinai stiprias miestiečių bendruomenes, kurių interesams atstovavo vaitai ir įvairūs kiti pareigūnai. Tačiau po 1564–1566 m. LDK vidaus reformų pavietų centrų statusas buvo pripažintas tik Vitebskui ir Oršai, o Mogilias administraciniu požiūriu tebuvo tik eilinė Oršos pavieto pilis. Tad kodėl tiriamuoju laikotarpiu Magdeburgo teisę gavo būtent Mogilias, o ne Vitebskas ir Orša?

Ieškodami atsakymo į šį klausimą galime remtis lenkų istoriko Henryko Łowmiańskiego atliktu Mogiliaso ūkinės struktūros XVI a. tyrimu¹⁸⁷¹. Istoriko teigimu, 1514 m. MDK kariuomenei užėmus Smolenską, svarbiausio LDK prekybinio punkto valstybės rytuose vaidmenį iš Smolensko perėmė būtent Mogilias. H. Łowmiański taip pat pažymi, kad Orša negalėjo įgyti tokio vaidmens, kadangi jos apylinkėse vyko intensyviausi LDK ir MDK kariniai susidūrimai. Šalia Oršos buvusi Šklovo vietovė neturėjo pilies, kuri būtų užtikrinusi prekybos saugumą ir apsaugą nuo MDK karinių antpuolių. Tuo tarpu Mogilias turėjo pilį ir buvo toliau nuo intensyviausių karinių susidūrimų zonos¹⁸⁷².

Vitebsko geografinės padėties trūkumas palyginus su Mogiliasu išryškėjo Livonijos karo metu. MDK kariuomenei 1563 m. užėmus Polocką ir nemažą dalį Polocko žemės bei Dauguvos upės baseino teritorijos, prekių gabenimas iš Vitebsko į Rygą šia upe buvo sutrikdytas. Tuo tarpu Dniepro upės baseine įsikūrusiems LDK prekybiniams centrams, įskaitant Mogiliasą, Livonijos karo veiksmai didesnės reikšmės neturėjo. Todėl galima teigti, kad XVI a. LDK ir MDK karinių konfliktų keliamos suirutės Mogiliasui didelės žalos nepadarė. Sąlygos vystytis prekybai čia buvo palankesnės nei Oršoje ir Vitebske.

9 lentelėje pateikti duomenys leidžia teigti, jog Mogiliaso miesto magdeburginių pareigybių sistema buvo gerokai labiau išplėtotą nei Dysnos miesto atveju. Pastarajame mieste, sprendžiant pagal tiriamojo laikotarpio šaltinių duomenis, nebuvo šimtininko, miesto tarno, paždininkio, pavaisio ir amatininkų seniūnų pareigybių, kurios sutinkamos Mogiliasve. Tačiau būtina atsižvelgti į tai, kad tirdami Mogiliaso miesto pareigybių struktūrą galėjome remtis išlikusiomis ankstyviausiomis Mogiliaso miesto knygomis, kurios imtos pildyti netrukus po Magdeburgo teisės suteikimo šiam miestui. Tuo tarpu tirdami Dysnos miesto pareigybių struktūrą galėjome remtis tik

¹⁸⁷¹ Łowmiański H., 1983, s. 466–530.

¹⁸⁷² Ten pat, p. 466, 511.

pavieniais negausiais šaltinių duomenimis. Todėl gali būti, kad šiame mieste tiriamuoju laikotarpiu egzistavo ir daugiau pareigybių.

9 lentelė. Polocko ir Vitebsko žemių pareigybės iki 1563/64 m. ir vėliau¹⁸⁷³

Regionas	Pareigybės, išnykusios 1563/64 m. arba anksčiau ¹⁸⁷⁴	Pareigybės, atsiradusios nuo 1563/64 m. ¹⁸⁷⁵
Polocko žemė	Polocko bebrininkas	Polocko kaštelionas
	Polocko pavietininkis / pavai vadis	Polocko pakamaris
		Polocko pavieto vaznys
	Polocko pilies raštininkas / rašovas	Polocko pavieto žemės teismo teisėjas
	Polocko pilininkas	Polocko pavieto žemės teismo pateisėjis
	Polocko tijųnas	
	Polocko vėliavininkas	Polocko pavieto žemės teismo raštininkas
	Polocko miesto dešimtininkas	
	Polocko miesto pavaiskis	Dysnos pilies valdytojas
Čersviatų dvaro tijųnas	Dysnos pilies valdytojo pava-	

¹⁸⁷³ Atsižvelgiant į atliktą tyrimą, skiriamąja riba Polocko žemės atveju laikomi 1563 m., kai MDK kariuomenė užėmė Polocko pilį, o Vitebsko žemės atveju – 1564 m., kai prasidėjo LDK vidaus reformos ir MDK kariuomenė užėmė Ozeriščės pilį bei Ozeriščės ir Usviatio valsčius. Galutine chronologine riba, kaip ir viso tyrimo atveju, laikoma Polocko pilies susigrąžinimo data – 1579 m. rugpjūčio 30 d. Raudonos spalvos linijomis atskiriamos pareigybių, susijusių su skirtingomis teisinėmis sistemomis (*pilies / žemės, miesto / Magdeburgo ir kanonų teise*), grupės, žalios spalvos linijomis – Vitebsko žemės teritorinių darinių (1. Vitebsko pavieto; 2. Oršos pavieto; 3. Obolcų dvaro; 4. Ozeriščės ir Usviatio valsčių bei Ozeriščės pilies) pareigybių, susijusių su *pilies / žemės teise*, grupės. Prieš pareigybę nurodytas ženklas (?) reiškia, jog dėl jos priskyrimo vienam ar kitam chronologiniam laikotarpiui nesame visiškai tikri. Po pareigybės nurodytas ženklas (?) reiškia, jog dėl jos egzistavimo nesame visiškai tikri.

¹⁸⁷⁴ Turimos omenyje pareigybės, nustojusios egzistuoti LDK sudėtyje išlikusiose Polocko ir Vitebsko žemių teritorijose. Kai kurios pareigybės (pavyzdžiui, Ozeriščės ir Usviatio valstiečių seniūnai, Ozeriščės miesto vaitas) MDK okupuotose abiejų regionų teritorijose ir toliau egzistavo.

¹⁸⁷⁵ Turimos omenyje ne vien tik atsiradusios naujos pareigybės, bet ir tos pareigybės, kurios įsiliejo į Vitebsko žemės pareigybių sistemą 1564–1566 m. LDK vidaus reformų metu išplėtus Vitebsko žemės Oršos pavieto ribas. Dalis pareigybių, egzistavusių prie Oršos pavieto prijungtose vietovėse (Borisove, Liubošanuose, Mogiliave), neabejotinai atsirado dar prieš minėtas reformas.

	Čersviatų dvaro patijūnis	duotojas
	valdovo dvarų vietininkai	Dysnos pilies teismo teisėjas
	valdovo valsčių (įskaitant ir Sebežo valsčių) valdytojai	Dysnos pilies raštininkas
		Dysnos pilininkas
	Polocko miesto vaitas	Dysnos miesto vaitas ¹⁸⁷⁶
	Polocko miesto lentvaitis	Drisos pilininkas
	Polocko miesto burmistras	Drisos miesto vaitas
	Polocko miesto tarėjas	Lepelio pilies valdytojas
	Polocko miesto suolininkas	Lepelio pilies valdytojo pavaduotojas
	Polocko miesto raštininkas / rašovas	Lepelio pilies raštininkas
	Polocko vienuolynų archimandritai, igumenai ir valdytojai	Tečės pilies valdytojas
		Ulos pilies valdytojas
	Polocko cerkvių šventikai	Ulos pilies valdytojo pavaduotojas
		Ulos miesto vaitas
		Večeljės pilies valdytojas
		Voronečo pilies valdytojas
		Voronečo pilies rašovas
		Dysnos miesto lentvaitis
		Dysnos miesto burmistras
		Dysnos miesto tarėjas
		Dysnos miesto suolininkas
		Dysnos miesto raštininkas (?)
Vitebsko žemė	Vitebsko bebrininkas	Vitebsko kaštelionas
	Vitebsko medžioklis	Vitebsko pakamaris
	Vitebsko miesto rašovas	Vitebsko kamarininkas
	valdovo dvarų tijūnai	Vitebsko pavieto vaznys
	valdovo dvarų vietininkai	Vitebsko pavieto žemės teismo teisėjas
	valdovo valsčių valdytojai	teisėjas
	(?) Oršos miesto vaito padėjėjas	Vitebsko pavieto žemės teismo pateisėjis

¹⁸⁷⁶ Suteikus Dysnos miestui Magdeburgo teisę Dysnos miesto vaito pareigas ėmė atlikinėti Dysnos pilies valdytojas.

Smolnianų dvaro valdytojas	Vitebsko pavieto žemės teismo raštininkas
Obolcų dvaro valdytojas	
Obolcų dvaro valdytojo pavaduotojas	Vitebsko pilies paraštininkis
	Vitebsko pilies teismo teisėjas
Ozeriščės ir Usviato valsčių bei Ozeriščės pilies valdytojas	Vitebsko vaiskis
	Suražo pilies valdytojas
	Suražo pilies valdytojo pavaduotojas
Ozeriščės ir Usviato valsčių bei Ozeriščės pilies valdytojo pavaduotojas	Suražo pilininkas
	Suražo miesto vaitas
Ozeriščės valstiečių seniūnas	Suražo miesto burmistras
	Suražo miesto tarėjas
Usviato valstiečių seniūnas	Suražo miesto suolininkas
Ozeriščės miesto vaitas	Oršos pakamaris
	Oršos pavieto maršalka
	Oršos pavieto vaznys
	Oršos pavieto žemės teismo teisėjas
	Oršos pavieto žemės teismo pateisėjis
	Oršos pavieto žemės teismo raštininkas
	Oršos pilies paraštininkis
	Oršos pilies teismo teisėjas
	Oršos vėliavininkas
	Kopysės pilies valdytojas
	Borisovo pilies valdytojas
	Liubošanų valsčiaus valdytojas
	Mogiliavo pilies valdytojas
	Mogiliavo pilies valdytojo pavaduotojas
	Mogiliavo pilies rašovas
	Mogiliavo pilies raštininkas
	Mogiliavo pilies paraštininkis

	Mogiliavo pilininkas
	Mogiliavo miesto vaitas ¹⁸⁷⁷
	Mogiliavo miesto vaito pavaduotojas ¹⁸⁷⁸
	Mogiliavo miesto šimtininkas ¹⁸⁷⁹
	Mogiliavo miesto burmistras
	Mogiliavo miesto tarėjas
	Mogiliavo miesto suolininkas
	Mogiliavo miesto raštininkas
	Mogiliavo miesto tarnas
	Mogiliavo miesto paįždininkis
	Mogiliavo miesto pavaiskis
	Mogiliavo miesto amatininkų seniūnai

Pareigūnų prerogatyvos

Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnų prerogatyvas sudėtinga lyginti, kadangi didžiąją dalį tiriamojo laikotarpio jos nebuvo detaliai juridiškai apibrėžtos ir įvairiuose LDK regionuose galėjo skirtis. Šiuo atžvilgiu padėtis iš esmės pasikeitė tik 1566 m. priėmus Antrąjį Lietuvos Statutą, kuriame buvo reglamentuotos ir suvienodintos didesnės dalies LDK pavių pareigūnų prerogatyvos. Iki tol pareigūnų valdžios mastą dažnai lemdavo įvairūs veiksniai – vietos tradicija, pareigūnų asmeninės savybės, valdovo ir įtakingiausių valstybės pareigūnų parama ir kt.

Pamėginti palyginti svarbiausių tiriamų regionų pareigūnų – Smolensko, Polocko ir Vitebsko vietininkų bei vaivadų – kompetencijos ribas ir prerogatyvas galime palyginę šių pareigūnų savivalės atvejus. Šiuo požiūriu galime įžvelgti Smolensko ir Vitebsko vietininkų bei vaivadų elgsenos panašumą ir tam tikrą Polocko vietininkų bei vaivadų elgsenos išskirtinumą. XV–XVI a. pirmoje pusėje Smolensko ir Vitebsko vietininkai bei vaivados buvo linkę pažeidinėti vietos gyventojų teises, keisti nusistovėjusią kitų

¹⁸⁷⁷ Suteikus Mogiliavo miestui Magdeburgo teisę tapo magdeburginiu pareigūnu.

¹⁸⁷⁸ Suteikus Mogiliavo miestui Magdeburgo teisę tapo magdeburginiu pareigūnu – Mogiliavo miesto lentvaičiu.

¹⁸⁷⁹ Suteikus Mogiliavo miestui Magdeburgo teisę tapo magdeburginiu pareigūnu.

vietos valdžios pareigūnų skyrimo tvarką ir kontroliuoti jų atliekamas funkcijas. Atrodo, kad nuo tokių veiksmų kentėjo daugumos Smolensko ir Vitebsko žemių socialinių sluoksnių atstovai – kunigaikščiai, bajorai, miestiečiai, prastuomenė (*черные люди*). Tuo tarpu Polocko vietininkai ir vaivados tiriamuoju laikotarpiu palaikė ganėtinai glaudžius ryšius su Polocko žemės kunigaikščiais bei bajorais ir nebuvo linkę pažeidinėti jų teisių. Ypač svarbi šiems pareigūnams buvo Polocko žemės bajorijos parama, kadangi čia šis sluoksnis buvo konsoliduotas žymiai labiau nei Smolensko ir Vitebsko žemėse. Polocko žemės visuomeniniame ir politiniame gyvenime tiriamuoju laikotarpiu pastebimas akivaizdus vienos bajorų giminės – Korsakų – dominavimas. Tuo tarpu Smolensko ir Vitebsko žemėse bajorijos sluoksniai nebuvo tokie stiprūs. Šiuose regionuose nepastebimas vienos bajorų giminės iškilimo fenomenas. Veikti tokiomis sąlygomis Smolensko ir Vitebsko vietininkams bei vaivadoms buvo gerokai lengviau nei Polocko vietininkams bei vaivadoms.

Vertinant Smolensko, Polocko ir Vitebsko vietininkų bei vaivadų prerogatyvų skirtumus taip pat verta prisiminti, jog tarp 1514 ir 1519 m. Lietuvos didysis kunigaikštis suteikė Polocko vaivada Polocko miesto vaito pareigas. Nuo to laiko iki pat 1563 m., kai Polocką užėmė MDK kariuomenė, Polocko vaivada paskirtas asmuo automatiškai tapdavo ir Polocko miesto vaitu. Tokia padėtis sudarė puikias sąlygas vaivadoms kištis į vietos miestiečių reikalus ir gausinti savo pajamas naudojantis miesto ištekliais. Smolensko ir Vitebsko vietininkai bei vaivados neturėjo tokių pačių sąlygų, kadangi Smolensko ir Vitebsko miestiečių bendruomenių materialinė padėtis buvo prastesnė nei Polocke. Pastarojo gyventojai buvo suėmę į savo rankas visos šiaurės rytinės LDK dalies prekybą su Ryga. Todėl nieko keisto, kad tiriamuoju laikotarpiu Magdeburgo teisę gavo būtent Polockas, o ne Smolenskas ir Vitebskas. Tiesa, pastaruosiuose dviejuose miestuose egzistavo pareigūnai, atstovavę vietos miestiečių interesams – Smolensko miesto seniūnas ir Vitebsko miesto vaitas. Smolensko ir Vitebsko vietininkai bei vaivados tiriamuoju laikotarpiu neatlikinėjo minėtų pareigūnų funkcijų. Todėl galima teigti, kad šių vietininkų ir vaivadų prerogatyvos buvo siauresnės nei Polocko miesto vaito pareigas ėjusių Polocko vaivadų prerogatyvos.

Smolensko, Polocko ir Vitebsko vietininkų bei vaivadų prerogatyvas galima lyginti atsižvelgiant ir į įvairius kitus tiriamų regionų pareigybių sistemų raidos ypatumus. Esame minėję, kad Kazimiero valdymo laikais Polocke nebuvo pilininko pareigybės, o už pilies remonto darbų organizavimą buvo atsakingas Polocko vietininkas. Tuo tarpu Smolenske ir

Vitebske pilininkai veikiausiai atsirado dar prieš tiriamojo laikotarpio pradžią (žr. 8 lentelę). Todėl pilies priežiūros aspektu Polocko vietininko prerogatyvos iki XVI a. pradžios (t. y. iki Polocko pilininko pareigybės atsiradimo (žr. 2 priedą)) buvo didesnės nei Smolensko ir Vitebsko vietininkų prerogatyvos.

Nors Smolensko, Polocko ir Vitebsko vietininkai bei vaivados buvo svarbiausi tiriamų regionų pareigūnai, jų administracinė valdžia šiuose regionuose nebuvo tolygi. Šioje vietoje verta prisiminti ne kartą minėtą V. Volungevičiaus pilių regionų koncepciją, pagal kurią pilių valdytojų administracinė valdžia apėmė pilims tiesiogiai pavaldžias teritorijas. Smolensko, Polocko ir Vitebsko pilių regionus galima identifikuoti pagal Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemėse egzistavusių Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvarų, kurie buvo pavaldūs minėtiems vietininkams bei vaivadoms, tinklus. Ankstesniuose disertacijos skyriuose identifikavome šiuos dvarus. Neabejotina, kad jie egzistavo netoli centrinių pilių (Smolensko, Polocko ir Vitebsko) ir nebuvo tolygiai pasiskirstę Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių teritorijose. Tad kyla klausimas, kaip Smolensko, Polocko ir Vitebsko vietininkų bei vaivadų administracinė valdžia reiškėsi ten, kur nebuvo jų kontroliuojamų Lietuvos valdovo dvarų.

Esame minėję, jog Smolensko ir Polocko žemėse iki pat Smolensko ir Polocko pilių prijungimo prie MDK 1514 ir 1563 m. būtent šios pilys abiejuose regionuose buvo pačios svarbiausios, o kitų pilių reikšmė buvo gerokai mažesnė. Tačiau Smolensko ir Polocko vietininkams bei vaivadoms tekdavo dalytis valdžia su valdovo skiriamais valsčių valdytojais. Minėtų vietininkų ir vaivadų administracinė valdžia veikiausiai neapėmė privačių Viazmos (Smolensko žemėje) ir Lukomlio (Polocko žemėje) pilių. Smolensko vietininkas XV a. pabaigoje turėjo dalytis administracine valdžia su Smolensko žemės Dorogobužo pilies valdytoju. Tačiau tuo pačiu metu, LDK ir MDK karų pradžioje, Smolensko vietininko karinė valdžia apėmė ne tik Smolensko žemę, bet ir gretimas teritorijas – Bielsko ir Okos aukštupio kunigaikštystes, Briansko ir Toropco pilis. Polocko ir Vitebsko vietininkai bei vaivados tokia plačia karine valdžia tiriamuoju laikotarpiu nedisponavo. Atrodo, kad ji apsiribojo tik Polocko ir Vitebsko žemių teritorijomis.

Daugiausia skirtingų valdžios centrų, be jokios abejonės, egzistavo Vitebsko žemėje. Čia iki 1564–1566 m. LDK vidaus reformų be valstybinės Vitebsko pilies egzistavo ir daugiau tokių pilių (Dubrovna, Orša, Ozeriščė bei Surazas), taip pat privati Drucko pilis, XVI a. pirmoje pusėje Lietuvos valdovų ir jų žmonių tiesiogiai valdomi Obolcų ir Smolnianų dvarai, Ozeriščės ir Usviato valsčiai. Ypač reikšminga buvo Oršos pilis, XVI a.

pirmoje pusėje tapusi atskiro pavieta Vitebsko žemėje centru. Minėtų administracinių centrų ir teritorinių vienetų atžvilgiu Vitebsko vietininkų ir vaivadų administracinė valdžia reikėsi silpnai arba buvo visai nepastebima. Veikiausiai turėtume kalbėti tik apie šių pareigūnų aukščiausią karinę valdžią Vitebsko žemėje. Taigi iki 1564–1566 m. LDK vidaus reformų Vitebsko žemėje administracinė valdžia buvo išskaidyta gerokai labiau nei Smolensko ir Polocko žemėse.

XVI a. pradžioje Smolensko, Polocko ir Vitebsko vietininkai LDK kanceliarijos dokumentuose imti sistemingai vadinti vaivadomis. Tai susiję su naujų LDK administracinių vienetų – vaivadijų steigimo procesu. Tačiau tiksliai pasakyti, kaip šie pokyčiai paveikė vaivadomis tapusių Smolensko, Polocko ir Vitebsko vietininkų prerogatyvas, sudėtinga. Neturime išlikusių dokumentų, kuriais valdovas būtų reglamentavęs šių pareigūnų statuso pokyčius¹⁸⁸⁰. Visgi atlikus tyrimą galima teigti, kad vaivados statusą gavusių Smolensko, Polocko ir Vitebsko vietininkų prerogatyvos esmingai nepakito. Kita vertus, šis statusas garantavo aukštesnę padėtį LDK Ponų taryboje, o po Liublino unijos – vietą ATR Senate.

Apie žemesniųjų Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnų, atstovavusių *pilies / žemės* teisei, prerogatyvų skirtumus iki Antrojo Lietuvos Statuto priėmimo informacijos iš esmės neturime. Kiekvienas regionas pasižymėjo savo valdymo tradicijomis, tad ir pareigūnų funkcijos skirtingose vietose galėjo skirtis. Tačiau turimi šaltinių duomenys neleidžia šių skirtumų identifikuoti. 1566 m. priėmus Antrąjį Lietuvos Statutą buvo reglamentuotos ir unifikuotos svarbiausių pavieta pareigūnų ir teismų kompetencijos ribos. Atlikus tyrimą galime teigti, jog 1566–1579 m. ne tik Lietuvos valdovas, bet ir Polocko bei Vitebsko žemių pareigūnai stengėsi nuosekliai laikytis šio Statuto normų.

Atskirai turėtume vertinti magdeburginių miestų pareigūnų prerogatyvas. Tiriamuoju laikotarpiu Magdeburgo teisę buvo gavę Polocko žemės Polocko ir Dysnos miestai bei Vitebsko žemės Oršos pavieta Mogiliavo miestas. Atlikus tyrimą nelieka abejonių, jog šių miestų pareigūnų prerogatyvos buvo platesnės nei Magdeburgo teisės neturėjusių Smolensko, Polocko ir Vitebsko

¹⁸⁸⁰ Plg. 1413 m. Horodlėje įvykusiame Lenkijos ir LDK atstovų suvažiavime priimtu Lenkijos karaliaus Jogailos ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto aktu buvo oficialiai įsteigtos Vilniaus ir Trakų vaivadų pareigybės (1413 m. *Horodlės aktai*, dok. nr. 3, p. 50: „*Taip pat Lenkijos Karalystės pavyzdžiu visiems laikams turi būti įkurtos ir įsteigtos aukštos pareigos, vietos ir pareigybės, būtent Vilniuje – Vilniaus vaivada ir kaštelionas ir galop Trakuose ir kitose vietovėse, kur mums atrodys reikalinga, savo nuožiūra.*“).

žemių miestų pareigūnų prerogatyvos. Ankstesniame poskyryje minėjome, jog bendras Polocko ir Dysnos miestų valdymo bruožas buvo tas, jog vaito pareigas ėjo pilies valdytojas. Tuo tarpu Mogiljave miesto vaito ir pilies valdytojo pareigas ėjo skirtingi asmenys. Sunku pasakyti, kas lėmė šį skirtumą (skirtingos regionų valdymo tradicijos?). Visuose trijuose miestuose be vaito egzistavo ir lentvaičio, burmistro, tarėjo, suolininko ir veikiausiai miesto raštininko pareigybės. Visgi jų prerogatyvų skirtumų negalime išvelgti dėl nevienodo informacijos kiekio. Apie Mogiljavo miestą po Magdeburgo teisės suteikimo informacijos gausu, Polocko miesto atveju informacijos gerokai mažiau, o Dysnos miesto atveju – visai mažai.

Dėl informacijos stokos sunku išvelgti skirtumus ir tarp daugelio Stačiatikių bažnyčios pareigūnų Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemėse – vienuolynų archimandritų, igumenų ir valdytojų, cerkvių šventikų, protopopų – prerogatyvų. Kiek daugiau informacijos turime tik apie pagrindinius Stačiatikių bažnyčios pareigūnus – Smolensko vyskopus ir Polocko vyskopus bei arkivyskopus. XV a. pradžioje Polocko vyskupas įgijo aukštesnį arkivyskupo titulą, o Smolensko vyskupas tiriamuoju laikotarpiu nesugebėjo jo įgyti. Tačiau atrodo, kad arkivyskupo titulas ženklino ne platesnes nei vyskupų prerogatyvas, o tik aukštesnę padėtį bendroje Kijevo metropolijos bažnytinėje hierarchijoje. Visgi Polocko arkivyskupams tai buvo labai svarbu. 1511 m. Brastos seimo metu vykusiame Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo ir Ponų tarybos teisme tuometinis Polocko arkivyskupas Eufemijus buvo priverstas ginti savo teisę vadintis arkivyskupu, kurią kvestionavo Kijevo metropolitas Josifas II Soltanas ir teisę į anksčiau nusistovėjusią Polocko arkivyskupo padėtį bendroje Kijevo metropolijos bažnytinėje hierarchijoje, kurią kvestionavo Vladimiro ir Brastos arkivyskupas Vasijanas¹⁸⁸¹.

Polocko arkivyskupai Smolensko vyskupų atžvilgiu išsiskyrė ne tik aukštesniu titulu bet ir gerokai platesniu geografiniu veiklos arealu. XV a. viduryje – XVI a. Polocko arkivyskupų jurisdikcijai buvo pavaldžios Polocko ir Vitebsko žemės, Breslauja, Mstislavlis, Rygoje buvusi polockiečių įkurta Šv. Mikalojaus cerkvė. Tuo tarpu Smolensko vyskupų jurisdikcijai XV a. viduryje – 1514 m. buvo pavaldi tik Smolensko žemė.

Tiriamuoju laikotarpiu Vitebsko žemė bendrame mūsų tiriamų regionų kontekste išsiskyrė tuo, kad tik joje egzistavo Katalikų bažnyčios pareigūnai. Veikdami stačiatikių dominuojamame regione jie savo įtaka negalėjo

¹⁸⁸¹ Варонін В., 2009b, с. 63.

konкуруoti su Stačiatikių bažnyčios pareigūnais. Tačiau Katalikų ir Stačiatikių bažnyčių pareigūnų funkcijos Vitebsko žemėje berods buvo panašios – tikičiųjų sielovada, maldos namų priežiūra, turto valdymas.

Pareigybių skyrimo tvarka

Tiriamuoju laikotarpiu Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigybių skyrimo tvarka pasižymėjo tam tikrais bendrais bruožais ir skirtumais, kuriuos galime išvelgti palyginę 10–14 lentelėse susistemintą informaciją. Bendra visiems trims regionams buvo tai, jog daugumą *pilies / žemės* teisei atstovavusių pareigūnų skirdavo Lietuvos didysis kunigaikštis, o į regionų gyventojų poziciją suteikiant pareigybes iki 1564–1566 m. LDK vidaus reformų būdavo atsižvelgiama retai. Visgi galimybė išreikšti savo poziciją jiems neabejotinai buvo svarbi. 1440 m. Smolenske kilusio sukilimo metu sukilėliai iš pradžių išrinko Smolensko vaivada kunigaikštį Andrejų Dmitrijevičių Dorogobužietį, o kiek vėliau išrinko savo valdovu ir pasikvietė į Smolenską kunigaikštį Jurgį Lengvenaitį¹⁸⁸². Tačiau šie sprendimai nebuvo sankcionuoti LDK centrinės valdžios, todėl suvoktini kaip neteisėti. Neturime informacijos, jog tiriamuoju laikotarpiu Lietuvos didysis kunigaikštis būtų suteikęs kokią nors Smolensko žemės pareigybę vietos gyventojų išrinktam kandidatui (žr. 10 lentelę). Polocke XVI a. viduryje atsilaisvinus pilininko pareigybei, vietos bajorai susirinko į sueigą ir išrinko pilininku Polocko bajorą Vasilijų Michailovičių Korsaką. Tačiau ši sueiga nebuvo laikoma neteisėta ar prieštaraujančia LDK centrinės valdžios interesams. Valdovas 1552 m. ne tik patvirtino Korsakui Polocko pilininko pareigybę, bet ir suteikė jo prašytas Polocko tįjūno bei raktininko pareigybes¹⁸⁸³. Tame pačiame dešimtmetyje Vitebsko miesto vaito pareigybę gavo Vitebsko miestiečių kandidatas Steponas Timofejevičius Luskina¹⁸⁸⁴, o Oršos miesto vaito pareigybę – Oršos miestiečių išrinktas Michailas Ivanovičius Mylnikovas (miestiečiai išrinko ir 6 vaito padėjėjus)¹⁸⁸⁵. Visgi šiuos 3 atvejus turėtume laikyti išimtiniais. Suteikiant vieną ar kitą pareigybę žymiai svarbesnis valdovui būdavo Polocko ir Vitebsko vietininkų bei vaivadų, kitų įtakingų LDK pareigūnų užtarimas.

Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių gyventojams buvo aktualu išvengti svarbiausių vietos valdžios pareigūnų – Smolensko, Polocko ir

¹⁸⁸² Полехов С. В., 2014b, с. 187–189.

¹⁸⁸³ *МБКЛ* 28, дак. № 148, с. 188–189.

¹⁸⁸⁴ *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 86–87v.

¹⁸⁸⁵ *Акты ИОЗР*, т. 1, док. № 181, с. 212.

Vitebsko vietininkų bei vietininkų – savivalės ir išsaugoti savo teises. Polocko ir Vitebsko žemėms suteiktose Lietuvos valdovų privilegijose buvo įrašyti punktai, suteikiantys teisę vietos gyventojams rinkti kandidatus Polocko ir Vitebsko vietininko ar vaivados pareigoms užimti ir kreiptis į valdovą dėl neįtikusio vietininko ar vaivados nušalinimo nuo pareigų. Atlikus tyrimą galime teigti, jog iš tiesų Polocko ir Vitebsko žemių gyventojai tiriamuoju laikotarpiu nerinkdavo kandidatų minėtoms pareigoms užimti. Pagrindinė sprendimo teisė priklausė Lietuvos didiesiems kunigaikščiams (žr. 11 ir 12 lenteles). Tačiau vietos gyventojai turėdavo realią galimybę kreiptis į valdovą dėl Polocko ir Vitebsko vietininkų bei vaivadų nušalinimo nuo pareigų.

Smolensko žemei suteiktose Lietuvos valdovų privilegijose nebuvo įtraukti punktai, suteikiantys teisę vietos gyventojams rinkti kandidatą į Smolensko vietininko ar vaivados pareigas ir prašyti valdovo nušalinti šį pareigūną. Kyla klausimas, kodėl šie punktai buvo įtraukti tik į Polocko ir Vitebsko žemėms suteiktas privilegijas. Smolensko žemė prie LDK buvo prijungta gerokai vėliau nei Polocko ir Vitebsko žemės. Todėl Smolensko žemės gyventojų lojalumas LDK centrinei valdžiai XV a. turėjo kelti daugiau abejonių nei Polocko ir Vitebsko žemių gyventojų lojalumas.

Vitebsko žemės išskirtinumas bendrame mūsų tiriamų regionų kontekste tas, jog dalį vietos valdžios pareigybių galėdavo skirti Lietuvos didžiųjų kunigaikščių žmonos. Turime omenyje Aleksandro ir Žygimanto Senojo žmonas Eleną ir Boną Sforcą, kurioms XVI a. priklausė Obolcų ir Smolnianų dvarai bei Ozeriščės ir Usviato valsčiai. Šios disertacijos trečiajame skyriuje aptarėme turimus duomenis apie šių valdovių paskirtus Obolcų dvaro ir Ozeriščės bei Usviato valsčių valdytojus.

Polocko žemė išsiskyrė tuo, jog iki 1563 m. joje buvo vienintelis Magdeburgo teisę turėjęs miestas Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemėse – Polockas. Ši teisė lėmė ne tik miesto savivaldai atstovavusių naujų pareigūnų atsiradimą, bet ir specifinės jų skyrimo tvarkos susiformavimą. Daugumą Polocko miesto pareigūnų skirdavo kiti šio miesto pareigūnai. Valdovas berods skirdavo tik Polocko miesto vaitą ir kai kuriais atvejais lentvaitį (žr. 11 lentelę).

Neabejotina, jog dar iki 1564–1566 m. LDK vidaus reformų dalis *pilies / žemės* teisei atstovavusių Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnų turėjo teisę skirti kai kuriuos kitus vietos valdžios pareigūnus (žr. 10–14 lenteles). Valdovo pilių ir dvarų valdytojai skirdavo savo pavaduotojus, pilių valdytojai veikiausiai skirdavo dar ir pilių raštininkus, o Čersviatų dvaro tįjūnai veikiausiai skirdavo savo pavaduotojus – patijūnius.

Šios disertacijos trečiajame skyriuje esame aptarę atvejus, kuomet Vitebsko vaivados XVI a. pirmoje pusėje mėgino kištis į kitų Vitebsko žemės pareigybių skyrimo tvarką ir neteisėtai skirdavo pareigūnus. To meto šaltiniuose minimi atvejai, kuomet Vitebsko vaivados suteikė Vitebsko bebrininko, medžioklio ir tiltininko pareigas savo tarnams, nors šių pareigų suteikimas buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio prerogatyva. Panašūs nelegalaus pareigų suteikimo atvejai laikui bėgant galbūt būtų paplitę ir Smolenske, kurio vietininkai XV a. nevengdavo pažeidinėti vietos gyventojų teises. Tačiau tokia praktika nesusiformavo, nes Smolensko pilis ir beveik visa Smolensko žemės teritorija 1514 m. buvo prijungta prie MDK.

10 lentelė. Su *pilies / žemės* teise susijusių Smolensko žemės pareigybių suteikčių praktika 1395–1514 m.¹⁸⁸⁶

Pareigybės suteikties būdas →	Suteikia valdovas	Suteikia Smolensko vietininkas / vaivada	Kandidatų renka Smolensko žemės gyventojai
Pareigybė ↓			
Smolensko vietininkas / vaivada	+		
Smolensko pavietininkis / pavaivadis		+	
Smolensko arklidininkas	+		
Smolensko išdininkas	+		
Smolensko maršalka	(?)+		
Smolensko medžioklis	+		
Smolensko miesto seniūnas	+		
Smolensko okolničius	+		
Smolensko pilies raštininkas (?)		(?)+	
Smolensko pilininkas	+		
Smolensko raktininkas	+		
Smolensko taurininkas	+		

¹⁸⁸⁶ Pasirinktas chronologinis laikotarpis atitinka Smolensko žemės priklausomybės LDK laikotarpį. Po pareigybės nurodytas ženklas (?) reiškia, jog dėl jos egzistavimo nesame visiškai tikri. Ženklas (+) reiškia, jog dėl pareigybės suteikties būdo nesame visiškai tikri.

Smolensko tijūnas	+		
Smolensko vėliavininkas	+		
Dorogobužo pilies valdytojas	+		
valdovo valsčių valdytojai	+		
valdovo dvarų tijūnai	(?)+		
valdovo dvarų vietininkai		+	

11 lentelė. Su *pilies / žemės* ir *miesto* / Magdeburgo teise susijusių Polocko žemės pareigybių suteikčių praktika 1392–1563 m.¹⁸⁸⁷

Pareigybės suteikties būdas →	Suteikia valdovas	Suteikia kiti Polocko žemės pareigūnai	Kandidatą renka Polocko žemės gyventojai
Pareigybė ↓			
Polocko vietininkas / vaivada	+		
Polocko pavietininkis / pavaivadis		+	
Polocko bebrininkas	+		
Polocko pilies raštininkas / rašovas		+	
Polocko pilininkas	+		+
Polocko raktininkas	+		
Polocko tijūnas	+		
Polocko tiltininkas	+		
Polocko vėliavininkas	+		
Polocko miesto dešimtininkas	+		
Polocko miesto pavaiskis	+		

¹⁸⁸⁷ 1392 m. skiriamoji riba ženklina Polocko vietininko pareigybės atsiradimo laiką, o 1563 m. skiriamoji riba – laiką, kuomet MDK kariuomenė užėmė Polocko pilį. Raudonos spalvos linija atskiriamos pareigybių, susijusių su skirtingomis teisinėmis sistemomis (*pilies / žemės* ir *miesto* / Magdeburgo teise), grupės. Ženklas (?) + reiškia, jog dėl pareigybės suteikties būdo nesame visiškai tikri.

Drisos pilies valdytojas	+		
Drisos pilies valdytojo pavaduotojas		+	
Čersviatų dvaro tįjūnas	(?)+		
Čersviatų dvaro patijūnis		(?)+	
valdovo dvarų vietininkai		+	
valdovo valsčių valdytojai	+		
Polocko miesto vaitas ¹⁸⁸⁸	+		
Polocko miesto lentvaitis	+	+	
Polocko miesto burmistras		+	
Polocko miesto tarėjas		+	
Polocko miesto suolininkas		(?)+	
Polocko miesto raštininkas / rašovas		+	

12 lentelė. Su *pilies / žemės* teise susijusių Vitebsko žemės pareigybių suteikčių praktika 1392–1564 m.¹⁸⁸⁹

Pareigybės suteikties būdas →	Suteikia valdovas arba jo žmona	Suteikia kiti Vitebsko žemės pareigūnai	Kandidatą renka Vitebsko žemės gyventojai
Pareigybė ↓			

¹⁸⁸⁸ Tarp 1514 ir 1519 m. Lietuvos didysis kunigaikštis suteikė Polocko miesto vaito pareigas Polocko vaivadais.

¹⁸⁸⁹ 1392 m. skiriamoji riba ženklina Vitebsko vietininko pareigybės atsiradimo laiką, o 1564 m. skiriamoji riba – laiką, kuomet prasidėjo LDK vidaus reformos ir MDK kariuomenė užėmė Ozeriščės pilį bei Ozeriščės ir Usviato valsčius. Žalios spalvos linijomis atskiriamos Vitebsko žemės teritorinių darinių (1. Vitebsko pavieto; 2. Oršos pavieto; 3. Obolcų dvaro; 4. Ozeriščės ir Usviato valsčių bei Ozeriščės pilies) pareigybių, susijusių su *pilies / žemės* teise, grupės. Ženklas (?)+ reiškia, jog dėl pareigybės suteikties būdo nesame visiškai tikri.

Vitebsko vietininkas / vaida	+		
Vitebsko pavietininkis / pavaivadis		+	
Vitebsko arklidininkas	+		
Vitebsko bebrininkas	+	+	
Vitebsko medžioklis	+	+	
Vitebsko pilies raštininkas / rašovas		+	
Vitebsko pilininkas	+		
Vitebsko raktininkas	+		
Vitebsko tiltininkas	+	+	
Vitebsko vėliavininkas	+		
Vitebsko miesto rašovas			(?)+
Vitebsko miesto vaitas	+	+	+
valdovo dvarų tijūnai	(?)+		
valdovo dvarų vietininkai		+	
valdovo valsčių valdytojai	+		
Oršos pilies valdytojas	+		
Oršos pilies valdytojo pavaduotojas		+	
Oršos pilies raštininkas / rašovas		+	
Oršos pilininkas	+	+	
Oršos miesto vaitas	+		+
Oršos miesto vaito padėjėjas			+
Dubrovnos pilies valdytojas	+		
Smolnianų dvaro valdytojas	+		
Obolcų dvaro valdytojas	+		
Obolcų dvaro valdytojo pavaduotojas		+	
Ozeriščės ir Usviato valsčių bei Ozeriščės pilies valdytojas	+		

Ozeriščės ir Usviato valsčių bei Ozeriščės pilies valdytojo pavaduotojas		+	
Ozeriščės valstiečių seniūnas			+
Usviato valstiečių seniūnas			+
Ozeriščės miesto vaitas	(?)+	(?)+	(?)+

1563 m. MDK kariuomenei užėmus Polocko pilį bei didelę dalį Polocko žemės teritorijos ir 1564–1566 m. LDK įgyvendinus administracinę ir teismų reformas Polocko ir Vitebsko žemių pareigybių struktūros kardinaliai pasikeitė. Pareigūnų skyrimo tvarkos požiūriu didelius pokyčius lėmė minėtos 1564–1566 m. reformos. Jų metu visuose LDK pavietuose įsteigus žemės teismus, pavietų bajorai įgijo teisę rinkti po keturis kandidatus žemės teismo teisėjo, pateisėjo ir raštininko pareigoms užimti, o valdovas pasirinkdavo ir paskirdavo į pareigas po vieną iš pasiūlytų kandidatų. Tuo tarpu pilies teismams vadovavę pilių valdytojai įgijo teisę skirti kai kuriuos kitus naujus pareigūnus – pilies teismo teisėjus ir vaznius. Visgi didžiąją dalį Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnų, kaip ir iki 1564–1566 m. reformų, skirdavo Lietuvos didysis kunigaikštis (žr. 13 ir 14 lenteles).

1563–1579 m. Polocko žemėje vienintelis Magdeburgo teisę turėjęs miestas buvo Dysna, o Vitebsko žemėje šią teisę turėjo vienintelis Mogiliavo miestas. Palyginę šių miestų ir Polocko pareigūnų skyrimo tvarkos ypatybes (žr. 11, 13 ir 14 lenteles) galime daryti tam tikras išvadas. Bendras visų trijų miestų bruožas buvo tas, jog vaitą skirdavo Lietuvos didysis kunigaikštis. Dysnoje, kaip ir Polocke iki 1563 m., didelės dalies magdeburginių pareigūnų paskyrimui į pareigas įtakos turėdavo kiti to paties miesto magdeburginiai pareigūnai, tačiau Dysnoje jokių pareigū nęję vietos miestiečiai taip pat turėjo teisę dalyvauti pareigūnų skyrimo procese. Kiekvienais metais Dysnos miestiečiai rinkdavo po keturis kandidatus lentvaičio, burmistrų ir tarėjų pareigoms užimti, o vaitas iš jam pristatytų kandidatų paskirdavo pareigūnus¹⁸⁹⁰. Tuo tarpu Mogiliavo mieste daugelis magdeburginių pareigūnų būdavo renkami miestiečių.

¹⁸⁹⁰ Plačiau žr. šios disertacijos antro skyriaus poskyrį, skirtą magdeburginiams Dysnos miesto pareigūnams.

13 lentelė. Su *pilies / žemės ir miesto / Magdeburgo teise* susijusių Polocko žemės pareigybių suteikčių praktika 1563–1579 m.¹⁸⁹¹

Pareigybės suteikties būdas →	Suteikia valdovas	Suteikia kiti Polocko žemės pareigūnai	Kandidatą renka Polocko žemės gyventojai
Pareigybė ↓			
Polocko vaivada	+		
Polocko kaštelionas	+		
Polocko pakamaris	+		
Polocko pavieto vaznys		+	
Polocko pavieto žemės teismo teisėjas	+		+
Polocko pavieto žemės teismo pateisėjis	+		+
Polocko pavieto žemės teismo raštininkas	+		+
Čiašnikų pilies valdytojas	+		
Dysnos pilies valdytojas	+		
Dysnos pilies valdytojo pavaduotojas		+	
Dysnos pilies teismo teisėjas		+	
Dysnos pilies raštininkas		+	
Dysnos pilininkas	+		
Dysnos miesto vaitas ¹⁸⁹²	+	(?)+	
Drisos pilies valdytojas	+		
Drisos pilies valdytojo pa-		+ ¹⁸⁹³	

¹⁸⁹¹ 1563 m. skiriamoji riba ženklinama laiką, kuomet MDK kariuomenė užėmė Polocko pilį, o 1579 m. skiriamoji riba – Polocko pilies susigrąžinimo laiką. Raudonos spalvos linija atskiriamos pareigybių, susijusių su skirtingomis teisinėmis sistemomis (*pilies / žemės ir miesto / Magdeburgo teise*), grupės. Po pareigybės nurodytas ženklas (?) reiškia, jog dėl jos egzistavimo nesame visiškai tikri. Ženklas (?) + reiškia, jog dėl pareigybės suteikties būdo nesame visiškai tikri.

¹⁸⁹² Suteikus Dysnos miestui Magdeburgo teisę Dysnos miesto vaito pareigas ėmė atlikinėti valdovo skiriamas Dysnos pilies valdytojas. Iki tol vaitą veikiausiai skirdavo arba valdovas, arba Dysnos pilies valdytojas.

¹⁸⁹³ Jeigu Drisos pilies valdytojo pavaduotojas 1563–1579 m. laikotarpiu išties egzistavo, jį turėjo skirti Drisos pilies valdytojas.

vaduotojas (?)			
Drisos pilininkas	(?)+	(?)+	
Drisos miesto vaitas	(?)+	(?)+	
Lepelio pilies valdytojas	+		
Lepelio pilies valdytojo pavaduotojas		+	
Lepelio pilies raštininkas		+	
Tečės pilies valdytojas	+		
Ulos pilies valdytojas	+		
Ulos pilies valdytojo pavaduotojas		+	
Ulos miesto vaitas	+		+
Večeljės pilies valdytojas	+		
Voronečo pilies valdytojas	+		
Voronečo pilies rašovas		+	
Dysnos miesto lentvaitis		+	+
Dysnos miesto burmistras		+	+
Dysnos miesto tarėjas		+	+
Dysnos miesto suolininkas		(?)+	
Dysnos miesto raštininkas (?)		(?)+	

14 lentelė. Su *pilies / žemės* ir *miesto* / Magdeburgo teise susijusių Vitebsko žemės pareigybių suteikčių praktika 1564–1579 m.¹⁸⁹⁴

Pareigybės suteikties būdas →	Suteikia valdovas	Suteikia kiti Vitebsko žemės parei-	Kandidatą renka Vitebsko žemės
Pareigybė ↓			

¹⁸⁹⁴ 1564 m. skiriamoji riba ženklina laiką, kuomet prasidėjo LDK vidaus reformos ir MDK kariuomenė užėmė Ozeriščės pilį bei Ozeriščės ir Usviato valsčius, o 1579 m. skiriamoji riba – laiką, kuomet LDK atgavo Polocko pilį. Žalios spalvos linija atskiriamos Vitebsko ir Oršos pavietų pareigybių grupės, o raudonos spalvos linija – pareigybių, susijusių su skirtingomis teisinėmis sistemomis (*pilies / žemės* ir *miesto* / Magdeburgo teise), grupės. Ženklas (?) + reiškia, jog dėl pareigybės suteikties būdo nesame visiškai tikri.

		gūnai	gyventojai
Vitebsko vaivada	+		
Vitebsko pavaivadis		+	
Vitebsko kaštelionas	+		
Vitebsko pakamaris	+		
Vitebsko kamarininkas		+	
Vitebsko pavieto vaznys		+	
Vitebsko pavieto žemės teismo teisėjas	+		+
Vitebsko pavieto žemės teismo pateisėjis	+		+
Vitebsko pavieto žemės teismo raštininkas	+		+
Vitebsko pilies raštininkas		+	
Vitebsko pilies paraštininkis		+	
Vitebsko pilies teismo teisėjas		+	
Vitebsko vaiskis	+		
Vitebsko arklidininkas	+		+
Vitebsko pilininkas	+		
Vitebsko raktininkas	+		
Vitebsko tiltininkas	+		
Vitebsko vėliavininkas	+		
Vitebsko miesto vaitas	+		+
Suražo pilies valdytojas	+		
Suražo pilies valdytojo pavaduotojas		+	
Suražo pilininkas	(?)+	(?)+	
Suražo miesto vaitas	+		+
Suražo miesto burmistras		(?)+	(?)+
Suražo miesto tarėjas		(?)+	(?)+
Suražo miesto suolininkas		(?)+	(?)+
Oršos pilies valdytojas	+		
Oršos pilies valdytojo pavaduotojas		+	
Oršos pakamaris	+		

Oršos pavieto maršalka	+		
Oršos pavieto vaznys		+	
Oršos pavieto žemės teismo teisėjas	+		+
Oršos pavieto žemės teismo pateisėjis	+		+
Oršos pavieto žemės teismo raštininkas	+		+
Oršos pilies raštininkas		+	
Oršos pilies paraštininkis		+	
Oršos pilies teismo teisėjas		+	
Oršos vėliavininkas	+		
Borisovo pilies valdytojas	+		
Dubrovnos pilies valdytojas	+		
Kopysės pilies valdytojas	+		
Liubošanų valsčiaus valdytojas	+		
Mogiliavo pilies valdytojas	+		
Mogiliavo pilies valdytojo pavaduotojas		+	
Mogiliavo pilies rašovas		+	
Mogiliavo pilies raštininkas		+	
Mogiliavo pilies paraštininkis		+	
Mogiliavo pilininkas		+	
Mogiliavo miesto vaitas ¹⁸⁹⁵	+	(?)+	
Mogiliavo miesto vaito pavaduotojas ¹⁸⁹⁶		+	

¹⁸⁹⁵ Suteikus Mogiliavo miestui Magdeburgo teisę Mogiliavo miesto vaitas tapo valdovo skiriamu magdeburginiu pareigūnu. Iki tol vaitą veikiausiai skirdavo arba valdovas, arba Mogiliavo pilies valdytojas.

Mogiliavo miesto šimtininkas ¹⁸⁹⁷	(?)+	(?)+	+
Mogiliavo miesto burmistras			+
Mogiliavo miesto tarėjas			+
Mogiliavo miesto suolininkas			+
Mogiliavo miesto raštininkas		(?)+	
Mogiliavo miesto tarnas		(?)+	
Mogiliavo miesto paiždininkis			+
Mogiliavo miesto pavaiskis		(?)+	
Mogiliavo miesto amatininkų seniūnai			+

Atskirai turėtume nagrinėti kanonų teisei atstovavusių Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnų skyrimo tvarką. Apie svarbiausių Stačiatikių bažnyčios pareigūnų – Smolensko vyskupų ir Polocko vyskupų bei arkivyskupų – skyrimo tvarką duomenų turime ganėtinai nedaug. Ankstesniuose šios disertacijos skyriuose esame minėję, jog XIV–XV a. sandūroje Smolensko ir Polocko vyskopus skirdavo Kijevo metropolitas, o XVI a. Polocko arkivyskopus skirdavo Lietuvos didysis kunigaikštis. Visgi šių hierarchų skyrimo tvarka formaliai turėjo būti gerokai sudėtingesnė. Aptardamas Naugardo arkivyskupo skyrimo praktiką X–XVI a. šiuolaikinis rusų istorikas Aleksandras Musinas pažymėjo, jog pagal stačiatikių tradiciją vyskupo paskyrimo procedūrą sudaro 4 etapai: išrinkimas (*наречение, electio*), išbandymas (*испытание, aprobatio*), paskyrimas (*хиротония, ordinatio*) ir priėmimas bažnytinėje bendruomenėje (*принятие, receptio*)¹⁸⁹⁸. Galbūt šios tvarkos ir būdavo laikomasi skiriant Smolensko bei Polocko vyskopus tiriamojo laikotarpio pradžioje. Tačiau XVI a. Polocko arkivyskupų skyrimo tvarka tikrai buvo kitokia. Šiuo laikotarpiu galima

¹⁸⁹⁶ Suteikus Mogiliavo miestui Magdeburgo teisę tapo magdeburginiu pareigūnu – Mogiliavo miesto lentvaičiu.

¹⁸⁹⁷ Suteikus Mogiliavo miestui Magdeburgo teisę tapo magdeburginiu pareigūnu.

¹⁸⁹⁸ Мусин А. Е., 2013, с. 46.

kalbėti tik apie vienintelį iš minėtų etapų – paskyrimą, kuris priklausydavo nuo pasauliečio Lietuvos didžiojo kunigaikščio valios ir kitų įtakingų pasauliečių (didikų) užtarimo. Taigi Polocko arkivyskupo pareigybės suteiktys XVI a. praktiškai nesiskyrė nuo pasaulietinių pareigybių suteikčių.

Lyginti žemesniųjų Stačiatikių bažnyčios pareigūnų – vienuolynų archimandritų, igumenų ir valdytojų, cerkvių šventikų, protopopų – skyrimo tvarką Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemėse sudėtinga, kadangi turime informacijos tik apie kai kurių Polocko žemės ir Mogiliavo bažnytinių pareigūnų paskyrimą į pareigas. Visgi turimi šaltinių duomenys leidžia neabejoti, jog dalį stačiatikių bažnytinių pareigūnų mūsų tiriamuose regionuose skirdavo Lietuvos didysis kunigaikštis. Jis galėdavo skirti vienuolynų ir cerkvių, kurių patronu pats buvo, bažnytinius pareigūnus. Kitų vienuolynų ir cerkvių patronais (tuo pačiu ir bažnytinius pareigūnus skiriančiais asmenimis) galėjo būti Smolensko vyskupai ir Polocko vyskupai bei arkivyskupai, taip pat įvairūs pasauliečiai.

Apie Vitebsko žemėje pareigas ėjusių Katalikų bažnyčios pareigūnų skyrimo tvarką duomenų taip pat neturime daug. Tačiau neabejotina, kad Obolcų ir Vitebsko klebonus skirdavo Lietuvos didieji kunigaikščiai, kadangi Obolcų ir Vitebsko parapiinės bažnyčios buvo funduotos būtent valdovų. Taigi patronato principo būdavo laikomasi skiriant tiek Stačiatikių, tiek ir Katalikų bažnyčių pareigūnus. 1558 m. Vitebsko parapiją priskyrus Vilniaus kapitulai, ji vietoj klebono paskyrė nuolatinį Vitebsko vikarą. Šis turėjo teisę skirti kitą vikarą – padėjėją atliekant nuolatinio vikaro pareigas.

Pareigūnai ir jų karjeros ypatybės

Atlikus tyrimą pavyko identifikuoti 677 pareigūnus, ėjusius pareigas Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemėse 1392–1579 m. rugpjūčio 30 d. laikotarpiu (žr. 15 lentelę). Iš jų 94 buvo Smolensko žemės, 244 – Polocko žemės, 339 – Vitebsko žemės pareigūnai. Smolensko žemės pareigūnų bendras skaičius pats mažiausias, kadangi beveik visa šio regiono teritorija su Smolensko pilimi dar 1514 m. buvo užimta MDK kariuomenės. Be to, priešingai nei Polocko ir Vitebsko žemėse, Smolensko žemėje tiriamuoju laikotarpiu nė viena vietovė nebuvo gavusi Magdeburgo teisės. Todėl pastarajame regione nebuvo *miesto* / Magdeburgo teisei atstovavusių pareigūnų.

Lyginant Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnų bendrus skaičius, į akis krinta gerokai didesnis pastarojo regiono pareigūnų skaičius. Šį skirtumą iš dalies lemia gerokai sudėtingesnė ir labiau išplėtotą tiriamojo laikotarpio Vitebsko žemės pareigybių sistema. Taip pat turėtume atsižvelgti į šaltinių

informatyvumo skirtumus. Itin daug informacijos šiam tyrimui suteikusios Mogiliavo miesto knygos padėjo identifikuoti sąlyginai daug Mogiliavo miesto ir kitų Oršos pavieto pareigūnų. Disproporcija ypač akivaizdi palyginus 15 lentelėje pateiktus *miesto* / Magdeburgo teisei atstovavusių Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnų skaičius. Mogiliavo miesto atveju pavyko identifikuoti net 65 pareigūnus, ėjusius pareigas tik kiek ilgesniu nei pustrečių metų laikotarpiu – 1577 m. sausio 28 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d. Tuo tarpu Polocko miesto pareigūnų, ėjusių pareigas gerokai ilgesniu laikotarpiu (1498–1563 m.), pavyko identifikuoti mažiau – 57. Dysnos miesto pareigūnų, ėjusių pareigas šiek tiek ilgesniu nei 10 metų laikotarpiu (1569 m. sausio 20 d. – 1579 m. rugpjūčio 30 d.), pavyko identifikuoti visai mažai – vos 3.

Palyginę 15 lentelėje pateiktus Stačiatikių bažnyčios pareigūnų Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemėse skaičius galime įžvelgti akivaizdžią Polocko žemės bažnytinių pareigūnų kiekybinę persvarą. Ją turėtume sieti su tuo, jog apie tiriamojo laikotarpio Polocko vienuolynų archimandritus, igumenus ir valdytojus bei cerkvių šventikus išliko gerokai daugiau informacijos nei Smolensko ir Vitebsko žemių atvejais.

15 lentelė. Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnai 1392–1579 m. rugpjūčio 30 d.

Regionas →	Smolensko žemė	Polocko žemė	Vitebsko žemė
Atskiroms teisi- nėms sistemoms atstovavę parei- gūnai ↓			
<i>Pilies / žemės</i> teisei atstovavu- sių pareigūnų skaičius	80	122	1. Vitebsko pavieto pareigūnai – 125 2. Oršos pavieto pareigūnai – 84 3. Obolcų dvaro pa- reigūnai – 15 4. Ozeriščės ir Us- viato valsčių bei Ozeriščės pilies pa- reigūnai – 20
<i>Miesto</i> / Magde-	0	1. Polocko	1. Mogiliavo mies-

burgo teisei atstovavusių pareigūnų skaičius		miesto pareigūnai – 57 2. Dysnos miesto pareigūnai – 3	to pareigūnai – 65
Kanonų teisei atstovavusių pareigūnų skaičius	1. Stačiatikių bažnyčios pareigūnai – 14	1. Stačiatikių bažnyčios pareigūnai – 62	1. Stačiatikių bažnyčios pareigūnai – 19 ¹⁸⁹⁹ 2. Katalikų bažnyčios pareigūnai – 11
Bendras skaičius:	94	244	339
	677		

Smolensko, Polocko ir Vitebsko vietininkai bei vaivados buvo patys svarbiausi pareigūnai tiriamuose regionuose. Tad jų kilmės klausimas šiam tyrimui itin aktualus. 16 lentelėje pateikti duomenys rodo, jog Smolenske, Polocke ir Vitebske absoliučią daugumą visų mums žinomų vietininkų bei vaivadų sudarė lietuvių kilmės asmenys. Tai neturėtų stebinti. Tiriamuoju laikotarpiu lietuvių didikai dažnai gaudavo vietininkų ir vaivadų pareigas LDK rusėniškuose regionuose¹⁹⁰⁰. Kita vertus, šias pareigas Polocke ir Vitebske vietinės kilmės asmenys gaudavo retai, o Smolenske išvis negaudavo (žr. 16 lentelę). Smolenskas prie LDK buvo prijungtas gerokai vėliau nei Polockas ir Vitebskas. Todėl LDK centrinės valdžios pasitikėjimas Smolensko gyventojais XV–XVI a. pradžioje turėjo būti mažesnis.

16 lentelė. Smolensko, Polocko ir Vitebsko vietininkų bei vaivadų kilmė

Vietininkai ir vaivados (bendras skaičius) →	Smolensko (22)	Polocko (30)	Vitebsko (24)
---	-----------------------	---------------------	----------------------

¹⁸⁹⁹ Į šį skaičių neįtraukti Polocko vyskupai ir arkivyskupai, kurių bažnytinėi jurisdikcijai priklausė Vitebsko žemės teritorija. Jie įtraukti tik į kanonų teisei atstovavusių Polocko žemės pareigūnų bendrą skaičių. Kartu su tiriamojo laikotarpio Polocko vyskupais ir arkivyskupais (19 asmenų) bendras Stačiatikių bažnyčios pareigūnų skaičius Vitebsko žemėje būtų 38.

¹⁹⁰⁰ Pavyzdžiui, žr. Петраўскас Р., 2013, c. 48–60.

Kilmė ↓			
lietuvių kilmės	15	18	13
vietinės kilmės	0	3	1
kitokios arba neaiškios kilmės	7	9	10

Kitas Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigybes gauti vietinės kilmės asmenims buvo žymiai lengviau. Pirmuose trijuose skyriuose identifikavome pareigūnus, kurie buvo vietinės kilmės arba palaikė glaudžius ryšius su tais regionais, kuriuose ėjo pareigas. Taip pat neabejotina, kad būta ir svetimkilmių pareigūnų. Kai kurie iš jų pasižymėjo išskirtine kilme. Smolensko išdininkas Abraomas Jezofovičius buvo žydas, Vitebsko bei Polocko pavaivadis Lukašas Fiodorovičius Bezkis ir Polocko pavaivadis bei vėliavininkas Franckus Kasporovičius buvo kilę iš Lenkijos, o Polocko miesto lentvaitis Stanislovas Indrichovičius Lodia ir Vitebsko pilies teismo teisėjas Albrechtas Aleksandrovičius Vilčekas – iš Čekijos. Šie pavyzdžiai byloja apie vis stiprėjančius LDK rytinių žemių ryšius su Vidurio Rytų Europos kraštais ir šių ryšių įtaką Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių valdžios elitams.

Atlikus tyrimą tapo aišku, jog svarbiausiomis karjeros prielaidomis mūsų tiriamuose regionuose buvo tėvų ir kitų giminaičių įtaka, ryšiai su Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaru, Smolensko, Polocko ir Vitebsko vietininkų bei vaivadų, kitų LDK didikų protekcija, o nuo XVI a. vidurio dar ir karinė rotmistro tarnyba. Tiriamuoju laikotarpiu Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnų karjeros ypatybės neišsiskyrė iš bendro LDK konteksto. Didelė dalis šių trijų regionų pareigūnų ėjo pareigas ir įvairiuose kituose LDK regionuose, o kai kurie priklausė ir LDK Ponų tarybai arba ATR Senatui.

IŠVADOS

1. *Pilies / žemės* teisei atstovavusių Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnų valdžios centrai buvo pilys ir dvarai. Didžiausia administracine ir karine valdžia nuo XIV a. pabaigos disponavo centrinės regionų pilis – Smolenską, Polocką ir Vitebską – administravę vietininkai ir vaivados. Tačiau geografiniu požiūriu šių pareigūnų valdžia nebuvo tolygi. Aiškiausiai pastebima ji buvo Smolensko, Polocko ir Vitebsko pilyse bei joms tiesiogiai pavaldžiose teritorijose (pilių regionuose). Smolensko vietininkų karinė valdžia iki XV a. pabaigos apėmė ne tik Smolensko žemės, bet ir kitas rytines LDK teritorijas – Brianską, Toropečą, Belają, Okos aukštupį. XV–XVI a. sandūroje LDK praradus šias teritorijas, Smolensko vietininkų ir vaivadų karinė valdžia iki 1514 m. sutapo su Smolensko žemės teritorija. Polocko ir Vitebsko vietininkų bei vaivadų karinė valdžia veikiausiai apėmė tik Polocko ir Vitebsko žemių teritorijas. Vitebsko vietininkams bei vaivados karine ir administracine valdžia regiono pietuose reikėjo dalintis su Oršos pilies valdytojais. Administraciniu požiūriu specifinį statusą Vitebsko žemėje nuo Kazimiero Jogailaičio valdymo laikų taip pat turėjo Ozeriščės ir Usviato valsčiai bei ne vėliau kaip XVI a. septintame dešimtmetyje pastatyta nauja Ozeriščės pilis, o nuo XV–XVI a. sandūros – ir Obolcų dvaras. Polocko žemėje po 1563 m., kuomet MDK kariuomenė užėmė Polocką ir paėmė Polocko vaivadą į nelaisvę, didžiausią administracinę ir karinę valdžią įgijo Dysnos ir Lepelio pilių valdytojai, konkuravę dėl įtakos regione iki pat Polocko atgavimo 1579 m. Kitų Polocko žemės pilių – Čiašnikų, Drisos, Tečės, Ulos, Večeljės, Voronečo – valdytojų karinė ir administracinė valdžia tuo metu nebuvo tokia didelė ir apsiribojo tik šiomis pilimis bei joms pavaldžiomis aplinkinėmis teritorijomis.

2. Galutinai išbaigtą erdvinę struktūrą Polocko ir Vitebsko žemės įgavo tik po 1564–1566 m. LDK įvykdytų administracinės ir teismų reformų ir Polocko susigrąžinimo 1579 m. Tuo pačiu galutinai išryškėjo ir vaivadų administracinės valdžios teritoriniai rėmai. Vitebsko žemė po reformų oficialiai tapo iš dviejų pavietai – Vitebsko ir Oršos – sudarytu regionu. Obolcų dvaras, iki 1543 m. išlaikęs savo specifinį administracinį statusą kaip Lietuvos valdovo Žygimanto Senojo žmonos Bonos Sforcos valda, reformų metu buvo priskirtas Oršos pavietui. Ozeriščės ir Usviato valsčiai bei Ozeriščės pilis po reformų veikiausiai būtų priklausę Vitebsko pavietui, tačiau buvo užimti MDK kariuomenės dar 1564 m. rudenį ir atgauti tik

baigiantis Livonijos karui. Polocko žemė, 1579 m. atgavusi Polocką, galutinai tapo iš vieno pavieta sudarytu regionu. 1563–1579 m. laikotarpiu, kuomet Polockas buvo okupuotas MDK, dėl Polocko pavieto centro statuso konkuravo naujai iškilusios Dysnos ir Lepelio pilys. Tačiau per visą šį laikotarpį nė viena pilis nesugebėjo įtvirtinti tokio statuso.

3. XV a. pabaigoje išaugus MDK karinei grėsmei ir prasidėjus jos kariuomenės antpuoliams į LDK pasienio teritorijas, iškilo poreikis sustiprinti šių teritorijų gynybinius pajėgumus. Todėl LDK centrinės valdžios iniciatyva imta gausinti pasienio pilių tinklą ir skirti naujus jų pareigūnus. Smolensko žemėje šių priemonių nespėta imtis. Tai viena iš pagrindinių priežasčių, lėmusių Smolensko praradimą po MDK kariuomenės apgulties 1514 m. Tuo tarpu Polocko žemėje XVI a. penktame – aštuntame dešimtmetyje iškilo nemažai naujų Lietuvos didžiojo kunigaikščio pilių: Čiašnikai, Dysna, Drisa, Kopecas, Lepelis, Tečė, Ula, Ušačiai, Večeljė, Voronečas. Šių pilių atsiradimas kardinaliai keitė regiono pareigybių sistemą, kadangi bent daliai jų buvo paskirti atskiri valdytojai, kai kuriose pilyse atsirado ir daugiau pareigūnų. Savo atskirus pareigūnus neabejotinai turėjo Čiašnikai, Dysna, Drisa, Lepelis, Tečė, Ula, Večeljė, Voronečas. Ypač aktuali naujų Lietuvos valdovo pilių statyba tapo 1563 m., kuomet MDK kariuomenė užėmė Polocko žemės šiaurinę ir centrinę dalį su Polocko pilimi. Užimtose žemėse MDK centrinė valdžia per trumpą laiką suformavo atskirą pilių tinklą. Vitebsko žemėje naujų Lietuvos valdovo pilių statybos poreikis buvo mažesnis dėl mažesnės MDK karinės grėsmės ir dėl sąlyginai didesnio pilių, atsiradusių iki karų su MDK pradžios, skaičiaus. Iki tiriamojo laikotarpio pradžios Vitebsko žemėje be Vitebsko buvo pastatytos ir Drucko, Kopysės bei Oršos pilys, buvusios Vitebsko žemės pietinėje dalyje. Veikiausiai LDK ir MDK karų pradžioje (ne vėliau kaip 1514 m.) Vitebsko žemės pietrytinėje dalyje buvo pastatyta Dubrovnos pilis. Prasidėjus šiems karams ir MDK kariuomenei 1514 m. užėmus beveik visą Smolensko žemę, Orša ir Dubrovna tapo LDK rytinio pasienio pilimis. Ypač išaugo Oršos reikšmė, čia pradėjo formuotis atskira pareigybių sistema. Oršos pavietui 1564–1566 m. reformų metu buvo priskirtos reikšmingos Borisovo ir Mogiliavo pilys, taip pat Polocko žemės pietinė dalis su naujai pastatyta Belmakovo pilimi ir atstatyta Lukomlio pilimi. Tuo tarpu Vitebsko žemės šiaurinėje dalyje XVI a. (iki 1579 m.) buvo pastatytos dvi naujos pilys – Ozeriščė ir Surazas.

4. Kanonų teisei Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemėse atstovavusių svarbiausių Stačiatikių bažnyčios pareigūnų – Polocko arkivyskupo ir Smolensko vyskupo – administracinė valdžia sietina su Polocko

arkivyskupijos ir Smolensko vyskupijos teritorijomis, XIV a. pabaigoje – XVI a. neatitikusiomis Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių teritorijų. Smolensko vyskupija iki maždaug XV a. vidurio buvo kiek didesnė už Smolensko žemę, o Polocko arkivyskupija apėmė Polocko, Vitebsko žemes ir įvairias kitas gretimas teritorijas. Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių vienuolynų archimandritų, igumenų, valdytojų ir cerkvių šventikų jurisdikcijai priklausė konkretūs vienuolynai ir cerkvės su jų valdomis. Mogiliavo ir Vitebsko protopopų jurisdikcija veikiausiai buvo susijusi ne su konkrečiais vienuolynais ar cerkvėmis, bet Mogiliavo ir Vitebsko vietovėmis. Katalikų bažnyčios pareigūnų – Obolcų klebonų, Vitebsko klebonų, nuolatinųjų vikarų ir vikarų – administracinė valdžia apėmė atitinkamai Obolcų ir Vitebsko parapijas, kurios užėmė nedidelę dalį Vitebsko žemės teritorijos pietinėje, centrinėje ir vakarinėje regiono dalyse. Vitebsko parapija turėjo valdų ir Polocko žemėje.

5. *Miesto* / Magdeburgo teisei atstovavusių pareigūnų administracinės valdžios ribos apėmė Magdeburgo teisę gavusių miestų teritorijas. Šios teritorijos nesudarė kompaktiškų valdų kompleksų, buvo persipynusios su pilims ir jų pareigūnams tiesiogiai pavaldžiomis teritorijomis. Apibrėžti skirtingas teisine prasme *miesto* ir *pilies* teritorijas praktiškai buvo labai sudėtinga. Polocke po Magdeburgo teisės suteikimo 1498 m. labai greitai iškilo būtinybė detaliau reglamentuoti *miestui* ir *piliai* pavaldžių gyventojų tarpusavio bylų nagrinėjimo tvarką, taip pat naujųjų miesto pareigūnų prerogatyvas.

6. Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemėse anksčiausiai, XII a. atsirado kanonų teisei atstovavę Stačiatikių bažnyčios pareigūnai. Prijungus šiuos regionus prie LDK, Stačiatikių bažnyčios pareigūnų sluoksniai juose išliko ir gausėjo dėl besiplėtojančio cerkvių bei vienuolynų tinklo. Katalikų bažnyčios sluoksnio Vitebsko žemėje atsiradimą galima sieti su Obolcų ir Vitebsko parapijų bažnyčių ir klebonų atsiradimu XIV a. pabaigoje – XV a. viduryje. 1558 m. Vitebsko parapiją perdavus Vilniaus kapitulai, Vitebsko klebono pareigybę po kurio laiko pakeitė Vitebsko nuolatinio vikaro ir jam talkinančio vikaro pareigybės.

7. *Pilies* / *žemės* teisei atstovavusių pareigūnų sluoksniai Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemėse ėmė formuotis XIV a. pabaigoje, kuomet centrinėse šių regionų pilyse atsirado Lietuvos didžiojo kunigaikščio paskirti vietininkai. Tikėtina, kad šie sluoksniai iš dalies formavosi savo valdžią XIV a. pabaigoje praradusių vietos kunigaikščių dvarų pareigybių pagrindu. Pačiomis seniausiomis, galbūt atsiradusiomis anksčiau nei pirmieji pilių vietininkai, galima laikyti arklidininko, medžioklio, okolničiaus, pilininko,

raktininko, tijūno, tiltininko pareigybes. Polocke iš šių pareigybių nebuvo arklidininko, medžioklio ir iki XV a. pabaigos ar XVI a. pradžios pilininko. Neabejotinai archajiška (žinoma jau XIII a.) okolničiaus pareigybė egzistavo tik Smolenske. Be to, tik čia egzistavo veikiausiai jau po patekimo į LDK sudėtį atsiradusios maršalkos, miesto seniūno ir taurininko pareigybės. Vitebske ne anksčiau kaip XV a. atsirado specifinės miesto rašovo ir vaito pareigybės, o Polocke XV a. egzistavo specifinės miesto dešimtininko ir pavaiskio pareigybės.

8. Vėliausiai pradėjo formuotis *miesto* / Magdeburgo teisei atstovavusių pareigūnų sluoksniai. Jų atsiradimas tiesiogiai sietinas su Magdeburgo teisės suteikimais. Pirmasis šią teisę gavęs miestas Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemėse buvo Polockas (1498 m.). Iki 1579 m. Magdeburgo teisė taip pat buvo suteikta Polocko žemėje buvusiai Dysnai (1569 m.) ir Vitebsko žemėje buvusiam Mogiliavui (1577 m.). Visuose trijuose miestuose egzistavo (ar bent jau teoriškai turėjo egzistuoti) magdeburginės burmistro, lentvaičio, raštininko / rašovo, suolininko, tarėjo ir vaito pareigybės. Mogiliavo mieste po Magdeburgo teisės suteikties taip pat egzistavo įvairių amatininkų seniūnų, miesto tarno, paiždininkio, pavaiskio ir šimtininko pareigybės. Vaito ir šimtininko pareigybės Mogiliave ir vaito pareigybė Dysnoje atsirado dar prieš tai, kai šie miestai gavo Magdeburgo teisę.

9. Regioninių pareigybių sistemas koregavo XV a. pabaigoje prasidėję LDK ir MDK karai ir jų nulemti teritoriniai LDK žemių pokyčiai. 1514 m. MDK kariuomenei užėmus Smolenską ir beveik visą Smolensko žemės teritoriją, anksčiau nusistovėjusi šio regiono pareigybių sistema buvo visiškai suardyta. 1563 m. MDK kariuomenei užėmus Polocką ir didelę dalį Polocko žemės teritorijos, vietos pareigybių sistema išliko, tačiau neliko didelės dalies pasaulietinių pareigūnų ir dvasininkų. Vitebsko žemės šiaurinėje dalyje MDK kariuomenė XV–XVI a. sandūroje užėmė ir ilgą laiką išlaikė okupavusi Ozereco, Veližo ir Žižeco valsčius, o Livonijos karo metu – Ozeriščės ir Usviato valsčius bei Ozeriščės pilį. Dėl to neliko ir šiuos valsčius bei pilį administruojančių pareigūnų. Tačiau karai turėjo ir priešingą poveikį – skatino regioninių pareigybių sistemų plėtrą statant naujas (ypač gausiai Polocko ir mažesniu mastu Vitebsko žemėse) arba atnaujinant senas (Oršoje) pilis, skiriant specialius pareigūnus vietinių karinių pajėgų telkimui – vėliavininkus. Šie pareigūnai XV a. pabaigoje atsirado Smolenske, XVI a. pirmaisiais dešimtmečiais – Polocke ir Vitebske, XVI a. septintame dešimtmetyje – Oršoje.

10. Lietuvos valdovai vietines pareigybių sistemas keitė ne vien dėl karų su MDK, bet ir dėl įvairių kitų motyvų. Dėl ekonominių motyvų

Magdeburgo teisę gavo Polocko žemės Polocko (1498 m.) ir Dysnos (1569 m.) miestai, Vitebsko žemės Oršos pavieto Mogiliavo miestas (1577 m.). Tai lėmė naujų pareigūnų atsiradimą šiuose miestuose. Siekiant materialiai aprūpinti Lietuvos valdovo Aleksandro žmoną Elena, XVI a. pradžioje jai buvo suteikti Obolcų ir Smolnianų dvarai Vitebsko žemėje, tuo pačiu ir teisė skirti šių dvarų valdytojus. Dėl tos pačios priežasties po kelių dešimtmečių Lietuvos valdovas Žygimantas Senasis suteikė savo žmonai Bonai Sforcai Obolcų dvarą su Ozeriščės bei Usviato valsčiais ir teisę skirti jų valdytojus. Katalikų bažnyčios pozicijų rytinėse LDK teritorijose stiprinimo ir materialinės padėties gerinimo tikslais buvo įsteigtos katalikiškos Vitebsko ir Obolcų parapijos, tuo pačiu atsirado ir jas administruojantys dvasininkai. Siekiant unifikuoti visos valstybės teismų ir administracijos darbą, 1564–1566 m. reformų metu arba kiek vėliau Polocko žemėje ir Vitebsko žemės Vitebsko ir Oršos pavietuose buvo suformuoti naujo tipo žemės, pilies ir pakamario teismai, paskirti šių teismų pareigūnai, taip pat Polocko ir Vitebsko kaštelionai, Oršos pavieto maršalka.

11. Dalies pareigybių išnykimą Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemėse galima sieti ne su LDK ir MDK karais ar LDK centrinės valdžios politika, bet su natūralia pačių regionų raida. XVI a. ketvirtame – šeštame dešimtmetyje iš šaltinių dingsta Polocko ir Vitebsko bebrininkų, Polocko ir Vitebsko žemių dvarų bei Polocko pilies tijūnų paminėjimai. Galima teigti, kad šie pareigūnai išnyko, nes jų funkcijos laikui bėgant neteko prasmės. Tijūno pareigybės nykimas XVI a. buvo daugumai LDK regionų būdinga bendra tendencija.

12. Įtakingiausi vietos valdžios pareigūnai Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemėse buvo *pilies / žemės* teisei atstovavę Smolensko, Polocko ir Vitebsko pilių vietininkai, XVI a. pradžioje gavę aukštesnį vaivados statusą. Šių pareigūnų ypatingą padėtį regionuose lėmė jų priklausymas LDK Ponų tarybai. Jie vadovaudavo Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių karinėms pajėgoms, centrinėse regionų pilyse vykdavusiems teismams, administruodavo valdovo žemėvaldą, kontaktuodavo su kitų šalių pareigūnais. XVI a. antrame dešimtmetyje Polocko vaivadais gavo Polocko miesto vaito pareigas, vaivada tapo ne tik *pilies / žemės*, bet ir *miesto /* Magdeburgo teisei atstovaujančiu pareigūnu. Tačiau 1563 m. MDK kariuomenei užėmus Polocką ir paėmus Polocko vaivadą Stanislovą Stanislovaitį Davainą į nelaisvę, šio asmens valdžia Polocko žemėje tapo nominali. Jo funkcijas iš dalies perėmė Dysnos ir Lepelio pilių valdytojai. Polocko vaivada realiai pareigas einančiu pareigūnu vėl tapo 1576 m., kuomet vaivados pareigybę gavo Mikalojus Aleknaitis Manvydas

Dorohostaiskis. Tačiau visas prerogatyvas, būdingas kitiems LDK vaivadoms, jis įgijo tik po Polocko susigrąžinimo 1579 m.

13. Dalis Smolensko, Polocko ir Vitebsko vietininkų bei vaivadų karinių ir administracinių funkcijų buvo būdingos ir kitų šioje disertacijoje tirtų pilių valdytojams. Visų jų pagrindinė užduotis buvo tinkama pilių apsauga ir priežiūra, valdovo žemėvaldos pilims pavaldžiose teritorijose administravimas. Tačiau svarbesnių pilių valdytojai pretendavo į didesnę valdžią ir įtaką. Oršos pilies valdytojai nuo XVI a. pradžios dažnai palaikydavo kontaktus su MDK pareigūnais. Po 1564–1566 m. LDK administracinės ir teismų reformų pilies teismui galėjo vadovauti tik pavietų centrinių pilių valdytojai. Tačiau po Polocko praradimo šiuos teismus iki 1579 m. organizavo Dysnos ir Lepelio pilių valdytojai. Dysnos pilies valdytojai nuo 1569 m. ėjo ir Dysnos miesto vaito pareigas. Bent dalis Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pilių valdytojų skirdavo savo pavaduotojus, kurių funkcijos administruojamose pilyse veikliausiai nesiskirdavo nuo juos paskyrusių pareigūnų funkcijų.

14. Daugumos kitų vietos valdžios pareigūnų, atstovavusių *pilies / žemės* teisei, prerogatyvos apėmė ganėtinai siauras, specifines veiklos sritis. Daugelio pareigūnų atveju sunku identifikuoti prerogatyvų skirtumus atskiruose regionuose ar vietovėse. Neabejotina, kad Magdeburgo teisės tiriamuoju laikotarpiu neturėjusių Polocko ir Vitebsko žemių miestų – Drisos, Ulos, Oršos, Ozeriščės, Surazo ir Vitebsko – vaitų bei Smolensko miesto seniūnų prerogatyvos buvo siauresnės nei magdeburginių Polocko, Dysnos ir Mogiliavo miestų vaitų.

15. Kanonų teisei atstovavusių pareigūnų (bažnytinių pareigūnų) valdžios pobūdis buvo dvejopas – apėmė dvasinę ir pasaulietinę sferas. Plačiausias funkcijas iš Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemėse pareigas ėjusių Stačiatikių bažnyčios pareigūnų turėjo Polocko arkivyskupas ir Smolensko vyskupas, be sielovados užsiimdavę ir teismine veikla, bažnytinių valdų administravimu ir atlikdavę įvairias kitas funkcijas. Žemesnę padėtį bažnytinėje hierarchijoje užėmė Polocko arkivyskupijos ir Smolensko vyskupijos vienuolynų archimandritai, igumenai, valdytojai, cerkvių šventikai, protopopai. Pastarieji atlikdavo Polocko arkivyskupų vietininkų funkcijas Polocke, Mogilieve ir galbūt Vitebske. Katalikų bažnyčios pareigūnų sluoksnį Vitebsko žemėje sudariusių Obolcų klebonų, Vitebsko klebonų, nuolatinį vikarų ir vikarų sielovadinė veikla dėl mažo katalikų skaičiaus stačiatikiškame regione buvo menkai išplėtoti. Šie bažnytiniai pareigūnai daugiausia rūpinosi Obolcų ir Vitebsko klebonijų priežiūra, Katalikų bažnyčiai Obolcų ir Vitebsko parapijose priklausiusių valdų

administravimu, o Vitebsko parapijos pareigūnai – dar ir Vitebsko karčemų administravimu.

16. *Miesto* / Magdeburgo teisei atstovavusių pareigūnų prerogatyvos buvo palyginus detalai aptartos Lietuvos didžiųjų kunigaikščių privilegijose, suteikiančiose ar patvirtinančiose Magdeburgo teisę. Taip pat lengviau identifikuoti ir šių pareigūnų prerogatyvų pokyčius. Svarbiausi magdeburginių Polocko, Dysnos ir Mogiliavo miestų pareigūnai buvo vaitai. Tačiau pirmuosiuose dviejuose miestuose vaito pareigas ėjo pilių valdytojai (Polocko vaivada ir Dysnos pilies valdytojas). Polocko atveju tai neabejotinai kenkė miesto savivaldai, kadangi vaivada naudojosi vaito pareigomis siekdamas plėsti savo įtaką miestiečių atžvilgiu. Šiems siekiant atsispirti vaivadai, didėjo lentvaičio kaip miestiečių atstovo reikšmė. Polocko miesto burmistrai ir tarėjai taip pat siekė atsverti Polocko vaivados įtaką miesto valdyme.

17. Lietuvos didysis kunigaikštis turėjo teisę skirti daugumą *pilies / žemės* teisei atstovavusių Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnų. Tačiau skirdamas pareigūnus valdovas turėjo atsižvelgti į regionų valdymo tradicijas, vietos gyventojų poziciją. 1564–1566 m. įgyvendinus LDK administracinę ir teismų reformas ir 1566 m. priėmus Antrąjį Lietuvos Statutą LDK pavietų (taip pat ir Polocko, Vitebsko bei Oršos) žemionys įgijo teisę rinkti po 4 kandidatus žemės teismo teisėjo, pateisėjo ir raštininko pareigoms užimti, o valdovas turėdavo paskirti po vieną iš kandidatų. Vitebsko paviete XVI a. pirmoje pusėje pastebimas ir vaivadų siekis patiems skirti vietos valdžios pareigūnus, kuriuos įprastai skirdavo valdovas. Tai kėlė įtampą Vitebsko visuomenėje. Tikėtina, kad XV a. Smolensko vietininkai taip pat mėgino keisti nusistovėjusią vietinių pareigūnų skyrimo tvarką. Tačiau dėl nedidelio informacijos kiekio sunku apibūdinti šio reiškinio mastą ir įtaką Smolensko visuomenei. Polocko vietininkų bei vaivadų ir Oršos pilies valdytojų polinkis pažeidinėti Polocko žemės ir Oršos pavieto pareigūnų skyrimo tvarką neišryškėjo. Polocko žemės atveju tai galima sieti su gerokai stipresniu nei Smolensko ir Vitebsko žemėse bajorijos sluoksniu ir itin didele vienos Polocko bajorų giminės – Korsakų – įtaka. Tuo tarpu Oršos paviete vietinių pareigybių sistema iki 1564–1566 m. reformų buvo palyginus menkai išplėtotą, Oršos pilies valdytojų įtaka buvo mažesnė nei Smolensko, Polocko ir Vitebsko vietininkų bei vaivadų įtaka. Lietuvos valdovo Aleksandro Jogailaičio žmona Elena kurį laiką (bent jau XVI a. pirmame dešimtmetyje) turėjo teisę skirti Obolcų ir Smolnianų dvarų Vitebsko žemėje valdytojus. Vėlesnio valdovo Žygimanto Senojo žmona Bona Sforca nuo XVI a. trečio dešimtmečio pabaigos iki savo mirties 1557

m. turėjo teisę skirti Ozeriščės bei Usviato valsčių valdytojus, o iki 1543 m. – dar ir Obolcų dvaro valdytojus. Tačiau tais laikotarpiais, kuomet Obolcų bei Smolnianų dvarai ir Ozeriščės bei Usviato valsčiai nepriklausė valdovų žmonoms ar kitiems asmenims, jų valdytojus skirdavo patys valdovai. Smolensko, Polocko ir Vitebsko vietininkai, vaivados, taip pat kitų pilių, dvarų ir valsčių valdytojai turėjo teisę patys skirti savo pavaduotojus. 1566 m. priėmus Antrąjį Lietuvos Statutą pavietų centrinių pilių valdytojai įgijo teisę skirti ir pilies teismo teisėjus bei raštininkus. Tačiau Polocko žemėje iki pat Polocko susigrąžinimo 1579 m. buvo neaišku, kas turi teisę skirti šiuos pareigūnus. Dėl šios teisės kovojo Dysnos ir Lepelio pilių valdytojai.

18. XIV a. pabaigoje Polocko ir Smolensko vyskupas skirdavo Kijevo metropolitai. Tačiau XV a. LDK Stačiatikių bažnyčios gyvenime pastebimai išaugus Lietuvos didžiųjų kunigaikščių įtakai šie patys ėmė skirti Polocko arkivyskupas ir veikiausiai Smolensko vyskupas. Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemėse valdovai skirdavo ir kai kurių stačiatikių vienuolynų archimandritus, igumenus bei valdytojus. Suteikdami bažnytines pareigas Lietuvos valdovai atsižvelgdavo į didikų, vietos gyventojų poziciją ir užtarimą. Tarpuvaldžių metu patys didikai teikdavo bažnytines pareigas Polocko arkivyskupijoje, o naujai išrinktas ATR valdovas tokias suteiktis patvirtindavo. Lietuvos didieji kunigaikščiai skirdavo ir kai kuriuos Katalikų bažnyčios pareigūnus. Vitebsko žemėje jie skirdavo Obolcų ir Vitebsko klebonus. Vitebsko nuolatinis vikarus skirdavo Vilniaus kapitula, o nuolatiniai vikarai patys skirdavo jiems talkinusius kitus vikarus. Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemėse egzistavusių stačiatikių vienuolynų archimandritus, igumenus ir valdytojus galėjo skirti ne tik valdovai ar didikai tarpuvaldžių metu, bet ir Polocko arkivyskupai bei Smolensko vyskupai, pilių valdytojai, vienuolynų fundatoriai, patronai. Polocko Šv. Sofijos soboro, Vitebsko ir Mogiliavo protopopus veikiausiai skirdavo Polocko arkivyskupai. Soboro statuso neturėjusių cerkvių šventikus Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemėse galbūt skirdavo Smolensko vyskupai ir Polocko arkivyskupai arba cerkvių fundatoriai, patronai.

19. Magdeburgo teisę gavusių miestų pareigūnų skyrimo tvarka būdavo reglamentuojama šią teisę suteikiančiuose ar patvirtinančiuose Lietuvos valdovų raštuose. Svarbiausius miestų savivaldos pareigūnus – vaitus – skirti galėjo tik valdovas. Polocke šias pareigas nuo XVI a. antro dešimtmečio automatiškai gaudavo Polocko vaivada, o Dysnoje nuo pat Magdeburgo teisės suteikimo 1569 m. – Dysnos pilies valdytojas. Kitų pareigūnų skyrimo tvarka Polocko, Dysnos ir Mogiliavo miestuose skyrėsi. Tai rodo, kad suteikiant Magdeburgo teisę LDK centrinė valdžia atsižvelgdavo į

konkreto miesto padėtį, anksčiau susiformavusias valdymo tradicijas, miestiečių bendruomenės poreikius.

20. Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių gyventojams buvo itin svarbu tiesiogiai dalyvauti vietos politiniame gyvenime. Dėl to ilgą laiką išliko archajinė asmens laisvę turinčių gyventojų susirinkimų – viečių – tradicija ir įvairios jos apraiškos (atskiri bajorų susirinkimai). Taip pat ilgą laiką išliko praktika, kuomet Lietuvos valdovai leisdavo Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių bajorams laikinai valdyti dalį šių regionų valsčių. Ši praktika, menanti Kijevo Rusios laikus, buvo itin paplitusi Smolensko žemėje. XIV a. pabaigoje pradėjus formuotis Smolensko, Polocko ir Vitebsko vietininkų vadovaujamos vietos valdžios pareigybių sistemoms, susiformavo ir tradicija skirti dalį pareigybių tik vietiniams gyventojams. Ypač ši tradicija buvo aktuali Vitebske, kadangi čia vaivados XVI a. pirmoje pusėje ne kartą mėgino keisti nusistovėjusią pareigybių skyrimo tvarką ir skirti pareigūnais ne vietos bajorus, bet savo tarnus, tarp kurių būdavo nemažai svetimkilmų asmenų. Tačiau tuo metu visoje LDK bajorų kilmės vietos svarba pretenduojant į regionines pareigybes mažėjo, tuo pačiu augo žemėvaldos turėjimo konkrečiame regione ir su tuo susijusio žemionio statuso svarba. Šis aspektas sudarė sąlygas svetimkilmiams asmenims legaliai pretenduoti į vietos valdžios pareigybes. Taip XVI a. viduryje į Vitebsko žemės valdžios elitą įsiliejo Voluinės bajorai Kisieliai, o į Polocko žemės valdžios elitą – iš Mazovijos kilę bajorai Fronckevičiai Radziminskiai.

21. Nuo pat XIV a. pabaigos Smolensko, Polocko ir Vitebsko vietininkai bei vaivados buvo svarbiausi Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnai. Todėl vietos gyventojams buvo aktualu ne tik kontroliuoti jų veiklą, bet ir išreikšti savo poziciją dėl kandidatų į šias pareigas ir turėti galimybę nušalinti neįtikusį vietininką ar vaivadą. Polocko ir Vitebsko žemių gyventojams tokias teises formaliai suteikė Lietuvos didžiųjų kunigaikščių privilegijos. Šių dviejų regionų gyventojai turėdavo galimybę kreiptis į valdovą dėl neįtikusio vietininko ar vaivados nušalinimo nuo pareigų ir galėdavo tikėtis naujo pareigūno paskyrimo. Vitebsko gyventojai tiriamuoju laikotarpiu taip yra pasielgę bent vieną kartą (1528 m.). Tačiau nėra duomenų, jog skirdami Smolensko, Polocko ir Vitebsko vietininkus bei vaivadas valdovai būtų klausę vietos gyventojų nuomonės. Valdovų teisės skirti šiuos pareigūnus realiai niekas nevaržė. Smolensko, Polocko ir Vitebsko vietininkais bei vaivadomis beveik visuomet būdavo skiriami svetimkilmiai asmenys, dažnai lietuvių kilmės. Tik Polocke kelis kartus vietininko pareigas XIV a. pabaigoje – XV a. pirmoje pusėje buvo gavę

vietinės kilmės bajorai Korsakai. Tačiau tai buvo išimtiniai atvejai. Vitebsko žemėje Obolcų dvaro ir Ozeriščės bei Usviato valsčių valdytojus Lietuvos valdovų žmonos taip skirdavo nevaržomos vietos visuomenės. Šias valdas Bona Sforca visuomet suteikdavo svetimkilmiams asmenims (dažnai Vitebsko vaivadoms).

22. Visos kitos su *pilies / žemės* teise susijusios pareigybės buvo realiai prieinamos vietos gyventojams. Arklidininkais, bebrininkais, medžiokliais, okolnčiaiais, pilininkais, raktininkais, tiltininkais, vėliavininkais, valsčių valdytojais (išskyrus Ozeriščės ir Usviato valsčius) dažniausiai tapdavo vietos bajorai, tijųnais – vietos bajorai arba nekilmingi asmenys, Magdeburgo teisės neturėjusių miestų seniūnais (Smolensko atveju) ar vaitais (Drisos, Ulos, Vitebsko atvejais) – vietos miestiečiai. Kai kurias pilies (Čiašnikus, Dysną, Lepelį, Oršą) taip pat neretai administruodavo vietos gyventojai arba pilių kaimynystėje valdų turėję asmenys (kunigaikščiai, bajorai). Po 1564–1566 m. reformų ir Antrojo Lietuvos Statuto priėmimo 1566 m. didelė dalis LDK paviatų pareigybių oficialiai tapo prieinamos tik bajorų luomo atstovams, turintiems valdų tame pačiame paviete, kuriame siekdavo gauti pareigas. Pagal šią taisyklę pretendentai į pareigas nebūtinai turėjo būti vietinės kilmės asmenys. Tačiau tokių asmenų dalis tarp *pilies / žemės* teisei atstovavusių Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnų išliko didelė.

23. XIV a. pabaigoje – XVI a. pirmoje pusėje Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pilių bei dvarų valdytojais dažnai būdavo skiriami katalikai, o žemesniašias pareigybes dažniausiai gaudavo stačiatikiai. XVI a. viduryje dėl reformacijos judėjimo įtakos nemaža dalis LDK didikų ir eilinių bajorų perėjo į protestantizmą. Tarp tokių buvo ir dalis Polocko bei Vitebsko žemių pareigūnų. Tyrimo metu pavyko nustatyti nemažai stačiatikybę išpažinusių šių regionų pareigūnų perėjimo į kalvinizmą atvejų. Todėl stačiatikių procentas Polocko ir Vitebsko žemių valdžios elituose turėjo gerokai sumažėti.

24. Konfesijos požiūriu magdeburginiuose Polocko ir Mogiliavo miestuose egzistavo skirtingos sąlygos. Polocke greta stačiatikių egzistavo ir katalikų bendruomenė, o miesto tarybą 1498–1563 m. buvo privalu formuoti laikantis stačiatikių ir katalikų pariteto principo. Tiesa, neaišku, ar šio principo ištis būdavo visuomet laikomasi. XVI a. viduryje Polocke greta stačiatikių ir katalikų dėl reformacijos judėjimo galėjo atsirasti ir nemažai protestantų. Tuo tarpu Mogiliavo mieste berods nebuvo nei katalikų, nei protestantų bendruomenių. Absoliučią daugumą šio miesto pareigūnų sudarė stačiatikiai, o sudarant tarybą nebuvo formalaus reikalavimo laikytis stačiatikių ir katalikų pariteto principo.

25. Pagrindinėmis Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių gyventojų karjeros prielaidomis XV–XVI a. pirmoje pusėje buvo tarnyba Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvare arba su dvaru palaikomi ryšiai, Smolensko, Polocko ir Vitebsko vietininkų, vaivadų ir kitų įtakingų LDK pareigūnų parama. XVI a. viduryje siekiant karjeros Polocko ir Vitebsko žemėse tarnybos valdovo dvare reikšmė sumažėjo, tačiau dėl prasidėjusio Livonijos karo išaugo karinės tarnybos reikšmė. Didelę dalį šių regionų pareigūnų (ypač pilių valdytojų) XVI a. viduryje – aštuntame dešimtmetyje sudarė LDK kariuomenės kuopų vadai – rotmistrai. Pareigūnų, kuriuos turėjo teisę skirti pilių, dvarų ir valsčių valdytojai, pagrindinė karjeros prielaida buvo juos paskyrusių asmenų protekcija. Tarp tokių pareigūnų svetimkilmių asmenų dalis buvo gerokai didesnė nei kitų pareigūnų atveju.

26. Vitebsko žemėje pareigas ėję Katalikų bažnyčios pareigūnai – Obolcų klebonai, Vitebsko klebonai, nuolatiniai vikarai ir vikarai – buvo svetimkilmiai asmenys, iki paskyrimo į šias pareigas veikiausiai nepalaukę jokių ryšių su Vitebsko žemės visuomene. Tuo iš dalies galima paaiškinti sudėtingus Vitebsko parapijos pareigūnų santykius su vietos visuomene. Daugumos Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių stačiatikių dvasininkų (ypač žemesniųjų) kilmę nustatyti sudėtinga. Tarp vienuolynų archimandritų, igumenų bei valdytojų, cerkvių šventikų ir protopopų veikiausiai vyravo vietiniai gyventojai. Tuo tarpu Polocko arkivyskupų ir Smolensko vyskupų tarpe nevietinės kilmės asmenys veikiausiai sudarė sąlyginai didesnę dalį.

27. Magdeburginių Polocko, Dysnos ir Mogiliavo miestų aukščiausiais savivaldos pareigūnais – vaitais – dažniausiai tapdavo nevietinės kilmės asmenys. Viena svarbiausių prielaidų šioms pareigoms užimti buvo tarnyba Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvare. Polocko lentvaičiais taip pat neretai tapdavo svetimkilmiai asmenys. Tuo tarpu visas kitas Polocko, Dysnos ir Mogiliavo miestų pareigybes dažniausiai gaudavo vietos miestiečiai, tačiau pasitaikydavo ir vietos bajorų bei svetimkilmių asmenų. Šių pareigūnų karjerą lemdavo turima įtaka pačiuose miestuose, materialinė padėtis.

28. XV a. pabaigoje prasidėję nuolatiniai MDK kariuomenės antpuoliai į rytines LDK žemes turėjo neigiamos įtakos šių žemių visuomenių materialinei padėčiai. Vietos valdžios pareigūnai nebuvo išimtis. XV–XVI a. sandūroje karai su MDK labiausiai paveikė Smolensko žemę, o Polocko ir Vitebsko žemes – gerokai mažiau. Nukentėjusiems nuo karų Smolensko žemės gyventojams, taip pat ir pareigūnams, Lietuvos valdovai nuostolius bent dalinai atlygindavo žemėvaldos suteiktimis, išmokomis bei įvairiais pajamų šaltiniais. Turtingesni Smolensko žemės valdžios elito atstovai prasidėjus karams patys ėmė aktyviau kaupti žemėvaldą kituose LDK

regionuose. Po Smolensko praradimo 1514 m. *pilies / žemės* teisei atstovavę Smolensko žemės pareigūnai liko ištikimi Lietuvos didžiajam kunigaikščiui, kartu su kitais pabėgėliais iš Smolensko gavo papildomų žemėvaldos suteikčių ir įsikūrė įvairiuose LDK regionuose (daugiausia vakariniuose). Smolensko žemės pareigūnų šeimos nariai karų metu taip pat dažniausiai likdavo ištikimi Lietuvos didžiajam kunigaikščiui, tačiau kai kurie visgi pasirinko tarnybą Maskvos didžiajam kunigaikščiui. 1563 m. MDK kariuomenei užėmus Polocką, didelė dalis vietos valdžios pareigūnų pateko į nelaisvę. Tačiau tokio likimo išvengę *pilies / žemės* teisei atstovavę Polocko žemės pareigūnai, kaip ir Smolensko žemės pareigūnai 1514 m., liko ištikimi Lietuvos valdovui ir kartu su savo giminaičiais bei įvairiais kitais pabėgėliais iš Polocko gavo žemėvaldos suteikčių toliau nuo karo veiksmų buvusiose LDK teritorijose. Bent dalis 1563 m. į nelaisvę patekusių Polocko žemės pareigūnų (tarp jų ir Polocko vaivada) vėliau atgavo laisvę ir grįžę į LDK vėl tapo Lietuvos didžiojo kunigaikščio valdiniais. Vitebsko žemės pareigūnams ir kitiems gyventojams karai su MDK atnešė žymiai mažiau materialinių nuostolių ir neskatino masinio kraustymosi iš pasienio teritorijų. Dėl to ir LDK centrinės valdžios dėmesys Vitebsko žemės pareigūnų materialinėms problemoms buvo gerokai mažesnis nei tokioms pat Smolensko ir Polocko žemių pareigūnų problemoms.

29. Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių bažnytinių pareigūnų bei magdeburginių Polocko miesto pareigūnų situacija karų su MDK metu buvo kitokia nei *pilies / žemės* teisei atstovavusių pareigūnų. Priešingai nei pastarieji, kurių daugumą sudarė kilmingi kunigaikščiai ir bajorai, bažnytiniai pareigūnai ir Polocko miesto pareigūnai nepasižymėjo tokiu dideliu mobilumu, daugumas jų nebuvo užmezgę glaudesnių ryšių su LDK centrine valdžia ir valdovo dvaru. Todėl kai MDK kariuomenė 1514 m. užėmė Smolenską, o 1563 m. – Polocką, absoliuti dauguma Smolensko ir Polocko žemių bažnytinių pareigūnų bei Polocko miesto pareigūnų pateko į nelaisvę arba tiesiog liko MDK okupuotose teritorijose. Glaudžius ryšius su LDK centrine valdžia palaikę Stačiatikių bažnyčios hierarchai – Smolensko vyskupas ir Polocko arkivyskupas – buvo MDK kariuomenės paimti į nelaisvę 1514 ir 1563 m. ir negalėjo sulaukti realios Lietuvos didžiojo kunigaikščio paramos. Tuo tarpu Obolcų klebonai, Vitebsko klebonai, nuolatiniai vikarai ir vikarai savo pareigas ėjo tose Vitebsko žemės teritorijose, kurioms MDK kariniai antpuoliai kėlė palyginus nedidelę grėsmę. Todėl šių bažnytinių pareigūnų veikla ir materialinė padėtis dėl karų su MDK praktiškai nenukentėjo.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Šaltiniai

Nepublikuoti šaltiniai

AGAD – Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

z. 1 (Zbiór dokumentów pergaminowych), sygn. 780; 6787; 7416; 7460; 7495; 7715; 7716; 8835.

z. 2 (Zbiór dokumentów papierowych), sygn. 4145.

z. 334 (Archiwum Potockich z Radzynia), sygn. 295; 296; 302; 303; 305; 311; 322; 349; 354; 402.

z. 351 (Archiwum Tyzenhauzów), sygn. B–26/106; C–1.

z. 354 (Archiwum Warszawskie Radziwiłłów):

dz. II/1, sygn. 74; 3369;

dz. II/3, ks. 69/10;

dz. X, sygn. 400; 401; 570; 598;

dz. XVIII, sygn. 25;

dz. XXIII, teka 51, plik 1.

BN – Biblioteka Narodowa w Warszawie

akc. 13862.

LMAVB RS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius

f. 1 (Pergamentų rinkinys B1), b. 33; 42; 51; 57; 550; 565.

f. 2 (Pergamentai rusų kalba), b. 34; 47.

f. 6 (Vilniaus kapitulos fondo pergamentai), b. 91; 95; 98; 102; 106; 209; 252.

f. 12 (Kauno universiteto bibliotekos varia), b. 4758.

f. 16 (Rankraščių kolekcija B2), b. 4; 16; 23; 26; 29; 31; 34; 35; 39; 40; 71; 72; 76; 77; 81; 134; 202/4; 205.

f. 17 (Rankraščių kolekcija B3), b. 29.

f. 18 (Rankraščių kolekcija B4), b. 144; 184/1; 184/5; 206/1/6.

f. 20 (Teismų aktai), b. 46; 104; 134.

f. 21 (Vilniaus baltarusių fondas), b. 799; 1214; 1891.

f. 31 (Biržų valdų aktai), b. 1234.

f. 33 (Burbų, Belvederio ir kitų dvarų aktai), b. 50; 71/1.

f. 38 (Kauno benediktinių vienuolynas), b. 1.

f. 43 (Vilniaus kapitulos fondas), b. 203; 212; 480; 3891; 11105; 13573; 13662; 16807–16809; 16812; 16816–16821; 16823; 16826; 16828–16838; 16840; 16842; 16844; 16848; 16866; 16867; 16885; 16887; 16889; 16891; 16892; 17230; 23206–23208; 23211; 23214; 23215; 23217; 23219; 23223; 23224; 23227; 23232–23234; 23236; 23239; 23248; 23250; 23252; 23254; 23256; 23262; 23273; 23278–23280; 23282; 23285; 23287; 23291; 23295; 23297; 23309; 23321; 23327; 23329; 23330; 23342; 23345; 23347; 23350.

f. 78 (Vilniaus Prekybos rūmai), b. 1.

f. 151 (Uziembla Liucijonas), b. 1239; 1509.

f. 256 (Jablonskis Konstantinas), b. 1706; 1830; 1831; 1836–1848; 1850; 1852; 1857; 1865; 1866; 1868–1870; 1872–1874; 1878; 1932–1938; 2036; 2037; 2039; 2041; 2042; 2352; 2353; 2701; 3098; 3099; 3188; 3792; 4234.

f. 264 (Karazija Povilas), b. 294–296; 298–300; 502; 1126; 1127; 1129; 1130; 1137; 1219; 1226.

f. 273 (Alberto Liudviko Zoštauto kolekcija), b. 2831.

LNMMB RKRS – Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius

f. 93 (Lietuvos evangelikų reformatų sinodas), b. 1774; 1775.

LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas

f. 447 (Vilniaus jungtiniai civilinio ir baudžiamojo teismo rūmai (Виленская соединенная палата уголовного и гражданского суда)), ap. 22, b. 233.

f. 525 (Vilniaus ir Kauno gubernijų žemdirbystės ir valstybės turtų valdyba (Управление земледелия и государственных имуществ Виленской и Ковенской губернии)), ap. 8, b. 1600; 1674.

f. 599 (Menickiai), ap. 1, b. 97; 102; 230; 259; 313.

f. 604 (Vilniaus Romos katalikų vyskupijos dvasinė konsistorija), ap. 1, b. 2; 8.

f. 610 (Vilniaus Šv. Dvasios stačiatikių vienuolynas (Виленский православный Свято-Духовский монастырь)), ap. 3, b. 436.

f. 694 (Vilniaus Romos katalikų metropolijos kurija), ap. 1, b. 4375.

f. 1025 (Korsakai), ap. 1, b. 37.

f. 1039 (Kmitičiai), ap. 1, b. 2–6; 8.

f. 1135 (Vilniaus mokslo bičiulių draugija):

ap. 10, b. 2;

ap. 20, b. 425.

f. 1177 (Oginskiai), ap. 1, b. 2251; 3191; 3194; 3196; 3198; 3271; 3272; 3517.

f. 1280 (Radvilos), ap. 2, b. 180.

f. 1282 (Dokumentų kolekcija), ap. 1, b. 10227; 10228.

MKF-2 (Lietuvos Metrika), knygos nr. 18; 21; 23; 24; 31; 34–36; 38–41; 45; 48; 50; 54; 56; 58; 59; 64; 66; 226; 233; 235; 237; 239; 242; 246–248; 253; 256–258; 260; 263; 265–267; 288.

MKF-9 (Mikrofilmų iš Latvijos kolekcija), ap. 2, b. 19–115.

SA (Senieji aktai), b. 108; 144; 4790.

LVVA – Latvijas Valsts vēstures arhīvs

f. 8 (Rīgas maģistrāta Iekšējais arhīvs (Vidzemes guberņa)), apr. 4, l. nr. 10–24.

f. 673 (Rīgas maģistrāta Ārējais arhīvs (Vidzemes guberņa)), apr. 4, K. 19, l. nr. 58; 63; 78–80; 83; 86; 97; 104; 105; 107–114; 116; 117a; 118; 119; 121; 122; 126–128; 136; 138; 155; 161; 164; 165.

VUB RS – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius

f. 5 (Mišrus), b. B28–2334.

f. 8 (Karpių giminės dokumentai), b. 761; 3767.

f. 67 (Vilniaus Stepono Batoro universiteto Lietuvos teisės istorijos seminaro dokumentų kolekcija), b. 1330.

f. 69 (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dokumentai), b. 129.

НИАБ – Национальный исторический архив Беларуси

ф. 147 (Минская соединенная палата уголовного и гражданского суда Министерства юстиции, город Минск Минского уезда Минской губернии), воп. 2, спр. 178, арк. 435 (prieiga internete: <http://niab.by/images/147-2-178-435.jpg>, [žiūrėta 2019 m. balandžio 5 d.]).

Publikuoti šaltiniai

ACECV – Acta capituli ecclesiae cathedralis Vilnensis saec. XVI–XVIII = Vilniaus katedros bažnyčios kapitulos posėdžių protokolai XVI–XVIII a., t. 1: 1502–1533, parengė D. Antanavičius, D. E. Staškevičienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018.

Acta historica, t. XI – Acta historica res gestas Poloniae illustrantia ab anno 1507 ad annum 1795, t. XI: Sprawy wojenne króla Stefana Batorego.

Dyjaryjusze, relacje, listy i akta z lat 1576–1586, zebrał i wydał I. Polkowski, Kraków: Akademia Umiejętności, 1887.

Acta Tomiciana, t. 4 – *Acta Tomiciana, tomus quartus epistolarum, legationum, responsorum, actionum et rerum gestarum serenissimi principis Sigismundi Primi, Regis Poloniae et Magni Ducis Lithuaniae*, A. D. MDXVI–MDXVIII, per Stanislaum Gorski, can. Cracovien. et Plocensem, Posnaniae, 1855.

Archiwum Sanguszków, t. 1 – *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 1 (1366–1506), pod kierownictwem Z. L. Radziwińskiego, przy współudziale P. Skobielskiego i B. Gorczaka, Lwów: Drukarnia Instytutu Stauropigiańskiego, 1887.

Archiwum Sanguszków, t. 3 – *Archiwum książąt Sanguszków w Sławucie*, t. 3 (1432–1534), wydane przez Bronisława Gorczaka, Lwów: Drukarnia Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1890.

Archiwum Sanguszków, t. 4 – *Archiwum książąt Sanguszków w Sławucie*, t. 4 (1535–1547), wydane przez Bronisława Gorczaka, Lwów: Drukarnia Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1890.

Archiwum Sanguszków, t. 6 – *Archiwum XX. Sanguszków w Sławucie*, t. 6 (1549–1577) (Dyplomatarysz Gałęzi Niesuchojeżskiej, t. 1), Lwów: nakładem X. Romana Sanguszka, 1910.

Archiwum Sanguszków, t. 7 – *Archiwum XX. Sanguszków w Sławucie*, t. 7 (1554–1572) (Dyplomatarysz Gałęzi Niesuchojeżskiej, t. 2), Lwów: Drukarnia Instytutu Stauropigijskiego, 1910.

Athenaeum, vol. XI, вып. 1 – *Athenaeum. Commentarii historiae et culturae*, vol. XI: *Віцебска-Рыжскія акты XIII–XVII ст.: Дагаворы і службовая карэспандэнцыя паміж органамі кіравання горада Віцебска і ганзейскага горада Рыгі (з былога комплекса Ruthenica Дзяржаўнага Гістарычнага Архіва Латвіі)*, вып. 1: Дакументы гаспадарча-гандлёвыя, XV–XVI ст., падрыхтаваў А. Дзярновіч, Мінск: Athenaeum, 2005.

Augustyniak U., 2014 – Augustyniak U., *Testamenty ewangelików reformowanych w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, 2014.

Bielski M., cz. 3 – Bielski M., *Kronika polska Marcina Bielskiego*, cz. 3, Warszawa: Drukarnia A. Gałęzowskiego i komp., 1830.

Cellarius A., 1659 – Cellarius A., *Regni Poloniae, Magnique Ducatus Lituaniae. Omniumque regionum juri Polonico Subjectorum. Novissima Descriptio, Urbium potissimarum icones elegantissimas et delinitionem*

hujus Regni Geographicam oculis subjiciens, Amstelodami: Apud Aegidium Janssonium Valckenier, 1659.

Dokumenty pokoju melneńskiego – *Dokumenty strony polsko-litewskiej pokoju melneńskiego z 1422 roku*, wydali P. Nowak i P. Pokora, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2004.

DSK (1494–1504) – *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygos (1494–1504)*, parengė D. Antanavičius ir R. Petrauskas, Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, 2007.

DS (1543–1548), kn. 1 – *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto dvaro sąskaitos (1543–1548)*, kn. 1: 1544 XI 15–1546 XI 15, parengė D. Antanavičius, vertė S. Narbutas, Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, 2009.

DS (1543–1548), kn. 2 – *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto dvaro sąskaitos (1543–1548)*, kn. 2: 1543 VI 21–1544 XI 15, parengė D. Antanavičius, vertė S. Narbutas, Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, 2012.

HPPN – *Herbarz polski podług Niesieckiego, treściwie ułożony i wypisami z późniejszych autorów, z różnych akt grodzkich i ziemskich, z ksiąg i akt kościelnych oraz z dokumentów familijnych powiększony i wydany przez K. Łódzia-Czarnieckiego*, t. 2, Gniezno: nakładem autora, drukiem J. B. Langiego, 1881–1882.

HSzPW – *Herbarz szlachty prowincyi witebskiej*, wydanie Herolda Polskiego, Kraków: nakładem Herolda Polskiego, 1899.

Inventarium – *Inventarium omnium et singulorum privilegiorum, litterarum, diplomatum scripturarum et monumentorum quaecunque in archivo Regni in arce Cracoviensi continentur per Commissarios a Sacra Regia Majestate et republica ad revidendum et connotandum omnes scripturas in eodem archivo existentes deputatos confectum MDCLXXXII cura Bibliothecae Polonicæ editum*, Lutetiae Parisiorum, 1862.

Jaworski R., 2003 – Jaworski R., Nieznana korespondencja króla Zygmunta Augusta z Mikołajem Radziwiłłem Rudym i Ostafim Wołłowiczem z lat 1550–1571 ze zbiorów Biblioteki Czartoryskich, *Studia Źródłoznawcze = Commentationes*, t. 41, komitet redakcyjny: Z. Dalewski [et al.], Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2003, s. 91–108.

KDKW, t. 1, z. 1 – *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej = Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis*, t. 1, z. 1 (1387–1468), wydali J. Fijałek i W. Semkowicz, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1932.

KDKW, t. 1, z. 2 – *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej = Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis*, t. 1, z. 2 (1468–1501), wydali J. Fijałek i W. Semkowicz, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1939.

Kojalavičius-Vijūkas A., 2015 – Kojalavičius-Vijūkas A., *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas = Sacer nomenclator familiarum et stemmatum Magni Ducatus Lituaniae et provinciarum ad eum pertinentium*, iš lotynų kalbos vertė [sudarė ir pratarinę parašė] S. Narbutas, Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2015.

Kołodziejczyk A., Łożyński K., Śliwiński J., 2001 – Kołodziejczyk A., Łożyński K., Śliwiński J., *Zarys konfliktów o dobra na Podlasiu i Grodzieńszczyźnie za Zygmunta I Starego. Wybór źródeł z „Metryki Litewskiej” z I połowy XVI wieku*, Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2001.

Kronika Macieja Strykowskiego, t. II – *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi Macieja Strykowskiego. Wydanie nowe, będące dokładnem powtórzeniem wydania pierwotnego królewieckiego z roku 1582, poprzedzone wiadomością o życiu i pismach Strykowskiego przez Mikołaja Malinowskiego, oraz rozprawą o latopiscach ruskich przez Daniłowicza, pomnożone przedrukiem dzieł pomniejszych Strykowskiego według pierwotnych wydań*, t. II, Warszawa: Nakład Gustawa Leona Glücksberga, Księgarza, 1846.

Ks. Wojciecha Wijuka Kojalowicza – *Ks. Wojciecha Wijuka Kojalowicza S. J. Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego tak zwany Compendium, czyli O klejnotach albo herbach, których familie stanu rycerskiego w prowincyach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zażywają*, Kraków: Wydanie „Herolda Polskiego“, 1897.

LDKMVS – *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Maskvos valstybės sutartys. 1449–1556 metai. Šaltinių publikacija*, sudarė, parengė, vertė M. Sirutavičius (serija: *Lietuvos užsienio politikos dokumentai. XIII–XVIII a.*), Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Vilnius: Versus aureus, 2016.

Lietuvos metraštis – *Lietuvos metraštis: Bychovco kronika*, redakcinė komisija: K. Korsakas (pirmininkas) ir kt., Vilnius: „Vaga“, 1971.

LM 1 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 1 (1380–1584), Užrašymų knyga 1*, parengė A. Baliulis ir R. Firkovičius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.

LM 3 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 3 (1440–1498), Užrašymų knyga 3*, parengė L. Anužytė ir A. Baliulis, Vilnius: „Žara“, 1998.

LM 4 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 4 (1479–1491), Užrašymų knyga 4*, parengė L. Anužytė, Vilnius: „Žara“, 2004.

LM 5 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 5 (1427–1506), Užrašymų knyga 5*, parengė A. Baliulis, A. Dubonis, D. Antanavičius, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012.

LM 6 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 6 (1494–1506), Užrašymų knyga 6*, parengė A. Baliulis, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2007.

LM 7 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 7 (1506–1539), Užrašymų knyga 7*, parengė I. Ilarienė, L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011.

LM 8 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 8 (1499–1514), Užrašymų knyga 8*, parengė A. Baliulis, R. Firkovičius ir D. Antanavičius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995.

LM 9 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 9 (1511–1518), Užrašymų knyga 9*, parengė K. Pietkiewicz, Vilnius: „Žara“, 2003.

LM 10 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 10 (1440–1523), Užrašymų knyga 10*, parengė E. Banionis ir A. Baliulis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1997.

LM 11 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 11 (1518–1523), Įrašų knyga 11*, parengė A. Dubonis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997.

LM 12 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 12 (1522–1529), Užrašymų knyga 12*, parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius: „Žara“, 2001.

LM 14 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 14 (1524–1529), Užrašymų knyga 14*, parengė L. Karalius ir D. Antanavičius, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008.

LM 15 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 15 (1528–1538), Užrašymų knyga 15*, parengė A. Dubonis, Vilnius: „Žara“, 2002.

LM 17 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 17 (1530–1536), Užrašymų knyga 17*, parengė L. Karalius ir D. Antanavičius, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015.

LM 19 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 19 (1535–1537), Užrašymų knyga 19*, parengė D. Vilimas, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009.

LM 20 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 20 (1536–1539), Užrašymų knyga 20*, parengė R. Ragauskienė ir D. Antanavičius, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009.

LM 22 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 22 (1547), Užrašymų knyga 22*, parengė A. Blanutsa, D. Vashchuk, D. Antanavičius, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2010.

LM 25 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 25 (1387–1546), Užrašymų knyga 25*, parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.

LM 27 – *Lietuvos Metrika (1541–1542), 27-oji Užrašymų knyga*, parengė I. Valikonytė, T. Čelkis, L. Steponavičienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.

LM 29 – *Lietuvos metrika, knyga nr. 29 (1546–1547), Užrašymų knyga 29*, parengė I. Ilarienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016.

LM 32 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 32 (1548–1549), Užrašymų knyga 32*, parengė A. Blanutsa, D. Vashchuk, D. Antanavičius, E. Deveikytė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012.

LM 37 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 37 (1552–1561), Užrašymų knyga 37*, parengė D. Baronas, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011.

LM 47 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 47 (1565–1567), Užrašymų knyga 47*, parengė E. Deveikytė ir G. Lesmaitis, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018.

LM 49 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 49 (1566–1572), Užrašymų knyga 49*, parengė E. Deveikytė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014.

LM 51 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 51 (1566–1574), Užrašymų knyga 51*, parengė A. Baliulis, R. Ragauskienė, A. Ragauskas, Vilnius: „Žara“, 2000.

LM 224 – *Lietuvos Metrika (1522–1530), 4-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė ir kt., Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1997.

LM 225 – *Lietuvos Metrika (1528–1547), 6-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, J. Karpavičienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1995.

LM 227 – *Lietuvos Metrika (1533–1535), 8-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė ir kt., Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999.

LM 229 – *Lietuvos Metrika (1540–1541), 10-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė ir kt., Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.

LM 231 – *Lietuvos Metrika (1540–1543), 12-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, S. Viskantaitė-Saviščevienė, L. Steponavičienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2007.

LM 234 – *Lietuvos Metrika (1546–1548), 19-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos–XVII a. pradžios kopija)*, parengė I. Valikonytė, S. Viskantaitė-

Saviščevienė, L. Steponavičienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009.

LM 249 – *Lietuvos Metrika (1554–1568), 35-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė S. Viskantaitė-Saviščevienė ir I. Valikonytė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018.

LM 251 – *Lietuvos Metrika (1555–1558), 37-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė ir L. Steponavičienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2010.

LM 254 – *Lietuvos Metrika (1559–1563), 40-oji Teismų bylų knyga (XVII a. pradžios kopija)*, parengė N. Šlimienė ir I. Valikonytė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015.

LM 261 – *Lietuvos Metrika (1562–1566), 47-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė ir N. Šlimienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011.

LM 523 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 523 (1528), Viešųjų reikalų knyga 1*, parengė A. Baliulis ir A. Dubonis, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2006.

LM 530 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 530 (1566–1572), Viešųjų reikalų knyga 8*, parengė D. Baronas ir L. Jovaiša, Vilnius: „Žara“, 1999.

LM 531 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 531 (1567–1569), Viešųjų reikalų knyga 9*, parengė L. Anužytė ir A. Baliulis, Vilnius: „Žara“, 2001.

LM 532 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 532 (1569–1571), Viešųjų reikalų knyga 10*, parengė L. Anužytė ir A. Baliulis, Vilnius: „Žara“, 2001.

LM 564 – *Lietuvos Metrika, knyga nr. 564 (1553–1567), Viešųjų reikalų knyga 7*, parengė A. Baliulis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

LUB, Bd. 5, H. 1 – *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten*, Bd. 5, H. 1, Herausgegeben von Dr. Friedrich Georg v. Bunge, Reval: in Commission bei Kluge und Ströhm, 1862.

LUB, Bd. 8 – *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch*, Bd. 8 (1429 Mai – 1435), Begründet von F. G. v. Bunge, im Auftrage der baltischen Ritterschaften und Städte fortgesetzt von Hermann Hildebrand, Riga, Moskau: Verlag von J. Deubner, 1884.

LUB, Bd. 10 – *Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch*, Bd. 10 (1444–1449), Begründet von F. G. v. Bunge, im Auftrage der baltischen Ritterschaften und Städte fortgesetzt von Hermann Hildebrand und nach ihm von Philipp Schwartz, Riga, Moskau: Kommissions-Verlag von J. Deubner, 1896.

Maroszek J., Tęgowski J., 2010 – Maroszek J., Tęgowski J., Pogranicze polsko-rusko-litewskie, *Historia województwa podlaskiego*, pod redakcją A. Cz. Dobrońskiego, Białystok: Instytut Wydawniczy Kreator, 2010, s. 19–37.

Monumenta medii aevi, t. 19 – *Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, t. 19: Akta Aleksandra króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego i t. d. (1501–1506), wydał F. Papée, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1927.

PLS, t. 2, d. 1 – *Pirmasis Lietuvos Statutas. Tekstai senaja baltarusių, lotynų ir senaja lenkų kalbomis*, t. 2, d. 1, red. kolegija: S. Lazutka (atsakingasis redaktorius) [et al.], Vilnius: „Mintis“, 1991.

PLS – Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.), parengė I. Valikonytė, S. Lazutka, E. Gudavičius, Vilnius: Vaga, 2001.

Polechow S., 2016 – Polechow S., Kilka uwag historyka Wielkiego Księstwa Litewskiego do itinerarium Kazimierza Jagiellończyka. [Rec.] Grażyna Rutkowska: *Itinerarium króla Kazimierza Jagiellończyka 1440–1492*. Warszawa, Wydawnictwo Neriton, 2014, ss. 422, 8 s. map, *Średniowiecze Polskie i Powszechne*, t. 8 (12), pod redakcją J. Sperki i B. Czwojdrak, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2016, s. 287–299.

Popisy wojskowe – *Popisy wojskowe pospolitego ruszenia Wielkiego Księstwa Litewskiego (1524–1566)*, wstęp i opracowanie Gediminas Lesmaitis; tłumaczenie z języka litewskiego Beata Piasecka; redakcja naukowa Karol Łopatecki, Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2016.

Przegląd Poznański, t. 27 – *Przegląd Poznański. Pismo sześciotygodniowe*, t. 27, Poznań: Nakładem redakcji, 1859.

SRP, Bd. 3 – *Scriptores rerum Prussicarum. Die Geschichtsquellen der preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft*, Bd. 3, herausgegeben von dr. T. Hirsch, dr. M. Töppen, dr. E. Strehle, Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1866.

Skarbiec diplomatów, t. 2 – *Skarbiec diplomatów papieżkich, cesarskich, krolewskich, książęcych, uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów*, t. 2, zebrał i w treści opisał Ignacy Daniłowicz, z pozgonnych rękopismów znajdujących się w bibliotece Muzeum Wileńskiego wydał Jan Sidorowicz, Wilno: Drukarnia A. H. Kirkora, 1862.

Straszewicz M., 2005 – Straszewicz M., Testament Anny z Korsaków Rahoziny z 1563 roku. Przyczynek do dziejów jeńców połockich, *Przegląd*

Historyczny, t. 96, z. 3, rada redakcyjna: W. Ceran [et al.], Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2005, s. 449–458.

Strykowski M., 1978 – Strykowski M., *O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemojdzkiego i ruskiego, przedtym nigdy od żadnego ani kuszone, ani opisane, z natchnienia Bożego a uprzemie pilnego doświadczenia*, opracowała J. Radziszewska, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1978.

Valentino Saurmano laiškai – *Valentino Saurmano laiškai imperatoriui Ferdinandui I iš Žygimanto Augusto Vilniaus dvaro (1561–1562 m.)*, sudarė D. Antanavičius, V. Gerulaitienė, J. Kiaupienė, parengė D. Antanavičius, Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, 2009.

Veterum scriptorum, t. 8 – *Veterum scriptorum et monumentorum historicorum, dogmaticorum, moralium, amplissima collectio*, t. 8: Complectens varia concilia, episcoporum statuta synodalia cum amplissima collectione actorum ad concilium Basileense pertinentium et duplici historia consilii Tridentini. Prodiit nunc primum studio et opera domini Edmundi Martene, et domini Ursini Durand, Presbyterorum et Monachorum Benedictinorum è Congregatione S. Mauri, Parisiis, Apud Montalant, ad Ripam PP. Augustinianorum, prope Pontem S. Michaelis, 1733.

Vijūkas-Kojelavičius A., 1988 – Vijūkas-Kojelavičius A., *Lietuvos istorija*, Vilnius: „Vaga“, 1988.

Vilimas D., 2006 – Vilimas D., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemas formavimasis (1564–1588)*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2006.

Vitoldiana – *Vitoldiana: Codex Privilegiorum Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae, 1386–1430*, zebrał i wydał J. Ochmański, Warszawa; Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986.

Volumina Constitutionum, t. II, vol. 1 – *Volumina Constitutionum*, t. II (1550–1609), vol. 1 (1550–1585), do druku przygotowali S. Grodziski, I. Dwornicka i W. Uruszczak, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2005.

АВАК, т. 11 – *Акты, издаваемые Виленскою археологическою комиссиею*, т. 11: Акты Главного Литовского трибунала, Вильна: Типография А. Г. Сыркина, 1880.

АВАК, т. 13 – *Акты, издаваемые Виленскою археологическою комиссиею*, т. 13: Акты Главного Литовского трибунала, Вильна: Типография А. Г. Сыркина, 1886.

АВАК, т. 14 – *Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею*, т. 14: Инвентари имений XVI-го столетия, Вильна: Типография А. Г. Сыркина, 1888.

АВК, т. 22 – *Акты, издаваемые Виленскою комиссиею для разбора древних актов*, т. 22: Акты Слонимского земского суда, Вильна: Типография А. Г. Сыркина, 1895.

АВК, т. 39 – *Акты, издаваемые Виленскою комиссиею для разбора древних актов*, т. 39: Акты Могилевского магистрата XVI в. (1578–1580 г.г.), Вильна: Типография «Русский почин», 1915.

АЗР, т. 1 – *Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею*, т. 1 (1340–1506), Санкт Петербург: Типография II Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1846.

АЗР, т. 2 – *Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею*, т. 2 (1506–1544), Санкт Петербург: Типография II Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1848.

АЗР, т. 3 – *Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею*, т. 3 (1544–1587), Санкт Петербург: Типография Эдуарда Праца, 1848.

АЗР, т. 4 – *Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею*, т. 4 (1588–1632), Санкт Петербург: Типография Эдуарда Праца, 1851.

Акты исторические, т. 1 – *Акты исторические, собранные и изданные Археографическою комиссиею (1334–1598)*, т. 1, Санктпетербург: Типография Экспедиции заготовления Государственных бумаг, 1841.

АктыЮЗР, т. 1 – *Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею*, т. 1 (1361–1598), Санктпетербург: Типография Э. Праца, 1863.

Аляхновіч Р. А., Рыбчонак С. А., Шаланда А. І., 2015 – Аляхновіч Р. А., Рыбчонак С. А., Шаланда А. І., *Род Іллінічаў у Вялікім Княстве Літоўскім у XV–XVI стагоддзях*, Мiр: Музей «Замкавы комплекс «Мiр»», 2015.

Анхимюк Ю. В., 2004 – Анхимюк Ю. В., Полоцкий поход 1563 года в частных разрядных книгах, *Русский дипломатарий*, вып. 10, ред. А. Антонов, Москва: «Древлехранилище», 2004, с. 155–170.

АрхивЮЗР, ч. 8, т. 6 – *Архив Юго-Западной России, ч. 8, т. 6*: Акты о землевладении в Юго - Западной России XV–XVIII вв., Киев: Типография С. В. Кульженко, 1911.

АСД, т. 4 – *Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси, издаваемый при управлении Виленского учебного округа, т. 4*, Вильна: Печатня А. Сыркина, 1867.

АСД, т. 9 – *Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси, издаваемый при управлении Виленского учебного округа, т. 9*, Вильна: Печатня О. Блюмовича, 1870.

АУМ – *Архіў уніяцкіх мітрапалітаў. Дакументы да гісторыі царквы ў Беларусі XV–XIX стст. у фондзе "Канцылярыя мітрапаліта грэка-уніяцкіх царкваў у Расіі". Даведнік*, склад. С. І. Паўловіч, Т. М. Мальцава, Мінск–Полацк: "Сафія", 1999.

Бабкова В., 2014 – Бабкова В., «Копея с копей»: тастамент Астафея Багданавіча Валовіча з актавай кнігі Гарадзенскага земскага суда за 1592–1593 гг., *Unus pro omnibus. Валовічы ў гісторыі Вялікага княства Літоўскага XV–XVIII стст.*, склад. А. М. Янушкевіч, навук. рэд. А. І. Шаланда, Мінск: «Медысонт», 2014, с. 382–396.

Баранов К. В., 2004 – Баранов К. В., Записная книга Полоцкого похода 1562/63 года, *Русский дипломатарий*, вып. 10, ред. А. Антонов, Москва: «Древлехранилище», 2004, с. 119–154.

Беларускі архіў, т. 2 – *Беларускі архіў, т. 2 (XV–XVI ст.)*, падрыхтаваў З. Даўгяля, Менск: Інстытут беларускай культуры, 1928.

Буганов В. И., 1969 – Буганов В. И., «Взятие полоцкое Литовские земли» – описание похода 1563 г. в разрядной книге Музейного собрания, *Записки отдела рукописей*, вып. 31, М. Государственная библиотека СССР им В. И. Ленина, Москва: Пашков дом, 1969, с. 213–224.

Варонін В. А., 2003 – Варонін В. А., Тэстамент полацкага бурмістра Давыда Панкова 1559 г., *Гісторыя і археалогія Полацка і Полацкай зямлі. Матэрыялы IV Міжнароднай навуковай канферэнцыі*, укладальнік Т. А. Джумантаева, Полацк: НППКМЗ, 2003, с. 32–40.

Варонін В. А., 2009а – Варонін В. А., *Рээстр пунных баяр Полацкага ваяводства 1585 года*, Мінск: РІВШ, 2009.

Варонін В. А., 2013 – Варонін В. А., Падзеі вайны 1512–1522 гадоў у Беларускім Падзвінні, *Studia historica Europae Orientalis = Исследования по истории Восточной Европы: науч. сб.*, вып. 6, ред. кол.: А. В. Мартынюк (отв. ред.) [et al.], Мінск: РІВШ, 2013, с. 192 – 218.

Витебская старина, т. 1 – *Витебская старина*, т. 1, составил и издал А. Сапунов, Витебск: Типография губернского правления, 1883.

Витебская старина, т. 4 – *Витебская старина*, т. 4, составил и издал А. Сапунов, Витебск: Типо-литография Г. А. Малкина, 1885.

Витебская старина, т. 5, ч. 1 – *Витебская старина*, т. 5: Материалы для истории Полоцкой епархии, ч. 1, составил и издал А. Сапунов, Витебск: Типография губернского правления, 1888.

Волинські грамоти XVI ст. – *Волинські грамоти XVI ст.*, упорядники В. Б. Задорожний, А. М. Матвієнко (*Пам'ятки української мови XVI ст. Серія актових документів і грамот*), Київ: Наукова думка, 1995.

Галубовіч В. У., Рыбчонак С. А., Шаланда А. І., 2016 – Галубовіч В. У., Рыбчонак С. А., Шаланда А. І., *Князі Друцкія-Горські ў Вялікім Княстве Літоўскім у XV–XVIII стст.*, Мiр: Музей «Замкавы комплекс «Мiр», 2016.

Дзярновіч А. І., 2007 – Дзярновіч А. І., «Тубылец віцебскі»: новы дакумент з былога архіўнага комплексу MOSCOWITICA–RUTHENICA (Дзяржаўнага гістарычнага архіва Латвіі), *Беларускі археаграфічны штогоднік*, вып. 8, рэдкалегія: Э. М. Савіцкі (гал. рэд.) і інш., Мiнск: БелНДДАС, 2007, с. 199–206.

Дзярновіч А., 2018 – Дзярновіч А., Віцебскі ваявода Іван Багданавіч Сапега і правая рэгуляцыя гандлю з Рыгай падчас дзесяцігадовай вайны 1512–1522 гг., *Сапегі: асобы, кар'еры, маёнткі. Зборнік навуковых артыкулаў*, уклад. А. А. Скеп'ян, рэдкал. А. А. Каваленя [et al.], Мiнск: Выдавец А. М. Янушкевіч, 2018, с. 243–254.

ДКУ – Древнерусские княжеские уставы, XI–XV вв., подготовил Я. Н. Щапов, Москва: «Наука», 1976.

ДМАМЮ, т. 1 – *Документы Московского архива Министерства юстиции*, т. 1, сост. М. В. Довнар-Запольский, Москва: Товарищество типографии А. И. Мамонтова, 1897.

Иван Грозный – завоеватель Полоцка – *Иван Грозный – завоеватель Полоцка: (новые документы по истории Ливонской войны)*, составитель, подготовка к публикации, вступительная статья В. Ю. Ермак; описание рукописи К. Ю. Ерусалимский, Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 2014.

Иоасафовская летопись – *Иоасафовская летопись*, под редакцией А. А. Зимина, Москва: Издательство Академии наук СССР, 1957.

ИЮМ, вып. 1 – *Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской, хранящихся в*

Центральном архиве в Витебске, и изданные под редакцией архивариуса сего архива Созонова, [вып. 1], Витебск: Типография губернского правления, 1871.

ИЮМ, вып. 2 – *Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской, хранящихся в Центральном архиве в Витебске, и изданные под редакцией архивариуса сего архива Созонова, вып. 2, Витебск: Типография губернского правления, 1871.*

ИЮМ, вып. 7 – *Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской, хранящихся в Центральном архиве в Витебске, и изданные под редакцией архивариуса сего архива Созонова, вып. 7, Витебск: Типография губернского правления, 1876.*

ИЮМ, вып. 20 – *Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской, хранящихся в Центральном архиве в Витебске, и изданные под редакцией и. д. архивариуса сего архива М. Веревкина, вып. 20, Витебск: Типо-литография Г. А. Малкина, 1890.*

ИЮМ, вып. 21 – *Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской, хранящихся в Центральном архиве в Витебске, и изданные под редакцией и. д. архивариуса сего архива М. Веревкина, вып. 21, Витебск: Типо-литография Г. А. Малкина, 1891.*

ИЮМ, вып. 22 – *Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской, хранящихся в Центральном архиве в Витебске, и изданные под редакцией и. д. архивариуса сего архива М. Веревкина, вып. 22, Витебск: Типо-литография Г. А. Малкина, 1891.*

ИЮМ, вып. 23 – *Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской, хранящихся в Центральном архиве в Витебске, и изданные под редакцией и. д. архивариуса сего архива М. Веревкина, вып. 23, Витебск: Типо-литография Г. А. Малкина, 1892.*

ИЮМ, вып. 24 – *Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской, хранящихся в Центральном архиве в Витебске, и изданные под редакцией и. д. архивариуса сего архива М. Веревкина, вып. 24, Витебск: Типо-литография Г. А. Малкина, 1893.*

ИЮМ, вып. 25 – Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской, хранящихся в Центральном архиве в Витебске, и изданные под редакцией и. д. архивариуса сего архива М. Веревкина, вып. 25, Витебск: Типо-литография Г. А. Малкина, 1894.

ИЮМ, вып. 26 – Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской, хранящихся в Центральном архиве в Витебске, и изданные под редакцией и. д. архивариуса сего архива М. Веревкина, вып. 26, Витебск: Типо-литография Г. А. Малкина, 1895.

ИЮМ, вып. 28 – Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской, хранящихся в Центральном архиве в Витебске, и изданные под редакцией и. д. архивариуса сего архива Дм. Ив. Довгялло, вып. 28, Витебск: Губернская типо-литография, 1900.

ИЮМ, вып. 30 – Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской, хранящихся в Центральном архиве в Витебске, и изданные под редакцией и. д. архивариуса сего архива Дм. Ив. Довгялло, вып. 30, Витебск: Губернская типо-литография, 1903.

ИЮМ, вып. 31 – Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской, хранящихся в Центральном архиве в Витебске, и изданные под редакцией и. д. архивариуса сего архива Дм. Ив. Довгялло, вып. 31, Витебск: Губернская типо-литография, 1903.

ИЮМ, вып. 32 – Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской и изданные под редакцией Дм. Ив. Довгялло, вып. 32, Витебск: Типо-литография Бр. Подземских, 1906.

Калечыц І. Л., 2011 – Калечыц І. Л., *Эпіграфіка Беларусі Х–ХІV стст.*, Мінск: «Беларуская навука», 2011.

Капраль М., 2010 – Капраль М., Смолянин Гермула у Львові в 1467 році, *Вісник Львівського університету. Серія історична*, вип. 45, за редакцією О. Вінниченка, Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2010, с. 545–550.

Книга посольская, т. 1 – Книга посольская Метрики Великого Княжества Литовского [т. 1], содержащая в себе дипломатические сношения Литвы в государственование короля Сигизмунда–Августа (с 1545 по 1572 год), издана по поручению Императорского Московского

общества истории и древностей российских кн. М. Оболенским и проф. И. Даниловичем, Москва: Университетская типография, 1843.

Книга посольская, т. 2 – *Книга посольская Метрики Великого Княжества Литовского [т. 2], содержащая в себе дипломатические сношения Литвы в государственование короля Стефана Батория (с 1573 по 1580 год)*, издана по поручению Императорского Московского общества истории и древностей российских профессором М. Погодиным и магистром Д. Дубенским, Москва: Университетская типография, 1843.

Кром М. М., 2003 – Кром М. М., Неизвестный привилей Сигизмунда I Смоленску (1513 год), *От древней Руси к России нового времени. Сборник статей. К 70-летию Анны Леонидовны Хорошкевич*, составитель А. В. Юрасов, отв. редактор В. Л. Янин, Москва: «Наука», 2003, с. 133–139.

Кром М. М., 2010 – Кром М. М., *Меж Русью и Литвой. Пограничные земли в системе русско–литовских отношений конца XV–первой трети XVI в.*, 2-е издание, Москва: «Квадрига», 2010.

Латушкін А. М., 2011 – Латушкін А. М., Невядомы інвентар Улы 1581 г. – доўгі шлях да ўзаемаразумення, *Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны: навук. зб.*, вып. 6, рэдкал.: С. М. Ходзін (адк. рэд.) [et al.], Мінск: БДУ, 2011, с. 94–102.

Летописец русский – *Летописец русский (Московская летопись)*, приготовил к изданию Действ. Член Орловской Ученой Архивной Комиссии А. Н. Лебедев по рукописи, ему принадлежащей // *Чтения в императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете*, 1895 год, кн. 3 (174), издана под заведыванием Е. В. Барсова, Москва: Университетская типография, 1895.

Ліцкевіч А. У., 2009 – Ліцкевіч А. У., Старабеларускія граматы XV ст. з Archiwum Głównego Akt Dawnych у Варшаве, *Здабыткі: дакументальныя помнікі на Беларусі*, вып. 11, склад.: Л. Г. Кірухіна, К. В. Суша, Мінск: Нацыянальная бібліятэка Беларусі, 2009.

Луцька замкова книга 1560 – 1561 рр. – *Луцька замкова книга 1560 – 1561 рр. (Пам'ятки української мови. Серія актових документів і грамот)*, підготували до видання В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук, Луцьк: Національна Академія наук України, 2013.

Макараў М., 2008 – Макараў М., *Ад пасада да магдэбургіі: прававое становішча насельніцтва местаў Беларускага Падзвіння ў XIV – першай палове XVII ст.*, Мінск: УП «Экаперспектыва», 2008.

МВКЛ 28 – *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522–1552). Кніга запісаў 28 (Копія канца XVI ст.)*, Падрыхтоўка тэкстаў да друку і навук. апарат: В. Мянжынскі, У. Свяжынскі, Менск: ATHENÆUM, 2000.

МВКЛ 30 – *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 30 (1480–1546). Кніга запісаў № 30 (Копія канца XVI ст.)*, Падрыхтаваў В. С. Мянжынскі, Мінск: «Беларуская навука», 2008.

МВКЛ 42 – *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 42 (1556–1562). Кніга запісаў № 42 (копія канца XVI ст.)*, Падрыхтаваў В. С. Мянжынскі, Мінск: «Беларуская навука», 2015.

МВКЛ 43 – *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 43 (1523–1560). Кніга запісаў 43 (Копія канца XVI ст.)*, Падрыхтаваў В. С. Мянжынскі, Мінск: «Беларуская навука», 2003.

МВКЛ 44 – *Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кніга 44. Кніга запісаў 44 (1559–1566)*, Падрыхтаваў А. І. Груша, Мінск: Арты-Фэкс, 2001.

МВКЛ 70 – *Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кніга 70 (1582–1585). Кніга запісаў № 70 (Копія канца XVI ст.)*, Падрыхтаваў А. А. Мяцельскі, Мінск: «Беларуская навука», 2008.

МВКЛ 272 – *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга № 272 (1576–1579). Кніга судовых спраў № 58 (Копія канца XVI ст.)*, Падрыхтаваў А. А. Мяцельскі, Мінск: «Беларуская навука», 2015.

МВКЛ 560 – *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга № 560. Кніга перапісаў № 3 (Копія канца XVI ст.)*, падрыхтаваў А. І. Дзярновіч, Менск: ATHENÆUM, 2010.

Мікульскі Ю. М., 2015a – Мікульскі Ю. М., Выбраныя дакументы да гісторыі Беларусі за 1481–1591 гг. з Нацыянальнага архіва ў г. Кракаве: з калекцыі Русецкіх і іншых, *Беларуская даўніна. Гістарычны альманах*, вып. 2, рэд. Ю. М. Мікульскі, Мінск: Выдавец А. М. Варахсін, 2015, с. 261–307.

Мікульскі Ю. М., 2015b – Мікульскі Ю. М., Матэрыялы XVI–XVII ст. з архіва былога Барыса-Глебскага Бельчыцкага манастыра ў Полацку, *Беларуская даўніна. Гістарычны альманах*, вып. 2, рэд. Ю. М. Мікульскі, Мінск: Выдавец А. М. Варахсін, 2015, с. 220–260.

Мицик Ю., 2018 – Мицик Ю., 3 гродських книг Вітебська XVI–XVIII ст., *Albaruthenica. Студії з історії Білорусі*, т. 2, Редакційна колегія: В. А. Брехуненко [et al.], Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2018, с. 97–117.

Московский телеграф, ч. 45 – *Московский телеграф*, ч. 45, издаваемый Николаем Полевым, Москва: Типография Августа Семена, при Императорской Медико–Хирургической Академии, 1832.

ОДАЗУМ, т. 1 – *Описание документов Архива западнорусских униатских митрополитов*, т. 1: 1470–1700, С.-Петербург: Синодальная типография, 1897.

ОПЗ 1580 года – *Описание Полоцких владычных, монастырских и церковных земель ревизорами 1580 года. Издание Императорского общества истории и древностей российских при Московском университете*, к изданию подготовил И. И. Лаппо, Москва: Типография Штаба Московского военного округа, 1907.

ОРО, вып. 5 – *Описание рукописного отделения Виленской публичной библиотеки*, вып. 5, Вильна: Типография «Русский Почин», 1906.

ОРСПР – *Описание русских и славянских пергаменных рукописей. Рукописи русские, болгарские, молдавлахийские, сербские*, составила Е. Э. Гранстрем, под редакцией Д. С. Лихачева, Ленинград: Государственная Публичная библиотека имени М. Е. Салтыкова-Щедрина, 1953.

ОРСРМ – *Описание русских и словенских рукописей Румянцевского музея*, составленное Александром Востоковым, Санктпетербург: Типография Императорской Академии наук, 1842.

ОЦААПП – *Описи Царского архива XVI века и архива Посольского приказа 1614 года*, под редакцией С. О. Шмидта, Москва: Издательство восточной литературы, 1960.

ПИВЕ, т. 6 – *Памятники истории Восточной Европы. Источники XV – XVII вв. = Monumenta historica res gestas Europae orientalis illustrantia. Fontes XV – XVII saec.*, т. 6: Радзивилловские акты из собрания Российской национальной библиотеки. Первая половина XVI в., составитель тома М. М. Кром, Москва – Варшава: «Древлехранилище», 2002.

ПИВЕ, т. 7 – *Памятники истории Восточной Европы. Источники XV – XVII вв. = Monumenta historica res gestas Europae orientalis illustrantia. Fontes XV – XVII saec.*, т. 7: Посольская книга по связям России с Польшей (1575–1576 гг.), составитель тома Л. В. Соболев, Москва – Варшава: «Древлехранилище», 2004.

Писцовые книги, отд. 2 – *Писцовые книги XVI века. Издание Императорского Русского географического общества*, под редакцией действительного члена Н. В. Калачова, Отделение 2. Местности

губерний Ярославской, Тверской, Витебской, Смоленской, Калужской, Орловской, Тульской, Санктпетербург: Типография Второго Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1877.

ПКК, т. 1 – *Памятники, изданные Киевской Комиссией для разбора древних актов*, т. 1, 2-е изд., Киев: Типография Императорского Университета св. Владимира Н. Т. Корчак-Новицкого, 1898.

Полехов С. В., 2014а – Полехов С. В., «Список городов Свидригайла». Датировка и публикация, *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*, 2014, № 4 (58), редакционная коллегия: Е. Л. Конявская (главный редактор) [et al.], Москва: Научно-издательский центр "Индрик", 2014, с. 111–125.

Полехов С., 2015б – Полехов С., *Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века*, Москва: «Индрик», 2015.

Полехов С. В., 2019 – Полехов С. В., Привилей Александра Ягеллона Смоленской земле 1505 г., *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*, 2019, № 1 (75), редакционная коллегия: Е. Л. Конявская (главный редактор) [et al.], Москва: Научно-издательский центр "Индрик", 2019, с. 95–99.

Полоцкая ревизия 1552 года – *Полоцкая ревизия 1552 года*, к изданию подготовил И. И. Лаппо, Москва, 1905.

Полоцкие грамоты, т. 1 – *Полоцкие грамоты XIII – начала XVI века*, т. 1, ответственный редактор А. Л. Хорошкевич, Москва: Университет Дмитрия Пожарского, 2015.

Полоцкие грамоты, т. 3 (1980) – *Полоцкие грамоты XIII – начала XVI вв.*, т. 3, составитель А. Л. Хорошкевич, ответственный редактор А. А. Зимин, Москва: Институт истории СССР АН СССР, 1980.

ППС, вып. 45, т. XV, вып. 3 – *Православный Палестинский сборник*, вып. 45, т. XV, вып. 3: Хождение священноинока Варсонофия ко святому граду Иерусалиму в 1456 и 1461–1462 гг., под редакцией С. О. Долгова, Москва: Типография Э. Лисснера и Ю. Романа, 1896.

ПСБП – *Помнікі старажытнай беларускай пісьменнасці*, уклад., уступ. артыкулы, каментарыі – А. Ф. Коршунаў, Мінск: Выдавецтва «Навука і тэхніка», 1975.

ПСРЛ, т. 3 – *Полное собрание русских летописей*, т. 3: Новгородская летописи, Санктпетербург: Типография Э. Праца, 1841.

ПСРЛ, т. 4 – *Полное собрание русских летописей*, т. 4, IV, V: Новгородская и Псковская летописи, Санктпетербург: Типография Э. Праца, 1848.

ПСРЛ, т. 5 – *Полное собрание русских летописей*, т. 5, V, VI: Псковская и Софийская летописи, Санктпетербург: Типография Э. Праца, 1851.

ПСРЛ, т. 6 – *Полное собрание русских летописей*, т. 6, VI: Софийская летописи, Санктпетербург: Типография Э. Праца, 1853.

ПСРЛ, т. 8 – *Полное собрание русских летописей*, т. 8, VII: Продолжение летописи по Воскресенскому списку, Санктпетербург: Типография Э. Праца, 1859.

ПСРЛ, т. 11 – *Полное собрание русских летописей*, т. 11: Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью, Санктпетербург: Типография И. Н. Скороходова, 1897.

ПСРЛ, т. 12 – *Полное собрание русских летописей*, т. 12: Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью, Санктпетербург: Типография И. Н. Скороходова, 1901.

ПСРЛ, т. 13/1 – *Полное собрание русских летописей*, т. 13, 1-я половина, VIII: Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью, С.-Петербург: Типография И. Н. Скороходова, 1904.

ПСРЛ, т. 16 – *Полное собрание русских летописей*, т. 16: Летописный сборник, именуемый летописью Авраамки, С.-Петербург: Типография Ф. Елеонского и К^о, 1889.

ПСРЛ, т. 17 – *Полное собрание русских летописей*, т. 17: Западнорусская летописи, Санктпетербург: Типография М. А. Александрова, 1907.

ПСРЛ, т. 18 – *Полное собрание русских летописей*, т. 18: Симеоновская летопись, Санктпетербург: Типография М. А. Александрова, 1913.

ПСРЛ, т. 23 – *Полное собрание русских летописей*, т. 23: Ермолинская летопись, С.-Петербург: Типография М. А. Александрова, 1910.

ПСРЛ, т. 24 – *Полное собрание русских летописей*, т. 24: Типографская летопись, Москва: «Языки русской культуры», 1997.

ПСРЛ, т. 25 – *Полное собрание русских летописей*, т. 25: Московский летописный свод конца XV века, Москва; Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1949.

ПСРЛ, т. 26 – *Полное собрание русских летописей*, т. 26: Вологодско–Пермская летопись, Москва; Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1959.

ПСРЛ, т. 27 – Полное собрание русских летописей, т. 27: Никаноровская летопись; Сокращенные летописные своды конца XV века, Москва; Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1962.

ПСРЛ, т. 28 – Полное собрание русских летописей, т. 28: Летописный свод 1497 г.; Летописный свод 1518 г. (Уваровская летопись), Москва; Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1963.

ПСРЛ, т. 29 – Полное собрание русских летописей, т. 29: Летописец начала царства царя и великого князя Ивана Васильевича; Александро-Невская летопись; Лебедевская летопись, ответственный редактор М. Н. Тихомиров, Москва: «Наука», 1965.

ПСРЛ, т. 32 – Полное собрание русских летописей, т. 32: Хроники: литовская и жмойтская, и Быховца; Летописи: баркулабовская, аверки и панцырного, Москва: «Наука», 1975.

ПСРЛ, т. 33 – Полное собрание русских летописей, т. 33: Холмогорская летопись; Двинской летописец, Ленинград: «Наука», 1977.

ПСРЛ, т. 34 – Полное собрание русских летописей, т. 34: Постниковский, Пискаревский, Московский и Бельский летописцы, Москва: «Наука», 1978.

ПСРЛ, т. 35 – Полное собрание русских летописей, т. 35: Летописи белорусско–литовские, Москва: «Наука», 1980.

ПСРЛ, т. 37 – Полное собрание русских летописей, т. 37: Устюжские и вологодские летописи XVI–XVIII вв., Ленинград: «Наука», Ленинградское отделение, 1982.

ПСРЛ, т. 39 – Полное собрание русских летописей, т. 39: Софийская первая летопись по списку И. Н. Царского, Москва: «Наука», 1994.

ПСРЛ, т. 42 – Полное собрание русских летописей, т. 42: Новгородская Карамзинская летопись, Санкт Петербург: «Дмитрий Буланин», 2002.

ПСРЛ, т. 43 – Полное собрание русских летописей, т. 43: Новгородская летопись по списку П. П. Дубровского, Москва: «Языки славянской культуры», 2004.

Рэвізія Полацкага ваяводства – Рэвізія Полацкага ваяводства 1552 года, укл. В. Варонін, Мінск: АРСНЕ, 2011.

РИБ, т. 4, Кн. 1 – Русская историческая библиотека, издаваемая Археографической комиссией, т. 4: Памятники полемической литературы в Западной Руси, Кн. 1, Петербург: Типография и хромолитография А. Граншеля, 1878.

РИБ, т. 20 – *Русская историческая библиотека, издаваемая Императорской Археографической комиссией*, т. 20: Литовская Метрика. Книги судебных дел, Петербург: Сенатская типография, 1903.

РИБ, т. 27, отд. 1, ч. 1, т. 1 – *Русская историческая библиотека, издаваемая Императорской Археографической комиссией*, т. 27: Литовская Метрика, отд. 1, ч. 1: Книги записей, т. 1, С.-Петербург: Сенатская типография, 1910.

РИБ, т. 30, отд. 1–2, ч. 3, т. 1 – *Русская историческая библиотека, издаваемая Императорской Археографической комиссией*, т. 30: Литовская Метрика, отделы первый-второй, ч. 3: Книги Публичных Дел, т. 1, Юрьев: Типография К. Маттисена в Юрьеве, 1914.

РИБ, т. 33, отд. 1, ч. 3 – *Русская историческая библиотека, издаваемая Императорской Археографической комиссией*, т. 33: Литовская Метрика, отд. 1, ч. 3: Книги публичных дел. Переписи войска Литовского, Петроград: Типография Главного Управления Уделов, 1915.

РЛНС, ч. 4 – *Русская Летопись по Никонову списку. Изданная под смотрением Императорской Академии Наук*, ч. 4: до 1407 года, Санктпетербург: при Императорской Академии Наук, 1788.

РЛНС, ч. 5 – *Русская Летопись по Никонову списку. Изданная под смотрением Императорской Академии Наук*, ч. 5: с 1407 до 1462 год, Санктпетербург: при Императорской Академии Наук, 1789.

РЛА – *Русско-ливонские акты, собранные К. Е. Папьерским. Изданы Археографическою комиссиею*, Санктпетербург: Типография Императорской Академии Наук, 1868.

Рукописные книги, вып. 1 – *Рукописные книги собрания М. П. Погодина. Каталог*, вып. 1, редакторы выпуска: О. В. Творогов, В. М. Загребин, Ленинград: Государственная ордена Трудового Красного Знамени Публичная библиотека им. М. Е. Салтыкова-Щедрина, 1988.

Рукописные памятники, вып. 9 – *Рукописные памятники*, вып. 9: Книга полоцкого похода 1563 г. (Исследование и текст), научный редактор: Г. П. Енин, Санкт-Петербург: Издательство «Российская национальная библиотека», 2004.

Русско-еврейский архив, т. 2 – *Русско-еврейский архив. Документы и материалы для истории евреев в России*, т. 2: Документы и регесты к истории Литовских евреев (1550–1569), собрал и издал С. А. Бершадский, С.-Петербург: Издание общества распространения и просвещения между евреями в России, 1882.

Руська (Волинська) метрика – Руська (Волинська) метрика. Регести документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства) 1569–1673, упорядники Г. Боряк [et al.], Київ: Поліграфічний центр “Інтертехнологія”, 2002.

Сб. РИО, т. 35: ПДС, т. 1 – Сборник Императорского русского исторического общества, т. 35: Памятники дипломатических сношений Московского государства с Польско–Литовским государством, т. 1 (с 1487 по 1533 год), под редакцією Г. Ф. Карпова, С. Петербург: Типография Ф. Елеонского и К^о, 1882.

Сб. РИО, т. 59: ПДС, т. 2 – Сборник Императорского русского исторического общества, т. 59: Памятники дипломатических сношений Московского государства с Польско–Литовским государством, т. 2 (1533–1560 г.), под редакцією Г. Ф. Карпова, С. Петербург: Типография Ф. Елеонского и К^о, 1887.

Сб. РИО, т. 71: ПДС, т. 3 – Сборник Императорского русского исторического общества, т. 71: Памятники дипломатических сношений Московского государства с Польско–Литовским государством, т. 3 (1560–1571 гг.), под редакцією Г. Ф. Карпова, С. Петербург: Типография А. Катанского и К^о, 1892.

Смоленские грамоты – Смоленские грамоты XIII–XIV веков, подготовил к печати Т. А. Сумникова и В. В. Лопатин, под редакцией Р. И. Аванесова, Москва: Издательство Академии наук СССР, 1963.

Статут 1566 года – Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года, рэд. калегія: Т. І. Доўнар [et al.], Мінск: Тэсей, 2003.

Судебная книга. 1533–1540 – Судебная книга витебского воеводы, господарского маршалка, волковыского и оболецкого державцы М.В. Клочко. 1533–1540 (Литовская метрика. Книга № 228. Книга судных дел № 9), публикацию подготовили: В. А. Воронин [et al.], ответственные редакторы: А. Л. Хорошкевич, Г. Я. Голенченко, Москва: «Наука», 2008.

Тастаменты – Тастаменты шляхты і мяшчан Беларусі другой паловы XVI ст. (з актавых кніг Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі), складальнікі: А. Ф. Аляксандрава [et al.], пад навуковай рэдакцыяй А. Б. Доўнара, Мінск: Беларуская энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2012.

Тихомиров М. Н., 1953 – Тихомиров М. Н., Пособие для изучения Русской Правды, Москва: Издательство Московского Университета, 1953.

Уманец Ф., 1875 – Уманец Ф., Русско-литовская партия в Польше 1574–76 года, *Журнал Министерства народного просвещения*, ч. 182, Санктпетербург: Типография В. С. Балашева, 1875, с. 233–269.

Хорошкевич А. Л., 1966 – Хорошкевич А. Л., Русские грамоты 60–70-х годов XV в. из бывшего Рижского городского архива, *Археографический ежегодник за 1965 год. Посвящен памяти академика М. Н. Тихомирова*, Москва: «Наука», 1966, с. 325–341.

Хорошкевич А. Л., 1998 – Хорошкевич А. Л., Документы начала XV в. о русско-литовских отношениях, *Lietuvos Metrika. 1991–1996 metų tyrinėjimai*, sudarė Z. Kiaupa ir A. Urbanavičius, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 1998, p. 203–228.

Шаланда А., 2002 – Шаланда А., Пергаміны XVI ст. у фондах Гарадзенскага дзяржаўнага гісторыка-археалагічнага музея, *Герольд Litherland*, № 1–2 (5–6), выдавец і рэдактар А. Шаланда, Горадня, 2002, с. 23–36.

1413 m. Horodlės aktai – 1413 m. Horodlės aktai (dokumentai ir tyrinėjimai) = Akty Horodelskie z 1413 roku (dokumenty i studia), sudarė / pod redakcją J. Kiaupienė ir L. Korczak, parengė / opracowali J. Kiaupienė [et al.] (serija: *Lietuvos užsienio politikos dokumentai. XIII–XVIII a.*), Vilnius/Kraków: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013.

Literatūra

Alexandrowicz S., 1977 – Alexandrowicz S., Nasiłowski (Nosiłowski) Jerzy (Jurij), *Polski słownik biograficzny*, t. 22/3, z. 94 (Naake-Nakęski Waclaw – Nawój z Morawicy), red. naczelny E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1977, s. 587–588.

Antoniewicz M., 2011 – Antoniewicz M., *Protoplaści książąt Radziwiłłów. Dzieje mitu i meandry historiografii*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2011.

Anužytė L., 2004 – Anužytė L., Pratarė, *Lietuvos Metrika, knyga nr. 4 (1479–1491), Užrašymų knyga 4*, parengė L. Anužytė, Vilnius: „Žara“, 2004, p. 5–7.

Asadauskienė N., 2003 – Asadauskienė N., *Kišky giminė LDK XV–XVII a. (genealoginis tyrimas)*, Vilnius: Vaga, 2003.

Avižonis K., 1994 – Avižonis K., *Rinktiniai raštai*, t. 4, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.

Backus O. P., 1957 – Backus O. P., *Motives of west Russian nobles in deserting Lithuania for Moscow, 1377–1514*, Lawrence: University of Kansas Press, 1957.

Banionis E., 1998 – Banionis E., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių tarnyba XV–XVI amžiais*, Vilnius: „Diemedžio“ leidykla, 1998.

Bardach J., 1980 – Bardach J., Miasta na prawie magdeburskim w Wielkim Księstwie Litewskim od schyłku XIV do połowy XVII stulecia, *Kwartalnik Historyczny*, R. 87, z. 1, Komitet redakcyjny: T. Jędruszczak (redaktor) [et al.], Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980, s. 21–51.

Bardach J., 1988 – Bardach J., Ustrój miast na prawie magdeburskim w Wielkim Księstwie Litewskim do połowy XVII wieku, *O dawnej i niedawnej Litwie*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1988, s. 72–119.

Baronas D., Dubonis A., Petrauskas R., 2011 – Baronas D., Dubonis A., Petrauskas R., *Lietuvos istorija*, t. 3: XIII a. – 1385 m. Valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų, Vilnius: „Baltos lankos“, 2011.

Bartnicki M., 2006 – Bartnicki M., Elita polityczna księstwa halicko-włodzimierskiego w XIII w., *Ruthenica*, t. 5, наукові редактори: В. Ричка, О. Толочко, Київ: Національна Академія наук України; Інститут історії України; Центр досліджень з історії Київської Русі, 2006, с. 106–116.

Biłous N., 2010 – Biłous N., Samorząd miasta Kijowa w XVI – pierwszej połowie XVII wieku. Specyfika funkcjonowania, *Urzędy państwowe, organy samorządowe i kościelne oraz ich kancelarie na polsko-ruskim pograniczu kulturowym i etnicznym w okresie od XV do XIX wieku*, pod red. H. Gminterka i J. Łosowskiego, Kraków: Avalon, 2010, s. 231–239.

Birecki P., 2015 – Birecki P., Kalwińskie budowle kościelne na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego w okresie nowożytnym, *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo*, t. 46, red. D. Markowski, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2015, s. 127–153.

Błaszczyk G., 2002 – Błaszczyk G., *Litwa na przełomie średniowiecza i nowożytności 1492–1569*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2002.

Bogucka M., Samsonowicz H., 1986 – Bogucka M., Samsonowicz H., *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo, 1986.

Boniecki A., 1887 – Boniecki A., *Poczet rodów w Wielkiem Księstwie Litewskiem w XV i XVI wieku*, Warszawa: Druk J. Bergera, 1887.

Boniecki A., 1907a – Boniecki A., *Herbarz polski*, cz. 1: Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich, t. 10 (Kęstowscy – Komorowscy), ułożył i wydał Adam Boniecki, Warszawa: Skład główny Gebethner i Wolff w Warszawie, 1907.

Boniecki A., 1907b – Boniecki A., *Herbarz polski*, cz. 1: Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich, t. 11 (Komorowscy – Kotowski), ułożył i wydał Adam Boniecki, Warszawa: Skład główny Gebethner i Wolff w Warszawie, 1907.

Borkowski A., 2014 – Borkowski A., Wysłannicy patriarchy konstantynopolitańskiego na soborach w Rzeczypospolitej w XVI wieku, *Latopisy Akademii Supraskiej*, vol. 5: Synody Cerkwi prawosławnej w I Rzeczypospolitej, pod redakcją M. Kuczyńskiej i U. Pawluczuk, Białystok: Wydawca Fundacja „Oikonomos”, 2014, s. 103–120.

Bortnik I., 2016 – Bortnik I., Kultura polityczna szlachty województwa połockiego na przełomie XVI–XVII wieku w świetle instrukcji sejmikowych, *Studia Interkulturowe Europy Środkowo-Wschodniej*, t. 9, redaktor naczelny J. Koźbiał, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2016, s. 3–36.

Bružaitė R., 2012 – Bružaitė R., *Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų parapinė dvasininkija XV–XVI a. trečiajame ketvirtyje*, daktaro disertacija, Vilnius, Vilniaus universitetas, 2012.

Bucevičiūtė L., 2015 – Bucevičiūtė L., *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XV–XVI a.: valstybės erdvės ir jos sienų samprata. Mokslo monografija*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas; Vilnius: Versus aureus, 2015.

Butėnas D., 1997 – Butėnas D., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinių ir visuomeninių institucijų istorijos bruožai XIII–XVIII amžiuje*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997.

Carpenter Ch., 2000 – Carpenter Ch., *The Formation of Urban Élites: Civic Officials in Late-Medieval York 1476–1525*, A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy in Medieval Studies, University of York, Centre for Medieval Studies, 2000.

Chodyncki K., 1934 – Chodyncki K., *Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska. Zarys historyczny 1370–1632*, Warszawa: Skład Główny Kasa Imienia Mianowskiego – Instytut Popierania Nauki, 1934.

Chomik P., 2018 – Chomik P., Cerkiew i władcy. Kościół prawosławny w Wielkim Księstwie Litewskim od połowy XV do końca XVI wieku, *Inter Regnum et Ducatum. Studia ofiarowane Profesorowi Janowi Tęgowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, pod redakcją P. Guzowskiego, M.

Liedke i K. Borody, Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2018, s. 93–109.

Czaykowski M., 2013 – Czaykowski M., *Prawo bliższości krewnych w dawnym prawie litewskim: od drugiej połowy XIV wieku do schyłku XVIII wieku*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2013.

Čapaitė R., 2007 – Čapaitė R., *Gotikinis kursyvas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto raštinėje*, Vilnius: Versus aureus, 2007.

Čelkis T., 2014 – Čelkis T., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorija: sienų samprata ir delimitaciniai procesai XIV–XVI amžiuje. Mokslinė monografija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014.

Černius R., 1999 – Černius R., Konfesinis ir politinis XV a. pabaigos bažnytinės unijos aspektas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje, *Tarp istorijos ir būtovės. Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70-mečiui*, sudarė A. Bumblauskas ir R. Petrauskas, Vilnius: „Aidai“, 1999, p. 235–262.

Dėdinas V. ir kt., 1988 – Dėdinas V., Ivinskis Z., Krasauskaitė M., Kučinskas A., Sužiedėlis S., Šapoka A., Šležas P., *Vytautas Didysis*, Kaunas: „Sakalo“ b-vė, 1988.

Drungilas J., 2015 – Drungilas J., Lenkų giminių, įsikūrusių Žemaitijoje, genealoginės savimonės atspindžiai antroponimijoje: kilmės motyvas (XVI a. antroje pusėje – XVIII a.), *Lietuvos istorijos metraštis*, 2014/2, redakcinė kolegija: Z. Kiaupa (pirmininkas) [et al.], Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, p. 61–95.

Drungilas J., 2018 – Drungilas J., *Lenkų bajorų integracija Žemaitijoje: migracija, kalba, atmintis XVI a.–XVIII a.*, daktaro disertacija, Vilnius, Vilniaus universitetas; Lietuvos istorijos institutas, 2018.

Dubonis A., 1997 – Dubonis A., Pratarė, *Lietuvos Metrika, knyga nr. 11 (1518–1523), Irašų knyga 11*, parengė A. Dubonis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997, p. 5–7.

Dubonis A., 2001 – Dubonis A., Raštininkas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė V. Ališauskas [et al.], Vilnius: „Aidai“, 2001, p. 574–587.

Dubonis A. ir kt., 2016 – Dubonis A., Antanavičius D., Ragauskienė R., Šmigelskytė-Stukienė R., *Susigrąžinant praeitį: Lietuvos Metrikos istorija ir tyrimai*, atsakomasis sudarytojas ir mokslinis redaktorius A. Dubonis, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016.

Dundulis B., 1971 – Dundulis B., *Lietuvos užsienio politika XVI a.*, Vilnius: „Mintis“, 1971.

Eberle J., 1967 – Eberle J., Kmita Filon Czarnobylski, *Polski słownik biograficzny*, t. 13/1, z. 56 (Klobassa Zręcki Stanisław – Kobyłański Erazm),

red. naczelny E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1967, s. 88–89.

Gawlas S., 2009 – Gawlas S., Elita urzędnicza w czternastowiecznej Małopolsce. W związku z książką Andrzeja Marca, *Urzednicy malopolscy w otoczeniu Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego*, Kraków 2006, „Societas Vistulana”, ss. 399, *Kwartalnik Historyczny*, r. 116, nr 4 (2009), redaktor W. Kriegseisen, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, 2009, s. 185–193.

Gąsiorowski A., 1970 – Gąsiorowski A., *Urzednicy zarzadu lokalnego w poznośredniowiecznej Wielkopolsce*, Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1970.

Gąsiorowski A., 1977 – Gąsiorowski A., Urzędy, urzędnicy, *Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII = Lexicon antiquitatum slavicarum. Summarium historiae cultus humanitatis Slavorum inde a temporibus antiquissimis usque ad exitum XII saeculi*, pod redakcją G. Labudy i Z. Stiebera, t. 6: T–W, cz. 1: T–U, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1977, s. 273–275.

Gąsiorowski A., 1981 – Gąsiorowski A., Rotacja elity władzy w średniowiecznej Polsce, *Spoleczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. 1, pod redakcją S. K. Kuczyńskiego, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1981, s. 264–290.

Gil A., Skoczylas I., 2014 – Gil A., Skoczylas I., *Kościół wschodnie w państwie polsko-litewskim w procesie przemian i adaptacji: metropolia kijowska w latach 1458-1795*, Lublin–Lwów: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2014.

Girkontas R., 2001 – Girkontas R., LDK stačiatikių bažnyčios ištakos. Kijevo metropolijos formavimosi ir struktūralizacijos X–XIII a. politinis aspektas, *Lietuva ir jos kaimynai. Nuo normanų iki Napoleono. Prof. Broniaus Dundulio atminimui*, vyr. redaktorė I. Valikonytė, Vilnius: „Vaga“, 2001, p. 43–66.

Góralski Z., 1983 – Góralski Z., *Urzędy i godności w dawnej Polsce*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1983.

Grabowski J., 2003 – Grabowski J., Intelektualiści w kancelarii książęcej na Mazowszu w XIV i pierwszej połowie XV wieku. Ze studiów nad średniowieczną elitą umysłową na ziemiach polskich, *Genealogia: stan i perspektywy badań nad społeczeństwem Polski średniowiecznej na tle*

porównawczym, pod redakcją J. Pakulskiego, J. Wroniszewskiego, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003, s. 211–231.

Gudavičius E., 1999 – Gudavičius E., *Lietuvos istorija*, t. 1: Nuo seniausių laikų iki 1569 metų, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1999.

Hedemann O., 1934 – Hedemann O., *Dzisna i Druja, magdeburskie miasta*, Wilno: Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie, 1934.

Hryniewicz W., 1994 – Hryniewicz W., Prekursor unijnych dążeń Rusinów. Memoriał unijny metropolity Mizaela (1476), *Unia brzeska: geneza, dzieje i konsekwencje w kulturze narodów słowiańskich*, praca zbiorowa pod redakcją: R. Łuznego [et al.], Kraków: Universitas, 1994, s. 54–65.

Ivinskis Z., 1991 – Ivinskis Z., *Lietuvos istorija. Iki Vytauto Didžiojo mirties*, Vilnius: „Mokslas“, 1991.

Jakubowski A., 2000 – Jakubowski A., Stosunki wyznaniowe w cechach mohylewskich od pierwszej połowy XVI do drugiej połowy XVIII wieku, *Białoruskie Zeszyty Historyczne*, t. 14, red. E. Mironowicz, Białystok: Białoruskie Towarzystwo Historyczne, 2000, s. 57–73.

Janulaitis A., 1920 – Janulaitis A., *Lietuvos visuomenės ir teisės istorija*, Tilžė: „Švyturys“, 1920.

Jankauskas V., 2016 – Jankauskas V., *Kunigaikščiai Svirskiai XIV–XVI a.: Nuo gentinės aristokratijos iki LDK politinės tautos*, Kaunas: Spalvų kvartetas, 2016.

Januškevičius R., 2001 – Januškevičius R., Archimandritas, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. I (A–Ar), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001, p. 721.

Jarmolik W., 1989 – Jarmolik W., Powstanie województwa podlaskiego, *Białostoczczyzna*, nr. 4(16), Białystok: Białostockie Towarzystwo Naukowe, 1989, s. 6–9.

Jarmolik W., 1996 – Jarmolik W., Kariery polityczne dworzan litewskich Kazimierza Jagiellończyka, *Europa Orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność. Studia i materiały ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Alexandrowiczowi w 65 rocznicę urodzin*, redaktor D. Murawska, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1996, s. 93–101.

Jaszczołt T., 2015 – Jaszczołt T., Ród Niemiry z Wsielubia – Niemirowiczowie i Szczytowie herbu Jastrzębiec do połowy XVI wieku, *Unia w Horodle na tle stosunków polsko-litewskich. Od Krewa do*

Zaręczenia wzajemnego Obojga Narodów, pod redakcją S. Górczyńskiego, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015, s. 175–250.

Jaworski I., 1929 – Jaworski I., Przywileje miejskie na prawo niemieckie w Wielkim Księstwie Litewskim, *Rocznik Prawniczy Wileński. Organ Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie oraz Tow. Prawniczego im. Daniłowicza*, rok 3, red. naczelny W. Komarnicki, Wilno: Skład Główny w Księgarni Józefa Zawadzkiego w Wilnie, 1929, s. 48–61.

Jučas M., Matulevičius A., 2003 – Jučas M., Matulevičius A. Chodkevičius Grigalius, Katkevičius, Katkus, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. IV (Chakasija–Diržių kapinynas), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, p. 79.

Jurek T., 1999 – Jurek T., Rotacja elity dworskiej na Śląsku w XII – XIV w., *Genealogia: władza i społeczeństwo w Polsce średniowiecznej*, pod redakcją A. Radziwińskiego i J. Wroniszewskiego, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1999, s. 7–27.

Jurkevičius A., 2014 – Jurkevičius A., *Smolensko žemė ir jos socialinė struktūra XIV a. pabaigoje – XVI a. pirmoje pusėje*, magistro darbas, Vilnius, Vilniaus universitetas, 2014.

Jurkevičius A., Dukes and Boyars – Jurkevičius A., Dukes and Boyars of the Land of Smolensk in the end of the 14th – the beginning of the 15th Century, *Lituanica–Slavica Posnaniensia. Studia Historica*, t. 17 (straipsnis spaudoje).

Kajackas A., 2003 – Kajackas A., Diakonas, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. IV (Chakasija–Diržių kapinynas), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, p. 664.

Kamieniecki W., 1965 – Kamieniecki W., Chorążowie w parlamentaryzmie litewskim przed unią lubelską, *Antemurale*, IX, editionem curaverunt: V. Meysztowicz, C. Lanckorońska, Romae: Institutum Historicum Polonicum Romae, 1965, s. 165–203.

Kamuntavičienė V., 2008 – Kamuntavičienė V., *Katalikų bažnyčios ir valstybės santykiai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII a. antrojoje pusėje. Mokslinė monografija*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2008.

Kapiszewski H., 1965 – Kapiszewski H., Józef, *Polski słownik biograficzny*, t. 11/2, z. 49 (Jełowicki Aleksander – Jundziłł Stanisław Bonifacy), red. naczelny E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1965, s. 301–302.

Karalius L., 2005 – Karalius L., XVI a. pirmosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės munitinės aktai *Lietuvos Metrikoje* (šaltiniotyrynės problemos), *Konstantinas Jablonskis ir istorija*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, p. 197–214.

Karalius L., 2008 – Karalius L., Lietuvos Metrikos *knygų* vaidmuo Aleksandro Jogailaičio kanceliarijoje (problemos aktualumas ir tyrimo perspektyvos), *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 1, sudarė D. Antanavičius ir D. Baronas, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008, p. 175–217.

Karpavičienė J., 2001 – Karpavičienė J., Magdeburgo teisė: ištakos ir transformacijos, *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*, kn. 3, redakcinė kolegija: A. Dubonis (pirmininkas) [et al.], Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2001, p. 175–254.

Karvelis D., Ragauskienė R., 2009 – Karvelis D., Ragauskienė R., *Iš Radvilų giminės istorijos: Dubingių kunigaikštystė 1547–1808 m.*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

Kelma E., 1989 – Kelma E., Ród Sakowiczów i jego majętności w XV i pierwszej połowie XVI wieku, *Litvano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica*, t. 3, komitet redakcyjny: J. Bardach [et al.], Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1989, s. 155–177.

Kiaupa Z., 2001 – Kiaupa Z., Miestai, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė V. Ališauskas [et al.], Vilnius: „Aidai“, 2001, p. 351–364.

Kiaupienė J., 1992 – Kiaupienė J., Vilniaus vietininko Stanislovo Hamšėjaus 1559–1564 m. teismo knygos, *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*, kn. 2, sudarė Z. Kiaupa, E. Rimša, Vilnius: „Mokslas“, 1992, p. 61–75.

Kiaupienė J., 2003 – Kiaupienė J., „Mes, Lietuva“: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatus gyvenimas)*, Vilnius: „Kronta“, 2003.

Kiaupienė J., Lukšaitė I., 2013 – Kiaupienė J., Lukšaitė I., *Lietuvos istorija*, t. 5: Veržli Naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1529–1588 metais, Vilnius: „Baltos lankos“, 2013.

Kiaupienė J., Petrauskas R., 2009 – Kiaupienė J., Petrauskas R., *Lietuvos istorija*, t. 4: Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m., Vilnius: „Baltos lankos“, 2009.

Kirkienė G., 1999 – Kirkienė G., Pastabos kai kuriais Chodkevičių kilmės klausimais, *Tarp istorijos ir būtovės. Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70-mečiui*, sudarė A. Bumblauskas ir R. Petrauskas, Vilnius: „Aidai“, 1999, p. 177–192.

Kirkienė G., 2007 – Kirkienė G., Ar būta stačiatikių LDK politiniame elite Aleksandro valdymo laikais?, *Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras ir jo epocha. Mokslinių straipsnių rinkinys*, atsakingasis redaktorius R. Petrauskas, Vilnius: Vilniaus pilių valstybinio kultūrinio rezervato direkcija, 2007, p. 123–130.

Kirkienė G., 2008 – Kirkienė G., *LDK politikos elito galingieji: Chodkevičiai XV–XVI amžiuje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.

Kojalavičius-Vijūkas A., 2015 – Kojalavičius-Vijūkas A., *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas = Sacer nomenclator familiarum et stemmatum Magni Ducatus Lituaniae et provinciarum ad eum pertinentium*, iš lotynų kalbos vertė [sudarė ir pratarinę parašė] S. Narbutas, Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2015.

Korczak L., 1998 – Korczak L., *Litewska Rada wielkoksiążęca w XV wieku (Polska Akademia Umiejętności. Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego*, t. 88, redaktor serii J. Wyrozumski, redaktor tomu M. Michalewicz), Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1998.

Korczak L., 2013 – Korczak L., Miejsce południowej Rusi w politycznych planach wielkiego księcia Witolda Kiejstutowicza, *Ukraina Lithuanica: studii z istorii Velikogo kniazivstva Litovskogo*, t. 2, red. kol.: M. Kotlyar [et al.], Київ: Інститут історії України НАН України, 2013, s. 39–47.

Kotarski H., 1971 – Kotarski H., Kurcz Marcin, *Polski słownik biograficzny*, t. 16/2, z. 69 (Kulisiewicz Jan Szczepan – Kuznowicz Mieczysław Józef), red. naczelny E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Polska Akademia Nauk, 1971, s. 228.

Kurtyka J., 1996 – Kurtyka J., Problem identyczności urzędów ziemskich krakowskich i nadwornych w wiekach XIV–XVI, *Urzędy dworu monarszego dawnej Rzeczypospolitej i państw ościennych. Materiały sesji zorganizowanej przez Zamek Królewski na Wawelu, listopad 1993*, pod redakcją A. Gąsiorowskiego i R. Skowrona, Kraków: Universitas, 1996, s. 21–54.

Kuzavinis K., 2007 – Kuzavinis K., *Lotynų–lietuvių kalbų žodynas = Dictionarum Latino–Lituanicum*, antroji patikslinta ir papildyta laida, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007.

Lazutka S., 1998 – Lazutka S., *Leonas Sapiega (gyvenimas, valstybinė veikla, politinės ir filosofinės pažiūros)*, Vilnius: „Margi raštai“, 1998.

Lesmaitis G., 2010 – Lesmaitis G., *LDK samdomoji kariuomenė XV a. pabaigoje – XVI a. antrojoje pusėje*, Vilnius: „Baltos lankos“, 2010.

Lesmaitis G., 2017 – Lesmaitis G., Zaciężni rotmistrzowie w popisach pospolitego ruszenia Wielkiego Księstwa Litewskiego z lat 1565 i 1567, *Biblioteka epoki nowożytnej*, nr. 5/II/2016: Hortus bellicus. Studia z dziejów wojskowości nowożytnej. Prace ofiarowane Profesorowi Mirosławowi Nagielskiemu, red.: K. Bobiatyński [et al.], Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2017, s. 57–70.

Liedke M., 2004 – Liedke M., *Od prawosławia do katolicyzmu. Ruscy możni i szlachta Wielkiego Księstwa Litewskiego wobec wyznań reformacyjnych*, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2004.

LKMAM, t. 31. Serija B, t. 2 – *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis, t. 31. Serija B: Bažnyčios istorijos studijos*, t. 2: Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a., sudarė: V. Ališauskas [et al.], Vilnius: „Aidai“, 2009.

Lukšaitė I., 1999 – Lukšaitė I., *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje. XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis*, Vilnius: Baltos lankos, 1999.

Lulewicz H., 1987 – Lulewicz H., Radziwiłł Krzysztof zwany Piorunem, *Polski słownik biograficzny*, t. 30/2, z. 125 (Radziwiłł Jan – Radziwiłłowa Anna), red. naczelny E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1987, s. 264–276.

Lulewicz H., 1994a – Lulewicz H., Sapieha Lew, *Polski słownik biograficzny*, t. 35/1, z. 144 (Sapieha Jan – Sapieha Władysław), red. naczelny H. Markiewicz, Warszawa–Kraków: Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla, 1994, s. 84–104.

Lulewicz H., 1994b – Lulewicz H., Sapieha (Sopieha) Paweł, *Polski słownik biograficzny*, t. 35/1, z. 144 (Sapieha Jan – Sapieha Władysław), red. naczelny H. Markiewicz, Warszawa–Kraków: Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla, 1994, s. 128–131.

Lulewicz H., 2000a – Lulewicz H., Sokoliński (Drucki Sokoliński) Jerzy, *Polski słownik biograficzny*, t. 40/1, z. 164 (Soczyński Karol – Sokołowski Marian), red. naczelny H. Markiewicz, Warszawa–Kraków: PAN [Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla], 2000, s. 39–42.

Lulewicz H., 2000b – Lulewicz H., Sokoliński (Drucki Sokoliński) Paweł, *Polski słownik biograficzny*, t. 40/1, z. 164 (Soczyński Karol – Sokołowski Marian), red. naczelny H. Markiewicz, Warszawa–Kraków: PAN [Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla], 2000, s. 49–50.

Lulewicz H., 2000c – Lulewicz H., Sokoliński (Drucki Sokoliński) Tymofiej, *Polski słownik biograficzny*, t. 40/1, z. 164 (Soczyński Karol – Sokołowski Marian), red. naczelny H. Markiewicz, Warszawa–Kraków: PAN [Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla], 2000, s. 52–54.

Lulewicz H., 2001 – Lulewicz H., Sołtan Józef, *Polski słownik biograficzny*, t. 40/3, z. 166 (Sołohub Józef – Songin Józef), red. naczelny H. Markiewicz, Warszawa–Kraków: PAN [Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla], 2001, s. 359–361.

Lulewicz H., 2006 – Lulewicz H., Strawiński Marcin, *Polski słownik biograficzny*, t. 44/2, z. 181 (Stpiczyński Wojciech – Strepa Jakub), red. naczelny A. Romanowski, Warszawa–Kraków: Instytut Historii PAN im. Tadeusza Manteuffla; Polska Akademia Umiejętności, 2006, s. 288–290.

Łopatecki K., 2017 – Łopatecki K., Ryciny prezentujące kampanię połocką 1579 roku jako jednolita kompozycja kartograficzna, *Terminus*, t. 19, z. 1 (42), redaktor naczelny J. Niedźwiedz, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2017, s. 157–191.

Łowmiański H., 1983 – Łowmiański H., *Studia nad dziejami Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1983.

Machovenko J., 1999 – Machovenko J., *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999.

Machovenko J., 2002 – Machovenko J., Pasaulietinių ir bažnytinių teismų kompetencijos atribojimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, *Teisė*, t. 43, ats. redaktorius I. Nekrošius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2002, p. 117–127.

Machovenko J., 2003 – Machovenko J., Diečkaus ir vižo institutų užuomazga ir raida Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, *Teisė*, t. 46, ats. redaktorius I. Nekrošius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 87–97.

Machovenko J., 2004 – Machovenko J., Vaznys, kaip teismo antstolio pirmtakas, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, *Teisė*, t. 50, ats. redaktorius I. Nekrošius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, p. 94–105.

Machovenko J., 2007 – Machovenko J., *Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Diskusiniai klausimai*, Vilnius: Justitia, 2007.

Maciejewska W., 1933 – Maciejewska W., Dzieje Ziemi Połockiej w czasach Witolda (1385–1430), *Ateneum wileńskie*, rocz. 8 (za r. 1931–1932), redaktor B. Wilanowski, Wilno: Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie, 1933, s. 1–56.

Maroszek J., Tęgowski J., 2010 – Maroszek J., Tęgowski J., Pogranicze polsko-rusko-litewskie, *Historia województwa podlaskiego*, pod redakcją A. Cz. Dobrońskiego, Białystok: Instytut Wydawniczy Kreator, 2010, s. 19–37.

Marzec A., 2002 – Marzec A., Elita wobec władcy i władca wobec elity w królestwie Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego, *Monarchia w średniowieczu – władza nad ludźmi, władza nad terytorium. Studia ofiarowane Profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi*, pod redakcją J. Pysiaka, A. Pieniądz-Skrzypczak i M. R. Pauka, Warszawa – Kraków: Towarzystwo Naukowe SOCIETAS VISTULANA, 2002, s. 137–168.

Marzec A., 2004 – Marzec A., Kariery polityczne na Rusi Czerwonej za panowania Kazimierza Wielkiego (1340–1370), *Соціум. Альманах соціальної історії*, вип. 4, голов. ред. В. Смолій, Київ: Інститут історії України НАН України, 2004, с. 9–18.

Michalewiczowa M., 1993a – Michalewiczowa M., Sapieha (Sopieha, Sopieżyć, Sopiha) Bohdan, *Polski słownik biograficzny*, t. 34/4, z. 143 (Sanguszko Dymitr – Sapieha Jan), red. naczelny H. Markiewicz, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1993, s. 591–593.

Michalewiczowa M., 1993b – Michalewiczowa M., Sapieha (Sapieha, Sopieżyć, Sopiha) Iwan (Iwaszko, Jan), *Polski słownik biograficzny*, t. 34/4, z. 143 (Sanguszko Dymitr – Sapieha Jan), red. naczelny H. Markiewicz, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1993, s. 613–618.

Michalewiczowa M., 1993c – Michalewiczowa M., Sapieha (Sopieha, Sopieżyć, Sopiha) Iwan, *Polski słownik biograficzny*, t. 34/4, z. 143 (Sanguszko Dymitr – Sapieha Jan), red. naczelny H. Markiewicz, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1993, s. 618–621.

Mienicki R., 1934 – Mienicki R., Egzulanzi Połoccy (1563–1580 r.). (Karta z dziejów ziemi połockiej), *Ateneum wileńskie*, rocz. 9 (za r. 1933–1934), redaktor B. Wilanowski, Wilno: Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie, 1934, s. 33–128.

Mienicki R., 1937 – Mienicki R., Stanisław Dowojno wojewoda połocki, *Ateneum wileńskie*, rocz. 12, redaktorzy B. Wilanowski i S. Zajączkowski, Wilno: Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie, 1937, s. 404–481.

Mienicki R., 1939–1946 – Mienicki R., Dowojno Stanisław, *Polski słownik biograficzny*, t. 5 (Dąbrowski Jan Henryk – Dunin Piotr Stanisław), red. główny W. Konopczyński, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1939–1946, s. 359.

Mikulski J., 2010 – Mikulski J., Smoleński ośrodek latopisarski w latach 20-50. XV w., *Białoruskie Zeszyty Historyczne*, t. 33, red. E. Mironowicz, Białystok: Białoruskie Towarzystwo Historyczne, 2010, s. 17–49.

Mikulski K., 1995 – Mikulski K., Wymiana elity władzy w Toruniu w drugiej połowie XV wieku (Przyczynek do badań nad mechanizmami kształtowania się elit), *Elity mieszczańskie i szlacheckie Prus Królewskich i Kujaw w XIV–XVIII wieku*, pod red. J. Staszewskiego, Toruń: Wydawnictwo UMK, 1995, s. 51–93.

Mironowicz A., 2003 – Mironowicz A., *Kościół prawosławny w państwie Piastów i Jagiellonów*, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2003.

Mironowicz A., 2011 – Mironowicz A., Unie kościelne na ziemiach polskich i ich konsekwencje, *Studia Podlaskie*, t. 19, rada redakcyjna: D. Boćkowski [et al.], Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2011, s. 33–59.

Mončak I., 1987 – Mončak I., *Florentine ecumenism in the Kyivan Church. The theology of ecumenism applied to the individual Church of Kyiv (Editiones Universitatis catholicae Ucrainorum S. Clementis papae. Opera Graeco-Catholicae Academiae Theologicae, vol. LXIII-LXIV)*, Rome: Tip. S.G.S. Istituto Pio XI, 1987.

Natanson-Leski J., 1922 – Natanson-Leski J., *Dzieje granicy wschodniej Rzeczypospolitej*, cz. 1: Granica moskiewska w epoce Jagiellońskiej (*Rozprawy historyczne Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*, t. 1, z. 3), Lwów–Warszawa: Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1922.

Natanson-Leski J., 1930 – Natanson-Leski J., *Epoka Stefana Batorego w dziejach granicy wschodniej Rzeczypospolitej*, Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 1930.

[Nepasirašęs autorius], 1901 – [Nepasirašęs autorius], Архидиаконы, *Православная богословская энциклопедия или Богословский энциклопедический словарь*, т. 2: Археология – Бюхнер, под редакцией А. П. Лопухина, Петроград: Типография А. П. Лопухина, 1901, с. 42–43.

[Nepasirašęs autorius], 2001 – [Nepasirašęs autorius], Arkidiakonas, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. I (A–Ar), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001, p. 778.

[Nepasirašęs autorius], 2005 – [Nepasirašęs autorius], Igumenas, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. VII (Gorkai–Imermanas), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005, p. 750.

[**Nepasirašęs autorius**], 2007 – [Nepasirašęs autorius], Копыскі замак, Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах, т. 2 (К–Я), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 134.

Nikodem J., 2001 – Nikodem J., Uposażenie młodszych Olgierdowiców. Przyczynek do biografii Skirgiełły, *Białoruskie Zeszyty Historyczne*, t. 15, red. E. Mironowicz, Białystok: Białoruskie Towarzystwo Historyczne, 2001, s. 5–25.

Nikodem J., 2009 – Nikodem J., Bunt Świdrygiełły w Witebsku, *Białoruskie Zeszyty Historyczne*, t. 32, red. E. Mironowicz, Białystok: Białoruskie Towarzystwo Historyczne, 2009, s. 5–20.

Norkus Z., 2009 – Norkus Z., *Nepasiskelbusioji imperija: Lietuvos Didžioji Kunigaikštija lyginamosios istorinės imperijų sociologijos požiūriu*, Vilnius: „Aidai“, 2009.

Norkus Z., Morkevičius V., 2011 – Norkus Z., Morkevičius V., *Kokybinė lyginamoji analizė: vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams*, Vilnius: „Vaistų žinios“, Kaunas: Lietuvos HSM duomenų archyvas, 2011.

Ochmanski J., 1996 – Ochmanski J., *Senoji Lietuva*, Vilnius: „Mintis“, 1996.

Ochmański J., 1967 – Ochmański J., Ludność litewska we włości Obolce na Białorusi wschodniej w XIV–XVI w., *Acta Baltico-Slavica*, t. 5: Archeologia, Historia, Ethnographia et Linguarum Scientia, redaktor J. Antoniewicz, Białystok: Białostockie Towarzystwo Naukowe, 1967, s. 147–158.

Ochmański J., 1972 – Ochmański J., *Biskupstwo Wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*, Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, 1972.

Ochmański J., 1990 – Ochmański J., *Historia Litwy*, wydanie trzecie poprawione i uzupełnione, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo, 1990.

Opaliński E., 1981 – Opaliński E., *Elita władzy w województwach poznańskim i kaliskim za Zygmunta III*, Poznań: Wydawnictwo poznańskie, 1981.

Ożóg K., 2003 – Ożóg K., Elity intelektualne w Polsce średniowiecznej. Stan i perspektywy badań, *Genealogia: stan i perspektywy badań nad społeczeństwem Polski średniowiecznej na tle porównawczym*, pod redakcją J. Pakulskiego, J. Wroniszewskiego, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003, s. 181–210.

Pacevičius A., 2002 – Pacevičius A., Skriptorius ir raštinių kultūra Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, *Acta Academiae Artium Vilnensis = Vilniaus dailės akademijos darbai. Dailė*, t. 24: Tipas ir individas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūroje, sudarytojos: J. Liškevičienė, T. Račiūnaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, p. 25–50.

Pakulski J., 1993 – Pakulski J., Wielkopolska elita władzy politycznej w I poł. XIV w. Kryteria kwalifikacyjne, *Genealogia: polska elita polityczna w wiekach średnich na tle porównawczym*, pod redakcją J. Wroniszewskiego, Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1993, s. 61–91.

Pałucki W., 1962 – Pałucki W., *Studia nad uposażeniem urzędników ziemskich w Koronie do schyłku XVI wieku*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1962.

Panic I., 2011 – Panic I., *Śląsk Cieszyński w początkach czasów nowożytnych (1528–1653) (Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych*, t. 3, pod redakcją I. Panica), Cieszyn: Starostwo Powiatowe w Cieszynie, 2011.

Pawlikowska-Butterwick W., 2013 – Pawlikowska-Butterwick W., Kelias į *designatio personae*, arba bažnytinių beneficijų suteikimas XVI a. antroje pusėje: Vilniaus kapitulos pavyzdys, *Lietuvos istorijos metraštis*, 2012/1, redakcinė kolegija: Z. Kiaupa (pirmininkas) [et al.], Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, p. 5–23.

Petrauskas R., 2003 – Petrauskas R., *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a.: sudėtis – struktūra – valdžia*, Vilnius: „Aidai“, 2003.

Petrauskas R., 2004 – Petrauskas R., Dorohostaiskiai, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. V (Dis–Fatva), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004, p. 90.

Petrauskas R., 2005 – Petrauskas R., Haraburdos, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. VII (Gorkai–Imermanas), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005, p. 391.

Petrauskas R., 2006 – Petrauskas R., Didžiojo kunigaikščio institucinio dvaro susiformavimas Lietuvoje (XIV a. pabaigoje – XV a. viduryje), *Lietuvos istorijos metraštis*, 2005/1, redakcinė kolegija: Z. Kiaupa (pirmininkas) [et al.], Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2006, p. 5–38.

Petrauskas R., 2007a – Petrauskas R., Aleksandro Jogailaičio dvaras ir jo sąskaitų knygos, *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygos (1494–1504)*, parengė D. Antanavičius ir R. Petrauskas, Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, 2007, p. IV–XXIII.

Petrauskas R., 2007b – Petrauskas R., Nuo Vytauto iki Aleksandro Jogailaičio: didžiojo Lietuvos kunigaikščio dvaro tęstinumo problema, *Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras ir jo epocha. Mokslinių straipsnių rinkinys*, atsakingasis redaktorius R. Petrauskas, Vilnius: Vilniaus pilių valstybinio kultūrinio rezervato direkcija, 2007, p. 47–55.

Petrauskas R., 2016 – Petrauskas R., *Galia ir tradicija. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giminių istorijos*, Vilnius: „Baltų lankų leidyba“, 2016.

Petrauskas R., 2017 – Petrauskas R., *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Politika ir visuomenė vėlyvaisiais Viduramžiais*, Vilnius: Naujasis Židinyš-Aidai, 2017.

Pęcherzewski K., 2007 – Pęcherzewski K., Mohylew i jego mieszkańcy w latach 1577–1580 w świetle ksiąg magistratu mohylewskiego, *Czasy Nowożytne. Rocznik poświęcony dziejom polskim i powszechnym od XV do XX wieku*, t. 20, redaktor naczelny S. Salmonowicz, Toruń: Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Historycznego, 2007, s. 11–66.

Pietkiewicz K., 1995 – Pietkiewicz K., *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka. Studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1995.

Pietkiewicz K., 1997 – Pietkiewicz K., Dwór Litewski wielkiego Księcia Aleksandra Jagiellończyka (1492-1506), *Lietuvos valstybė XII-XVIII a.*, red. kolegija: Z. Kiaupa, A. Mickevičius, J. Sarcevičienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997, p. 75–131.

Pociecha W., 1947 – Pociecha W., Ezofowicz Rabinkowicz (Rabiczkowicz, Rebiczkowicz) Jan Abraham, *Polski słownik biograficzny*, t. 6/4, z. 29 (Erlichshausen Ludwik – Fedor Lubartowicz), red. główny W. Konopczyński, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1947, s. 328–331.

Polechovas S., Smolensko sukilimas 1440 m. – Polechovas S., Smolensko sukilimas 1440 m.: valstybės integralumo linkme, *Orbis Lituaniae: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos* (prieiga internete: <http://m.ldkistorija.lt/index.php/istoriniai-faktai/smolensko-sukilimas-1440-m-valstybes-integralumo-linkme-/581> [žiūrėta 2019 m. vasario 9 d.]).

Połocki R., 1913 – Połocki R., *Z dziejów starostwa Dziśnieńskiego, Litwa i Ruś: miesięcznik ilustrowany, poświęcony kulturze, dziejom, krajoznawstwu i ludoznawstwu*, rok 2, z. 10–12, pod redakcją Jana Obsta, przy współudziale Fr. Rawity-Gawrońskiego, Wilno: Drukarnia wydawnicza Józefa Zawadzkiego, 1913, s. 114–133.

Prochaska A., 1914 – Prochaska A., *Dzieje Witolda W. Księcia Litwy*, Wilno: Nakład i druk Ks. A. Rutkowskiego, 1914.

Ragauskas A., 2002 – Ragauskas A., *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antrojoje pusėje (1662–1702 m.)*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2002.

Ragauskienė R., 2002 – Ragauskienė R., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584 m.)*, Vilnius: „Valstybės žinios“, 2002.

Ragauskienė R., 2007 – Ragauskienė R., Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Elenos (1476–1513) patronatas, *Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras ir jo epocha. Mokslinių straipsnių rinkinys*, atsakingasis redaktorius R. Petrauskas, Vilnius: Vilniaus piliių valstybinio kultūrinio rezervato direkcija, 2007, p. 99–112.

Ragauskienė R., 2012a – Ragauskienė R., XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų archyvo atvejis: Dubrovnos linijos Hlebavičių dokumentų aprašai Lietuvos Metrikoje, *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 4, sudarė A. Dubonis, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012, p. 109–132.

Ragauskienė R., 2012b – Ragauskienė R., Vilniaus vietininkai ikireforminiame Vilniaus pilies teisme 1542–1566 m.: nuo Luko Bezskio iki Stanislovo Hamšėjaus, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis. Mokslinių straipsnių rinkinys. Skiriama profesorės Jūratės Kiaupienės 65-čiui*, sudarytoja R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012, p. 463–481.

Ragauskienė R., 2015 – Ragauskienė R., *Dingę istorijoje: XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos privatūs archyvai*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015.

Ryčkov A., 2016 – Ryčkov A., *Valdovo išdavystės samprata Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIII a. pabaigoje – XVI a. viduryje*, daktaro disertacija, Vilnius, Lietuvos istorijos institutas; Vilniaus universitetas, 2016.

Ryčkov A., 2018 – Ryčkov A., *Judo bučinys: valdovo išdavystės samprata Lietuvoje (XIII a. pabaiga – XVI a. viduryje)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018.

Ryżewski G., 2006 – Ryżewski G., *Ród Chreptowiczów herbu Odrowąż. Dobra i kariery Chreptowiczów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV-XVIII w.*, Kraków: Avalon, 2006.

Rohdewald S., 2005 – Rohdewald S., „*Vom Polocker Venedig*“. *Kollektives Handeln sozialer Gruppen einer Stadt zwischen Ost- und Mitteleuropa (Mittelalter, frühe Neuzeit, 19. Jh. bis 1914) (Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa*, Bd. 70), Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2005.

Rowell S. C., 1997 – Rowell S. C., Išdavystė ar paprasti nesutarimai? Kazimieras Jogailaitis ir Lietuvos diduomenė 1440-1481 metais, *Lietuvos valstybė XII-XVIII a.*, red. kolegija: Z. Kiaupa, A. Mickevičius, J. Sarcevičienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997, p. 45–74.

Saviščevas E., 2008 – Saviščevas E., Suvaldyti chaosą: bandymas naujai tirti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteikčių knyga, *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 1, sudarė D. Antanavičius ir D. Baronas, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008, p. 115–173.

Saviščevas E., 2010 – Saviščevas E., *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.

Saviščevas E., 2015 – Saviščevas E., Odisėjo lynas: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio Leono Sapiegos tarnai ir jų organizacija paskutiniame XVI amžiaus dešimtmetyje, *Lietuvos Statutas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškoji visuomenė. Straipsnių rinkinys*, sudarė I. Valikonytė, L. Steponavičienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015, p. 135–184.

Saviščevas E., LDK regioninės privilegijos – Saviščevas E., LDK regioninės privilegijos: regioninės pilietybės įteisinimas, *Orbis Lituaniae: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos* (prieiga internete: <http://m.ldkistorija.lt/index.php/istoriniai-faktai/ldk-regionines-privilegijos-regionines-pilietybes-iteisinimas/1489> [žiūrėta 2019 m. vasario 9 d.]).

Saviščevas E., XVI a. I p. vėliavininkai – Saviščevas E., XVI a. I p. vėliavininkai: nepavykę pavietų politikai, *Orbis Lituaniae. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos* (prieiga internete: <http://m.ldkistorija.lt/index.php/istoriniai-faktai/xvi-a-i-p-veliavininkai-nepavyke-pavietu-politikai/1434> [žiūrėta 2018 m. birželio 30 d.]).

Semkowicz W., 1923 – Semkowicz W., Przywileje Witolda dla Moniwida, starosty wileńskiego i testament jego syna Jana Moniwidowicza, *Ateneum wileńskie*, rok 1, nr. 2, redaktor K. Chodyncki, Wilno: Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie, 1923, s. 253–267.

Semkowicz W., 1939–1946 – Semkowicz W., Dowojnowicz Olechno, *Polski słownik biograficzny*, t. 5 (Dąbrowski Jan Henryk – Dunin Piotr Stanisław), red. główny W. Konopczyński, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1939–1946, s. 359–360.

Shchapov Y. N., 1993 – Shchapov Y. N., *State and Church in Early Russia, 10th–13th Centuries*, translated by V. Schneerson, New Rochelle, N.Y.; Athens; Moscow: Aristide D. Caratzas, 1993.

Skibniewska J., 2015 – Skibniewska J., *Dwór królewski Aleksandra Jagiellończyka w latach 1501–1506*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2015.

Sucheni-Grabowska A., 2009 – Sucheni-Grabowska A., *Wolność i prawo w staropolskiej koncepcji państwa*, Warszawa: Muzeum Historii Polski, 2009.

Szady B., 2003 – Szady B., *Prawo patronatu w Rzeczypospolitej w czasach nowożytnych. Podstawy i struktura*, Lublin: Wydawnictwo-Drukarnia LIBER, 2003.

Szczygiel R., 2007 – Szczygiel R., Konflikty społeczne w miastach Królestwa Polskiego w XV i XVI wieku związane z dostępem do władz miejskich, *Соціум. Альманах соціальної історії*, вип. 7, голов. ред. В. Смолій, Київ: Інститут історії України НАН України, 2007, с. 35–42.

Szybkowski S., 2000 – Szybkowski S., Związki rodzinne Danaborskich z elitą urzędniczą Kujaw i ziemi dobrzyńskiej, *Roczniki Historyczne*, rocznik 66 za rok 2000, redaktor A. Gąsiorowski, Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 2000, s. 157–169.

Šiaučiūnaitė-Verbickienė J., 2009 – Šiaučiūnaitė-Verbickienė J., *Žydai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje. Sambūvio aspektai*, Vilnius: „Žara“, 2009.

Šiaučiūnaitė-Verbickienė J., Bajorų Abraomavičių ir žydų Michelevičių pradininkai – Šiaučiūnaitė-Verbickienė J., Bajorų Abraomavičių ir žydų Michelevičių pradininkai – broliai Abraomas ir Michelis Jezofavičiai, *Orbis Lituaniae: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos* (prieiga internete: <http://m.ldkistorija.lt/index.php/istoriniai-faktai/bajoru-abraomaviciu-ir-zydu-micheleviciu-pradininkai-broliai-abraomas-ir-michelis-jezofaviciai/1416> [žiūrėta 2019 m. kovo 9 d.]).

Tęgowski J., 2011 – Tęgowski J., *Rodowód kniaziów Świrskich do końca XVI wieku (Biblioteka Genealogiczna, t. 9, pod redakcją M. Górnego)*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2011.

Tęgowski J., 2014 – Tęgowski J., O elicie urzędniczej Podlasia uwag kilka, *Studia Podlaskie*, t. 22, redaktor naczelny J. Maroszek, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2014, s. 9–23.

Tęgowski J., 2015 – Tęgowski J., Kilka słów o rodowodzie kniaziów Jamontowiczów Podbereskich w świetle nowych źródeł, *Zapiski Historyczne*, t. 80, z. 3, rada redakcyjna: M. Wojciechowski [et al.], Toruń: TNT, 2015, s. 39–50.

Trajdos T. M., 1983 – Trajdos T. M., *Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława II Jagiełły (1386–1434)*, t. 1, Wrocław i in.: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1983.

Trimonienė R. R., 2008 – Trimonienė R. R., Konfesinės problemos Žemaitijoje: stačiatikiai XVI a. antroje pusėje, *Lituanistica: istorija*,

archeologija, kalba, literatūra, tautosaka, etnografija, t. 54, nr. 2 (74), red. kolegija: A. Anušauskas [et al.], Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2008, p. 1–13.

Trimonienė R. R., 2018 – Trimonienė R. R., Mikroistorijos ir lokalinės istorijos takoskyros problematika, *Miestas, dvaras, kaimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Lenkijos Karalystėje XVI–XVIII a. Lokalinės istorijos problemos. Mokslinių straipsnių rinkinys*, sudarytoja ir mokslinė redaktorė R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018, p. 27–45.

Uruski S., 1905 – Uruski S., *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 2 (Bron–Czek), opracowany przez Seweryna hrabiego Uruskiego, przy współudziale Adama Amilkara Kosińskiego, wykończony i uzupełniony przez Aleksandra Włodarskiego, wydany staraniem i kosztem córek autora, Warszawa: Skład główny księgarń Gebethnera i Wolffa, 1905.

Uruski S., 1909 – Uruski S., *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 6 (Jasi–Kliń), opracowany przez Seweryna hrabiego Uruskiego, przy współudziale Adama Amilkara Kosińskiego, wykończony i uzupełniony przez Aleksandra Włodarskiego, wydany staraniem i kosztem córek autora, Warszawa: Skład główny księgarń Gebethnera i Wolffa, 1909.

Uruski S., 1913 – Uruski S., *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 10 (Łuba–Miec), opracowany przez Seweryna hrabiego Uruskiego, przy współudziale Adama Amilkara Kosińskiego, wykończony i uzupełniony przez Aleksandra Włodarskiego, wydany staraniem i kosztem córek autora, Warszawa: Skład główny księgarń Gebethnera i Wolffa, 1913.

Urzędnicy Rzeczypospolitej, t. 3, z. 4 – *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy*, t. 3: Ziemie ruskie, z. 4: Urzędnicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy, opracowali E. Janas i W. Kłaczewski, Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 2002.

Urzędnicy Rzeczypospolitej, t. 3, z. 5 – *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy*, t. 3: Ziemie ruskie, z. 5: Urzędnicy wołyńscy XIV–XVIII wieku. Spisy, opracował M. Wolski, Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 2007.

Urzędnicy Rzeczypospolitej, t. 8 – *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy*, t. 8: Urzędnicy Podlascy XIV–XVIII wieku, pod redakcją A. Gąsiorowskiego, opracowali E. Dubas-Urwanowicz, W. Jarmolik, M. Kulecki, J. Urwanowicz, Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1994.

Urzędnicy Rzeczypospolitej, t. 11 – *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy*, t. 11: Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego

Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku, pod redakcją A. Gąsiorowskiego, opracowali H. Lulewicz i A. Rachuba, Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1994.

Urzędnicy, t. 1 – *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 1: Województwo wileńskie. XIV–XVIII wiek, pod redakcją A. Rachuby, opracowali H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, przy współpracy U. Jemialianczuka i A. Macuka, Warszawa: „DiG“, 2004.

Urzędnicy, t. 2 – *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 2: Województwo trockie. XIV–XVIII wiek, pod redakcją A. Rachuby, opracowali H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, A. Haratym, przy współpracy A. Macuka i J. Aniszczanki, Warszawa: „DiG“, 2009.

Urzędnicy, t. 3 – *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 3: Księstwo Żmudzkie XV–XVIII wiek, pod redakcją A. Rachuby, opracowali H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, A. Haratym, Warszawa: „DiG“, 2015.

Urzędnicy, t. 4 – *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 4: Ziemia Smoleńska i województwo Smoleńskie XIV–XVIII wiek, pod redakcją A. Rachuby, opracowali H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, Warszawa: „DiG“, 2003.

Vaitkevičiūtė V., 2001 – Vaitkevičiūtė V., *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius: „Žodynas“, 2001.

Valikonytė I., Lazutka S., Gudavičius E., 2001 – Valikonytė I., Lazutka S., Gudavičius E., Pirmojo Lietuvos Statuto komentarai, *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*, parengė I. Valikonytė, S. Lazutka, E. Gudavičius, Vilnius: Vaga, 2001, p. 261–374.

Valikonytė I., Vaznys ir kiti teismo pareigūnai – Valikonytė I., Vaznys ir kiti teismo pareigūnai, *Orbis Lituaniae: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos* (prieiga internete: <http://m.ldkistorija.lt/index.php/istoriniai-faktai/vaznys-ir-kiti-teismo-pareigunai/1497> [žiūrėta 2017 m. spalio 1 d.]).

Vaščukas D., 2004 – Vaščukas D., Voluinės žemės privilegijos (XV a. II pusė – XVI a. pradžia): datavimo ir protografo problema, *Lietuvos istorijos metraštis*, 2003/1, redakcinė kolegija: Z. Kiaupa (pirmininkas) [et al.], Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2004, p. 71–79.

Vilimas D., 2002 – Vilimas D., LDK pavių žemės teismų pareigūnai 1566–1588 m. (Pirmoji pavių bajoriškųjų juristų karta), *Lituanistica: istorija, archeologija, kalba, literatūra, tautosaka, etnografija*, nr. 4 (52), red. kolegija: V. Merkys (pirmininkas) [et al.], Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2002, p. 3–27.

Vilimas D., 2006 – Vilimas D., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564–1588)*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2006.

Vilimas D., 2010a – Vilimas D., Oginskiai – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paviėtų pareigūnai XVI–XVII a., *Kunigaikščiai Oginskiai Lietuvos istorijoje. Kultūrinės veiklos pėdsakais*, sudarytoja R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010, p. 17–28.

Vilimas D., 2010b – Vilimas D., Oginskių giminės pėdsakai Žemaitijoje XVI a. pabaigoje (pagal Žemaitijos žemės teismo knygas), *Kunigaikščiai Oginskiai Lietuvos istorijoje. Kultūrinės veiklos pėdsakais*, sudarytoja R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010, p. 29–52.

Vilimas D., 2014 – Vilimas D., Bajorai baltarusiškų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paviėtų žemės teismo knygoje. Teisinis aspektas, *Lituanistica: istorija, archeologija, kalba, literatūra, tautosaka, etnografija*, t. 60, nr. 1(95), red. kolegija: E. Jovaiša (pirmininkas) [et al.], Vilnius: BMK Leidykla, 2014, p. 14–27.

Volungevičius V., 2015 – Volungevičius V., *Pilies šešėlyje. Teritorija, visuomenė ir valdžia Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija; Naujasis židinys-Aidai, 2015.

Wasilewski T., 1967 – Wasilewski T., Kłoczko Maciej, *Polski słownik biograficzny*, t. 13/1, z. 56 (Klobassa Zręcki Stanisław – Kobylański Erazm), red. naczelny E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1967, s. 48–49.

Wasilewski T., 1968 – Wasilewski T., Korsak Borkołaab Głębocki, *Polski słownik biograficzny*, t. 14/1, z. 60 (Kopernicki Izydor – Korzbok Witkowski), red. naczelny E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1968, s. 103–104.

Waugh D. C., 2004 – Waugh D. C., Religion and Regional Identities: the Case of Viatka and the Miracle-Working Icon of St. Nicholas Velikoretskii, *Die Geschichte Russlands im 16. und 17. Jahrhundert aus der Perspektive seiner Regionen*, hrsg. von Andreas Kappeler (*Forschungen zur osteuropäischen Geschichte*, Bd. 63), Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2004, s. 259–278.

Wawrzyńczyk A., 1950 – Wawrzyńczyk A., *Studia z dziejów handlu Polski z Wielkim Księstwem Litewskim i Rosją w XVI wieku*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1950.

Werdt Ch. v., 2006 – Werdt Ch. v., *Stadt und Gemeindebildung in Ruthenien. Okzidentalisation der Ukraine und Weißrusslands im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit (Forschungen zur osteuropäischen Geschichte, Bd. 66)*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2006.

Wilamowski M., 2000 – Wilamowski M., Sołohub (Sałohubowicz, Sołohub, Sołohubowicz) Jerzy (Jurij) z Iwieńca, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 40/2, z. 165 (Sokołowski Marian – Sołohub Józef), red. naczelny H. Markiewicz, Warszawa–Kraków: Polska Akademia Nauk; Polska Akademia Umiejętności, 2000, s. 318–319.

Winiarska A., 1978 – Winiarska A., Olechnowicz Piotr, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 23/4, z. 99 (Ogiński Michał – Olszak Waclaw), red. naczelny E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Polska Akademia Nauk, 1978, s. 733.

Wiśniewski J., 1969a – Wiśniewski J., Kostewicz (Kościewicz, Kościejewicz, Uhrowski, Węgrowski) Janusz Stankowicz (Stanisławowicz), *Polski słownik biograficzny*, t. 14/3, z. 62 (Kossowski Stanisław – Kotowicz Antoni), red. naczelny E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1969, s. 343–344.

Wiśniewski J., 1969b – Wiśniewski J., Kostewicz (Kostowicz) Stanko (Stanisław), *Polski słownik biograficzny*, t. 14/3, z. 62 (Kossowski Stanisław – Kotowicz Antoni), red. naczelny E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1969, s. 344.

Wiśniewski J., 1979a – Wiśniewski J., Pac Paweł, *Polski słownik biograficzny*, t. 24/4, z. 103 (Ott Michał – Padlewski Zygmunt), red. naczelny E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1979, s. 741–743.

Wiśniewski J., 1979b – Wiśniewski J., Pac Stanisław, *Polski słownik biograficzny*, t. 24/4, z. 103 (Ott Michał – Padlewski Zygmunt), red. naczelny E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1979, s. 746–747.

Wolff A., 1962 – Wolff A., *Studia nad urzędnikami mazowieckimi 1370–1526*, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1962.

Wolff J., 1885a – Wolff J., *Pacowie. Materiały historyczno-genealogiczne*, ułożone i wydane przez Józefa Wolffa, Petersburg: Drukarnia F. Suszczyńskiego, 1885.

Wolff J., 1885b – Wolff J., *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego, 1386–1795*, Kraków: Druk Wł. L. Anczyca, 1885.

Wolff J., 1895 – Wolff J., *Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa: druk. J. Filipowicza, 1895.

Wroniszewski J., 1993 – Wroniszewski J., Grupy decyzyjne w średniowiecznej Polsce – elita władzy, *Genealogia: polska elita polityczna w wiekach średnich na tle porównawczym*, pod redakcją J. Wroniszewskiego, Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1993, s. 175–186.

Zdanys R., 2004 – Zdanys R., Dvasininkas, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. V (Dis–Fatva), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004, p. 244–245.

Алексеев Л. В., 1976 – Алексеев Л. В., Домен Ростислава Смоленского, *Средневековая Русь*, редкол.: Г. К. Вагнер, Д. С. Лихачев (предс.), П. А. Раппопорт, Москва: «Наука», 1976, с. 53–59.

Алексеев Л. В., 1980 – Алексеев Л. В., *Смоленская земля в IX–XIII вв. Очерки истории Смоленщины и Восточной Белоруссии*, Москва: «Наука», 1980.

Аляхнович Р. А., Рыбчонак С. А., Шаланда А. І., 2015 – Аляхнович Р. А., Рыбчонак С. А., Шаланда А. І., *Род Іллінічаў у Вялікім Княстве Літоўскім у XV–XVI стагоддзях*, Мiр: Музей «Замкавы комплекс «Мiр»», 2015.

Афанасенко Ю. Ю., 2015 – Афанасенко Ю. Ю., Новогрудский собор 1415 г. в церковной политике великого князя Витовта, *Studia historica Europae Orientalis = Исследования по истории Восточной Европы: науч. сб.*, вып. 8, ред. кол.: А. В. Мартынюк (отв. ред.) [et al.], Минск: РИВШ, 2015, с. 91–122.

Бассальго Л. А., 2013 – Бассальго Л. А., Новгородские тысяцкие. Часть III. Тысяцкое со второй четверти XV века до конца новгородской независимости (Дополнение к Списку В), *Новгородский исторический сборник*, вып. 13(23), редакционная коллегия: П. Г. Гайдуков (отв. ред.) [et al.], Великий Новгород: Типография "Печатный двор "Великий Новгород", 2013, с. 115–150.

Бассальго Л. А., Янин В. Л., 1998 – Бассальго Л. А., Янин В. Л., *Историко-географический обзор новгородско-литовской границы // Янин В. Л., Новгород и Литва: пограничные ситуации XIII–XV веков*, Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 103–214.

Беднов В. А., 2002 – Беднов В. А., *Православная церковь в Польше и Литве (по Volumina Legum)*, Минск: «Лучи Софии», 2002.

Бережков Н. Г., 1946 – Бережков Н. Г., *Литовская Метрика как исторический источник*, ч. 1: О первоначальном составе книг Литовской Метрики по 1522 год, Москва; Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1946.

Беспалов Р. А., 2012 – Беспалов Р. А., Литовско–одоевский договор 1459 года: обстоятельства и причины заключения, *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 4, sudarė A. Dubonis, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012, p. 45–62.

Білоус Н., 2008 – Білоус Н., *Київ наприкінці XV – у першій половині XVII століття. Міська влада і самоврядування*, Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008.

Білоус Н., 2015a – Білоус Н., Луцьке війтівство в XV–XVII ст.: характеристика інституту та персоналії урядників, *Український історичний журнал*, 2015, № 4 (523), головний науковий редактор В. А. Смолій, Київ: Національна академія наук України, Інститут історії України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса, 2015, с. 4–22.

Білоус Н., 2015b – Білоус Н., Луцькі лентвійти XVI–XVII століть. Характеристика уряду та персоналії, *PATRIMONIUM. Студії з ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи*, т. 1: Ранньомодерна людина: простір – влада – право XVI–XVIII століть, за редакції В. Михайловського і Я. Столицького, Київ; Краків: Laurus Historia Iagiellonica, 2015, с. 94–113.

Блануца А., 2017 – Блануца А., *Земельна політика Ягеллонів на українських теренах Великого князівства Литовського (1440–1572 рр.)*, Київ: Інститут історії України НАН України, 2017.

Блануца А. В., Ващук Д. П., 2007 – Блануца А. В., Ващук Д. П., Князівський рід Масальських за матеріалами Литовської метрики (середина XV – перша половина XVI ст.), *Український історичний журнал*, 2007, № 4, головний науковий редактор В. А. Смолій, Київ: Національна академія наук України, Інститут історії України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса, 2007, с. 37–51.

Бондаренко А. А., 2012 – Бондаренко А. А., Право «подавания» православных церквей как прерогатива польской королевы Боны Сфорца, *Вестник РГГУ. Научный журнал. Серия «Исторические науки. Историография. Источниковедение. Методы исторических исследований»*, № 21 (101), главный редактор Е. И. Пивовар, Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 2012, с. 83–91.

Бондаренко А. А., 2013 – Бондаренко А. А., Состав владений Боны Сфорца в Великом Княжестве Литовском, *Ministri historiae. Pagalbiniai istorijos mokslai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimuose. Mokslinių straipsnių rinkinys, skirtas dr. Edmundo Antano Rimšos 65-mečio sukakčiai*, sudarytojai Z. Kiaupa, J. Sarcevičienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, p. 213–227.

Бондаренко А. А., 2018 – Бондаренко А. А., *Грамоты польской королевы Боны Сфорца православному духовенству Великого княжества Литовского (1523–1556 гг.): источниковедческое исследование*, диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Москва, Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Российский государственный гуманитарный университет», 2018.

Борейша Ю., Иванаускас Э., 2008 – Борейша Ю., Иванаускас Э., *Смоленские монеты Витовта и Романа Михайловича*, Каунас–Минск: Morkūnas ir Ko, 2008.

Бохан Ю. М., 2008 – Бохан Ю. М., *Вайсковая справа ў Вялікім княстве Літоўскім у другой палове XIV – канцы XVI ст.*, Мінск: «Беларуская навука», 2008.

Бочек П., 2014 – Бочек П., Митрополит Киприан – защитник Православной Церкви в Восточной Европе в конце XIV – начале XV веков, *Latopisy Akademii Supraskiej*, vol. 5: Synody Cerkwi prawosławnej w I Rzeczypospolitej, pod redakcją M. Kuczyńskiej i U. Pawluczuk, Białystok: Wydawca Fundacja „Oikonomos”, 2014, s. 57–70.

Бычкова М. Е., 1996 – Бычкова М. Е., *Русское государство и Великое княжество Литовское с конца XV в. до 1569 г. Опыт сравнительно-исторического изучения политического строя*, Москва: Институт российской истории РАН, 1996.

Варонін В., 1998а – Варонін В., Мяшчанскае землеўладанне ў Полацкім ваяводстве ў 1-й палове XVI ст., *Гісторыя і археалогія Полацка і Полацкай зямлі. Матэрыялы III Міжнароднай навуковай*

канферэнцыі, укладальнік Т. А. Джумантаева, Полацк: Полацкі гісторыка культурны музей-запаведнік, ПГУ, 1998, с. 58–63.

Варонін В., 1998b – Варонін В., Палітычны лад Полацкага ваяводства ў першай палове XVI ст., *Беларускі Гістарычны Агляд*, т. 5, сш. 1, рэдакцыйная калегія: Г. Сагановіч (гал. рэд.) [et al.], Менск, 1998, с. 27–66.

Варонін В. А., 2000 – Варонін В. А., *Сацыяльна-эканамічнае і палітычнае развіццё Полацкага ваяводства ў першай палове XVI ст. АЎТАРЭФЕРАТ дысертацыі на суісканне вучонай ступені кандыдата гістарычных навук*, Мінск, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, 2000.

Варонін В. А., 2003 – Варонін В. А., Тэстамент полацкага бурмістра Давыда Панкова 1559 г., *Гісторыя і археалогія Полацка і Полацкай зямлі. Матэрыялы IV Міжнароднай навуковай канферэнцыі*, укладальнік Т. А. Джумантаева, Полацк: НППКМЗ, 2003, с. 32–40.

Варонін В., 2007a – Варонін В., Войт-ваявода і мяшчане ў канфлікце 1558 года ў Полацку, *Соціум. Альманах сацыяльнай історыі*, вып. 7, голов. рэд. В. Смолій, Київ: Інститут історыі Украіны НАН Украіны, 2007, с. 59–65.

Варонін В., 2007b – Варонін В., Себеж, *Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2 (К–Я), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 561.

Варонін В., 2009b – Варонін В., Полацкія архіепіскапы першай паловы XVI стагоддзя (біяграфічныя матэрыялы), *Silva rerum nova: Штудыі ў гонар 70-годдзя Георгія Я. Галенчанкі*, рэдакцыйная калегія: А. Дзярновіч (адказны сакратар), [et al.], Вільня–Мінск: AIDAI–ATHENAEUM, 2009, с. 60–67.

Варонін В. А., 2009c – Варонін В. А., Праваслаўныя цэрквы і манастыры горада Полацка (да 1582 г.), *Studia historica Europae Orientalis = Исследования по истории Восточной Европы: науч. сб.*, вып. 2, ред. кол.: А. В. Мартынюк (отв. ред.) [et al.], Мінск: РИВШ, 2009, с. 152–174.

Варонін В. А., 2010 – Варонін В. А., Арганізацыя гарадской улады ў Полацку ад канца XIV да сярэдзіны XVI ст., *Studia historica Europae Orientalis = Исследования по истории Восточной Европы: науч. сб.*, вып. 3, ред. кол.: А. В. Мартынюк (отв. ред.) [et al.], Мінск: РИВШ, 2010, с. 124–134.

Ващук Д., 2009 – Ващук Д., “Абыхмо деръжали ихъ подль права ихъ земли” (*Населення Київщини та Волині і великокнязівська влада в XV–XVI ст.*), Київ: Інститут історії України НАН України, 2009.

ВГАБ, т. 1 – Вялікі гістарычны атлас Беларусі ў 3-х тамах, т. 1, Редакцыйная калегія: Г. І. Кузняцоў и др., Мінск: «Белкартаграфія», 2009.

Виноградов И. П., 1890 – Виноградов И. П., *Исторический очерк города Вязьмы с древнейших времен до XVII в. (включительно)*, Москва: Типо–Литография Д. А. Бонч–Бруевича, 1890.

Витебская старина, т. 1 – *Витебская старина*, т. 1, составил и издал А. Сапунов, Витебск: Типография губернского правления, 1883.

Войтович Л., 1996 – Войтович Л., *Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII–XVI ст.*, Львів: Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича, 1996.

Воронин В. А., 2008 – Воронин В. А., Матей Войтехович Клочко и его судебная книга, *Судебная книга витебского воеводы, господарского маршалка, волковыского и оболецкого державцы М.В. Клочко. 1533–1540 (Литовская метрика. Книга № 228. Книга судных дел № 9)*, публикацию подготовили: В. А. Воронин [et al.], ответственные редакторы: А. Л. Хорошкевич, Г. Я. Голенченко, Москва: «Наука», 2008, с. 6–12.

Воронин В. А., 2012 – Воронин В. А., Магдебургское право в Полоцке в 1498–1563 гг., *Древнейшие города Беларуси. Полоцк*, гл. редактор А. А. Коваленя, Минск: «Беларуская навука», 2012, с. 237–245.

Воронин В., 2015 – Воронин В., Термины, использовавшиеся для обозначения понятия «государство» в Великом княжестве Литовском в XIV–XVI вв., *Lietuvos Statutas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškoji visuomenė. Straipsnių rinkinys*, sudarė I. Valikonytė, L. Steponavičienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015, p. 235–246.

Воронин В. А., 2017 – Воронин В. А., Ульяна Подберезская: история жизни, *Studia historica Europae Orientalis = Исследования по истории Восточной Европы: науч. сб.*, вып. 10, ред. кол.: А. В. Мартынюк (отв. ред.) [et al.], Минск: РИВШ, 2017, с. 87–103.

Воронин В., 2018 – Воронин В., Местность Сарья в начале XVI в.: владельцы, хозяйственное освоение, война, *Miestas, dvaras, kaimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Lenkijos Karalystėje XVI–XVIII a. Lokalinės istorijos problemos. Mokslinių straipsnių rinkinys*, sudarytoja ir

mokslinė redaktorė R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018, p. 207–216.

Воронин В. А., Полехов С. В., 2015 – Воронин В. А., Полехов С. В., Полоцк и Полоцкая земля эпохи Позднего Средневековья в исследованиях 1985–2014 гг., *Полоцкие грамоты XIII – начала XVI века*, т. 2, ответственный редактор А. Л. Хорошкевич, Москва: Университет Дмитрия Пожарского, 2015, с. 327–330.

Ворончук І. О., 2012 – Ворончук І. О., *Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники*, Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Національний науково-дослідний інститут українознавства та всесвітньої історії, 2012.

Вяроўкін-Шэлюта У., 2007 – Вяроўкін-Шэлюта У., Войскі, *Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 1 (А–К), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 462.

ГАБ, т. 1 – *Гістарычны атлас Беларусі*, т. 1: Беларусь ад старажытных часоў да канца XVIII ст., галоўныя рэдактары: П. Казанецкі, В. Мікалевіч, Stowarzyszenie Wschodnioeuropejskie Centrum Demokratyczne, Warszawa, 2008.

Галенчанка Г., 2000 – Галенчанка Г., Астафій Валовіч, *Славутыя імёны Бацькаўшчыны. Зборнік*, вып. 1, рэдкал.: А. Грыцкевіч (гал. рэд.) [et al.], Мінск: Беларускі фонд культуры, 2000, с. 28–38.

Галубовіч В. У., 2011 – Галубовіч В. У., Каталіцкая царква ў Полацкім ваяводстве ў канцы XVI – першай палове XVII стагоддзя, *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия А: Гуманитарные науки*, 2011, № 1, Новополоцк: УО "Полоцкий государственный университет", 2011, с. 13–17.

Галубовіч В. У., 2014a – Галубовіч В. У., *Miscellanea historica polocensia. Даследаванні па гісторыі Полаччыны XII–XVII стст., Манаграфія*, Гродна: ГДАЎ, 2014.

Галубовіч В. У., 2014b – Галубовіч В. У., Гербавая пячатка полацкага баярына Івана Мітраполі (генеалагічна-сфрагістычны нарыс), *Беларускае Падзвінне: вопыт, методыка і вынікі палявых і міждысцыплінарных даследаванняў. Зборнік навуковых артыкулаў II міжнароднай навуковай канферэнцыі, (да 20-годдзя археалагічных і этнаграфічных экспедыцый ПДУ) (Полацк, 17 – 18 красавіка 2014 г.). У дзвюх частках*, ч. 2, пад агульнай рэдакцыяй Д. У. Дука, У. А. Лобача, С. А. Шыдлоўскага, Наваполацк: ПДУ, 2014, с. 48–53.

Галубовіч В. У., 2015 – Галубовіч В. У., *Полацкая шляхта ў час праўлення дынастыі Вазай: 1588–1668 гг. Манаграфія*, Гродна: ГДАЎ, 2015.

Галубовіч В. У., Рыбчонак С. А., Шаланда А. І., 2016 – Галубовіч В. У., Рыбчонак С. А., Шаланда А. І., *Князі Друцкія-Горскія ў Вялікім Княстве Літоўскім у XV–XVIII стст.*, Мiр: Музей «Замкавы комплекс «Мiр»», 2016.

ГМЗ – Города, местечки и замки Великого Княжества Литовского: энциклопедия, редакционный совет: Т. В. Белова и др., Минск: «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2009.

Голубеў В. Ф., 2011 – Голубеў В. Ф., *Ульскі замак паводле інвентара 1581 г., Беларускае Падзвінне: вопыт, методыка і вынікі палявых і міждысцыплінарных даследаванняў. Зборнік навуковых прац міжнароднай навуковай канферэнцыі, прысвечанай 160-годдзю з дня нараджэння А. П. Сапунова (Полацк, 21 – 23 красавіка 2011 г.). У дзвюх частках*, ч. 2, пад агульнай рэдакцыяй Д. У. Дука, У. А. Лобача, Наваполацк: ПДУ, 2011, с. 43–46.

Голубев В. Ф., Олехнович Р. А., 2014 – Голубев В. Ф., Олехнович Р. А., *Друцкий хозяйственно-экономический комплекс и его военно-политическое значение в Поднепровских землях Великого Княжества Литовского, Древнейшие города Беларуси. Друцк*, гл. редактор А. А. Коваленя, Минск: «Беларуская навука», 2014, с. 235–253.

Голубовский П. В., 1895 – Голубовский П. В., *История Смоленской земли до начала XV ст.*, Киев: Типография Императорского университета святого Владимира, 1895.

Горін С., 2007 – Горін С., *Монастирі Західної Волині (друга половина XV – перша половина XVII століть)*, Львів: Видавництво Отців Василіян «Місіонер», 2007.

Горский А. А., 1996 – Горский А. А., *Русские земли в XIII–XIV веках: пути политического развития*, Москва: Институт Российской истории РАН, 1996.

Горский А. А., 2010 – Горский А. А., *От земель к великим княжениям: «примыслы» русских князей второй половины XIII–XV в.*, Москва: «Индрик», 2010.

Груша А. І., 2006 – Груша А. І., *Канцылярыя Вялікага княства Літоўскага 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст.*, Мiнск: «Беларуская навука», 2006.

Груша А. І., 2011 – Груша А. І., *Дакументы як сродак пісьмовай камунікацыі паміж палачанамі і рыжанами ў канцы XIV – пачатку XVI*

стст., *Беларускае Падзвінне: вопыт, методыка і вынікі палявых і міждысцыплінарных даследаванняў. Зборнік навуковых прац міжнароднай навукавай канферэнцыі, прысвечанай 160-годдзю з дня нараджэння А. П. Сапунова (Полацк, 21 – 23 красавіка 2011 г.). У дзвюх частках*, Частка 2, пад рэд. Д. У. Дука, У. А. Лобача, Наваполацк: ПДУ, 2011, с. 50–53.

Груша А. И., 2012 – Груша А. И., Письменная культура конца X – первой трети XVI в., *Древнейшие города Беларуси. Полоцк*, гл. редактор А. А. Коваленя, Минск: «Беларуская навука», 2012, с. 468–488.

Груша А. И., 2015 – Груша А. И., *Документальная письменность Великого Княжества Литовского (конец XIV – первая треть XVI в.)*, Минск: «Беларуская навука», 2015.

Грыцкевіч А., 2007а – Грыцкевіч А., Валовічы, *Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 1 (А–К), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 383.

Грыцкевіч А., 2007б – Грыцкевіч А., Гісторыя, *Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 1 (А–К), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 7–33.

Грыцкевіч А., 2007с – Грыцкевіч А., Храптовічы, *Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2 (К–Я), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 719.

ГСБМ, вып. 12 – *Гістарычны слоўнік беларускай мовы*, вып. 12: Зашкодны – Злотніцкі, гал. рэдактар А. І. Жураўскі, Мінск: «Навука і тэхніка», 1993.

Гурская Ю., Вайткявичус В., 2008 – Гурская Ю., Вайткявичус В., Балтийское наследие в восточной Беларуси: новые исторические и лингвистические данные об Обольцах, *Acta Baltico-Slavica*, t. 32: Archeologia, Historia, Ethnographia et Linguarum Scienta, redaktor naczelny I. Grek-Pabisowa, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 2008, s. 9–30.

Гудзяк Б., 2000 – Гудзяк Б., *Криза і реформа: Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії*, переклад М. Габлевич, під редакцією О. Турія, Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2000.

Дворниченко А. Ю., 1993 – Дворниченко А. Ю., *Русские земли Великого княжества Литовского (до начала XVI в.). Основные черты*

социального и политического строя, Санкт–Петербург: Издательство Санкт–Петербургского университета, 1993.

Дзюбан Р., 2013 – Дзюбан Р., *Друкарів захоплено в Полоцьку (до початків білоруського, українського та московського друкарства)*. Робоча гіпотеза, Львів: Друк ТзОВ "Простір-М", 2013.

Довгялло Д. И., 1905 – Довгялло Д. И., *Лепель, уездный гор. Витебской губ. Хроника минувшей жизни*, Витебск: Губернская типо-литография, 1905.

Довгялло Д., 1906 – Довгялло Д., Предисловие, *Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской и изданные под редакцией Дм. Ив. Довгялло*, вып. 32, Витебск: Типо-литография Бр. Подземских, 1906, с. I–XXVII.

Доўнар-Запольскі М. В., 2009 – Доўнар-Запольскі М. В., *Дзяржаўная гаспадарка Вялікага Княства Літоўскага пры Ягелонах*, падрыхтавалі да друку А. І. Груша, Р. А. Аляхновіч, Мінск: «Беларуская навука», 2009.

Ермак В. Ю., 2014 – Ермак В. Ю., Полоцкая писцовая книга 1567–1572 гг. – книга Литовской метрики № 573, *Иван Грозный – завоеватель Полоцка: (новые документы по истории Ливонской войны)*, составитель, подготовка к публикации, вступительная статья В. Ю. Ермак; описание рукописи К. Ю. Ерусалимский, Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 2014, с. 5–38.

Жих М., О понятиях волость и земля – Жих М., О понятиях волость и земля в Древней Руси (предварительные замечания), *ХРОНОС – всемирная история в интернете* (prieiga internete: <http://www.hrono.ru/statii/2010/zhih07.php> [žiūrėta 2019 m. sausio 16 d.]).

Заяць А. Є., 1998 – Заяць А. Є., Інститут вйтівства в містах Волині XVI – першій половині XVII ст., *Центральна і Східна Європа в XV–XVIII ст.: питання соціально-економічної та політичної історії*, за ред. Л. О. Зашкільняка, М. В. Крикуна, Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 1998, с. 106–112.

Заяць А., 2015 – Заяць А., Луцькі вйти у XV – першій половині XVII ст., *Вісник Львівського університету. Серія історична*, вип. 51, Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015, с. 140–182.

Зимин А. А., 1988 – Зимин А. А., *Формирование боярской аристократии в России во второй половине XV–первой трети XVI в.*, Москва: «Наука», 1988.

Ивина Л. И., 2003 – Ивина Л. И., Иерархическая структура правящей элиты в княжествах Северо-Восточной Руси и Русском государстве (конец XIV – первая половина XVI века), *От древней Руси к России нового времени. Сборник статей. К 70-летию Анны Леонидовны Хорошкевич*, составитель А. В. Юрасов, отв. редактор В. Л. Янин, Москва: «Наука», 2003, с. 88–100.

Капраль М., 2010 – Капраль М., Смолянин Гермула у Львові в 1467 році, *Вісник Львівського університету. Серія історична*, вип. 45, за редакцією О. Вінниченка, Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2010, с. 545–550.

Кашпровский Е. И., 1899 – Кашпровский Е. И., Борьба Василия III Ивановича с Сигизмундом I Казимировичем из-за обладания Смоленском (1507–1522), *Сборник Историко-Филологического Общества при Институте имени князя Безбородко*, т. 2, Нежин: Типо-Литограф. М. В. Глезера, 1899, с. 173–344.

Кобрин В. Б., 1985 – Кобрин В. Б., *Власть и собственность в средневековой России, (XV–XVI вв.)*, Москва: «Мысль», 1985.

Корзинин А. Л., 2016 – Корзинин А. Л., *Государев двор в доопричный период (1550 – 1565 гг.)*, т. 2, диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук, Санкт-Петербург, Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Санкт-Петербургский государственный университет», 2016.

Красноў М., 2007 – Красноў М., Стравінскія, *Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2 (К–Я), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 636.

Кром М. М., 2008 – Кром М. М., *Стародубская война 1534–1537. Из истории русско-литовских отношений*, Москва: ИД «Рубежи XXI», 2008.

Кром М. М., 2010 – Кром М. М., *Меж Русью и Литвой. Пограничные земли в системе русско-литовских отношений конца XV–первой трети XVI в.*, 2-е издание, Москва: «Квадрига», 2010.

Кузьмин А. В., 2012 – Кузьмин А. В., Грамоты, связанные с деятельностью Полоцких епископов и архиепископов в XIV – середине XV в., как источник по истории Полоцкой епархии, *Вестник церковной истории*, № 1/2(25/26)/2012, редакционный совет: Архиепископ Истринский Арсений (председатель) [et al.], Москва: ЦНЦ «Православная энциклопедия», 2012, с. 229–254.

Кучкин В. А., 2015 – Кучкин В. А., Первые тысячки Северо-Восточной Руси, *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*, 2015, № 4 (62), редакционная коллегия: Е. Л. Конявская (главный редактор) [et al.], Москва: Научно-издательский центр "Индрик", 2015, с. 59–62.

Кучкин В. А., 2017 – Кучкин В. А., Тысячки в Переяславском и Смоленском княжествах XII в., *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*, 2017, № 1 (67), редакционная коллегия: Е. Л. Конявская (главный редактор) [et al.], Москва: Научно-издательский центр "Индрик", 2017, с. 117–118.

Лаппо И. И., 1901 – Лаппо И. И., *Великое Княжество Литовское за время от заключения Люблинской унии до смерти Стефана Батория (1569–1586). Опыт исследования политического и общественного строя*, т. 1, С.-Петербург: Типография И.Н. Скороходова, 1901.

Ластовский Г., 2001 – Ластовский Г., *Политическое развитие Смоленской земли в конце XIII–начале XVI веков*, Минск–Смоленск: "Универсум", 2001.

Левко О. Н., 2004 – Левко О. Н., *Средневековые территориально-административные центры северо-восточной Беларуси: Формирование и развитие*, Минск: «Беларуская навука», 2004.

Лобин А. Н., 2015 – Лобин А. Н., *Взятие Смоленска и битва под Оршей 1514 г.*, Москва: Фонд «Русские Витязи», 2015.

Лурье В. М., 2009 – Лурье В. М., *Русское православие между Киевом и Москвой. Очерк истории русской православной традиции между XV и XX веками*, Москва: «Три квадрата», 2009.

Любавский М. К., 1892 – Любавский М. К., *Областное деление и местное управление Литовско–Русского государства ко времени издания первого Литовского статута*, Москва, 1892.

Любавский М. К., 1900 – Любавский М. К., *Литовско–русский сейм: опыт по истории учреждения в связи с внутренним строем и внешнею жизнью государства*, Москва: Императорское общество истории и древностей российских при Московском университете, 1900.

Любавский М. К., 2004 – Любавский М. К., *Очерк истории Литовско–Русского государства до Люблинской унии включительно*, Санкт Петербург: «Наука», 2004.

Макараў М., 2004 – Макараў М., Мейскія ўлады Віцебска да ўвядзення магдэбургскага права (канец 15 ст. – 1597 г.), *Гістарычны альманах: навуковы гістарычны і крэдазнаўчы часопіс*, т. 10, рэд. А. Краўцэвіч, Горадня, 2004, с. 156–168.

Макараў М., 2006 – Макараў М., Крупенічы: гісторыя віцебскага мяшчанскага роду XVI ст., *Архіварыус: зборнік навуковых паведамленняў і артыкулаў*, вып. 4, рэд. Ю. М. Бохан, Мінск: Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі, 2006, с. 159–167.

Макараў М., 2007 – Макараў М., Ула, *Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2 (К–Я), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 685–686.

Макараў М., 2008 – Макараў М., *Ад пасада да магдэбургіі: прававое становішча насельніцтва месцаў Беларускага Падзвіння ў XIV – першай палове XVII ст.*, Мінск: УП «Экаперспектыва», 2008.

Макарий, 1996 – Макарий, *История Русской Церкви*, книга 5: Период разделения Русской Церкви на две митрополии. История Западнорусской, или Литовской, митрополии (1458–1596), Москва: Издательство Спасо–Преображенского Валаамского монастыря, 1996.

Марзалюк І., 2007 – Марзалюк І., *Этнічны і канфесійны свет беларускага горада XVI–XVIII стст. (Этнаканфесійны склад насельніцтва, этнічныя і канфесійныя стэрэатыпы беларускіх гараджан)*, Магілёў: МДУ імя А.А. Куляшова, 2007.

Мацук А., 2014 – Мацук А., *Полацкае ваяводства ў XVIII ст.: ваявода, шляхецкая эліта, соймакі*, Мінск: «Беларуская навука», 2014.

Мелешко В. И., 1988 – Мелешко В. И., *Могилев в XVI – середине XVII в.*, под ред. З. Ю. Копысского, Минск: «Наука и техника», 1988.

Мікульскі Ю. М., 2014 – Мікульскі Ю. М., Гісторыя іконы Божай Маці Менскай (да XVIII ст.), *Беларуская даўніна*, вып. 1, рэд. Ю. М. Мікульскі, Мінск, 2014, с. 59–96.

Мусин А. Е., 2013 – Мусин А. Е., *Загадки дома Святой Софии: Церковь Великого Новгорода в X–XVI вв.*, Санкт-Петербург: ИИМК РАН, 2013.

Мяцельскі А. А., 2010 – Мяцельскі А. А., *Мсціслаўскае княства і ваяводства ў XII–XVIII стст.*, Мінск: «Беларуская навука», 2010.

Насевіч В. Л., 1994 – Насевіч В. Л., Лукомль і Лукомльская воласць, *Гістарычна-археалагічны зборнік*, № 4, рэдактар А. А. Мяцельскі, Мінск: Інстытут гісторыі АН Беларусі, 1994, с. 161–186.

Насевіч В., 2007а – Насевіч В., Аршанскі павет, *Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 1 (А–К), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 252–254.

Насевіч В., 2007b – Насевіч В., Баркулабава, *Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 1 (А–К), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 286–287.

Насевіч В., 2007c – Насевіч В., Барысаўская воласць, *Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 1 (А–К), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 294–295.

Насевіч В., 2007d – Насевіч В., Друцкія, *Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 1 (А–К), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 600–601.

Насевіч В., 2007e – Насевіч В., Любашанская воласць, *Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2 (К–Я), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 227.

Насевіч В., 2007f – Насевіч В., Магілёўская воласць, *Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2 (К–Я), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 245–246.

Насевіч В., 2007g – Насевіч В., Падбярэскія, *Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2 (К–Я), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 383.

Насевіч В., 2007h – Насевіч В., Полацкае ваяводства, *Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2 (К–Я), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 446–448.

Наумов Е. П., 1973 – Наумов Е. П., К истории летописного «Списка русских городов дальних и ближних», *Летописи и хроники. Сборник статей 1973 г. Посвящен памяти Арсения Николаевича Насонова*, отв. ред. Б. А. Рыбаков, Москва: «Наука», 1974, с. 150–163.

Несин М. А., 2017 – Несин М. А., *Институт новгородских тысяцких в XII-XV вв.*, диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Воронеж, Воронежский государственный университет, 2017.

Никитин П., 1848 – Никитин П., *История города Смоленска*, Москва: Типография С. Селивановского, 1848.

Падалінскі У. А., 2011 – Падалінскі У. А., Соймавае прадстаўніцтва Полацкага ваяводства ў канцы XVI ст. Спроба аналізу, *Полацкі музейны штогоднік (зборнік навуковых артыкулаў за 2010 г.)*, уклад. Т. А. Джумантаева, А. У. Шумовіч, Т. Р. Смірнова, Полацк: НПКМЗ, 2011, с. 155–163.

Пазднякоў В., 2007а – Пазднякоў В., Іосіф І Балгарынавіч, *Вялікае Княства Літоўскае. Эцыклапедыя ў двух тамах*, т. 1 (А–К), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Эцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 676.

Пазднякоў В., 2007б – Пазднякоў В., Кіеўская праваслаўная мітраполія, *Вялікае Княства Літоўскае. Эцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2 (К–Я), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Эцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 91–93.

Пазднякоў В., 2007с – Пазднякоў В., Ямантавічы, *Вялікае Княства Літоўскае. Эцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2 (К–Я), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Эцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 779.

Панов В., 1915 – Панов В., Социальный строй Полоцкой земли по данным «Полоцкой ревизии 1552 года», *Журнал Министерства народного просвещения*, Новая серия, ч. 56, № 4, Петроград: Сенатская типография, 1915, с. 209–263.

Пашуто В. Т., Флоря Б. Н., Хорошкевич А. Л., 1982 – Пашуто В. Т., Флоря Б. Н., Хорошкевич А. Л., *Древнерусское наследие и исторические судьбы восточного славянства: Киевская Русь и исторические судьбы восточных славян. К 1500-летию Киева*, Москва: «Наука», 1982.

Первольф И., 1893 – Первольф И., *Славяне, их взаимные отношения и связи*, т. 3: Славянская идея в политических и культурных сношениях славян до конца XVIII века, ч. 2: Славяне западные и восточные в их взаимных сношениях, Варшава: Типография Варшавского учебного округа, 1893.

Петраускас Р., 2013 – Петраускас Р., Между Вильнюсом и Киевом: литовские вельможи во главе Киевского воеводства в XV – начале XVI вв., *Ukraina Lithuanica: студії з історії Великого князівства Литовського*, т. 2, ред. кол.: М. Котляр [et al.], Київ: Інститут історії України НАН України, 2013, с. 48–60.

Писарев С. П., 1894 – Писарев С. П., *Княжеская местность и храм князей в Смоленске. Историко–археологическое исследование в связи с историей Смоленска*, Смоленск: Типо–Литография Ф. В. Зельдовича, 1894.

Побойнин И., 1902 – Побойнин И., *Торопецкая старина. Исторические очерки города Торопца с древнейших времен до конца XVII века. Издание Императорского общества истории и древностей российских при Московском университете*, Москва: Университетская типография, 1902.

Полехов С. В., 2014b – Полехов С. В., Смоленское восстание 1440 г., *Исторический вестник*, т. 7 (154): Литва, Русь и Польша XIII–XVI вв., главный редактор А. Э. Титков, Москва: АНО «Руниверс», 2014, с. 160–197.

Полехов С., 2015a – Полехов С., Власть в Полоцке в XIV – первой половине XV в. Из истории взаимоотношений центра и регионов в Великом княжестве Литовском, *Ukraina Lithuanica: студії з історії Великого князівства Литовського*, т. 3, ред. кол.: М. Котляр [et al.], Київ: Інститут історії України НАН України, 2015, с. 44–78.

Полехов С., 2015b – Полехов С., *Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века*, Москва: «Индрик», 2015.

Полехов С. В., 2015c – Полехов С. В., Привилеи великих князей литовских Смоленской земли (середина XV – начало XVI в.), *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana = Петербургские славянские и балканские исследования*, 2015, № 1 (17), редакционный совет: А. Дворниченко [et al.], Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет, 2015, с. 115–140.

Поліщук В., 2002 – Поліщук В., Запровадження уряду возного в Луцькому повіті у 1567 році, *Український археографічний щорічник*, вип. 7, т. 10, ред. кол.: П. Сохань (гол. ред.) [et al.], Київ; Нью-Йорк: Видавництво М.П. Коць, 2002, с. 185–215.

Поліщук В., 2004 – Поліщук В., Урядницький клан луцького старости князя Богуша Корецького (На прикладі Луцького замкового уряду, 1561–1567 роки), *Український археографічний щорічник*, вип. 8/9, т. 11/12, ред. кол.: П. Сохань (гол. ред.) [et al.], Київ; Нью-Йорк: Видавництво П. М. Коць, 2004, с. 266–298.

Поліщук В., 2007 – Поліщук В., Патрон без права подавання: привілеї князю К. І. Острозькому на Жидичинський монастир 1507 і 1511 рр., *Релігія і церква в історії Волині. Зб. наук. праць*, під ред. В.

Собчука, Кременець: Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник, 2007, с. 23–39.

Поліщук В., 2012 – Поліщук В., Перший маршалок Волинської землі (1463–1486) Олізар Шилович з роду Кірдеєвичів: від геральдичної легенди до місця в соціальній ієрархії, *Theatrum humanae vitae. Студії на пошану Наталі Яковенко*, ред. кол.: Н. Білоус [et al.], Київ: Laurus, 2012, с. 189–195.

Поліщук В., 2013 – Поліщук В., Луцька замкова книга 1560 – 1561 рр. як історичне джерело з історії Волинської землі у складі Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського, *Луцька замкова книга 1560 – 1561 рр. (Пам'ятки української мови. Серія актових документів і грамот)*, підготували до видання В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук, Луцьк: Національна Академія наук України, 2013, с. 9–63.

Поліщук В., 2017 – Поліщук В., Еволюція уряду маршалка Волинської землі під керівництвом литовського гетьмана князя К. І. Острозького в 1510–1520-х рр., *Вялікае Княства Літоўскае: палітыка, эканоміка, культура. Зборнік навуковых артыкулаў. У дзвюх частках*, ч. 1, рэдакцыйная калегія: У. Р. Гусакоў [et al.], Мінск: «Беларуская навука», 2017, с. 186–200.

Полоцкіе грамоты, т. 2 – *Полоцкіе грамоты XIII – начала XVI века*, т. 2, ответственный редактор А. Л. Хорошкевич, Москва: Университет Дмитрия Пожарского, 2015.

Попель Р. И., 2015 – Попель Р. И., Переписка Жигимонта Августа с киевским воеводой и мещанами как источник по истории Киевского воеводства второй половины 1550-х гг., *Актуальные проблемы источниковедения: материалы III Международной научно-практической конференции, Витебск, 8–9 октября 2015 г.*, Витебск: ВГУ имени П. М. Машерова, 2015, с. 153–155.

Радаман А., 2001 – Радаман А., Ваяводскія і павятовыя земскія ўраднікі польскага паходжання ў Вялікім Княстве Літоўскім у 2-й палове XVI ст., *Acta Albaruthenica*, кн. 2: На шляху да праўды: Матэрыялы VIII Міжнароднай навуковай канферэнцыі «Шлях да ўзаемнасці» (Белавежа, 15–17 чэрвеня 2000 г.) і «круглага стала» «Ідэя беларускасці і ідэя польскасці на мяжы тысячагоддзяў: да вызначэння паняццяў» (Мінск, 6–7 верасня 2000 г.), рэдкал.: А. Баршчэўскі [et al.], Мінск: Беларускі кнігазбор, 2001, с. 35–44.

Радаман А. А., 2003 – Радаман А. А., Полацкі земскі суд у другой палове XVI – першай трэці XVII стст., *Гісторыя і археалогія Полацка і Полацкай зямлі. Матэрыялы IV Міжнароднай навуковай канферэнцыі*

(Полацк, 23–24 кастрычніка 2002 г.), укладальнік Т. А. Джумантаева, Полацк: НПКМЗ, 2003, с. 216–227.

Радаман А., Вілімас Д., Галубовіч В., 2004 – Радаман А., Вілімас Д., Галубовіч В., Земскія ўраднікі Полацкага ваяводства (другая палова XVI – першая палова XVII стст.), *Commentarii polocenses historici = Полацкія гістарычныя запіскі*, т. 1, Полацк, 2004, с. 73–80.

Радаман А., Вілімас Д., Галубовіч В., 2005 – Радаман А., Вілімас Д., Галубовіч В., Земскія ўраднікі Віцебскага воеводства у другой палове XVI – першай палове XVII стст., *Commentarii polocenses historici = Полацкія гістарычныя запіскі*, т. II, Полацк, 2005, с. 51–61.

Русина О., 1996 – Русина О., Путывільскія волості XV – пачатку XVII століць, *Записки Наукового товариства імені Шевченка*, т. 231: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історычных дысцыплін, рэдактары таму Я. Дашкевіч, О. Купчынскі, Львів: Выдавніцтва Науковаго товариства імені Т. Шевченка у Львові, 1996, с. 368–379.

Рыбчонок С., 2014 – Рыбчонок С., Паходжанне і радавод Валовічаў XV – пачатку XVII ст., *Unus pro omnibus. Валовічы ў гісторыі Вялікага княства Літоўскага XV–XVIII стст.*, склад. А. М. Янушкевіч, навук. рэд. А. І. Шаланда, Мінск: «Медысонт», 2014, с. 15–107.

Рыбчонок С. А., 2014 – Рыбчонок С. А., Родасловіе князей Друцкіх в XIV–XVII вв., *Древнейшие города Беларуси. Друцк*, гл. рэдактар А. А. Коваленя, Мінск: «Беларуская навука», 2014, с. 219–234.

Савосичев А. Ю., 2017 – Савосичев А. Ю., Двор рускіх митрополітаў в XIV – першай паловіне XV века, *Вестник Воронежского государственного университета. Серия: История. Политология. Социология*, 2017, № 1, Январь – Март, гл. рэдактар В. Н. Глазьев, Воронеж: Воронежскі дзяржаўны ўніверсітэт, 2017, с. 100–104.

Самуілов В., 1910 – Самуілов В., Кліросы, *Православная богасловская энцыклапедыя*, т. 11: Кладва – Кнігі Апокрыфіцескіе Новаго Завета (*Общедоступная богословская библиотека*, вып. 25), складан пад рэдакцыяй Н. Н. Глубоковскаго, С.-Пецярбург: Тіпаграфія „СЛОВО“, 1910, с. 236–242.

Сапунов А. П., 1912 – Сапунов А. П., Рісункі крэпосцей, пастроенных па повеленню Царя Івана Грознаго пасля завоевання Полоцка, в 1563 году, *Полоцко–Вітэбская Старіна. Выданне Вітэбскай ученой архіўнай камісіі*, вып. 2, Вітэбск: Тіпо-Літ. Насл. М. Б. Неймана, 1912, с. 299–313.

Сапунов А. П., 2005 – Сапунов А. П., Заметка о коллегии и академии иезуитов в Полоцке, *Иезуиты в Полоцке: 1580–1820 гг. В двух частях*, ч. 2 (*Наследие Полоцкой земли*, вып. 3), сост., примеч. и вступ. ст. Л. Ф. Данько, А. И. Судника, Полоцк: Издатель А.И. Судник, 2005, с. 7–40.

Седов В. В., 1960 – Седов В. В., *Сельские поселения центральных районов Смоленской земли (VIII–XV вв.) (Материалы и исследования по археологии СССР, № 92)*, Москва; Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1960.

Скеп'ян А. А., 2013 – Скеп'ян А. А., *Князі Слуцкія*, Мінск: «Беларусь», 2013.

Скочиляс І., 2010 – Скочиляс І., *Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура та правовий статус*, Львів: Вид-во УКУ, 2010.

Скочиляс І. Я., 2011 – Скочиляс І. Я., Польське «право патронату» та особливості правового становища Галицької (Львівської) єпархії в XV–XVII століттях, *Вісник Львівської комерційної академії. Збірник наукових праць. Серія – гуманітарні науки*, вип. 10: ювілейний збірник на пошану Степана Гелея, відп. редактор І. Копич, Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2011, с. 107–118.

Срезневский И. И., 1893 – Срезневский И. И., *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам*, т. 1: А–К, Санктпетербург: типография Императорской Академии наук, 1893.

Старостина И. П., 1991 – Старостина И. П., Судебник Казимира 1468 г., *Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования, 1988–1989 гг.*, отв. редактор А. П. Новосельцев, Москва: «Наука», 1991, с. 170–344.

Старостина И. П., 2003 – Старостина И. П., Некоторые особенности иммунитета в Великом княжестве Литовском в XV веке, *От древней Руси к России нового времени. Сборник статей. К 70-летию Анны Леонидовны Хорошкевич*, составитель А. В. Юрасов, отв. редактор В. Л. Янин, Москва: «Наука», 2003, с. 126–132.

Старченко Н., 2012 – Старченко Н., Прибутки судових урядників Волинського воєводства в останній третині XVI ст., *Український археографічний щорічник. Нова серія*, вип. 16/17, Український археографічний збірник, т. 19/20, редколегія тому: П. Сохань (голова редколегії) [et al.], Київ: “Український письменник”, 2012, с. 165–186.

Стрэнкоўскі С. П., 2010 – Стрэнкоўскі С. П., Гарадское самакіраванне Оршы ў XVI–XVIII стагоддзях, *Вестник МГИРО*.

Научно-методический журнал, № 2 (2), гл. редактор Т. И. Мороз, Минск, 2010, с. 47–55.

Стренковский С. П., 2011 – Стренковский С. П., Региональные модели самоуправления городов Великого княжества Литовского, не имевших немецкого права, в XVI – XVII веках, *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта*, Серия: гуманитарные и общественные науки, № 12, Калининград: Издательство БФУ им. И. Канта, 2011, с. 43–49.

Темушев В. Н., 2007а – Темушев В. Н., К вопросу о московско-литовской границе в XV в. (владения князей Крошинских), *Ruthenica*, т. 6, наукові редактори: В. Ричка, О. Толочко, Київ: Національна Академія наук України; Інститут історії України; Центр досліджень з історії Київської Русі, 2007, с. 299–307.

Темушев В. Н., 2007б – Темушев В. Н., Ржевский участок литовско-московской границы в конце XIV – начале XVI в., *Материалы по археологии Беларуси*, № 14: Памятники эпохи железа и средневековья Беларуси. К 60-летию О. Н. Левко, Минск: ДНУ “Інстытут гісторыі НАН Беларусі”, 2007, с. 241–250.

Темушев В. Н., 2013 – Темушев В. Н., *Первая Московско-литовская пограничная война: 1486–1494*, Москва: «Квадрига», 2013.

Тихомиров М. Н., 1952 – Тихомиров М. Н., Список русских городов дальних и ближних, *Исторические записки*, т. 40, отв. редактор Б. Д. Греков, Москва: Издательство Академии наук СССР, 1952, с. 214–259.

Ткачоў М., 2007а – Ткачоў М., Дзісенскі замак, *Вялікае Княства Літоўскае. Эцыклапедыя ў двух тамах*, т. 1 (А–К), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Эцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 585–586.

Ткачоў М., 2007б – Ткачоў М., Ульскі замак, *Вялікае Княства Літоўскае. Эцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2 (К–Я), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Эцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 690.

Трофимовский Н. В., 1864 – Трофимовский Н. В., *Историко-статистическое описание Смоленской епархии*, Санкт-Петербург, 1864.

Ульяновський В. І., 1994 – Ульяновський В. І., *Історія церкви та релігійної думки в Україні. У трьох книгах*, Кн. 1: Середина XV – кінець XVI століття, Київ: «Либідь», 1994.

Філіпович М., 2014 – Філіпович М., *Полоцька земля в літописних та актових джерелах XI–XVI століть*, Київ: НБУВ, 2014.

Флоря Б. Н., 2007 – Флоря Б. Н., *Исследования по истории Церкви. Древнерусское и славянское средневековье*, Москва: «Православная энциклопедия», 2007.

Хорошкевич А. Л., 1998 – Хорошкевич А. Л., Документы начала XV в. о русско-литовских отношениях, *Lietuvos Metrika. 1991–1996 metų tyrinėjimai*, sudarė Z. Kiaura ir A. Urbanavičius, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 1998, p. 203–228.

Хорошкевич А. Л., 2013 – Хорошкевич А. Л., Терминология и дипломатика полоцких коммуникативных документов как когнитивный код, *Человек-творец в художественном пространстве славянских культур*, отв. редакторы: Н. М. Куренная, М. В. Лескинен, Москва; Санкт-Петербург: Издательство Нестор-История, 2013, с. 16–49.

Хорошкевич А. Л., 2015 – Хорошкевич А. Л., Полоцкие грамоты как исторический источник, *Полоцкие грамоты XIII – начала XVI века*, т. 2, ответственный редактор А. Л. Хорошкевич, Москва: Университет Дмитрия Пожарского, 2015, с. 331–408.

Хорошкевич А. Л. ir kt., 2015 – Хорошкевич А. Л., Полехов С. В., Воронин В. А., Груша А. И., Введение, *Полоцкие грамоты XIII – начала XVI века*, т. 1, ответственный редактор А. Л. Хорошкевич, Москва: Университет Дмитрия Пожарского, 2015, с. 7–25.

Цемушаў В., 2007а – Цемушаў В., Бельскае княства, *Вялікае Княства Літоўскае. Эцыклапедыя ў двух тамах*, т. 1 (А–К), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Эцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 309.

Цемушаў В., 2007б – Цемушаў В., Вяземскае княства, *Вялікае Княства Літоўскае. Эцыклапедыя ў двух тамах*, т. 1 (А–К), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Эцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 471–472.

Цемушаў В., 2007с – Цемушаў В., Вярхоўскія княствы, *Вялікае Княства Літоўскае. Эцыклапедыя ў двух тамах*, т. 1 (А–К), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Эцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 476–478.

Цемушаў В., 2007d – Цемушаў В., Дарагабуж, *Вялікае Княства Літоўскае. Эцыклапедыя ў двух тамах*, т. 1 (А–К), 2-е выданне,

Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 577.

Цемушаў В., 2007e – Цемушаў В., Таропецкая воласць, *Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2 (К–Я), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 659–660.

Цемушаў В. М., 2008 – Цемушаў В. М., Крайнія ўсходнія межы зямель Вялікага княства Літоўскага ў XV ст. (уладанні князёў Крошынскіх), *Працы гістарычнага факультэта БДУ: навуковы зборнік*, вып. 3, рэдкал.: У. К. Коршук (адк. рэдактар) [et al.], Мінск: БДУ, 2008, с. 60–64.

Цемушаў В., 2014 – Цемушаў В., *На ўсходняй мяжы Вялікага Княства Літоўскага (сярэзіна XIV – першая палова XVI ст.)*, Смаленск: «Инбелкульт», 2014.

Чараўко В. У., Дук Д. У., Шайкоў В. І., 2007 – Чараўко В. У., Дук Д. У., Шайкоў В. І., Полацк і Віцебск у рэлігійнай гісторыі Вялікага княства Літоўскага, *Інновацыйнае развіццё Прыдвінскага края: зборнік навуковых твораў рэгіянальнай навучна-практычнай канферэнцыі студэнтаў, магістрантаў і аспірантаў, Новополоцк – Полоцк, 18 – 19 снежня 2007 года*, ред. калегія: Д. Н. Лазовскі [et al.], Новополоцк: ПГУ, 2007, с. 3–7.

Чарняўскі Ф., 2014 – Чарняўскі Ф., Смаленскі намеснік Юры Андрэевіч Салагуб – абаронца ўсходніх межаў ВКЛ у канцы XV–пачатку XVI ст., *Герольд Litherland*, № 20, выдавец і рэдактар А. Шаланда, Горадня–Менск, 2014, с. 80–92.

Чистович И., 1882 – Чистович И., *Очерк истории Западно-русской церкви*, ч. 1, С.-Петербург: Типография Департамента Уделов, 1882.

Чистякова М., 2010 – Чистякова М., Иосиф II Солтан и церковно-литературная деятельность его времени, *Latopisy Akademii Supraskiej*, vol. 1: Prawosławni w dziejach Rzeczypospolitej, pod redakcją U. Pawluczuk, Białystok: Wydawca Fundacja „Oikonomos”, 2010, s. 35–45.

Шеламанова Н. Б., 1969 – Шеламанова Н. Б., Себежская земля в XVI в. (Историко-географический обзор), *Археологический ежегодник за 1967 год*, под редакцией В. И. Шункова, Москва: Издательство «Наука», 1969, с. 73–95.

Штанько О., 2011 – Штанько О., Урядники Луцького магістрату XVI ст.: реконструкція персональнага складу, *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*.

Історичні науки, вип. 4: на пошану проф. А. О. Копилова, ред. колегія: А. Філінюк (відповідальний редактор) [et al.], Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені І. Огієнка, 2011, с. 297–305.

Штыхаў Г. В., 2011 – Штыхаў Г. В., Горад Полацкай зямлі Усвяты: праблемы яго гістарычнай тапаграфіі, *Беларускае Падзвінне: вопыт, методыка і вынікі палявых і міждысцыплінарных даследаванняў. Зборнік навуковых прац міжнароднай навуковай канферэнцыі, прысвечанай 160-годдзю з дня нараджэння А. П. Сапунова (Полацк, 21 – 23 красавіка 2011 г.). У дзвюх частках*, ч. 1, пад агульнай рэдакцыяй Д. У. Дука, У. А. Лобача, Наваполацк: ПДУ, 2011, с. 146–150.

Щапов Я. Н., 1989 – Щапов Я. Н., *Государство и церковь Древней Руси X–XIII вв.*, Москва: «Наука», 1989.

Юркіавічюс А., 2016 – Юркіавічюс А., Выпіскі конца XVI в. из книг Оршанского замка, находящиеся в отделе Рукописей Библиотеки им. Врублевских Литовской академии наук, *Матэрыялы XII Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў «Кніжная культура Беларусі: погляд праз стагоддзі»*, Мінск, 7-8 красавіка 2016 г., складальнікі Т. А. Сапега, А. А. Суша, Мінск: Нацыянальная бібліятэка Беларусі, 2016, с. 18–22.

Яковенко Н., 2005 – Яковенко Н., *Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України*, видання друге, Київ: «Критика», 2005.

Яковенко Н., 2008 – Яковенко Н., *Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна*, Київ: «Критика», 2008.

Якубаў В. У., 2009 – Якубаў В. У., Міжканфесіянальныя канфлікты ў Полацкім ваяводстве (1550–1618 гг.), *Studia historica Europae Orientalis = Исследования по истории Восточной Европы: науч. сб.*, вып. 2, ред. кол.: А. В. Мартынюк (отв. ред.) [et al.], Мінск: РИВШ, 2009, с. 175–185.

Якубаў В. У., 2012 – Якубаў В. У., Пратэстантызм у Полацкім ваяводстве ў другой палове XVI – першай палове XVII стагоддзя, *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия А: Гуманитарные науки*, 2012, № 1, Новополоцк: УО "Полоцкий государственный университет", 2012, с. 38–43.

Янин В. Л., 1998 – Янин В. Л., *Новгород и Литва: пограничные ситуации XIII–XV веков*, Москва: Издательство Московского университета, 1998.

Янушкевіч А., 2007а – Янушкевіч А. М., *Вялікае Княства Літоўскае і Інфлянцкая вайна 1558–1570 гг. Манаграфія*, Мінск: «Медисонт», 2007.

Янушкевіч А., 2007б – Янушкевіч А., Улы аблога 1568, *Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2 (К–Я), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 690.

Янушкевич А. Н., 2013 – Янушкевич А. Н., *Ливонская война. Вильно против Москвы: 1558–1570*, Москва: Квадрига; Русская панорама, 2013.

Ярашэвіч А., 2007 – Ярашэвіч А., Полацкі кляштар бернардынцаў, *Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2 (К–Я), 2-е выданне, Рэдакцыйная калегія: Г. П. Пашкоў (галоўны рэдактар) [et al.], Мінск: «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», 2007, с. 453.

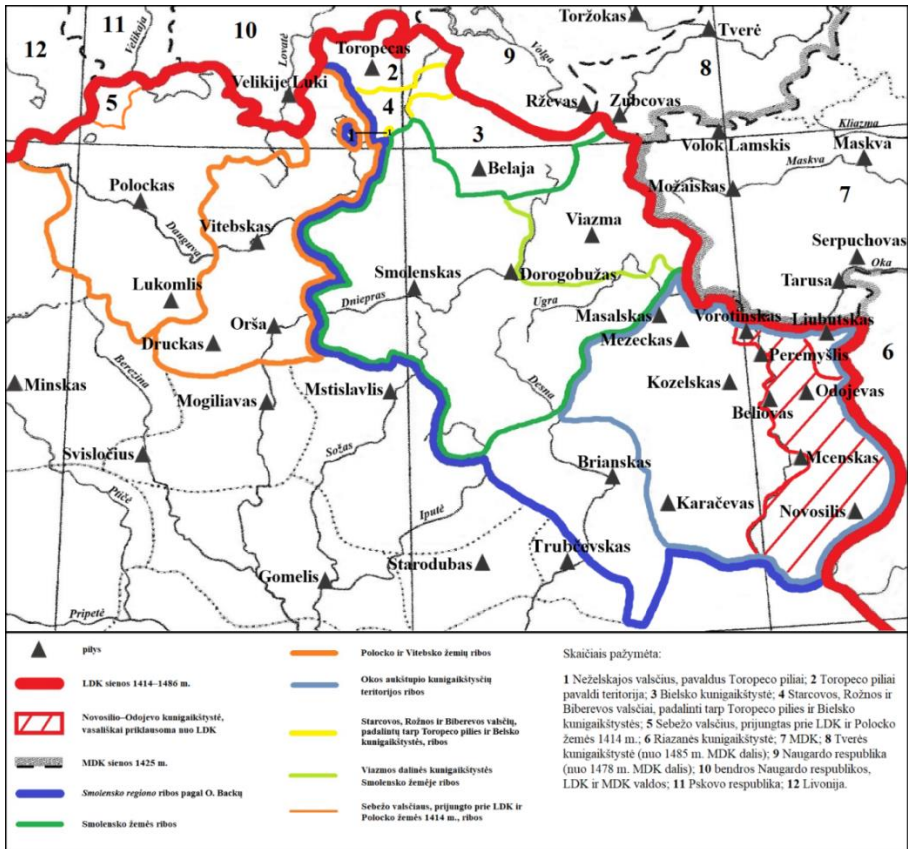
Яцкевіч З. Л., 2004 – Яцкевіч З. Л., Да пытання арганізацыйна-адміністрацыйнай структуры Магілёўскага магістрата ў сярэдзіне XVI–XVII ст., *Беларускі археаграфічны штогоднік*, вып. 5, рэд. калегія: У. І. Адамушка [et al.], Мінск: БелНДІДАС, 2004, с. 168–175.

PRIEDAI

1 priedas. Kartoschemos

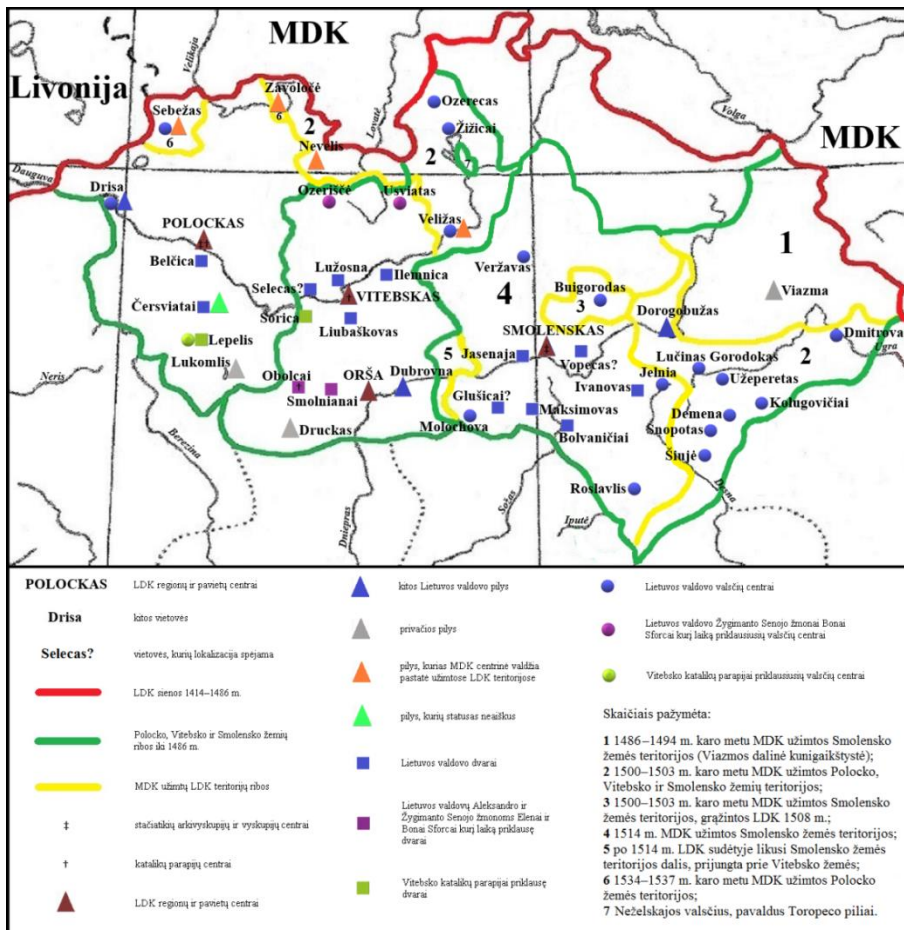
1. LDK šiaurės rytinių regionų geopolitinė padėtis 1392–1486 m.

Kartoschemos pagrindu pasirinkti žemėlapiai: *ВГАБ*, т. 1, с. 68–69; Темушев В. Н., 2013, Карта 2; Цемушаў В. М., Вялікае Княства Літоўскае ў 1345–1430 гг. // Грыцкевіч А., 2007b, с. 11; Цемушаў В., 2014, Карта 1. Starcovos, Rožnos ir Biberevos valsčių, padalintų tarp Toropco pilies ir Belsko kunigaikštystės, ribos nubrėžtos pagal žemėlapius: Темушев В. Н., 2013, Карта 5; Цемушаў В., 2014, Карта 2. Novosilio–Odojevo kunigaikštystės ribos nubrėžtos pagal žemėlapius: Темушев В. Н., 2013, Карта 12; Цемушаў В., 2014, Карта 13. Šiuose žemėlapiuose Novosilio–Odojevo kunigaikštystės teritorija be išlygų priskirta LDK. Tiesa, rusų istorikas Romanas Bepalovas laikosi požiūrio, jog ši kunigaikštystė, nepaisant vietos kunigaikščių tarnybos Lietuvos didiesiems kunigaikščiams, XV a. buvo atskira valstybė (žr. žemėlapi: Беспалов Р. А., Темушев В. Н., Верхнее Поочье в конце 1450-х - первой половине 1460-х гг. // Беспалов Р. А., 2012, с. 61).

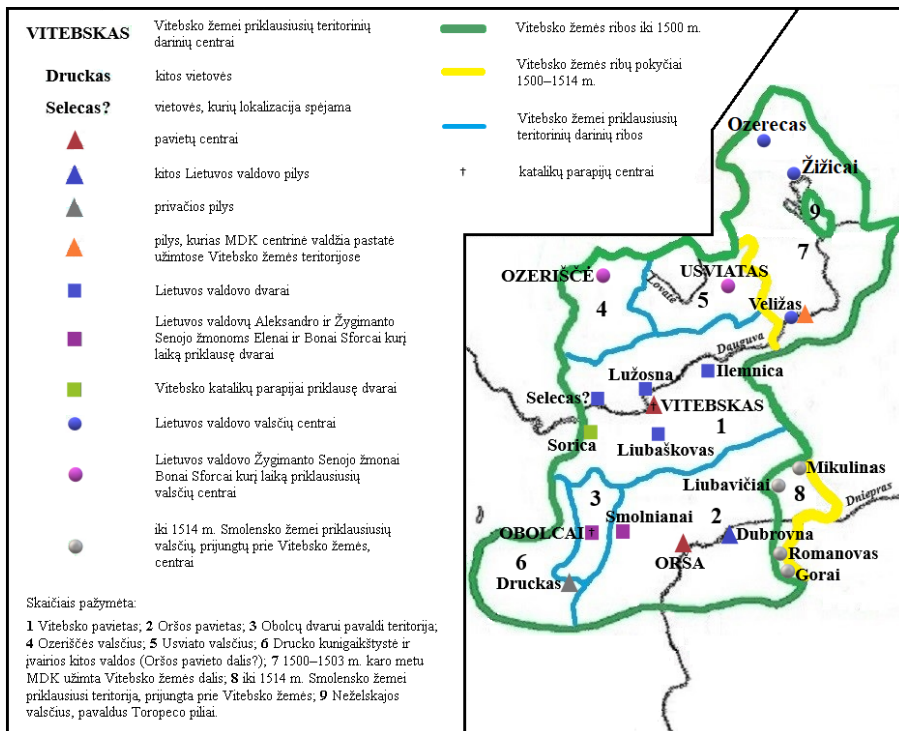
2. Polocko, Vitebsko ir Smolensko žemės 1392–1563 m.

Kartoschemoje Polocko, Vitebsko ir Smolensko žemių teritoriniai praradimai dėl LDK ir MDK karų pavaizduoti remiantis žemėlapiiais: *ВГАБ*, т. 1, с. 74–75; Темушев В. Н., 2013, Карта 2; Цемушаў В., 2014, Карта 1.

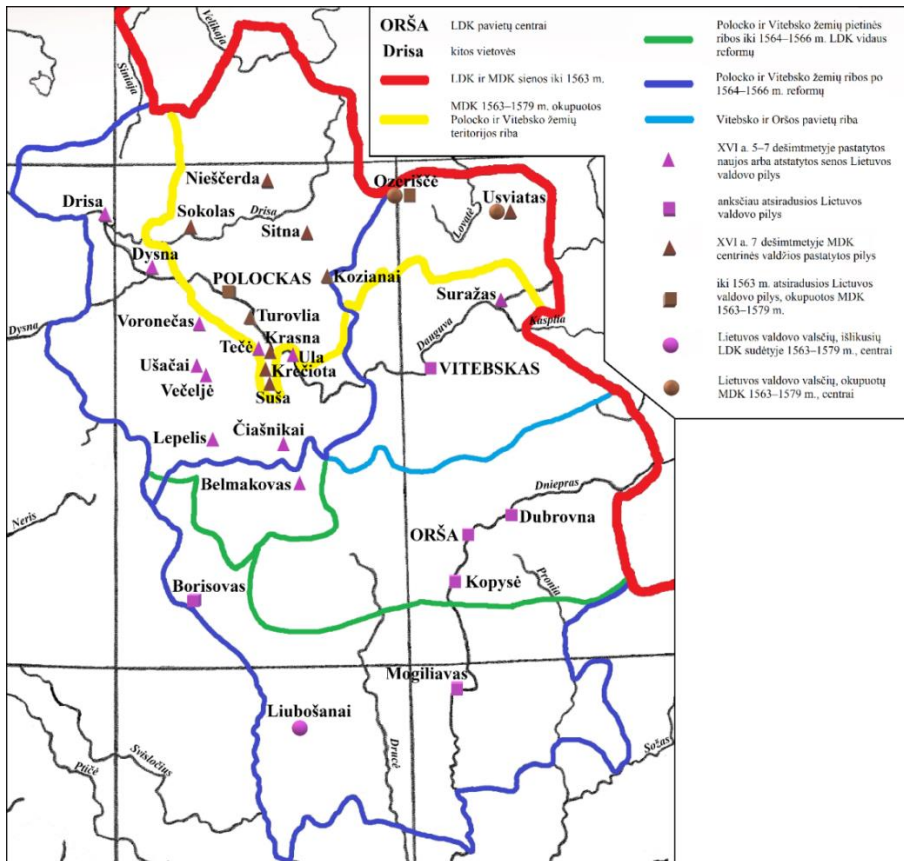
3. Vitebsko žemė 1392–1563 m.

Kartoschemoje Oršos pavieto šiaurinės bei vakarinės ribos ir Obolcų dvarui pavaldžios teritorijos ribos nubrėžtos pagal žemėlapi: Темушев В. Н., Витебские земли в 1533 – 1540 гг. (по материалам Метрики ВКЛ. Кн. 228) // *Судебная книга. 1533–1540*. Ozeriščės ir Usviato valsčių ribos nubrėžtos pagal žemėlapius: ВГАБ, т. 1, с. 70–71, 104–105. Vitebsko pavieto šiaurės rytinės ribos iki 1500 m. nubrėžtos pagal žemėlapius: Темушев В. Н., 2013, Карта 5; Цемушаў В., 2014, Карта 2.

4. Polocko ir Vitebsko žemės 1563–1579 m.

1564–1566 m. LDK vidaus reformų metu nustatytos naujos Polocko ir Vitebsko žemių ribos kartoschemoje pavaizduotos pagal žemėlapius: Спірыдонаў М. Ф., Аршанскі павет у канцы XVI ст. // Насевіч В., 2007а, с. 253; Спірыдонаў М. Ф., Беларусь у канцы XVI ст. // Грыцкевіч А., 2007б, с. 16–17; Спірыдонаў М. Ф., Цемушаў В. М., Полацкае ваяводства ў другой палове XVI ст. // Насевіч В., 2007h, с. 447. MDK 1563–1579 m. okupuotos Polocko ir Vitebsko žemių teritorijos riba ir LDK bei MDK pilių tinklas šiuose regionuose pavaizduoti pagal žemėlapi: Цемушаў В., Тэрыторыя паўночна-усходняй Беларусі падчас Інфлянцкай вайны 1558–1570 гг. // Янушкевіч А., 2007а.

2 priedas. Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių pareigūnų sąrašai

Sudarydami pareigūnų sąrašus patikrinome istoriografijoje (žr. literatūros sąrašą) pateikiamus duomenis, juos pakoregavome ir papildėme. Priede nesiekama pateikti visų žinomų konkretaus pareigūno paminėjimų, apsiribojama ankstyviausiu ir vėliausiu pareigūno paminėjimu bei svarbiausiais karjeros faktais. Išimtis daroma tik Polocko miesto burmistrams ir tarėjams, kurių skyrimo tvarka buvo specifiška. Siekdami išsiaiškinti, kaip šie pareigūnai eidavo savo pareigas (būdavo renkami kasmet, ar eidavo pareigas iki mirties), surinkome visus žinomus jų paminėjimus ir pateikėme šiame priede. Laužtiniuose skliaustuose nurodytos apytikslės arba spėjamos datos. Po brūkšnio smulkesniu šriftu nurodytos datos su nuorodomis ženklina buvusių pareigūnų paminėjimus. Priede naudojami simboliai: A – pareigybės atsisakymas; At – atšaukimas iš pareigų; k. – kunigaikštis, kunigaikštienė, kunigaikščiai; P – pareigybės patvirtinimas; S – pareigybės suteiktis; → – perėjimas į kitas pareigas; † – paminėjimas apie pareigūno mirtį arba mirties data. Jei ženklas † su data ir nuoroda nurodyti po brūkšnio smulkesniu šriftu, turimas omenyje paminėjimas apie pareigūno mirtį. Normaliu šriftu nurodytas ženklas † su data ir nuoroda žymi informaciją apie pareigūno mirties laiką.

I. SMOLENSKO ŽEMĒS PAREIGŪNAI 1395–1514 M.

1. PILIES / ŽEMĖS TEISEI ATSTOVAVĘ PAREIGŪNAI

Buigorodo valsčiaus valdytojai

Ivašis

S [apie 1440–1450 m.]¹⁹⁰¹ (LM 3, p. 34)

Demenos valsčiaus valdytojai

Borisas Semionovičius Aleksandrovas

1495 m. rugpjūčio 10 d. (LM 6, dok. nr. 127, p. 116)

1499 m. kovo 21 d. (LM 6, dok. nr. 295, p. 193)

Senka Pleškinas

S 1499 m. kovo 21 d. (LM 6, dok. nr. 295, p. 193)

Dmitrovo valsčiaus valdytojai

k. Alekna Vasiljevičius Glazyna

1488 m. rugpjūčio 7 d. (LM 4, dok. nr. 16.6, p. 67)

Ivanas Semionovičius Sapiega

S 1495 m. lapkričio 10 d. (LM 6, dok. nr. 137, p. 121)

Dorogobužo pilies valdytojai

k. Timofejus Vladimirovičius Masalskis

1489 m. gegužės 30 d. (C6. PHO, т. 35: ПДС, т. 1, док. № 8, с. 34)

Jelnios valsčiaus valdytojai

Ivanas Michailovičius Miroslavičius

¹⁹⁰¹ Apytiksliai datuojama pagal Saviščevas E., 2008, Priedas nr. 2, p. 150.

S 1488 m. rugsėjo 9 d. (*LM 4*, dok. nr. 16.8, p. 68)

Kolugovičių valsčiaus valdytojai

Chodyka Basičius

S 1448 m. sausio 7 d. (*LM 3*, p. 37)

1448 m. vasario 10 d. (*LM 3*, p. 37)

Lučino Gorodoko valsčiaus valdytojai

k. Alekna Vasiljevičius Glazyna

1495 m. liepos 5 d. (*LM 5*, dok. nr. 93, p. 76)

1499 m. birželio 7 d. (*LM 5*, dok. nr. 220, p. 136)

Molochovos valsčiaus valdytojai

Mišuta

S 1488 m. spalio 14 d. (*LM 4*, dok. nr. 23.16, p. 88)

Artiuchas Jermolničius

S 1488 m. spalio 14 d. (*LM 4*, dok. nr. 23.16, p. 88)

Vaska Jermolničius

S 1488 m. spalio 14 d. (*LM 4*, dok. nr. 23.16, p. 88)

Roslavlio valsčiaus valdytojai

Žaba

[prieš 1505 m. liepos 28 d.] (*LM 6*, dok. nr. 15¹⁹⁰², p. 61)

¹⁹⁰² Iš šio dokumento aiškėja, kad prieš 1505 m. liepos 28 d. (1503 m.?) Roslavlio valsčiukas buvo suteiktas penkeriems metams Smolensko bajorui Žabai. Tačiau mažiau nei po dvejų metų valdovas jį suteikė Ivanui Skiporovui iki tol, kai bus išlaisvinta prie MDK prijungta jo tėvonija. Netrukus Roslavlio valsčiukas vėl grąžintas Žabai. Tačiau pastarajam

Ivanas Skiporovas

[prieš 1505 m. liepos 28 d.] (*LM 6*, dok. nr. 15, p. 61)

Ivanas Bulatovas

1505 m. liepos 28 d. (*LM 6*, dok. nr. 15, p. 61)

Smolensko arklidininkai

Vasilijus Pavlovičius Poltevas

1465 m. spalio 11 d. (*A3P*, т. 3, док. № 101, с. 232)

1499 m. balandžio 18 d. (*LM 5*, dok. nr. 210, p. 130)

Ivanas Sviridonovas

1487 m. rugsėjo 15 d. (Аляхновіч Р. А. ір kt., 2015, Документы Іллінічаў, док. № 4, с. 296)

1499 m. vasario 7 d. (*LM 5*, dok. nr. 590, p. 400)

Ivanas Fiodorovičius Pliuskovas

1503 m. balandžio 7 d. (*LM 6*, dok. nr. 511, p. 300)

1508 m. birželio 28 d. (*LM 8*, dok. nr. 370, p. 284; *LM 25*, dok. nr. 107, p. 165)

Vasilijus Radobylskis

1510 m. vasario 12 d. (*LM 8*, dok. nr. 470, p. 343)

Smolensko iždininkai

Jonas

1451 m. kovo 27 d. (Ліцкевіч А. У., 2009, док. № 6, с. 20)

k. Konstantinas Fiodorovičius Krošinskis

1482 m. rugsėjo 2 d. (*LM 4*, dok. nr. 73, p. 114)

1506 m. gruodžio 8 d. (*LM 8*, dok. nr. 164, p. 168)

padavus skundą prieš Ivaną Skiporovą, valdovas 1505 m. liepos 28 d. perdavė šį valsčiuką savo dvarioniui Ivanui Bulatovui iki galutinio sprendimo priėmimo.

k. Timofejus Filipovičius Krošinskis

1507 m. vasario 22 d. (*LM* 8, dok. nr. 94, p. 136)

1514 m. balandžio 12 d. (*LM* 9, dok. nr. 149, p. 145)

Bogdanas Grigorjevičius

1514 m. birželio 14 d. (*LM* 9, dok. nr. 164, p. 150)

Smolensko maršalkos

Aleksandras

1433 m. kovo 22 d. (*Veterum scriptorum*, t. 8, s. 576)

1436 m. vasario 5 d. (*AGAD*, z. 1, sygn. 780)

Michailas Pliuskas

1436 m. vasario 5 d. (*AGAD*, z. 1, sygn. 780)

Petrikas

† **1440 m.** (*LMAVB RS*, f. 17, b. 29, l. 11; *ПСРЛ*, т. 17, c. 68, 108, 140, 183, 288, 339, 399, 465, 539; *ПСРЛ*, т. 32, c. 158; *ПСРЛ*, т. 35, c. 60, 78, 109, 143, 165, 191, 211, 233)

Ivanas Ivanovičius Koška

1495 m. vasaris (*Сб. РИО*, т. 35: *ПДС*, т. 1, док. № 35, c. 183)

Smolensko medžiokliai

Laptis

[ne vėliau kaip 1458 m.] (*LM* 3, p. 45)

Semionas Kimbarovas

S [apie 1443–1458 m.]¹⁹⁰³ (*LM* 3, p. 45)

Tinka Sincovas

S 1488 m. spalio 14 d. (*LM* 4, dok. nr. 23.16, p. 88)

¹⁹⁰³ Apytiksliai datuojama pagal Saviščevas E., 2008, Priedas nr. 2, p. 155.

Vasilijus Čortovas

S 1488 m. spalio 14 d. (*LM 4*, dok. nr. 23.16, p. 88)

1508 m. rugsėjo 15 d. (*LM 8*, dok. nr. 415, p. 312)

Ivanas Okortevas

S 1508 m. rugsėjo 8 d. (*LM 8*, dok. nr. 552, p. 404)

Ivanas Žibrikas

1508 m. rugsėjo 15 d. (*LM 8*, dok. nr. 415, p. 312)

Smolensko miesto seniūnai

Fiodoras Bonogurovas

[apie 1466 m.] (Хорошкевич А. Л., 1966, док. № 3, с. 332)

Abraomas Jezofovičius

1505 m. spalio 12 d. (*LM 6*, dok. nr. 532, p. 314)

1509 m. liepos 25 d. (*LM 8*, dok. nr. 435, p. 323)

Loginas

1514 m., [liepos 30/31 d. – rugpjūtis]¹⁹⁰⁴ (*ОЦАИПП*, с. 26)

Vaska Kostiuškovičius

1514 m. gruodžio 25 d. (*LM 7*, dok. nr. 354.2, p. 574)

Smolensko okoliničiai

Chodyka Basičius

[tarp 1445 m. rugsėjo ir 1446 m. rugpjūčio]¹⁹⁰⁵ (*LM 3*, p. 44)

k. Vasilijus Andrejevičius

1451 m. kovo 27 d. (Ліцкевіч А. У., 2009, дак. № 6, с. 20)

¹⁹⁰⁴ Paminėjimas sietinas su 1514 m. vasaros pabaiga, kuomet MDK kariuomenė jau buvo užėmusi Smolenską (plačiau žr. Кром М. М., 2010, с. 247).

¹⁹⁰⁵ Apytiksliai datuojama pagal dokumente nurodytą indiką.

Ivanas Antonovičius Koška

[prieš 1482 m. balandžio 25 d.]¹⁹⁰⁶ (*LM 5*, dok. nr. 156, p. 102)

Ivanas Ivanovičius Koška

1482 m. balandžio 25 d. (*LM 5*, dok. nr. 156, p. 102)

[1516 m.?] (*РИБ*, т. 20, Книга первая судных дел (1510–1517), док. № 269¹⁹⁰⁷, с. 356)

k. Timofejus Vladimirovičius Masalskis

1485 m. liepos 22 d. (Ліцкевіч А. У., 2009, док. № 17, с. 30)

1493 m. rugpjūčio 24 d. (*LM 3*, dok. nr. 21, p. 77)

k. Alekna Vasiljevičius Glazyna

1485 m. liepos 22 d. (Ліцкевіч А. У., 2009, док. № 17, с. 30)

1500 m. rugpjūčio 7 d. (*LM 6*, dok. nr. 432, p. 259)

Semionas Aleksandrovas

[prieš 1486 m. gegužės 24 d.] (*LM 4*, dok. nr. 77, p. 115–116)

Fiodoras Aleksejevas

1486 m. gegužės 24 d. (*LM 4*, dok. nr. 77, p. 116)

1488 m. kovo 17 d. (*LM 4*, dok. nr. 16.4, p. 59)

Vasilijus Grigorjevičius Pivovas

1492 m. gruodis¹⁹⁰⁸ (*ПСРЛ*, т. 6, с. 240)

Ivanas Krivecas

[1492–1493 m. sandūra] (*Иоасафовская летопись*, Приложение № 1, с. 185; *ПСРЛ*, т. 4, с. 162; *ПСРЛ*, т. 12, с. 234; *ПСРЛ*, т. 24, с. 210; *ПСРЛ*, т. 28, с. 158, 323; *ПСРЛ*, т. 39, с. 167)

¹⁹⁰⁶ Sprendžiant iš *LM 5*, dok. nr. 156, datuojamo 1482 m. balandžio 25 d., teksto, Smolensko okolničius Ivanas Antonovičius Koška dokumento pasirodymo metu jau buvo miręs.

¹⁹⁰⁷ Dokumentas neturi datos. Jo pasirodymo laikas spėjamas pagal *РИБ*, т. 20, Книга первая судных дел (1510–1517), док. № 267 ir 273. Neabejotina, kad dokumentas pasirodė ne anksčiau kaip 1514 m., nes jame minima apie Smolensko prijungimą prie MDK.

¹⁹⁰⁸ Vasilijus Grigorjevičius Pivovas kaip okolničius minimas 7001 m. (pagal bizantinę tradiciją) žiemą, bet prieš sausio 1 d. įvykius. Todėl jo paminėjimą galima datuoti 1492 m. gruodžiu.

1496 m. liepos 12 d. (*LM 5*, dok. nr. 589, p. 400)

Borisas Semionovičius Aleksandrovas

1496 m. liepos 12 d. (*LM 5*, dok. nr. 589, p. 400)

1510 m. birželio 6 d. (*LM 7*, dok. nr. 75, p. 175)

1516 m. sausio 26 d. (*LM 9*, dok. nr. 219, p. 181)

Bogdanas Semionovičius Sapiega

1503 m. liepos 16 d. (*LM 5*, dok. nr. 260, p. 168)

[apie **1512 m. rugpjūčio 19 d.**] (*LM 7*, dok. nr. 131.2, p. 263)

k. Ivanas Ivanovičius Glušonkas

1506 m. gegužės 11 d. (*LMAVB RS*, f. 16, b. 134, l. 3¹⁹⁰⁹)

1506 m. gruodžio 9 d. (*LM 8*, dok. nr. 168, p. 170)

Michailas Basa

1519 m. spalio 29 d. (*LM 11*, dok. nr. 85, p. 101)

Andrejus Semionovičius

1524 m. kovo 17 d. (*LM 12*, dok. nr. 313, p. 289)

k. Timofejus Filipovičius Krošinskis

? (*LM 31*, l. 182; *LM 235*, l. 45¹⁹¹⁰)

Smolensko pilininkai

Fiodoras Pavlovičius Poltevas

1495 m. rugpjūčio 11–19 d. (*LM 6*, dok. nr. 123, 125, p. 115)

Zanka Pavlovičius Poltevas

¹⁹⁰⁹ *LMAVB RS*, f. 16, b. 134, l. 2–3 įrašytas dokumentas pagal bizantinę tradiciją datuojamas 7014 m. gegužės 11 d., 4-u indiktu. Šis indiktas neatitinka nurodytų metų. Dokumente Aleksandras Jogailaitis vadinamas Lenkijos karaliumi, o nurodytas indiktas atitinka 1500 m. rugsėjo – 1501 m. rugpjūčio laikotarpį, kuomet jis dar nebuvo tapęs karaliumi. Tuo tarpu dokumente nurodyta data šiam faktui neprieštarauja.

¹⁹¹⁰ Čia kunigaikštis Timofejus Filipovičius Krošinskis kaip Smolensko okolničius minimas 1547 m. (jau po mirties).

1510 m. vasario 8–12 d. (*LM* 8, dok. nr. 470, 471, 571, p. 343, 344, 419)

Smolensko raktininkai

Pavelas Levontejevas

S [apie 1440–1450 m.]¹⁹¹¹ (*LM* 3, p. 34)

Smolensko taurininkai

Michailas Pustoselas

S 1488 m. spalio 14 d. (*LM* 4, dok. nr. 23.16, p. 88)

Gridia Timofjevas

S 1488 m. spalio 14 d. (*LM* 4, dok. nr. 23.16, p. 88)

Smolensko tijūnai

Chodyka Basičius

1451 m. kovo 27 d. (Ліцкевіч А. У., 2009, док. № 6, с. 20)

Vasilijus Pavlovičius

S 1488 m. spalio 14 d. (*LM* 4, dok. nr. 23.16, p. 88)

Gridia Mikulinas

S 1488 m. spalio 14 d. (*LM* 4, dok. nr. 23.16, p. 88)

Grigorijus Piščij

1496 m. liepos 12 d. (*LM* 5, dok. nr. 589, p. 400)

Smolensko vėliavininkai

Borisas Semionovičius Aleksandrovas

¹⁹¹¹ Apytiksliai datuojama pagal Saviščevas E., 2008, Priedas nr. 2, p. 149.

1487 m. rugsėjo 15 d. (Аляхновіч Р. А., Рыбчонак С. А., Шаланда А. І., 2015, Дакументы Іллінічаў, дак. № 4, с. 296)

Vasilijus Semionovičius

1496 m. liepos 12 d. (*LM 5*, dok. nr. 589, p. 400)

Michailas Basa

1513 m. lapkričio 23 d. (*LM 7*, dok. nr. 389, p. 644)

1513 m. gruodžio 6 d. (*LM 7*, dok. nr. 389, p. 643)

Smolensko vietininkai ir vaivados

k. Jomantas Tuluntovičius

S [ne anksčiau kaip 1395 m. rugsėjo 28 d.] (*ПСРЛ*, т. 4, с. 101; *ПСРЛ*, т. 5, с. 247; *ПСРЛ*, т. 8, с. 69; *ПСРЛ*, т. 11, с. 162; *ПСРЛ*, т. 25, с. 225; *ПСРЛ*, т. 26, с. 165; *ПСРЛ*, т. 34, с. 147; *ПСРЛ*, т. 35, с. 30, 51, 73)

† **1399 m. rugpjūčio 12 d.** (*Urzędnicy*, t. 4, s. 48, 360)

Vosylius Boreikaitis

S [ne anksčiau kaip 1395 m. rugsėjo 28 d.] (*ПСРЛ*, т. 4, с. 101; *ПСРЛ*, т. 5, с. 247; *ПСРЛ*, т. 8, с. 69; *ПСРЛ*, т. 11, с. 162; *ПСРЛ*, т. 25, с. 225; *ПСРЛ*, т. 26, с. 165; *ПСРЛ*, т. 34, с. 147; *ПСРЛ*, т. 35, с. 30, 51, 73)

k. Romanas Michailovičius Brianskietis

† **1401 m. rugpjūtį** (*Urzędnicy*, t. 4, s. 49, 343)

Jonas Butrimas

1422 m. rugsėjo 27 d. (*Dokumenty pokoju melneńskiego*, s. 11; *LUB*, Bd. 5, H. 1, dok. nr. 2637, s. 888)

Jurgis Gedgaudas

1424 m. balandžio 9 d. (*Urzędnicy*, t. 4, s. 49, 354)

k. Ivanas Putiata Semionovičius Druckis

1433 m. kovo 22 d. (*Veterum scriptorum*, t. 8, s. 576)

Jurgis Butrimas

1435 m. (*Urzędnicy*, t. 4, s. 49, 344)

Jonas Goštautas

1436 m. vasario 5 d. (*AGAD*, z. 1, sygn. 780; *Inventarium*, s. 358)

At 1440 m. (*Urzędnicy*, t. 4, s. 49, 354)

Andrius Sakaitis

1440 m. (*Urzędnicy*, t. 4, s. 49, 391)

k. Simonas Jomantaitis

[1441–1445 m.?] (*Urzędnicy*, t. 4, s. 49, 360)

Sudivojus Valmantaitis

1445 m. rugsėjis, [tarp 15 ir 20 d.] (*LUB*, Bd. 10, dok. nr. 170, s. 108)

Petras Senka Gedgaudaitis

1447 m. (*Urzędnicy*, t. 4, s. 49, 405)

1451 m. balandžio 9 d. (*LM 1*, dok. nr. 397, p. 87)

Mykolas Kešgailaitis

1451 m. gegužės 22 d. (*LM 1*, dok. nr. 13, p. 25; *LUB*, Bd. 11, dok. nr. 138, s. 112)

1458 m. (*Urzędnicy*, t. 4, s. 50, 364)

Jonas Vėževičius

1459 m. vasaris (*Urzędnicy*, t. 4, s. 50, 403)

1466 m. rugsėjo [3/4 d.] (*PJA*, док. № 254, с. 208)

Mikalojus Nemiraitis

1467 m. kovo 12 d. (*LM 3*, p. 44)

Jonas Vėževičius [pakartotinai]

1469 m. rugsėjo 30 d. (*KDKW*, t. 1, z. 2, dok. nr. 264, s. 305)

1475 m. vasario 27 d. (*LM 3*, p. 39)

Mikalojus Radvilaitis

1482 m. balandžio 25 d. (*LM 5*, dok. nr. 156, p. 102)

1486 m. rugpjūčio 27 d. (*LM 4*, dok. nr. 97, p. 124)

Jonas Iljiničius

1487 m. sausio 23 d. (*LM 4*, dok. nr. 100, p. 125)

1489 m. kovo 20 d. (*Cб. PHO*, т. 35: *ПДС*, т. 1, док. № 7, с. 24)

Jurgis Hlebavičius

1492 m. rugpjūčio 17 d. (*LM 3*, dok. nr. 9, p. 71)

1499 m. balandžio 10 d. (*LM 6*, dok. nr. 318, p. 208)

Mikalojus Jonaitis Iljiničius

1499 m. birželio 1–7 d. (*LM 5*, dok. nr. 219, 220, p. 136)

Stanislovas Petraitis Kiška

1500 m. vasario 28 d. (*LM 5*, dok. nr. 408, p. 259)

1503 m. rugsėjo 16 d. (*LM 25*, dok. nr. 6, p. 70)

Jurgis Andriejaitis Solohubavičius

1503 m. rugsėjo 1 d. (*LM 6*, dok. nr. 558, p. 331)

1507 m. sausio 6 d. (*LM 8*, dok. nr. 185, p. 184)

Jurgis Jonaitis Zenavičius

1507 m. vasario 22 d. (*LM 8*, dok. nr. 94, p. 136)

1508 m. vasario 26 d. (*LM 8*, dok. nr. 110, p. 143)

Jurgis Hlebavičius [pakartotinai]

1508 m. rugpjūčio 26 d. (*LM 20*, dok. nr. 151, p. 221)

1514 m. gegužės 6 d. (*LM 9*, dok. nr. 509, p. 287)

Jurgis Andriejaitis Solohubavičius [pakartotinai]

1514 m. balandžio 9 d. (*LM 7*, dok. nr. 152, p. 294)

1514 m. liepos pabaiga (*Urządnicy*, t. 4, s. 54, 394)

Snopoto valsčiaus valdytojai

Ivanas Chliupa

S [apie 1443 m. – prieš 1448 m. vasario 10 d.]¹⁹¹² (*LM 3*, p. 45)

Grigorijus Miškovičius

¹⁹¹² Pradinė galima paminėjimo data pagal Saviščevas E., 2008, Priedas nr. 2, p. 155.

S [apie 1443 m. – prieš 1448 m. vasario 10 d.]¹⁹¹³ (LM 3, p. 47)

1448 m. vasario 10 d. (LM 3, p. 37)

Šiujės valsčiaus valdytojai

Chodyka Basičius

S [apie 1440–1443 m.]¹⁹¹⁴ (LM 3, p. 35)

Grigorijus Miškovičius

S [apie 1443–1450 m.]¹⁹¹⁵ (LM 3, p. 46)

Užepereto valsčiaus valdytojai

Petrikas

[prieš 1448 m. vasario 10 d.] (LM 3, p. 45)

Pavelas Poltevas

S [apie 1443 m. – prieš 1448 m. vasario 10 d.]¹⁹¹⁶ (LM 3, p. 45)

1448 m. vasario 10 d. (LM 3, p. 37)

Veržavo valsčiaus valdytojai

Dovydas

S [apie 1440–1443 m.]¹⁹¹⁷ (LM 3, p. 35)

Ivaška Ambrosovičius

S 1488 m. spalio 28 d. (LM 4, dok. nr. 23.2, p. 81)

¹⁹¹³ Pradinė galima data nustatoma atsižvelgiant į tai, kad Grigorijui Miškovičiui Snopoto valsčius turėjo būti suteiktas vėliau nei Ivanui Chliupai.

¹⁹¹⁴ Apytiksliai datuojama pagal Saviščevas E., 2008, Priedas nr. 2, p. 150.

¹⁹¹⁵ Apytiksliai datuojama pagal Saviščevas E., 2008, Priedas nr. 2, p. 156.

¹⁹¹⁶ Pradinė galima paminėjimo data pagal Saviščevas E., 2008, Priedas nr. 2, p. 155.

¹⁹¹⁷ Apytiksliai datuojama pagal Saviščevas E., 2008, Priedas nr. 2, p. 150.

2. KANONŲ TEISEI ATSTOVAVĘ PAREIGŪNAI (STAČIATIKIŲ BAŽNYČIOS PAREIGŪNAI)

Smolensko vienuolynų archimandritai ir igumenai

1) Švč. Trejybės vienuolyno igumenai

Varlamėjus

1508 m. rugsėjo 1–3 d. (*LM 8*, dok. nr. 357, 359, p. 277, 278)

2) Šv. Arkangelo Mykolo vienuolyno archimandritai

Genadijus

1486 m. gegužės 24 d. (*LM 4*, dok. nr. 77, p. 115)

3) Šv. Dvasios vienuolyno archimandritai ir igumenai

Afanasijus – archimandritas 1507 m., igumenas 1509 m.

1507 m. rugpjūčio 4 d. (*LM 8*, dok. nr. 238, p. 212)

1509 m. gruodžio 25 d. (*Акты исторические*, т. 1, док. № 289, с. 525; *РИБ*, т. 4, Кн. 1, с. 8)

4) Šv. Išganytojo vienuolyno archimandritai

Onofrijus

† **1443 m. rugsėjo 23 d.** (*ПСРЛ*, т. 17, с. 69)

Jona

1508 m. rugsėjo 1 d. (*LM 8*, dok. nr. 358, p. 278)

Smolensko vyskupai

Nasonas

S 1396 m. pavasarį (*ПСРЛ*, т. 8, с. 69)

Savastijanas

1415 m. lapkričio 15 d. (*A3P*, t. 1, dok. № 24, c. 33)

Gerasimas

[prieš 1432 m. rugsėjo 1 d.] (*ПСРЛ*, т. 17, с. 61¹⁹¹⁸)

1434 m. sausio 12 d. (Полехов С., 2015, Приложение I, док. № 10, с. 533–534)

Simeonas

1440 m. (*Lietuvos metraštis*, p. 132; *ПСРЛ*, т. 17, с. 68, 107, 140, 539; *ПСРЛ*, т. 32, с. 158; *ПСРЛ*, т. 35, с. 60, 77, 109)

† **1445 m. kovo 3 d.** (*ПСРЛ*, т. 17, с. 70)

Misailas

1451 m. kovo 27 d. (Ліцкевіч А. У., 2009, док. № 6, с. 20)

1476 m. kovo 14 d. (*Przegląd Poznański*, t. 27, s. 186)

Joakimas

1485 m. liepos 22 d. (Ліцкевіч А. У., 2009, док. № 17, с. 30)

1490 m. kovo 30 d. (*LM 4*, dok. nr. 127, p. 138)

Josifas I Bulgarinovičius

1494 m. balandžio 29 d. (*LM 5*, dok. nr. 17, p. 45)

1501 m. sausio 6 d. (*LM 6*, dok. nr. 422, p. 254)

Josifas II Soltanas

1502 m. sausio 12 d. (*LM 6*, dok. nr. 466, p. 275)

1508 m. vasario 26 d. (*LM 8*, dok. nr. 110, p. 143)

Varsonofijus

1509 m. gruodžio 25 d. (*Акты исторические*, т. 1, док. № 289, с. 525; *РИБ*, т. 4, Кн. 1, с. 7)

¹⁹¹⁸ Čia esantį Smolensko vyskupo Gerasimo paminėjimą datuoti galima prieš 1432 m. rugsėjo 1 d., kuomet buvo įvykdytas perversmas prieš Lietuvos didįjį kunigaikštį Švitrigailą. Jurijus Mikulskis šį paminėjimą datuoja 1432 m. (Mikulski J., 2010, s. 22).

1514 m., [po rugsėjo 10 d. – prieš gruodžio 1 d.] (*Иоасафовская летопись*, с. 165; *ПСРЛ*, т. 6, с. 256; *ПСРЛ*, т. 8, с. 258; *ПСРЛ*, т. 13/1, с. 22; *ПСРЛ*, т. 28, с. 350)

II. POLOCKO ŽEMĒS PAREIGŪNAI 1392–1579 M.

1. PILIES / ŽEMĖS TEISEI ATSTOVAVĘ PAREIGŪNAI

Čersviatų dvaro patijūniai

Lukjanas

1505 m. gegužės 26 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 391, с. 525)

Čersviatų dvaro tījūnai

Jakovas Krasna

1505 m. gegužės 26 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 391, с. 525)

Lukjanas

1533 m. birželio 22 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 241, с. 173)

Miška Danilovičius

1552 m. kovo 9 d. (*Полоцкая ревизия 1552 года*, с. 89)

Čersviatų dvaro vietininkai

Levonas

[tarp 1501 ir 1513 m.]¹⁹¹⁹ (*Полоцкая ревизия 1552 года*, с. 72)

Miklašas

[tarp 1520/21 ir 1532 m.]¹⁹²⁰ (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 300, с. 215)

Račkus

[tarp 1520/21 ir 1532 m.]¹⁹²¹ (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 378, 379, с. 268, 269)

¹⁹¹⁹ Apytiksliai datuoti galima pagal laiką, kuomet Polocko vietininku ir vaivada buvo Stanislovas Hlebavičius.

¹⁹²⁰ Apytiksliai datuoti galima pagal laiką, kuomet Polocko vaivada buvo Petras Stanislovaitis Kiška.

¹⁹²¹ Apytiksliai datuoti galima pagal laiką, kuomet Polocko vaivada buvo Petras Stanislovaitis Kiška.

Jonas Losis

1533 m. birželio 21 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 239, 247, с. 172, 177)

1534 m. vasario 13 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 325, с. 233, 235)

Artiomus Ivanovičius

1552 m. kovo 9 d. (*Полоцкая ревизия 1552 года*, с. 71)

1559 m. gegužės 6 d. (*LVIA, MKF-2, knyga nr. 40, l. 643*)

Čiašnikų pilies valdytojai

Martynas Daniljevičius Kurčas

1567 m. spalio 30 d. (*Archiwum książąt*, t. 7, dok. nr. 174, s. 210)

k. Bogdanas Andrejevičius Lukomskis

1568 m. gegužės 23 d. (*Archiwum książąt*, t. 7, dok. nr. 214, s. 265)

1568 m. spalio 21 d. (*Archiwum książąt*, t. 7, dok. nr. 244, s. 304)

Dynos pilies raštininkai

Jonas Kersnovskis

1570 m. birželio 7 d. (*LVIA, f. 599, ap. 1, b. 230, l. 91–91v*)

Michailas Pavlovičius Kersnovskis

1571 m. rugpjūčio 18 d. (*AGAD, z. 334, sygn. 322, s. 135, 137*)

1578 m. lapkričio 1 d. (*LVIA, f. 599, ap. 1, b. 230, l. 75*)

Lukašas Jurjeviskis

1579 m. birželio 14 d. (*LVIA, f. 599, ap. 1, b. 230, l. 90v*)

1579 m. lapkričio 21 d. (*AGAD, z. 334, sygn. 322, s. 310*)

Dynos pilies teismo teisėjai

Levas Petrovičius Korsakas

1572 m. gruodžio 8 d. (*LMAVB RS, f. 264, b. 294, l. 1v, 2*)

1576 m. sausio 2 d. (*AGAD, z. 334, sygn. 322, s. 131*)

Dynos pilies valdytojai

Pavelas Hlebavičius Jesmanas

1565 m. gegužės 4 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 260, l. 966v)

† **1566 m. sausio 5 d.** (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 258, l. 158v)

Barkulabas Ivanovičius Korsakas

1566 m. sausio 15 d. (*AGAD*, z. 354, dz. XVIII, sygn. 25, s. 37, 44, 52)

S 1566 m. kovo 25 d. (*LM 49*, dok. nr. 3, p. 8–9)

† **1576 m. rugpjūčio 20 d.** (*ЛСБП*, Баркулабаўская хроніка, с. 115)

Jurgis Mikalojaitis Zenavičius

1576 m. rugsėjo 3 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 58, l. 63v)

S 1576 m. rugsėjo 5 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 58, l. 64v–65)

1582 m. lapkričio 27 d. (Augustyniak U., 2014, testament nr 2, s. 27, 34, 35)

Dynos pilies valdytojų pavaduotojai

Jonas Kračevskis

1570 m. liepos 12 d. (*LM 49*, dok. nr. 85, p. 83)

1571 m. rugpjūčio 18 d. (*AGAD*, z. 334, sygn. 322, s. 135)

Ivanas Jurjevskis

1574 m. gegužės 28 d. (*LMAVB RS*, f. 264, b. 295, l. 1; ten pat, b. 296, l. 1)

1574 m. birželio 14 d. (*LMAVB RS*, f. 264, b. 295, l. 3)

Stretas Michailovičius Tiškevičius

1575 m. sausio 3 d. (*AGAD*, z. 334, sygn. 322, s. 520)

1576 m. sausio 2 d. (*AGAD*, z. 334, sygn. 322, s. 131)

Juozapas Petrovičius

1578 m. lapkričio 1 d. (*LVIA*, f. 599, ap. 1, b. 230, l. 75)

Martynas Tiapinskis

1579 m. birželio 9 d. (*AGAD*, z. 334, sygn. 322, s. 428)

Petras Ostrovskis

1579 m. birželio 14 d. (*LVIA*, f. 599, ap. 1, b. 230, l. 90v)

1583 m. lapkričio 8 d. (*МБКЛ* 70, дак. № 24, с. 89)

Dynos pilininkai

Sidoras Ivanovičius Ozerskis

S 1571 m. balandžio 12 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 420–420v)

Jurijus Menickis

S 1578 m. kovo 12 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 59, l. 88v–89)

Drisos miesto vaitai

Jurijus Motiejevičius

1563 m. spalio 26 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 39, l. 519)

1563 m. gruodžio 30 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 39, l. 518, 518v, 519v–520v)

Drisos pilies valdytojai

Stanislovas Stanislovaitis Davaina

1551 m. gruodžio 4 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 242, l. 207v)

1562 m. balandžio 15 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 39, l. 520v)

Jonas Lopotas

1563 m. spalio 26 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 39, l. 518v)

1579 m. birželio 25 d. (*МБКЛ* 272, дак. № 115, с. 278)

† **1585 m.** (Варонін В. А., 2009а, с. 35)

Drisos pilininkai

Ivanas Bogdanovičius Rakusa

1568 m. rugpjūčio 4–5 d. (*LM 49*, dok. nr. 31, p. 30; *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 50, l. 245)

Lepelio pilies raštininkai

Jovas Chvedorovičius Poderna

[po 1568 m. liepos 8 d.] (*LMAVB RS*, f. 20, b. 134¹⁹²², l. 1v)

1570 m. birželio 7 d. (*LVIA*, f. 599, ap. 1, b. 230, l. 91v)

Lepelio pilies valdytojai

Barkulabas Ivanovičius Korsakas

1564 m. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 267, l. 80¹⁹²³)

Onikijus Andrejevičius Korsakas

[prieš 1566 m. rugpjūčio 22 d.] (*LM 47*, dok. nr. 58, p. 54)

1566 m. rugpjūčio 22 d. (*LM 47*, dok. nr. 58, p. 54)

Jurgis Mikalojaitis Zenavičius

1566 m. rugpjūčio 22 d. (*LM 47*, dok. nr. 58–65, p. 54–58)

1575 m. liepos 13 d. (*III BE*, т. 7, с. 31)

1576 m. rugsėjo 3 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 58, l. 63v)

Mikalojus Aleknaitis Manvydas Dorohostaiskis

S 1576 m. rugsėjo 3 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 58, l. 63v–64)

1589 m. liepos 17 d. (Варонін В. А., 2009а, Дадатак, с. 39)

¹⁹²² Čia esantis dokumentas yra Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto rašto, įrašyto *LVIA*, MKF-2, knygoje nr. 266, l. 323–323v ir datuojamo 1568 m. liepos 8 d., kopija, kuri buvo duota Lepelio miestiečiui Mikitai Guščiai, antspauduota Lepelio pilies valdytojo pavaduotojo Jurijaus Gradovskio antspaudu ir pasirašyta Lepelio pilies raštininko Jovo Chvedorovičiaus Podernos. Pati kopija tikriausiai buvo daryta vėliau nei pasirodė rašto originalas. Tokiu atveju Lepelio pilies raštininko paminėjimą datuoti reiktų po 1568 m. liepos 8 d.

¹⁹²³ Čia minima, kad Barkulabas Ivanovičius Korsakas 1564 m. buvo atsakingas už Lepelio pilies valdymą.

Lepelio pilies valdytojų pavaduotojai

Jurijus Gradovskis

[po 1568 m. liepos 8 d.] (*LMAVB RS*, f. 20, b. 134¹⁹²⁴, l. 1v)

1570 m. birželio 7 d. (*LVIA*, f. 599, ap. 1, b. 230, l. 91)

Morodnos valsčiaus valdytojai

Michalka

[tarp 1393 ir 1430 m.]¹⁹²⁵ (*LM 17*, dok. nr. 444, p. 422)

Polocko bebrininkai

Jackus Bogdanovičius Bystreiskis

1532 m. rugsėjo 2 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 129, с. 98)

1553 m. vasario 23 d. (*AGAD*, z. 334, sygn. 322, s. 16)

Ivanas Jackovičius Strežovskis

1555 m. gruodžio 8 d. (*AGAD*, z. 334, sygn. 322, s. 27)

Polocko kaštelionai

Jurgis Mikalojaitis Zenavičius

1566 m. rugpjūčio 22 d. (*LM 47*, dok. nr. 58–65, p. 54–58; *LMAVB RS*, f. 43, b. 11105, l. 1)

1579 m. birželio 9 d. (*AGAD*, z. 334, sygn. 322, s. 428)

¹⁹²⁴ Čia esantis dokumentas yra Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto rašto, įrašyto *LVIA*, MKF-2, knygoje nr. 266, l. 323–323v ir datuojamo 1568 m. liepos 8 d., kopija, kuri buvo duota Lepelio miestiečiui Mikitai Guščiai, antspauduota Lepelio pilies valdytojo pavaduotojo Jurijaus Gradovskio antspaudu ir pasirašyta Lepelio pilies raštininko Jovo Chvedorovičiaus Podernos. Pati kopija tikriausiai buvo daryta vėliau nei pasirodė rašto originalas. Tokiu atveju Lepelio pilies valdytojo pavaduotojo paminėjimą datuoti reikėtų po 1568 m. liepos 8 d.

¹⁹²⁵ Apytiksliai datuoti galima pagal Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto valdymo metus, tačiau po Polocko kunigaikštystės panaikinimo (paskutinį kartą Polocko kunigaikštis Skirgaila minimas 1393 m.) (žr. *Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 43, 45, 412).

→ 1579 m. lapkričio 3 d. minimas kaip Smolensko kaštelionas (*Urządnicy*, t. 4, s. 87)

Polocko pakamariai

Onikijus Andrejevičius Korsakas

S 1570 m. liepos 28 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 267, l. 310v–311)

1583 m. vasario 20 d. (*LMAVB RS*, f. 21, b. 1891, l. 1)

† **1583 m. spalio 18 d.** (*MBKЛ 70*, дак. № 5, с. 68)

Polocko pavietininkiai ir pavaivadžiai

Alekna

[tarp 1444 m. balandžio 16 d. ir 1459 m. vasario 17 d.] (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 107, с. 206)

Omeljanas

[tarp 1444 m. balandžio 16 d. ir 1459 m. vasario 17 d.] (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 110, 111, с. 210, 212)

Ivanas

[tarp 1447 m. birželio 25 d. ir 1459 m. vasario 17 d.] (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 122, с. 227)

Vežgaila

[tarp 1447 m. birželio 25 d. ir 1459 m. vasario 17 d.] (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 123, с. 227)

Verktenis

[tarp 1451 m. balandžio 10 d. ir 1459 m. vasario 17 d.] (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 134, с. 241)

Michailas

1465 m. vasario 17 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 168, с. 282)

1465 m. spalio 2 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 171, с. 287)

Ivaška Daniljevičius

[tarp 1477 m. sausio 1 d. ir 1480 m. spalio 31 d.] (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 217, с. 346)

[tarp 1477 m. sausio 1 d. ir 1484 m. spalio 9 d.] (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 219, с. 349)

Senka Monkovičius

[tarp 1496 m. liepos 9 d. ir 1501 m. kovo 28 d.] (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 324, с. 458)

Ostafijus

1512 m. lapkričio 9 d. (*LM 9*, dok. nr. 114, p. 128)

Kmita

[tarp 1513 ir 1519 m.]¹⁹²⁶ (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 310, с. 225)

Kondratas

[tarp 1520/21 ir 1532 m.]¹⁹²⁷ (*LM 29*, dok. nr. 42, p. 78; *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 277, с. 200)

Bogdanas Ivanovičius

1527 m. kovo 30 d. (*LM 14*, dok. nr. 861, p. 371)

1532 m. spalio 6 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 190, с. 141)

Ivanas Sumorokoas

1533 m. gegužės 25 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 210, с. 154)

1533 m. spalio 19 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 304, с. 218)

Aleksejus Zavackis

1539 m. liepos 20 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 137, с. 240)

1540 m. spalio 24 d. (*LVVA*, f. 673, apr. 4, K. 19, l. nr. 112, l. 1)

Lukašas Fiodorovičius Bezakis

1541 m. gegužės 8 d. (*AGAD*, z. 2, sygn. 4145, s. 1)

1541 m. [birželio / liepos] 29 d. (*LMAVB RS*, f. 18, b. 206/1/6, l. 607¹⁹²⁸)

¹⁹²⁶ Apytiksliai datuoti galima pagal laiką, kuomet Polocko vaivada buvo Albertas Martynaitis Goštautas.

¹⁹²⁷ Apytiksliai datuoti galima pagal laiką, kuomet Polocko vaivada buvo Petras Stanislovaitis Kiška.

Franckus Kasporovičius

[apie 1543 m.] (*LM 234*, dok. nr. 10¹⁹²⁹, p. 26)

1547 m. (*LVVA*, f. 673, apr. 4, K. 19, l. nr. 118, l. 1)

Pavelas Kozickis

1552 m. kovo 9 d. (*Полоцкая ревизия 1552 года*, c. 144)

Franckus Kasporovičius [pakartotinai]

1555 m. liepos 30 d. (*LVI A*, MKF-2, knyga nr. 256, l. 779v)

1558 m. gruodžio 22 d. (*LMAVB RS*, f. 16, b. 35, l. 18¹⁹³⁰)

Vaclovas Sviderskis

1561 m. birželio 25 d. (*LVI A*, f. 599, ap. 1, b. 102, l. 1)

1562 m. spalio 3 d. (*LVI A*, MKF-2, knyga nr. 263, l. 99v, 101)

Polocko pilies raštininkai ir rašovai

Artiomus Buckovas Tulubėjus – raštininkas

1466 m. gegužės 20 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 178, 179, с. 294, 295)

Borisas Tolandiničius – rašovas

1482 m. vasario 28 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 249, с. 392)

1487 m. sausio 7 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 266, с. 415)

Trofimas Bolotovičius – rašovas

1498 m. rugsėjo 7 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 347, с. 477)

Fiodoras Kostia – raštininkas / rašovas

1561 m. birželio 25 d. (*LVI A*, f. 599, ap. 1, b. 102, l. 2)

¹⁹²⁸ *LMAVB RS*, f. 18, b. 206/1/6, l. 607–607v esančiame dokumente jo parašymo mėnuo nurodytas neaiškiai. Galima skaityti *июнь* arba *июль*.

¹⁹²⁹ Šiame dokumente, datuojamame 1546 m. liepos 30 d., Franckus Kasporovičius kaip Polocko vietininkas minimas kalbant apie daugiau nei trejų metų senumo įvykius. Todėl paminėjimas apytiksliai datuojamas 1543 m.

¹⁹³⁰ Čia minimas Polocko vietininkas Franckus Skiporovičius: „*Францко Скипорович*“. Tai veikiausiai galime laikyti klaidinga Franckaus Kasporovičiaus asmenvardžio užrašymo forma.

1562 m. spalio 3 d. (LVIA, MKF-2, knyga nr. 263, l. 101)

Polocko pilininkai

Romanas

[1512 m.?], gruodžio 3 d. (LVIA, SA, b. 144¹⁹³¹, l. 260v; *АВАК*, т. 11, док. № 4, с. 8; *Витебская старина*, т. 5, ч. 1, док. № 22, с. 25)

Ivanas Hlebavičius Korsakas

1527 m. birželio 27 d. (*LM 14*, dok. nr. 857, p. 369)

1547 m. spalio 20 d. (LVIA, MKF-2, knyga nr. 235, l. 1v)

† **1552 m. kovo 9 d.** (*Полоцкая ревизия 1552 года*, с. 51, 52)

Vasilijus Michailovičius Korsakas

1552 m. kovo 9 d. (*Полоцкая ревизия 1552 года*, с. 83, 103–104)

P 1552 m., [po kovo 9 d. – iki gruodžio 31 d.]¹⁹³² (*МБКЛ 28*, дак. № 148, с. 188–189)

1553 m. gegužės 31 d. (LVIA, MKF-2, knyga nr. 34, l. 104)

Ivanas Korsakas

1558 m. birželio 8 d. (*МБКЛ 70*, дак. № 176, с. 243)

Fiodoras Ivanovičius Korsakas

1559 m. gegužės 6 d. (LVIA, MKF-2, knyga nr. 40, l. 643)

Vaina Petrovičius Epimachas

¹⁹³¹ Šioje byloje, l. 260–261 įrašytas dokumentas (publikacijos: *АВАК*, т. 11, док. № 4, с. 8–9; *Витебская старина*, т. 5, ч. 1, док. № 22, с. 25–27) pagal bizantinę tradiciją datuojamas 7021 m. gruodžio 3 d., 6-u indiktu. Ši data atitiktų 1512 m. gruodžio 3 d. po Kristaus gimimo. Tačiau dokumente nurodytas 6-as indiktas neatitinka 7021 (1512) m. gruodžio 3 d.

¹⁹³² *МБКЛ 28*, дак. № 148 nurodomi tik 1552 m., mėnuo ir diena nenurodomi. Dokumentą tiksliau datuoti galime remdamiesi Polocko vaivadijos revizija, kurios tekstas datuojamas 1552 m. kovo 9 d. Šios revizijos metu Vasilijus Michailovičius Korsakas ėjo tik Polocko pilininko pareigas (žr. *Полоцкая ревизия 1552 года*, с. 83, 103–104). Tuo tarpu *МБКЛ 28*, дак. № 148 fiksuojami Korsako karjeros pokyčiai: jam ne tik patvirtintos Polocko pilininko pareigos, bet ir suteiktos Polocko tįjūno bei raktininko pareigos. Taigi aptariamasis dokumentas turėjo pasirodyti vėliau nei buvo atlikta Polocko vaivadijos revizija.

1559 m. rugpjūčio 9 d. (*LM 37*, dok. nr. 282¹⁹³³, p. 294–295)

Jackus Bogdanovičius Bystreiskis

1563 m. vasario 5–14 d. (Анхимюк Ю. В., 2004, с. 164; Баранов К. В., 2004, с. 142; Буганов В. И., 1969, с. 216; *Летописец русский*, с. 180; *Рукописные памятники*, вып. 9, с. 67)

Polocko raktininkai

Senka Jackevičius Epimachovičius

[tarp 1463 ir 1476 m.]¹⁹³⁴ (*LM 17*, dok. nr. 444, p. 422)

Survilas

[tarp 1463 ir 1476 m.]¹⁹³⁵ (*LM 17*, dok. nr. 444, p. 422)

Ivaška

[tarp 1463 ir 1476 m.]¹⁹³⁶ (*LM 17*, dok. nr. 444, p. 422)

Vasilijus Michailovičius Korsakas

S 1552 m., [po kovo 9 d. – iki gruodžio 31 d.]¹⁹³⁷ (*МВКЛ 28*, дак. № 148¹⁹³⁸, с. 188–189)

¹⁹³³ Šiuo dokumentu Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas suteikė Polocko pilininko pareigybę Vainai Petrovičiui Epimachui.

¹⁹³⁴ Аpytiksliai datuoti galima pagal laiką, kuomet Polocko vietininku buvo Alekna Sudimantaitis.

¹⁹³⁵ Аpytiksliai datuoti galima pagal laiką, kuomet Polocko vietininku buvo Alekna Sudimantaitis.

¹⁹³⁶ Аpytiksliai datuoti galima pagal laiką, kuomet Polocko vietininku buvo Alekna Sudimantaitis.

¹⁹³⁷ *МВКЛ 28*, дак. № 148 nurodomi tik 1552 m., mėnuo ir diena nenurodomi. Dokumentą tiksliau datuoti galime remdamiesi Polocko vaivadijos revizija, kurios tekstas datuojamas 1552 m. kovo 9 d. Šios revizijos metu Vasilijus Michailovičius Korsakas ėjo tik Polocko pilininko pareigas (žr. *Полоцкая ревизия 1552 года*, с. 83, 103–104). Tuo tarpu *МВКЛ 28*, дак. № 148 fiksuojami Korsako karjeros pokyčiai: jam ne tik patvirtintos Polocko pilininko pareigos, bet ir suteiktos Polocko tįjūno bei raktininko pareigos. Taigi aptariamasis dokumentas turėjo pasirodyti vėliau nei buvo atlikta Polocko vaivadijos revizija.

¹⁹³⁸ Šiuo dokumentu Vasilijui Michailovičiui Korsakui patvirtinta Polocko pilininko pareigybė ir suteiktos Polocko tįjūno bei raktininko pareigybės.

Polocko tijūnai

Kostiuška Volfromejevičius Nevelskis

[tarp 1506 ir 1548 m.]¹⁹³⁹ (*LM 251*, dok. nr. 81, p. 99; *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 96, 97, 98v–99v; ten pat, knyga nr. 248, l. 152v)

Ivanas Hlebavičius Korsakas

1532 m. rugsėjo 31 d. (sic!) (*Беларускі аpxiў*, т. 2, дак. № 263, с. 189)

1538 m. lapkričio 15 d. (*LM 20*, dok. nr. 149, p. 215)

Vasilijus Michailovičius Korsakas

S 1552 m., [po kovo 9 d. – iki gruodžio 31 d.]¹⁹⁴⁰ (*МБКЛ 28*, дак. № 148, с. 188–189)

Polocko tiltininkai

Dmitrijus Bogdanovičius Korsakas

S 1532 m. liepos 31 d. (*LM 17*, dok. nr. 237, p. 246–247)

P 1538 m. kovo 28 d. (*LM 20*, dok. nr. 101, p. 163)

k. Jonas Boleslavovičius Svirskis

1561 m. birželio 26 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 256, l. 747, 748)

1566 m. vasario 26 d. (*LM 264*, dok. nr. 80, p. 184)

Polocko vaivadijos žemės teismo pateisėjai

Ivanas Nevelskis

S 1570 m. liepos 28 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 267, l. 311v–312)

¹⁹³⁹ Apytiksliai datuoti galima pagal Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo valdymo metus.

¹⁹⁴⁰ *МБКЛ 28*, дак. № 148 nurodomi tik 1552 m., mėnuo ir diena nenurodomi. Dokumentą tiksliau datuoti galime remdamiesi Polocko vaivadijos revizija, kurios tekstas datuojamas 1552 m. kovo 9 d. Šios revizijos metu Vasilijus Michailovičius Korsakas ėjo tik Polocko pilininko pareigas (žr. *Полоцкая ревизия 1552 года*, с. 83, 103–104). Tuo tarpu *МБКЛ 28*, дак. № 148 fiksuojami Korsako karjeros pokyčiai: jam ne tik patvirtintos Polocko pilininko pareigos, bet ir suteiktos Polocko tijūno bei raktininko pareigos. Taigi aptariamasis dokumentas turėjo pasirodyti vėliau nei buvo atlikta Polocko vaivadijos revizija.

A 1571 m. balandžio 12 d. (LVIA, MKF-2, knyga nr. 266, l. 419v)

Ivanas Kublickis

S 1571 m. balandžio 12 d. (LVIA, MKF-2, knyga nr. 266, l. 419v–420)

[po 1574 m.] (Vilimas D., 2006, p. 146)

Polocko vaivadijos žemės teismo raštininkai

Vasilijus Ivanovičius Korsakas

S 1570 m. liepos 28 d. (LVIA, MKF-2, knyga nr. 267, l. 312–312v)

Fiodoras Bogdanovičius Mackovičius Šaula

1571 m. (Vilimas D., 2006, p. 146)

1580 m. (Vilimas D., 2006, p. 146)

Polocko vaivadijos žemės teismo teisėjai

Lukašas Bogdanovičius Haraburda

S 1570 m. liepos 28 d. (LVIA, MKF-2, knyga nr. 267, l. 311–311v)

Josifas Janovičius Korsakas

1574 m. [spalis – lapkritis] (Уманец Ф. М., 1875, с. 257)

1597 m. birželio 10 d. (LVIA, f. 599, ap. 1, b. 313, l. 77, 79)

Polocko vėliavininkai

Fiodoras Semionovičius Epimachovičius

[tarp 1520/21 ir 1532 m.]¹⁹⁴¹ (LM 29, dok. nr. 42, p. 78)

1535 m. rugpjūčio 4 d. (Беларускі архіў, т. 2, дак. № 376, с. 266)

Ivanas Hlebavičius Korsakas

¹⁹⁴¹ Apytiksliai datuoti galima pagal laiką, kuomet Polocko vaivada buvo Petras Stanislovaitis Kiška.

1536 m. gruodžio 11 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 382, с. 271)

Ivanas Michailovičius Korsakas

1538 m. kovo 13 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 391, с. 277)

1556 m. birželio 3 d. (*L VIA, MKF-2*, knyga nr. 248, l. 166)

A 1559 m. spalio 3 d. (*L VIA, MKF-2*, knyga nr. 41, l. 143v)

Franckus Kasporovičius

S 1559 m. spalio 3 d. (*L VIA, MKF-2*, knyga nr. 41, l. 143v)

1560 m. spalio 19 d. (*LM 254*, dok. nr. 80, p. 105)

Petras Vasiljevičius Korsakas

1562 m. kovo 15 d. (*LM 249*, dok. nr. 225, p. 284)

1562 m. spalio 5 d. (*L VIA, MKF-2*, knyga nr. 260, l. 333v)

Polocko vietininkai ir vaivados

k. Simonas Algirdaitis

[tarp 1393 m. balandžio 28 d. ir maždaug 1395 m.] (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 413)

Mangirdas

[tarp 1394 ir 1396 m. – prieš 1399 m. liepos 25 d.] (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 413)

N., Vytauto žmonos Onos giminaitis

1399 m. liepos 25 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 413)

Domantas

[tarp 1399 m. liepos 25 d. ir 1407 m. kovo 25 d.] (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 413)

Vasilijus Dmitrijevičius Korsakas

[tarp 1399 m. liepos 25 d. ir 1407 m. kovo 25 d.] (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 413)

Audaška Tolstusovičius

[tarp 1399 m. liepos 25 d. ir 1407 m. kovo 25 d.] (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 413)

Tereška Konstantinovičius

[tarp 1399 m. liepos 25 d. ir 1407 m. kovo 25 d.] (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 413)

Prišgintas

[tarp 1402 ir 1403 m.] (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 413)

k. Ivanas Baba Semionovičius Druckis

1409 m. rugpjūtis, [tarp 11 ir 25 d.] (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 413)

1409 m. rugpjūčio 26 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 413)

Fiodoras Korsakas

[tarp 1409 m. rugpjūčio 27 d. ir 1412 m. balandžio 14 d.] (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 413)

Jonas Nemira

1412 m. balandžio 15 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 413)

1413 m. spalio 2 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 413)

k. Grigorijus Semionovičius Druckis

[apie 1420–1429 m.] (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 413)

Chodka Jurgaitis

1422 m. rugsėjo 27 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 413)

Vasilijus Dmitrijevičius Korsakas [pakartotinai]

[tarp 1422 m. rugsėjo 28 d. ir 1434 m. gruodžio 24 d.] (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 413)

Michailas

[1434/35 m.] (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 413)

Petras Senka Gedgaudaitis

1440 m. liepos 29 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 413)

Jonas Gojcevičius

[tarp 1440 m. liepos 30 d. ir 1444 m. balandžio 15 d.] (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 413)

Andrius Sakaitis

1444 m. balandžio 16 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 414)

1458 m. kovo 2 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 414)

Petras Mangirdaitis

1459 m. vasario 18 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 414)

1459 m. rugpjūčio 9 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 414)

Alekna Sudimantaitis

1463 m. gegužės 20 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 414)

1476 m. vasario 24 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 414)

Bagdonas Andriejaitis Sakaitis

1477 m. kovo 24 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 414)

1484 m. rugsėjo 10 d. (*LM 4*, dok. nr. 86, p. 119)

Jonas Jurgaitis Zaberezinskis

1484 m. spalio 10 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 414)

1496 m. liepos 8 d. (*LM 6*, dok. nr. 159, p. 130)

Jurgis Pacevičius

1496 m. liepos 24 d. (*LM 6*, dok. nr. 166, p. 133)

1500 m. rugsėjo 27 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, док. № 162, с. 121)

Stanislovas Hlebavičius

1501 m. kovo 29 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 414)

1513 m. lapkričio 30 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 414)

Albertas Martynaitis Goštautas

1513 m. lapkričio 23 d. (*LM 7*, dok. nr. 389, p. 644)

→ **1519 m. kovo 5 d.** paskirtas Trakų vaivada (*Urzędnicy*, t. 2, s. 227)

Stanislovas Grigalaitis Astikaitis

1519 m., [po kovo 5 d. – prieš rugsėjo 9 d.]¹⁹⁴²

† **1519 m. rugsėjo 9 d.** (*LM 11*, dok. nr. 80, p. 97)

Petras Stanislovaitis Kiška

[1520/21 m.] sausio 31 d. (*AGAD*, z. 1, sygn. 7495¹⁹⁴³)

→ **1532 m. lapkričio 10 d.** paskirtas Trakų kaštelionu ir Žemaitijos seniūnu (*Urzędnicy*, t. 2, s. 125; *Urzędnicy*, t. 3, s. 264)

Michailas Grigorjevičius Loveikovičius – laikinas valdovo vietininkas Polocke¹⁹⁴⁴

1532 m. spalio 14 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 191, с. 142)

Jonas Jurgaitis Hlebavičius

S 1532 m. lapkričio 11/20 d. (*LM 15*, dok. nr. 119, p. 150–151; *LM 17*, dok. nr. 282, p. 282¹⁹⁴⁵)

→ **1542 m. gegužės 5 d.** paskirtas Vilniaus vaivada (*Urzędnicy*, t. 1, s. 193; *МБКЛ* 28, дак. № 95, с. 141)

Stanislovas Stanislovaitis Davaina

S 1542 m. gegužės 24 d. (*МБКЛ* 28, дак. № 102, 105, с. 146, 147–148)

1575 m. vasario 25 d. (*AGAD*, z. 334, sygn. 322, s. 308)

† **1576 m. sausio 2 d.** (*AGAD*, z. 334, sygn. 322, s. 135)

Mikalojus Aleknaitis Manvydas Dorohostaiskis

¹⁹⁴² Apytikslį laiką, kuomet Stanislovas Grigalaitis Astikaitis buvo Polocko vaivada, nustatyti galima pagal ankstesnio Polocko vaivados Alberto Martynaičio Goštauto paskyrimą Trakų vaivada ir pagal ankstyviausią paminėjimą apie Stanislovo Grigalaičio Astikaičio mirtį.

¹⁹⁴³ Šis dokumentas datuojamas 1521 m. sausio 31 d., 8-u indiktu, tačiau šis indiktas atitinka 1520 m. Nustatyti tikslią datą pagal dokumento surašymo vietą neįmanoma.

¹⁹⁴⁴ Žinome, kad Petriui Stanislovaičiui Kiškai nustojus būti Polocko vaivada, Lietuvos didysis kunigaikštis į Polocką nusiuntė savo dvarionį Michailą Grigorjevičių Loveikovičių tam, kad šis pavaduotų vaivadą. Panašu, kad Loveikovičius pavaduotojo pareigas ėjo iki tol, kai paskirtas Polocko vaivada Jonas Jurgaitis Hlebavičius atvyko į Polocką.

¹⁹⁴⁵ *LM 15*, dok. nr. 119, p. 150–151 ir *LM 17*, dok. nr. 282, p. 282 pateikiami privilegijos, kuria Vitebsko vaivada Jonui Jurgaičiui Hlebavičiui suteikiama Polocko vaivados pareigybė, nuorašai. Abiejų nuorašų tekstologinės skirtybės nedidelės, tačiau skiriasi privilegijos datavimas. *LM 15* nurodoma lapkričio 11 d. data, o *LM 17* – lapkričio 20 d. data. Labiau tikėtina lapkričio 11 d. data, kadangi Jonas Jurgaitis Hlebavičius kaip Polocko vaivada minimas kitame dokumente, datuojamame tą pačią dieną (*LM 17*, dok. nr. 279, p. 279). Taip pat gali būti, kad ta pati privilegija buvo išduota du kartus skirtingomis dienomis.

S 1576 m. liepos 7 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 56, l. 43v–45)

† **1597 m. sausio 28 d.** (Wolff J., 1885b, s. 46)

Polocko žemės vazniai

Jurijus Vasiljevičius Petriščovičius

1574 m. gegužės 26 d. (*LMAVB RS*, f. 264, b. 295, l. 2; ten pat, b. 296, l. 1v, 2)

1579 m. birželio 9 d. (*AGAD*, z. 334, sygn. 322, s. 428)

Michailas Mikuliničius Kortenis-Rosickis

1575 m. kovo 4 d. (*AGAD*, z. 334, sygn. 402, s. 1, 4)

1575 m. rugsėjo 6 d. (*LMAVB RS*, f. 264, b. 296, l. 3)

Sebastijanas Bartoševičius

1578 m. birželio 28 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 11105, l. 2)

1599 m. rugpjūčio 18 d. (*LMAVB RS*, f. 264, b. 300, l. 14)

Ivanas Chominičius Bezstuževičius

1578 m. lapkričio 1 d. (*LVIA*, f. 599, ap. 1, b. 230, l. 75)

1584 m. rugsėjo 11 d. (*AGAD*, z. 334, sygn. 322, s. 780, 781)

Kuzma Michaškovičius

1579 m. birželio 14 d. (*LVIA*, f. 599, ap. 1, b. 230, l. 90, 90v)

Sebežo valsčiaus valdytojai

Volfromejus

[apie 1440–1450 m.]¹⁹⁴⁶ (*LM 3*, p. 29)

Chodoras

S [apie 1440–1450 m.]¹⁹⁴⁷ (*LM 3*, p. 29)

¹⁹⁴⁶ Apytiksliai datuojama pagal Saviščevas E., 2008, Priedas nr. 2, p. 147.

¹⁹⁴⁷ Apytiksliai datuojama pagal Saviščevas E., 2008, Priedas nr. 2, p. 147.

Tečės pilies valdytojai

Francas Bartoševičius Žukas

S 1571 m. balandžio 5 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 416v; ten pat, knyga nr. 267, l. 335–335v)

1578 m. kovo 10 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 59, l. 86)

Ulos miesto vaitai

Chodanas Chodorovičius Beliaj

1577 m. sausio 26 d. (Макараў М., 2008, Дадатак 3, дак. № 11, с. 218)

Gerasimas Nikiforovičius

S [prieš 1579 m. balandžio 4 d.] (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 64, l. 21v–22)

P 1579 m. balandžio 4 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 64, l. 21v–22)

Ulos pilies valdytojai

k. Konstantinas Michailovičius Lukomskis

S 1570 m. balandžio 22 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 403–403v)

1577 m. sausio 26 d. (Макараў М., 2008, Дадатак 3, дак. № 11, с. 220)

† **1581 m. liepos 8 d.** (Латушкін А. М., 2011, с. 101)

Ulos pilies valdytojų pavaduotojai

Severinas Ovčinskis

[po 1570 m. balandžio 22 d. – prieš 1581 m. liepos 8 d.]¹⁹⁴⁸ (Латушкін А. М., 2011, с. 101)

1581 m. liepos 8 d. (Латушкін А. М., 2011, с. 101)

¹⁹⁴⁸ Apytiksliai datuojama pagal laiką, kuomet Ulos pilies valdytoju buvo kunigaikštis Konstantinas Michailovičius Lukomskis.

Večeljės pilies valdytojai

Bogdanas Vasiljevičius Telica

S 1570 m. rugpjūčio 3 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 48, l. 398–398v)

Voronečo pilies rašovai

Ivanas Vasiljevičius

1575 m. kovo 15 d. (*AGAD*, z. 334, sygn. 402, s. 7, 9)

Voronečo pilies valdytojai

Onikijus Andrejevičius Korsakas

1567 m. vasario 22 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 127v)

1575 m. kovo 15 d. (*AGAD*, z. 334, sygn. 402, s. 6, 9)

2. MIESTO / MAGDEBURGO TEISEI ATSTOVAVĒ PAREIGŪNAI

2.1. Polocko miesto pareigūnai 1498–1563 m.

Polocko miesto burmistrai

Bogdanas

1501 m. (*DSK (1494–1504)*, p. 196)

Jokūbas

1502 m. (*DSK (1494–1504)*, p. 206)

1507 m. liepos 2 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 416, с. 567)

1524 m. spalio 20 d. (*LM 12*, dok. nr. 409, p. 338)

Sava Berniščovas

1524 m. spalio 15 d. (*LM 12*, dok. nr. 401, p. 334)

1527 m. kovo 30 d. (*LM 14*, dok. nr. 861, p. 371)

1527 m. gegužės 27 d. (*LM 14*, dok. nr. 860, p. 370, 371)

Gavrila Ščiuka

1532 m. liepos 9 d. (*LVIA, MKF-2*, knyga nr. 35, l. 61v)

1538 m. lapkričio 18 d. (*LVIA, MKF-2*, knyga nr. 35, l. 62)

Dovydas Pankovas

1533 m. kovo 18 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 151, с. 115)

1536 m. gruodžio 27 d. (*LVIA, MKF-2*, knyga nr. 21, l. 46v)

1538 m. kovo 15 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 388, с. 274)

1552 m. kovo 9 d. (*Полоцкая ревизия 1552 года*, с. 15, 31)

1559 m. gruodžio 16 d. (Варонін В. А., 2003, Дадатак, с. 37)

Ivanas Stanovskis

1536 m. gruodžio 27 d. (*LVIA, MKF-2*, knyga nr. 21, l. 46v)

Tiška Antusovas Silvestrovičius

1538 m. lapkričio 18 d. (*LVIA, MKF-2*, knyga nr. 35, l. 61v)

1551 m. lapkričio 29 d. (*LVIA, MKF-2*, knyga nr. 35, l. 60, 62)

1552 m. kovo 9 d. (*Полоцкая ревизия 1552 года*, с. 15, 33)

1558 m. gegužės 20 d. (*LM 251*, dok. nr. 132, p. 155)

1563 m. vasario 18 d. (Баранов К. В., 2004, с. 146; *Рукописные памятники*, вып. 9, с. 73)

Olchromėjus Andrejevičius

1539 m. sausio 18 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 3 (1980), док. № 295¹⁹⁴⁹, с. 41)

Martynas Truchonovičius Ščitas

1551 m. gruodžio 4 d. (*LVI*A, MKF-2, knyga nr. 242, l. 207v)

1552 m. kovo 9 d. (*Полоцкая ревизия 1552 года*, с. 15, 32)

Ivanas Petraškovičius

1552 m. kovo 9 d. (*Полоцкая ревизия 1552 года*, с. 15, 32)

1553 m. sausio 16 d. (*LVI*A, MKF-2, knyga nr. 35, l. 127v, 128)

Levonas Onikijevičius Volkas

1554 m. balandžio 24 d. (*Русско–еврейский архив*, т. 2, док. № 40, с. 41)

1559 m. gruodžio 16 d. (Варонін В. А., 2003, Дадатак, с. 40)

Petras Fiodorovičius

1558 m. balandžio 16/29 d.¹⁹⁵⁰ (*LM 249*, dok. nr. 50, p. 95)

Petras Stanovskis

1558 m. balandžio 16/29 d.¹⁹⁵¹ (*LM 249*, dok. nr. 50, p. 95)

1561 m. liepos 29 d. (*LVI*A, MKF-2, knyga nr. 256, l. 779)

Maksimas Dovydovičius Pankovičius

1561 m. gegužės 9–10 d. (*LVI*A, MKF-2, knyga nr. 41, l. 254, 254v, 255v; Варонін В. А., 2003, Дадатак, с. 37)

Petras Fidiajevas

1563 m. vasario 18 d. (Баранов К. В., 2004, с. 146; *Рукописные памятники*, вып. 9, с. 73)

¹⁹⁴⁹ Leidinyje *Полоцкие грамоты*, т. 3 (1980) nurodyta šio dokumento data – 1509 m. sausio 18 d. Tačiau V. Varonino teigimu, šį dokumentą reikėtų datuoti ne 1509 m., o 1539 m. (Варонин В. А., 2012, с. 241).

¹⁹⁵⁰ Skirtingos datos nurodomos *LM 249*, dok. nr. 49, p. 87.

¹⁹⁵¹ Skirtingos datos nurodomos *LM 249*, dok. nr. 49, p. 87.

Petraška Naumovičius

? m. rugpjūčio 23 d. (*LVVA*, f. 8, apr. 4, l. nr. 15, l. 1)

Polocko miesto lentvaičiai

Jokūbas Kezmarkas

1501 m. (*DSK (1494–1504)*, p. 194)

[ne anksčiau kaip **1506 m.**]¹⁹⁵² (*LM 14*, dok. nr. 55, p. 103)

Sidka

1507 m. liepos 2 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 416, с. 567)

Mitka Petrovičius Chariničius

[**1522 m., tarp kovo 27 d. ir gegužės 2 d.?**] (*РИБ*, т. 20, Книга вторая судных дел (1506–1523), док. № 347¹⁹⁵³, с. 1065)

[**prieš 1524 m. spalio 14 d.**]¹⁹⁵⁴ (*LM 12*, dok. nr. 403, p. 335)

1528 m. (*LM 523*, p. 139)

Jokūbas Klimovičius

S [prieš 1522 m. liepos 31 d.] (*LM 12*, dok. nr. 16, p. 128)

P 1522 m. liepos 31 d. (*LM 12*, dok. nr. 16, p. 128)

Stanislovas Indrichovičius Lodia

1525 m. kovas, [tarp 27 ir 31 d.] (*LM 14*, dok. nr. 714, p. 296)

1527 m. balandžio 12 d. (*LM 14*, dok. nr. 55, p. 103)

Semionas Savičius Berniščovas

[**1532 m.?**]¹⁹⁵⁵ (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 237, 248, с. 171, 178)

¹⁹⁵² Apytiksliai datuoti galima pagal Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo valdymo pradžią.

¹⁹⁵³ Dokumentas neturi datos. Apytikslis jo pasirodymo laikas spėjamas pagal *РИБ*, т. 20, Книга вторая судных дел (1506–1523), док. № 346 ir 350.

¹⁹⁵⁴ Sprendžiant iš *LM 12*, dok. nr. 403 turinio, Mitka Petrovičius Chariničius 1524 m. spalio 14 d. jau buvo miręs.

¹⁹⁵⁵ Anot V. Varonino, *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 237, 248, с. 171, 178 esantys Polocko miesto lentvaičio Semiono Savičiaus Berniščovo paminėjimai sietini su 1532 m. (Воронин В. А., 2012, с. 241). Šią datą reikėtų laikyti spėtina, nors ji turi pagrindą. *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 248, с. 178 Semionas Savičius Berniščovas minimas kaip

Jakovas Savičius Berniščovas

1533 m. birželio 11 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 223, 224, с. 163, 164)

1533 m. rugpjūčio 19 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 261, с. 187)

Dovydas Pankovas

1533 m. gruodžio 15 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 313, с. 227)

1534 m. liepos 3 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 351, с. 251)

Jokūbas Lavskis

1558 m. balandžio 16/29 d.¹⁹⁵⁶ (*LM 249*, dok. nr. 49, p. 87, 89)

1559 m. gruodžio 16 d. (Варонін В. А., 2003, Дадатак, с. 37, 40)

Polocko miesto raštininkai ir rašovai

Ivanas Solokovičius – rašovas

1507 m. liepos 2 d. (*Полоцкіе граматы*, т. 1, док. № 416, с. 567)

Jurgis – raštininkas

1507 m. liepos 2 d. (*Полоцкіе граматы*, т. 1, док. № 416, с. 567)

Fiodoras Zacharjevičius – rašovas

1510 m. vasario 9 d. (*Полоцкіе граматы*, т. 3, док. № 308, с. 64)

1510 m. lapkričio 19 d. (*Полоцкіе граматы*, т. 3, док. № 312, с. 71)

Vasilijus – rašovas

[tarp 1513 ir 1519 m.]¹⁹⁵⁷ (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 310, с. 225)

Artiomus Ostafjevičius – rašovas

1520 m. sausio 26 d. (*LVIА, МКF-2*, knyga nr. 39, l. 267)

Lamanas – raštininkas

buvusio Polocko vaivados Petro Stanislovičiaus Kiškos lentvaitis. Tas pats dokumentas leidžia spėti, kad Berniščovas lentvaičio pareigas ėjo prieš pat Kiškos paskyrimą Žemaitijos seniūnu 1532 m. lapkričio 10 d.

¹⁹⁵⁶ Skirtingos datos nurodomos *LM 249*, dok. nr. 49, p. 87.

¹⁹⁵⁷ Apytiksliai datuoti galima pagal laiką, kuomet Polocko vaivada buvo Albertas Martynaitis Goštautas.

1532 m. liepos 9 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 61v)

Kuzma – raštininkas

1536 m. sausio 18 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 380, с. 270)

Borisas Oliferovičius – rašovas

1538 m. lapkričio 18 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 62)

Radionas Čerevuška – raštininkas

1559 m. gruodžio 16 d. (Варонін В. А., 2003, Дадатак, с. 37)

Bogdanas Laganovičius – raštininkas

[po 1559 m. gruodžio 16 d. – prieš 1561 m. gegužės 9 d.]¹⁹⁵⁸ (Варонін В. А., 2003, Дадатак, с. 40)

Polocko miesto suolininkai

Martynas Truchonovičius Ščitas

1532 m. liepos 9 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 61v)

Fedka Gvozdaz

1532 m. liepos 9 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 61v)

Ostaška Meleškovičius

1532 m. liepos 9 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 61v)

Steponas Ovsianikovas

1538 m. lapkričio 18 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 62)

Ivanas Polujanas

1558 m. balandžio 16/29 d.¹⁹⁵⁹ (*LM 249*, dok. nr. 50, p. 94)

¹⁹⁵⁸ Anot V. Varonino, į Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto 1561 m. gegužės 9 d. raštą įrašytas Dovydo Pankovo 1559 m. gruodžio 16 d. testamentas buvo nurašytas ne nuo testamento originalo, bet nuo išrašo iš Polocko magistrato knygų (Варонін В. А., 2003, с. 33–34). Šį išrašą, kurį pasirašė Polocko miesto raštininkas Bogdanas Laganovičius, turėtume datuoti po 1559 m. gruodžio 16 d. – prieš 1561 m. gegužės 9 d.

Ivanas Matfėjevičius Migunas

1558 m. balandžio 16/29 d.¹⁹⁶⁰ (*LM 249*, dok. nr. 50, p. 95)

Ivanas Kuchta

1559 m. gruodžio 16 d. (Варонін В. А., 2003, Дадатак, с. 37)

Ivanas Poriadnia

1559 m. gruodžio 16 d. (Варонін В. А., 2003, Дадатак, с. 37)

Spiridas Savičius

1559 m. gruodžio 16 d. (Варонін В. А., 2003, Дадатак, с. 37)

Polocko miesto tarėjai

Kerstanas

1507 m. liepos 2 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 416, с. 567)

Dovydas Pankovas

1533 m. lapkričio 26 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 305, с. 222)

Martynas Truchonovičius Ščitas

1533 m. lapkričio 26 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 305, с. 222)

Ivanas Stanovskis

1533 m. lapkričio 26 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 305, с. 222)

Fiodoras Pankovas

1538 m. lapkričio 18 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 62)

Michna Ovsianikovas

1538 m. lapkričio 18 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 62)

Jeska Skorina

1553 m. vasario 19 d. (*РЛА*, док. № 384, с. 381)

¹⁹⁵⁹ Skirtingos datos nurodomos *LM 249*, dok. nr. 49, p. 87.

¹⁹⁶⁰ Skirtingos datos nurodomos *LM 249*, dok. nr. 49, p. 87.

Gavrila Aleksejevičius

1553 m. vasario 19 d. (*PJA*, док. № 384, с. 381)

Fiodoras Apanka

1558 m. balandžio 16/29 d.¹⁹⁶¹ (*LM 249*, dok. nr. 50, p. 95)

Prokopas Medvedica

1559 m. lapkričio 20 d. (*LVA*, MKF-2, knyga nr. 253, l. 27v)

Grigorijus Michailovičius

1559 m. gruodžio 16 d. (Варонін В. А., 2003, Дадатак, с. 40)

Ivanas Matfèjevičius Migunas

1561 m. liepos 29 d. (*LVA*, MKF-2, knyga nr. 256, l. 779)

Polocko miesto vaitai

Radionas

1499 m. birželio 5 d. (*LM 5*, dok. nr. 225, p. 140)

1499 m. liepos 14 d. (*LM 6*, dok. nr. 324, p. 212)

Tvorovskis

[tarp 1501 ir 1506 m.]¹⁹⁶² (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 343, с. 247)

Mitka Petrovičius Chariničius

1514 m. kovo 7 d. (*LM 9*, dok. nr. 340, p. 227)

Tarp 1514 ir 1519 m. Polocko miesto vaito pareigos buvo suteiktos Polocko vaivadoms

Albertas Martynaitis Goštautas

[po 1514 m. kovo 7 d.]¹⁹⁶³

→ **1519 m. kovo 5 d.** paskirtas Trakų vaivada (*Urzędniczy*, t. 2, s. 227)

¹⁹⁶¹ Skirtingos datos nurodomos *LM 249*, dok. nr. 49, p. 87.

¹⁹⁶² Apytiksliai datuoti galima pagal laiką, kuomet Lenkijos karaliumi buvo Aleksandras.

¹⁹⁶³ Albertas Martynaitis Goštautas Polocko miesto vaitu buvo vėliau nei Mitka Petrovičius Chariničius, t. y. po 1514 m. kovo 7 d.

Stanislovas Grigalaitis Astikaitis

1519 m., [po kovo 5 d. – prieš rugsėjo 9 d.]¹⁹⁶⁴

† **1519 m. rugsėjo 9 d.** (*LM 11*, dok. nr. 80, p. 97)

Petras Stanislovaitis Kiška

[1520/21 m.] sausio 31 d. (*AGAD*, z. 1, sygn. 7495¹⁹⁶⁵)

→ **1532 m. lapkričio 10 d.** paskirtas Trakų kaštelionu ir Žemaitijos seniūnu (*Urzędnicy*, t. 2, s. 125; *Urzędnicy*, t. 3, s. 264)

Michailas Grigorjevičius Loveikovičius – laikinas valdovo vietininkas Polocke¹⁹⁶⁶

1532 m. spalio 14 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 191, с. 142)

Jonas Jurgaitis Hlebavičius

S 1532 m. lapkričio 11/20 d. (*LM 15*, dok. nr. 119, p. 150–151; *LM 17*, dok. nr. 282, p. 282¹⁹⁶⁷)

→ **1542 m. gegužės 5 d.** paskirtas Vilniaus vaivada (*Urzędnicy*, t. 1, s. 193; *MBKЛ 28*, дак. № 95, с. 141)

Stanislovas Stanislovaitis Davaina

S 1542 m. gegužės 24 d. (*MBKЛ 28*, дак. № 102, 105, с. 146, 147–148)

1563 m. vasario 15 d.¹⁹⁶⁸

¹⁹⁶⁴ Apytikslį laiką, kuomet Stanislovas Grigalaitis Astikaitis buvo Polocko vaivada, nustatyti galima pagal ankstesnio Polocko vaivados Alberto Martynaičio Goštauto paskyrimą Trakų vaivada ir pagal ankstyviausią paminėjimą apie Stanislovo Grigalaičio Astikaičio mirtį.

¹⁹⁶⁵ Šis dokumentas datuojamas 1521 m. sausio 31 d., 8-u indiktu, tačiau šis indiktas atitinka 1520 m. Nustatyti tikslią datą pagal dokumento surašymo vietą neįmanoma.

¹⁹⁶⁶ Žinome, kad Petruui Stanislovaičiui Kiškai nustojus būti Polocko vaivada, Lietuvos didysis kunigaikštis į Polocką nusiuntė savo dvarionį Michailą Grigorjevičių Loveikovičių tam, kad šis pavaduotų vaivadą. Panašu, kad Loveikovičius pavaduotojo pareigas ėjo iki tol, kai paskirtas Polocko vaivada Jonas Jurgaitis Hlebavičius atvyko į Polocką.

¹⁹⁶⁷ *LM 15*, dok. nr. 119, p. 150–151 ir *LM 17*, dok. nr. 282, p. 282 pateikiami privilegijos, kuria Vitebsko vaivada Jonui Jurgaičiui Hlebavičiui suteikiama Polocko vaivados pareigybė, nuorašai. Abiejų nuorašų tekstologinės skirtybės nedidelės, tačiau skiriasi privilegijos datavimas. *LM 15* nurodoma lapkričio 11 d. data, o *LM 17* – lapkričio 20 d. data. Labiau tikėtina lapkričio 11 d. data, kadangi Jonas Jurgaitis Hlebavičius kaip Polocko vaivada minimas kitame dokumente, datuojamame tą pačią dieną (*LM 17*, dok. nr. 279, p. 279). Taip pat gali būti, kad tą pati privilegija buvo išduota du kartus skirtingomis dienomis.

¹⁹⁶⁸ Stanislovas Stanislovaitis Davaina Polocko miesto vaito pareigas ėjo iki 1563 m. vasario 15 d., kuomet MDK kariuomenė užėmė Polocką, o jis pats pateko į nelaisvę.

2.2. Dysnos miesto pareigūnai 1569–1579 m.

Dysnos miesto tarėjai

Kurila Aleksejevičius

1572 m. rugpjūčio 13 d. (*LVVA*, f. 673, apr. 4, K. 19, l. nr. 155, l. 1)

Dysnos miesto vaitai

Barkulabas Ivanovičius Korsakas

S 1569 m. sausio 20 d. (*LM 51*, dok. nr. 164, p. 227)

† **1576 m. rugpjūčio 20 d.** (*ПСБП*, Баркулабаўская хроніка, с. 115)

Jurgis Mikalojaitis Zenavičius

1576 m. rugsėjo 3 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 58, l. 63v)

S 1576 m. rugsėjo 5 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 58, l. 64v–65)

1582 m. lapkričio 27 d. (Augustyniak U., 2014, testament nr 2, s. 27, 34, 35)

3. KANONŲ TEISEI ATSTOVAVĘ PAREIGŪNAI (STAČIATIKIŲ BAŽNYČIOS PAREIGŪNAI)

Polocko cerkvių šventikai

1) Apreiškimo cerkvės šventikai

Andrejus

1534 m. gegužės 3 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, док. № 344, с. 247)

Semionas

1553 m. vasario 28 d. (*АЗР*, т. 3, док. № 12, с. 47; *Витебская старина*, т. 1, док. № 25, с. 50)

2) Kristaus Gimimo cerkvės šventikai

Naumas Vedeika

1507 m. rugsėjo 6 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 424, с. 575)

Semionas

1553 m. vasario 28 d. (*АЗР*, т. 3, док. № 12, с. 47; *Витебская старина*, т. 1, док. № 25, с. 50)

1559 m. gruodžio 16 d. (Варонін В. А., 2003, Дадатак, с. 39)

3) Kristaus Paaukojimo cerkvės šventikai

Larionas

1553 m. vasario 28 d. (*АЗР*, т. 3, док. № 12, с. 47; *Витебская старина*, т. 1, док. № 25, с. 50)

4) Švč. Trejybės cerkvės šventikai

Maksimas

1534 m. sausio 10 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, док. № 326, с. 235)

Maksimas Vasiljevičius Jekotovas

1552 m. spalio 14 d. (*LVIA, MKF-2, knyga nr. 35, l. 100v*)

Petras

1553 m. vasario 28 d. (*A3P, t. 3, док. № 12, с. 47; Витебская старина, т. 1, док. № 25, с. 50*)

5) Šv. Demetrijaus cerkvės šventikai

Andrejus

1553 m. vasario 28 d. (*A3P, t. 3, док. № 12, с. 47; Витебская старина, т. 1, док. № 25, с. 50*)

6) Šv. Jurgio cerkvės šventikai

Ostafijus

1505 m. gegužės 26 d. (*Полоцкие грамоты, т. 1, док. № 391, с. 525¹⁹⁶⁹*)

1517 m. rugpjūčio 28 d. (*LM 9, dok. nr. 680, p. 366*)

7) Šv. Kuzmos ir Demjano cerkvės šventikai

Bogdanas Jackovičius

1517 m. balandžio 20 d. (*LM 9, dok. nr. 665, p. 361*)

Grigorijus

1553 m. vasario 28 d. (*A3P, t. 3, док. № 12, с. 47; Витебская старина, т. 1, док. № 25, с. 50*)

8) Šv. Mikalojaus cerkvės Polupiatoje šventikai

Zenovas

1507 m. rugsėjo 6 d. (*Полоцкие грамоты, т. 1, док. № 424, с. 575*)

¹⁹⁶⁹ Čia nurodyta „пань Юрьевъский Остафей“, tačiau veikiausiai turėtų būti „поль Юрьевъский Остафей“ (žg. Варонін В. А., 2009с, с. 167).

9) Šv. Mykolo cerkvės šventikai

Petras

1505 m. gegužės 26 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 391, с. 525)

10) Šv. Pokrovo cerkvės šventikai

Semionas

1505 m. gegužės 26 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 391, с. 525)

11) Šv. Sofijos soboro protopopai

Jurijus

1440 m., [tarp birželio 29 d. ir lapkričio 14 d.] (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 100, с. 198)

Zenovas

1507 m. rugsėjo 6 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 424, с. 575)

Bogdanas Jackovičius

1517 m. balandžio 20 d. (*LM 9*, dok. nr. 665, p. 361)

Feofanas

1563 m. vasario 18 d. (*ПСРЛ*, т. 29, с. 313)

Polocko vienuolynų archimandritai, igumenai ir valdytojai

1) Kristaus Prisikėlimo Mošonecės vienuolyno archimandritai ir igumenai

Antonijus – archimandritas

1535 m. kovo 1 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 357, с. 255)

† **1544 m. spalio 2 d.** (*АЗР*, т. 2, док. № 234, с. 403)

Gerasimas – igumenas

1551 m. spalio 23 d. (*LVIA, MKF-2, knyga nr. 35, l. 49, 51*)

2) Piatnicos vienuolyno igumenai

Ivanas

[1512 m.?], gruodžio 3 d. (*LVIA, SA, b. 144¹⁹⁷⁰, l. 260v; АВАК, т. 11, док. № 4, с. 8; Витебская старина, т. 5, ч. 1, док. № 22, с. 26*)

Kondratijus

1553 m. vasario 28 d. (*АЗР, т. 3, док. № 12, с. 46; Витебская старина, т. 1, док. № 25, с. 49*)

3) Šv. Boriso ir Hlebo vienuolyno Belčicoje archimandritai ir igumenai

Varsonofijus – igumenas

[prieš 1485 m. liepos 22 d.]¹⁹⁷¹ (*Православный Палестинский сборник, вып. 45, т. XV, вып. 3, с. LX*)

Joakimas – igumenas

[prieš 1485 m. liepos 22 d.] (*Православный Палестинский сборник, вып. 45, т. XV, вып. 3, с. LX*)

Aleksejus – archimandritas

[prieš 1552 m. kovo 9 d.] (*ОПЗ 1580 года, с. 14; Полоцкая ревизия 1552 года, с. 177*)

1552 m. kovo 9 d. (*ОПЗ 1580 года, с. 14*)

¹⁹⁷⁰ Šioje byloje, l. 260–261 įrašytas dokumentas (publikacijos: *АВАК, т. 11, док. № 4, с. 8–9; Витебская старина, т. 5, ч. 1, док. № 22, с. 25–27*) pagal bizantinę tradiciją datuojamas 7021 m. gruodžio 3 d., 6-u indiktu. Ši data atitiktų 1512 m. gruodžio 3 d. po Kristaus gimimo. Tačiau dokumente nurodytas 6-as indiktas neatitinka 7021 (1512) m. gruodžio 3 d.

¹⁹⁷¹ Apytiksliai datuojama remiantis paminėjimu, jog prieš Smolensko vyskupu tampant Joakimui Šv. Boriso ir Hlebo vienuolyno Belčicoje igumenu iš pradžių buvo Joakimo mokytojas Varsonofijus, o vėliau ir pats Joakimas. Ankstyviausias jo kaip Smolensko vyskupo paminėjimas datuojamas 1485 m. liepos 22 d.

Josifas – archimandritas

1552 m. kovo 9 d. (*ОПЗ 1580 года*, c. 14; *Полоцкая ревизия 1552 года*, c. 177)

4) Šv. Išganytojo vienuolyno igumenės

Okulina

† **1476 m. gruodžio 10 d.** (Калечыц І. Л., 2011, c. 118)

Anastazija Sapiegienė

1495 m. spalio 23 d. (*LM 6*, dok. nr. 134, p. 120)

1497 m. gruodžio 20 d. (*LM 6*, dok. nr. 243, p. 167)

Anastazija Debrevaja Kalenikovičovaja

1523 m. rugsėjo 14 d. (*LM 12*, dok. nr. 228, p. 246)

1533 m. birželio 17 d. (*LM 17*, dok. nr. 358, p. 345)

k. Anastazija Ivanovaja Gorskaja

S 1533 m. birželio 17 d. (*LM 17*, dok. nr. 358, p. 345)

Uljana Podberezkaia

S 1539 m. balandžio 29 d. (*LM 20*, dok. nr. 181, p. 254)

1552 m. kovo 9 d. (*Полоцкая ревизия 1552 года*, c. 167)

A [ne vėliau kaip 1555 m. lapkritį] (*LVIA, MKF-2*, knyga nr. 35, l. 242v–243v)

Fedia Galenčianka

S 1551 m. liepos 8 d. (*LVIA, MKF-2*, knyga nr. 35, l. 20–20v)

Hana Chreptovna

S 1554 m. sausio 18 d. (*LVIA, MKF-2*, knyga nr. 35, l. 155v–156)

P 1555 m. lapkritis (*LVIA, MKF-2*, knyga nr. 35, l. 242v–243v)

5) Šv. Jono Krikštytojo vienuolyno Saloje archimandritai, igumenai ir valdytojai

Eufemijus – igumenas

1507 m. rugsėjo 6 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 424, с. 575)

1509 m. gruodžio 25 d. (*Акты исторические*, т. 1, док. № 289, с. 525; *РИБ*, т. 4, Кн. 1, с. 8)

Misailas – igumenas 1515 m., archimandritas 1531 m.

1515 m. spalio 11 d. (*ОПСИР*, с. 44)

1531 m. balandžio 28 d. (*LM 17*, dok. nr. 94, p. 134)

1531 m. birželio 29 d. (*LM 17*, dok. nr. 118, p. 154)

Simeonas V – archimandritas

S 1531 m. birželio 29 d. (*LM 17*, dok. nr. 118, p. 154–155)

1544 m. spalio 2 d. (*АЗР*, т. 2, док. № 234, с. 403)

Arsenijus Šiška – valdytojas

[prieš 1562 m. spalio 20 d.] (*МВКЛ 44*, дак. № 68, с. 77–78)

1562 m. spalio 20 d. (*МВКЛ 44*, дак. № 68, с. 77–78)

Barkulabas Ivanovičius Korsakas – valdytojas

S 1562 m. spalio 20 d. (*МВКЛ 44*, дак. № 68, с. 77–78)

6) Šv. Kuzmos ir Demjano vienuolyno igumenai

Varsonofijus

[prieš 1552 m. kovo 9 d.] (*ОПЗ 1580 года*, с. 12; *Полоцкая ревизия 1552 года*, с. 174–175)

1552 m. kovo 9 d. (*ОПЗ 1580 года*, с. 12; *Полоцкая ревизия 1552 года*, с. 174–175)

7) Šv. Mikalojaus vienuolyno Lučne archimandritai ir igumenai

Kalistas – igumenas

[1452 m. vasario 11 d. – apie 1458 m.] (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 135, с. 243)

Jona – archimandritas

1487 m. sausio 7 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 1, док. № 266, с. 415)

Jefremas – igumenas

[prieš 1544 m. spalio 2 d.] (*A3P*, т. 2, док. № 234, с. 403)

1544 m. spalio 2 d. (*A3P*, т. 2, док. № 234, с. 403)

8) Šv. Mykolo vienuolyno Gorodoke archimandritai ir valdytojai

Jona – archimandritas

[XV–XVI a. pirma pusė?]¹⁹⁷² (*Полоцкая ревизия 1552 года*, с. 174)

Antonijus – archimandritas

1509 m. gruodžio 25 d. (*Акты исторические*, т. 1, док. № 289, с. 525; *РИБ*, т. 4, Кн. 1, с. 7)

1511 m. sausio 28 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 46)

† 1544 m. spalio 2 d. (*A3P*, т. 2, док. № 234, с. 403)

Deonisius – archimandritas

1551 m. spalio 28 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 46)

† 1555 m. sausio 7 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 39, l. 79v; *МБКЛ* 43, дак. № 5, с. 50)

Germanas – archimandritas

S 1555 m. sausio 7 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 39, l. 79v–80; *МБКЛ* 43, дак. № 5, с. 50–51)

1558 m. kovo 28 d. (*LM* 37, dok. nr. 124, p. 199–200)

Gerasimas – valdytojas

S 1558 m. kovo 28 d. (*LM* 37, dok. nr. 124, p. 199–200)

9) Šv. Petro vienuolyno archimandritai ir igumenai

Aleksejus – igumenas

¹⁹⁷² Tuo metu, kai buvo sudaryta Polocko revizija, Šv. Mykolo vienuolyno Gorodoke archimandritu veikiausiai buvo Deonisius. Todėl revizijoje minimas to paties vienuolyno archimandritas Jona šias pareigas turėjo eiti anksčiau, tačiau sunku pasakyti, kada.

1509 m. gruodžio 25 d. (*Акты исторические*, т. 1, док. № 289, с. 525; *РИБ*, т. 4, Кн. 1, с. 8)

Nafanailas – igumenas 1517 m., taip pat minimas kaip archimandritas¹⁹⁷³

1517 m. rugpjūčio 31 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 48, 48v)

Josifas – igumenas

[prieš 1544 m. spalio 2 d.] (*A3P*, т. 2, док. № 234, с. 403)

† **1544 m. spalio 2 d.** (*A3P*, т. 2, док. № 234, с. 403)

Jona – archimandritas

1551 m. spalio 28 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 46v, 48v, 49)

1553 m. vasario 28 d. (*A3P*, т. 3, док. № 12, с. 46; *Витебская старина*, т. 1, док. № 25, с. 49)

10) Voznesenskio vienuolyno igumenai

Ferapontas

1553 m. vasario 28 d. (*A3P*, т. 3, док. № 12, с. 46; *Витебская старина*, т. 1, док. № 25, с. 49)

Polocko vyskupai ir arkivyskupai

Feodosijus

S [tarp 1391 m. rudens ir 1392 m. pavasario] (*ПСРЛ*, т. 25, с. 219)

[po 1415 m. lapkričio 15 d.] (*Vitoldiana*, dok. nr. 207, s. 183, 185; *A3P*, т. 1, док. № 25, с. 36)

Simeonas II

[apie 1440 m. – 1446 m. balandžio 27 d.] (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 415)

1456 m. gruodžio 7 d. (*Витебская старина*, т. 1, док. № 13, с. 31)

¹⁹⁷³ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 405, с. 284.

Kalistas

[1458 m.?], liepos 25 d. (*Витебская старина*, т. 1, док. № 14, с. 31–32)

1459 m. rugpjūčio 9 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 416)

Simeonas III

1470 m. gegužės 4 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 416)

1481 m. rugpjūčio 21 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 416)

Jona

1482 m. vasario 28 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 416)

1487 m. sausio 7 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 416)

Luka

1488 m. (Варонін В., 2009b, с. 62)

1508 m. (Варонін В., 2009b, с. 62)

Eufemijus

1508 m. rugpjūčio 6 d. (*Полоцкие грамоты*, т. 2, с. 416)

1512 m. rugpjūčio 30 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16891¹⁹⁷⁴, l. 1)

Simeonas IV

[1512 m.?], gruodžio 3 d. (*LVIA*, SA, b. 144¹⁹⁷⁵, l. 260–260v; *АВАК*, т. 11, док. № 4, с. 8; *Витебская старина*, т. 5, ч. 1, док. № 22, с. 25)

Josifas

1515 m. gruodžio 23 d. (*LVVA*, f. 673, apr. 4, K. 19, l. nr. 80, l. 1)

1521 m. rugsėjo 6 d. (*РЛА*, док. № 370, с. 345)

Nafanailas

1523 m. gruodžio 24 d. (*LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 4375, l. 7)

¹⁹⁷⁴ Ši byla, kurioje minimas Polocko arkivyskupas Eufemijus, datuojama 15-u indiktu, rugpjūčio 30 d. Vienintelis 15-ą indiktą atitinkantis laikotarpis, kuomet Eufemijus galėjo eiti Polocko arkivyskupo pareigas, yra 1511 m. rugsėjis – 1512 m. rugpjūtis. Todėl aptariamąją bylą galime datuoti 1512 m. rugpjūčio 30 d.

¹⁹⁷⁵ Šioje byloje, l. 260–261 įrašytas dokumentas (publikacijos: *АВАК*, т. 11, док. № 4, с. 8–9; *Витебская старина*, т. 5, ч. 1, док. № 22, с. 25–27) pagal bizantinę tradiciją datuojamas 7021 m. gruodžio 3 d., 6-u indiktu. Ši data atitiktų 1512 m. gruodžio 3 d. po Kristaus gimimo. Tačiau dokumente nurodytas 6-as indiktas neatitinka 7021 (1512) m. gruodžio 3 d.

1531 m. vasario 8 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 72, с. 47)

† **1531 m. balandžio 28 d.** (*LM 17*, dok. nr. 94, p. 134)

Misailas

S 1531 m. balandžio 28 d. (*LM 17*, dok. nr. 94, p. 134)

1534 m. vasario 24 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 341, с. 245)

1535 m. liepos 12 d. (*LM 17*, dok. nr. 473, p. 445)

Simeonas V

S 1535 m. liepos 12 d. (*LM 17*, dok. nr. 473, p. 445)

1549 m. rugsėjo 25 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23234, l. 3)

Germanas

1551 m. rugsėjo 2 d. (*ІПКК*, т. 1, отд. 2, док. № 2, с. 139)

1558 m. kovo 28 d. (*LM 37*, dok. nr. 124, p. 199–200)

Gerasimas

S 1558 m. kovo 28 d. (*LM 37*, dok. nr. 124, p. 199–200)

Markas Grinkovičius Valavičius

[apie **1558–1560 m.**]¹⁹⁷⁶ (*LM 249*, dok. nr. 225, p. 284)

Grigorijus Markovičius Valavičius

[prieš **1562 m. kovo 15 d.**] (*LM 249*, dok. nr. 225, p. 284)

1562 m. birželio 6 d. (*МБКЛ 44*, дак. № 36, с. 45)

† **1562 m. spalio 22 d.** (*МБКЛ 44*, дак. № 67, с. 77)

Arsenijus Šiška

1562 m. spalio 20 d. (*МБКЛ 44*, дак. № 68, с. 77–78)

S 1562 m. spalio 22 d. (*МБКЛ 44*, дак. № 67, с. 77)

1563 m. vasario 22 d. (Баранов К. В., 2004, с. 148; *Рукописные памятники*, вып. 9, с. 77)

¹⁹⁷⁶ Apytiksliai datuojama atsižvelgiant į tai, kad Markas Grinkovičius Valavičius Polocko arkivyskupu turėjo tapti prieš savo sūnų Grigorijų Markovičių Valavičių ir po Gerasimo ir į tai, kad pagal Sergejų Rybčonąką Markas Grinkovičius Valavičius mirė 1560 m. (Рыбчонак С., 2014, с. 40).

Varsonofijus Valachas

1564 m. (*ПСБП*, Баркулабаўская хроніка, с. 114)

1568 m. liepos 17 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 330)

† **1576 m. gruodžio 15 d.** (*A3P*, т. 3, док. № 75, с. 200–201)

Feofanas

1576 m. balandžio 28 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23287, l. 1)

P 1576 m. gruodžio 15 d. (*A3P*, т. 3, док. № 75, с. 200–202)

1588 m. birželio 14 d. (*A3P*, т. 4, док. № 6, с. 7)

† **1588 m. rugsėjo 22 d.** (*A3P*, т. 4, док. № 7, с. 8)

III. VITEBSKO ŽEMĒS PAREIGŪNAI 1392–1579 M.

1. PILIES / ŽEMĒS TEISEI ATSTOVAVĒ PAREIGŪNAI

a) Vitebsko pavieta pareigūnai

Pemnicos dvaro tījūnai

Jurka

[1508 m. pabaiga?] (*LM 6*, dok. nr. 556, p. 331)

Ivanas Ušakas

1532 m. rugsējo 2 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 129, с. 98)

1546 m. liepos 20 d. (*Витебская старина*, т. 1, док. № 23, с. 44)

Liubaškovo dvaro tījūnai

Jakovas

[priēš 1495 m. vasario 24 d.] (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 97, с. 69)

1495 m. vasario 24 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 97, с. 69)

Gridka

[1508 m. pabaiga?] (*LM 6*, dok. nr. 556, p. 330)

Sergejus

1539 m. rugpjūčio [12/14 d.] (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 142, с. 248)

Liubaškovo dvaro vietininkai

Jonas Slepovronskis

1539 m. rugpjūčio [12/14 d.] (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 142, с. 246–248)

Lužosnos dvaro tījūnai

Gridka

[1508 m. pabaiga?] (*LM 6*, dok. nr. 556, p. 330)

Ananja

1530 m. liepos 30 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 13, с. 12)

1530 m. rugpjūčio 6 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 16, с. 14)

Lužosnos dvaro vietininkai

Vaska

[tarp 1508 ir 1513 m.]¹⁹⁷⁷ (*РИБ*, т. 20, Книга первая судных дел (1510–1517), док. № 63, с. 79)

Matfėjus Petrovičius Molodenas

1530 m. rugsėjo 26 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 27, с. 22)

1532 m. rugsėjo 4 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 96, с. 68)

Ždanas Odincevičius

[prieš 1538 m. rugpjūčio 11 d.] (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 59, с. 120)

1538 m. rugpjūčio 11 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 59, с. 120)

Ozereco valsčiaus valdytojai

Griša

1481 m. lapkričio 30 d. (*LM 4*, dok. nr. 26, p. 90)

Seleco dvaro tijūnai

Kostečka

[1508 m. pabaiga?] (*LM 6*, dok. nr. 556, p. 331)

¹⁹⁷⁷ Аpyтикслиai datuoti galima pagal laiką, kuomet Vitebsko vietininku ir (nuo 1511 m.) vaivada buvo Ivanas Semionovičius Sapiega.

Suražo miesto vaitai

Ivanas Tarasovičius Chima

1570 m. birželio 5 d. (Макараў М., 2008, Дадатак 3, дак. № 8, с. 205)

Suražo pilies valdytojai

Stanislovas Mikalojaitis Pacas

1570 m. birželio 5 d. (Макараў М., 2008, Дадатак 3, дак. № 8, с. 208)

1586 m. birželio 23 d. (*LMAVB RS*, f. 16, b. 77, l. 118)

† **1588 m. spalio 10 d.** (Wolff J., 1885b, s. 87)

Suražo pilininkai

Kisielius

1578 m. balandžio 9 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 59, l. 98)

Velžio valsčiaus valdytojai

Chodoras

1481 m. lapkričio 30 d. (*LM 4*, dok. nr. 26, p. 90)

Vitebsko arklidininkai

Ivaška Iljiničius

1473 m. sausio 9 d. (*ИИОМ*, вып. 21, док. № 123, с. 413)

Kopotas

[apie XV a. aštuntą – devintą dešimtmetį] (*LM 4*, dok. nr. 61, p. 109)

Fedka Michailovičius

[apie 1500 m.] (*LM 6*, dok. nr. 352¹⁹⁷⁸, p. 228)

Timofejus Ivaškovičius

S 1524 m. liepos 4 d. (*LM 12*, dok. nr. 357, p. 310)

Bogdanas Andrejevičius Kopotas

S 1526 m. kovo 22 d. (*LM 12*, dok. nr. 571, p. 441)

Vasilijus Andrejevičius Kopotas

1530 m. rugpjūčio 6 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 15, с. 14)

1532 m. gegužės 31 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 112, с. 79)

Bogdanas Andrejevičius Kopotas [pakartotinai]

1532 m. spalio 21 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 101, с. 72)

1532 m. spalio 25 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 138, с. 105)

Vasilijus Andrejevičius Kopotas [pakartotinai]

1533 m. kovo 9 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 13, с. 71)

1533 m. rugpjūčio 7 d. (*LM 17*, dok. nr. 375, p. 362)

Grigorijus Olferjevičius

S 1533 m. rugpjūčio 7 d. (*LM 17*, dok. nr. 375, p. 362)

Bogdanas Andrejevičius Kopotas [pakartotinai]

1537 m. balandžio 29 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 29, с. 87)

1553 m. balandžio 16 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23248, l. 1)

Grigorijus Šapka

1566 m. gruodžio 14 d. (*LVIA*, f. 1282, ap. 1, b. 10228, l. 4, 6)

† **1572 m. gegužės 29 d.** (*LM 49*, dok. nr. 97, p. 95)

Andrejus Jakubovičius Sivickis

¹⁹⁷⁸ Šiame dokumente data ar indiktas nenurodomi. *LM 6* publikacijos parengėjas Algirdas Baliulis dokumentą datuoja 1500 m., veikiausiai atsižvelgdamas į gretimų dokumentų datas. Vis dėlto dokumentų chronologija šioje knygoje nėra visiškai nuosekli. Todėl 1500 m. datą, kalbant apie aptariamąjį dokumentą, reikėtų laikyti apytikslu.

S [prieš 1572 m. gegužės 29 d.] (*LM 49*, dok. nr. 97, p. 95–96)

P 1572 m. gegužės 29 d. (*LM 49*, dok. nr. 97, p. 95–96)

1594 m. liepos 5 d. (*Тастаменты*, док. № 38, с. 205)

† **1594 m. rugpjūčio 3 d.** (*Тастаменты*, док. № 38, с. 204)

Vitebsko bebrininkai

Lenka Borisovičius

1531 m. vasario 5 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 76, с. 51)

1532 m. balandžio 15 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 103, с. 73)

Fiodoras Mitkovičius

1532 m. rugpjūčio 18 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 127, с. 97)

1533 m., [tarp balandžio 27 d. ir gegužės 25 d.] (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 17, с. 74)

Ždanas Januškovičius

[apie 1537 m.] (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 184¹⁹⁷⁹, с. 320)

1538 m. rugpjūčio 11 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 59, с. 120)

1540 m. balandžio 19 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 184, с. 320)

Vitebsko kamarininkai

Jarošas Vasiljevičius Osipovskis

1566 m. gruodžio 14 d. (*LVIA*, f. 1282, ap. 1, b. 10228, l. 4, 6)

1571 m. spalio 19 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16837, l. 1, 2)

¹⁹⁷⁹ Šiame dokumente, datuojamame 1540 m. balandžio 19 d., minima, kad Vitebsko vaivados Motiejaus Vaitiekaičio Jonaičio Kločkos tarnybininkas Ždanas Januškovičius bebrininku buvo prieš trejus metus, t. y. maždaug 1537 m. Iš dokumento turinio aiškėja, kad Ždanas Januškovičius administravo Lietuvos didžiajam kunigaikščiui priklausiusius bebrynus Vitebsko apylinkėse. Todėl jį galima laikyti Vitebsko bebrininku.

Vitebsko kaštelionai

Povilas Mikalojaitis Pacas

1567 m. rugpjūčio 15 d. (*LM 51*, dok. nr. 72, p. 82)

1579 m. spalio 7 d. (*МБКЛІ 272*, дак. № 139, с. 327)

Vitebsko medžiokliai

Alekna Daškovičius

[apie XV a. aštuntą – devintą dešimtmetį] (*LM 4*, dok. nr. 61, p. 109)

Andrejus Gerasimovičius

S 1524 m. liepos 30 d. (*LM 12*, dok. nr. 355, p. 309)

Fiodoras Mitkovičius

S 1525 m. liepos 27 d. (*LM 14*, dok. nr. 525, p. 215)

Hlebas Vasiljevičius Šapka

1530 m. spalio 6 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 44¹⁹⁸⁰, с. 32)

1532 m. rugsėjo 15 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 93, 135–137, с. 65, 102–104)

Mikalojus Sklečevskis

1540 m. balandžio 19 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 184, с. 319)

Lenka Borisovičius

1546 m. liepos 20 d. (*Витебская старина*, т. 1, док. № 23, с. 44)

1553 m. balandžio 16 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23248, l. 1)

¹⁹⁸⁰ Leidinyje *Беларускі архіў*, т. 2 vardijant šio dokumento liudytojus įvardijimas „ловчий Витебський“ priskiriamas ne Hlebui Šapka, o Michailui Kureišovičiui. Tačiau kituose *Беларускі архіў*, т. 2 dokumentuose kaip medžioklis minimas ne Michailas Kureišovičius, o Hlebas Šapka. Todėl tenka konstatuoti, kad kableliai vardijant dokumento liudytojus buvo sudėlioti neteisingai, įvardijimas „ловчий Витебський“ Michailui Kureišovičiui priskirtas neteisingai.

Vitebsko miesto rašovai

Bogdanas Oleškovičius

1530 m. rugpjūčio 26 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 41, с. 30, 31)

[1539 m. sausio 12 d. arba 1540 m. sausio 11/12 d.] (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 156, с. 278)

Vitebsko miesto vaitai

Ivaška

[apie 1486 m.]¹⁹⁸¹ (*LM 5*, dok. nr. 76, p. 68, 69)

1495 m. kovo 31 d. (*LM 5*, dok. nr. 76, p. 68, 69)

Tiška

[XVI a. pirmas ketvirtis?]¹⁹⁸² (Мицик Ю., 2018, док. № 3, с. 102)

Fiodoras Grigorjevičius Krupeničius

1508 m. rugpjūčio 26 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 288, l. 282; *LMAVB RS*, f. 43, b. 23236, l. 2v)

1523 m. gruodžio 24 d. (*LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 4375, l. 7v)

Jonas Michailovičius Selickis

S [prieš 1525 m. rugpjūčio 21 d.] (*LM 12*, dok. nr. 516, p. 407)

P 1525 m. rugpjūčio 21 d. (*LM 12*, dok. nr. 516, p. 406–407)

1531 m. vasario 11 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, док. № 74, с. 50)

Ivanas Grigorjevičius Krupeničius

1531 m. gegužės 5 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 77, с. 53)

1540 m. rugpjūčio 24 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 204, 205, с. 349, 351)

Ivaška Aleknovičius

1543 m. (Макараў М., 2008, с. 119)

¹⁹⁸¹ Apytiksliai datuoti galima pagal laiką, kuomet Vitebsko vietininku buvo kunigaikštis Ivanas Jurjevičius Zaslavskis.

¹⁹⁸² Dokumento data spėjama atsižvelgiant į visą turimą informaciją apie dokumente minimo Vitebsko arklidininko Fedkos Michailovičiaus pareigų ėjimo laiką.

Griša Aleknovičius Gutoras

1547 m. kovo 24 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 31, l. 50v, 51)

1551 m. liepos 10 d. (*LVIA*, f. 1177, ap. 1, b. 3271, l. 7v)

A [apie 1553 m. pirmą pusę]¹⁹⁸³

Jovas Charkovičius

S [apie 1553 m. pirmą pusę]¹⁹⁸⁴ (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 4)

P 1555 m. sausio 7 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 3v–4v)

1555 m. birželio 7 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23252, l. 1)

† **1557 m. gruodžio 8 d.** (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 86v, 87)

Steponas Timofejevičius Luskina

S [po 1555 m. birželio 7 d. – prieš 1557 m. gruodžio 8 d.]¹⁹⁸⁵ (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 86–87v)

P 1557 m. gruodžio 8 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 86–87v)

1579 m. balandžio 18 d. (*MBKJI* 272, дак. № 84, c. 211)

At [prieš 1580 m. birželio 12 d.] (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 66, l. 103)

Vitebsko pakamariai

k. Pavelas Jurjevičius Sokolinskis

1566 m. rugpjūčio 22 d. (*LM* 47, dok. nr. 59, 63, p. 54, 57)

1571 m. spalio 19 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16837, l. 1)

k. Jurijus Pavlovičius Sokolinskis

1575 m. spalio 29 d. (*LVIA*, f. 599, ap. 1, b. 97, l. 198v)

¹⁹⁸³ Apytiksliai datuojama pagal informaciją apie vėlesnį vaitą Jovą Charkovičių.

¹⁹⁸⁴ *LVIA*, MKF-2, knygoje nr. 38, l. 3v–4v įrašytu dokumentu Jovui Charkovičiui Vitebsko miesto vaito pareigybė patvirtinta iki valdovo valios. Dokumente minima, kad Charkovičiui šią pareigybę beveik prieš dvejus metus (skaičiuojant nuo dokumento pasirodymo 1555 m. sausio 7 d.) suteikė velionis Vitebsko vaivada Stanislovas Petraitis Kiška. Tai turėjo įvykti apie 1553 m. pirmą pusę.

¹⁹⁸⁵ Iš čia esančio dokumento, datuojamo 1557 m. gruodžio 8 d., sužinome, kad Steponui Timofejevičiui Luskinai Vitebsko miesto vaito pareigybę jau anksčiau buvo suteikęs Vitebsko vaivada kunigaikštis Steponas Andrejevičius Zbaraskis. Jis Vitebsko vaivada tapo 1555 m. kovą. Tiesa, Zbaraskiui gavus šią pareigybę Vitebsko miesto vaito pareigas dar ėjo Jovas Charkovičius, kaip vaitas minimas 1555 m. birželio 7 d. Todėl Stepono Timofejevičiaus Luskinos paskyrimą Vitebsko miesto vaitu galime apytiksliai datuoti po 1555 m. birželio 7 d. – prieš 1557 m. gruodžio 8 d.

1598 m. rugpjūčio 13 d. (*LMAVB RS*, f. 18, b. 184/5, l. 124)

Vitebsko pavietininkiai ir pavaivadžiai

Nelepas

[apie 1486 m.]¹⁹⁸⁶ (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 61, с. 42)

Bogdanas Dmitrijevičius

[tarp 1508 ir 1513 m.]¹⁹⁸⁷ (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 144, с. 252)

Ivaška Ivanovičius Merčinas

[tarp 1508 ir 1513 m.]¹⁹⁸⁸ (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 16, 64, с. 14, 43; *РИБ*, т. 20, Книга первая судных дел (1510–1517), док. № 63, с. 79)

Jonas Petraitis Nemiraitis

[tarp 1520 ir 1528 m.?)¹⁹⁸⁹ (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 137, с. 103)

Fiodoras Polozas

1522 m. birželio 12 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23219, l. 1)

1527 m. kovo 27 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 31, l. 36v–37)

Vasilka

1528 m. liepos 8 d. (*ПИБЕ*, т. 6, док. № 7, с. 56)

Lukašas Fiodorovičius Bezakis

1530 m. rugpjūčio 6 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 16, с. 14)

[po 1531 m. gruodžio 17 d.] (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 88, с. 61)

¹⁹⁸⁶ Apytiksliai datuoti galima pagal laiką, kuomet Vitebsko vietininku buvo kunigaikštis Ivanas Jurjevičius Zaslavskis.

¹⁹⁸⁷ Apytiksliai datuoti galima pagal laiką, kuomet Vitebsko vietininku ir (nuo 1511 m.) vaivada buvo Ivanas Semionovičius Sapiega.

¹⁹⁸⁸ Apytiksliai datuoti galima pagal laiką, kuomet Vitebsko vietininku ir (nuo 1511 m.) vaivada buvo Ivanas Semionovičius Sapiega.

¹⁹⁸⁹ Iš *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 137, с. 103 esančio paminėjimo neaišku, kurį Vitebsko vaivadą Jonas Petraitis Nemiraitis pavadavo – Ivaną Semionovičių Sapiegą ar Ivaną Bogdanovičių Sapiegą. Sprendžiant pagal Tomaszo Jaszczolto atliktą tyrimą, Nemiraitis pavadavo Ivaną Bogdanovičių Sapiegą, Vitebsko vaivados pareigas ėjusį 1520–1528 m. (Jaszczolt T., 2015, s. 234). Tačiau negalime būti tuo visiškai tikri.

Dmitras Žomoitinovičius

1533 m. sausio 1 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, c. 58)

1533 m. kovo 2 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 8, c. 65)

Klimas Fiodorovičius

1538 m. rugpjūčio 11 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 60, c. 121)

1541 m. balandžio 14 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23347, l. 1)

Ivanas Jackovičius Strežovskis

1544 m. liepos 15 d. (*LMAVB RS*, f. 16, b. 31, l. 11)

k. Pavelas Jurjevičius Sokolinskis

1545 m. lapkričio 18 d. (*ИЮМ*, вып. 20, c. 71, 73)

Michailas Sokuras

1546 m. liepos 20 d. (*Витебская старина*, т. 1, док. № 23, c. 44)

1546 m. rugpjūčio 18 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23327, l. 2; ten pat, b. 23329, l. 2; *VUB RS*, f. 67, b. 1330, l. 3)

k. Pavelas Jurjevičius Sokolinskis [pakartotinai]

1547 m. vasario 11 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23233, l. 5)

1552 m. sausio 17 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 13573, l. 1)

Bogdanas Romanovičius Gerasimovičius

1553 m. vasario 28 d. (*АЗР*, т. 3, док. № 12, c. 48; *Витебская старина*, т. 1, док. № 25, c. 51)

Stanislovas Sadovskis

1553 m. balandžio 16 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23248, l. 1)

1554 m. rugpjūčio 4 d. (*LMAVB RS*, f. 151, b. 1239, l. 4)

k. Matfėjus Bogdanovičius Oginskis

1555 m. balandžio 4 d. (*LVVA*, f. 673, apr. 4, K. 19, l. nr. 136, l. 1, 2)

k. Vladislovas Andrejevičius Zbaraskis

[po 1555 m. balandžio 4 d. – prieš 1558 m. gegužės 2 d.]¹⁹⁹⁰ (*LMAVB RS*, f. 16, b. 71, l. 63–63v)

Mikalojus Jakubovičius Kotelas

1556 m. birželio 23 d. (*LM 251*, dok. nr. 9, p. 34)

k. Pavelas Jurjevičius Sokolinskis [pakartotinai]

1556 m. gruodžio 25 d. (*LMAVB RS*, f. 16, b. 35, l. 19)

1562 m. spalio 3 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 263, l. 100)

Ivanas Sneporodas

1565 m. lapkričio 24 d. (*LVIA*, f. 1282, ap. 1, b. 10228, l. 1v)

Grigorijus Kostia

1568 m. birželio 16 d. (*LVIA*, f. 1177, ap. 1, b. 3272, l. 9, 10)

Ivanas Boboedas

1571 m. vasario 4 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23278, l. 6, 6v, 8v, 9)

1572 m. kovo 23 d. (*ИИОМ*, вып. 31: Акты Витебскаго земскаго суда 1601 г., док. № 15, с. 67)

Bogdanas Ždanovičius Januškovskis

1574 m. balandžio 19 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23282, l. 1)

1575 m. lapkričio 14 d. (*LVIA*, f. 599, ap. 1, b. 97, l. 198, 200v)

Ivanas Boboedas [pakartotinai]

1577 m. birželio 14 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23291, l. 1)

Bogdanas Ždanovičius Januškovskis [pakartotinai]

1578 m. rugsėjo 9 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23287, l. 3)

1583 m. gegužės 13 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23321, l. 1)

¹⁹⁹⁰ Apytiksliai datuoti galima pagal laiką, kuomet Vitebsko vaivada tapo kunigaikštis Steponas Andrejevičius Zbaraskis (nuo 1555 m. kovo) ir pagal vėlesnių laikų paminėjimą (datą žr. *LMAVB RS*, f. 16, b. 71, l. 60). Tiesa, Vladislovas Andrejevičius Zbaraskis Vitebsko pavaivadžiu turėjo tapti vėliau nei Matfėjus Bogdanovičius Oginskis, kadangi pastarasis buvo ankstesnio Vitebsko vaivados Grigorijaus Aleksandrovičiaus Chodkevičiaus paskirtas pavaivadis.

Vitebsko pavieta vazniai

Ofanasas Ivanovičius Mazalovskis

1571 m. gegužės 23 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23279, l. 1)

1590 m. rugsėjo 12 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16848, l. 4v)

Zenka Sovostjanovičius Šapka

1571 m. vasario 4 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23278, l. 6–6v)

1591 m. spalio 9 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16867, l. 1)

Fiodoras Andrejevičius Ovdejevskis

1576 m. balandžio 28 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23287, l. 1)

1583 m. sausio 3 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16848, l. 2)

Jackus Fiodorovičius

1577 m. birželio 14 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23291, l. 1)

Vitebsko pavieta žemės teismo pateisėjai

Timofejus Gurka

1567 m. sausio 24 d. (*LVIA*, f. 1282, ap. 1, b. 10228, l. 5)

[ne vėliau kaip iki 1574 m.]¹⁹⁹¹

Vasilijus Grigorjevičius Gurka

1575 m. balandžio 26 d. (*LVIA*, f. 1177, ap. 1, b. 3191, l. 35v, 38v, 43)

1581 m. (Vilimas D., 2006, p. 150)

Vitebsko pavieta žemės teismo raštininkai

Vasilijus Bogdanovičius

1567 m. kovo 15 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16832, l. 9, 11)

1581 m. (Vilimas D., 2006, p. 150)

¹⁹⁹¹ Timofejus Gurka Vitebsko pavieta žemės teismo pateisėju buvo ne vėliau kaip iki 1574 m., kadangi tais metais vyko naujo pateisėjo rinkimai (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 58, l. 94v).

Vitebsko pavieto žemės teismo teisėjai

Ivanas Ščolka

1566 m. (Vilimas D., 2006, p. 149)

Ivanas Boguševičius Romeika

1566 m. rugpjūčio 26 d. (*LM 47*, dok. nr. 79, p. 67)

1592 m. (Vilimas D., 2006, p. 149)

1592 m. gegužės 15 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 76, l. 222)

Vitebsko pilies paraštininkiai

Zanka Jakimovičius

1568 m. birželio 16 d. (*LVIA*, f. 1177, ap. 1, b. 3272, l. 10)

Pavelas Vainilovičius

1571 m. rugpjūčio 16–20 d. (*LMAVB RS*, f. 264, b. 1129, l. 4v, 7v)

Vitebsko pilies raštininkai ir rašovai

Fiodoras Fursas – raštininkas / rašovas

1555 m. birželio 7 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23252, l. 2)

1564 m. rugsėjo 20 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16832, l. 3v)

Kasperas Mikolajevičius – raštininkas / rašovas

1567 m. sausio 24 d. (*LVIA*, f. 1282, ap. 1, b. 10228, l. 4)

Pavelas Vainilovičius – raštininkas

1568 m. birželio 16 d. (*LVIA*, f. 1177, ap. 1, b. 3272, l. 10)

1569 m. rugpjūčio 25 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16836, l. 2; *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 48, l. 389)

Vaclovas Lopatinskis – raštininkas

1571 m. rugpjūčio 16–20 d. (*LMAVB RS*, f. 264, b. 1129, l. 4v, 7v)

Pavelas Vainilovičius – raštininkas [pakartotinai]

1571 m. lapkričio 10–11 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23330, l. 1v; ten pat, f. 264, b. 1130, l. 1)

Andrejus Jaroševičius Osipovskis – raštininkas

1574 m. rugsėjo 15 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16840, l. 1v)

1577 m. spalio 5 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16844, l. 3v)

Jonas Kuzminskis Ivanovičius – raštininkas

1578 m. balandžio 13 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23295, l. 1)

Andrejus Jaroševičius Osipovskis – raštininkas [pakartotinai]

1578 m. rugsėjo 9 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23287, l. 3)

1580 m. birželio 4 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23309, l. 1v)

Vitebsko pilies teismo teisėjai

Albrechtas Aleksandrovičius Vilčekas

1571 m. vasario 6 d. (*LMAVB RS*, f. 256, b. 1845, l. 1; ten pat, b. 1872, l. 1)

1575 m. balandžio 26 d. (*LVIA*, f. 1177, ap. 1, b. 3191, l. 34, 36, 37v, 39, 41, 43)

† **1575 m. balandžio 29 d.** (*LVIA*, f. 1177, ap. 1, b. 3191, l. 37)

Vasilijus Stefanovičius Liuboščanskis

1575 m. lapkričio 14 d. (*LVIA*, f. 599, ap. 1, b. 97, l. 198, 200v)

1577 m. spalio 4 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16844, l. 3)

Vitebsko pilininkai

Ivaška

[apie 1440–1450 m.]¹⁹⁹² (*LM 3*, p. 34¹⁹⁹³)

¹⁹⁹² Apytiksliai datuojama pagal Saviščevas E., 2008, Priedas nr. 2, p. 149.

¹⁹⁹³ Čia esančiame įrašė fiksuojamas Vitebsko pilininko pareigybės suteikimas Ivaškai.

Gerasimas

[apie XV a. aštuntą – devintą dešimtmetį] (*LM 4*, dok. nr. 61, p. 109)

Mitia Romeikovičius

1496 m. birželio 28 d. (*LM 6*, dok. nr. 152, p. 127)

Senka Daškovičius

1522 m. birželio 12 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16889, l. 1)

1523 m. gruodžio 24 d. (*LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 4375, l. 7v)

A 1524 m. birželio 26 d. (*LM 12*, dok. nr. 349, p. 307)

Romanas Gerasimovičius

S 1524 m. birželio 26 d. (*LM 12*, dok. nr. 349, p. 307)

1547 m. rugpjūčio 17 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16818, l. 1)

Gurka Aleknavičius

1549 m. liepos 7 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 63)

1551 m. liepos 10 d. (*LVIA*, f. 1177, ap. 1, b. 3271, l. 7v)

Petras Timofejevičius Kisielius

1555 m. sausio 13 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23254, l. 1)

1582 m. rugpjūčio 8 d. (*VUB RS*, f. 67, b. 1330, l. 1)

† **1583 m. rugpjūčio 1 d.** (*ИИОМ*, вып. 21, док. № 86, с. 258)

Vitebsko raktininkai

Ivaška Daškovičius

[apie XV a. aštuntą – devintą dešimtmetį] (*LM 4*, dok. nr. 61, p. 109)

Gurka Aleknavičius

1523 m. gruodžio 24 d. (*LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 4375, l. 7v)

Grigorijus Ivaškovičius

S 1524 m. liepos 1 d. (*LM 12*, dok. nr. 354, p. 309)

Grigorijus Olferjevičius

1530 m. rugpjūčio 2 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 12, с. 12)

1532 m. balandžio 22 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 104, 106, с. 74, 75)

Gurka Aleknavičius [pakartotinai]

1532 m. gegužės 27 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 109, с. 77)

1537 m. vasario 1 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 212, с. 357)

Hlebas Vasiljevičius Šapka

1537 m. balandžio 14/15 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 24, с. 82)

Ivanas Jackovičius Zelepuga

1538 m. rugpjūčio 23 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 62, с. 124)

1540 m. rugpjūčio 24 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 204, 205, с. 349, 351)

Kostia Kuzminičius Kosovas

1551 m. birželio 24 d. (*LVVA*, f. 673, ap. 4, K. 19, l. nr. 126, l. 1)

1551 m. liepos 17 d. (*LVIA*, f. 1177, ap. 1, b. 3271, l. 5)

Andrejus Vrocenskis

1554 m. sausio 28 d. (*LVIA*, f. 1282, ap. 1, b. 10227, l. 1v)

Kostia Kuzminičius Kosovas [pakartotinai?]

[po 1554 m. sausio 28 d.? – prieš 1556 m. kovo 25 d.]¹⁹⁹⁴

† **1556 m. kovo 25 d.** (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 27)

Dovydas Ivanovičius Zelepuga

S [1555 m. kovas – prieš 1556 m. kovo 25 d.]¹⁹⁹⁵ (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 27–27v)

¹⁹⁹⁴ *LVIA*, MKF-2, knygoje nr. 38, l. 27 minima, kad Vitebsko raktininko pareigas prieš Dovydą Ivanovičių Zelepugą ėjo Kostia Kuzminičius Kosovas. Tai leidžia teigti, kad Kosovas šias pareigas ėjo ne tik 1551 m. birželio 24 d. – liepos 17 d., bet ir po 1554 m. sausio 28 d., t. y. vėliau nei Andrejus Vrocenskis. Šaltinių duomenys nerodo, kad Kosovas ir Vrocenskis būtų dalijęsi Vitebsko raktininko pareigomis. Todėl labiau tikėtina, kad Kosovas šias pareigas buvo gavęs ne viena, o du kartus (prieš 1551 m. birželio 24 d. ir po 1554 m. sausio 28 d.).

¹⁹⁹⁵ Iš *LVIA*, MKF-2, knygoje nr. 38, l. 27–27v įrašyto dokumento, datuojamo 1556 m. kovo 25 d., sužinome, kad Dovydui Ivanovičiui Zelepugai Vitebsko raktininko pareigybę jau

P 1556 m. kovo 25 d. (LVIA, MKF-2, knyga nr. 38, l. 27–27v)

1566 m. gruodžio 15 d. (LVIA, MKF-2, knyga nr. 265, l. 67)

Vitebsko tiltininkai

Vaitiekus Prūsas

[1539 m. sausio 12 d. arba 1540 m. sausio 11/12 d.] (*Судебная книга. 1533–1540, док. № 156, с. 278*)

1539 m. [birželio 20/27 d. arba liepos 24/25 d.] (*Судебная книга. 1533–1540, док. № 143, с. 250*)

Kmita Ivanovičius Zelepuga

1559 m. vasario 20 d. (*Тастаменты, док. № 34, с. 185*)

Ivanas Boguševičius Romeika

1563 m. spalio 7 d. (*LMAVB RS, f. 43, b. 16834, l. 1*)

Bogdanas Romanovičius Gerasimovičius

1568 m. gegužės 20 d. (*LMAVB RS, f. 43, b. 16832, l. 1*)

1582 m. vasario 21 d. (*LMAVB RS, f. 43, b. 23280, l. 1v*)

Vitebsko vaiskiai

Martynas Daniljevičius Kurčas

S 1570 m. liepos 16 d. (LVIA, MKF-2, knyga nr. 48, l. 397v–398)

1585 m. birželio 27 d. (*LMAVB RS, f. 151, b. 1509, l. 1, 2*)

Vitebsko vėliavininkai

Romanas Gerasimovičius

S 1524 m. birželio 26 d. (*LM 12, dok. nr. 349, p. 307*)

anksčiau buvo suteikęs Vitebsko vaivada kunigaikštis Steponas Andrejevičius Zbaraskis. Jis Vitebsko vaivada tapo 1555 m. kovą. Todėl Zelepugos paskyrimą Vitebsko raktininku galime apytiksliai datuoti 1555 m. kovu – prieš 1556 m. kovo 25 d.

1544 m. liepos 15 d. (*LMAVB RS*, f. 16, b. 31, l. 11)

Gurka Aleknavičius

1549 m. liepos 7 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 63)

1556 m. (*Popisy wojskowe*, nr 29, s. 105)

Fiodoras Daniljevičius

1558 m. kovo 18 d. (*LVIA*, f. 599, ap. 1, b. 259, l. 1)

A 1580 m. gegužės 27 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 66, l. 85v–86)

Vitebsko vietininkai ir vaivados

Fiodoras Vesna

[ne anksčiau kaip 1392 m. pavasarį – apie 1393 m. pradžią]¹⁹⁹⁶ (*ИСПЛ*, т. 17, с. 94, 167, 202, 276, 325–326, 387, 451, 514; *ИСПЛ*, т. 32, с. 72, 147; *ИСПЛ*, т. 35, с. 71, 89, 101, 137, 159, 185, 206, 227–228)

Rumbaudas Valmantaitis

1422 m. rugsėjo 27 d. (*Dokumenty pokoju melneńskiego*, s. 11; *LUB*, Bd. 5, H. 1, dok. nr. 2637, s. 888)

k. Vasilijus Semionovičius Druckis

1431 m. balandžio 29 d. (*Skarbiec diplomatów*, t. 2, dok. nr. 1542, s. 118)

1432 m. gruodžio 9 d. (*LUB*, Bd. 8, dok. nr. 645, s. 378; *SRP*, Bd. 3, s. 498)

Michailas Georgijevičius

1433 m. kovo 22 d. (*Veterum scriptorum*, t. 8, s. 576)

Jonas Gojcevičius

1445 m. rugsėjis, [tarp 15 ir 20 d.] (*LUB*, Bd. 10, dok. nr. 170, s. 108)

1452 m. sausio 3 d. (*LM 22*, dok. nr. 3.1, p. 14)

¹⁹⁹⁶ Lietuvos metraščiuose teigiama, kad Jogaila po savo motinos Julijonos mirties pavedė Vitebską valdyti savo sakalininkui Fiodorui Vesnai. Voskresenijos metraštyje Julijonos mirtis datuojama 1392 m. pavasariu (*ИСПЛ*, т. 8, с. 62). Jei ši data teisinga, Vitebskas Fiodorui Vesnai turėjo būti patikėtas tuo pačiu metu arba šiek tiek vėliau. Netrukus po to, kaip teigiama Lietuvos metraščiuose, jis buvo nužudytas Švitrigailos. Jaroslavo Nikodemo tyrimai leidžia teigti, kad tai įvyko maždaug 1393 m. pradžioje (Nikodem J., 2001, s. 18; Nikodem J., 2009, s. 15).

Načkus Ginvilaitis

1452 m. balandžio 23 d. (*KDKW*, t. 1, z. 1, dok. nr. 208, s. 236)

Jonas Gojcevičius [pakartotinai]

1459 m. balandžio 24 d. (*Polechow S.*, 2016, s. 298)

Mikalojus Nemiraitis

1466 m. birželio 26 d. (*РЛА*, док. № 251, с. 204)

1471 m. liepos 6 d. (*Полоцкие грамоты (2015)*, т. 1, док. № 200, с. 323)

Jonas Chodkevičius

1473 m. sausio 9 d. (*ИЮМ*, вып. 21, док. № 123, с. 413)

1477 m. vasario 27 d. (*Archiwum ksiązqt*, t. 1, dok. nr. 79, s. 75)

Jonas Iljiničius

1482 m. birželio 26 d. (*OPCPPM*, с. 111)

1483 m. balandžio 17 d. (*LM 4*, dok. nr. 62, p. 110)

k. Ivanas Jurjevičius Zaslavskis

1486 m. sausio 9 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 67, с. 44)

k. Fiodoras Ivanovičius Zaslavskis

1492 m. gegužės 18 d. (*Сб. РИО*, т. 35: ПДС, т. 1, док. № 16, с. 67)

k. Michailas Ivanovičius Zaslavskis

1494 m. balandžio 6 d. (*LM 5*, dok. nr. 29, p. 50)

1495 m. birželio 24 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23207, l. 1; ten pat, b. 23208, l. 1)

Stanislovas Hlebavičius

1495 m. liepos 24 d. (*LM 5*, dok. nr. 101, p. 81)

1501 m. kovo 18 d. (*LM 6*, dok. nr. 360, p. 231)

Jurgis Hlebavičius

1503 m. liepos 14 d. (*LM 227*, dok. nr. 346, p. 164)

1508 m. rugpjūčio 22 d. (*LM 8*, dok. nr. 351, p. 275)

Ivanas Semionovičius Sapiega

1508 m. rugpjūčio 26 d. (*LM 20*, dok. nr. 151, p. 221)

1513 m. rugsėjo 5 d. (*LM 7*, dok. nr. 140, p. 283)

Jonušas Stanislovaitis Kostevičius

1513 m. gruodžio 9 d. (*LM 9*, dok. nr. 89, p. 118)

→ **1520 m. liepos 10 d.** paskirtas Palenkės vaivada (Maroszek J., Tęgowski J., 2010, s. 32–33)

Ivanas Bogdanovičius Sapiega

1521 m., [tarp vasario ir balandžio] (*LM 10*, dok. nr. 55, p. 67)

1528 m. spalio 29 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23223, l. 2)

Jonas Jurgaitis Hlebavičius

1528 m. gruodžio 14 d. (*Archiwum ksiąząt*, t. 3, dok. nr. 355, s. 339)

→ **1532 m. lapkričio 11/20 d.** paskirtas Polocko vaivada (*LM 15*, dok. nr. 119, p. 150–151; *LM 17*, dok. nr. 282, p. 282¹⁹⁹⁷)

Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka

S 1532 m. lapkričio 10 d. (*LM 17*, dok. nr. 276, p. 276–277)

1542 m. gegužės 12 d. (*LM 225*, dok. nr. 123, p. 96)

→ **1542 m. gegužės 5 d. / [mėnesio pabaigoje]** paskirtas Žemaitijos seniūnu (*Urzędnicy*, t. 3, s. 265)

Jurgis Vaitiekaitis Nosilovskis

S 1542 m. gegužės 24 d. (*MBKJI 28*, дак. № 102, c. 146)

1544 m. rugpjūčio 24 d. (*BN*, akc. 13862)

† **1544 m. spalio 11 d.** (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 77v)

Stanislovas Petraitis Kiška

S 1544 m., [spalio pradžioje?]¹⁹⁹⁸ (*Kronika Macieja Strykowskiego*, t. II, s. 400; *IIСPJI*, t. 35, c. 237–238)

¹⁹⁹⁷ *LM 15*, dok. nr. 119, p. 150–151 ir *LM 17*, dok. nr. 282, p. 282 pateikiami privilegijos, kuria Vitebsko vaivada Jonui Jurgaičiui Hlebavičiui suteikiama Polocko vaivados pareigybė, nuorašai. Abiejų nuorašų tekstologinės skirtybės nedidelės, tačiau skiriasi privilegijos datavimas. *LM 15* nurodoma lapkričio 11 d. data, o *LM 17* – lapkričio 20 d. data. Labiau tikėtina lapkričio 11 d. data, kadangi Jonas Jurgaitis Hlebavičius kaip Polocko vaivada minimas kitame dokumente, datuojamame tą pačią dieną (*LM 17*, dok. nr. 279, p. 279). Taip pat gali būti, kad ta pati privilegija buvo išduota du kartus skirtingomis dienomis.

1544 m. spalio 15 d. (*AGAD*, z. 354, dz. X, Papiery Kiszaków, sygn. 400, s. 1)

1554 m. gruodžio 18 d. (*LM 249*, dok. nr. 40, p. 76)

† **1554 m. gruodžio 30 d.** (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 180–180v)

Grigalius Aleksandraitis Chodkevičius

1554 m. gruodžio 16 d. (*Книга посольская 1*, док. № 69, с. 107)

1555 m. balandžio 4 d. (*LVVA*, f. 673, apr. 4, K. 19, l. nr. 136, l. 1, 2)

→ **1555 m. [kova / balandį]**¹⁹⁹⁹ paskirtas Kijevo vaivada

k. Steponas Andrejevičius Zbaraskis

1555 m. kovo 28 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 247, l. 269v)

→ **1564 m. rugsėjo 20 d.** paskirtas Trakų kaštelionu (*Urzędnicy*, t. 2, s. 125)

Stanislovas Mikalojaitis Pacas

1563 m. liepos 14 d. (*AGAD*, z. 351, sygn. C–1, s. 306)

S 1566 m. kovo 17 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 258, l. 181–182, 183v–185v)

1586 m. birželio 23 d. (*LMAVB RS*, f. 16, b. 77, l. 118)

† **1588 m. spalio 10 d.** (Wolff J., 1885b, s. 87)

¹⁹⁹⁸ Motiejus Strykowski kronikoje ir Jevreinovo metraštyje minima, kad 1544 m. Brastos seimo metu, po stačiatikių švenčiamos Pokrovo dienos (pagal Julijaus kalendorių švenčiama spalio 1 d.) LDK didikams buvo suteiktos įvairios pareigybės. Tuo metu Stanislovas Petraitis Kiška gavo Vitebsko vaivados pareigybę. Jo pirmtakas Jurgis Vaitiekaitis Nosilovskis 1544 m. spalio 11 d. minimas kaip velionis (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 35, l. 77v), o pats Kiška kaip Vitebsko vaivada minimas spalio 15 d. (*AGAD*, z. 354, dz. X, Papiery Kiszaków, sygn. 400, s. 1). Tai leidžia teigti, kad Kiška Vitebsko vaivada tapo visai netrukus po Pokrovo šventės, veikiausiai spalio pradžioje.

¹⁹⁹⁹ Tikslus laikas, kuomet Grigalius Aleksandraitis Chodkevičius nustojo buvęs Vitebsko vaivada ir tapo Kijevo vaivada, nežinomas. *Urzędnicy Rzeczypospolitej*, t. 3, z. 4, s. 67 šis Chodkevičiaus pareigų pokytis datuojamas tik 1555 m., nenurodant mėnesio ir dienos. 1555 m. kovo – balandžio pradžioje jis dažniausiai minimas kaip Vitebsko vaivada. Mums žinomi tokie Chodkevičiaus paminėjimai, datuojami kovo 5 d. (*LMAVB RS*, f. 2, b. 47, l. 1), 20 d. (*AGAD*, z. 1, sygn. 7715; 7716), 26 d. (*AGAD*, z. 1, sygn. 7716), 29 d. (*AGAD*, z. 351, sygn. B–26/106, l. 16–18v), balandžio 4 d. (*LVVA*, f. 673, apr. 4, K. 19, l. nr. 136, l. 1, 2). Tačiau viename dokumente, datuojamame 1555 m. kovo 17 d., Chodkevičius minimas kaip Kijevo vaivada (*ИИАБ*, ф. 147, воп. 2, спр. 178, арк. 435 (prieiga internete: <http://niab.by/images/147-2-178-435.jpg>, [žiūrėta 2019 m. balandžio 5 d.]). Be to, kaip Vitebsko vaivada nuo 1555 m. kovo 28 d. minimas kunigaikštis Steponas Andrejevičius Zbaraskis (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 247, l. 269v). Todėl Grigaliaus Aleksandraičio Chodkevičiaus tapimą Kijevo vaivada galima datuoti tik apytiksliai, 1555 m. kovo – balandžiu.

b) Oršos pavieto pareigūnai

Borisovo pilies valdytojai

Mikalojus Radvila Rudasis

1566 m. kovo 16 d. (*LM 51*, dok. nr. 2, 4, p. 30, 32)

1577 m. kovo 12 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 13662, l. 1, 3)

Kristupas Radvila Perkūnas

1578 m. birželis, [12 d.?]²⁰⁰⁰ (*MBKЛ 272*, дак. № 34, с. 123)

1588 m. vasario 27 d. (*LMAVB RS*, f. 273, b. 2831, l. 2)

Dubrovnos pilies(?) valdytojai²⁰⁰¹

k. Timofejus Vladimirovičius Masalskis

[prieš 1487 m. spalį] (*Сб. РИО*, т. 35: *ПДС*, т. 1, док. № 1, с. 3)

1488 m. vasario 20 d. (*Сб. РИО*, т. 35: *ПДС*, т. 1, док. № 4, с. 14)

Kopysės pilies valdytojai

Vojeckis

1565 m. rugpjūčio 5 d. (*Сб. РИО*, т. 71: *ПДС*, т. 3, док. № 13, с. 302)

Liubošanų valsčiaus valdytojai

Mikalojus Vaitiekaitis Jasinskis

1565 m. spalio 8 d. (*LMAVB RS*, f. 256, b. 1837, l. 1)

P 1570 m. kovo 4 d. (*LM 51*, dok. nr. 172, p. 251–253)

1579 m. rugpjūčio 25 d. (*АБК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 164, с. 339)

²⁰⁰⁰ Dėl datavimo žr. *MBKЛ 272*, дак. № 34, с. 123, 3-ią nuorodą.

²⁰⁰¹ Iki XVI a. pradžios galbūt buvo ne Dubrovnos pilies, o dvaro ar valsčiaus valdytojai.

Mogiljavo miesto šimtininkai

Ždanas Bogdanovičius

1575 m. kovo 7 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 807, с. 263)

Mackus Jakovlevičius Golutvinas

1575 m. spalio 3 d. (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 54, с. 50)

Mogiljavo miesto vaitai

Bogdanas Onaniničius

[prieš 1575 m. kovo 16 d.] (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 39, с. 36)

1576 m. gegužės 7 d. (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 26, с. 23)

Mogiljavo miesto vaito pavaduotojai

Antonas Daškovičius

[apie 1575–1576 m.]²⁰⁰² (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 5, с. 9)

Mogiljavo pilies paraštininkiai

Pavelas Virovskis

[apie 1575–1578 m.]²⁰⁰³ (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 41, с. 17–18)

Stanislovas Mloževskis

²⁰⁰² Apytiksliai datuoti galima pagal laiką, kuomet Bogdanas Onaniničius šaltiniuose minimas kaip Mogiljavo miesto vaitas.

²⁰⁰³ Apytiksliai datuoti galima pagal laiką, kuomet Francas Bartoševičius Žukas šaltiniuose minimas kaip Mogiljavo pilies raštininkas.

1575 m. gruodžio 13 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 166, с. 77)

Pavelas Chojeckis

1576 m. sausio 8 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 776, с. 251)

Stanislovas Mloževskis [pakartotinai]

1576 m. lapkričio 1 d. (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 54, с. 51)

Jonas Soleckis

1577 m. sausio 25 d. (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 4, с. 9)

Pavelas Chojeckis [pakartotinai]

1577 m. vasario 2 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 775, с. 249)

1578 m. rugsėjo 3 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 162, с. 56)

Mogiliavo pilies raštininkai ir rašovai

Aleksandras Žinevičius – raštininkas

1568 m. sausio 28 d. (*LVIA*, МКФ-2, knyga nr. 266, l. 258v, 259)

1568 m. birželio 26 d. (*LVIA*, МКФ-2, knyga nr. 266, l. 320v)

Francas Bartoševičius Žukas – raštininkas

1573 m. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 117, с. 44)

Martynas Maleška Rynevskis – rašovas

1575 m. kovo 16 d. (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 39, с. 37)

Francas Bartoševičius Žukas – raštininkas [pakartotinai?²⁰⁰⁴]

1575 m. gruodžio 13 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 166, с. 77)

1578 m. spalio 25 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 292, с. 98, 99)

1579 m. rugpjūčio 13 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 129, с. 327)

Vasilijus Pronka – raštininkas

1579 m. sausio 5 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 601, с. 196–197)

1579 m. kovo 4 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 601, с. 196, 197)

Mogiliavo pilies valdytojai

Ostafijus Bagdonaitis Valavičius

1555 m. sausio 12 d. (*МБКЛ 43*, дак. № 6, с. 51)

1566 m. rugsėjo 14 d. (*LM 530*, dok. nr. 46, p. 44)

Grigalius Aleksandraitis Chodkevičius

1567 m. kovo 7 d. (*L VIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 155)

1572 m. balandžio 20 d. (*LM 51*, dok. nr. 210, p. 295)

Andrius Grigalaitis Chodkevičius

S 1572 m., [po balandžio 20 d. – prieš lapkričio 9 d.] (*L VIA*, MKF-2, knyga nr. 56, l. 62²⁰⁰⁵)

P 1574 m.²⁰⁰⁶ (*L VIA*, MKF-2, knyga nr. 56, l. 62)

²⁰⁰⁴ Tikėtina, kad Francas Bartoševičius Žukas Mogiliavo pilies raštininko pareigas 1573–1578 m. ėjo be pertraukų, o Mogiliavo pilies rašovas Martynas Maleška Rynevskis buvo jam pavaldus.

²⁰⁰⁵ Čia minima, kad Grigalius Aleksandraitis Chodkevičius prieš pat mirtį perleido Mogiliavą savo sūnui Andriui Grigalaičiui Chodkevičiui. Tai turėjo įvykti po 1572 m. balandžio 20 d., kuomet Grigalius Aleksandraitis paskutinį kartą minimas kaip Mogiliavo pilies valdytojas, bet ne vėliau kaip tų pačių metų lapkričio 9 d., kuomet Grigalius Aleksandraitis mirė (dėl jo mirties datos žr. Jučas M., Matulevičius A., 2003, p. 79).

²⁰⁰⁶ Paminėjimas sietinas su ATR valdovo Henriko Valua valdymu 1574 m.

† **1576 m. rugpjūčio 6 d.** (*L VIA*, MKF-2, knyga nr. 56, l. 62)

Aleksandras Grigalaitis Chodkevičius

1576 m. sausio 8 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 776, с. 250)

S 1576 m. rugpjūčio 6 d. (*L VIA*, MKF-2, knyga nr. 56, l. 61v–62v)

1577 m. vasario 2 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 775, с. 249)

† **1578 m. spalio 25 d.** (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 292, с. 99)

Andrejus Ivanovičius Obrinskis

1578 m. gruodžio 23 d. (*L VIA*, f. 599, ap. 1, b. 230, l. 48)

1579 m. balandžio 16 d. (*MBKLI 272*, дак. № 89, с. 221)

1579 m. liepos 10 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 38, с. 303–304)

k. Kotryna Sluckienė, Jurijus, Semionas ir Aleksandras Jurjevičiai Sluckiai

1579 m. liepos 10 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 38, с. 303)

1579 m. spalio 5 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 311, с. 380)

Mogiliavo pilies valdytojų pavaduotojai

Martynas Stravinskis

1565 m. lapkričio 16 d. (*LM 264*, dok. nr. 42, p. 98)

Bartošas Žukas

1567 m. birželio 21 d. (*ИИОМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 82, с. 73)

1568 m. birželio 26 d. (*L VIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 320, 320v)

Steponas Jakimovičius

1573 m. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 117, с. 44)

1575 m. liepos 16 d. (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 26, с. 22)

Dmitras Vasiljevičius

1575 m. gruodžio 13 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 166, с. 76)

1577 m. rugpjūčio 31 d. (*АБК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 775, с. 248)

Ivanas Fiodorovičius Podbipeta – Dmitro Vasiljevičiaus pavaduotojas²⁰⁰⁷

1577 m. sausio 25 d. (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 4, с. 8)

1577 m. vasario 4 d. (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 96, с. 86)

Poznanskis

1578 m. balandžio 12 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 275, с. 136)

Andrejus Darovskis

1579 m. liepos 24 d. (*АБК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 38, с. 302)

1579 m. rugpjūčio 25 d. (*АБК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 163, с. 338)

1579 m. spalio 5 d. (*АБК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 311, с. 380)

Mogiliavo pilininkai

Marekas Levkovičius Darovskis

²⁰⁰⁷ Ši gyšį patvirtina paminėjimas, esantis *ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 168, с. 78: „пан Иван Федорович на месту пана Дмитра Василевича подстаростего Могилевского zostавеный“. Šis paminėjimas datuojamas 1578 m. kovo 10 d., tačiau veikiausiai atspindi anksčiau susiklosčiusią situaciją, kuomet Ivanas Fiodorovičius Podbipeta neabejotinai ėjo Mogiliavo pilies valdytojo pavaduotojo pareigas.

[apie 1578–1579 m.]²⁰⁰⁸ (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 515, с. 437)

1579 m. lapkričio 24 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 515, с. 437)

Oršos miesto vaitai

Jakovas Suvorovičius

1548 m. balandžio 12 d. (*LM 234*, dok. nr. 120, p. 155)

1550 m. gegužės 6 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 237, l. 521v)

Michailas Ivanovičius Mylnikovas

1559 m. vasario 1 d. (*АЮЗР*, т. 1, док. № 181, с. 212)

1562 m. liepos 30 d. (*МБКЛ 44*, дак. № 48, с. 60)

Steponas Karpovičius

1568 m. lapkričio 4 d. (*LM 531*, dok. nr. 115, p. 122)

1573 m. birželio 20 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 1107, с. 610)

Vasilijus

1575 m. rugpjūtis (*ПИБЕ*, т. 7, с. 42)

Oršos miesto vaito padėjėjai

Tarasas Michailovičius

1559 m. vasario 1 d. (*АЮЗР*, т. 1, док. № 181, с. 212)

Petras Andrejevičius Gomzinas

1559 m. vasario 1 d. (*АЮЗР*, т. 1, док. № 181, с. 212)

Tinka Kuzminičius

1559 m. vasario 1 d. (*АЮЗР*, т. 1, док. № 181, с. 212)

²⁰⁰⁸ Аpyткслиаи датуојама пагал лаіка, куоmet Mогiliaво пilies valdytoju buvo Andrejus Ivanovičius Obrinskis.

Petras Kozlovas

1559 m. vasario 1 d. (*AIO3P*, т. 1, док. № 181, с. 212)

Timoška Kotovičius

1559 m. vasario 1 d. (*AIO3P*, т. 1, док. № 181, с. 212)

Mitka Lamanovičius

1559 m. vasario 1 d. (*AIO3P*, т. 1, док. № 181, с. 212)

Oršos pakamariai

Vaina Boguševičius

[prieš 1567 m. balandžio 16 d.] (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 168v–169)

At 1567 m. balandžio 16 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 168v–169)

Grigorijus Jackovičius Podberezkis

S 1567 m. balandžio 16 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 168v–169)

1583 m. lapkričio 13 d. (*LMAVB RS*, f. 16, b. 76, l. 97)

Oršos pavieto maršalkos

k. Pavelas Jurjevičius Sokolinskis

S 1569 m. rugsėjo 6 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 48, l. 340)

k. Timofejus Jurjevičius Sokolinskis

S 1578 m. vasario 26 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 59, l. 73v)

Oršos pavieto vazniai

Pavelas Tiškovičius Šapka

1570 m. rugpjūčio 22 d. (*LMAVB RS*, f. 264, b. 1127, l. 1)

Grigorijus Lišnevičius

1575 m. gegužės 11 d. (*LMAVB RS*, f. 16, b. 72, l. 138)

1584 m. rugpjūčio 30 d. (*LMAVB RS*, f. 16, b. 76, l. 158)

Andrejus Supronovičius Paškovskis

1575 m. spalio 25 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16842, l. 1v)

1578 m. rugpjūčio 11 d. (*ИЮМ*, вып. 7: Акты, извлеченные из книг Могилевского магистрата, с. 280)

Grigorijus Michailovičius Kobyliakas

1575 m. spalio 25 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16842, l. 1, 1v)

1590 m. gruodžio 11 d. (*LVA*, f. 1039, ap. 1, b. 8, l. 1)

Jovas Zacharjiničius

1577 m. balandžio 10 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 178, с. 62)

Oršos pavieto žemės teismo pateisėjai

Ivanas Fiodorovičius Podbipeta

S 1567 m. balandžio 15 d. (*LVA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 167–167v)

1585 m. (Vilimas D., 2006, p. 150)

Oršos pavieto žemės teismo raštininkai

k. Andrejus Andrejevičius Sokolinskis

S 1567 m. balandžio 15 d. (*LVA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 167v–168)

Andrejus Vasiljevičius Voropajus

1567 m. (Vilimas D., 2006, p. 151)

1592 m. (Vilimas D., 2006, p. 151)

Oršos pavieto žemės teismo teisėjai

k. Andrejus Andrejevičius Lukomskis

S 1567 m. balandžio 15 d. (*LVA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 168–168v)

k. Timofejus Jurjevičius Sokolinskis

1568 m. rugsėjo 2 d. (*LMAVB RS*, f. 16, b. 40, l. 16, 18)

1578 m. vasario 26 d. (*LVA*, MKF-2, knyga nr. 59, l. 73v)

Oršos pilies paraštininkiai

Mikalojus Branovskis

1577 m. balandžio 10 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 178, с. 62)

Oršos pilies raštininkai ir rašovas

Moisėjus Ivanovičius – raštininkas / rašovas

1559 m. balandžio 20 d. (*LMAVB RS*, f. 16, b. 71, l. 75v)

Jurijus Bornovikas – raštininkas

1570 m. rugpjūčio 22 d. (*LMAVB RS*, f. 264, b. 1127, l. 2)

Andrejus Fiodorovičius – raštininkas

1575 m. gegužės 11 d. (*LMAVB RS*, f. 16, b. 72, l. 138v)

1578 m. rugpjūčio 3 d. (*LVIA*, f. 1039, ap. 1, b. 2, l. 1v)

Oršos pilies teismo teisėjai

Steponas Grigorjevičius

[apie **1574–1575 m.**] (*MBKJI 272*, дак. № 83²⁰⁰⁹, с. 210)

Oršos pilies valdytojai

Jurgis Hlebavičius

1500 m. rugpjūtis (*AЮЗР*, т. 1, док. № 236, с. 299)

k. Fiodoras Ivanovičius Zaslavskis

1501 m. liepos 4 d. (*LM 6*, dok. nr. 427, p. 256)

1536 m. vasario 3 d. (*Сб. РИО*, т. 59: *ПДС*, т. 2, док. № 3, с. 16)

²⁰⁰⁹ Sprendžiant iš šio dokumento turinio, Steponas Grigorjevičius Oršos pilies teismo teisėju buvo po ATR valdovo Henriko Valua pabėgimo į Prancūziją prasidėjusio tarpvaldžio metu, t. y. 1574–1575 m.

1538 m. vasario 13 d. (*LM 20*, dok. nr. 94, p. 156)

k. Vasilijus Jurjevičius Druckis-Toločinskis

S 1538 m. vasario 13 d. (*LM 20*, dok. nr. 94, p. 156)

P 1539 m. balandžio 30 d. / gegužės 7 d.²⁰¹⁰ (*LM 20*, dok. nr. 182, p. 254; *LVIA*, MKF-2, knyga nr. 23, l. 96)

1547 m. kovo 23 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 31, l. 53v)

† **1547 m. balandžio 20 d.** (*AGAD*, z. 334, sygn. 295, s. 103, 105)

k. Andrejus Ivanovičius Babičius Druckis-Ozereckis

1548 m. sausio 29 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 233, l. 71)

1557 m. gruodžio 29 d. (*LM 249*, dok. nr. 37, p. 71)

Petras Dmitrijevičius Korsakas

S [po 1557 m. gruodžio 29 d.]²⁰¹¹ (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 45, l. 4)

1560 m. birželio 7 d. (*LM 37*, dok. nr. 388, p. 365)

† **1560 m. liepos 12 d.** (*ДМА*, т. 1, с. 123)

k. Andrejus Semionovičius Odincevičius

1560 m. liepos 12 d. (*ДМА*, т. 1, с. 123)

1566 m. rugpjūčio 21 d. (*LM 49*, dok. nr. 18, p. 17)

Filonas Semionovičius Kmita Černobylietis

1567 m. sausio 4 d. (*Сб. РИО*, т. 71: *ИДС*, т. 3, док. № 17, с. 433)

1586 m. spalio 20 d. (*LMAVB RS*, f. 18, b. 184/1, l. 26)

† **1587 m. lapkričio 29 d.** (*LMAVB RS*, f. 16, b. 16, l. 133)

²⁰¹⁰ *LM 20*, dok. nr. 182 ir *LVIA*, MKF-2, knygoje nr. 23, l. 96–96v pateikiami rašto, kuriuo kunigaikščiui Vasilijui Jurjevičiui Druckiui-Toločinskiui patvirtinta teisė laikyti Oršos pilį iki gyvenimo pabaigos, nuorašai. Abiejų nuorašų tekstologinės skirtybės nedidelės, tačiau skiriasi rašto datavimas. *LM 20* nurodoma balandžio 30 d. data, o *LVIA*, MKF-2, knygoje nr. 23 – gegužės 7 d. data. Gali būti, kad tas pats raštas buvo išduotas du kartus skirtingomis dienomis.

²⁰¹¹ *LVIA*, MKF-2, knygoje nr. 45, l. 4 įrašytas dokumentas neturi datos. Šiuo dokumentu Petriui Dmitrijevičiui Korsakui pavesta administruoti Oršos pilį mirus kunigaikščiui Andrejui Ivanovičiui Babičiui Druckiui-Ozereckiui. Pastarasis dar buvo gyvas 1557 m. gruodžio 29 d. (*LM 249*, dok. nr. 37, p. 71). Todėl aptariamas dokumentas turėjo pasirodyti vėliau.

Oršos pilies valdytojų pavaduotojai

k. Bogdanas Ivanovičius Zaslavskis

1529 m. liepa (Cб. *РНО*, т. 35: *ПДС*, т. 1, док. № 105, с. 786)

k. Fiodoras Michailovičius Višnioveckis

1532 m. vasaris (Cб. *РНО*, т. 35: *ПДС*, т. 1, док. № 111, с. 846)

Pavelas Choružij

1536 m. gegužės 8 d. (Cб. *РНО*, т. 59: *ПДС*, т. 2, док. № 4, с. 30)

Ivanas Fiodorovičius Podbipeta

[tarp 1538 m. ir 1548 m. balandžio 12 d.]²⁰¹² (*LM 234*, dok. nr. 120, p. 156)

Ščiasnas Voitechovas

1552 m. lapkričio 24 d. (Cб. *РНО*, т. 59: *ПДС*, т. 2, док. № 24, с. 362)

Bogušas Aleksejevičius Skolka

1559 m. balandžio 20 d. (*LMAVB RS*, f. 16, b. 71, l. 75)

1560 m. sausio 14 d. (Cб. *РНО*, т. 59: *ПДС*, т. 2, док. № 40, с. 598)

Vaina Plotnickis

1561 m. spalio 2 d. (*LM 249*, dok. nr. 163, p. 203)

Vaina Plotnickis [pakartotinai?²⁰¹³]

1566 m. gruodžio 13 d. (Cб. *РНО*, т. 71: *ПДС*, т. 3, док. № 17, с. 433)

²⁰¹² Remiantis *LM 234*, dok. nr. 120, p. 156 esančiu paminėjimu galima teigti, kad Ivanas Fiodorovičius Podbipeta Oršos pilį administravo su šios pilies valdytojų Vasilijaus Jurjevičiaus Druckio-Toločinskio ir Andrejaus Ivanovičiaus Babičiaus Druckio-Ozereckio žinia. Tai ir faktas, jog Podbipeta Oršos pilį administravo prieš pasirodant aptariamam dokumentui, nulėmė apytikrą paminėjimo datavimą.

²⁰¹³ Vainos Plotnickio kaip Oršos pilies valdytojo pavaduotojo pirmąjį paminėjimą 1561 m. spalio 2 d. ir antrąjį paminėjimą 1566 m. gruodžio 13 d. skiria ganėtinai ilgas laiko tarpas, todėl Plotnickis į šias pareigas veikiausiai buvo paskirtas kelis kartus. 1561 m. spalio 2 d. jis turėjo būti Oršos pilies valdytojo Andrejaus Semionovičiaus Odincevičiaus pavaduotoju, o ką pavadavo 1566 m. gruodžio 13 d. – neaišku, nes nežinome, kas tuo metu ėjo Oršos pilies valdytojo pareigas. Filonas Semionovičius Kmita Černobylietis kaip Oršos pilies valdytojas pradedamas minėti šiek tiek vėliau – nuo 1567 m. sausio.

Bogušas Aleksejevičius Skolka [pakartotinai]

[tarp 1567 m. ir 1571 m. gegužės 21 d.]²⁰¹⁴ (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 257, l. 5)

Petras Špilka Šatilovas

1567 m. kovo 28 d. (*Сб. РИО*, т. 71: ПДС, т. 3, док. № 18, с. 497)

Jonas Žemlia

1570 m. rugsėjo 12 d. (*Сб. РИО*, т. 71: ПДС, т. 3, док. № 24, с. 762)

Jurijus Ivanovičius Choružij

1575 m. gegužės 11 d. (*LMAVB RS*, f. 16, b. 72, l. 138)

1575 m. spalio 25 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16842, l. 1, 1v)

Ivanas Ivanovičius Sapiega

1577 m. balandžio 10 d. (*АБК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 178, с. 60)

Semionas Fiodorovičius Mertvecas – Ivano Ivanovičiaus Sapiegos pavaduotojas

1577 m. balandžio 10 d. (*АБК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 178, с. 60)

Leonas Ivanovičius Sapiega

1577 m. lapkričio 15 d. (*AGAD*, z. 334, sygn. 349, s. 19–20)

Vasilijus Motiejevičius Tiapinskis

1578 m. rugpjūčio 3 d. (*LVIA*, f. 1039, ap. 1, b. 2, l. 1)

1579 m. sausio 2 d. (*AGAD*, z. 354, dz. II/1, sygn. 3369, s. 1)

Jonas Iljiničius Golubas – Vasilijaus Motiejevičiaus Tiapinskio pavaduotojas

1578 m. rugpjūčio 3 d. (*LVIA*, f. 1039, ap. 1, b. 2, l. 1)

²⁰¹⁴ Аpyткслиаи датуоти галима пaгaл лaикa, кyмeт Oршoс пилис вaлдытoйу бyвo Филoнaс Семioнoвичиyс Кмитa Чeрнoбылeтис ир пaгaл дoкyмeнтo, ирaшытo *LVIA*, MKF-2, кнyгoжe нр. 257, л. 4v–5v, дaтa.

Oršos pilininkai

Romanas Michailovičius Buryj

1547 m. balandžio 20 d. (*AGAD*, z. 334, sygn. 295, s. 103, 105)

Bogušas Aleksejevičius Skolka

1555 m. lapkričio 13 d. (*Сб. РИО*, т. 59: *ПДС*, т. 2, док. № 31, с. 484)

Vaina Plotnickis

[tarp 1558 m. ir 1560 m. liepos 12 d.]²⁰¹⁵ (*LM 254*, dok. nr. 230, p. 259; *ДМА*, т. 1, с. 123)

1562 m. balandžio 17 d. (*LM 254*, dok. nr. 230, p. 259)

Vaina Plotnickis [pakartotinai]

1567 m. kovo 28 d. (*Сб. РИО*, т. 71: *ПДС*, т. 3, док. № 18, с. 497)

Oršos vėliavininkai

Bogušas Aleksejevičius Skolka

[apie 1567/68 m.]²⁰¹⁶ (*РИБ*, т. 33, отд. 1, ч. 3, Приложение 2, с. 1375)

1571 m. gegužės 21 d. (*L VIA*, MKF-2, knyga nr. 257, l. 4v, 5)

Smolnianų dvaro valdytojai

k. Semionas Bogdanovičius Odincevičius

1540 m. rugsėjo 14 d. (*AGAD*, z. 334, sygn. 296, s. 32)

1541 m. lapkričio 20 d. (*МВКЛ* 28, дак. № 7, с. 54)

1543 m. vasario 26 d. (*Archiwum książqt.*, t. 4, dok. nr. 272, s. 335)

²⁰¹⁵ Oršos pilininku Vaina Plotnickis buvo tuo metu, kai Oršos pilies valdytoju buvo Petras Dmitrijevičius Korsakas.

²⁰¹⁶ Аpyтiкслиаи датoујама пaгaл iрaшą, eсantį пpиeш ЛDK пaвиeтų вeлийaвинику сaрaшą (жp. *РИБ*, т. 33, отд. 1, ч. 3, Приложение 2, с. 1374).

c) Obolcų dvaro pareigūnai 1500–1543 m.

Obolcų dvaro valdytojai

Jurgis Hlebavičius

1500 m. rugpjūtis (*AIO3P*, т. 1, док. № 236, с. 299)

k. Fiodoras Ivanovičius Zaslavskis

1502 m. lapkričio 16 d. (*ABAK*, т. 13, док. № 5, с. 16)

1503 m. spalio 21 d. (*LM* 6, dok. nr. 33, p. 71)

Jurgis Hlebavičius [pakartotinai?²⁰¹⁷]

[tarp 1503 ir 1508 m.]²⁰¹⁸ (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 120, с. 89)

Jurijus Jaroslavovičius

[ne anksčiau kaip 1508 m.]²⁰¹⁹ (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 120, с. 89)

Ivanas Bogdanovičius Sapiega

[ne anksčiau kaip 1508 m.]²⁰²⁰ (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 120, с. 87, 90)

Mitia Ivanovičius

²⁰¹⁷ Sprendžiant pagal *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 120, с. 89 esantį paminėjimą, Jurgis Hlebavičius buvo Obolcų dvaro valdytoju tuo pačiu metu, kai ėjo Vitebsko vietininko pareigas. Kunigaikštis Fiodoras Ivanovičius Zaslavskis Obolcų dvaro valdytoju buvo maždaug tuo metu, kai Jurgis Hlebavičius buvo neseniai tapęs Vitebsko vietininku. Todėl labiau tikėtina, kad Hlebavičius Obolcų dvaro valdytoju buvo tapęs ne vieną, o du kartus, antrąjį kartą šias pareigas gavo po kunigaikščio Zaslavskio.

²⁰¹⁸ Apytiksliai datuoti galima pagal laiką, kuomet Jurgis Hlebavičius buvo Vitebsko vietininku.

²⁰¹⁹ *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 120, с. 89 minima, kad Jurijus Jaroslavovičius Obolcų dvarą valdė po 1508 m. Mykolo Glinskio maišto.

²⁰²⁰ Laiką, kuomet Ivanas Bogdanovičius Sapiega buvo Obolcų dvaro valdytoju, galima apytiksliai nustatyti remiantis informacija apie jo valdas netoli šio dvaro. 1509 m. vasario 24 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis patvirtino Sapiegai įvairias ankstesnio valdovo Aleksandro ir jo žmonos Elenos suteiktas valdas. Viena iš jų – Obolcų dvarui pavaldžioje teritorijoje Elenos suteiktas Nekliudovo dvaras, kurį anksčiau valdė Žygimanto Senojo išdaviku vadinamas Vaina Falelejevičius (*LM* 8, dok. nr. 425, p. 316–317). Šis dalyvavo 1508 m. Mykolo Glinskio maište (*LM* 7, dok. nr. 46, p. 124). *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 120, с. 87 yra užuomina, jog Ivanas Bogdanovičius Sapiega Obolcų dvaro valdytoju tapo vėliau nei Nekliudovo dvarą valdė Vaina Falelejevičius. Tai reiškia, jog Sapiega Obolcų dvaro valdytoju turėjo tapti po Mykolo Glinskio maišto.

1510 m. gegužės 5 d. (*LM* 8, dok. nr. 481, p. 350)

k. Vasilijus Semionovičius Sokolinskis

1519 m. rugsėjo 14 d. (*LM* 25, dok. nr. 105, p. 164)

k. Dmitrijus Fiodorovičius Glinskis

[iki 1529 m.?]²⁰²¹ (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 93, 97, 170, с. 176, 181, 299)

Kirdėjus Gričinovičius

1529 m. birželio 9 d. (*LM* 32, dok. nr. 37²⁰²², p. 46)

1533 m. kovo 1 d. (*LVIA, MKF-2*, knyga nr. 18, l. 71v–72v)

Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka

1533 m. rugsėjo 4 d. (*LM* 32, dok. nr. 36²⁰²³, p. 46)

1541 m. balandžio 14 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23347, l. 1)

Jurgis Vaitiekaitis Nosilovskis

1543 m. sausio 27 d. (*Archiwum książąt*, t. 4, dok. nr. 269, s. 328)

1543 m. vasario 26 d. (*Archiwum książąt*, t. 4, dok. nr. 272, s. 334)

Obolcų dvaro valdytojų pavaduotojai

Čosnokas

[tarp 1503 ir 1508 m.]²⁰²⁴ (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 120, с. 89)

²⁰²¹ Atrodo, kad kunigaikštis Dmitrijus Fiodorovičius Glinskis Obolcų dvaro valdytoju buvo anksčiau nei Kirdėjus Gričinovičius ir Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka.

²⁰²² Šiame rašte, adresuotame Kirdėjui Gričinovičiui, metai nenurodyti, bet nurodyti mėnuo, diena (birželio 9 d.) ir 2-as indiktas. *LM* 32 parengėjų nuomone, ši raštą pagal indiktą reikėtų datuoti 1544 m. Tačiau tais metais Kirdėjus Gričinovičius jau buvo miręs (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 189, с. 327). Atsižvelgiant į šią informaciją ir rašte nurodytą indiktą raštas datuojamas 1529 m.

²⁰²³ Šis dokumentas, išduotas Lenkijos karalienės ir Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Bonos Sforcos Vilniuje, datuojamas 1535 m. rugsėjo 4 d., 7-u indiktu. Tačiau pagal nurodytą indiktą turėtų būti 1533 m. rugsėjo 4 d. Nustatyti dokumento datą galima pagal turimus duomenis apie Bonos Sforcos vyro, Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo buvimo vietą 1533 m. ir 1535 m. Jis 1533 m. rugsėjo pirmą dekadą buvo Vilniuje, o 1535 m. rugsėjį buvo Krokuvoje (plg. *LM* 17, dok. nr. 384, 385, 387, 388, p. 369–372; *LM* 19, dok. nr. 1–3, 11, 13–15, p. 51–55, 61–71). Ten pat turėjo būti ir Bona Sforca. Todėl aptariamą dokumentą reikėtų datuoti 1533 m. rugsėjo 4 d.

Fiodoras Kudravyj

[ne anksčiau kaip 1508 m.]²⁰²⁵ (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 120, с. 90)

Petras

[iki 1529 m.?] ²⁰²⁶ (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 93, с. 176)

Mikalojus Aleknavičius Voldanas

[tarp 1533 ir 1537 m.?] ²⁰²⁷ (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 106, с. 195)

Grigorijus Vasiljevičius Uglikas

1537 m. balandžio 27 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 27, с. 85)

1541 m. sausio 27 d. (*LM 225*, док. nr. 252, p. 181)

²⁰²⁴ Apytiksliai datuoti galima pagal laiką, kuomet Vitebsko vietininku buvo Jurgis Hlebavičius.

²⁰²⁵ Laiką, kuomet Ivanas Bogdanovičius Sapiega buvo Obolcų dvaro valdytoju, o jo pavaduotoju buvo Fiodoras Kudravyj, galima apytiksliai nustatyti remiantis informacija apie Sapiegos valdas netoli Obolcų dvaro. 1509 m. vasario 24 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis patvirtino Sapiegai įvairias ankstesnio valdovo Aleksandro ir jo žmonos Elenos suteiktas valdas. Viena iš jų – Obolcų dvarui pavaldžioje teritorijoje Elenos suteiktas Nekliudovo dvaras, kurį anksčiau valdė Žygimanto Senojo išdaviku vadinamas Vaina Falelejevičius (*LM 8*, dok. nr. 425, p. 316–317). Šis dalyvavo 1508 m. Mykolo Glinskio maište (*LM 7*, dok. nr. 46, p. 124). *Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 120, с. 87 yra užuomina, jog Ivanas Bogdanovičius Sapiega Obolcų dvaro valdytoju tapo vėliau nei Nekliudovo dvarą valdė Vaina Falelejevičius. Tai reiškia, jog Sapiega Obolcų dvaro valdytoju turėjo tapti po Mykolo Glinskio maišto.

²⁰²⁶ Atrodo, kad kunigaikštis Dmitrijus Fiodorovičius Glinskis Obolcų dvaro valdytoju buvo anksčiau nei Kirdejus Gričionovičius ir Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka. Tuo pačiu metu Petras turėjo būti Glinskio pavaduotoju.

²⁰²⁷ Atrodo, kad Mikalojus Aleknavičius Voldanas Obolcų dvaro valdytoju pavaduotoju buvo anksčiau nei Grigorijus Vasiljevičius Uglikas. Šias pareigas Voldanas turėjo gauti ne anksčiau kaip 1533 m., t. y. po to, kai Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka tapo Obolcų dvaro valdytoju.

d) Ozeriščės ir Usviatio valsčių, Ozeriščės pilies pareigūnai 1526–1564 m.

Ozeriščės ir Usviatio valsčių, Ozeriščės pilies (nuo XVI a. šešto dešimtmečio antros pusės ar septinto dešimtmečio pradžios) valdytojai

k. Semionas Jamontovičius Podberezkis

S 1526 m. spalio 18 d. (*LM 12*, dok. nr. 613, p. 472)

Kirdėjus Gričinovičius

1529 m. birželio 9 d. tik Usviatio valsčiaus valdytojas (*LM 32*, dok. nr. 37²⁰²⁸, p. 46)

1530 m. rugsėjo 8 d. (*Беларускі архіў*, т. 2, дак. № 34, с. 26)

1533 m. kovo 1 d. (*LVIA, MKF-2*, knyga nr. 18, l. 71v–72v)

Semionas Uglikas

[apie 1533–1537 m.]²⁰²⁹ (*Писцовые книги XVI века*, отд. 2, с. 433)

Ivanas Černicynas

[tarp 1533 ir 1542 m.]²⁰³⁰ (*Писцовые книги XVI века*, отд. 2, с. 433–434)

Stanislovas Sadovskis

[tarp 1533 ir 1555 m.]²⁰³¹ (*Писцовые книги XVI века*, отд. 2, с. 434)

Martynas Brykovskis

[tarp 1533 ir 1555 m.]²⁰³² (*Писцовые книги XVI века*, отд. 2, с. 434)

²⁰²⁸ Šiame rašte, adresuotame Kirdėjui Gričinovičiui, metai nenurodyti, bet nurodyti mėnuo, diena (birželio 9 d.) ir 2-as indiktas. *LM 32* parengėjų nuomone, šį raštą pagal indiktą reikėtų datuoti 1544 m. Tačiau tais metais Kirdėjus Gričinovičius jau buvo miręs (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 189, с. 327). Atsižvelgiant į šią informaciją ir rašte nurodytą indiktą raštas datuojamas 1529 m.

²⁰²⁹ Apytiksliai datuojama remiantis paminėjimu, jog Semionas Uglikas Ozeriščės ir Usviatio valsčių valdytojo pareigas ėjo po Kirdėjaus Gričinovičiaus, LDK ir MDK 1534–1537 m. karo metu.

²⁰³⁰ Apytiksliai datuojama remiantis paminėjimu, jog Ivanas Černicynas Ozeriščės ir Usviatio valsčių valdytojo pareigas ėjo po Kirdėjaus Gričinovičiaus, Vitebsko vaivada esant Motiejui Vaitiekaičiui Jonaičiui Kločkai.

²⁰³¹ Apytiksliai datuojama remiantis paminėjimu, jog Stanislovas Sadovskis Ozeriščės ir Usviatio valsčių valdytojo pareigas ėjo po Kirdėjaus Gričinovičiaus ir prieš Ostafijų Bagdonaitį Valavičių.

Motiejus Vaitiekaitis Jonaitis Kločka

1533 m. rugsėjo 4 d. (*LM 32*, dok. nr. 36²⁰³³, p. 46)

1538 m. gruodžio 20 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 86, с. 163)

Jurgis Vaitiekaitis Nosilovskis

1543 m. vasario 26 d. (*Archiwum ksiąząt*, t. 4, dok. nr. 272, s. 334)

Stanislovas Petraitis Kiška

1546 m. liepos 20 d. (*Витебская старина*, т. 1, док. № 23, с. 44)

1554 m. gruodžio 18 d. (*LM 249*, dok. nr. 40, p. 76)

† **1555 m. sausio 07 d.** (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 3v)

Matušas Baltromiejaitis Giedraitis

[1555 m.?]²⁰³⁴, gegužės 29 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 36, l. 81)

Markas Korsakovas

[ne vėliau kaip 1555 m. spalį]²⁰³⁵ (*Писцовые книги XVI века*, отд. 2, с. 434)

Ostafijus Bagdonaitis Valavičius

1555 m. spalio 22 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 36, l. 111v)

1564 m. rugpjūčio 15 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 38, l. 517, 519v)

²⁰³² Apytiksliai datuojama remiantis paminėjimu, jog Martynas Brykovskis Ozeriščės ir Usviato valsčių valdytojo pareigas ėjo po Kirdėjaus Gričinovičiaus ir prieš Ostafijų Bagdonaitį Valavičių.

²⁰³³ Šis dokumentas, išduotas Lenkijos karalienės ir Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Bonos Sforcos Vilniuje, datuojamas 1535 m. rugsėjo 4 d., 7-u indiktu. Tačiau pagal nurodytą indiktą turėtų būti 1533 m. rugsėjo 4 d. Nustatyti dokumento datą galima pagal turimus duomenis apie Bonos Sforcos vyro, Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo buvimo vietą 1533 m. ir 1535 m. Jis 1533 m. rugsėjo pirmą dekadą buvo Vilniuje, o 1535 m. rugsėjį buvo Krokuvoje (plg. *LM 17*, dok. nr. 384, 385, 387, 388, p. 369–372; *LM 19*, dok. nr. 1–3, 11, 13–15, p. 51–55, 61–71). Ten pat turėjo būti ir Bona Sforca. Todėl aptariamą dokumentą reikėtų datuoti 1533 m. rugsėjo 4 d.

²⁰³⁴ *LVIA*, MKF-2, knygoje nr. 36, l. 81–82 įrašytas dokumentas datuojamas tik mėnesiu ir diena, metai jame nenurodyti. Jie spėjami pagal toje pačioje Lietuvos Metrikos knygoje įrašytus gretimus dokumentus.

²⁰³⁵ Apytiksliai datuojama remiantis paminėjimu, jog Markui Korsakovui einant Ozeriščės ir Usviato valsčių valdytojo pareigas šių valsčių valdymą Lenkijos karalienė ir Lietuvos didžioji kunigaikštienė Bona Sforca patikėjo Ostafijui Bagdonaičiui Valavičiui.

**Ozeriščės ir Usviato valsčių, Ozeriščės pilies (nuo XVI a. šešto
dešimtmečio antros pusės ar septinto dešimtmečio pradžios) valdytojų
pavaduotojai**

Grigorijus Vasiljevičius Uglikas

1538 m. gruodžio 20 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 86, с. 163)

Michailas Sokuras

1546 m. rugpjūčio 18 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23327, l. 2; ten pat, b. 23329, l. 2; *VUB RS*, f. 67, b. 1330, l. 3)

Timofejus Gurka

[tarp 1555 ir 1564 m.]²⁰³⁶ (*Писцовые книги XVI века*, отд. 2, с. 434)

Onikijus Andrejevičius Korsakas

[tarp 1555 ir 1564 m.]²⁰³⁷ (*Писцовые книги XVI века*, отд. 2, с. 434)

Ščiasnas Kosobockis

[tarp 1555 ir 1564 m.]²⁰³⁸ (*Писцовые книги XVI века*, отд. 2, с. 434)

k. Vasilijus Andrejevičius Ozereckis

[tarp 1555 ir 1564 m.]²⁰³⁹ (*Писцовые книги XVI века*, отд. 2, с. 434)

Martynas Ostrovickis

[prieš 1564 m. lapkričio 6 d.]²⁰⁴⁰ (*Писцовые книги XVI века*, отд. 2, с. 434)

1564 m. lapkričio 6 d. (*ПСРЛ*, т. 29, с. 341)

²⁰³⁶ Apytiksliai datuojama pagal laiką, kuomet Ozeriščės ir Usviato valsčių valdytoju buvo Ostafijus Bagdonaitis Valavičius.

²⁰³⁷ Apytiksliai datuojama pagal laiką, kuomet Ozeriščės ir Usviato valsčių valdytoju buvo Ostafijus Bagdonaitis Valavičius.

²⁰³⁸ Apytiksliai datuojama pagal laiką, kuomet Ozeriščės ir Usviato valsčių valdytoju buvo Ostafijus Bagdonaitis Valavičius.

²⁰³⁹ Apytiksliai datuojama pagal laiką, kuomet Ozeriščės ir Usviato valsčių valdytoju buvo Ostafijus Bagdonaitis Valavičius.

²⁰⁴⁰ Paminėjimas sietinas su laiku, kuomet MDK kariuomenė dar nebuvo užėmusi Ozeriščės pilies ir paėmusi Martyno Ostrovickio į nelaisvę.

Usviato valstiečių seniūnai

Vosylius Krukas

1538 m. gruodžio 20 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 86, с. 166)

2. MIESTO / MAGDEBURGO TEISEI ATSTOVAVĖ PAREIGŪNAI

Mogiliavo miesto pareigūnai 1577–1579 m.

Mogiliavo miesto amatininkų seniūnai

1) Batsiuvių seniūnai

Andrejus Jakovlevičius

1578 m. gruodžio 20 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 452, с. 148)

1579 m. rugsėjo 10 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 221, с. 354)

2) Duonos kepėjų seniūnai

Sava Jakimovičius

[prieš 1578 m. birželio 23 d.] (*ИИОМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 471, с. 211)

1578 m. birželio 23 d. (*ИИОМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 471, с. 211)

Ivanas Semionovičius Klypačas

1578 m. birželio 23 d. (*ИИОМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 471, с. 211)

3) Kailidirbių seniūnai

Onikijus Artiomovičius

[prieš 1578 m. lapkričio 20 d.] (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 361, с. 121)

1578 m. lapkričio 20 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 361, с. 121)

4) Kalvių seniūnai

Chodoras

[prieš 1578 m. lapkričio 20 d.] (ABK, t. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 361, с. 121)

1578 m. lapkričio 20 d. (ABK, t. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 361, с. 121)

5) Mėsinių seniūnai

Fedka Petrovičius Židkij

1578 m. lapkričio 15 d. (ABK, t. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 339, с. 114)

1578 m. lapkričio 20 d. (ABK, t. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 361, с. 121)

Fedka Petrovičius Židkij [pakartotina²⁰⁴¹]

1579 m. rugpjūčio 19 d. (ABK, t. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 130, с. 328)

1580 m. sausio 23 d. (ABK, t. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 755, с. 507)

6) Račių seniūnai

Sava Jakimovičius

[prieš 1578 m. birželio 23 d.] (ИЮМ, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 471, с. 211)

1578 m. birželio 23 d. (ИЮМ, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 471, с. 211)

Ivanas Semionovičius Klypačas

²⁰⁴¹ Mogiljavo miesto knygu (ABK, t. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, Книга Могилевского магистрата № 3-й) dokumentuose, datuojamuose po 1578 m. lapkričio 20 d. – prieš 1579 m. rugpjūčio 19 d., Fedka Petrovičius Židkij minimas be jokių pareigų.

1578 m. birželio 23 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 471, с. 211)

Sava Jakovlevičius

1579 m. balandžio 1 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 672, с. 217)

1580 m. sausio 23 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 754, с. 507)

7) Zomšos išdirbėjų seniūnai

Mikita Denisovičius

1578 m. gruodžio 11–17 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 425, 443, с. 140, 146)

Mogiliavo miesto burmistrai

Okula Vasiljevičius Pigorovas

1577 m. kovo 24 d. (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 14, с. 16)

1578 m. rugsėjo 1 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 148, с. 52)

1578 m. rugsėjo 6 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 166, с. 57)

Grigorijus Stefanovičius Lobanas

1577 m. rugpjūčio 12 d. (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 152, с. 130)

1578 m. spalio 28 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 299, с. 101)

1578 m. lapkričio 6 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 314, с. 105)

Sidoras Filipovičius

1578 m. gruodžio 28 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 464, с. 152)

Vasilijus Ozarovičius

1578 m. gruodžio 28 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 464, с. 152)

Ivanas Beliaj

1579 m. sausio 26 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 519, с. 175, 176)

1579 m. rugpjūčio 24 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 152, с. 335)

Dronia Fiodorovičius

1579 m. sausio 26 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 519, с. 175, 176)

1579 m. gruodžio 14 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 614, с. 464)

Kuzma Jesmanovičius

1579 m. birželio 17 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 818, с. 267)

1580 m. gegužės 7 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 1049, с. 594)

Ignotas Andrejevičius Sobolis

1579 m. liepos 11 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 878, с. 285)

1580 m. gegužės 17 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 1085, с. 602)

Mogiliavo miesto lentvaičiai

Francas Želichovskis

1577 m. gegužės 12 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 1: Акты 1577 года, док. № 280, с. 242)

Ignotas Romanovičius

1577 m. rugpjūčio 12 d. (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 152, с. 130)

1578 m. rugpjūčio 5 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 63, с. 24)

Francas Želichovskis [pakartotinai]

1578 m. rugpjūčio 11 d. (*ИЮМ*, вып. 7: Акты, извлеченные из книг Могилевского магистрата, с. 279)

1579 m. sausio 22 d. (*ИЮМ*, вып. 7: Акты, извлеченные из книг Могилевского магистрата, с. 309)

Ignotas Romanovičius [pakartotinai]

1579 m. balandžio 30 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 723, 724, с. 233)

1580 m. sausio 23 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 754, с. 507)

Charka Maksimovičius Rosenka

1579 m. birželio 3 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 782, с. 253)

1580 m. kovo 16 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 905, с. 553)

Mogiliavo miesto paizdininkiai

Filipas Andrejevičius Sobolis

1577 m. rugpjūčio 10 d. (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 151, с. 130)

1579 m. rugsėjo 2 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 188, с. 345)

Afanasas Jakovlevičius

1578 m. rugpjūčio 25 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 133, с. 48)

1579 m. lapkričio 28 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 542, с. 445)

Karpas Ozarovičius

1579 m. birželio 22 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 826, с. 269)

1579 m. lapkričio 14 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 462, с. 423)

Mogiliavo miesto pavaiskiai

Izaijas Ivanovičius Nosovas

1578 m. birželio 12 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 457, с. 205)

1578 m. rugpjūčio 14 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 95, с. 37)

1578 m. spalio 20 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 284, с. 96)

Mogiliavo miesto raštininkai

Porfirijus Ivanovičius Šackis

1577 m. kovo 21 d. – 1578 m. sausio 9 d. (plg. *ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 1, с. 4; *ИЮМ*, вып. 32, ч. 1: Акты 1577 года, с. 242, 289)

Ivanas Bogdanovičius

1578 m. sausio 9 d. – kovo 15 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, с. 1, 50)

Porfirijus Ivanovičius Šackis [pakartotinai]

1578 m. kovo 15 d. – balandžio 7 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, с. 97, 129)

Ivanas Bogdanovičius [pakartotinai]

1578 m. balandžio 7 d. – liepos 12 d. (plg. *ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, с. 129, 226–228)

Jonas Sobanovskis

1578 m. liepos 12 d. – 1579 m. gegužės 4 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 738, с. 236; *ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, с. 129)

Jonas Lešnevskis

1579 m. gegužės 18 d. – birželio 10 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 739, 796, с. 236, 258)

Jonas Sobanovskis [pakartotinai]

nuo 1579 m. birželio 13 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 797, с. 258)

Mogiliavo miesto suolininkai

Charka Maksimovičius Rosenka

1577 m. gegužės 14 d. (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 77, с. 68)

1578 m. balandžio 8 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 270, с. 132²⁰⁴²)

Filipas Andrejevičius Sobolis

1577 m. rugpjūčio 10 d. (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 151, с. 130)

1578 m. balandžio 1 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 260, с. 127)

Semionas Vasiljevičius Šalucka

1577 m. rugpjūčio 27 d. (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 162, с. 139)

1577 m. rugsėjo 23 d. (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 177, с. 155)

1578 m. rugsėjo 6 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 166, с. 57)

Semionas Nikiforovičius Biziukas

1577 m. rugsėjo 1 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 1: Акты 1577 года, док. № 327, с. 270)

²⁰⁴² Čia minimas Mogiliavo miesto suolininkas Charka Martinovičius. Veikiausiai tai klaida, turimas omenyje Charka Maksimovičius Rosenka.

1578 m. rugsėjo 6 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 166, с. 57)

1578 m. rugsėjo 10 d. (*ИЮМ*, вып. 7: Акты, извлеченные из книг Могилевского магистрата, с. 287)

Steponas Steponavičius Šlykovnikas

1577 m. rugsėjo 23 d. (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 177, с. 155)

1578 m. balandžio 27 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 311, с. 152)

1578 m. spalio 18 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 277, с. 94)

Bogdanas Borovikovičius

1578 m. rugpjūčio 7 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 60, с. 23)

1580 m. balandžio 27 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 1016, с. 584)

Ždanas Fiodorovičius Lopata

1578 m. rugsėjo 10 d. (*ИЮМ*, вып. 7: Акты, извлеченные из книг Могилевского магистрата, с. 287)

1580 m. balandžio 30 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 1021, с. 585)

Afanasas Jakovlevičius

1578 m. rugsėjo 20 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 211, с. 71)

1579 m. balandžio 21 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 704, с. 226)

Mitka Vaskovičius

1578 m. spalio 24 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 291, с. 98)

1579 m. sausio 31 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 529, с. 179)

Sergejus Maksimovičius

1578 m. spalio 24 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 291, с. 97)

1580 m. sausio 9 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 695, с. 488)

Maikėjus Michailovičius Miakišas

1579 m. liepos 4 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 855, с. 278)

1580 m. gegužės 7 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 1043, с. 591)

Ždanas Bogdanovičius

1579 m. liepos 18 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 7, с. 292)

1580 m. gegužės 7 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 1052, с. 594)

Mogiliavo miesto šimtininkai

Mikita Denisovičius

[prieš 1577 m. rugpjūčio 5 d.] (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 156, с. 134)

1577 m. rugpjūčio 5 d. (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 156, с. 134)

Antonas Cechovičius

1578 m. rugsėjo 15 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 190, с. 65)

Semionas Ivanovičius

1578 m. spalio 30 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 301, с. 101)

1579 m. birželio 18 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 820, с. 268)

Petras Vasiljevičius Smyčnikas

[prieš 1578 m. lapkričio 20 d.] (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 361, с. 121)

1578 m. lapkričio 20 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 361, с. 121)

Andrejus Atroškovičius

[prieš 1578 m. lapkričio 20 d.] (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 361, с. 121)

1578 m. lapkričio 20 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 361, с. 121)

Jackus Gavrilovičius

1578 m. gruodžio 17 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 447, с. 147)

1579 m. liepos 18 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 9, с. 293)

Ivanas Ivanovičius

1579 m. sausio 7 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 479, с. 162)

1579 m. birželio 3 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 782, с. 253)

Ivaška Šumavolasas

1579 m. vasario 14 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 556, с. 186)

Mogiliavo miesto tarėjai

Jermola Aleksejevičius

1577 m. gegužės 14 d. (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 77, с. 68)

1578 m. gegužės 27 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 403, с. 186)

Kuzma Avusovičius

1577 m. gruodžio 16 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 1: Акты 1577 года, док. № 265, с. 231)

1578 m. gegužės 27 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 403, с. 186)

1578 m. lapkričio 20 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 361, с. 121)

Izaijas Ivanovičius Nosovas

1578 m. kovo 5 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 174, с. 81)

Čiurila Timofejevičius

1578 m. rugsėjo 30 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 243, с. 83)

1579 m. lapkričio 23 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 595, с. 459)

Mackus Jakovlevičius Golutvinas

1578 m. spalio 30 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 301, с. 101)

1579 m. sausio 1 d. (*ИЮМ*, вып. 7: Акты, извлеченные из книг Могилевского магистрата, с. 303)

Daškus Stefanovičius Skraga

1578 m. gruodžio 15 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 441, с. 145)

1580 m. sausio 2 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 680, с. 483)

Ivanas Ivanovičius Cycula

1579 m. liepos 11 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 877, с. 285)

1580 m. gegužės 17 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 1085, с. 602–603)

Semionas Chominičius Rosenka

1579 m. rugpjūčio 7 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 101, 102, с. 319, 320)

1580 m. gegužės 25 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 1108, с. 610)

Ivanas Aleksejevičius Kislyj

1579 m. rugpjūčio 13 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 129, с. 328)

1579 m. gruodžio 31 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 677, с. 482)

Mogiliavo miesto tarnai

Vaska Semionovičius Gulia

1577 m. rugpjūčio 12 d. (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 154, с. 131)

Izaijas Ivanovičius Nosovas

1577 m. rugsėjo 20 d. (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 177, с. 154)

1578 m. liepos 19 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 9, с. 6)

Jeroma Fiodorovičius

1577 m. spalio 21 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 1: Акты 1577 года, док. № 209, с. 184)

1580 m. gegužės 28 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 1135, с. 618)

Fiodoras Afanasovičius Konovalskis

1578 m. sausio 11 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 6, с. 5)

1578 m. rugpjūčio 5 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 64, с. 24)

Steponas Timofejevičius Gorbačas

1578 m. sausio 23 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 59, с. 26)

1578 m. birželio 12 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 457, с. 205)

Petras Mikolajevičius

1578 m. balandžio 15 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 290, с. 142)

Kupra Mitkovičius

1578 m. gegužės 5 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 334, с. 159)

1579 m. liepos 6 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 864, с. 281)

Gavriła Kolišovičius

1578 m. rugsėjo 17 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 210, с. 70)

1579 m. gegužės 30 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 768, с. 246)

1580 m. vasario 15 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 797, с. 519)

Griška Chilkovičius

1578 m. rugsėjo 22 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 225, с. 77)

1580 m. gegužės 25 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 1118, с. 612)

Griška Mošėjus

1579 m. sausio 22 d. (*ИЮМ*, вып. 7: Акты, извлеченные из книг Могилевского магистрата, с. 309, 310)

1580 m. gegužės 28 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 1133, 1136, с. 618)

Martynas Chochołas

1579 m. birželio 27 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 842, с. 274)

1580 m. gegužės 28 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 1137, с. 619)

Griška Jejcas

1579 m. liepos 18 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 18, с. 296)

1580 m. gegužės 25 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 1119, с. 612)

Maksimas Filipovičius

1579 m. rugpjūčio 26 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 172, с. 341)

1580 m. balandžio 27 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 1016, с. 584)

Mogiliavo miesto vaitai

Mikalojus Vaitiekaitis Jasinskis

S 1577 m. sausio 28 d. (*A3P*, т. 3, док. № 77, с. 204)

1579 m. gegužės 4 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 738, с. 236)

Martynas Stravinskis

1579 m. gegužės 18 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 739, с. 236)

1580 m. kovo 17 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 906, с. 553)

3. KANONŲ TEISEI ATSTOVAVĘ PAREIGŪNAI (BAŽNYTINIAI PAREIGŪNAI)

a) Stačiatikių bažnyčios pareigūnai

Mogiliavo cerkvių šventikai

1) Šv. Iljos cerkvės šventikai

Andrejus Lavrovičius

1578 m. sausio 20 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 51, с. 21–22)

2) Šv. Mikalojaus cerkvės šventikai

Choma

1578 m. sausio 13 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 24, с. 11)

3) Šv. Pokrovo cerkvės šventikai

Tichonas Mitkovičius Lučnikovičius

1578 m. balandžio 21–27 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 302, 308, с. 148–149, 150)

4) Šv. Išganytojo vienuolyno cerkvės arkidiaakonai

Martianas Filipovičius

1577 m. kovo 24 d. (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 12, с. 15)

1579 m. gruodžio 21 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 662, с. 478)

5) Šv. Išganytojo vienuolyno cerkvės diakonai

Ostapas Mamonovičius

1575 m. gruodžio 13 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 166, с. 76–77)

1580 m. kovo 22 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 922, с. 559)

6) Voznesenskio cerkvės šventikai

Tichonas Mitkovičius Lučnikovičius

1577 m. kovo 24 d. (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 11, с. 14)

1580 m. vasario 27 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 3-й, док. № 827, с. 527)

Mogiliavo protopapai

Ivanas Zacharjiničius

1568 m. gegužės 1 d. (*LM 49*, dok. nr. 22, p. 22–23)

1568 m. liepos 17 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 330–330v)

† [apie 1572 m.]²⁰⁴³ (*АЗР*, т. 3, док. № 94, с. 222)

Vaska Zacharjiničius

[apie 1572 m. – prieš 1577 m. balandžio 10 d.]²⁰⁴⁴

† 1577 m. lapkričio 16 d. (*ИЮМ*, вып. 32, ч. 1: Акты 1577 года, док. № 236, с. 209)

Sasinas Zacharjiničius

1577 m. balandžio 10 d. (*АВК*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 178, с. 60, 62)

²⁰⁴³ Sprendžiant iš *АЗР*, т. 3, док. № 94, с. 222 esančio paminėjimo, Ivanas Zacharjiničius mirė maždaug tuo pačiu metu kaip ir Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas.

²⁰⁴⁴ Vaska Zacharjiničius Mogiliavo protopopu veikiausiai tapo po Ivano Zacharjiničiaus mirties (šis mirė maždaug tuo pačiu metu, kaip ir Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas, t.y. 1572 m.), bet anksčiau nei Sasinas Zacharjiničius.

1578 m. balandžio 7 d. (*ИИОМ*, вып. 32, ч. 2: Акты 1578 года, док. № 262, с. 129)

Mogiliavo Šv. Išganytojo vienuolyno igumenai ir valdytojai

Jakovas – igumenas

[prieš 1568 m. liepos 17 d.] (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 330)

† **1568 m. liepos 17 d.** (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 330)

Ivanas Zacharjiničius – valdytojas

S [prieš 1568 m. liepos 17 d.] (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 330–330v)

P 1568 m. liepos 17 d. (*LVIA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 330–330v)

† **[apie 1572 m.]**²⁰⁴⁵ (*A3P*, т. 3, док. № 94, с. 222)

Feofanas – valdytojas

S [tarp 1572 m. ir 1578 m. vasario 19 d.]²⁰⁴⁶ (*A3P*, т. 3, док. № 94, с. 222–223)

P 1578 m. vasario 19 d. (*A3P*, т. 3, док. № 94, с. 222–223)

1588 m. birželio 14 d. (*A3P*, т. 4, док. № 6, с. 7)

Sasinas Zacharjiničius – Feofano paskirtas valdytojas

1577 m. balandžio 10 d. (*ABK*, т. 39, Книга Могилевского магистрата № 2-й, док. № 178, с. 60)

Parfenas – veikiausiai Feofano paskirtas igumenas

²⁰⁴⁵ Sprendžiant iš *A3P*, т. 3, док. № 94, с. 222 esančio paminėjimo, Ivanas Zacharjiničius mirė maždaug tuo pačiu metu kaip ir Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas.

²⁰⁴⁶ *A3P*, т. 3, док. № 94, с. 222–223 įrašytu dokumentu Lietuvos didysis kunigaikštis Steponas Batoras patvirtino Polocko arkivyskupui Feofanui teisę iki gyvenimo pabaigos administruoti Mogiliavo Šv. Išganytojo vienuolyną ir cerkvę. Dokumente minima, kad mirus ankstesniam Šv. Išganytojo vienuolyno ir cerkvės valdytojui, Mogiliavo protopopui Ivanui Zacharjiničiui Vilniaus kaštelionas, Žemaitijos seniūnas Jonas Chodkevičius su kitų LDK didikų pritarimu patikėjo vienuolyną ir cerkvę Feofanui. Dokumente taip pat minima, jog Ivanas Zacharjiničius mirė maždaug tuo pačiu metu kaip ir Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas. Todėl Šv. Išganytojo vienuolynas ir cerkvė Feofanui turėjo būti patikėti ne anksčiau kaip 1572 m., veikiausiai kurio nors tarpvaldžio metu (po Žygimanto Augusto mirties arba po vėlesnio valdovo Henriko Valua išvykimo į Prancūziją).

1577 m. rugsėjo 23–27 d. (*ИЮМ*, вып. 30, отд. 3: Актовая книга Могилевского магистрата за 1577 год, док. № 177, 181, с. 156, 161)

Vitebsko cerkvių šventikai

1) Neidentifikuotų cerkvių šventikai

Hlebas Lukomskis

1406 m. spalio 9 d. (*Витебская старина*, т. 1, док. № 9, с. 26)

2) Piatnicos cerkvės šventikai

Josifas Žižčikas

1553 m. vasario 28 d. (*A3P*, т. 3, док. № 12, с. 47–49; *Витебская старина*, т. 1, док. № 25, с. 50–53)

3) Švč. Dievo Motinos cerkvės šventikai

Perška

1406 m. spalio 9 d. (*Витебская старина*, т. 1, док. № 9, с. 26)

4) Šv. Dvasios cerkvės šventikai

Josifas

1553 m. vasario 28 d. (*A3P*, т. 3, док. № 12, с. 47, 48; *Витебская старина*, т. 1, док. № 25, с. 50–52)

5) Viešpaties įsikūnijimo cerkvės šventikai

Truchonas

1406 m. spalio 9 d. (*Витебская старина*, т. 1, док. № 9, с. 26)

Vitebsko protopopai

Ivanas Životnikas

1538 m. spalio 23 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 72, 83, с. 136, 156)

Vitebsko vienuolynų archimandritai ir igumenai

1) Švč. Dievo Motinos vienuolyno archimandritai

Azarija

1406 m. spalio 9 d. (*Витебская старина*, т. 1, док. № 9, с. 26)

2) Šv. Dvasios vienuolyno igumenės

Marimijana

1553 m. vasario 28 d. (*АЗР*, т. 3, док. № 12, с. 47, 49; *Витебская старина*, т. 1, док. № 25, с. 50, 52, 53)

b) Katalikų bažnyčios pareigūnai

Obolcų klebonai

Vaitiekus

1529 m. kovo 20 d. (*LM 224*, док. nr. 372, p. 310, 311)

1540 m. vasario 17 d. (*Судебная книга. 1533–1540*, док. № 174, с. 304)

Jonas Gaika

1542 m. kovo 30 d. (*ИЮМ*, вып. 20, с. 70)

1552 m. sausio 17 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 13573, l. 1, 1v)

† [prieš 1563 m. vasario 15 d.]²⁰⁴⁷ (*ИИОМ*, вып. 20, с. 72)

Martynas Leščinskis

[prieš 1568 m. gegužės 29 d.]²⁰⁴⁸

† 1568 m. birželio 27 d. (*LM 530*, dok. nr. 69, p. 66)

Motiejus Radzimirskis

1568 m. gegužės 29 d. (*LVA*, MKF-2, knyga nr. 266, l. 308v)

S 1568 m. birželio 27 d. (*LM 530*, dok. nr. 69, p. 66)

[apie 1597 m.]²⁰⁴⁹ (*LMAVB RS*, f. 43, b. 480, l. 7)

Vitebsko klebonai

Stanislovas Motiejevičius Kucharskis

1494 m. gegužės 12 d. (*KDKW*, t. 1, z. 2, dok. nr. 412, s. 477)

1507 m. liepos 1 d. (*LMAVB RS*, f. 6, b. 91, l. 1; ten pat, f. 43, b. 203, l. 58v)

Laurynas Miendzyleskis

1512 m. kovo 27 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23219, l. 3)

1529 m. balandžio 3 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16807, l. 1)

† 1529 m. lapkričio 15 d. (*LM 15*, dok. nr. 208, p. 276)

Jonas Silvijus Sicilietis

[prieš 1530 m. gegužės 31 d.] (*LKMAM*, t. 31. Serija B, t. 2, p. 133)

1536 m. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16808, l. 1)

Jurgis Chvalčevskis

1539 m. birželio 15 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16809, l. 1; *Судебная книга. 1533–1540*, док. № 113, с. 208)

1548 m. gegužės 10 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23223, l. 1; ten pat, b. 23227, l. 1; ten pat, b. 23232, l. 5)

²⁰⁴⁷ Sprendžiant pagal *ИИОМ*, вып. 20, с. 72 esantį paminėjimą, Obolcų klebonas Jonas Gaika mirė prieš tai, kai MDK kariuomenė 1563 m. vasario 15 d. užėmė Polocką.

²⁰⁴⁸ Datuojama atsižvelgiant į tai, jog Martynas Leščinskis Obolcų klebonu buvo prieš Motiejų Radzimirskį.

²⁰⁴⁹ Datuojama pagal *LKMAM*, t. 31. Serija B, t. 2, p. 312.

Juozapas Jasinskis

1549 m. rugsėjo 25 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23234, l. 3)

1559 m. birželio 14 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 16829, l. 1)

† **1560 m. balandžio 14 d.** (*LM 254*, dok. nr. 53, p. 79)

Vitebsko nuolatiniai vikarai

Severinas Pankovskis

1563 m. rugsėjo 6 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 212, l. 99)

1576 m. balandžio 28 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 23287, l. 1)

Vitebsko vikarai

Albertas

1564 m. balandžio 8 d. (*LMAVB RS*, f. 43, b. 212, l. 114)

PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS

1. Jurkevičius A., LDK teismų santvarkos apraiškos rašytiniuose teisės dokumentuose (1387–1529 m.), *Jaunųjų mokslininkų darbai*, nr. 1 (41), redaktorių kolegija: R. Vilkonis (vyr. redaktorius) [et al.], Vilnius: BMK LEIDYKLA, 2014, p. 66–71.

2. Юрковичус А., Книжная культура в Смоленске в XIV–XV веках, *Берковские чтения. Книжная культура в контексте международных контактов: Материалы III Международной научной конференции (Минск, 26–27 мая 2015 г.)*, сост.: Л. А. Авгуль, Д. Н. Бакун, Минск: ЦНБ НАН Беларуси; Москва: ФГБУН НИЦ «Наука» РАН, 2015, с. 627–632.

3. Юрковичус А., Выписки конца XVI в. из книг Оршанского замка, находящиеся в отделе Рукописей Библиотеки им. Врублевских Литовской академии наук, *Матэрыялы XII Міжнародных кнігазнаўчых чытаньняў «Кніжная культура Беларусі: погляд праз стагоддзі»*, *Мінск, 7-8 красавіка 2016 г.*, складальнікі Т. А. Сапега, А. А. Суша, Мінск: Нацыянальная бібліятэка Беларусі, 2016, с. 18–22.

4. Jurkevičius A., The Nomination Procedure of the Officials of the City of Polotsk in 1498–1563, *Zapiski historyczne. Poświęcone historii Pomorza i krajów bałtyckich*, t. LXXXII – rok 2017, z. 4, rada redakcyjna: M. Wojciechowski (przewodniczący) [et al.], Toruń: TNT, 2017, s. 7–29.

5. Jurkevičius A., Vitebsko vietos valdžios pareigybių skyrimo tvarka XV a. aštuntame – XVI a. septintame dešimtmetyje, *Lietuvos istorijos metraštis*, 2016/2, redakcinė kolegija: G. Sliesoriūnas (pirmininkas) [et al.], Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2017, p. 51–96.

6. Юрковичус А., Порядок назначения должностных лиц города Полоцка во времена Франциска Скорины, *Франциск Скорина – личность, деятельность, наследие, современные образы. Материалы Международного научного семинара (Полоцк, 24 мая 2017)*, сост.: Л. А. Авгуль, Д. Н. Бакун, Минск: Центральная научная библиотека НАН Беларуси; Москва: ФГБУ науки Научный и издательский центр «Наука» РАН, 2017, с. 140–144.

UŽRAŠAMS

Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius
El. p. info@leidykla.vu.lt,
www.leidykla.vu.lt
Tiražas 12 egz.